

“İlk Sûreler ve İslamî Hareket”

CİLT - 5 -

FATİHA SÛRESİ TEFSİRİ

- AHMED KALKAN -

“İlk Sûreler ve İslamî Hareket” CİLT -5-

Fatiha Sûresi Tefsiri

AHMED KALKAN

Ocak 2016 / İstanbul

Mar’ruf Yayınları: 4

Editör: Mehmed Bilir

Tashih: Ma’ruf Yayınları

Kapak & Mizanpaj: Ehl-i Dizayn

Baskı: STEP AJANS Matbaa Ltd. Şti.

Göztepe Mh. Bosna Cd. No:11

Bağcılar/İstanbul

Tel: 0212 446 8846

Sertifika No:12266

MA’RUF YAYINLARI İLETİŞİM

Adres: İstiklal Mh. Dolmabahçe Cd. Işık Sk.

No:2/2 Ümraniye/İSTANBUL

Tel: (0216) 344 0 342

E-Posta: bilgi@marufyayinlari.com

Web: www.marufyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
FÂTİHA SÜRESİ	20
FÂTİHA SÜRESİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	22
FÂTİHA SÜRESİNİN KISA TEFSİRİ	23
FÂTİHA SÜRESİNİN LİSAN-I HALİ	33
“BESMELE: TAĞUTUN ADIYLA DEĞİL; ALLAH’IN İSMİYLE VE İZİNİYLE”	35
FÂTİHA VE SÜRELERİN BAŞINDA GEÇEN BESMELE KUR’AN’DAN BİR ÂYET MİDİR? ..	35
Hanefilerin Delilleri	40
BESMELENİN NAMAZDA OKUNMASININ HÜKMÜ NEDİR?	42
FÂTİHA’NIN NAMAZDA OKUNMASI FARZ MIDIR?	43
Cumhurun Delilleri	44
Hanefilerin Delilleri	44
İmama Tâbi Olan Müslüman, Fâtiha’yı Okuyacak Mı?	47
İSTİÂZE	49
KUR’AN VE İSTİÂZE	50
ŞEYTANDAN KURTULUŞ, ALLAH’A SİĞİNMAKLA SAĞLANIR	51
SİĞİNAN, KENDİSİNE SİĞİNILAN VE KENDİSİNDEN SİĞİNILAN	53
GÜNÜMÜZDE İSTİÂZE ANLAYIŞI	55
ALLAH’A SİĞİNMA TARZI NASIL OLMALI?	59
İSTİÂZE ŞUURUNUN BİZE KAZANDIRACAĞI ANLAYIŞ VE DAVRANIŞLAR	62
“BESMELE: TAĞUTUN ADIYLA DEĞİL; ALLAH’IN İSMİYLE VE İZİNİYLE”	64
HAMDELE	68
KUR’AN’DA HAMD KONUSU	68
HAMD, “ÖVGÜ” VE “ŞÜKÜR” KELİMELERİNDEN DAHA ZENGİN ANLAMLIDIR	70
HAMD, ALLAH’A AİTTİR; ÇÜNKÜ... ..	71
HAMD, TÜM ORGANLARLA VE ÖZELLİKLE KALPLE YAPILIR	72
BUNCA NİMET, BUNCA ŞİKÂyet; HAMDETMEYEN BİR TOPLUM OLDUK	74
HAMD, HAYATA GÜLÜMSEMEKTİR	75
İBÂDETLERİMİZ VE HAMD	76
HER NİMETTEN SONRA, HER VESİLEYLE HAMD, SÜREKLİ... ..	77
HAMD – İMAN İLİŞKİSİ	79
HAMD BİLİNCİYLE HAYATA BAKIŞ	80
HAMD VE GÜNÜMÜZ İNSANI	81
HAMD ŞUURUNUN MÜSLÜMANA KAZANDIRDIKLARI	82
رَبِّ الْعَالَمِينَ RABBİ’L-ÂLEMİN	84
Rab	84

RAB	91
Âlem	92
RABBİ'L-ÂLEMİN	93
ON SEKİZ BİN ÂLEM	94
ALLAH'IN ÂLEMLERİN RABBİ OLMASI İLE ORTAYA ÇIKAN SONUÇLAR	98
O AYNI ZAMANDA RAHİMDİR	101
AKILLAR DENK OLSAYDI?!	103
RAHİM	103
1) Kötülüklerden Korumak	105
2) Sıkıntıya Girmek	106
Rahmet	106
A) Yumuşaklık	106
B) Allah'ın Merhameti	106
C) Azaptan Kurtarmak	107
D) Sıkıntıdan Sonra Gelen	107
E) İlahi Vahiy Rahmettir	107
F) Şefkat Bir Rahmettir	108
G) Hz. Muhammed Bir Rahmettir	109
H) Af Bir Rahmettir	111
I) Rahmet Kurtuluşa Götürür	111
J) Şeytandan Koruma Rahmettir	111
Rahmân Kavramının Diğer Mânâları	112
A) Yaratmak	112
B) Öğretmek	113
C) İzin Vermek	113
D) Sevgi Yaratmak	113
Rahim Kavramının Mânâları	113
A) Dölyatağı	114
B) Sevgi (Akrabalık) Bağı	114
Rahmân ile Rahim Sıfatları Arasındaki İlişki	115
RAHMETİN İki ÇEŞİDİ; RAHMÂN VE RAHİM	119
KUR'AN'DA RAHMET	121
HADİSLERDE ALLAH'IN RAHMETİ	124
HASTALIK, SAKATLIK VE BAZI MUSİBETLER DE RAHMETTİR	126
RAHMET, TÜM EVRENİ KUŞATMIŞTIR	127
RAHMETİN İki BÜYÜK YANSIMASI: KUR'AN VE PEYGAMBER	128
RAHMET SIFATININ KULDAKİ TECELLİSİ; MERHAMET	131
RAHMÂN'IN MERHAMETTEN MAHRUM KULLARI	133
RAHMÂN VE RAHİM SIFATLARININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	134
DİN GÜNÜNÜN SAHİBİ	138
ALLAH MÂLİKTİR	139
ALLAH, HEM MÂLİKTİR, HEM MELİKTİR	140
MÂLİKÜ'L-MÜLK	147
MAL-MÜLK ALLAH'INDIR	151

MÜLK VE MELEKÛT; EŞYANIN İki Yüzü	160
DİN GÜNÜ	163
ÜMİT - KORKU DENGESİ	164
DİN GÜNÜNÜN TEK SAHİBİ ALLAH'TIR	167
KUR'AN'DA DİN GÜNÜ	168
DİN GÜNÜ ŞUURU, KİYÂMETİN VE ÖLÜMÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	171
إِيَّاكَ İYYÂKE (ANCAK SANA)	180
نَعْبُدُ NA'BUDU (İBÂDET EDERİZ)	181
KUR'AN'DA İBÂDET	183
İBÂDETLE İLGİLİ BAZI ÂYETLER	186
Abd (Kul) ve İbâdet	190
'Abede' Kavramı	191
1) Bilmek	191
2) Birlemek, Tevhid	191
3) İtaat Etmek	192
4) İbâdet Etmek	192
İBÂDET; KALIP VE KALBİN, TÜM ORGANLARIN ALLAH'A YÖNELMESİDİR	195
İBÂDET, FİTRATTIR	196
İBÂDET, HAYATIN TÜM ALANLARINI KUŞATIR	201
ALLAH'A İBÂDET	204
Namaz, Tüm İbâdetler İçin Prototiptir	206
Herhangi Bir Eylem Nasıl İbâdet Olur?	207
ALLAH'TAN BAŞKASINA İBÂDET	208
PUTLARA, HEYKELLERE İBÂDET	210
TÂĞUTA İBÂDET	213
BİLGİNLERE VE DİN ADAMLARINA İBÂDET	216
ŞEYTANA İBÂDET	218
CİNLERE İBÂDET	220
وإِيَّاكَ ve İYYÂKE (ANCAK SENDEN)	222
نَسْتَعِينُ NESTEİN (YARDIM İSTERİZ, DUÂ EDERİZ)	222
İSTİÂNE	223
DUÂ	225
DUÂ VE DÂVET	226
DUÂ İBÂDETTİR	231
DUÂ, RUHUN GIDASI VE İLÂCIDIR	234
NİÇİN DUÂ EDERİZ?	236
DUÂNIN ÖNEMİ	239
DUÂNIN AMACI	244
DUÂ EDİLMEK, YALNIZCA ALLAH'IN HAKKIDIR	257

DUÂ EDERKEN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR	259
DUÂNIN PSİKOLOJİK CEPHESİ	261
DUÂNIZ OLMASA?!	265
SÖZLÜ VE FİİLİ DUÂ	268
DUÂ ETME ŞEKLİ VE DUÂ ÂDABI	271
ALLAH'IN İSİMLERİYLE (ESMÂÜ'L-HÜSNÂ) DUÂ ETMEK	274
DUÂDA ZAMAN VE MEKÂN	275
DUÂSI KABUL EDİLEN KİMSELER	276
KİMLER İÇİN DUÂ EDİLMEZ?	276
DUÂLARIN KABUL EDİLMESİ	277
DUÂDA TEVESSÜL	279
DUÂNIN İSTİSMAR EDİLMESİ	283
HİÇBİR MUSKA CÂİZ DEĞİLDİR. ÇÜNKÜ;	286
DUÂDA NELER İSTEMELİYİZ?	287
KUR'ÂN-I KERİM'İN DİLİNDEN DUÂ ÖRNEKLERİ	288
KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLERİN VE SÂLİH KİMSELERİN DUÂLARI	297
RASÛLULLAH'IN (S.A.S.) HAYATINDA DUÂ	298
SÜNNET OLAN DUÂLAR	302
إِهْدِنَا BİZE HİDÂYET VER, YOL GÖSTER, BİZİ ULAŞTIR	303
الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيم Sirât-ı Müstakîme, DOSDOĞRU YOLA	303
Hidâyet	304
Kur'an'da Hidâyet	306
HİDÂYET, YÖN BULMAK; İMAN, YÖNÜ BULDURAN KUVVET	308
HİDÂYET İSTEĞİ VE HİDÂYETTE DEVAM	310
HİDÂYET VERMEK SADECE ALLAH'A AİT	312
HİDÂYET İÇİN KULUN ÇABASI GEREKİR	314
HİDÂYETTE KULUN ROLÜ	317
HİDÂYET TÜRLERİ	324
CIHAD VE TEBLİĞ; BAŞKASININ HİDÂYETİ İÇİN ÇALIŞMAK	324
HİDÂYET İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR, HİDÂYETE LÂYIK OLMAK	325
HİDÂYET KONUSUNDA SÜNETTULLAH (ALLAH'IN DEĞİŞMEYEN KANUNU)	328
Sirât-ı Müstakîm/Dosdoğru Yol	333
İSTİKAMET VE SIRÂT-I MÜSTAKİM	334
KUR'ÂN'DA SIRÂT-I MÜSTAKİM	338
SIRÂT-I MÜSTAKİM'İN KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ TANIMLARI	338
NİMET VERİLENLER	342
GAZAP	344
ALLAH'IN GAZÂBINA UĞRAYANLAR	344
YAHÛDİLERİN GAZABA UĞRAMA NEDENLERİ	346

İSRÂİLOĞULLARININ KARAKTERİ / YAHÛDİLEŞME	
ALÂMET VE ÖZELLİKLERİ	348
DALÂLET	354
DALÂLETİN KURÂN'DAKİ ANLAMLARI	354
DALÂLETTE OLANLAR	356
DALÂLETTE OLANLARIN ÖZELLİKLERİ	357
DALÂLET ÖNDERLERİ	358
DALÂLETE DÜŞME SEBEPLERİ	359
DALÂLETİN SONUÇLARI	360
HİRİSTİYANLARIN SAPMA NEDENLERİ	364
SİRÂT-ı MÜSTAKİMİN GEREKLERİ	368
İNSANIN ASIL SİRAT KÖPRÜSÜ DÜNYADADIR	369
YOL VE YOLCULUK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	371
FÂTİHA SÜRESİNE TOPLU BAKIŞ VE GÜNÜMÜZE ÇIKARIMLAR	377
FATİHA SÜRESİ İLE İLGİLİ SINAV SORULARI	399
FATİHA SÜRESİ İLE İLGİLİ SINAVIN CEVAP ANAHTARI	413

İnsanlara karşı ticarî amaç güdülmeyen bu eserin hiçbir hakkı mahfuz değildir. Kâr gayesi güdülmemek şartıyla dileyen dilediği şekilde, tümünü veya bir kısmını çoğaltabilir, korsan baskı yapabilir, dağıtabilir, iktibas edebilir, kitabın ve yazarın ismini vererek veya vermeyerek kopya edebilir, mesaj amaçlı kullanabilir. Yazarın hiçbir telif hakkı söz konusu değildir, şimdi ve sonra bir hak talep etmeyecektir. İlim, insanlığın ortak malıdır. Ve ilim Allah için kullanılınca insana fayda sağlar.

ithaf

Canlı Kur'an olmaya çalışıp toplumu KUR'AN'la canlandırmaya gayret eden, tâğutlara karşı KUR'AN'la mücadeleyi bayraklaştıran ve kâfirlere karşı Kur'an'la en büyük cihadı gerçekleştiren her yaştan muvahhid gençlere...

Doğru okuyup doğru anlayan, dosdoğru yaşayıp insanları doğrultmaya çalışan KUR'AN dostlarına...

Ümmetin ihyasının vahdet içinde yeniden KUR'AN'a dönüşle mümkün olduğunu kavrayıp nebevî usulle KUR'AN ve tevhid eksenli dersler ve cemaat çalışması yapan tâvîzsiz davetçilere...

ÖNSÖZ

Önsöz de sonsöz de, sözün önü de sonu da Allah'a, O'nun sözü olan Kur'an'a ait. İnsan haddini aştı, çok konuştu, çok söyledi. Bu yanıltan dönülmeli; Kur'an'a kulak verilmeli. O, sözlerin en güzeli, onu okumak, okumaların en güzelidir. Onu dinlemek, dinlemelerin en güzelidir. Onunla düşünmek, tefekkürün en güzelidir. Ona göre yaşanan bir hayat, hayatların en güzelidir. Tüm bunlarla birlikte, unutulmaması gereken husus, eşsiz bir hidâyet rehberi olan Kur'an'ı tane tane, özümseyerek, doğru bir niyetle, istiâze ve besmele ile okumamız gerekir. Kur'an'a kulak verip susmamız, âyetler okunur veya âyetlerle emir ve yasaklar sunulurken bahaneler üretip başka bir söz söylemememiz, *"semi'nâ ve eta'nâ (duyduk ve itaat ettik)"* deyip hayatımıza geçirmemiz istenmektedir.

Yaşadığımız coğrafya da dâhil, dünya üzerinde en çok okunan kitap Kur'an olmasına rağmen, nedense şuurlu fert ve toplumlar bir türlü oluşmamaktadır. Her geçen gün daha da yoğun bir ilgi odağı haline gelen Kitabımız'ın önemi daha da açığa çıkmasına rağmen, bilinç yoksunluğu devam etmektedir. Aynı zamanda, üzerinde en çok araştırmaların yapıldığı, uzun uzun makalelerin yazıldığı, tezlerin sunulduğu, inceleme kitaplarının yayınlandığı bir konu olmasına rağmen Kur'an ruhu oluşturulamadı, Kur'an nesli yetiştirilemedi, Kur'an toplumuna giden yol açılmadı, Kur'an devleti ufukta görülemedi.

Kur'an'ın en çok ve en hızlı ezberlenen bir kitap oluşu da onun anlaşılmasına yetmemiş, toplumsal hoşnutsuzluğu huzura dönüştürecek Kur'ânî bir inkılâp oluşmamıştır. Kur'an kıraatiyle belki bireysel anlamda gözyaşları dökülmüş, bu duygu seliyle yapay bir tatminkârlık oluşturulmaya çalışılmıştır. Ama anlam örgüsü ve tüm hükümlerini tatbik gayreti içinde O Kitab'a yönelmek yerine, sadece Arapça metin üzerinden bireysel bazda haz alınmaya çalışılmış, bununla yetinilmiştir. Kur'an'ın anlatmaya çalıştığı, hedeflediği bireysel ve toplumsal huzura, Allah'ın razı olacağı izzetli bir yaşayışa ulaşamamıştır.

Kur'an'la doğru konuşan O'nu doğru konuşturan sahih temsilciler oluşturamadığımız için İslâm'ın hedeflediği sonuca ulaşamamıştır. Kur'an'ın susturulması; onun gündemden uzaklaştırılıp hayattan koparılması ile ger-

çekleştirilmiştir. Suskun bir Kur'an ne sadra şîfâ olur, ne de toplumlara müdâhale etme yetkisine sahip bulunur.

Bütün bu olumsuzlukların sonucunda, Kur'an'ı rehber edinmeyen toplumlar bilinçsiz, ruhsuz, mutsuz, rotasız, suskun kalmışlar, onları bu hale getiren tâğûtî zihniyetler toplumlarını sürüleştirerek kendilerine kul yapmaya çalışmışlardır.

Güzide, erdemli, sâlih, âlim, mücâhid, muvahhid, muttaki, şâhid-şehid... şahsiyetlerin yetişmesi Kur'an'dan gereği gibi faydalanıp hayata doğru bir şekilde geçirilmesiyle mümkün olacaktır. "Allah o kitapla; kendi rızâsını arayanlara kurtuluşa götüren yolları gösterir, izniyle onları (küfür) karanlıklarından (iman) nûruna/aydınlığına çıkarır ve onları dosdoğru bir yola iletir." (5/Mâide, 16)

Kur'an çağ kapatıp çağ açmıştır. Hemen her konuda olduğu gibi, câhiliyyenin çağ anlayışı da cahilcedir. İnsanlığın hattındaki en büyük fay kırılmasını da hakkı görmek istemediği için görmezden gelir, farklı çağ anlayışını zanna ve uydurmalara dayanarak değerlendirir. İslâm'ın çağ anlayışı, tevhid mücâdelesini yansıtan olaylarda, vahyin verdiği doğru haberler ışığındadır. İlk insan, aynı zamanda ilk peygamberdir. Ülü'l-azm denilen büyük peygamberler de çağ kapatıp çağ açmış devrimci liderlerdir. Nuh tufanı, o tarihte ve sonraki etkileriyle yeni bir çağı belirler. İbrahim (a.s.) putperest çağa destansı meydan okumaları ve mücâdeleleriyle tevhid çağını yeniden oluşturan inkılâbın köşe taşıdır. Mûsâ (a.s.) ve İsa (a.s.) da öyle. Ve en büyük inkılâb, Kur'an'ın yaptığı inkılâb; en büyük inkılâbçı da Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Kur'an'la câhiliyye çağı kapanmış; mutluluk çağı başlamıştır. Kur'an'la birlikte Kur'an'ın oluşturduğu yeni çağın adı asr-ı saâdet; inkılâbçı insanın adı da müslümandır artık. Diğer devrimler, adına inkılâb denilemeyecek basit, sınırlı, sahte, avutucu değişimlerdir. Daha doğrusu zindanları değiştirmenin adına devrim adı verilip insanlar kandırılmıştır. Karanlıklar, zulümler, hapisler, kölelikler arasındaki değişikliğin adına devrim; küçük değişikliklerin veya tahmine ya da uydurmaya dayanan zaman dilimlerinin adı çağ olamaz.

Peki, Kur'an, aynı Kur'an olduğuna göre, Mekke câhiliyyesini değiştirdiği gibi bugünkü câhiliyyeyi niye değiştiremiyor? Medine İslâm İnkılâbı gibi niye inkılâb yapamıyor? Kur'an değişmemiştir, ama Kur'an okuyanlar

başkalaşmıştır. Kur'an anlayışı, Kur'an'a bakış, Kur'an'a yaklaşım değişmiştir. Kur'an, aynı Kur'an'dır, ama Kur'an'a yönelmesi gereken insan, Kur'an'a sahabe gibi yönelmiyor. Çeşme, bin dört yüz yıldır akmaktadır. Bu güne kadar onun hayat veren lezzetli suyunu içenleri suladığı, nimetlendirip dirilttiği gibi, hâlâ canlandıran rahmet suyunu sunmaya devam etmektedir. Ama biz, kabımızı o çeşmenin altına tutmuyor, çeşmeden yararlanmayı bilmiyorsak suç elbette çeşmenin değil; bizimidir. Karanlıklarda yaşayan insan çeşmenin yolunu unutmuş olabilir, ama çeşmenin suyundan az da olsa tatmış olanların yapmaları gereken büyük görevleri olmalıdır. Hele o çeşmenin yanı başındaki yangınları fark eden itfaiyeci (dâvet ve tebliğci) görevini yapmıyorsa, karanlıktan yararlanarak yangını çıkaran ve değişik araçlarıyla yangını körükleyenler kadar, o da suçlu değil midir? Kendilerini ve toplumlarını değiştirmek isteyenlere Kur'an yardımı hazır; referansları, örnekleri ortadadır. Değişim ve dönüşüm projelerini, kendisine yöneleceklerle sunmaya, yol göstermeye, yollarını aydınlatmaya hazır beklemektedir.

Bir ilâcın şifaya vesile olması için, o ilacın kullanılması gerekir. Sadece reçetenin veya prospektüsün okunmasıyla şifa beklenemez. “Kur'an şifadır.” Hem ferdi hastalık, problem, stres ve buhranlarımıza; hem de sosyal kargaşamıza. Aynı zamanda devlet yönetiminin ölümcül hastalıklarına şifadır. Bunun böyle olduğu sayısız deney ve tecrübelerle kanıtlanmış tarihi ve güncel bir vâkiadır. Aynı ilaç, bayatlamadan bozulmadan duruyor. Rafalarda, kabından açılmadan tutuluyor. Uygulayacak hastaları bekliyor.

“Fitnelerden kurtuluşun yolu, Allah'ın Kitabı(na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, tâat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırt eden ölçüdür. O'nda her şey ciddidir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevâları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Âlimler ona doyamazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: “Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya

götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık.” (72/Cin, 1) Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A’ver, bu güzel kelimeleri öğren.” (Tirmizi, Sevâbu’l-Kur’ân 14, hadis no: 2908)

Mü’min, Kur’an insanıdır. O’nu okumak, anlamak ve yaşamakla emrolunmuştur. İnandığı ve hayat nizamı edindiği Kur’an’a karşı mü’minin ilk vazifesi, O’nu sık sık okumaktır. Kur’an’ın ilk emri “oku” iken O’nu okuyamamanın mâzereti olamaz. Kur’an’ı okumaktan asıl maksat, onu anlamaktır. Kur’an mesajı ana hatlarıyla herkes tarafından anlaşılacak kadar açıktır. “Andolsun ki biz, Kur’an’ı anlaşılması; üzerinde düşünülmesi için kolaylaştırmışızdır. O halde bir düşünen (ibret alan) var mı?” Kur’an’ı biraz olsun anlayarak okumuş olmak için, Kur’an’ın orijinal harfleriyle yazılmış metnini ihtivâ eden meal ve tefsirlerden sıra ile günlük dersler takip etmeliyiz. Bir sayfa metin, akabinde de okunan sayfanın meal ve gerektiğinde tefsirini okumalıyız. Kur’an’ımızı okumak, anlamak için olacağı gibi; anlamak da şüphesiz tatbik etmek için olacaktır. “Allah, şu Kur’an’la amel eden toplumları yükseltir. Onun izinden gitmeyenleri de alçaltır.” (Müslim, Salâtu’l-Müsafirîn 47, hadis no: 269)

Kur’an’la bağı kopmuş insan, aydın değil; olsa olsa kara karanlıkların kapkara adamıdır. Kur’an’sız hayat, karanlıkların nuru boğduğu vahşi bir hayattır, zindan hayatıdır, körlerin hayatıdır. “Kim benim zikrimden (Kur’andan) yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, Kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz. O: ‘Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!’ der. (Allah) buyurur ki: İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun. Doğru yoldan sapanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Âhîret azâbı, elbette daha şiddetli ve daha sürekli.” (20/Tâhâ, 124-127)

“Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur’an’ı büsbütün terk etti.” (25/Furkan, 30). Bugün fert ve toplumları Kitap yönlendirmiyor. Vatandaş “Kitapsız!” denildiğinde hemen herkes bu sözü büyük bir hakaret kabul eder, ama yaşayışıyla bu sözü hak edip etmediğini düşünmez. Kitapsız toplumdur câhiliyye toplumu. Devlet, Kitapsız devlettir. Öldükten sonra sorulacak sorulardan birinin “Kitabın ne?” sorusu olacağı hadis-i şeriflerde

bildirilmiştir. “O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.” “Kitabın ne?” sorusuna o gün ellerimiz “falan gazete”, “filânın nutku”, “falan anayasası”, ya da “şu kanal”, “bu televizyon”... diyebilir. Yani, Kitabımız diye iddia ettiğimiz Allah’ın Kitabı yerine, bize yön veren, bizim O Kitap’tan fazla okuyup baktığımız, etkilendiğimiz, uyduğumuz ne ise vücudumuz yalan da söyleyemeden onları itiraf edecektir. “Kitabım Kur’an” sözü bir tekerleme ve bir iddiadan mı ibârettir, yoksa tümüyle yaşayışımıza yön veren gerçeği mi yansıtmaktadır? İnanmak, inandığını yaşamaktır. Ateşin yakıcı olduğuna inanan, kolay kolay elini ateşe uzatmaz.

İşte böylesine bir hazineden yararlanmak için, Kur’an’ı nüzul sırasına göre okumak, ashabın nasıl yetiştiğini öğrenmek olduğu gibi, bizim de benzer aşamalardan geçerek câhiliyyeden arınıp tevhide ulaşmaya, bireyden cemaate, cemaatten devlete geçişin nasıl mümkün olacağını öğretmesi açısından da en faydalı okuyuş biçimidir.

Kur’an’ı anlamak ve yaşamak için okuyalım da, ister Mushaf tertibiyle okuyalım, ister nüzul sırasına göre. Nüzul sırasına göre okursak, vahyin iniş dönemini ve nebevî mücadele merhalelerini takip etmiş oluruz. Kur’an nereden başladı, önceliği nerelere verdi; bunu öğrenmiş olur ve bizim de insanları ve hayatı yeniden inşaaya nereden başlamamız gerektiği konusunda tereddütlerimiz kalmaz.

Bu tür tefsirleri, cemaat halinde okursak daha bereketli olur. Anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan hususlarda cemaat birbirini düzeltir. Ayetlerde vurgulanan hususların güncelleşmesi konusunda daha doğru çıkarımlar için istişareden yararlanılır.

“Bir grup, Kitâbullah’ı okuyup ondan ders almak üzere Allah’ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sükûnet (huzur) iner ve onları Allah’ın rahmeti kuşatır. Melekler de kanatlarıyla sarar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar.” (Ebû Dâvud, Salât 349, h. No: 1455; Tirmizî, Kırâât: 3, h. No: 2946; Müslim, Zikir 38, h. No: 2699)

Ne mutlu Kur'an gölgesinde hayatını sürdüren canlı Kur'an'lara! Allah'ın emirlerini öğrenir öğrenmez "dinledik ve itaat ettik" deyip hemen eyleme geçen; Allah'ın itaati yasakladığı ilke, görüş, kural ve kişilere karşı da "ne dinliyoruz, ne de itaat ediyoruz!" deyip sözünün eri olan cihad erlerine selâm olsun!

* * *

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ
وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

hamd : Rahîm Rahmân : الرَّحِيمِ : Allah'ın : adıyla : بِسْمِ
الرَّحِيمِ : Rahmân'dır الرَّحْمَنِ : âlemlerin : رَبِّ Rabbi : Allah : içindir :
Rahîm'dir : إِيَّاكَ : Din : يَوْم gününün : مَالِكِ : Sana :
بِزِي : اِهْدِنَا : نَسْتَعِينُ yardım dileriz : Senden : يَالْإِيَّاكَ : ibâdet ederiz :
الَّذِينَ : صِرَاطَ : الْمُسْتَقِيمِ doğru : صِرَاطَ : yola (bize hidâyet ver) :
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ : غَيْرِ değil : عَلَيْهِمْ kendilerine : أَنْعَمْتَ nimet verdiklerinin :
gazaba uğrayanların : وَلَا الضَّالِّينَ : ve sapıtanlarınkine :

“Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsus-
tur. O, Rahmân ve Rahîmdir. Din gününün/cezâ gününün mâlikidir/sahibi-
dir. Ancak Sana ibâdet/kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umar, yardım
isteriz (ey Allah'ım). Bize dosdoğru yolu hidâyet et/göster. Kendilerine nimet
vererek lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışla-
rın ve dalâlettekilerin/sapmışların yolunu değil!” (1/Fâtîha, 1-7)

Dinin özünü öğrenmek istiyorsan; işte Fâtîha.

Yalnız Allah'a kul ol; denilmeden rûhuna el-fâtîha!

FÂTİHA SÛRESİ VE MESAJI

Fâtiha Sûresi

İndiği Yer: Mekke.

Mushaf tertibine göre sırası: 1. sûre

Nüzul Sırası: 5; Fâtiha sûresi, Mekki'dir ve yedi âyettir. Mekke devrinin ilk yıllarında ve tamamı bir defada inmiştir. Besmele'nin sûreden olup olmadığı ihtilâfıdır. Bu sûre, bütün olarak inen ilk sûredir. Kur'an'ın giriş kapısı olması sebebiyle Fâtiha ismini almıştır.

Âyet sayısı: 7

Kelime sayısı: 25 (Kelimelerin bitişik ve ayrı yazılmasına göre 27 olarak sayanlar da vardır.)¹

Harf sayısı: 123 (142 olarak sayanlar da vardır)

Fâsılası: Nûn ve mim harfleridir.

Fâtiha'nın Anlamı: Fâtiha, açmak, açıklığa kavuşturmak, açılacak şeylerin başı, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak anlamındaki "feth" kökünden türemiş bir isim olup karşıtı "hatime"dir. Bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş" mânâsında kullanılır. Fâtiha, bir yere girerken açılan ilk kısım anlamında kullanılır. İlk açılan yer anlamıyla Fâtiha sûresi, Kur'an'ın başlangıcını temsil etmektedir. Feth kökünden alınırsa "fethetmek" mânâsına gelmektedir. Fâtiha, Kur'an'ın girişi olduğu için başlangıçtır; insanların gönüllerini fethedip zafere ulaştırdığı için de sondur. Bu anlamıyla Fâtiha, Kur'an'ın bâtıla karşı verdiği mücadelenin zaferini ifade etmektedir. Ayrıca, insan gönlünün açılış kapısını da teşkil etmektedir. Gönlün kapısı

1 Kelimelerinin adedi, "Teysir" isimli tefsirde beyan edildiğine göre, Fâtiha sûresinin kelimelerinin sayısı, 25; harflerinin sayısı ise, 123'tür.

"Aynu'l-Meâni" isimli eserde ise, Fâtiha sûresinin kelimeleri 27; harflerinin sayısı ise, 142'dir. İhtilâfın sebebi, besmele-i şerife'ye itibâr edilmeksizin, munfasıl kelimelerin, yazılış veya müstakil telaffuzlarına itibar edilir. Veya telaffuz edilen harflere veya yazılan harflere itibârda ihtilaf vardır. Ve bunların dışındaki konularda ihtilaf vardır.

açılıp içeri girilince oradaki şirk temizlenmekte ve bu temizlikle de zafere ulaşılmaktadır. “Fâtihatü'l-Kitab” tamlamasının kısaltılmış şekli olan bu Fâtîha'ya, Allah kelamının başında bulunduğu yahut namazda ilk okunan sûre veya tümüyle ilk inen sûre olarak Fâtîha sûresi denilmiştir. Bir bakıma Kur'an'ın önsözü olduğu için “açıcı” anlamına gelen Fâtîha adı almıştır.

Diğer İsimleri: Sürenin yirmiden fazla adı vardır. Kitab'ın özünü, İslâm'ın temel esaslarını özlü bir biçimde içerdiğinden ona **Ümmü'l-Kur'an** (Kur'an'ın anası, özü) ve **El-Esâs** denilmiştir. Sûre, hem Mekke ve hem de Medine'de iki sefer indiğinden, her namazda en az iki kere okunduğundan ve sürekli tekrarlanan bir sûre olduğundan **Es-Seb'ul-Mesânî** (tekrarlanan yedili) ismi ile anılmaktadır. Onun bu ismi 15/Hicr sûresi, 87. âyetinde tes-cil edilmiştir. Fâtîha sûresi, ihtiva ettiği bu temel esaslarıyla saâdet için yeterli olduğundan **El-Kâfiye** (yeten), maddî-mânevî tüm hastalıklar için şifâ kaynağı olduğundan **Eş-Şâfiye** (şifâ veren) isimleri ile de anılmıştır. Hazine anlamına gelen **Kenz**, **Duâ**, **Ümmü'l-Kitab**, **Salât**, **Vâfiye**, **Şifâ**, **Şükür**, **el-Hamd** (halkın dilinde Elham) gibi isimler de verilmiştir.

Konusu: Sûre, Allah'ı hamd ve senâ ile tevhidin temeli ulûhiyeti, din gününden bahsederek âhireti, kulluk göstergesi olan duâ ve ibâdet i, nimet verilenlerden bahsederek nübüvveti, onların yolunda kalma duâsı ile hidâyeti, gazaba uğramış sapıklar ve yollarından uzak kalma isteği ile tevhid düşmanlarından ayrılmayı ve tüm bunlar hakkında Allah'ın yardımını isteyerek kaza ve kadere rızâyı işlemektedir. Dinin temel esaslarını içermesinden dolayı Fâtîha sûresi, Kur'an'ın bir özetidir.

Fazileti: “Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'an'ı vermişizdir.”² âyetinde Fâtîha sûresi anılmıştır.

Sürenin fazileti ile ilgili birçok rivâyet mevcuttur. Bunlardan birisi şöyledir: “Bu sürenin benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne ZEbûr'da ve ne de Kur'an'da vardır.”³

² 15/Hicr, 87

³ İbnu'l Cevzî, Zâdü'l-Mesîrî, I, 10; Kurtubi, el-Câmiu' li Ahkâmu'l-Kur'an, I, 108; Ahmed bin Hanbel ve Tirmizi bunu rivayet etmişlerdir. Tirmizi, ayrıca “Sahih ve hasen bir hadistir” demiştir.

“Sana öyle bir sûre öğreteceğim ki o, Kur’an’daki sûrelerin en büyüğüdür. İşte o ‘El-hamdu lillâhi Rabbi’l-âlemîn’ diye başlayan Fâtiha sûresidir. O Seb’u’l-Mesânî (tekrarlanan yedi)dir. Ve bana verilen yüce Kur’an’dır.”⁴

Namazda okunması sebebiyle bir ismi de “Es-Salât” olan Fâtiha hakkında hadis-i kudsî kabul edilen bir hadis rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: “Namazı kulumla aramda ikiye ayırdım. Bir yarısı Benimdir, diğer yarısı kulumundur. Kulum istediği verilecektir. Kul: ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a’dır’ dediği zaman Allah: ‘Kulum Bana hamd etti, senâda bulundu’ der. Kul: ‘Allah, Rahmân ve Rahîmdir’ deyince, Allah: ‘kulum Beni övdü’ der. Kul: ‘Din gününün sahibi, hükümdarıdır’ dediği zaman, Allah: ‘Kulum Beni yüceltti’ der. Kul: ‘Ancak Sana kulluk/ibâdet eder, yalnızca Senden yardım dileriz’ dediği zaman, Allah: ‘Bu Benimle kulum arasındadır, artık kulum ne isterse verilecektir’ der. Kul: ‘Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazab edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil’ dediği zaman Allah: ‘İşte bu, yalnızca kulum içindir; kulumun isteği yerine gelecektir’ der.”⁵

Müslim, Sahih’inde İbn Abbas’tan naklen şöyle diyor: “Cebrâil (a.s.), Rasûlallah’ın (s.a.s.) yanında otururken yukarıdan bir ses duydu. Cebrâil başını kaldırarak şöyle dedi: ‘Gökten bugüne kadar hiç açılmayan bir kapıdan yeryüzüne ilk defa gelen bir melek indi.’ Bu melek Rasûlallah’a (s.a.s.) selâm vererek, ‘Senden evvel hiçbir peygambere verilmeyen iki nurla seni müjdeliyorum. Birisi Fâtihatü’l-Kitab, diğeri Bakara sûresinin son âyetleridir. Sen onlardan bir harf de okumuş olsan, onlar sana verilmiştir.’ dedi.”⁶

Fâtiha Sûresinin Düşündürdükleri

Hz. Peygamber’e bir bütün olarak inen ilk sûre olan Fâtiha sûresi, bizlere en güzel duâ ve yakarış örneği sunmaktadır. O, kulum yaratıcısına sunduğu en özlü bir dilekçedir. Şöyle ki, besmele ile dilekçenin sunulduğu makam belirtilmekte; Hamd ile o yüce makamın sahibi övülmektedir. Rahmân ve

4 Buhârî, Tefsir 1/1; Ebû Dâvud, Nesâî; Cem’u’l-Fevâid, c. 2, s. 287

5 Müslim, Salât 38, 40; Ebû Dâvud, Salât 132

6 İbn Cevzî, Zadü’l-Mesîrî, c. 1, s. 10; Âlûsî, Ruhü’l-Meânî Tefsiri, c. 1, s. 40; Fahreddin Razi, Tefsiru’l-Kebir, c. 1, s. 137; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmî’l-Kur’an, c. 1, s. 106; Muhammed Ali Sabuni, Ahkâm Tefsiri, Şamil Y., c. 1, s. 10-11

Rahîm kelimelerinin verdiği ümit ile din gününün sahibi ifâdesinin verdiği korku arasında yüce huzura çıkıyor, tüm âcizliğimiz ve güçsüzlüğümüzle kul olarak kendimizi takdim ediyoruz. Daha sonra isteklerimizi arz ediyor ve “âmin” (duâmızı, dilekçemizi kabul buyur) diyerek imzalamış/mühürlemiş oluyoruz.

Fâtiha sûresi, Kur'an'ın bir özetidir. Tevhid, âhirette cezâ ve mükâfat, sadece Allah'a ibâdet, sırât-ı müstakîm yani hidâyet ve saâdet yolu, geçmiş toplulukların ibret alınacak kıssalarını konu edinen Kur'an'ın bu ilk sûresinde bütün bunlara temel teşkil eden hususlar vardır. Böylece her namazda Fâtiha'yı okuyan bir müslüman, namazın her rekâtında Kur'an'ın bir özetini okumuş olmakta, Kur'an'a tabi olacağına dair Allah'a söz vermektedir.

Fâtiha Sûresinin Kısa Tefsîri

“Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediye ve şu büyük Kur'an'ı vermiştirdir.”⁷ âyetinde Fâtiha sûresi anılmıştır. Sûrenin kısa tefsirini verelim:

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“*Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla.*” (1/Fâtiha, 1) başlarım.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“*Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.*” (1/Fâtiha, 2)

Er-Rabb: Mâlik, mutasarrıf demektir; yalnız Allah'ın adıdır. El-âlemîn: âlem'in çoğuludur. Allah'tan başka bütün varlıklar demektir. Hamd yalnız O'nadır. Her şeyde mutlak rububiyet O'nadır. O bütün kâinatın terbiyecisi, hâkimidir. Azamet, şeref, ululuk, yaratıcılık, O'na aittir. Hamdi O'na has kılarak, O'nun büyüklüğünü, eksiklerden uzak olduğunu, övülmeye layık olan yegâne gücün ancak Allah olduğunu vurguluyoruz. O'nu övmekle, O'ndan kaynaklanan her şeyi de kabul etmiş, övmüş ve ona rızâ göstermiş oluyoruz.

Çeşitli özellik ve güzelliklerde insan olarak yaratılışımıza, O'nun peygamberlerinin yegâne önderler oluşuna, kitabının yegâne düstur oluşuna rızâ ve boyun eğmiş oluyoruz. Tüm hamdler, övgüler Allah'a, Rabbe, Rahmâna, Rahîme, Din gününün sahibine, yegâne mabudadır. Hamd âlemlerin Rabbedir. Çünkü O'dur insan, cin, melek ve bizim bilemediğimiz başka canlı cansız âlemlerin sahibi, onların rızık vericisi, koruyucusu, yöneticisi, yetiştiricisi, eğiticisi. Her şey yaratıldığı en güzel fitratında kalabilmek için O'nun Rabliğine muhtaç. O'nun terbiyesine ve eğitim-öğretim ilkelerine muhtaç. Âlemlerin her zerresinde O'nun terbiyesi, düzenlemesi var. O'nun çekip çevirmesi ile her şey yerli yerinde duruyor, ahenk ve uyum içinde varlığını sürdürmekte.

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

“O, Rahmân ve Rahîmdir.” (1/Fâtiha, 3)

Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Hamd, Rahmân ve Rahîm olan zatadır. Çünkü birbiriyle iç içe, birbirine muhtaç bir şekilde ve O'nun kudretini izhar etme adına yaratılmış olan tüm âlemler O'nun rahmetiyle en güzel bir biçimde yaratılmışlar ve varlıklarını da en sağlıklı bir şekilde O'nun rahmeti ile sürdürebilmektedirler. Dünyada bütün yaratıklara, mü'min-kâfir bütün insanlara merhamet eden; âhirette yalnız mü'minlere merhamet edip bağışlayan O'dur.

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

“Din gününün sahibidir.” (1/Fâtiha, 4)

Mâlik; sahip demektir. Melik şeklinde okunabilir; o zaman hükümdar anlamına gelir. Din, bu âyette cezâ (ödül ve cezâ) demektir. O'ndan başka kimsenin hükmünün geçmediği Din günü, âhirette hesaba çekilme günüdür. O günde amellere cezâ ve mükâfat vermek sadece O'na mahsustur. En güzel isimler ve sıfatlar O'nundur. Rahmân ve Rahîm isimlerini anarken O'nun engin rahmeti içerisinde kaybolmuş, gevşemiş, sonsuz bir umuda kapılmış olabiliriz. Bu yüzden umut ve korku dengesini yakalayabilmemiz için “din gününün sahibi”ni hatırlıyoruz. Hamdimiz ve hamdimiz doğrultusunda gerçekleştireceğimiz davranışlarımızdan o gün sorgulanacağımı-

zın bilinç ve ürpertisi içerisinde din gününü hatırlıyor, o günün yegâne sahibinin huzurunda duruyoruz.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.” (1/Fâtiha, 5)

Yalnız Sana kulluk ve itaat eder, ancak Sana boyun eğerez; zira Sen her türlü yüceliğe layıksın. Senden başka hiçbir güç kulluğa ve ihtiyaçlara cevap veremez. Dilediğimiz her şeyi yalnızca Senden dileriz; zâten Senden başka yardımcı da bulunmaz. “Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.” Din, bu iki cümle üzerinde oturmaktadır. Kur’anın sırrı Fâtiha ise, Fâtiha sûresinin sırrı da bu iki cümledir. Bu itiraf, kul ile Rab arasındaki canlı bağlantıdır. İbadet, müslümanın Allah’ın ölçülerine uygun olarak yaptığı her kutlu eylemin adıdır. İbadet, bir kulluk göstergesi ve yaratılış gâyesidir. İlk âyetlerle ulaştığımız ruhi hazırlık ve dilimizle yaptığımız hamd ü senalardan sonra, şimdi de tüm her şeyimizi O’na has kılıyor, O’na adıyoruz; “Şüphesiz benim namazım, kurbanım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁸ Bu adağımızda kalabilmek, sözümüzde durabilmek için O’nun yardımını diliyoruz. Çünkü biz ne kadar gayret edersek edelim, O’na yaraşır bir şekilde kullukta bulunamayız. Hatta O’nun yardımı olmadan hiçbir şey yapamayız. İşte bu yüzden O’nun yardımına başvuruyoruz. Ama sadece O’nun yardımına. “Sadece Sana ibâdet ederiz” derken, şirk kokusu taşıyan tüm herşeyden uzak kalacağımızı; “Sadece Senden yardım dileriz” derken de, kendi güçsüzlüğümüzü itiraf ederek kendimizi O’na havale ediyor, yegâne güven kaynağımızın Allah olduğunu ilan ediyoruz. Önce kulluğumuzu sunuyor, sonra yardımını istiyoruz. Kul olarak biz, bize düşenleri yapmaya çalışıyor, sonra da O’na sığınıyor, tevekkülümüzü sadece O’na has kılıyoruz. Ancak bundan sonra isteklerimizi sıralıyoruz:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

“Bize hidâyet et; bizi doğru yola ilet.” (1/Fâtiha, 6)

Bizi Kur’an yoluna, İslâm yoluna ilet. Sana yaklaştıracak, bize hürriyetimizi kazandıracak yolu. Sen kimi dilerken onu hidâyete erdirirsin. Bizi doğru yolunda iman üzere sabit kıl, cennete gidenlerden eyle. Sırât-ı müstakîm, yani doğru yol hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.): “Doğru yol Allah’ın

kitabıdır, İslâm'dır.”⁹ buyurmuştur. Biz, sırât-ı müstakîmde olduğumuz için Allah'a hamd ederken; o yolda devamlı kalabilmek için Allah'ın yardımına, hidâyetine muhtaç olduğumuzu beyan ediyoruz. Zâten sûredeki tüm cümleler istimrarı (devamlılığı) ifâde etmektedir. Hamdler sürekli O'na, ibâdet ve tâatler de kesintisiz O'nadır.

Hidâyet, bizi hakka götüren her türlü meziyet, âlet, araç, akl-ı selim, Peygamber ve Kitaptır. Müstakim yolda kalabilmemiz kesintisiz olarak bunlara sahip olmakla mümkündür. Sürekli akl-ı selim sahibi olmak, vahiyle irtibatlı olmak, Peygambere bağlı kalmak; dosdoğru yolu bulmak kadar, o yolda sapmadan kalmak için de önemlidir. Öte yandan, müslüman daha ileriye, en ileriye taliptir. Zarardan kurtulmak için mü'minin iki günü birbirine denk olmamalıdır. İlmî ve amelî yönden de kendini sürekli yenilemeli, hidâyet yolunda mesâfe kat etmeye, dosdoğru yolun en ilerisinde, ön safta yer almaya gayret etmelidir. İşte duâmızla biz, hidâyetimi-zin artırılmasını da istiyoruz Rabbimizden.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“Nimet verdiği kimselerin yoluna. Kendilerine gazab edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil.” (1/Fâtiha, 7)

Yani peygamberler, siddıklar, şehidler, sâlih mü'minlerin yoluna ilet.¹⁰ Onlar ne güzel arkadaştır, ne güzel mü'minlerdir. Zâten en büyük nimet; dindir, hidâyettir, Kur'an'dır, risâlettir, kullukta sadâkattir, O'nun yolunda sâlih kullardan olup, fi sebîlillâh şehid olarak ölebilmek, daha doğrusu ölümsüzleşebilmektir. İşte tüm bunlara erenlerin yolunda olmayı istiyoruz. Tabii ki, onların yolunda olmak için gerekenleri yaparak bu isteğimizdeki samimiyetimizi ortaya koymalıyız.

Yahûdiler ve hıristiyanların¹¹ veya İslâm'dan sapanların yoluna değil. Gazaba uğramışlar, yahûdiler başta olmak üzere her toplumun âsileri ve azgınlarıdır. Sapanlar ise, hıristiyanlar ve cehâlet içerisinde helâk olan herkestdir. Bilerek azgınlık gazab sebebi; bilgisizce azgınlık ise dalâlet sebebidir. O halde, güçlü bir ilim donanımı ile sağlıklı ve sağlam bir iman sahibi olup

9 Tirmizi, Fezâilü'l-Kur'an 14; Ahmed bin Hanbel, IV/1

10 Bk. 4/Nisa, 69

11 Tirmizi, Tefsir 2; 5/Mâide, 60, 77

sergileyeceğimiz sâlih davranışlarla gazabdan ve azabdan kurtulmaya çalışmalıyız. Yahudi ve hristiyanlar: Kitabla, Peygamberle, mucizelerle; bütün bunlara rağmen sapanlar. Dinde ifrat ve tefrit uçurumlarına yuvarlananlar, aşırı gidenler. İlim adamlarını dinlemeyen birincilere karşılık; onları kutlayan ve putlaştıran ikinciler. Yanlış yorumlarla, dinin emirlerini değiştirip eksiltten yahudilere karşılık; dinin emirlerini çoğaltıp ruhbanlığı hortlatan hristiyanlar. Dinde atmalar yapanlara karşılık; katmalar yapanlar. Âhireti dünyaya değişen maddeci bilimcilere(!) karşılık; maddeden tamamen el etek çeken ruhçu cahiller. Onların özellikleri Kitabımızda çokça anlatılır ki, yahudileşme ve hristiyanlaşma temayülü gösterilmesin. Zira bu eğilim, ümmet için şirk ve küfür eğilimi gibi tehlikeli sapmalardır. Gazaba uğradığı ve dalâlette olduğu için onları helâk ettiğin gibi bizi de helâk etme. Doğru yoldan sapan azgınlardan değil; Rasûlünün dosdoğru yolundan gidenler kıl. Bizi hevâ ve hevesine uyan, büyülenen, haktan sapan münafıklardan ve kâfirlerden ayır, onlardan duâların en güzeli ile Sana sığınmıyor, Sana duâ ediyor ve yardımını bekliyoruz. Âmin; duâmızı kabul et.

Bu sûrede Allah'tan nelerin istenmesi gerektiği, ayrıca istemenin usûl ve âdâbı da öğretilmektedir. Buna göre, istemenin şartları, önce ne istediğini bilmek, sonra ona gerçekten ihtiyacı olduğunu belirtmek, daha sonra da onu elde etmek için yapılması gerekeni yapmaktır. Böylece gerçek duâ, nimeti hayal ve arzu etmek değil; o nimete ulaşmanın doğru yoluna girmek ve o yolda sebat edip ilerlemektir. Fâtîha sûresi, mü'min insana kesin bir düstur ve şaşmaz bir formül halinde hidâyetle ibâdetin önemini ve ebedî nimetin elde ediliş yöntemini bildirmektedir. Böylece sûreyi okuyan mü'min, sadece Allah'a kul olduğunu ifâde ve ikrar ettikten sonra, kendisiyle yaratıcısı arasında hiçbir aracı bulunmadan doğrudan doğruya O'na seslenir. Ebedî saâdete ve nihâyetsiz nimetlere ulaştıran doğruluk ve dürüstlük yolunda İlâhî lutfâ nâil olmuş iyilerin izini takip ederek ilerlerken; gazaba uğramışların, şaşırılmış ve sapmışların durumuna düşmemek için Allah'tan hidâyet ve yardım ister.

Allah'la kul arasında bir tür sözleşme ve antlaşma olarak da değerlendirilen Fâtîha sûresi, Allah-insan ilişkisinin mahiyetini ortaya koyar ve bunun hangi kurallara bağlı olarak sürdürüleceğini öğretir.

Ayrıca, sözkonusu ilişkinin tek tarafı olarak kulun gayretiyle değil; mutlaka Allah'ın hidâyet ve yardımıyla sağlanacağını vurgular. Sürenin ilk yarısı, kulun Allah'a hamd ve övgüsünü, ikinci yarısı da onun Allah'tan isteklerini dile getirir.

Bütün tefsirlerde besmele'nin başındaki “be” harfinin iltisak (Allah ile insan arasında ilişki ve bağlantı) anlamı taşıdığına önemle dikkat çekilmiştir. Bu bağlantının bir tarafında ulûhiyyet ve rubûbiyyet; diğer tarafında insaniyet ve ubûdiyet makamı vardır. Fâtiha sûresinin de bu şekilde iki bölümden oluştuğu görülür. Övgü ve ta'zim cümlelerinden meydana gelen ve ulûhiyyete dair olan ilk bölümde Allah'ın insanlara yönelik iltifatının en çarpıcı ifâdeleri olmak üzere “*Rabb*” (yapıp yaratan, yetiştirip geliştiren, terbiye eden), *Rahmân* ve *Rahîm* isimleriyle, O'nun mutlak hâkimiyet ve hükümlerinin âhirette de devam edeceğini belirten “*mâlik-i yevmi'd-dîn*” ifâdesi yer almıştır. Bütün bu nitelikleri dolayısıyla *hamd* (her türlü övgüler, güzellikler, yetkinlikler) O'na mahsustur.

Duâ ve niyaz üslûbunun hâkim olduğu ikinci bölümde insanların Allah'a bağlılıklarının temel unsurları olmak üzere “*ibâdet*” ve “*istiâne*” kavramları yer almaktadır. Ulûhiyet bölümünde ifâde edildiği üzere, insanların bu dünyadaki inanç ve amellerine göre âhiretteki durumlarını Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın şaşmaz adâleti belirleyeceği için yalnız O'na ibâdet etmek ve sadece O'ndan yardım dilemek (istiâne) gerekir. İnsan bu beyanı ile kulluğunu, tevhid inancını, tevekkül ve teslimiyetini, ihlâs ve kararlılığını Allah'a arzetmiş olur. Bu seviyeye ulaşan bir iman ve aynı ölçülerle düzenlenen bir amel ve hayat çizgisi “*sırât-ı müstakîm*”dir. Ömür boyunca bu çizgiyi takip etmenin zorluğu sebebiyle insan, bu yolda sürçebilir ve sonuçta kötülöklere rızâ göstermeyen Allah'ın öfkesine mâruz kalmış olan sapmışların yoluna kayabilir. “*Bizi doğru yola ilet*” sözleriyle başlayan duâ cümleleri, bu büyük tehlike karşısındaki aczinin ve kendi kendine yeterli olmadığının bilincine varan insanın; âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olan Allah'a sığınarak hidâyetiyle kendisini desteklemesi şeklindeki niyazını ifâde etmektedir.

Sûredeki ifâdeler çoğul sigasıyla olup müslümanlar için toplum hayatının ve toplumsal dayanışmanın önemini, cemaat ve ümmet şuuruyla birlik ve beraberlik içinde “*sırât-ı müstakîm*” üzere hareket etmeleri gereğini ortaya koyar. Bu amaca yönelik olarak cemaatle kılınan namazda imamın

kıraatinin (özellikle Hanefî fihhında) aynı zamanda cemaatin kıraati yerine geçmesi Fâtihâ'daki bu kapsamlı ifâde özelliğinden dolayıdır.

Fâtihâ sûresi, önce Allah'ı en belirgin nitelikleriyle tanıtmakta ve insanı sağlam bir imanla O'na yöneltmekte, yaratıcıya ve yaratılmışlara karşı sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi dinin ve dindarlığın temeli olarak belirlemektedir. Sürenin, insanoğlunu yaratıcısıyla ve diğer insanlarla uyum içinde yaşatmak şeklindeki evrensel hedefi gerçekleştirmeyi gâye edindiği dikkate alınırsa, onun Kur'an'ın ve dinin özü olduğu daha iyi anlaşılır.

Bir yoruma göre, Bakara sûresi, Fâtihâ sûresinin açıklamasıdır. Başta Al-i İmran sûresi olmak üzere diğer bütün sûreler de Bakara sûresinin tefsiridir. Nitekim Fâtihâ'da Allah'tan hidâyet istenir; onu takip eden Bakara sûresi, bu Kitab'ın muttakileri hidâyete erdirmek amacıyla gönderilmiş olduğunu bildiren âyetle başlar. Fâtihâ'nın Kur'an'ın bir özeti olduğu kabul edilirse, onun bütün Kur'an sûreleriyle ilişkili bulunduğunu düşünmek mümkün olur.

O yüzden, sûrenin asıl tefsir ve açıklaması Kur'an'ın kendisidir. Fâtihâ'yı iyice anlamak isteyen Kur'an'a yönelsin, O'nu okuyup anlamaya çalışsın. Zâten Kur'an Ümmü'l-kitab'daki "*Bizi hidâyete eriştir*" duâsına verilen bir cevaptır. Fâtihâ ise o cevabın özeti. Allah'ın evrendeki yarası ise, bir şeyin önce özetini çıkarmak, sonra onu açıp detaylandırmaktır. Büyük bir ağacın tohumları gibi. Fâtihâ işte o büyük ağacın tohumu mesabesindedir. Çekirdek, ağaç demek değildir; ama çekirdeksiz de ağaç olmaz. Çünkü gövdesi, dalı, yaprağı, meyvesi ve tüm özellikleriyle ağaç o çekirdekte gizlenmiştir. Ne var ki, insan çekirdekle yetinmez; çünkü çekirdek onun ihtiyaçlarına cevap vermez. Öyleyse o çekirdeği gönlümüze, zihnimize ekip meyvelerini dermeye bakalım.

Fâtihâ'nın Kur'an'daki en büyük sûre olduğu, Bakara sûresinin son âyetleriyle birlikte "iki nur" diye anıldığı ve geçmişte hiçbir peygambere benzerinin verilmediği, şifâ niyetiyle okunduğu takdirde tesirinin görüleceğine dair hadisler vardır. Fâtihâ'nın faziletiyle ilgili rivâyetlere hadis mecmualarının yanında, tefsir kitaplarında da geniş yer verilmiştir. Bu sûrenin her türlü hayırlı faaliyetlerin başında veya sonunda, çeşitli vesilelerle tertip edilen meclislerde, merasimlerde, kabirlerde vb. yerlerde duâ niyetiyle okunması, zamanla müslümanlığın en köklü şiarlarından biri haline gelmiştir.

Fâtiha Sûresinin bir adı da ‘*salât*’tır. Salât duâ anlamındadır. Duâ ise, kul ile Allah arasında iletişimi sağlayan bağ demektir. Çünkü mü’minler, beş vakit namazda ya da namaz hâricinde bu sûreyi tam bir bilinç ile/şuurlu olarak ve mânâsını da zihninden geçirerek okurken Allah ile tam bir vuslat; belki de samimi niyetiyle, irâdesiyle, zihni faaliyetleriyle, kalbi ve diliyle Rabbiyle irtibat halindedir. Bu yüzden bu sûrenin, bir adının da salât/duâ olması ismiyle müsemma olduğunu ifâde etmektedir.

Fâtiha sûresi muhtevâsı itibariyle üç bölümden oluşturulmuştur:

Birinci bölümde kul, bilerek, iman ederek ve nefsinde hissederek Allah’a hamd ve şükretmekte; O’nu, zâtına âit Rahmân ve Rahîm vasfıyla övmekte; hesap ve ceza günü de denilen ‘*din günü*’nün tek hâkimi ve yegâne yöneticisi olduğunu ikrar ederek gönlünde daha da yüceltme arzusundadır...

İkinci bölümde, *Ezelî Sözleşme* olarak da bilinen “*Elestü bi Rabbikum?*” hitabının muhâtabı olarak “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” sorusuna: “*belâ*” yani, “*evet*” diyerek¹² kulluğunu ikrar ve itiraf eden mü’minin, ne söylediğini bilerek, inanarak ve içinde duyarak: Rabbimiz! “*Biz yalnız Sana ibâdet ediyoruz ve yalnız Senden yardım diliyoruz;*” Senden başkasına asla, ne kulluk ederiz ne de kimseden yardım dileriz! Bu sözlerle Allah ile ezeldeki sözleşmesini/ahdini vurgulu bir biçimde tekrar etmektedir.

Üçüncü bölümde ise, takvâ sahibi bir kulun, bu iman ve ikrarını hayatı boyunca; hatta son nefesine kadar aynı şekilde sürdürebilmesi için Rabbinin özel teveccühüne, rahmet ve yardımına ihtiyacının olduğu bilgi ve bilinciyle Allah’tan hidâyet dilemesi; nebilerin, sıddıkların, şehidlerin ve sâlihlerin¹³ yolu ve yaşama biçimi olan ‘*Sırât-ı Müstakim*’de sâbit kadem kılmasını niyaz etmesidir.

Bizim kültürümüzde Fâtiha sûresi denilince hemen akla ölüler gelir. Bu münasebetle her ölünün mezar taşına: “*Ruhuna Fâtiha*” ibaresini yazdırmak oldukça yaygın bir gelenektir.

Toplumumuzdaki hâkim inanca göre, en azından üç *İhlâs* bir Fâtiha okuyup sevabını geçmişlerinin ruhuna bağışlamak, hayattaki yakınları için

12 7/Arâf, 172-173

13 4/Nisâ, 69

ölülere karşı âdeti bir vecibedir, en azından yapılması gereken bir insanlık görevidir...

Biz, toplum olarak Kur'ân-ı Kerim'i, genelde indiriliş amacına uygun tarzda öğrenip bilgi edinmek ve hayatımıza uygulamak için değil de anlamadığımız halde, ibâdet ve sevap kastıyla lafzını okuruz. Sonra da, "... bundan hâsıl olan ecr u mesûbatı evvelen bizzat..." der ve Hz. Peygamber'in ruhundan başlayarak *ulemânın, sulehânın ve bilcümle İslâm ümmetinin...* ruhlarına, daha sonra da kendi geçmişlerimizin ruhlarına bağışlarız.

Bizde devam eden bu geleneğe ve yaygın anlayışa göre Fâtiha sûresi, sanki hayattakiler için değil, ölümler için indirilmiş ve o mânada okunması icap eden bir sûredir.

Hâlbuki, bütün olarak ne Kur'an'ın ne de Fâtiha sûresinin indiriliş amacı ölümlerdir. Asıl amaç hayattaki insandır; onun hidâyetinden/kılavuzluğundan yararlanarak Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına uygun bir dünya hayatı yaşamaktır.

İşte Müslümanların Kur'an hakkındaki bu yanlış telakkisinin, Kur'ân-ı Kerim'in ruhu ve özü/özeti diyebileceğimiz Fâtiha sûresinin de mânâsına uygun düşmeyen bir tarzda değerlendirilmesine sebep olduğu açıkça görülmektedir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi bu sûre, namazların her rekâtında veya namaz dışında bilinçli/şuurlu olarak ve mânâsını da bilip zihninden geçirerek okuyan mü'min ile Allah arasında önemli bir bağ kurup yeni bir sözleşmenin/ahdin yapılmasını sağlamaktadır.

Ölüm olayı ve ölümlerin söz konusu olduğu ortamlar sebebiyle Fâtiha'nın okunması ise, ölümü hatırlayıp aynı âkıbetin yarın, belki de daha yakın bir zamanda bizim de başımıza geleceği düşüncesiyle imanımızı hatırlayarak Yüce Mevlâ'mız ile hemen, orada yeniden iletişim kurup ezeldeki sözleşmeyi yenilemek için olmalıdır...

Fâtiha'nın yukarıda verdiğimiz anlamından da anlaşılacağı gibi kişi, bu sûreyi şuurlu olarak okurken Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd ediyor, kendisine yönelik sayısız nimetleri sebebiyle O'na şükrediyor, ulûhiyyet ve rubûbiyyet sıfatlarıyla O'nu övüyor.

O'nun yüce, eşsiz ve emsalsiz bir İlâh, saygı değer, şerefli bir Rab olduğunu gönülden ifade ediyor. Her şeyin ancak O'nun Rahmân vasfı ve merhametiyle varlığını devam ettirebildiğini ikrar ve ifade ediyor. Dünya hayatı sona erdikten sonra kurulacak olan hesap gününde Mülk'ün ve Emr'in sahibinin yine Allah olduğunu, O'nun izni ve dilemesi olmadıkça hiç bir şefaatin ve şefaatinin olamayacağını bilgi ve bilinçle söylüyor...

İşte bu bilgi ve imanın sonucu olarak da âdeta şöyle demek istiyor: Allah'ım! Seni, başka hiç bir varlıkta bulunmayan bu üstün ve yüce sıfatlarınla tanıyorum. Âlemlerin, tüm yaratılmışların olduğu gibi benim de dünya hayatındaki varlığım, varlığımın devamı, ölümüm ve her şeyimin Senden olduğuna şeksiz ve şüphesiz olarak inanıyorum. Âhirette beni tekrar dirilterek dünya hayatında yapıp ettiklerimle hesaba çekip, amellerimi değerlendirecek yegâne hâkimin Sen olduğunu kalpten tasdik ediyorum. Senin eşinin, denginin ve benzerinin olmadığına imanım tamdır...

O halde niçin Senden başka bir rabler edinip de önlerinde eğileyim ki?! Ben Senden başka tanrı tanımıyorum... Aklını kullanmayan düşüncesiz, dinsiz ve inkârcıların yaptıkları gibi nefsi arzularım da dâhil, yaratılmış hiç bir varlığa katıyen kulluk etmiyorum ve etmeyeceğim! Bu yüzden ey Rab-bimiz! *"Biz, sadece Sana ibâdet ediyor ve sadece Senden yardım diliyoruz!"*

Bu ifadeleriyle mü'min, ezelde, *Elest Bezminde* Allah'la kendisi arasında akdedilmiş olan kulluk sözleşmesini ve sadece O'na ubûdiyetteki, kullukta-ki kesin kararlılığını tekrarlayıp yinelemiş olmaktadır. Sonra da: Rabbimiz! Bu iman ve bu kararlılığımızla birlikte hayatımızı, *yakîn/ölüm* gelinceye kadar sürdürebilmemiz için Senin hidâyetine, desteğine ve korumana ihtiyacımız var. Bizi nefsimizin, çevremizin ve şeytanın eline bırakma, anlamında dua etmektedir: *"Bizi, Doğru Yola; gazap ettiğin fasıkların ve yoldan sapmış olan kâfirlerin değil, özel nimet verdiğin Nebilerin, Sıddıkların, Şehitlerin ve Salihlerin yoluna Sırat-ı Müstakime ilet!"*

Bizce Fâtiha Sûresinin ölü ile değil, ölüm ile ilişkisi işte bu olmalıdır. Sevabı, yani bu sûreyi okumanın karşılığı ise, bu sûreyi uyanık bir kalp ve bilinçle okuyan kimsenin Allah ile sözleşmesini yenilemiş olmasıdır... Sevap ise, tamamen Allah'a ait bir şeydir. Kime, ne kadar bahşedeceğini O bilir. O'nun lütfunun ve ihsanının sınırı elbette yoktur!

O halde, Fâtiha sûresi, sâdece namazda değil, Allah'ı zikretmek gerektiği her an ve her yerde bu bilgi ve bilinç ile okunmalıdır. ¹⁴

Fâtiha Sûresinin Lisan-ı Hali

1- Fâtiha önsözdür, Kur'an'ın mukaddimesidir. Vahye açılan kapıdır. Başlangıçtır Fâtiha, anahtardır, giriş, sunuş ve sonuçtur. Dilekçedir, duâdır, sözleşme, anlaşma ve antlaşmadır, Rab'le kulun diyalogudur.

2- Fâtiha sûresi, tüm özellik ve güzellikleriyle, Kur'an'ın özetidir. Hz. Ali der ki: "İlimler hazinesi Kur'an, Fâtiha sûresinde; Fâtiha da besmelede özetlenmiştir."

3- Cin ve meleklerin, canlı-cansız tüm âlemlerin Rabbi Allah da, ey küçük âlem olan insan, senin Rabbin kim? Düşünce ve davranışlarında seni yönetip terbiye eden O'ndan başkası olabilir mi?

4- Bu sûre ile Rabbimiz, bizim kendisini nasıl övüp şükredeceğimizi, duâ edeceğimizi öğretmiştir. Öyleyse Fâtiha'yı duâlarımızın başında ve sonunda dilimizden eksik etmeyelim.

5- Tüm övme ve övülmeler Allah'a hastır. O'nun nizamının hakkıdır tüm övme ve övülmeler. Peki, nasıl olur da hamdi, övgüyü sadece Allah'a has kılan bir mü'min, söz ve davranışlarıyla Allah'ın nizamından başka herhangi bir düzeni, bir düşüncüyü, bir sistemi övüp medhedebilir?

6- Din gününde, yani kıyâmet gününde güven içerisinde olmak istiyorsan, din gününün sahibi olan Allah'ın dininden hiç ayrılma. Ne yaparsan yap, yaptığının karşılığını göreceksin o günde.

7- Kulluk; ibâdet, boyun eğmek, bağlanmak demektir. Peki ey müslüman, tüm hareket ve davranışlarında sen kime bağlısın, kime boyun eğiyor ve kime kulluk ediyorsun? Şâyet Allah'ın emirleri doğrultusunda, Allah içinse tüm yaptıkların, gerçek bir kulsun sen. Değilse...

8- Allah'ın yardımı olmadan, lâyıkiyle O'na ibâdet de edemeyiz. O'nun yardımına lâyük olmak ise kul olmaya bağlıdır. Kul olmayanlara, gerektiği gibi kulluk yapmayanlara gelmez Allah'ın yardımı.

9- Müslüman da olsa her insan yanılabilir, yoldan çıkabilir. Onun için sürekli sırât-ı müstakîmi, yolların en doğrusunu Allah'tan istemeli ve o yol-da devamlı kalmayı dilemeliyiz.

10- Dosdoğru yola ulaştıran düstur, içerisinde hiç şek-şüphe olmayan ve muttakiler için hidâyet rehberi olan Kur'an'dır. Sırât-ı müstakîm, ancak Kur'an'a sarılmakta ve onu yaşamakta-dır. Cennetin yolu sırât-ı müstakîm-de olmaya; sırât-ı müstakîmde olmak ise, sâlih amellerin adamı olmaya bağlıdır.

11- Bunca günah ve hatalarımızın, bizde Rabbimizden istemeye yüz bırakmadığını düşünmüş olabiliriz. Onun için biz de başta peygamberler olmak üzere ümmet olarak "biz" diye duâ ettik. Ümmet dini olan İslâm'da ben-sen yok, biz; fertler yok, cemaat vardır. Öyleyse her Fâtiha okuyuşumuzda ümmetin bir ferdi, İslâm'ı yaşama ve yaşatma konusunda İslâm'ın bir şûbesi olduğumuzu unutmayalım.

12- Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihler kendilerine nimet verilenlerdir.¹⁵ Öyleyse onların yolunda, onları örnek alarak nimetlere ehil kişiler olmaya gayret etmeliyiz. Şu geçici dünyada bunca nimetler içerisinde yüzen kâfirler bizi aldatmasın. O nimetler geçicidir, cennet nimetleriyle karşılaştırma bile yapılamaz. Onların âhîret nimetlerinden alacakları hiçbir şey yoktur.

13- Allah'ın lânet ve gazâbına uğramış, azâbını hak etmiş tüm lânetlilerin gidişat ve yollarından uzak duralım, sonra da Fâtiha'yı okuyalım. Lânetlenmiş yollarda yolumuzu kaybettiğimiz durumda Fâtiha okumak anlamsızdır.

14- Müslüman! Her Fâtiha'yı okuyuşunda Rabbinin huzurunda durduğunu, Rabbinle konuştuğunu ve Rabbinden istediğini unutma. O'na yaraşır kul olmaya çalış.

15 4/Nisâ, 69

15- “Fâtiha’sız namaz olmaz”¹⁶ hadisine göre namazda Fâtiha okumak vaciptir. Hanefiliğin dışındaki diğer mezheplere göre ise farzdır. Buna göre bir günde 40 rekâtlık namazda kırk kere Fâtiha’yı tekrarlıyoruz. Namaz bizi hazırlayan, yetiştiren mektep olduğuna/olması gerektiğine göre, Fâtiha’sız namaz; namazsız da hayat olmaz. Aslında tekrar sanılan bu her bir okuyuş, bizi değişik bir açıdan hesaba çeken bir uyarıdır. Fâtiha’ya uymayan her yanlış söz ve davranıştan uzaklaşmak için yeni bir alarm ve ikazdır.

16- Fâtiha’nın sonunda, okuyan ve dinleyenin “âmin” demesi sünnettir. Âmin, duâmızı kabul buyur Allah’ım, demektir.¹⁷

“Besmele: Tâğutun adıyla değil; Allah’ın ismiyle ve izniyle”

- 1. ÂYET -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ adıyla : الله Allah’ın : الرَّحْمَنِ : Rahmân : الرَّحِيمِ : Rahîm

“Rahmân, Rahîm Allah’ın adıyla.” (1/Fâtiha, 1)

Fâtiha ve Sûrelerin Başında Geçen Besmele Kur’an’dan Bir Âyet midir?

Sûre başlarında yazılı bulunan besmelenin, Kur’an’dan bir âyet olup olmadığı üzerinde ihtilâf edilmiştir. el-Mushafu’l-imâm (ilk ve esas Kur’an nüshası) yazıldığı zaman Berâe Sûresi dışında kalan sûrelerin başına besmele yazılmıştı. O ana nüshadan İstinsah edilen bütün nüshalarda da sûre başlarına besmele yazılmıştır.

¹⁶ Dârimî, Salât 36; İbn Mâce, İkame 11; Tirmizî, Mevâkît 69, 115, 116

¹⁷ İslâm Ansiklopedisi, T.D.Vakfı Y. c. 12, s. 252-253; Ali Akpınar, Namaz Duâları ve Sûreleri, s. 77 vd.

Sahâbîler, Mushaftan olmayan bir şeyi Mushafa yazmazlardı. O zaman Kur'ân'da nokta ve öteki işaretler de yoktu. Daha sonra konulan nokta ve diğer işaretler, Kur'ân'ın metninden ayrılışın diye, metin mürekkebinden ayrı mürekkeple yazılmıştı.

Ebû Dâvud'un ibn Abbâs'tan rivayetine göre: "Peygamber (s.a.s.), kendisine 'Bismillahirrahmanirrahim' ininceye dek bir sûreyi diğerinden ayırmayı veya bir rivayete göre sûrenin bittiğini bilmezdi."¹⁸ Ümmü Seleme'nin de "Peygamber'in (s.a.s.), besmeleyi Fâtihadan bir âyet olarak okuduğunu söylediği rivayet edilir.¹⁹ Ebû Hüreyre'nin rivayetinde ise Peygamber (s.a.s.): "Fâtihayı okuduğunuz zaman 'bismillâhirrahmânirrahîm'i de okuyun. Çünkü Fâtîha Kur'ân'ın anası, Kitabın anası, yedişerli iki (es-Seb'u'l-mesânî)dir. Bismillâhîrrahmânirrahîm de onun âyetlerinden biridir."²⁰

İbn Abbas'ın (r.a.) nakline göre Rasûlullah (s.a.s.), namaza besmele ile başladı.²¹

Enes'den (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.s.) namazda nasıl okuduğu soruldu. O da, Rasûlullah (s.a.s.), namazda çok uzun okurdu, diyerek besmele ile başladı ve: Fâtîha sûresini okuduktan sonra da 'Rasûlullah'ın (s.a.s.) okuduğunu ben de size aynen okudum' dedi.²²

Enes (r.a.): "Birgün Rasûlullah'ın (s.a.s.) huzurundaydık. Rasûlullah bir ara hafifçe uyudu. Uyanınca tebessüm etti. Biz, 'seni tebessüm ettiren nedir?' diye sorunca Rasûlullah (s.a.s.): "Şu anda bana bir sûre nazil oldu" diyerek, "Bismillâhirrahmânirrahîm İnnâ a'taynâke'l-kevser..." (Kevser) sûresini okudu."²³ der.

Şâfîlilere göre bu hadis, besmelenin bütün sûrelerden bir âyet olduğuna işaret eder. Çünkü Resullah (s.a.s.), onu Kevser sûresi ile beraber okumuştur.

18 Ebû Dâvud, Salât 122

19 el- Fethurrabbani, 3/189

20 Dârekutnî, Salât, Bâbu Vucûbi Kırâat-i Bismillâh

21 Timizî

22 Buhârî, Enes'den rivâyet etmiştir.

23 Müslim; Nesâî; Tirmizî ve İbn Mâce. Tirmizî: "Sahih ve hasen hadistir" demiştir. Cem'u'l-Fevâid, c. 2, s. 285

Şâfiîlerin naklî delilleri kadar akli delilleri de vardır, imam Şâfiî'nin yazmış olduğu Kur'an-ı kerimde besmele, Fâtîha'nın başında yazıldığı gibi, Berâe sûresinin dışında bütün sûrelerin başında da yazılmıştır. Bu nüshanın çoğaltılarak diğer şehirlere gönderilen sûretlerinin hepsinde de sûrelerin başında besmele yazılıdır.

İmam Şâfiî (r.a.) ve benzeri büyüklerin Kur'an-ı Kerim'den olmayan şeyleri sûre aralarına yazmayacakları bilinmektedir. Hatta onlar, Rasûlullah'ın (s.a.s.) zamanında olmayan bir şeyin Kur'an'da bulunmasını istemedikleri için Kur'an'ı aşır halinde, sûreleri ve isimlerini harekeli olarak yazmazlardı.

Böyle bir titizlikle yazılan Kur'an-ı Kerim'lerde besmelenin Fâtîha'nın ve diğer sûrelerin başlarında yazılması, onun her sûreden bir âyet olduğunu gösterir.

İşte bu kanıtlara dayanan İmam Şâfiî, Besmele'yi Fâtîha'dan bir âyet saydığı gibi, diğer sûrelerdeki besmeleleri de Kur'an'dan birer âyet kabul etmiştir.²⁴

Hız. Peygamber'in, Besmele çekmeden Fâtîha okuduğu hakkında da hadisler vardır. Hz. Âişe'nin: "Allah'ın Elçisi (s.a.s.) namaza tekbir ile, okumaya da (Elhamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı"²⁵ sözleridir. Enes İbn Mâlik de şöyle demiştir: "Peygamber'in (s.a.s.), Ebû Bekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. Bunlar (Elhamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı, namazın ne önünde, ne de sonunda (Bismillâhirrahmânirrahîm) demezlerdi."²⁶ "Onlardan hiçbirinin, (bismillâhirrahmânirrahîm) dediğini duymadım."²⁷ "Onlar okumaya (elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı."²⁸

Ebû Hureyre, Peygamberimiz'den şu hadisi nakletmiştir: "Yüce Allah buyurdu ki: Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı benim için, yarısı kulum içindir. Kulunun dilediği, kendisine verilecektir. Kul, 'Elhamdu lillâhi rabbi'l âlemin' dediği zaman Allah: Kulum bana hamdetti, der. Kul, 'er-Rahmâni'r-rahîm' dediği zaman Allah: Kulum benim şerefimi andı, der.

24 Muhammed Ali Sabuni, Ahkâm Tefsiri, Şamil Y., c.1, s. 29

25 Müslim. Hz. Âişe'den.

26 Müslim, Salât 52; Nesâ'i, İftitâh 20

27 Buhârî; Müslim, Salât 51, Enes bin Mâlik'ten.

28 Dârimi, Salât 34

Kul, ‘mâlikî yevmi’d-dîn’ dediği zaman Allah: Kulum işini bana havale etli, der. Kul, ‘iyyâke na’budu ve iyyâke neste’in’ dediği zaman Allah: Bu, benimle kulum arasında (bir sır)dır. Kulumun istediği kendisine verilecektir, der. Kul, ‘ihdinâ’s-sırâta’l-mustakîm...’ dediği zaman Allah: Kuluma dilediği verilecektir, der.”²⁹ Burada Hz. Peygamber (s.a.s.), Fâtiha’nın âyetlerini sayarken besmeleyi zikretmemiştir.

Malîkilere göre hadisteki “Namazı ikiye ayırdım” cümlesinde geçen “na-maz”dan maksat, Fâtiha sûresidir. Fâtiha sûresi okunmadan kılınan namazın sahih olmaması sebebiyle hadiste ona namaz ismi verilmiştir. Eğer besmele, Fâtiha sûresinden bir âyet olsaydı, bu hadis-i kudsîde zikredilirdi.

Malîkilere göre, Besmele Fâtiha sûresinden bir âyet olsaydı, Fâtiha sûresindeki *“Rahmân ve Rahîm”* kelimelerinin tekrarlanmaması lâzım gelirdi. Bu sûrenin “Rahmân ve Rahîm Allah’ın ismiyle. Hamdolsun âlemlerin Rabbi olan Allah’a. Rahmân ve Rahîm...” şeklinde dizilişi demek olurdu ki, bu da Kur’an’ın edebî üslûbuna aykırı olurdu.

Besmelenin sûrelerin başında yazılması ve herhangi bir şeyin başlangıcında okunması, Rasûlullah’ın (s.a.s.) sünnetine uymak ve bereket içindir. Onun sûrelerin başında tevatürle yazılması Kur’an’dan olduğuna tevatürî bir delil sayılmaz.

Kurtubî, bununla ilgili olarak: “Şâfiî ve Mâlik’in görüşlerinden en sahihi, İmam Mâlik’indir. Zira Kur’an âyetleri âhad haberlerle tespit olunamaz. Kur’an âyetlerinin tespit yolu, ihtilaf kabul etmeyen kâfi tevâtürle olur.” der.

Ahkâmu’l Kur’an sahibi İbnu’l-Arabî ise: “Âlimlerin besmelenin Kur’an’dan sayılıp sayılmayacağı hakkındaki münakaşaları, onun Kur’an’dan sayılmayacağına kâfi bir delildir. Zira Kur’an âyetleri münakaşa kabul etmez. Nitekim sahih haberler besmelenin Neml sûresinin dışında Fâtiha’dan da, herhangi bir sûreden de bir âyet olmadığına işaret eder. Bizim mezhebimiz (Mâlikî) diğer mezheplere aklın kabul edeceği bir tarzda tercih edilir. Medine-i Münevverede, Rasûlullah (s.a.s.) zamanından İmam Mâlik (r.a.) dönemine kadar besmeleyi Peygamber (s.a.s.) Efendimiz’in sünnetine it-

29 Ebû Dâvûd, Salât 132; Tirmizî, Tefsir; Nesâî, İftitâh 23; İbn Mâce, Edeb 52; Müslim, Süfyan bin Uyeyne’dan, o da Ulâ bin Abdurrahman’dan, o da Ebû Hüreyre den nakletmiştir. Geniş bilgi için: Kurtubî, Tefsir. c. 1, s. 94; Cessas, Ahkâmu’l-Kur’âniyye, c. 1, s. 9

tibâen hiçbir şahıs okumamıştır. Bu da diğer mezheplerin görüşünü reddede kâfidir. Bizim mezhebin görüş sahipleri, bismelenin nafîle namazlarda okunmasına müstehab demişlerdir. Bismelenin okunması hakkında vârit olan hâdis ve rivâyetler, nâfile namazlarda kıraatinin müstahab olduğuna işaret eder.”³⁰ demektedir.

İmam Mâlik, bu delillere dayanarak Neml suresinin 30’uncu âyeti dışındaki bismelenin, âyet olmadığı kanâatine varmıştır. Ona göre besmelenin sûre başlarına yazılması, Hz. Peygamber’in böyle emretmesi ve her işe besmele ile başlanmasını buyurması yüzünden olabilir. Gerçi bismelenin, sûre başlarına yazılması mütevatir olarak nakledilmişse de sûre başlarındaki bismelenin Kur’ân’dan birer âyet olduğuna dair tevâtür yoktur.

Peygamberimizin, namazda besmeleyi okumadığına dair hadisler de, okuduğuna dair hadisler de vardır. Fakat okuduğuna dair hadisler daha kuvvetlidir. Kendisinin ve sahâbîlerinin, namazda besmeleyi gizli okuduğuna dair hadisler de mevcuttur. Bu rivâyetlerden, Hz. Peygamber’in, namazlarında bazen besmeleyi açık, bazen gizli okuduğu anlaşılır.

Hanefilere göre bismelenin Kur’ân’a yazılması, onun Kur’ân olduğunu gösterirse de her sûreden bir âyet olduğunu göstermez. Bismelenin, namazda Fatiha ile beraber açıktan okunmadığına dair hadisler de onun, Fâtihadan bir âyet olmadığına delildir. Sûre başlarında bulunan besmele, müstakil bir âyettir, sûreye dâhil değildir. Yalnız Neml Sûresinin ortasında geçen besmele, o sûrenin bir âyetidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mülk Sûresinin otuz âyet olduğunu söylemiştir. Kurrâ ve âyet sayıcılar, “Mülk Sûresinin, besmele hâriç otuz âyet olduğunda birleşmişlerdir. Yine Hz. Peygamber, Kevser Suresinin üç âyet olduğunu söylemiştir. Kevser Sûresi de besmele hâriç, üç âyettir. Eğer besmele bu sûrelere dâhil olsaydı, Mülk Sûresinin otuz bir, Kevser Sûresinin de dört âyet olması lâzım gelirdi.

Bismelenin âyet olup olmadığı, âyet ise sûrenin bir parçası olup olmadığı hakkındaki bu görüş farkları yüzünden bismelenin namazda okunması meselesinde de görüş ayrılıkları doğmuştur:

30 Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmî'l Kur’ân, c. 1, s. 103

İmam Mâlik, besmeleyi âyet kabul etmediği için farz namazlarda ne açıktan, ne de gizli olarak besmele okunmasını câiz görmemiştir. İmam Şâfiî ve İmam Ahmed de besmeleyi, her sûreye dâhil bir âyet gördükleri için açık okunan namazlarda açıktan, gizli okunan namazlarda gizliden besmele okunmasının farz olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hanife ise besmeleyi müstakil âyet kabul ettiği için Fâtihadan önce gizli olarak besmele çekmenin sünnet olduğunu söylemiştir.

Hanefilerin Delilleri

Hanefilere göre bismelenin Kur'an'da yazılışı ve ondan bir âyet oluşu, her sûreden bir âyet oluşuna işaret etmez. Nitekim bismelenin gece namazlarında sesli okunmamasını emreden hadisler, onun Fâtihadan olmadığını gösterir. Hanefiler, Neml sûresinin dışında Kur'an-ı Kerim'den tam bir âyet olduğuna ve sûreleri birbirinden ayırmak için nâzil olduğuna hükmetmişlerdir.

Hanefilerin görüşünü teyid eden delillerden bir kısmı şunlardır:

Ashâb-ı kiramdan nakledilen: “Biz, besmele nâzil olana kadar sûrelerin başlangıcını ve sonunu bilmiyorduk.”³¹ sözleri ile İbn Abbas'dan (r.a.) rivâyet edilen: “Rasûlullah (s.a.s.), besmele nâzil olana kadar sûrelerin birbirinden ayrılmasını bilmiyordu. Ancak, besmele nâzil olunca bildi.”³² sözleri Hanefilerin görüşünü takviye ediyor.

İmam Ebû Bekr er-Râzi³³ ise bu konuda şöyle demektedir: “Âlimler, bismelenin Fâtihadan bir âyet olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kûfe kıraat âlimleri onu Fâtihadan bir âyet sayarken, Basra kıraat âlimleri saymamışlardır. İmam Şâfiî, bismelenin Fâtihadan bir âyet olduğuna, onu terkedenin namazını iâde etmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ebu'l Hasan el-Kerhî ise, bismelenin namazlarda açıktan okunamayacağını söyler. Şeyhin bu sözü, bismelenin Fâtihadan bir âyet olmadığına işaret eder. Bizim mezheb âlimlerinin görüşüne göre besmele, sûrelerin başında bir âyet değildir. Çünkü onu namazlarda açıktan okumuyorlar. Bismelenin

31 Ebû Dâvud; el-Camiu li Ahkâmî'l Kur'an, c. 1, s. 95

32 Hâkimin Müstedrek'inde Ebû Dâvud'un İbn Ayaş'tan sahih bir senetle rivâyet ettiği yazılıdır.

33 Ebû Bekr er-Râzi, Ahkâm Âyetlerinin müfessiri Cessas'tır.

Fâtîha sûresinden olmaması, başka sûrelerden de olmadığına da işaret eder kanaatindedirler.

“Yalnız İmam Şâfiî, besmelenin her sûreden bir âyet olduğunu söylemiştir. Bu görüşü İmam Şâfiî’den başka hiçbir âlim söylememiştir. Zira selef arasındaki görüş ayrılığı da besmelenin Fâtîha sûresinden bir âyet olup olmadığı şeklindedir. Nitekim hiçbir âlim, besmelenin sûrelerin başından bir âyet olduğunu kabul etmemiştir.” diyerek sözlerine şöyle devam eder: “Rasûlullah’dan (s.a.s.) rivâyet edilen “Kur’anda 30 âyetli bir sûre vardır ki, okuyucu affolununcaya kadar şefaet eder. Bu sûre Tebarekellezî bi yedihil mülk’tür” hadis-i şerifi, besmelenin sûrelerin başından bir âyet olmadığına işaret eder. Kıraat âlimleri ile diğer âlimler Tebâreke sûresinin besmele dışında 30 âyet olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Eğer besmele sûreden bir âyet olsaydı, Tebareke’nin 31 âyet olması lâzım gelirdi. Bu da, Rasûlullah’tan (s.a.s.) rivâyet edilen hadise aykırı düşerdi. Yine bütün belelerin kıraat ve Fıkıh âlimleri Kevser sûresinin 3, İhlâs sûresinin 4 âyet olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer besmele bu sûrelerden bir âyet olsaydı, Kevser sûresinin 4, İhlâs sûresinin 5 âyet olması lâzım gelirdi.”³⁴

Yukarıda naklettiğimiz mezheb görüşlerinden tercih edilecek olan Haneffî’nin görüşüdür. Zira baştan sona birbirine muâzır olan iki görüşün (Şâfiî-Mâlikî) ortasıdır. Şâfiîler, besmelenin Fâtîha’dan, hatta her sûreden bir âyet olduğunu savunurlarken Mâlikîler de, Fâtîha’dan da Kur’an’dan da bir âyet olmadığını iddia ederler.

Dikkatli bir gözle, sâlim bir zekâ ile besmelenin Kur’an-ı kerimde tevâtüren yazılışına baktığımız zaman, hiçbir âlimin bugüne kadar ona karşı çıktığı ve inkâr ettiği görülemez. Nitekim ashâb-ı kirâmın Kur’an-ı Kerim üzerinde nasıl titizlikle durdukları, hatta her harfi üzerinde dahi inceden inceye araştırma yaptıkları bilinmektedir. Bu da göstermektedir ki, besmele, Kur’an-ı Kerim’den bir âyettir. Her sûreden ve Fâtîha’dan bir âyet değildir. Sûrelerin arasını ayırmak için gönderilmiştir. Bu görüşü Abdullah bin Abbas’dan (r.a.) “Rasûlullah (s.a.s.), besmele gönderilene kadar sûrelerin başlangıç ve sonlarını bilmiyordu. Ancak besmele gönderilince bildi.” hadisi de teyid etmektedir.

34 Cessas, Ahkâmü’l-Kur’an, c. 1, s. 9-11

Besmelenin her sûrenin başından bir âyet olmadığını. Belâgat kaidele-
rinden de çıkarmak mümkündür. Çünkü Araplar sözlerinin çok belîğ ol-
ması için ifade ve imlâlarının başında değişik üslublar kullanırlardı. Eğer
besmele her sûrenin başından bir âyet olsaydı, bütün sûreler tek bir üslubla
başlardı. Bu ise Kur'an'ın edebî üslûbunun mucizelliğine ters düşerdi.

Mâlikilere göre, bismelenin Kur'an'dan bir âyet olduğu tevâtüren sâbit
değildir. Öyleyse Kur'an'dan değildir. Bu görüş imam Cessas'ın dediği gibi
açık ve tercih olunabilecek bir görüş değildir. Zira “bir âyetin Kur'an'dan
oluşunun tevâtüren rivâyet edilmesi gerekir” şeklindeki delil geçersizdir.
Bizim için Rasûlullah'ın (s.a.s.) yazılmasını emretmesi ve emrinin tevâtü-
ren bize ulaşması kâfidir. Ümmet, “Kur'an'da yazılı olan her şey Kur'an'dır”
diye ittifak etmiştir. Besmele, Kur'an'da müstakil bir âyettir. Sûrelerin ve
kitapların başında yazılması ve okunması hayır ummak içindir. Bütün bu
açıklamalar, besmele hakkında gelen bütün nassların mânâlarını toplar.³⁵

Bismelenin Namazda Okunmasının Hükmü Nedir?

Fakihler bismelenin namazda okunması konusunda birkaç görüşe ay-
rılmışlardır.

a) İmam Mâlik'e göre besmele yalnız farz namazlardaki Fâtiha ve diğer
sûrelerin başında gizli ve açık olarak okunmaz. Farz dışındaki sünnet ve
nâfile namazlarda isteyen okuyabilir.

b) Ebû Hanîfe'ye göre besmele namazlardaki her rekâtta Fâtiha sûresin-
den önce okunur. Diğer sûrelerin başında okumak ise güzeldir.³⁶

c) İmam Şâfi'ye göre bismelenin gizli okunacak yerde gizli, açık oku-
nacak yerde açık okunması farzdır.

35 Daha fazla bilgi edinmek isteyenler İbnü'l Arabî'nin Ahkâmü'l Kur'an'ına, Kurtubî'nin tefsirine,
Fahredden er-Râzî'nin Mefâtihu'l Gayb'ına ve Cessas'ın Ahkâmü'l Kur'an'ına bakabilirler. Ed-Dâru Kutnî
de bismelenin Kur'an'da bir âyet olduğunu gösteren bütün delilleri bir araya toplamıştır. Muhammed Ali
Sabuni, Ahkâm Tefsiri, Şamil Y., c. 1, s. 32-38

36 Cessas, age, c. 1, s. 15; Kurtubî, age., c. 1, s. 98

d) İmam Ahmed bin Hanbel'e göre besmele namazda gizil okunur. Açık okunması sünnet değildir.

Adı geçen imamların besmele hakkındaki görüş ayrılıklarının sebepleri birinci hükümde delilleriyle beraber açıklanmıştır. Bu hususta selefin görüşleri arasında da ayrılık vardır.

İbn Cevzi, Zâdü'l Mesir'inde: Âlimler arasında besmelenin Fâtihadan olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bununla ilgili olarak Ahmed bin Hanbel'den rivâyet edilen iki görüş bulunmaktadır. Birisi, besmelenin Fâtihadan olduğunu, dolayısıyla namazda okunmasının farz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Diğeri ise Fâtihadan olmadığını, bundan dolayı namazda okunmasının sünnet olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bu görüşe yalnız İmam Mâilk (r.a.) karşıdır. Hatta ona göre besmelenin farz namazlarda okunması müstehab bile değildir.

“Besmelenin namazda açıktan okunması da âlimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Âlimlerin bir kısmı Ahmed bin Hanbel'in “Besmelenin namazda açıktan okunması sünnet değildir” görüşünü nakletmişlerdir. Bu görüş Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve İbn Mes'ud'un (radiyallahu anhum) sözlerine dayanır. İmam Sevri ve İmam-ı Azam'ın görüşleri de bu yoldadır. İmam Şâfi'ye göre de besmelenin namazda açıktan okunması sünnettir. Bu da Muaviye, Âtâ ve Tâvûs'un rivâyetine dayanır.”³⁷ demektedir.³⁸

Fâtîha'nın Namazda Okunması Farz Mıdır?

Fakihler, Fâtîha'nın namazda okunması konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

a) Cumhura³⁹ (Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî) göre; Fâtîha'nın namazda okunması sıhhatinin şartıdır. Fâtîha sûresini bilip de okumayan bir kimsenin namazı sahih olmaz.

³⁷ İbni Cevzî, age., c. 1, s. 7-8

³⁸ Muhammed Ali Sabuni, Ahkâm Tefsiri, Şamil Yayınları, c. 1, s. 38-39.

³⁹ Cumhur kelimesi; Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Kelam ve ilh.. gibi ilim dallarındaki âlimler topluluğunun çoğunluğuna verilen isimdir.

b) İmam Sevri ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye göre namaz Fâtiha okunmaksızın da sahih olur. Namazda Kur'an'dan 3 kısa âyet veya 1 uzun âyetin okunması ise farzdır.

Cumhurun Delilleri

Cumhur, Fâtiha'nın namazda okunmasının farz olduğunu birçok delille isbat etmişlerdir.

Birinci delil: Ubâde bin Sâmîd'in Rasûlullah'tan (s.a.s.) naklettiği şu hadis-i şeriftir: "Fâtiha'yı okumayanın namazı geçerli değildir." ⁴⁰

İkinci delil: Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah'tan (s.a.s.) naklettiği: "*Kim namaz kılar da Ümmü'l-kitab'ı (Fâtiha'yı) okumazsa o namaz noksandır, noksandır, noksandır. Tamam değildir.*" ⁴¹ hadis-i şerifidir.

Üçüncü delil: Ebû Said el-Hudrî'nin naklettiği şu hadis-i şeriftir: "Rasûlullah (s.a.s.), bize namazda Fâtiha sûresi ile bildiğimiz diğer bir sûre veya bir sûreden birkaç âyetin okunmasını emretti."

Cumhura göre bu hadis-i şerifler, Fâtiha sûresinin namazda okunmasının farz olduğuna delâlet eder. Zira Rasûlullah'ın (s.a.s.) birinci delildeki hadis-i şerifi namazın sıhhatli olmayacağına delâlet ettiği gibi; Ebû Hüreyre'den nakledilen ve Rasûlullah tarafından üç defa tekrar edilen "*o namaz noksandır*" ifadesi de Fâtiha okunmadan kılınan namazın noksan ve fâsit olacağını gösterir. Öyleyse Fâtiha'nın namazda okunması farzdır ve namazın sıhhatinin şartlarındandır.

Hanefîlerin Delilleri

İmam Sevrî ile Hanefî mezhebinin fakihleri, namazın Fâtiha okunmadan da sahih olacağını Kitap ve Sünnetten çıkardıkları delillerle savunurlar. Kitaptan aldıkları delile göre Cenâb-ı Hakk'ın: "*Şüpheli yok ki Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden biraz eksik, yarısı, üçte biri kadar ayakta durmakta olduğunu ve senin maiyetinde bulunanlardan bir zümrenin de (böyle yaptığını)*"

40 Cem'u'l Fevâid, c. 1, s. 197. Bu hadis-i şerif İmam Mâlik'in Muvattâ'sı dışında Kütüb-i sittinin hepsinde nakledilmiştir.

41 İmam Mâlik; Tirmizi; Nesai; Cem'u'l Fevâid, c. 1, s. 197

biliyor. Geceyi, gündüzü Allah saymaktadır. O, bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için size karşı (ruhsat tarafına) döndü. Artık Kur'an'dan kolay geleni (ne ise onu) okuyun...⁴² âyeti, namazda bir miktar okunmasının farz olduğunu gösterir. Âyetteki "okuyun!" emri, namazdaki okumaya işarettir. Hiçbir âlim "Bu âyet, gece namazlarındaki okumaya mahsustur" dememiştir. Öyleyse âyetteki "Okuyun" emri yalnız gece namazında okuma değil, bütün namazlarda okunmasının farz olduğunu ifade eder.⁴³ Hadis-i şeriflerden aldıkları delil ise, Ebû Hureyre'den nakledilen şu hadise dayanır: "Bir gün Mescid-i Nebevî'ye bir kişi gelerek namaz kıldı. O kimse namazdan sonra Rasûlullah'a (s.a.s.) gelerek selâm verdi. O kimsenin selâmını aldıktan sonra Rasûlullah (s.a.s.), "Geri dön, namazını yeniden kıl. Zira sen namaz kılma-dın" buyurdu. O kimse tekrar namaz kılıp Rasûlullah'a (s.a.s.) gelince, onu yine namaz kılması için geri çevirdi. Bu şekilde üç defa geri çevrilen kimse Rasûlullah'a (s.a.s.) gelerek: "Seni hak yolu üzere gönderenin ismi ile yemin ederim ki, bundan daha güzel bir şekilde namaz kılmasını bilmiyorum." deyince, Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "Sen namaz kılmak istediğin zaman güzelce bir abdest al. Sonra kibleye dönerek tekbir getir. Sonra da Kur'an'dan ne biliyorsan onu oku. Daha sonra belini tam eğerek rükû yap. Rükûdan kalkarak dik dur ve daha sonra secde yap. Secdeden kalkarak normal bir oturuş-la otur. Daha sonra tekrar secdeye git. Secdeden sonra doğruca ayağa kalk. Benim bu tarif ettiklerimi bütün namazlarında uygula."⁴⁴ buyurdu.

Hanefi fakihleri, Ebû Hureyre'den nakledilen, bu hadisindetki namaz kılan için "Kur'an'dan ne biliyorsan onu oku" emr-i Peygamberisini delil getirerek, namazda Kur'an'ın neresinden olursa olsun okunmasını, kılanlar için serbest bırakmışlardır. Bu hadis Hanefilerin görüşünü kuvvetlendirdiği gibi, "Artık Kur'an'dan kolay geleni okuyun" âyeti de Kur'an'dan belli bir sûre veya âyetin okunmasına değil, sadece namazda herhangi bir âyetin okunmasına işaret eder.

Ubâde bin Samid'in rivâyet ettiği hadis, Hanefi âlimlerine göre, namazın bâtil olduğuna değil, sünnet üzere kılınmadığına işaret eder. Onlar, Fâtihâsız kılınan bir namazın kerâhetle sahih olduğuna hükmederler. Bu hadis-i şerifi, Rasûlullah'ın (s.a.s.) şu hadis-i şerifine benzetirler: "Evi

42 73/Müzzemmil, 20

43 Cessas, age, c. 1, s. 18

44 Sâysis, Ahkam ayetlerinin tefsiri, C. 1, S. 13. Cessas. Age. C. 1. S 20.

mescide yakın (komşu) olanın namazı ancak mescidde olur.” Buradan anlaşılan, mescidde kılınmayan namazın kabul olunmayacağı değil, sadece o namazın mükemmelinin mescidde kılınacağıdır.

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen hadiste geçen ve üç defa tekrarlanan “*O namaz noksandır*” cümlesi bizim aleyhimize değil, lehimize bir delildir. Çünkü “*noksandır*” kelimesi namazın batıl olduğunu göstermez. Aksine, namazın noksan olarak kabul olunduğuna işaret eder. Eğer câiz (kabul) olunmasaydı ona «namazın noksandır» denilmezdi. Zira blrşeyin eksik oluşu, onun yokluğuna delalet etmez.

Buraya kadar kısa ve öz olarak cumhurun ve Hanelilerin delillerini aktardık. Konuya derin bir nazarla bakıldığı zaman, cumhurun görüşünün delil bakımından daha kuvvetli olduğu görülür. Çünkü Rasûlullah’ın (s.a.s.) ve sahâbe-i kirâmın gerek farz, gerekse nâfile namazlarda Fâtiha’yı okumaya devam etmeleri Fâtiha’sız bir namazın câiz (doğru) olmadığına işaret eder. Sahih ve sarîh hadis-i şerifler bu yoldadır. Rasûlullah’ın (s.a.s.) Fâtiha ile ilgili söz ve fiili, onun farz oluşuna kâfi delildir.

Cumhurun görüşünü kuvvetlendiren delillerden biri de Müslim’in Ebû Katade’den naklettiği şu hadis-i şeriftir: “Rasûlullah (s.a.s.) bize öğle ve ikindi namazlarını kıldırırdı. Birinci ve ikinci rekâtlarda Fâtiha ile diğer sûrelerden birer sûre okurdu, öğle ve ikindi namazlarının birinci rekâtlarında, ikinci rekâtlarından daha uzun okurdu ve çoğu defa sesini bize duyuracak kadar yükseltirdi. Sabah namazını da aynen böyle kılardı.”

Konuyla ilgili olarak Taberî: “Rasûlullah (s.a.s.), namazın her rekâtında Fâtiha’yı okurdu. Eğer namazda Fâtiha okunmazsa namaz câiz olmaz. Ancak namazda Fâtiha’nın âyet ve harf sayısından noksan olmamak kaydıyla diğer bir sûrenin okunması da caizdir.”⁴⁵ der.

Kurtubî ise, “Bu delillerden en sahihi, imam Şâfi, İmam Ahmed bin Hanbel ve İmam Mâilk’in son görüşleridir. Herkes Fâtiha’yı namazın her rekâtında okumalıdır. Zira Rasûlullah’ın (s.a.s.) “*Fâtiha’yı okumayanın namazı geçersizdir*” hadis-i şerifi umumu ifade etmektedir. Ömer bin Hattab, Abdullah bin Abbas, Ebû Hüreyre, Ubâde bin Samid, Übey bin Kâ’b, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ebû Said el-Hudrî (r.anhum) gibi büyük sahâbiler de

45 Taberî. Camiü’l Beyan. C. 1.

“Fâtiha’yı okumayanın namazı geçersizdir” hadisine dayanarak Fâtiha’nın namazın her rekâtında okunmasının farz olduğuna hükmetmişlerdir. Mü’minlere düşen, her zaman ve her yerde önderlerimiz olan sahabîlere uymaktır.”⁴⁶ demektedir.

İmam Fahreddin er-Râzî’nin görüşü de şöyledir: “Rasûlullah’ın (s.a.s.) hayatı boyunca Fâtiha’yı namazda okuması, onun tarafımızdan namazda okunmasını farz kılıyor. Zira Cenâb-ı Hakk’ın Rasûlüne uyma hususunda, “...Ona tâbi olun ki doğru yolu bulmuş olasınız.”⁴⁷ emri vardır. İmam-ı Azam, Muğîre bin Şubeden rivâyet edilen, Fıkıh ve Hadis ilmi terminolojisinde “haber-i vâhid” diye vasıflandırılan “Rasûlullah (s.a.s.), bir gün bir kavmin tahâret yerine giderek abdest aldı. Başının ön kısmına ve mestlerinin üstüne mesh etti” hadis-i şerifine dayanarak, “başın bir miktar” (dörtte bir) mesh edilmesi, namazın sıhhat şartındadır.” diye iddia ediyor. Hâlbuki Fâtiha’nın namazda okunması konusunda ilim adamlarının “Rasûlullah’ın (s.a.s.) hayatı boyunca Fâtiha’yı namazda okuduğuna dair tevatüren naklettikleri hadis-i şeriflere rağmen İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin ‘Fâtiha’nın namazda okunması, onun sıhhat şartlarından değildir’ demesine hayret ediyorum.”⁴⁸

İmama Tâbi Olan Müslüman, Fâtiha’yı Okuyacak mı?

Âlimler, “Bir müslüman imama rükûda yetiştiği takdirde Fâtiha’yı okumasına lüzum yoktur” görüşünde ittifak etmişlerdir. Zira imamın okuması yeterlidir.

Yine âlimler, imam kıyamda iken ona yetişen bir kimsenin Fâtiha’yı okuyup okumaması konusunda birkaç görüşe ayrılmışlardır.

a) İmam Şâfiî ile imam Ahmed bin Hanbel imamın arkasında namaz kılan kimsenin, imam gizli veya açık okusa da Fâtiha’yı gizilce okumasının farz olduğuna hükmetmişlerdir.

46 Kurtubi, Age, c. 1. s. 119

47 7/A’raf, 158

48 Fahreddin er-Razi, Tefsiru Kebir, c. 1. s. 147

b) İmam Mâilk ise, “Kıraatin gizli olması lâzım gelen namazlarda, imama tâbi olan kimsenin gizlice okuması, gece namazları (sabah, akşam, yat-sı) gibi açık okunacak namazlarda ise okumaması lâzımdır” diye hükmetmiştir.

c) İmam-ı Azam Ebû Hanife de “Kıraatin gizli veya açık olduğu namazlarda, imama tâbi olan kimse, onun arkasında okumaz” demiştir.

Şâfiî ve Hanbelîler; Rasûlullah’ın (s.a.s.) üçüncü hükümdeki “*Fâtiha’yı okumayanın namazı geçerli değildir*” hadis-i şerifine dayanarak görüşlerini savunurlar. Bu hadis-i şerif imamı ve tâbi olanı kapsayan umumi bir ifadedir. Dolayısıyla açık veya gizli okunacak namazlarda Fâtiha’yı okumayanın namazı sahih olmaz.

İmam Mâlik ise: “Namazdaki kıraat gizli olacak türden ise Şâfiî ile Ahmed bin Hanbel’in dayandıkları hadls-i şerife istinaden imama tâbi olan kimsenin namazda Fâtiha sûresini okuması farzdır. Namazdaki kıraat açık olacak türden ise; “*Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.*”⁴⁹ âyetine istinâden de imama tâbi olanın Fâtiha’yı okuması yasaktır diyor.

Kurtubî, İmam Mâlik’den şu görüşü nakleder: “Kıraatin açık olması lâzım gelen namazlarda, imama tâbi olan kimse Kur’an’dan hiçbir şey okumaz. Kıraatin gizli olması lâzım gelen namazlarda ise Fâtiha sûresini okur. Eğer okumayı terk ederse hiçbir şey lâzım gelmez.”

Ebû Hanife de konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “*Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.*”⁵⁰ âyeti ile “*Namazda imamın okuması, kendisine sayıldığı gibi, tâbi olanlara da sayılır.*” hadis-i şerifine istinâden kesinlikle Kur’an’dan hiçbir şey okunmaz.”⁵¹

Sözlerine devamlı Rasûlullah’tan (s.a.s.) şu hadis-i şerifi nakleder: “*İmam, kendisine tâbi olunması için imam olur. İmam tekbir aldığında zaman siz de tekbir alın, okuduğu zaman sükût edin ve dinleyin.*”⁵²

49 7/Ârâf, 204

50 7/Ârâf, 204

51 İbn Ebi Şeybe, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

52 Abd İbn-i Hamid Cabir’den; Muhammed Ali Sabuni, Ahkâm Tefsiri, Şamil Y., 1/39-44

“Kur’an’a başlamak için şeytanı taşlamak ve şerden uzaklaşmak”

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

“Kur’an okumak istediğin zaman, kovulmuş şeytandan Allah’a sığın (Seni şeytanın vesveselerinden korumasını Allah’tan iste; ‘Eûzü billahi mineşşeytanirracim’ de).” (16/Nahl, 98)

İstiâze

İstiâze: Eûzü çekmek, “Eûzü billâhi mineş-şeytânî’r-racîm” demektir. İstiâze kelimesi, sığınma, bağlanma, güvenme ve korunma istemek anlamlarına gelir. Şeytandan ve her türlü şerlerden Allah’ın korumasına ve yardımına sığınmaya istiâze denir.

Eûzü billâhi mineş-şeytânî’r-racîm: “Kovulmuş şeytanın şerrinden, her türlü kötülüğünden Allah’a sığınırım.” anlamına gelir; “Şeytanın âhiret ve dünya işleriyle ilgili hususlarda bana zarar vermesinden veya yapmakla emrolunduğum şeylerden beni alıkoymasından Allah’a sığınır ve O’nun yardımıyla korunurum.” İstiâze, insanların kötülüklerden korunabilmeleri için bütün İlâhî emir ve yasaklara uyarak, söz ve işleriyle Allah’a sığınma istemelerini ifade eder.

Bir imtihan yeri olan dünya hayatında **insanın en büyük düşmanı şeytandır**. O, insanı aldatmaya, doğru yoldan saptırmaya çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için de gizli açık her yola başvurur. Bu nedenle mü’min, şeytanın oyunlarına karşı daima uyanık olmalı, aklını kullanarak Kur’an’ın gösterdiği yoldan gitmelidir. İnsana yaraşan, daima Rabbine sığınması, koruyucusunun O olduğunu bilmesidir.

Kur'an ve İstiâze

Allah'a sığınmak anlamında "istiâze" ve bu kelimenin kökü olan "âze" ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de toplam 17 yerde geçmektedir.⁵³ "Allah'ı sığın" anlamında "isteiz" 4 yerde⁵⁴ geçmekte, "ben sığınırım" anlamında "eûzü" kelimesi 7 yerde,⁵⁵ "ben sığındım" anlamına gelen "uztü" 2 yerde⁵⁶ kullanılır. Yine "sığınurlar" anlamındaki "yeûzüne" kelimesi 1 yerde,⁵⁷ "ondan sığınıyorum" mânâsına gelen "üzühâ" 1 yerde⁵⁸ ve yine "sığınırım" anlamında kullanılan "meâz" kelimesi de iki yerde⁵⁹ geçer.

Kur'an okunduğunda O'ndan yeterince yararlanmak, öncelikle şeytan ve her çeşit şeytanî düşünceden Allah'a sığınmakla mümkündür. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Kur'an okumak istediğin zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın (Seni şeytanın vesveselerinden korumasını Allah'tan iste; 'Eûzü billahi mineşşeytanirracim' de).*"⁶⁰

Kur'an, Allah'ın insanlara gönderdiği tâlimatıdır. Şeytan, Kur'an okuyan kişiyi, Kur'an'ı anlamaktan, doğru yorumlamaktan ve onunla amel etmekten vazgeçirmek için var gücüyle uğraşır. Kalbine vesvese sokarak Kur'an üzerinde düşünmekten onu alıkoymaya çalışır. Kur'an okumaya istiâze ile başlayarak, Kur'an'ı yanlış anlamaya, yanlış yorumlamaya, O'nun iniş gayesi dışında bir okumaya sevkedecek her türlü şeytanî düşünce, akım ve yaklaşımdan Allah'a sığınıyoruz. Allah'ın kelâmını okuduğu veya bildiği halde Ondan yararlanamayan şeytanî özelliklerden de Allah'a sığınıyoruz.

Şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak, Kur'an tilâvetine zemin hazırlamak için bir mukaddimedir. Böylece okuyan, samimi bir kalb ve açık bir zihinle Kur'an'ı okumağa başlar.

53 İstiâze Kelimesinin Türediği A-v-z ve Türevlerinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 17 Yerde:) 2/ Bakara, 67; 3/Âl-i İmrân, 36; 7/Ârâf, 200; 11/Hûd, 47; 12/Yûsuf, 23, 79; 16/Nahl, 98; 19/Meryem, 18; 23/Mü'minûn, 97, 98; 40/Mü'min, 27, 56; 41/Fussilet, 36; 44/Duhân, 20; 72/Cinn, 6; 113/Felak, 1; 114/Nâs, 1.

54 7/Ârâf, 200; 16/Nahl, 98; 40/Mü'min, 56; 41/Fussilet, 36

55 2/Bakara, 67; 11/Hûd, 47; 19/Meryem, 18; 23/Mü'minûn, 97, 98; 113/Felak, 1; 114/Nâs, 1

56 40/Mü'min, 27; 44/Duhân, 20

57 72/Cinn, 6

58 3/Âl-i İmrân, 36

59 12/Yûsuf, 23, 79

60 16/Nahl, 98

Bilindiği gibi, namaz kılmadan önce, vücut ve gönül Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlanmalı, bunun için de abdest alınmalıdır. **Namaz için abdest ne ise, Kur'an okumak için de istiâze odur.** Cafer b. Sâdık, "Kur'an okunmak istendiğinde ve diğer ibâdetlerden önce istiâze'nin emredilmesinin sebebi, dilini gıybet, yalan ve dedikodu gibi kötü işlerle kirlüten insanın istiâze ile onu temizlemesi, böylece her türlü noksanlıklardan uzak olan Rabb'inin kelâmını temiz bir lisanla okumasıdır." demiştir.

Ayette hitabın Peygamber Efendimize yöneltmiş olması ve "Kur'an okumak istediğin zaman" ifadesinin bulunması, şeytandan sığınmanın sadece Peygamberimize has olduğunu ve bunun sadece Kur'an okunacak zamanlarda olacağını ifade etmez. Hitap, Peygamberimiz'in şahsında bütün müslümanlardır. Kur'an okunduğunda böyle bir ihtiyaç söz konusu ise, diğer ameller için elbette buna çok daha ihtiyaç vardır.⁶¹

Şeytandan Kurtuluş, Allah'a Sığınmakla Sağlanır

Allah, insanlara görülen ve görülmeyen, bilinen ve bilinmeyen bütün kötü ve korkunç şeylerden Kendisi'ne sığınmalarını emrediyor. *"Eğer seni şeytan (vesvese vererek) dırter kışkırtırsa hemen Allah'a sığın."*⁶²

Allah, insanlara himayesine iltica etmelerini bildirmiş oluyor. Bu ifadeden Allah'ın himayesine sığınmayı gerektiren pek çok kötülüklerin var olduğu açık olarak anlaşılmaktadır.

Kötülüğün kaynağı ister bizzat şeytan, isterse onun oyuncağı haline gelmiş bir kısım insanlar olsun, bu kötülüğü defetmenin mümkün olduğu bilinmelidir. **Şeytandan kurtuluş, tüm yaratıkların yaratıcısı ve Rabbi olan Allah'a sığınmak, O'nun hayat nizamı olan İslam Dininin emir ve yasaklarına uymakla mümkündür.**

İnsanlar ona tutunarak semâya doğru yükselsinler diye Allah'ın gökten indirip bize uzattığı ipine (Kur'an'a) dört elle sarılarak yapışmamız gerekiyor. Kopması mümkün olmayan Allah'ın ipini bırakıp, boynumuza ve beynimize kement gibi geçirilmek için hazırlanmış şeytanın ipini,

61 Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Y., c. 3, s. 211

62 41/Fussilet, 36

yularını istemediğimizi ilan etmeliyiz. İşte bu özgürlük ilanının adı ve andı, istiâzedir. Rabbimiz'in Daru's-selâma (cennete) dâvetiyesi olan Kitâb'ı, istenildiği gibi okumazsak, dâvete icâbet edemeyiz. Ana vatanımıza, baba yurdumuza hicretimizi gerçekleştirmemiz, vuslata ermemiz için zor sınavlardan başarıyla geçmemiz gerekiyor. İşte, insan ve cin şeytanlarıyla kıyasıya mücadelenin zafer parolasıdır istiâze.

Allah'a güvenip bağlananlara, hayat görüşü ve yaşama biçimi olarak İslam'a yönelenlere şeytanın hâkimiyeti ve ciddi bir etkisi olamaz. Çünkü bu nitelikteki mü'minler, Kur'an'ı hayatlarında uygulamak için okumuşlar ve Allah'ın emirlerine teslim olarak O'na sığınmışlardır. Her yere kolayca sızabilen şeytan, bu nizamda sığınanlara yaklaşamaz. Zaman zaman vesvese verse de kendi buyruğu altına alamaz onları. Bunun için, mü'minler, Allah'ın askerleridir; şeytanın askerleri olmazlar. Kur'anî anlamdaki istiâze, şeytandan, onun temsilcisi olduğu tüm kötülüklerden Allah'a sığınmayı, O'na inanmayı ve Allah'ı her şeye kadir bir ilâh tanıyıp buna göre kulluk vazifesine sarılmayı ifade etmektedir.

İnsanoğlu, fitratı gereği nefsanî ve hayvanî duygulara sahiptir. Bu duyguları açıkça ve gizli olarak kötü yolda tahrik eden düzenler, tâgutlar, insan ve cin şeytanları her zaman var olagelmıştır. Bunların her türlü kötülüklerinden uzak kalmak ve korunmak, ancak Allah'ın bildirdiği esaslara uyarak O'na sığınmakla mümkündür. Bu konuda insana düşen görev, her şeyden önce düşmanlarını tanımak ve onları kendinden uzaklaştırmaktır. Ancak, insanın bu mücadeleyi kazanması için Allah'ın yardımına ihtiyacı vardır. Allah, mü'minlere bu savaşı kazanabilmeleri için, takip edecekleri metodu göstermiştir.⁶³

“Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O iştir, bilendir.”⁶⁴ “Mü'minlere ve Rablerine güvenip dayananlara o şeytanın bir gücü yoktur. Onun gücü, sadece kendisini dost tutanlara ve Allah'a ortak koşanlardır. O sadece onları kandırabilir.”⁶⁵ “Sen onların sana yaptığı kötülüğü, en güzel şeyle sav. Kötülüğe iyilikle karşılık ver. Biz onların seni ne kötü sıfatlarla vasıflandıracaklarını biliyoruz. Ve de ki:

63 Y. Çiçek, F. Yıldız, İstiâze Şeytan, Bir Y., s. 11-13

64 41/Fussilet, 36

65 16/Nahl, 99-100

*“Rabbim, şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım ve onların yanımda bulunmalarından Sana sığınırım Rabbim.”*⁶⁶

İlgili ayet ve hadislerden anlaşılan istiâze; İnsanın Allah’a sığınmak istemesi, O’nun rahmetine iltica etmesi, İslam’ın esaslarına teslim olarak tüm kötülüklerden korunma isteğini diliyle söylemesi, kalbiyle bu anlayışta olması demektir.

Sığınan, Kendisine Sığınılan ve Kendisinden Sığınılan

İstiâze’de üç öge vardır: “Sığınan”, “Kendisine sığınılan” ve “kendisinden sığınılan”. Sığınan ve sığınmaya muhtaç olan sadece bir şahıs değildir. Bütün yaratıklar O’na sığınmaya muhtaçtır. Peygamberlerin de sık sık Allah’a sığındıklarını, bu konuda da bize örnek olduklarını Kur’an’dan öğrenmekteyiz. Sığınmaya ihtiyacımız olduğunu kabul etmek, âciz ve zayıflığımızı, âciz olmayan birinin yardımına ihtiyacımız olduğunu kabullenip itiraf etmek demektir. Bu anlayış da bizi, yaratılış amacımız olan kulluk ve ibâdet şuuruna ulaştırır.

Kendisine sığınılan ve sığınılması gereken yüce varlığın, sadece Allah olduğunu biliyoruz. O’nun hak dini, O’nun emir ve yasakları, insanlığı tüm kötülüklerden koruyan ilâhî bir sığınaktır.

Kendisinden kaçınılan, kötülüğünden sakınılması gereken varlığın şeytan ve onun temsilcisi bulunduğu tüm şerler olduğu, şeytanın cinlerden olduğu gibi, insan cinsinden de olabileceği Kur’an’dan anlaşılmaktadır.

İnsanların, Allah’a sığınmaları, O’nun emirlerine bağlı kalarak, yasaklarından kaçınarak, azgın ve kovulmuş şeytandan ve her türlü kötülük ve günahlardan uzaklaşmalarıyla mümkündür. Allah’ın istekleri doğrultusunda yaşayış ve kötülüklerden kaçış; Allah’a sığınıştır. Bunun için insan, daima Kur’an’a yönelmeli, O’ndaki gerçekleri Allah’ın istediği şekilde yerine getirmelidir.

Kur'an'ın bildirdiği ilâhî kuralları yerine getirirken, onu Allah'ın dininden uzaklaştıran bir duygunun, düşüncenin, varlığın, sistemin şeytan veya onun temsilcisi durumundaki şeytanî bir kötülüğün olabileceği bilincinde bulunmalıdır.

Kur'an okurken, namaza başlarken istiâze terkedilmez. Çünkü şeytan bu ibâdetleri de hakkıyla yaptırmamak için peşimizi namazda ve kıraatte bile bırakmaz.

İnsanların, her türlü kötülüklerden korunabilmeleri için, Allah'a sığınma isteklerini ifade eden istiâze kavramı, günümüzde büyük önem taşımaktadır. Çünkü asrımızda insanlar, her zamankinden daha çok şeytanî tahriklerle karşı karşıya bulunmaktadırlar. İslam'ın bildirdiği gerçeklerin unutulduğu günümüzde, insanlar iyiyi ve kötüyü ayırt edemez hale gelmişlerdir. Bu durum onların işini daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü kötülüğe açılan pek çok kapılar yanında iyiliğe açılan tek bir kapı vardır. Bu kapı da hakka, hakikate açılan İslâm kapısıdır. İnsanları her yönden kaplamış olan şerlerin zifiri karanlığı, Kur'an ve sünnet ışığı ile yok edilmedikçe, insanlığın kötülüklerden kurtulması ve Allah'a sığınması mümkün olamaz.

Kur'an ve sünnetten, istiâze'nin, anlam yönüyle iman ve onun gereği olan sâlih amelleri kapsayan bir terim olduğunu öğrenmekteyiz. İnsanların yaşantı şekilleri, onların sahip oldukları inanç, duygu ve düşünceleri ile yakından ilgilidir. İslam'ın iyi olarak bildirdiğini iyilik; kötü olarak bildirdiğini de kötülük kabul etmek öncelikle bir iman işidir. İslam'a göre nelerin iyilik, nelerin kötülük olduğunun bilinmesi ve iyiliklerin yapılıp, kötülüklerden sakınılması da bir uygulama (amel) meselesidir. İstiâze bilinci, referansını Allah'tan almayan, O'nun ilkelerine ters şeylerin kötü ve şeytanî olduğuna inanmayı ve bu inanca uygun yaşamayı gerektirir. Yine, istiâzenin tevhidi yönü, kelime-i tevhiddeki "lâ ilâhe" diye reddedilen kısım istiâze ile paralellik arzemesinden anlaşılır. Besmele de "illâllah" demektir.

Öyle şeytani düzende ve öyle zâlimlerin işgalindeki ortamda imtihan oluyoruz ki, Nasreddin Hoca fıkrasındaki gibi taşlar bağlanmış, köpekler salıverilmiş. Salıverilmiş de ne kelime?! Üstümüze üstümüze saldırtılmış. İşte istiâze, taşları yerinden oynatmak, azgın köpekleri bağlamaktır.

Günümüzde İstiâze Anlayışı

Günümüz insanının istiâze anlayışı ve inancı üç bölümde özetlenebilir:

a- Allah tarafından, iyilik ve kötülük olarak bildirilen hüküm ve değerleri kabul etmeyip, Allah'a ve O'nun dininin hükümlerine sığınmayı reddedenler. Bunlar, şeytanın oyuncakları, şeytanın askerleri, şeytanın kul ve köleleri, şeytana tapanlar ve ins şeytanlarıdır.

b- Sözle, yani dilleriyle Allah'a sığındıkları halde, yaptıkları işleriyle şeytanın peşinden gidip, pek çok kötülüğü işleyenler. Bu durumdaki insanlar, gerçek anlamıyla Allah'a sığınmış değillerdir; O'na sığınmış olduklarını zannedenlerdir.

c- Allah'ın bildirdiği ve yapılmasını emrettiği İlâhî emirlerin tümünü iyilik (hayır), yasaklarını da kötülük (şer) kabul edip, bu inancın gereğini yerine getirenler. Bu özelliğe sahip olanlar, gerçek anlamda Allah'a sığınmış ve kötülüklerden korunmuş olanlardır.

Kur'an'daki âyetlerde ve Peygamberimizin mübârek sözlerinde, insanların kaçınmak zorunda oldukları kötülükler açık olarak ortaya konulmuştur. Günümüzde, insanları, her türlü kötülüklerden korumak için öncelikle onlara bu kötülükleri tanıtmak gerekmektedir. Çünkü şeytanın ve onun temsilcisi olanların hilelerinden biri de kötülüğü, iyilik gibi göstermeleridir.

Âyet ve hadislerde bildirilen kötülüklerden en önemlileri: Şirk, şeytan, kibir ve büyüklenme, cehâlet, vesvese, şehvet, hevâ, hased, şüphecilik, zulüm, gazab, cinler, tüm korkunç şeyler, sihir, büyü, büyücü kadınlar, korkaklık, cimrilik, kötü ömür, fitne, kabir azâbı, âcizlik, tembellik, cehennem azâbı, deccal fitnessi, yoksulluk sefaleti, zenginlik gurur ve şımarıklığı, iyiliklerin azlığı, bâtil inançlar... gibi kötülüklerdir.⁶⁷

Şeytanın taktiklerinden biri de, küçük günahları, mekruhları önemsiz göstermek, sünnetleri, vacibleri olmasa da olur dedirtmektir. Şeytanın bu tâvizlerle açtığı gediğin giderek nasıl genişlediği çevremizdeki nice örnekten kolay anlaşılacaktır. Küçük görülen bir mekruh veya haram, kalpte siyah bir leke oluşturur. Sonra, önemsenmediği ve başka benzerleri de işlendiği

67 Y. Çiçek, F. Yıldız, a. g. e, s. 33

zaman, bu mânevî leke, büyüye büyüye bütün kalbi, bütün bünyeyi kaplar. “Hiçbir küçük günah yoktur ki, önemsiz görüldüğü müddetçe büyüyüp büyük günah olmasın; Hiçbir büyük günah yoktur ki, tevbe çeşmesindeki gözyaşı suyuyla küçülüp yok olmasın.” Sağlıklı bünyeye giren küçücük, gözle görülemeyen mikroplar, önemsenmez ve temizlenmezse, mikropların nasıl çabuk büyüyüp vücudun tümünü mahvettiklerini biliriz. Kanser, kangren gibi hastalıkların önceden tedbir alınınca hastalıktan kurtuluşun kolay olması, geciktikçe çözümün imkânsızlaşması, mânevî mikrop ve hastalıklara da örnek olması açısından önemlidir.

Bir meyvedeki küçük bir çürüğün önemsenmemesi, çürüğün temizlenmemesi sonucunda meyvenin tümünün kısa zamanda ne hale geldiğini hepimiz biliriz. Yine, bir çürük meyvenin, içinde ilişkide bulunduğu ve aynı mekânı paylaştığı diğer sağlam meyvelere nasıl zarar verdiğini de bilmeyenimiz yoktur. Mânevî alanda da durum bundan farklı değildir. İslâm’ın kendilerinden Allah’a sığınılmasını istediği kötülükler, işlendiği takdirde şeytanın, insana hâkim olmasını sağlar. Bu kötülükler şeytanın giriş yollarıdır. Bunlarla şeytan kime yaklaşırsa, ya da kim şeytanın yeryüzündeki temsilcisi olursa, o kişi, artık hakikati göremez. Çünkü Allah’ın nuruyla bakamadığından basireti, firaseti kalkar, bakar kör olur. Tabii, dünyada görülmesi gereken hakkı göremeyenler, gerçek hayatta da kör olarak haşrolunacaktır.

İnsanı kötülöklere sevkeden sebepler, genel olarak, insanın içindeki (dâhilî) sebepler ve dışındaki (hâricî) sebepler olarak iki bölümde incelenebilir.

İç sebepler: İnsan, arzu edebilen, herhangi bir şeye ilgi duyabilen sosyal bir varlıktır. Bu arzu ve ilgiyi tahrik eden etkenler, düşünceler ve hâtıralardır. Bunlar insanı ya iyiliğe, ya da kötölöğe çağırırlar. Genelde, onu iyiliğe çağırın duygu ve düşüncenin sebebine melek; kötölöğe çağırın sebebe ise şeytan denilmiştir. Şu halde, insanı içinden tahrik edip, onu Allah’a isyana sevkeden her türlü duygu ve düşünce şeytanîdir.

İnsanlığı kötölöğe sevkeden dış sebepler ise pek çoktur. Bunların başında, Allah’tan ve O’nun dininden uzaklaştıran insanlar, sistemler, görüşler ve bunların temsilcileri gelir.

İnsanı, içten veya dıştan, tahrik ederek Allah'a isyana sevkeden her şey, mü'min için bir zarar unsurudur. Bunun için o, kendisini Allah'a isyana sevkeden gizli ve açık düşmanlarıyla savaşmakla emrolunmuştur. İşte bu savaşta insanın ilk kullanacağı silâhı istiâzedir. Kur'an'daki şu ayetler bu gerçeği ifade eder: *"Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan, dinini din edinmeyen kimselerle, küçülüp (boyun eğerek) elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın."*⁶⁸ *"Şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman tutun."*⁶⁹ *"Sana gelen her kötülük de kendi (işlediğin günah yüzü)ndendir."*⁷⁰

İnsan, dünyada iyilikle kötülüğün savaşını yaşar. Bu savaş, karanlıkla aydınlık gibidir. Biri galip olursa, diğeri bulunmaz. Bu savaşa insan, düşmanını iyi tanıyarak başlamalıdır. Burada bilinmesi gereken hakikat, insanın, içindeki düşmanla savaşının, dışındaki düşmanla savaşından daha önemli olduğudur. Çünkü içteki şeytanî duygu ve düşünceler yok edilmeden dış düşmanla savaşılmaz. Ayrıca insan, dıştaki düşmanla savaşında ölürse şehid olur. Allah'ın bir emrini yerine getirdiği için de sevâbını alır. Fakat iç düşmanı ile mücadelede yenilirse, müslüman olarak ölememe ihtimaliyle karşılaşır. Bu durum ise, Allah'a sığınılacak çok büyük bir kötülüktür. Hz. Peygamberimiz'in (s.a.s.): *"Allah'ım, ölüm ânında şeytanın beni istilâ ederek yaptıklarımı boşa çıkarmasından, senin doğru yolundan (dininden) yüz çevirmiş olarak ölmekten Sana sığınırım."* buyurarak Allah'a sığınması bu hakikati bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Her asırda olduğu gibi, günümüzde de insanlığın uğradığı en büyük felaketler, kendi içinden gelen ve zihnine hâkim olan kötülüklerdir. İnsanın, iç dünyasındaki bozukluk, imansızlık, iradesizlik, yanlış düşünce, aldanış, şüphecilik ve vesvesecilik insanî özelliklerin yok olmasına yol açmıştır. Bu günkü toplum fotoğrafımız, kişisel görüntüde nefret, bencillik, stres, bunalım, cinayet, intihar... toplumsal manzaramızda tek kelimeyle fesat, düzen açısından ise...

İnsanın kalbinde ve düşüncesindeki kötülükler, ya yanlış itikadlardan veya kötü işlerden oluşur. Kim, yaptığı işleriyle şeytanın peşinden giderse, dili ile Allah'ı ansa da o, şeytanın yolundadır. Bu duruma düşmüş insanla-

68 9/Tevbe, 29

69 35/Fâtr, 6

70 4/Nisa, 79

rın gizlice itaat edip dostluk kurdukları şeytandan gelen vesveseyi yok edebilmeleri, Allah'a imanla mümkündür. Peygamberimiz'e gelip, "Ey Allah'ın Rasûlü, içimizde (vesveseden) olduğuna inandığımız bazı şeyler buluyoruz. Onları size söylemeyi uygun bulmuyoruz." diyen sahabilere Rasûlullah'ın "*Bu, imanın açık belirtisidir.*" buyurması bu gerçeğin isbatıdır. Gerçek anlamda Allah'a iman, şeytanın içinize attığı vesveseyi kabullenmenize engel olan imandır. Şeytanın vesvesesini küçük görmemek, Allah'ın azâbına sebep olmasından korkmak, kişinin imanının açık belirtisidir. Şeytan ve onun işi olan tüm kötülüklerden kaçınılmadıkça, Allah'a itaat edilmiş olunamaz. Mü'minin görülebilen ve görülemeyen pek çok düşmanı vardır. O halde bu düşmanlar, insanı hak yoldan uzaklaştırmaya kasd ettikleri zaman insan, her şeye galip olan mutlak Rabb'e sığınmalıdır. Çünkü Allah, emirlerine uyup yasaklarından kaçınmayı kötülükleri yok etmek için bir vesile kılmıştır. Allah, insanın açlığını ve susuzluğunu gidermek için yemeyi ve içmeyi nasıl sebep kılmışsa, ilâhî emirlerin gereğini de insanların mutluluğuna bir sebep kılmıştır.

İnsanlığın fikir ve yaşantısının karanlıklardan kurtulması, sapıklık dallarından korunması, ancak âlemlerin Rabbi Allah'ın yardımıyla mümkün olur. Allah'ı Rab olarak tanımayanlar, O'nun emirlerini anlamak istemeyenler, kendi arzu ve heveslerinin gereğini yerine getirmek için hiç bir ölçü tanımayanlar, hakka, gerçeğe saygı duymazlar. Kötüyü iyi zannederler. Onların bu tarzdaki yaşayışları, gerçeği görmelerine engeldir. İslâm âlimlerinin şu sözü bu konuya açıklık getirmektedir: "Yediği, içtiği haram olan bir insan, iyiliği ve kötülüğü ayıramaz." Bâtıl peşinde koşanlar, hangi asırda olurlarsa olsunlar Kur'an'dan hidâyet alamazlar.

İnsanları, Allah tarafından emrolundukları şeyleri yapmaktan alıkoyacak, onları Allah'ın emrinin hilafına sevkedecek tuzaklar, günümüzde her zamankinden daha fazladır. Öyleyse Allah'a nasıl sığınmalıyız? O'na sığınış tarzımız nasıl olmalıdır? ⁷¹

71 Y. Çiçek, F. Yıldız, a. g. e, s. 37

Allah’a Sığınma Tarzı Nasıl Olmalı?

Allah’a nasıl ve hangi tarzda sığınmamız gerektiğini Kur’andan öğreniyoruz: “*Ne zaman şeytandan bir kötü düşünce seni dürterse (hemen) Allah’a sığın. Çünkü O iştiridir, bilendir.*”⁷² İnsan, ne zaman şeytanî bir tahrikle karşılaşır, hemen Allah’a sığınmalıdır. O kötülüğün doğuracağı cezadan sakınarak Allah’ın dinine iltica etmelidir. Allah’ın nimetinin büyüklüğünü, azâbının şiddetini düşünerek hayatında kötülüğe yer vermemelidir. Allah’a sığınış tarzı budur. Allah, gönülden kendine bağlananları bilir. Kendisine sığınmak için söylenen her sözü iştir. İnsanın görüş ufğunun genişlemesi, Allah’a teslimiyetle olur.

Allah’a gerçekten sığınan insanların belirgin özellikleri, âyetlerde açık olarak belirtilmiştir. Allah’a sığınan insan, O’nun dininden ve hükümlerinden habersiz, cahil olamaz. Kendisine vesvese dokunduğu zaman Allah’ın emir ve yasaklarını hatırlar, hemen gerçeği görür. Vesvese karşısında bilinçli olarak Allah’ın nizamına sığınır. Allah’a gerçekten sığınan insanın özelliklerinden biri de, Allah’a tam bir teslimiyet içinde bağlanarak, bildiği ilâhî emri her durumda kesin olarak uygulamasıdır.

Allah’a sığınmayı kabullenmeyen insanların en belirgin özelliği de kibirliliktir. Büyükleme ve cehaletle birlikte, diğer özellikler de hased, taassub, gazab ve kindir.

İslam’ı değiştirmek ve yok etmek isteyenlerin her türlü fitne ve kötülüğünden, Allah’ın ilâhî nizamına sığınmak gerektiğini “Muavvizeteyn/koruyucu sûreler” adı verilen “Felak ve Nâs” surelerinden öğreniyoruz. “*De ki: ‘Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kışkandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!’*”⁷³; “*De ki: ‘İnsanların kalplerine vesvese sokan, (insan Allah’ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahibi ve hâkine), insanların ilâhına sığınırım!’*”⁷⁴

72 7/Araf, 200

73 113/Felak, 1-5

74 114/Nâs, 1-6

Şeytandan Allah'a sığınmak, Allah'ın adını anmak, O'ndan yardım dilemek demektir. Hayat, şeytanın vesvesesine karşı uyanık durmakla İslamî bir anlam kazanır. Eûzü besmele bir hayat görüşüdür. Dünyayı ilâhî vahye göre yorumlamaktır. Hayatı, eşyayı ve kendini, tarihin derinliklerinden gelen Âdem-şeytan, vahy, risalet, hidâyet, dalâlet kavramları ışığında cevaplamaktır.

"Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım." Şeytan nereden kovulmuştu? Cennetten. Nereye gelmişti? Yeryüzüne. Kiminle gelmişti? Atamız Âdem ve anamız Havvâ ile. Ne yapacaktı burada? Allah'ın doğru yolu üzerine oturacak ve insanları "iğvâ" ederek saptırmaya çalışacaktı. Ne zamana kadar sürecekti bu mücadele? Kendisine verilen mühlet dolana, yani yeryüzü imtihanımız bitip Kıyâmet kopana kadar...

Görüldüğü gibi, İslâm'a göre, dinlerin kaynağı ikidir: Allah'tan gelen ve şeytandan gelen. Allah'tan gelen "vahy"dir. Bununla "hak din" oluşur. Şeytandan gelen ise "vesvese"dir, bununla da "izm"ler oluşur. İnsan ya Allah'tan yana olur, ya da şeytandan yana. İşte eûzü besmele bu tercihin açıklanmasıdır. Allah'ı kabul ederek, ona göre bir sistemin tercihi ile şeytanı kabul edip onun kışkırtıcı, isyancı, büyüklük taslayıcı sistemi arasındaki tercih. Her ikisi de din olacaktır. Bu iki din arasındaki mücadele, mühlet dolana kadar devam edip gidecektir. Bu mücadelenin sonucunu Kur'an haber veriyor: Hizbullah (Allah taraftarları, Allah'ın askerleri) galip gelecek; Hizbüşşeytan ise hüsrana uğrayacaktır.⁷⁵ Ne mutlu Allah'ın safındakilere! Yazıklar olsun şeytanın askerlerine!..

Peygamberimiz tüm duâlarında eûzü besmeledeki ruh ve anlamı yaşatmıştır. Onun yaptığı duâlar genellikle şu iki cümleden biri ile başlamaktadır. "Eûzü bike" (sana sığınırım) veya "es'elüke" (senden isterim). Peygamberimiz, Allah'a şeytandan sığınmakta ve O'ndan birtakım hayırlar istemektedir. Bununla, hayatın Allah, şeytan ve kişi arasında devam eden ilişki olduğu açıklanmış oluyor. Efendimiz *"Allah'tan bağışlanma, nur, dünya ve âhirette afiyet, ayıplarını gizlemesini, korkulardan emin kılmasını, şeytana karşı korumasını, fazlını, keremini, nusretini, mustazaflara yardım etmesini... istiyor. Şeytandan, küfürden, kötü ahlâk ve kötü heveslerden, cehennemden, kabir fitnesinden, her şeyin ve her canlının şerrinden, nefsinin*

75 5/Maide, 56; 58/Mücadele, 19

şerrinden, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, yoksulluk ve borca batmaktan, kederden, çok yaşlılıktan, yangın ve sel felaketinden... Allah'a sığınyor ve bu şekilde duâlar yapmamızı öğütüyor. ⁷⁶

Eûzü besmelede iki şey vurgulanır: 1- Düşman şeytandan Dost Allah'a sığınma, 2- Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adı ile başlama. Birini dışlama, öbürüne sığınma. Çünkü hayatın mânâsı bundan ibârettir. Ya Allah'tan gelen vahyi din ediniz, ona göre yaşar, düşünür, konuşursun. Ya da şeytandan gelen fücür ilhamını din ediniz ona göre konuşur, yaşarsın. Bunun dışında, Allah'ın dinini yaşarken şeytanın vesvesesine karşı uyanık olursun. ⁷⁷

Şeytandan istiâze etmek, yalnızca tek bir kötünden ve tek bir kötülükten uzak durmak anlamıyla sınırlı kalmaz; tüm kötülüklerden uzaklaşma anlamını taşır. Kur'an'ı böylesi bir sığınma içinde okumak, onu bütün menfiliklerden Allah'a sığınarak okuma anlamını barındırır. Onu şahsî bir menfaat (basit dünyevî çıkar) için okumama da bu anlama dâhildir; bir dünya ehlinin menfaati için okumama da. Onu okurken nefsin aldatmalarından uzak durma da bunun içindedir; dünyevî bir ideolojinin gözlüğünü takmama da. Ona şöhret için muhatap olmama da bunun içindedir; kendi aklına güvenip, aklını doğrulama mercii, onu ise aklın kölesi kılmama da.

Zaten, istiâze'nin bir esprisi, acziyetin kabulüdür. Acziyetini kabullenmeyip kendisine güvenen, başkasına sığınmaz. Başkasına sığınma, ancak acziyetini görenlerin işidir. Allah'a sığınma ise, O'ndan başka tüm şeylerin kendisine sığınmaya lâyık olmadığını bilip görmeyi gerektirir. Allah'a sığınan, başka her şeyin mahlûk olduğunu biliyor ve kendileri birer yaratık olarak korunmaya muhtaç bulunan şeylerin sığınmaya lâyık olmadığını görüyor demektir. Bu bakımdan şeytandan istiâze, imanın ve ubûdiyetin ayrılmaz bir parçasıdır. Şeytandan ne kadar istiâze ediyorsak, acziyetimizi o derece kabul ediyor ve Rabbimizin koruma ve rahmetini o derece görüyoruz demektir.

Dolayısıyla, istiâzeye niyet eder etmez, şeytanın bacağına Allah'ın izniyle kırmış oluruz. Kendisi bir üstünlük vehmiyle Allah'a isyan eden, Kur'an'da belirtildiği üzere "kibirlenerek kâfir olan" şeytanın ürettiği en büyük tuzak, bizde de böyle bir üstünlük vehmi ve bir kibir hali uyandırmak;

⁷⁶ Buhâri, Deavât, 35-46

⁷⁷ İ. Eliaçık, İslâm ve Sosyal Değişim, Bengisu Y., s. 20-23

nefsimizi okşayarak enaniyetimizi kamçulamaktır. “Şeytanlar, ene’nin gaga ve pençesiyle akılları havaya kaldırıp insanı dalâlet derekelerine atıyorlar.” İstiâze sâyesinde, bu tehlike, yolun daha başında bertaraf edilmektedir.⁷⁸

Kur’an okumaya, Fâtihadan, besmele’den de önce istiâze ile başlanır; Muavvizeteyn sureleri ile Kur’an sona erer. Muavvizeteyn, korunma, sığınma yollarını gösteren iki sure demektir, Felak ve Nas surelerine denir. Yani Kur’an’a başlarken ne kadar istiâze bilincine ihtiyaç varsa, Kur’an’ı kaparken de o kadar sığınmaya ihtiyaç vardır. Başlangıçta istiâze, kapanışta istiâze. Başla son arasında uyum. Dikkat etmemiz gereken bir husus da; Kur’an’a başlarken cinlerden olan şeytandan Allah’a sığınırken, Kur’an okumayı sona erdirirken “*mine’l- cinneti ve’n-nâs*” cin ve insan şeytanlarından Allah’a sığınmamız gerektiğidir.

Hız. Peygamber’in istiâze duâsını okuduğuna dair pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Bu ifadelerden bazıları “Eûzü billâhi’s-Semî’l-Alîmi mine’ş-şeytânirracîm”, “Esteîyzü billâhi mine’ş-şeytânirracîm” şeklindedir. Yine istiâze, “neûzü billâh”, “meâzallah” şeklinde de kullanılır. Tuvalet veya banyoya girerken, kapıya yaklaşınca, “eûzü billâhi mine’l hubsi ve’l-habâis” denilir veya eûzü çekilir.

İstiâze Şuurunun Bize Kazandıracağı Anlayış ve Davranışlar

Yapılması gerekeni yaptıktan sonra Allah’a sığınmalı ve O’ndan yardım istenmelidir. Şeytandan ve onun ilke ve yönlendirmelerinden uzaklaşmadığımız sürece Allah’a sığınmanın hiçbir anlamı yoktur. Dille şeytana düşman olurken, diğer tüm uzuvlarımızla şeytana dostluk ve bağlılık, istiâze şuuruyla bağdaşmaz.

İstiâze, “hicret”tir; Şeytanî özelliklerden Rahmânî vasıflara; Basit, geçici ve hayvanî olduğu kadar şeytanî zevklerden, sonu acıyla bitecek yapay duygulardan, şeytanî sanal lezzetlerden ebedî saâdetlere hicret. İstiâze şuuruna sahip bir mü’min, Kur’an’da övülen o mutluluk çağının zirve kahramanları olan ashab’a ashab olup, sonu fetihle biten hicret için yol arkadaşlığına hazırlanabilir.

78 Metin Karabaşoğlu, Kur’an Okumaları, Karakâlem Y., s.17-18

Kul ne yaparsa yapsın, Allah'ın dilemesi ve yardımı olmadan hiçbir şey olmaz. Öyleyse O'nun yardımına müstahak olarak O'ndan istemeliyiz.

Şeytandan Allah'a sığınan, şeytanî özellik ve vasıflardan da Allah'a sığınmış demektir. "Şeytan" azgın ve haktan uzak demektir. Azgınlıktan ve hakka uzak olmaktan kurtulup, gerçek kul olmaya, Hakkın adamı olmaya çalışmalıyız.

Şeytan azılı tarihî düşmanımızdır. Onu iyi tanımalı ve hilelerine karşı uyanık olmalıyız. Cinlerden olduğu gibi, insanlardan da şeytanların olduğunu ve her yerde her zaman onlarla karşılaşabileceğimizi unutmamalıyız. Evden çarşıya, işten okula, sofradan tuvalete, mescidden cepheye kadar her yerde düşmanımızla karşılaşabiliriz.

Şeytanın kovulma ve lânetlenme sebebini değerlendirmeli ve aynı durumlara düşmemek için gayret etmeliyiz. Biliyoruz ki şeytan, Allah'ın emrine kibirlenip isyan etti ve o yüzden kovuldu, lânetlendi. Onu, ne sahip olduğu ilmi kurtarabildi, ne de zekâsı. Öyleyse vahyin ışığında bir akıl ve ilimle hikmetleri yakalamaya ve yaşamaya çalışmalıyız.

Şeytana lânetle yetineceğimize, ona uymayarak, onu mahvedecek şekilde Allah'ı çokça anarak onu yenmeli ve kahretmeliyiz. Unutmayalım ki, şeytan ve askerleri, kendi misyonlarını yapıyor. Biz, dünyadaki görevimizi yerine getirirsek, şeytana da uymamış oluruz.⁷⁹

Tualete girerken, şeytandan korunmak için eûzü çekmeliyiz de; televizyonun düğmesini açarken eûzü, kaparken de en azından istiğfar çekmeli değil miyiz? Caddeye, çarşıya, dolmuşa adım atarken, iş başında, aş başında, gafletle geçen dakikalar, saatler, hatta günler içindeki tüm şerlerden, istiâzedeki sığınak dışında kimin kalesine sığınabiliriz? Kur'an okurken istiâze gerekir de, beşerî kitaplar, gazeteler okunurken gerekmez mi dersiniz?

İstiâze, müslüman için şeytana ve taifesine, şeytan dostları ve askerlerine karşı uyanıklık ifadesi olmaktadır. İstiâze, mü'min için sanki düşmana karşı sürekli kullandığı, dilinde ve gönlünde taşıdığı bir silâh gibidir.

79 Metin Karabaşoğlu, Kur'an Okumaları, Karakâlem Y., s.17-18

Allah'ı tek Rabb, tek Melik ve tek İlâh kabul ederek O'na sığınanlara, Allah'ın yardımı erişecektir. Unutulmamalıdır ki, insanlığın saâdeti, şuurlu bir iman ve her türlü kötülüklerden Allah'ın dinine sığınıp sakınmalarıyla mümkün olacaktır. “En iyi koruyan Allah'tır ve O merhametlilerin en merhametlisidir.”⁸⁰ “O, ne güzel dost, ne güzel vekildir.”⁸¹

“Besmele: Tâğutun adıyla değil; Allah'ın ismiyle ve izniyle”

- 1. ÂYET -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“*Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla*” (1/Fâtiha, 1)

Besmele: Tâğutun adıyla, onayıyla değil; Allah'ın ismiyle ve izniyle bir işe başlandığını ve yapılan tüm işlerde her şeyden önce Allah'ın rızâ-sının amaç edildiğini gösteren bir simgedir.

Bu âyeti oluşturan temel sözcüklerden ikincisi, *isim*dir.⁸² Tek başına anlaşılır bir mânâ taşıyan, canlı ve cansız soyut ve somut varlıklara ad olan kelimeye *isim* denir.⁸³ Kur'an okumaya Rabbin adıyla, yani Allah'ın ismiyle başlanmalıdır. Çünkü hem Kur'an'ı vahyeden, hem de insana onu anlama yeteneği bahşeden Allah'tır.⁸⁴

Besmele: “Bismillâhirrahmânirrahîm” sözünün kısaltılmış şekline denir. Hayırlı ve helâl bir işe başlarken, Allah'ın adını anmak ve bu adla işe başlamak için besmele çekilir. Bismillâhirrahmânirrahîm: “Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla (başlarım)” anlamına gelir.

⁸⁰ 12/Yûsuf, 64

⁸¹ 8/Enfâl, 40; 3/Âl-i İmrân, 173

⁸² İsim kelimesi, sözlükte “yükselmek, yücelmek, bir şeyin zihinde doğmasını sağlayan işaret ve alâmet” gibi anlamlar taşıyan s-m-v kökünden türemiş şeklidir (bk. Lisânu'l Arab, XIV, 397-403).

⁸³ Bk. M. İsmail İbrâhim, Mu'cemu'l Elfâzı ve'l A'lâmi'l Kur'âniyye, s. 253

⁸⁴ Bk. 56/Vâkıa, 77-80; 55/Rahmân, 1-4 vb.

Kur’ân-ı Kerim’in ilk nâzil olan âyet-i kerimesi, “*Yaratan Rabbinin adıyla (besmele çekerek) oku!*”⁸⁵ meâlindeki âyettir. Bu “*Rabbinin ismiyle oku*” emri, sadece Önderimiz, Peygamberimiz için değil; bütün mü’minleredir. Mü’minler, meşrû (şer’î, mubah) herhangi bir işe başlarken besmeleyi unutmazlar. Çünkü bilirler ki, “*besmeleyle başlanmayan herhangi bir işte bereketsizlik ortaya çıkar.*”⁸⁶ Kur’an okurken, hayvan keserken, abdest alırken, namaz kılarken, avcılık yaparken... besmeleyi ihmal etmezler.

Bir müslüman besmele çekmekle, “*nefsim veya başka bir varlık adına, tâğut adına değil; Allah adıyla, O’nun rızâsı için ve O’nun izniyle başlıyorum.*” demek ister. O’nun Rahmân ve Rahîm isimlerinin tecellî etmesini beklediğini, böylece hem dünya hem de âhîret saâdeti dilediğini ifade etmiş olur. Giriştiği işe güç yetirebilmesi için gerekli olan kudretin yüce Allah tarafından ihsan edilmesini temenni ettiğini belirtmiş olur. Kendisinin devamlı olarak O’nun yardımına muhtaç olduğunu bildirmiş, böylece ezeli kudretin yardımını celbetmiş olur. Besmele çeken mü’min, “O’nun müsaadesiyle bu işi yapıyorum. Çünkü bu başladığım işin tamamlanmasında gerekli olan kuvvet O’nun tarafından bana verilmiştir. O bana bu kuvveti vermezse, ben bu işi tamamlayamam” demek ister.⁸⁷

Helâl ve hayırlı bir işe başlarken Allah’ın adını anmak, her müslümanın üzerinde titizlikle durması gereken görevlerindendir. Kur’ân-ı Kerim’de buna işaret eden pek çok emir vardır.⁸⁸

İlk inen âyette besmele çekmek emredildiği gibi, mushaf olarak tertip edilen Kur’ân-ı Kerim’in ilk âyeti de besmeledir.

“O (mektup) Süleyman’dandır, ve o “*bismillâhirrahmânirrahîm*”le (Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla) (başlamakta)dır.”⁸⁹

“(Nuh) dedi ki: ‘Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da bismillâh ile/Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek merhamet edendir.’”⁹⁰

85 96/Alak, 1

86 İbn Mâce, Hadis no: 1894

87 Şâmil İslam Ansiklopedisi, Şamil Y., c. 1, s. 226, 227

88 2/Bakara, 200; 4/Nisâ, 103; 73/Müzzemmil, 8 gibi

89 27/Neml, 30

90 11/Hûd, 41

“Atalarınızı andığınız gibi, hatta daha çok, daha kuvvetli bir şekilde Allah’ı zikredin/anın.”⁹¹

“Namazı kıldıktan sonra da, ayakta, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken (daima) Allah’ı zikredin/anın.”⁹²

“Rabbinin adını an. Bütün varlığınla, ihlâsla O’na yönel.”⁹³

“Sabah akşam Rabbinin adını an.”⁹⁴

Arapça cümle yapısı itibariyle besmeleden önce “ba”nın ilgili bulunduğu mahzuf bir fiil vardır. Bu, besmele ile başlanacak herhangi bir fiildir: “Bismillâh diye başlıyorum”, “Allah’ın ismiyle kalkıyorum, okuyorum, hayvan kesiyorum...” gibi. Böylece Allah ile kul arasında sevgiye dayalı olan derûnî münasebeti ifade eden besmele, İslâm’ın bir sembolü ve her iyiliğin anahtarıdır. Kişi ile Allah arasındaki bu ilişki, sadece Allah’tan yardım istenip O’ndan medet umulacağını⁹⁵ idrâk etmektir. Kendisi âciz olan, korunmaya muhtaç kimselerin başkalarını koruması mümkün olmadığını bilip her şeye kaadir Allah’ın kapısını çalmaktır besmele. Besmele, bütün iyiliklerin, tüm güzelliklerin O’ndan olduğunu kabul edip O’nun müsaade ettiği şeylerin O’nun adıyla yapılması sayesinde daha da güzelleşeceğini anlamaktır.

Besmele, Allah’la yapılmış bir sözleşme gibidir. Allah, Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla bize merhametle muâmele edeceğini vaadediyor; biz de, imtihan için bize verilen irâdeyi istismar etmeyeceğimizi ve O’nun ilkelerine bağlı kalacağımızı besmeleyle kabullenmiş oluyoruz. Besmele, Allah’ın tesbit ettiği kulluk programını kabul etmektir. Besmele çeken kul, şöyle demiş olur: “Yâ Rabbi, şu an, kulluk maddelerinden birini işleyeceğim. Senin ismini anıyor ve iznini istiyorum.”

O yüzden haramlara besmele çekilmez. Besmeleden maksat, yapılan işte bereketin artmasını taleptir. Haram veya mekruh bir fiilin çoğalması ve bereketi istenemez. Haram meclislerde, meyhane ve kumarhane göre-

91 2/Bakara, 200

92 4/Nisâ, 103

93 73/Müzzemmil, 8)

94 76/İnsan, 25

95 1/Fâtiha, 5

vi yapan kahvehanelerde otururken, faizli işlemlerde bulunurken, yalan ve kandırma içeren ticari ilişkilerde, haram sayılan programlar izlerken besmele çekilmez. Haram olduğu tartışmalı olan hususlarda ve harama yakın mekruhlarda da besmelenin çekilmesi, vebali büyütür.

En doğrusu, Allah'ın isminin anılamayacağı bu tür davranış ve eylemleri terk etmektir. **Unutulmamalıdır ki, haram olan eylemlerde besmele çekilmez. Kâmil bir müslüman da, besmele çekemeyeceği bir işi yapmaya özen gösterir.** O yüzden, besmele insanı eğitir, terbiye eder, kötülüklerden uzak tutar. Çünkü besmele çeken bir kimse, ağzından çıkan ifade ile yaptığı eylem arasında bir paralellik kurmak zorunda olduğunu, eliyle dilinin birbirini yalanlamaması gerektiğini düşünür. Besmele, kötülük ve haramları işlemeye hakkımız olmadığını bize hatırlatır.⁹⁶

Besmele'den sonraki âyetle geçen kelimelerin anlamlarını biraz daha yakından tanıyalım:

“Her hâline hamdet. İstisnâ; küfür ve dalâlet.”

- 2. ÂYET -

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

âlemlerin : رَبِّ الْعَالَمِينَ : Rabbi : Allah için : hamd : الْحَمْدُ

“Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir, O'nun içindir.” (1/Fâtiha, 2)

⁹⁶ Alak sûresi, 1. Âyetin tefsirinde besmele, geniş şekilde ele alındığından, burada özet bilgiyle yetiniyoruz. Geniş bilgi almak isteyenler oradaki açıklamalara bakabilirler. Ayrıca, Fâtiha'nın 3. Âyeti olan “errahmâni'r rahim” âyetini işlerken besmelede geçen bu kelimelerin açıklamasını geniş bir şekilde göreceğiz.

Hamdele

Hamd: Hamd, sözlükte iyilik, güzellik, üstünlük ve erdemlilikle niteleme (medhetme) ve övme mânasına gelir. Terim olarak, bütün medih türlerini içerip sevgi ve tâzimle Allah’a yönelen övgü ve şükür ifade eder. Hamd, Allah’a karşı kulların memnuniyet ve sevinçlerini, O’na şükürlerini bildirmeleri demektir. “El-hamdü lillâh” sözüne “hamdele” denir.

(El-hamdu lillâh): Hamd; tâzim yönüyle güzel bir şekilde Allah’ı (c.c.) methetmektir. Kurtubi, Arap dilinde hamdin anlamı, mükemmel bir sûrette methetmektir. Hamd kelimesinin başına “el” eki takılması hamd çeşitlerinin hepsini ihtiva etmesi içindir. Bütün çeşitleri ile mutlak methin tümüne lâayık olan yalnız Cenâb-ı Hakk’tır. Yermenin aksi olan hamd, şükür kelimesinden daha şümullüdür.

Şükür, bir nimet karşılığında yapıldığı halde Hamd, ister nimet olsun ister olmasın yapılır. Meselâ, yiğitliğini ve ilmini methettim denilir. Şükür ise ancak bir ihsânın (iyiliğin) karşılığında yapılır. Hamd, dille yapılır. Şükür ise kalp, dil ve âzâlarla yapılır.

Taberî, hamd ile şükürün aynı anlamı ifade ettiklerini söyler. Zira hamd, bir kimseden bir iyilik görülmeden de, onun vasıfları sebebiyle yapılır. Şükürde iyilik yapan, yaptığı iyilikten dolayı senâ edilir,⁹⁷ der.

Kur’an’da Hamd Konusu

Kur’an’da *hamd*, hepsi Allah’a nisbet edilmiş olarak 43 yerde geçmektedir. Ayrıca, 17 âyetle de esmaü’l-hüsnadan “*hamîd*” ismi yer almaktadır. Bir yerde de hamd edenler anlamında “*hâmidûn*” kelimesi kullanılır. Peygamberimiz’in ismi olan ve hamd kökünden türeyen “*Muhammed*” kelimesi, 4; “*Ahmed*” ise 1 yerde geçer. Peygamberimiz’in âhiretteki makamı olan, “*makam-ı mahmûd*”, yine 1 yerde kullanılır. Bir âyetle de yuhmedû kelimesi kullanılır. Dolayısıyla “*hamd*” kelimesi ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de toplam olarak 68 yerde geçmektedir.⁹⁸ Kur’an’ın ilk âyeti olan “*El-hamdü*

⁹⁷ Lisânu’l-Arab, Hamd maddesi

⁹⁸ “Hamd” Kelimesi ve Türevlerinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler: 1/Fâtîha, 2; 2/Bakara, 30, 267; 3/Âl-i İmrân, 144, 188; 4/Nisâ, 131; 6/Enâm, 1, 45; 7/Ârâf, 43; 9/Tevbe, 112; 10/Yûnus, 10; 11/Hûd, 73; 13/Râd, 13; 14/

lillâhi rabbi'l-âlemîn” (Kâinatın rabbi, yani yaratıcısı ve geliştiricisi olan Allah’a hamdolsun) cümlesi Kur’an’da 7 yerde geçmektedir. “El-hamdü lillâh” cümlesi ise 23 yerde tekrarlanır. El-hamdü lillâh cümlesiyle başlayan 5 sûre vardır.⁹⁹

Namazın esasını Allah’a hamd oluşturduğundan Kur’an, bazı yerlerde namaza hamd ismi verir.¹⁰⁰ Mü’minlerin dâvâ, dâvet ve duâlarının sonu da şudur: Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.¹⁰¹ Zaten ilkte de, sonda da hamd, Allah’a mahsustur.¹⁰² Her şey Rabbine devamlı hamdediyor.¹⁰³ İnsan ve cinlerin kâfirleri dışındaki tüm yaratıklar Allah’a hamdetmektedirler.¹⁰⁴ “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu hamd ile, övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”¹⁰⁵ “Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.”¹⁰⁶ Hamd ve şükür, nimetleri arttırır: “Hatırlayın ki, Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir! diye bildirmişti.”¹⁰⁷ Bütün bunlara rağmen, insanoğlu ise çok zâlim ve çok nankördür.¹⁰⁸ “Kullarımdan şükreden ne kadar az!”¹⁰⁹

“El-hamdü lillâh (hamd Allah’a mahsustur) de. Fakat onların çoğu düşünmezler.”¹¹⁰ “Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir velîye/dosta da ihtiyacı olmayan Allah’a hamd ederim (el-hamdü lillâh) de ve tekbir getirerek O’nun şânını yücelt (‘Allahu Ekber’ de).”¹¹¹ El-hamdü lillâh.

İbrâhim, 1, 8, 39; 15/Hicr, 98; 16/Nahl, 75; 17/İsrâ, 44, 52, 79, 111; 18/Kehf, 1; 20/Tâhâ, 130; 22/Hacc, 24, 64; 23/Mü’minûn, 28; 25/Furkan, 58; 27/Neml, 15, 59, 93; 28/Kasas, 70; 29/Ankebût, 63; 30/Rûm, 18; 31/Lokman, 12, 25, 26; 32/Secde, 15; 33/Ahzâb, 40; 34/Sebe’, 1, 1, 6; 35/Fâtır, 1, 15, 34; 37/Sâffât, 182; 39/Zümer, 29, 74, 75, 75; 40/Mü’min, 7, 55, 65; 41/Fussilet, 42; 42/Şûrâ, 5, 28; 45/Câsiye, 36; 47/Muhammed, 2; 48/Fetih, 29; 50/Kaf, 39; 52/Tür, 48; 57/Hadid, 24; 60/Mümtehine, 6; 61/Saff, 6; 64/Teğâbün, 1, 6; 85/Bürûc, 8; 110/Nasr, 3.

99 1/Fâtîha, 6/En’am, 18/Kehf, 34/Sebe’ ve 35/Fâtır sûreleri.

100 20/Tâhâ, 130; 50/Kaf, 39

101 10/Yûnus, 10

102 28/Kasas, 70

103 17/İsrâ, 44

104 13/Ra’d, 13

105 17/İsrâ, 44

106 30/Rûm, 18

107 14/İbrâhim, 7

108 14/İbrâhim, 34

109 34/Sebe’ 13

110 29/Ankebut, 63

111 17/İsrâ, 111

Hamd, “Övgü” ve “Şükür” Kelimelerinden Daha Zengin Anlamlıdır

“Hamd”i, “övmek” diye tek kelimeyle ifade etmek yeterli olmaz. Türkçe-
de yine övmek olarak bildiğimiz medih (methetmek) herhangi bir güzellik
ve nimeti bizzat kendisinin kaynak ve sahip olup olmamasına bakmadan
ve yüceltme duygusu taşımadan övmektir ki, hamdin yerini tutmaz. Her
hamdde bir medih yönü olmasına rağmen; medihte hamd yoktur.

Her durumda hamdin övüldüğü halde; övgü, medih (met etmek) bazen
kınanmış bir eylem olur. Allah’ın Elçisi; ” *Yüzünüze karşı medh edenlerin,
övenlerin yüzlerine toprak saçın.*”¹¹² buyurarak böyle medhi kınıyor. Ama
insanlara teşekkürü ve Rabb’a şükürü, nankörlükten (ki küfürle aynı kökten
türemiştir.) kurtulmak için ısrarla tavsiye ediyor: “*İnsanlara karşı hamdet-
meyen (teşekkür etmeyen), onlara nankörlük yapan insan, Allah’a karşı da
hamdetmez.*”¹¹³ Demek ki medh (övgü) ile hamd başka başka şeylerdir.

Hamdin şükürden daha genel ve daha zengin anlamı vardır. Hamd,
en geniş anlamda şükürdür. Hamd etmek yerine “şükretmek” diyemeyiz.
Çünkü biz, ancak kendimize yapılan bir iyiliğe karşı şükreder ve teşekkür
ederiz. Hamdetmek için ise, iyiliğin sadece bize ulaşması gerekli değildir.
Şükretmek, kişiye ulaşan bir iyiliğin, bir nimetin karşılığıdır. İyiliğin başka-
sına ulaşmış olması da hamdetmek için yeterlidir. Çünkü hamd, kişisel ve
basit menfaatler karşılığı ifade edilen bir övme değildir. Evrensel ve küllî
değerlere duyulan hayranlığın bir ifadesidir. Kişisel yararlarımıza ters dü-
şen durumlarda da hamd edilebilir ve edilmelidir. El-hamdü lillâh diyerek,
kişi kendi adına Allah’a hamdettikten başka, O’nun nimetine kavuşan bü-
tün varlıklar adına da aynı vazifeyi yerine getirmiş olur. Allah’a hamd, her
hal ve şartta; şükürse bize ulaşan nimetler karşılığında yapılır. Bu yüzden,
fazlaşmasını istediğimiz şeyler için şükrederiz.

“Hamd”, Yaratıcı dışında hiçbir şahıs ve kuvvete yöneltilmeyecek bir
şükür türüdür. Hamd, nimetleri sınırsız ve sonsuz olan kudrete yapılır ki,
o da Allah’tır. Onun için Allah’a hamdetmek, Allah’a şükretmekten daha
faziletli, daha üstündür.

112 Müslim, Zühd 69; Ebû Dâvud, Edeb 9

113 Ebû Dâvud, Edeb 11; Tirmizî, Birr 35

Allah’a hamd etme ve şükür etmenin bir bakıma iç içe girdiği ve bir bakıma da birbirinden ayrıldığı noktalar vardır. Şükür; nankör olmayan, Allah’ın nimetlerinin farkında olan, sâdık ve kadirşinas insanların özelliğidir. Şükre muvaffak olan insanların sayısı da çok değildir. Allah’ın sayısız nimetleri vardır. *“Allah’ın nimetlerini saymaya kalksan, onları sayamazsın, saymaya gücün yetmez.”*¹¹⁴ Sâdi-i Şirazi, Gülistan’ında; “Bir insan, her nefesinde Allah’a karşı iki şükür borçludur.” der. Bir soluk alıp vermede hayatını iki defa bağışlayan, iki defa can veren Allah’tır. Böyle bir Allah’a elbette dilinle, halinle, kalbinle, kalıbınla, teşekkür etmen icap eder. Bundan dolayı gerçek anlamda hamd ve şükürde bulunanlar çok azdır. *“Kullarımdan şükreden ne kadar az!”*¹¹⁵

Hamd, Allah’a Aittir; Çünkü...

İnsan dünya hayatında ya mutluluk ve huzur içinde; ya da kederle sıkıntılar içindedir. Eğer saâdet ve selâmetteyse, bu durum, mutluluk sebeplerini Allah’ın yaratması ve ortaya çıkarmasıyla mümkün olmuştur. Böylece, Allah, Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla tecelli etmiştir; hamde lâıyk yalnız O’dur. Eğer kul, sıkıntı içindeyse, bu sıkıntı ve keder, ya Allah’tan, ya da insanlardan gelmiştir. Allah’tan ise, Allah’ın dinini yaşama ve yaşatma mücâdelesinden dolayı ise, O, bu musibetlere karşı, sonsuz nimetler verecektir. Eğer insanların zulmünden dolayı ise, O, zâlimden mazlumun intikamını alacağını vaad etmiştir. Son iki durumda, Allah’ın Rahîm, Müntekım ve din gününün sahibi gibi sıfatları tecelli eder; hamde lâıyk yalnız O’dur. O yüzden insan, ister Allah’ın nimetleri sâyesinde mutluluk içinde; ister belâlarla imtihan içindeyken olsun, daima Allah’a hamd içinde yaşamalı, her durumda Allah’a hamdetmesini bilmelidir.

Hamdi Allah’a has kılarak, O’nun büyüklüğünü, eksiklerden uzak olduğunu, övülmeye lâıyk olan yegâne gücün ancak Allah olduğunu vurguluyoruz. O’nu övmekle, O’ndan kaynaklanan her şeyi de kabul etmiş, övmüş ve ona rızâ göstermiş oluyoruz. Çeşitli özellik ve güzelliklerde insan olarak yaratılışımıza, O’nun Peygamberinin yegâne önder oluşuna, kitabının yegâne düstur oluşuna râzı olmuş ve boyun eğmiş oluyoruz.

114 14/İbrahim, 34; 16/Nahl, 18

115 34/Sebe’ 13

Hamd, Tüm Organlarla ve Özellikle Kalple Yapılır

Dünya nimetlerinden çok âhiret nimetleri, maddî nimetlerden çok mânevî nimetler için hamdetmemiz gerekir. Allah'a hamdetmek, bize her iyiliği, her nimeti ihsan eden Allah'a karşı, bu ihsan ve nimeti vermesi yüzünden, yalnız sözle değil; fiil ile de ta'zim etmektir. Bu hamd işi de kalp, dil ve organlarla yapılabilir. Yani, hamd yalnız dil ile yapılan bir şey değil; gönül ve bütün organlarla yapılan bir görevdir.

Kalp ile yapılanı, nimetlerin en önemlisi olan imanı bize tattıran ve sev-diren Allah'ı zikretmek (hatırlamak), O'nun sıfatlarını tefekkür etmek, düşünmek, imanda kemâle ulaşma yollarını aramaktır. Dil ile yapılan, Allah'ın bu sıfatlarını anlatmak, sık sık, Allah, şükür, hamd... kelimelerini kullanarak zikirle meşgul olmak, hakkı söylemektir. Organlar ile yapılanı, onları Allah'ın yolundan ayırmamaktır. Allah'ın emir ve yasaklarına mümkün olduğu kadar dikkat ederek kulluk görevini yerine getirmek fiilî hamddir.

Küfür ve dalâlet dışında her olay, her fiilî durum karşısında Allah'a hamedilmelidir. Kerim Elçi Peygamberimiz *"Elhamdü lillâh alâ külli hâl"* (Her durum karşısında Allah'a hamdolsun) buyururlardı. Bu da ancak her organın yaratılış gayesine uygun olarak kullanılmasıyla mümkün olur. Kişinin iç dünyası ile ve iç dünyasına da hamdetmesi gerekir. Buna tatbikî hamd denir. Her çeşit fazilet ve erdemleri elde etmek, İslâm ahlâk esaslarını öğrenip uygulamak, bu çeşit hamdin vâsıtasıdır.

Yalnız, unutmamak lâzımdır ki, her duruma hameden mü'min, küfür ve dalâlete, haramlara hamedip el-hamdü lillâh demez. "Faizler artmış, yaşadık, elhamdü lillâh!" nasıl bir turşu ve inanç salatasıysa; meselâ Mısır'da Firavun'un anıtkabirini, yani kutsal(!) mezarını ziyaret ederken "elhamdü lillâh" ile başlayan Fâtîha'yı orada okumak gibi bir acayıplığe düşmez. "Müslümansan kilisede işin ne? Hıristiyanısan Meryem heykelinin üzerine niçin pisledin?" denilen kuşa benzemez. Sormazlar mı bu insana; müslümansan Firavunların mezarında işin ne? Gâvursan bu okuduğun Fâtîha da neyin nesi?!

Hamd, maddî nimetlere yapıldığı gibi, daha çok mânevî nimetlere karşı yapılır. Nimetlerin en büyüğü de imandır. Kitabımızın hamdle başladığını unutmamak, iman ve hidâyet gibi nimetlere sahip olduğumuzu, başka

problem ve eksiklerin çok da önemli olmadığını, dilimizle ve tebessümü-müzle hamdi devamlı taşıyarak gösterebiliriz.

Bir insan, kendi haberi olmadan birinin sürekli kendi iyiliği için çalış-tığını öğrense acaba ne yapar? Herhalde, önce kendisine bu iyiliğin niçin yapıldığını öğrenmek ister. Sonra, bu yapılanlara kayıtsız kalmaz; en azın-dan teşekkür eder. İşte hamdin bir anlamı da budur. Allah, bize bizim ha-berimiz olmadan iyilikler, güzellikler veriyor. Ama biz, gaflet içinde yaşı-dığımızdan bunların farkında değiliz. Her şey biz insanlar için ayarlanmış, uygun hale getirilmiş, emrimize verilmiş. Fakat insanoğlu bunların gelişi güzel, rastgele yapıldığını zannediyor. Bu uyumu, bu muazzam düzeni ve bunun sanatkârını fark etmek, Allah'a sonsuz teşekkürü gerektirir. Bunun içindir ki, Kur'an hamd ile başlamıştır.

Kur'an'ın ilk sayfasından başlayan bir okuyucu Allah'a hamd ederek âyetleri okumaya başlar. Yani önce hamd, övgü. Allah'ın büyüklüğü kar-sısında kendi küçüklüğünü hatırlayarak; İnsanlardan bir insan, okuyucu-lardan bir okuyucu, mü'minlerden bir mü'min olduğunu hatırlayarak; Bir "dâhi" olduğunu zannederek değil. Eğer hamdi olmazsa bir hiç olacağını düşünerek. Kur'an'ı okumaya başlayan kişi, önce bu tür duygular atmosferinde işe başlamalıdır. Hamd üzerinde düşünme, bu veya benzeri duygula-rı meydana getirecektir. Çünkü hamd insanın Rabbini ve haddini/kendini bilmesidir. Yaradılışı düşünerek, satırlardaki ve sadırlardaki âyetleri tefek-kür ederek, evrendeki tüm yaratıkların hamd ve tesbih orkestrasına kulak vererek Allah karşısındaki konumunu tesbit etmesidir. **Hamd bir itiraftır, âcizlik ve kulluk itirafı.**

İnsanların ve cinlerin kâfirleri hâriç, doğadaki her şey Allah'ı övmek-te, O'na hamdetmektedir.¹¹⁶ İnsanoğlu ibâdete, hamde meyilli yaratılmıştır. Birisini veya birilerini övmeye, onlara bağlanıp ibâdet etmeye hayatı bo-yunca ihtiyaç duyacaktır. Suyun, çukur bulduğu yere doğru akmaya baş-laması gibi, insan da Allah'ı unutursa, birilerine doğru akmaya, ona ibâdet etmeye, bağlanmaya, övüp yüceltmeye başlar. Çünkü insan, sadece sınav olmaktadır ve yalnız Allah'a ibâdet/kulluk etmek için yaratılmıştır. İbâdeti-ni Allah'a etmezse, başkasına edecektir. Zira onun mayasında bu vardır.¹¹⁷

116 Bak. 17/İsrâ, 44; 13/Ra'd, 13

117 İhsan Eliaçık, İslam ve Sosyal Değişim, Bengisu Y., s. 32

Bunca Nimet, Bunca Şikâyet; Hamdetmeyen Bir Toplum Olduk

Kitabımızın ilk âyeti “Elhamdü lillâh” diye başladığı halde; hamdi, şükürü unutan bir toplum olduk. Hamdetmek, şükretmek için nimetlerin farkında olmak lazımdır. Günümüz insanı ise, bunca varlık içinde, öylesine nankör ve âsî ki... Çok şikâyetçiyiz. Toplum ve fert olarak karamsar ve aç gözlülüğün ıstıraplarıyla kıvranıyoruz. Şikâyetlerin başında geçim sıkıntısı var. Bu tabir, eskiden pek bilinmezdi. İnsanımız bugüne göre daha fakirdi. Fakirdi, ama gönlü zengindi. Kanaat denilen bir hazineye sahipti dedelerimiz. Dillerden şükür, zikir taşardı. “*Kim benim zikrimden yüz çevirirse, şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı, geçim sıkıntısı olacak ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.*”¹¹⁸ Hamd zikirdir. Zikirden yüz çevirmenin dünyadaki cezası geçim sıkıntısı, âhiretteki cezası da nimetleri ve nimet vereni dünyada göremediği için kör olarak haşrolmak. Çözüm ise zikir ve şükürde: “*Hatırlayın ki, Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmiştir.*”¹¹⁹

Gül bahçesine girsek, herhalde güllerin güzelliğinden, mis gibi kokulardan önce, elimize değil ama gözümüze dikenler batacak. İslamî geleneğimizde “nasılsınız?” sorusuna cevap “elhamdü lillah” idi. Şimdi, beylik bir “iyiyim”den sonra başlıyor şikâyetler... Hoca talebeden, talebe hocadan, koca karısından, kadın kocadan, baba evlattan, evlat babadan, herkes toplumdan, hatta müslümanlardan, cemaat veya cemiyetlerden... şikâyet. İyi de, olayların güzel tarafları yok mu? Güzel bakmayı unutmaktan kaynaklanıyor bazı kara tablolar. Güzel bakan güzel görür. Güzel gören güzel düşünür. Rivâyete göre; Medine çevresinde Rasulullah ashabıyla yürürken yol kenarında bir köpek leşi görürler. Sahâbe, manzaranın ve kokusunun çirkinliğinden bahsetmeye başlayınca, Efendimiz, güzel bakmakla ilgili güzel bir ders verir: “*Görmüyor musunuz, dişleri inci gibi, ne güzel!*” Problem gözlüklerimizde. Kara gözlükleri çıkarıp, olaylara ve varlıklara Allah’ın nuruyla bakabilmeliyiz. Basarla gözükmeyen nice güzellikler basiretle görülebilecektir. Yani kalıp gözü olumsuz baksa bile, kalp gözü Mutlak Güzel’in, varlıklara ve eşyaya yansıyan güzelliklerini müşâhede eder. Her şey Rab-

118 20/Tâhâ, 123

119 14/İbrahim, 7

bine devamlı hamdediyor.¹²⁰ Gül açıyor, bülbül ötüyor, güneş gülümsüyor, yani varlıkların hamdi hal dillerinden anlaşılıyor. İnsanoğlu ise çok zâlim ve çok nankör.¹²¹ Dikkat edilmelidir ki, âyetle geçen nankör anlamına gelen kelime ile küfür kelimesi aynı kökten gelmektedir.

Hamd, Hayata Gülümsemektir

Hamd insanı iyimser yapar. Eşyanın, kendi halimizin güzel yanlarını gösterir. Kabir ve hasta ziyareti, kendimizdeki nimetleri görmeye katkı sağlar. Akraba ve fakir insanları ziyaretin de hamde katkısı vardır. Hamdi artırdığı için hadis-i şeriflerde bu ziyaretlerin önemi vurgulanmıştır. Dün-yevî konularda bizden daha fakir, daha zayıf kimselerle kendimizi kıyaslamak, bizi hamd ve şükrâ götürür. Dilimiz hamdettiği gibi, yüzümüz de her an hamdetmeli. Yüzün hamdi-şükrâ tebessümdür. Nimetlerin ve nimet sahibinin farkında olmanın getirdiği mutluluk ve huzurun gönülden yüze yansımalarıdır bu. Önderimiz, tüm şemail kitaplarının nakline göre devamlı mütebessim idi. Tebessümle sırtıma ve kahrkaha çok farklı şeylerdir. Ekrem Elçî'nin suratı asık değildi; onca zulüm, onca işkence, onca açlık, yahudilerin hainlikleri, münafıkların nifakları, dağların taşıyamayacağı onca yüke rağmen, tebessümü yüzünden hiç eksik olmazdı.

Efendimiz'in gözünden akan yaşlar, insanlarla değil; sadece Rabbiyle başbaşa olduğu, secdelerle süslü gecelerin incileriydi. *“Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız!”*¹²² buyuran o büyük zâtın insanların içinde, çevresine huzur ve saâdet dağıtan tebessümü, hamdinin dışa yansımalarıydı. O'nu örnek alması gereken mü'min, içinden duâ, haşyet, takvâ, İslâm'ın derdi, müslümanların durumları ve bunları düşünmenin, tefekkürün gereği mahzun bir gönül taşımalı. Ama insanlara gülümseyen, hamdettiği yüzünden belli olan bir çehre aydınlatmalı zalumlerin kararttığı çevreyi. İçi ağlasa bile dışı gülmeli müslümanın. Bir müslümana surat asmanın karşımızdakine hakaret ve kul hakkına tecavüz olduğunu bilmeli, kardeşlerine merhametinin izleri yüzünden okunabilmeli.

120 17/İsrâ, 44

121 14/İbrahim, 34

122 Buhârî, Küsûf 2; Müslim, Küsûf 1

İnsan, diliyle olduğu gibi haliyle, tavrıyla, yüzüyle de devamlı hamdetmeli. Seviyesizce cıvıklık, şuh kahkahalar, boşvermiş tavır, vur patlasın çal oynasın anlayışı mü'minden ne kadar uzak olmalıysa; karamsarlık ve ümitsizlik taşıyan bunalımlı bir yüz de o derece çirkin kabul edilmeli. İslâm, insana huzur verir. Aldığı ilâhî prensipleri yaşayıp, çevreye hâkim kıldığı için Hz. Peygamber, öylesine huzur ve mutluluğu etrafına yayıyordu ki, toplumun ve çağının yüzünü güldürdü. Câhiliyye düzenini muazzam bir inkılâbla deviren Peygamber nizamının ve o çağın adı "asr-ı saâdet", yani mutluluk çağıdır. Müslüman, dünyada da haseneler içindedir; etrafındaki güzelliklere karşı gözü kör değildir. Yaratılanı sever, Yaratandan ötürü. İçinde yarım bardak su olan kabın öncelikle dolu tarafını görür. Elbette, boş tarafını görmezden gelmez; gücü ve imkânı el veriyorsa, boş kısmını önce kendisi doldurmaya çalışır. Devamlı karanlıklardan şikâyetle bulunup kendi içini ve çevresini de karartmaz; bir mum olsun bulup yakmaya, gücü ve imkânı oranında içini ve ortamını aydınlatmaya çalışır.

Eğer bir gün dünyaya ait çok büyük bir derdiniz olursa Rabbinize dönüp "Bizim büyük bir derdimiz var" demeyin. Bilakis derdinize dönüp "Bizim çok büyük bir Rabbimiz var" deyin.

İbâdetlerimiz ve Hamd

Ne Türkçede, ne başka herhangi bir dilde "hamd" kelimesinin tam karşılığı yoktur. Hamd bir özgün Kur'an kavramıdır. Hamd, bütün anlamıyla Allah'a aittir. Çünkü övülmeğe lâyık her şey Allah'tandır. Zikir, şükür ve dolayısıyla dua öğelerini içeren hamd, tıpkı besmele gibi, müslümanların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Her gün kılınan 5 vakit namazda kırk defa tekrarlanan Fâtiha sûresi hamd ile başladığı gibi, namazın girişinde okunan Sübhâneke'de, rûkûdan kalkarken okunan tahmidde hamd kelimesi kullanılır. Tahıyyât'ın ilk cümlelerinde, "Salli" ve "Bârik" duâlarında, Kunut'ta, namazdan sonra çekilen tesbihlerde, ardından okunan tevhid cümlesinde, bayramlarda ve diğer bazı dinî merâsimlerde getirilen tekbirlerde senâ ve şükür manalarıyla birlikte hamd kavramı tekrarlanmaktadır. Hac ibâdetinin ifâsı sırasında her fırsatta tekrar edilmesi istenen telbiye'de de hamd yer almaktadır.

Efendimiz, Kurtarıcımız, Allah'a hamd ile başlanmayan her işin eksik ve bereketsiz olduğunu açıklamış¹²³ ve aksıran her mü'minin "el hamdü lillâh" demesini emretmiştir.¹²⁴ Hamdetmeyi içeren duâları okumanın, günahların bağışlanmasına vesile olacağını ve hamdin en faziletli zikirlerden biri olduğunu açıklamıştır. Yine hamdi içeren zikirlerin sadaka yerine geçeceğini haber vermiş, duânın en faziletlisinin el-hamdü lillâh sözü olduğunu belirtmiştir.¹²⁵

Hiz. Peygamber'den rivâyet edilen ve (besmeleyle birlikte) hamd ile başlanmayan her önemli işin hayırsız ve bereketsiz olacağını belirten hadisin ve fiilî sünnetin etkisiyle olacaktır ki, İslâmî gelenekte bütün ciddi işlerin başında besmele çekilip hamedilir. Bitiminde de bütün başarı ve nimetleri lutfeden Allah'a yine hamedilip şükürde bulunulur. Rasûlü Ekrem'in tavsiyeleri ve uygulamalarından olmak üzere konuşmalara, zikir ve dualara hamd cümlesiyle başlamak, yemeğe besmele ile başlayıp hamd ile bitirmek, aksırdıktan sonra hamdetmek gerekir.

Cuma hutbesinin her iki bölümü de hamd cümleleriyle başlar. İslâmî eserlerin ilk cümlelerini genellikle besmele ve hamdele oluşturur. Bir yazıda hamdeleye yer verilmemesi, o yazının önemli olmadığına bir işareti sayılmıştır. O yüzden müslümanların bütün resmî yazışmaları ile önemli akidlerinde besmeleden sonra hamdele zikredilirdi. Ayrıca, hamdele, müslümanların uykuya yatma, uykudan kalkma gibi günlük faaliyetlerinin başında ve sonunda zikredilen bir duâ cümlesi haline gelmiştir.¹²⁶

Her Nimetten Sonra, Her Vesileyle Hamd, Sürekli...

Devamlı karşılaştığımız için önemi üzerinde düşünülmeyen alışılmış nimetlerin akabinde de hamd edilir ki, insanın Rabbi ile irtibatı, ilişkisi, iletişimi canlı tutulsun ve yapılanlar ibadet olsun. Yemekten sonra hamd edilir ki, yediğimiz nimetleri ihsan eden, o gıdalara lezzet katan, bize ağız tadı veren, açlığımızı bunlarla gideren, gıdaları enerjiye dönüştüren Yaratıcı'yı görmezden, bilmezden, hatırlamazdan gelmeyelim, nankör olmayalım.

123 Ebû Dâvud, Edeb 18; İbn Mâce, Nikâh 19

124 Buhârî, Edeb 126

125 Buhârî, Ezan 155, İman 19; Müslim, Tahâret 1, Müsafirin 84

126 İslam Ans, Diyanet Vakfı Y. c.15, s. 448

Bu konuda sünnet, yemek sonrası sofradan kalkmadan herkesin kendisinin hamdetmesi. Olayı merâsim havasına koyup, bir aracının, bir hocanın veya içlerinden birinin hamdetmesi değil. Sünnette meşhur olan hamd ifadesi de şöyle: “*El-hamdü lillâhi’llezî et’âmenâ ve sekaanâ ve cealenâ mine’l-müslimîn (Bizi doyuran, susuzluğumuzu gideren ve bizi müslümanlardan kılan Allah’a hamd olsun).*”

Su, çay veya meşrubat içtikten sonra hamdetmeyi de unutmamalı. Duâya başlarken ve bitirirken, derse, sohbet, kitleye konuşmaya başlarken ve bitirirken hamdetmeli. Başlangıçta hamd ile Allah’ın nimeti hatırlanıp, O’nun yardımını istenirken; bitişte de verdiği güce ve güzelce tamamlanan nimete karşı şükür makamında hamd edilmelidir. “*Onların duâ, dâvet ve dâvâlarının sonu ‘El-hamdü lillâhi rabbi’l-âlemîndir.*”¹²⁷ Okumayı bitirdikten, uykudan uyandıktan, elbise giydikten sonra Rasulullah’ın hep hamdettiğini biliyoruz. Tuvalet ve banyodan sonra “*El-hamdü lillâhi’llezi ezhebe anni’l-ezâ ve âfânî min zâlik (Benden eziyeti gideren ve böylece bana âfiyet veren Allah’a hamdolsun)*” denilmesi tavsiye edilmiştir.

Hapşırma (aksırma) da hamd için bir vesiledir. Aksırdıktan sonra “*el-hamdü lillâh*” denilmesi, yanımızda bulunan insanların bize hayır duâda bulunmalarına sebep olacak olan önemli bir sünnettir. Aksıran tahmid’de bulunur. Yanındaki müslüman “teşmit” eder, yani “yerhamuke’llah” (Allah sana merhamet etsin) der. Aksıran da “yehdînâ ve yehdikümü’llah” (Allah bize ve size hidayet etsin.) diye mukabelede bulunur. “*Biriniz hapşırır ve hamdederse, ona teşmitte bulunun. Allah’a hamdetmezse teşmitte bulunmayın.*”¹²⁸; “*Allah hapşırmayı sever, esnemedi hoşlanmaz. Öyleyse sizden biri hapşırır ve Allah’a hamdederse, bunu işiten her müslüman üzerine ‘yerhamuke’llah’ (Allah sana merhamet etsin) demesi haktır (bir vazifedir). Ancak, esnemeye gelince, işte bu, şeytandandır. Biriniz namazda esneyecek olursa, imkân nisbetinde kendini tutsun ve hah diye ses çıkarmasın. Zira bu, şeytandandır, şeytan kendisine gülüyor demektir.*”¹²⁹

Görüldüğü gibi her vesileyle hamd, Allah’ı hatırlayıp ona şükür tavsiye edilmiş, hayatın tüm alanlarını Allah doldurmuştur. Müslümanın Allah’tan

127 10/Yûnus, 10

128 Buhâri, Edeb 127; Müslim, Zühd 53

129 Buhâri, Edeb 125, 128, Bed’ül halk 11; Müslim, Zühd 56

uzak, O'ndan gafil hiçbir zamanı ve hiçbir hali olmaması istenmiştir. Böylece her yapılan eylemin ibâdet olması sağlanarak kulluk bilinci perçinlenmiştir.

Kemal derecesinde bir hamdin üç basamağı vardır. Erişilen nimetin Allah'tan geldiğini bilmek, O'nun verdiği rızâ göstermek ve nimetinin gücü bedeninde bulunduğu sürece O'na isyan etmemek. Her ciddi eylem, her nimet üç ibâdet ister. Bunlar zikir, fikir ve şükürdür. Başta zikir (besmele), ortada -iş esnasında- fikir (tefekür, Allah'ın nimet ve ihsanını düşünüp O'nun rızâsını istemek) ve sonunda şükür (el-hamdü lillâh demek).

Hamd – İman İlişkisi

Allah Teâlâ, insanlara devamlı yardımını bahşeder, rahmet ve keremini bol bol ihsan buyurur. Bu, O'nun lutuf ve kereminin sonsuzluğundandır. Hamdi yalnız Allah'a has kılmak, O'nun ulûhiyetini idrak ederek, O'ndan başka hiçbir ilâh bulunmadığını kabul edip inanmaktır. Varlıklar âlemine olan mutlak hâkimiyetini kabul etmek, her şeyin en sonunda Allah'a varacağını idrâk etmektir. İbâdet ve itaatle Allah'a yönelmek, aynı zamanda Allah'a hamdetmektir.

Hamd, Allah'ı hakkıyla tanımak ve O'na tâzimdir. O yüzden imanla, tevhidle yakından ilgilidir. Bu sebepten olsa gerektir ki, hamd ve şükrün zıddı nankörlüktür. Nankörlük, nimeti ve nimet vereni örtüp görmezlikten gelmek, inkâr etmek demektir. “Nankör” kelimesi Kur'an'da “küfür” kelimesiyle aynı kökten gelen ve benzer anlamı paylaşan sözcükle karşılaşılır. Dolayısıyla hamd, imandır; nankörlük de küfür.

Hamd imanın bir gereğidir. Gerçek anlamda hamd, iman, ilim ve sâlih amelle yapılandır. İnsan, diliyle söylediği hamdi ve onun gerçek anlamını, kalbiyle de tasdik edince, bu hamd, imanının kuvvetlenmesini sağlar. Hamdi sadece Allah'a tahsis etmek, insanın O'nun emir ve yasakları doğrultusunda yaşamasını sağlar. Allah'a hamd, Allah'ın rahmetinin ve nimetlerinin genişliğine imanı da ifade eder. Bütün bunlar gösteriyor ki, hamd ile iman arasında kopmaz bir bağ vardır.

Allah'ın her türlü nimetini bolca tadan günümüz insanının çoğunluğu, O'na bolca hamdetmesi gerekirken; aksine Allah'a şirk koşacak derecede sapıklık veya isyan içindedir. Bunun en başta gelen sebebi de, Kur'an'ın getirdiği gerçeklerin ve bildirdiği hikmetlerin akıllara ve vicdanlara ilham kaynağı olamayışıdır. Kur'an'ın ilâhî hükümlerine teslim olan akıllar, hakikati anlar. O'nun eşsiz hikmetinin sesine kulak veren vicdanlar ancak doğruyu bulurlar ve gerçeği görürler.¹³⁰

Hamde lâıyk olan hiç şüphesiz yalnız yüce Allah'tır. Hiçbir insan Allah'a hamdetmese bile, O, kendisini her saniye tesbih ve senâ etmekte olan bu kâinatta, haliyle hamdedilmekte ve bütün mahlûkatın lisanıyla övülmektedir. Âhirette de hamd Allah'a mahsustur.

Hamd Bilinciyle Hayata Bakış

Farkında olmadığımız, önemsiz görüp üzerinde düşünmediğimiz öylesine büyük ve öylesine çok nimetler içinde yüzüyoruz ki... Her şeyden önce, insan olarak yaratılmışız. Ot veya it olarak yaratılabilirdik. Tabii, insan olarak yaratıldığımız halde, ot gibi düşüncesiz, kaygısız hayat da sürebilir; dört ayaklılardan daha aşağı olabilirdik. İnsan olarak, yaratıkların en şerefliisi olarak yaratıldık. Annemizi, babamızı, doğduğumuz memleketimizi biz seçmedik.

Herhangi bir kentin fuhuş ortamında, batakhanelerinde veya çok fakir bir ülkenin çölünde, dağında ya da ormanında yarı aç yarı tok, çelimsiz, kültürsüz, daha da kötüsü dinsiz imansız olabilirdik. Elsiz, ayaksız, dilsiz, kulaksız veya görme özürlü olabilirdik. Daha da kötüsü, hakkı duymayan, gözleri perdeli, kalbi mühürlü olabilirdik. Felçli, sakat, yatalak değiliz. Uyuşturucu bağımlısı, alkolik, kumarbaz, hilebaz, düzenbaz, ahlâksız... olabilirdik.

Bütün bu nimetler, zenginlik değil de; dünyada bile mutluluk sağlama-yan emanet paraların veznedarları olan kapitalistlerin para hamallığı mı zenginlik? Gözlerinizi bir milyon dolara satın almak isteyen olsa verir misiniz? Demek ki, ne kadar pahalı, ne kadar kıymetli varlıklara sahipmişiz! Ya aklınızın değeri? Kaça satardınız? Bütün bunların üstünde imanınızı de-ği-

130 Y. Çiçek, F. Yıldız, a.g.e. s. 40

şebileceğiniz bir değer olabilir mi? Müslümanca mutluluğun, huzurun, kanaat denilen hazinenin, sabır denilen hazzın, dâvâ yolunda çekilen çilenin, infak etme, verme lezzetinin, ibâdetlerden aldığımız zevkin, bereketin, ağız tadının, gönül şenliğinin, hele ebedî mükâfatın, cennetin değeri, bedeli?! Bütün bunlara hamdedilmez, şükredilmez de ne yapılır?

Hamd ve Günümüz İnsanı

İnsanların bir kısmı Allah’a hamd etmezken, bir kısmı da hamd konusunda gâfil görünmektedirler. Günümüzde **insanları Allah’a hamdetmekten alıkoyan pek çok sebep/bahane vardır**. Doymak, tatmin olmak bilmeyen, reklâm ve kötü örneklerle kamçılanan dünya hırsı, tâğûtî yönetimler, kapitalist ve emperyalist dünya düzeni, kolay yollardan zengin olma isteği, ümitsizlik, kötümserlik... hamdi unutturucu sebepler arasında sayılabilir. Kanaat etmemek, kendini kendinden daha fakirlerle değil; daha zenginlerle karşılaştırmak, maddeci dünya görüşünün sonucunda tüketim toplumunun bireyi olarak hep şikâyetçi olmak da insanı hamd ve şükürden alıkoyan sebeplerdendir. Bütün bu sebeplerle birlikte cehâlet ve gafleti de belirtmeliyiz. İnsanların, Allah’ın kendilerine verdiği sayısız nimetlere karşı hamdetmeyişi bu tür sebeplerle ilgilidir. Bütün bunların çözümü için, insanın iyimser, kanaatkâr, tokgözlü, diğergâm, hamdeden, şükreden özellikler kazanması gerekir. Bu kalitede bir toplum inşâsı için de, tevhidî imana dayalı bir altyapı şarttır. Allah’ın nimetlerine hamd, öncelikle o nimetleri bilmekle mümkün olur. Nimeti bilenler, bu nimetlerle Allah’a ibâdet edilmesi gerektiğinin şuurunda olup, böylece Allah’a hamd edebilenlerdir.

Günümüzde bir kısım insanlar da, Allah’a hamdetmeyi “Allah’a hamdolsun” demekten ibâret saymaktadırlar. Oysa gerçek anlamda hamd, sahip olunan nimetleri Allah yolunda ve Allah’ın istediği şekilde kullanmakla olur. Bütün varlıklarda Allah’ın nimetleri vardır. Her insanda Allah’ın sayısız nimetleri mevcut olduğu gibi, kişilere bazı belâlar da isâbet edebilir. Belânın bulunmaması nimet; nimetin bulunmaması da bir belâdır. İşte, Allah’a mutlak hamd, O’nun bütün nimetlerine karşı olmalıdır. Bu da, her nimetin ve her şeyin sahibi Allah’a, yine Allah’ın istediği şekilde hamdetmekle mümkün olur.

Dille hamd, “El-hamdü lillâh” demektir. Kalble hamd, Allah’ın büyüklüğünü, nimetlerini tefekkür etmek ve O’nunla beraber olabilmektir. Kalıpla (vücut organlarıyla, el ve ayakla...) yapılan hamd, nimetleri Allah yolunda ve Allah’ın istediği şekilde kullanmakla yapılır. Nimetlerin sahibini unutmayan, kendisinin emanetçi ve veznedar olduğunu bilen insan, emânete ihânet etmez. Sahibi o nimet ve emânetleri niçin verdiyse, nasıl davranmasını istediye, O’nun tâlimatları doğrultusunda o görevleri yerine getirir.

Hamd Şuurunun Müslümana Kazandırdıkları

Hamd şuuru, bize şu anlayış ve davranışları kazandırır (kazandırma-lıdır):

Hamd, Allah’ı tanıma, O’na ta’zim ve duâ etmedir. O’na inanıp ibâdet/kulluk etmedir. O yüzden hamd, imanî bir kavramdır. Düşünülerek yapılan hamd, bizdeki kulluk şuurunu canlı tutar. İnsanların Allah’a muhtaç olduklarını, Yüce Allah’ın ise, her şeyden müstağnî olduğunu, kimsenin hamdine Allah’ın ihtiyacı olmadığını günümüz insanı iyice kavramalı ve gerektiği gibi iman etmelidir.

Hamd, nimetşinaslık, kadirşinaslıktır. “Küfür”le aynı kökten gelen nankörlüğün zıddıdır. En küçük bir iyilik yapana bile teşekkür etmeyi insanlık görevi biliyoruz. Hâlbuki, bizi ve bize iyilik yapanı yaratan, yapılan iyiliği, nimeti yoktan var eden, iyilik yapana bu güzel özelliği veren ve sevdiren, bizi o iyilikten zevk alacak şekilde vücuda getiren, her şeyin gerçek sahibi Allah’tır. Öyleyse her şeyden önce, O’na hamd etmeliyiz. Bize hediye getirmede aracı olan postacıya teşekkür edip, hediyeyi postalayan gerçek ikram sahibini unutmak uygun olur mu?

Sabahlara kadar, gözyaşıyla ıslattığı secde yerinden kalkmayan En Çok Hamdeden’e (Rasûlullah’a), hanımı; “Geçmiş ve gelecek günahların mağfi-ret olduğu halde, kendini sıkıntıya sokacak kadar niye ibâdet ediyorsun?” diye sorduğunda, şu cevabı almıştı: “Şükreden bir kul olmayayım mı?” Peki, bizim, bunca nimete bunca isyanla cevap verirken, şükreden, hamdeden bir kul olmaya ihtiyacımız yok mu?

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu hamd ile, övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”¹³¹ buyruluyor. Allah’ın bütün mahlûkatını kuşatan nimetleri, özellikle insanoğlunu daha çok kucaklamaktadır. Diğer varlıklardan daha çok nimetlere muhâtap olduğumuz halde; bir taş kadar, bir çiçek, bir böcek kadar hamdetmeden, nasıl yaratıkların en şerefli olacağız?

Fâtîha’ya, namaza başlarken, duâ ederken, yemekten, içmekten sonra, aksırdıktan, uyandıktan, tuvaletten sonra, konuşmaya başlarken ve bitirdikten sonra, arabaya bindikten ve kazasız belâsız indikten sonra... El-hamdü lillâh demeli, böylece en güzel, en kısa duâyı yapmış olmalıyız.

Hamd, ruhları Allah’a bağlayan mânevî bir bağıdır. Gerçek anlamda hamd, Allah’la kul arasında hiçbir engele müsaade etmez. Hamd, insanı Allah’la devamlı irtibatı olan bir varlık haline getirir. El-hamdü lillâh’ı sık sık şuurluca günlük konuşmalarımıza, güncel davranış ve eylemlerimize katık ederek, Allah’la bağımızı her dem tazelemeli ve kuvvetlendirmeliyiz. Unutmamalıyız ki, bu bağ, bu hat koptuktan sonra, hat kopukken telefonla ses karşıya ulaşmadığı gibi, Allah’a ulaşmaz niyazımız, ricamız.

Hamdetmek, şükretmek; iyimser olmaktır. Hayata güzel ve olumlu pencereden bakabilmektir. Mutlu olabilmek, mutluluk elbisesi giymektir hamd. Şikâyetçi ve karamsar karakterlerin kararttığı karanlık insanların dünyasını ancak hamd şuuru aydınlatabilir. Hamdedenlerden kıldığı için hamd olsun O Hamîd’e.

Ve âhıru da’vânâ enî’l-hamdü lillâhi rabbi’l-âlemîn: Dâvâmızın sonu âlemlerin Rabbi Allah’a hamdetmektir.

“Tek rab, âlemlerin Rabbi Allah’tır.

Kullara kul olan, ne kadar alçak;

Rablik taslayan kul, ne kadar küstaktır.”

رَبِّ الْعَالَمِينَ Rabbi'l-âlemîn

Rab

Rab, lügatta terbiye mânâsındadır. Terbiye ise herhangi bir şeyi eğitme-
dir. Herevî'ye göre bir şeyi ıslah edene (düzeltene) veya tamamlayana “onu
terbiye etmiş” derler. Bunun için devamlı kitaplarla uğraşanlara “Rabbâniy-
yûn” denir.¹³²

Rab kelimesi, terbiye kökünden türetilmiştir. Allah (c.c.) insanları eği-
tir ve yönetir. Rab; mâlik (sahip), muslih (düzeltici), efendi ve itaat olunan
gibi birçok mânâlara gelir. Meselâ, “şu develerin rabbi” denildiğinde “deve-
lerin sahibi” anlaşılır.

Rab kelimesi Allah'ın (c.c.) dışında izafesiz kullanılmaz. Bir hadis-i şe-
rifte kölelere hitaben Rasûlullah (s.a.s.); “Sizden biriniz bir diğerine ‘Rabbine
sofra hazırla, abdest aldır’ veya biriniz efendisine ‘Benim rabbim’ demesin,
‘efendim’ desin.”¹³³ buyurmuştur.

Rab, ma’bud (tapılan) mânâsına da kullanılmaktadır. Şair şöyle der:
“Tilkilerin üstüne pislediği rab midir? Andolsun tilkilerin üstüne pislediği
zelil olmuştur.”¹³⁴

Rab kelimesi, aynı zamanda efendi, itaat olunan mânâlarına da kulla-
nılır. Nitekim Allah (c.c.); “Ey zindan arkadaşlarım (rüyalarınıza gelince:)
Biriniz efendisine (rabbine) şarap içirecek...”¹³⁵ buyurmaktadır.

Rab kelimesi, ayrıca düzeltici, ıslah edici mânâlarına da gelir. Kur'an'da
Rab ismi, sonsuz kudreti ile her şeyi idaresi altına alan, yöneten, terbiye
eden ve bunları yapabilecek kudrete mâlik olan Allah anlamına gelmek-
tedir. Ayrıca, Rab ismi, her şeyi idare eden, koruyup gözetten, hâkimiyeti
altında bulunduran ve gerçek Rab olan Allah'a, O'nun rubûbiyet bağına,
mutlak tevhid ve tam bir kulluk şuuru ile bağlanmayı da ifade etmekte-
dir. Allah'tan başkasının hükmünü hüküm edinmemek, O'nun dinini her

132 Kurtubi, Câmiu'l-Ahkâm, c. 1, s. 133

133 Buhari ve Müslim, Ebû Hüreyre'den

134 Kurtubi, Tefsir, c. 1, s. 137

135 12/Yusuf, 41

şeyden üstün tutmak, bütün mahlûkatı O'nun mutlak hâkimiyetine teslim olmuş bilmek, Allah'ı gerçek Rab olarak tanımak demektir.

Rab kelimesi Arapça bir kelime olup, Kur'an'da Allah lafzından sonra en çok kullanılan isimdir; 970 defa zikredilir. Lugavi olarak terbiye etmek, ıslah etmek, mutlak otoriteye sahip olmak, efendisi olmak, sorumluluğunu yüklenmek, başkanlık yapmak, malik ve sahip olmak, sözü dinlenmek, itaat edilmek, üstünlüğü ve otoritesi kabul edilmek gibi anlamlara da gelir.

Dini bir terim olarak rabb kelimesi bütün alemleri yaratan, malik ve sahip olan, terbiyenin bütün gereklerine malik ve her şeye sahip olan Allah anlamına gelmektedir. Allah'ın isimlerindendir. Rabb, sadece terbiye eden (mürebbî) anlamında olmayıp, yardım etmek, yol göstermek, tasarruf etmek, korumak, her şeye hakim olmak, emretmek ve yasaklamak, sakındırmak gibi terbiyenin bütün gereklerine sahip olabilmeyi de ifade etmektedir. Bunun için rabb denilince, sadece terbiye ve malik olma durumları değil; her şeye sahip olan ebedi ve sonsuz kudret sahibi Allah anlaşılmalıdır. Bu özelliğinden dolayı rabb kelimesi, Allah'tan başka varlıklar için, bir şeye izafe edilmeden tek olarak kullanılamaz.

Rab kelimesi Kur'an-ı Kerim'de gerek lugat anlamıyla gerekse terim anlamıyla birçok âyette karşımıza çıkmaktadır:

Kefil, Kefâlet Sahibi Anlamında: *“Onlar benim düşmanımdır. Yalnız alemlerin rabbî (benim dostumdur). Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek O'dur. Ceza günü hatamı bağışlayacağını umduğum da O'dur. Rabbim, bana hüküm (yüksek bilgi, olgun hareket) ver ve beni sâlihler (zümresin)e kat.”*¹³⁶

Terbiye Eden, Efendi Anlamında: *“Evinde bulunduğu kadın onu kendine çağırdı, kapıları sıkı sıkı kapadı ve ‘gelsene’ dedi. Yusuf: ‘Günah işlemekten Allaha sığınırım, O, benim efendimdir; bana iyi baktı. Haksızlık yapanlar şüphesiz başarıya ulaşamazlar.’ dedi.”*¹³⁷

136 26/Şuarâ, 77-83

137 12/Yusuf, 23

Egemen Güç, Otorite Sahibi: “Sizin en üstün rabbiniz benim”¹³⁸; “Onlar, Allah’tan başka bilginlerini ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler, Meryem oğlu Mesih’i de. Oysa onlar bir olan Allah’a ibâdet etmekle emrolunmuşlardı. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, müşriklerin ortak koştığı şeylerden de münezzehtir.”¹³⁹

Rubûbiyet Tevhidi: Rubûbiyet tevhidi genel olarak Allah’tan başka bir rabb olmadığına inanmak ve Allah’ı rablığına tevhid etmektir. İbn Kayyim el-Cevziye rubûbiyet tevhidini “yaratma ve hâkimiyetin ancak Allah’a mahsus oluşu” şeklinde tanımlamaktadır.

Levâmihi-l Envâr’da Rubûbiyet tevhidi ile ilgili olarak şunlar geçmektedir: “Rubûbiyet tevhidi demek, yaratan, rızık veren, diriltten, öldüren, yok eden sadece Allah’tır. Ondan başkası değildir.”

Tevhid-i rubûbiyeti şu şekilde özetlemek mümkündür: Allah’tan başka yaratan, rızık veren, varlıkları sevk ve idare eden bir rab yoktur. Çünkü o her şeyi yaratmıştır ve O’ndan başka da yarattıkları üzerinde bir emir sahibi yoktur.

Bu konuda önemli husus şudur ki, genel olarak müşrikler Allahu Tealâya rubûbiyet noktasında şirk koşmamaktadırlar. Zira onlar da Allahu Tealâ’nın âlemlerin yaratıcısı olduğunu biliyorlardı. Nitekim Allahu Tealâ şöyle buyurmaktadır: “Eğer sen onlara, ‘gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sor-san elbette: ‘Onları çok güçlü ve her şeyi bilen Allah yarattı’ derler.”¹⁴⁰

Câhiliye ehlinin büyük bir çoğunluğu Allah’ın varlığına inanan kimselerden oluşmaktadır. Câhiliye insanı, yaratılış konusunda Allah’ın ortağı olmadığına ve kadere, âhiret gününe, o günde ceza ve mükâfat verileceğine inanırlar, insanların kulluk yapmakla mükellef olduklarını, yaptıkları amellerden sorgulanacaklarını, hayır yapmışlarsa hayır, şer yapmışlarsa şer ile cezalandırılacaklarını bilirlerdi. Melekleri “Hameletu’l-Arş”, “Hafeze” ve “Mukarrabin” olmak üzere kısımlara ayırıyorlardı. Kulların Allah’a karşı ibâdet etmekle mükellef oldukları inançlarına binâen abdest ve gusül alırlar ve namaz kılarlardı. Ebû Zerr ve Kus bin Said el-Eyadi’nin câhiliye döne-

138 79/Nâziât, 24

139 9/Tevbe, 31

140 43/Zuhruf, 9

minde namaz kıldıkları sâbittir. Güneşin doğuşundan batışına kadar oruç tutuyorlardı. Aşure günlerinde oruç tutmak âdetleriydi. Zekât verip itikâfa girerlerdi. Hatta Hz. Ömer (r.a.) câhiliye döneminde nezir yaptığı itikâfı hakkında nasıl bir tutum sergileyeceğine dair Peygamberimize bir soru sormuştur. Misafirperverlik yapıp fakirlere sahip çıkarlar, sıla-i rahimde (akraba ziyaretlerinde) bulunurlardı.

Hz. Aişe (r. anhâ) anlatıyor: “Dedim ki Ey Allah’ın Rasûlü, İbn Cüd’an câhiliye devrinde sıla-i rahimde bulunur, fakirlere yedirirdi. O bundan fayda görecek mi? Rasûlullah (s.a.s.) şu cevabı verdi: “(Hayır!) İyiliklerinin ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü o bir gün bile ‘Yâ Rabbi, kıyâmet günü günahlarımı bağışla’ dememiştir.”

Câhiliye Arapları hac ibâdetini yerine getirirler, haram ayların hürmetine inanırlardı. Kısas yaparlar, diyet verirlerdi. Zina ve hırsızlık gibi suçlara gereken cezaları uygularlardı. Hatta hırsızlık yapanların ellerini kesiyorlardı. Kişinin kendi annesiyle, kızıyla, halasıyla, teyzesiyle evlenmesini haram görüyorlardı. Üç talakla boşanıyolar, ihrama girip hac ve umre ibâdetini yaptıktan sonra Safâ ile Merve arasında yedi kere sa’y yapıyorlardı. Ölülerini yıkayıp kefenliyorlar, üzerlerine cenaze namazı kılıp öyle defnediyorlardı. Misvak kullanıyorlar, koltuk altı ve diğer temizliklerini yerine getiriyorlar, Hz. İbrahim’in sünnetini ihyâ etme adına çocuklarını sünnet ettiriyorlardı.

Rasûlullah (s.a.s.) Mekkeli müşrikleri Hz. İbrahim’in dinine dâvet ettiğinde onlar kendilerinin Hz. İbrahim’in dini üzerinde olduklarını iddia ediyorlar, ibâdet ettikleri putlarına yaratma ve emir noktasında bir pay ayırmıyorlar, fakat Allah’a yaklaşmak amacıyla putlarına ibâdet ettiklerini söylüyorlardı: “Biz onlara (putlara) ancak bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.”¹⁴¹

Bununla beraber Mekkeli müşrikler, yetki ve otoriteyi Allah’a tahsis etmiyorlar, kendi hevâ ve heveslerinden uydurdıkları kanunlarla toplumlarını yönetmeye kalkışıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında Mekkeli müşriklerin çağımızın müşrikleri ile bir farklarının olmadığı âşikârdır. Zira Mekkeli müşrikler de günümüzün laikleri gibi Allah’ın varlığına ve birliğine inanıyorlar, ancak bu inanışla beraber yaşam biçimlerine, devlet yönetimleri-

ne Allah'ı karıştırmıyorlardı. Mekkeli müşrikler de Hz. İbrahim'in dinine tâbi olduklarını iddia ediyorlar, bununla beraber günümüzde Hz. Muhammed'e iman ettiğini iddia eden laikler gibi onlar da muvahhid Müslümanlara karşı savaş açıyorlardı. Yine çağımızın laikleri gibi onlar da birtakım amelî ibâdetlerde bulunuyorlardı. Günümüzün laik ve demokratları da bir taraftan kendileri bazı ibâdet türlerini yerine getirirlerken, sistemlerine zarar vermediği sürece toplumlarının da birçok ibâdeti yerine getirmesine izin verirler. Fakat her iki müşrik taifesi de yetki ve otoriteyi Allah'tan gasp ederek, kendilerinin tekeline alma bakımından ortaklırlar. Câhiliye döneminin müşrikleri ile günümüzün laikleri bu açıdan fikir, itikad ve düşünce bazında bütünüyle aynı konumdadırlar. Sadece isimleri farklıdır. Onların ismi müşriktir. Bunların ismi ise laik ve demokrattır. Mâlum olduğu üzere isim müsemmâyı değiştirmez. Dolayısıyla günümüzün laik demokratlarına çağdaş müşrikler demek, kanunlarını icra ettikleri parlamentolarına çağdaş Dâru'n-Nedve demek yerinde olacaktır.

Aslen tarih boyunca gelip geçmiş müşrik ve mürtedler sağlıklı bir şekilde tanınmazsa, günümüzün müşrik ve mürtedlerini doğru tanımak da mümkün olmayacak, bunun doğal neticesinde ise küfür ve iman hükümleri de birbirine karışacaktır.

Tarihin akışıyla beraber birçok İslâmî kavram tahrife uğradığı gibi, rabb kavramı da bu süreçte büyük bir tahrife uğramış, gerçek ve aslî anlamı kaybettirilmiştir. Bugün rabb denildiği zaman, insanların zihninde âdeta hiçbir şey oluşmamakta, sadece "rabbimiz Allah'tır" şeklinde içeriği bütünüyle boş, kendileri açısından anlamsız ifadeler dillendirilmiş olmaktadır. Bunun doğal sonucunda ise halk, hayatlarının her alanında Allah'tan başka rabler edinirler, ancak bunun farkına dahi varmazlar.

Bilinmelidir ki, rabb kavramının Kur'an'da karşımıza çıkan en önemli anlamlarından bir tanesi yönetici, emir ve otorite sahibi demektir. Naziat Suresi'nde geçtiği üzere Firavun'un rablik iddiası da tamamen bu yöndedir.

*"(Firavun dedi ki:) Ben sizin en yüce Rabbinizim."*¹⁴² Said Havva bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir: "Anlaşıldığı üzere o toplumda Firavunla beraber ibadet edilen birçok put varmış. Fakat Firavun kendisini onlardan

142 79/Nâziât, 24

daha üstün görmekte ve böylece egemenliğin Allah’a mahsus olduğunu kabullenmemektedir.”

Tarih boyunca küfürde haddi aşan hiçbir kimse genel olarak kendisinin âlemlerin rabbi, yaratıcısı ve terbiye edicisi olduğunu iddia etmeye kalkışmamıştır. İnsanlık tarihinde hemen hemen hiçbir Allah’ın kulu kendisinin (hâşâ) Allah olduğu iddiasını ortaya atmamıştır. Zira herhangi birisi çıkıp insanlara rableri ve yaratıcıları olduğunu iddia etse idi, o zaman herkes tarafından reddedilecekti. Çünkü böyle bir iddianın kesinlikle kabul görmesi söz konusu bile değildir. Çünkü böyle bir iddia sahibine insanlar direkt olarak itiraz ederler ve “sen de bizim gibi bir insansın. Sen de bizim gibi bir anne ve babadan doğmasın. Adın bizim adımız gibidir” diyerek iddia sahibini reddeder, hatta onunla dalga bile geçerlerdi. Bununla beraber gerek Firavun’un gerekse Firavun’dan önce ve sonra yaşayan tüm Firavunların bu noktada temel iddiaları yönetim, otorite ve idare noktasındadır. Bakınız Kasas Suresi’nin 28. âyetinin açıklamasında Fahrüddin Râzi şöyle demektedir: “Firavun kendisinin ilâh olduğunu söylemektedir. Bu hususa gelince, bil ki, bununla kastedilen, Firavun, kendisinin göklerin, yerin, denizlerin, dağların ve insanların zatlarını ve sıfatlarını yarattığını iddia etmemiştir. Çünkü bunun imkânsız olduğunu bilmek için pek zeki olmaya gerek yok. Dolayısıyla bu hususta şüphe etmek, aklının noksanlığına delil olur. İlâh ise, ibâdet edilendir. O halde Firavun, bir yaratıcının olmadığını ileri sürerek, insanların mükellefiyetlerinin, sadece meliklerine itaat etmeleri ve onun emirlerini dinlemeleri olduğunu söylüyor. İşte Firavun’un ulûhiyyet iddiası ile kastedilen, çoğu kimsenin sandığı gibi, onun, göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu iddia etmesi değil, mâbud olduğunu iddia edişidir. Biz, özellikle, Tâhâ sûresinde, “*Siz ikinizin Rabbi kim, Ey Mûsâ?*”¹⁴³ âyetinin tefsirinde, Firavun’un Allah’ı bildiğini ve bu sözü, kavminin câhil ve ahmaklarına yutturmak için söylediğini anlatmıştık.”

Yine aynı şekilde Nâziât Sûresi’nde Firavun’un rablik iddiasını Fahreddin er-Râzi şöyle tefsir etmektedir: “Firavun’un bu sözünün anlamı şudur: ‘Halkım üzerinde benden başka hiç kimsenin bir emir ve yasak koyma hakkı yoktur.’”

İşte bugün en büyük sorun bu noktada oluşmaktadır. İçinde yaşadığımız toplum Kur'anî kavramlardan ve geçmiş dönemde yaşayan Firavun ve Nemrutlardan habersiz olduğu için günümüz Firavun ve Nemrutlarını tanıyamamaktadır. Bu cehâlete binâen tarih boyunca hiçbir Firavun'un Allah olduğu yönünde bir iddiası olmamasına karşılık günümüzde toplum içerisinde hoca ve âlim geçinen kimseler Firavunları halka bütünüyle yanlış tanıtmışlar, Firavunların sanki her şeyin yaratıcısı olduklarını iddia ettiklerini insanlara anlatmışlardır. Bu tavırlarıyla da Firavunluğun ve Nemrutluğun açık olan kapısının kapalı olduğu imajını vermişlerdir.

Burada diğer bir husus ise şudur: Kur'an'a baktığımızda Firavun'un sadece iki kere ilâhlık ve rablik iddia ettiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki Kasas Suresi'nde ikincisi ise Nâziât Suresindedir. Bununla beraber günümüzün Firavunları sabah-akşam rablik iddiasındadırlar. Beşerî kanunların hâkim olduğu parlamentolarında gece-gündüz kanun çıkarmaları, televizyon karşısına geçerek halkı, toplumu en iyi kendilerinin idare edebileceklerini iddia etmeleri apaçık olarak rablik iddiasından başka bir şey değildir.

Bilinmelidir ki, geçmişte yaşamış Firavunlar mertçe ortaya çıkıp düzenlerini, düşünce sistemlerini, otoritelerini sürdürmek için iddialarını ortaya koyuyorlardı ve dinî esasları istismar etmiyorlardı. Buna karşılık günümüz Firavunları toplum içinde hâkimiyetlerini ve otoritelerini korumak için böyle rablik ve ilâhlık iddiasında bulunmuyor, bulunamıyorlar. Zira bugün hangi idareci ortaya çıkıp “sizin en iyi rabbiniz benim” derse toplum tarafından bütünüyle dışlanır. Bunu çok iyi bilen çağdaş Firavunlar böyle bir iddiada bulunmayıp kendilerini Müslüman gibi sunmaktadırlar.

Bilindiği gibi rab kavramı Kur'an'ın en önemli kavramlarından bir tanesidir. Hatta “Allah” kelimesinden sonra Kur'an'da Allah'ın ismi olarak en çok tekrarlanan rab kelimesidir. Allahu Tealâ kitabına “*Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur*”¹⁴⁴ diyerek başlarken, “*Ben insanların Rabbine sığınırım*”¹⁴⁵ diyerek bitirmekte, girişte ve bitişte rab kavramını zikretmektedir. Bununla beraber Kur'an'ın ilk inen âyetinde de rab kavramı karşımıza çıkmaktadır: “*Yaratan rabbinin adıyla oku*”¹⁴⁶

144 1/Fâtiha, 1

145 104/Nâs, 1

146 96/Alak, 1

Rab kavramının Kur'an'da bu kadar çokça zikredilmesinin üzerinde durmak gerekir. İşin aslını, tekrarın hikmetini ve sırrını ancak Allahu Teâlâ bilir. Ancak bununla beraber dünya gezegeninde insanların çoğunun hadlerini aşarak rablik iddiasında bulunmaları, bu kavramın neden bu kadar önemli olduğunu ve çokça zikredildiğini bizlere göstermektedir. Allahu Teâlâ insanların genelde hadlerini aşarak yönetme ve idare etmede söz sahibi olacaklarını, kendilerini otorite kabul edeceklerini, buna paralel olarak kendi kafalarından uydurdukları kanunlarla insanları sevk ve idare etmeye çalışacaklarını ve böyle rablik iddiasında bulunacaklarını bildiği için Kitabında devamlı sûrette bizlere kendi rabliğini hatırlatmaktadır. Diğer bir ifadeyle Allahu Teâlâ bizlere devamlı sûrette şöyle seslenmiş olmaktadır: “Ey kullarım! Sizin gerçek rabbiniz, kanun koyucunuz, idare ediciniz, otorite sahibiniz ancak ve ancak Benim. Sakın ola ki, Bana ait bu vasıfları kendi üzerinizde görerek rablik iddiasında bulunmaya kalkışmayın ve yine Bana ait bu vasıfları kendiniz gibi bir beşere tahsis ederek Benden başkasını rab edinmeyin.”¹⁴⁷

Rab

Kur'anî bir terim olarak Rab; varlıklar âlemîni yaratan, terbiye ederek geliştiren, onları maddî ve mânevî olgunluğa götüren, terbiyenin bütün gereklerine mâlik ve her şeye sahip olan Allah anlamına gelmektedir. Allah'ın umumi isimlerindendir. Kur'an'da Allah lafzından sonra en çok kullanılan isimdir; 968 defa geçer. Nüzul sıralamasında ilk âyette kullanılan isim/sıfat, Rab ismi olduğu gibi, Kur'an'ı açtığımızda bizi ilk karşılayan Fâtihâ'nın başlangıcında da yine O'nun onlarca ismi arasından seçilerek başa alınan Rab ismidir.

“Rab” kelimesi, terbiye eden ve yetki sahibi anlamında Arapça bir isimdir. Bu kelime aynı zamanda, ıslah etmek, üzerinde tasarrufta bulunmak, kemâle erdirmek, efendi olmak, sorumluluğunu yüklenmek, başkanlık yapmak, mâlik ve sahip olmak, sözü dinlenmek, itaat edilmek, üstünlüğü ve otoritesi kabul edilmek gibi anlamlara da gelir.

Rab, sadece terbiye eden (mürebbî) anlamında olmayıp, yardım etmek, yol göstermek, tasarruf etmek, korumak, her şeye hâkim olmak, emretmek ve yasaklamak, sakındırmak gibi terbiyenin bütün gereklerine sahip olabilmeyi de ifade etmektedir. Bunun için rab denilince, sadece terbiye ve mâlik olma durumları değil; her şeye sahip olan ebedî ve sonsuz kudret sahibi Allah anlaşılmalıdır. Bu özelliğinden dolayı rab kelimesi, Allah’tan başka varlıklar için, bir şeye izâfe edilmeden tek olarak kullanılamaz.

Burada yaratıcımız, kendisini tanımak isteyenlere “Rab olan Allah” biçiminde tanıtıyor. Allah, tek Rabbimizdir, yani O bizi yaratıp da bırakıvermedi. Yarattığı bütün varlıkları terbiye ediyor, tekâmüle erdendiriyor. Devamlı, yeniden yaratıyor, geliştiriyor. Prensip ve kanunlarıyla iyiye, hayra, güzele yönlendiriyor. Varlıklarda, özellikle canlılarda gördüğümüz tekâmül ve değişim, O’nun rabliğinin göstergesidir. Bu âyette O’nun rabliğinin büyüklüğünü gösteren bir açıklama da var: “Âlemlerin Rabbi olan” O’nun rabliği, O’nun tek İlâh olmasının en vazgeçilmez vasıflarından birisidir.

Âlem

Alâmet ve nişan koymak anlamındaki a-l-m kökünden türemiş olan âlem, Yaratıcının varlığına delâlet eden, **O’nun bilinmesini sağlayan şeylere denir. Âlem terimi, maddî ve mânevî bütün varlıkları kapsar; tabiat âlemi, akıl âlemi, İslâm âlemi gibi.** Kur’ân-ı Kerim’de âlem kavramının çoğulu olan âlemîn kelimesi birçok yerde kâinat ve insan topluluklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Rabbi’l-âlemîn tâbiri ise, Allah’ın canlı ve cansız tüm varlıkların sahibi olduğunu ifade eder.

(El-Âlemîn): Âlemîn, bir cins isim olan âlem kelimesinin çoğuludur. Aslında âlem kelimesi de çokluk ifade eder ve aynı kökten gelme bir tekil biçimi yoktur. Raht ve enâm kelimeleri gibi.

Ebüssuud Efendi bu kelimeyle ilgili olarak “Âlem, hatem ve galip kelimeleri gibi, onunla bilinen şeyin ismidir. Yüce Yaratıcımızı tanıtan, gösteren varlıklardan her birisine âlem denir” der.

İbn Cevzi’ye göre, “Âlem kelimesi, Arap diline vâkıf olanlara göre Allah’ın (c.c.) yarattığı ilk varlıktan son varlığa kadar bütün mevcûdâta veri-

len isimdir. Mütefekkirlerle göre yerde, gökte ve kâinatta bulunan varlıkların hepsine âlem denir.”

Âlem kelimesinin kökü hakkında iki görüş vardır. Birincisi lügatçıların (dil bilginlerinin) görüşüdür. Buna göre âlem kelimesi “ilim” kelimesinden türemiştir, ikincisi de mütefekkirlerin görüşüdür. Bu görüşe göre âlem kelimesinin kökü, “alâmet” kelimesidir.¹⁴⁸

Kâinattaki her varlık ayrı ayrı yönetici, yaratıcı ve hâkim olan Allah’ı (c.c.) gösterir, O’na işaret eder. İbn Abbas’a göre “âlemîn”den kasıt insanlar, cinler ve meleklerdir.¹⁴⁹

Ferrâ ve Ebû Ubeyde’ye göre ise insanlar, cinler, melekler ve şeytanlardan meydana gelen akıl sahibi dört sınıfa “âlem” denir. Zira bu kelimenin “âlemîn” biçimindeki çoğul şekli Arap dilinde özellikle akıl sahipleri için kullanılır.¹⁵⁰

Âlimlerin bir kısmı ise insanlar, cinler, melekler, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar gibi mahlûkatın her sınıfının birer âlem olduğu görüşündedir. Fâtîha sûresinde “Rabbî’l-âlemîn” ifadesinin kullanılması bütün bu sınıfları ihtivâ ettiği içindir.

Rabbî’l-âlemîn

Tüm âlemleri yaratan, geliştiren ve ihtiyaçlarını gideren Allah’tır. “Âlemlerin Rabbi” ifadesi İslâm’ın evrenselliğini de vurgulamaktadır. Rab-bimiz, herkesin, tüm insanların, tüm varlıkların Rabbidir. Tüm yaratıklar aynı Rabbin kullarıyız. Bu ifade, varlıklarla ortak dil, ortak eylem sahibi olduğumuzu vurgulamış oluyor. Tüm varlıklar O’na kulluk/ibâdet ediyorlar, O’nu rab kabul ediyorlar.¹⁵¹ İşte evrenle, tüm yaratıklarla uyum ve kardeşliğimiz, aynı Rabbin kanun ve otoritesine (rabliğine) boyun eğdiğimiz, O’nu âlemlerin Rabbi olarak benimsememizde açığa çıkıyor. İşte tevhid, işte evrensellik!

148 İbn Cevzi, a.g.e., c. 1, s. 12

149 Ebu Hayyan, el-Bahrul-Muhit, c. 1, s. 18

150 Kurtubî, a.g.e., c. 1, s. 138

151 17/İsrâ, 44

“Âlemlerin Rabbi”: Evrende büyük bir nizam, uyum ve yardımlaşma göze çarpmaktadır. Karada, denizde, dağda, ormanda yaşasın; bazı canlıların, diğer canlılar aleyhine aşırı üremeleri söz konusu değil. Bütün canlılar, intizamlı şekilde çoğalıyorlar. Erkek-dişi oranları da, bütün hayvanların yaşadığı yerlerde en uygun tarzda. İnsanların erkek ve dişi oranları da, akıl almaz şekilde her ülke ve her yerleşim biriminde birbirine oranlı. Büyük bir düzen göze çarpıyor. Gökte eksiklik, aksaklık yok; yerde, “tabiat kanunları” denilen, bizim “sünnetullah” demeyi tercih ettiğimiz Rabbin kanunları tıkr tıkr işliyor. Dünya, içindekilerle birlikte en güzel misafirhane olarak yaratılıp insanın hizmetine verilmiş. Problemler, fesat ve fitneler, Allah’tan ve O’nun yolundakilerden kaynaklanmıyor. Tam tersine Allah’ı tanımayanlar, O’nun düzenini bozmaya çalışıyorlar. *“İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, fesat çıktı ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.”*¹⁵²

On Sekiz Bin Âlem

Kur’anda geçen “*Rabbu’l-âlemîn*” tâbirinde, eski âlimler bunu on sekiz bin âlem olarak açıklar ve halk arasında da “on sekiz bin âlem” deyimi yaygındır. Bu ifade kesretten kinâyedir, yani çokluk ifade eder. Varlıkları canlı, yarı canlı ve cansız olarak üç âlem şeklinde düşünebileceğimiz gibi, bunlardan her birini de binlerce, milyonlarca alt birime ayırabiliriz. Hatta her bir insan bile tek başına bir âlem sayılır.

Farklı sınıflandırmalarla âlemlerin sayısı da değişir. Meselâ, varlık âlemini “gayb ve şahâdet âlemi (görünmeyen ve görünen âlem)” şeklinde sınıflandırdığımızda on sekiz bin âlem ikiye, iki ana gruba iner.

Yani Arap edebiyatında 7, 70, 700, 7.000, 70.000 veya 18.000, 28.000 gibi sayısal ifadeler çokluğu ifade etmek içindir. Hâlbuki âlimlerimizin çoğuna göre her bir insan her bir hayvan her bir bitki veya her bir melek her bir cin bir âlemdir. Hatta her bir hücre başka hücrelere benzememesi dolayısıyla bir âlemdir. İşte Allah “âlemlerin Rabbidir” veya “ey rasûlüm! Seni âlemlere rahmet olasın diye gönderdik” gibi Kur’ânî ifadeler tamamıyla tüm kâinatı

ve içindeki her bir hayat sahibini, hatta cansız zannedilen tüm yaratıkları da içerisine almaktadır.

Âlem; cihan, kâinat, dünya ve Allah'tan gayrı her şey mânâlarına gelir. Ayrıca halk ve topluma da âlem denir. "On sekiz bin âlem" tabiri Fâtîha Süresindeki "*Rabbi'l-âlemîn*" ifadesinin tefsirlerinde geçer. Tefsirlerimizde âlemlerin sayısı on sekiz bin ile yirmi sekiz bin arasında değişir. Klasik değerlendirmede, kâinata âlem-i ekber (büyük âlem), insana da âlem-i aşgar (küçük âlem) denmektedir. Kâinat ile insan arasında çok yakın bir irtibat-tan dolayı da kâinata insan-ı ekber tabir edilir. İnsana küçük âlem denmesindeki sebep, kâinata ne varsa insanın maddî ve mânevî dünyasında da az çok o şeyin var olmasıdır.

Demek ki kâinata insan, dünya, gezegenler, yıldızlar ve galaksiler gibi bir görünen âlemler var, bir de görünmeyen âlemler vardır.

Meselâ sadece yıldızlara ve yıldız topluluğu olan galaksilere bakalım. Kâinattaki galaksilerin durumu büyük bir çayırdaki bir çimen yaprağının durumundan farklı değildir. Dünyanın en güçlü optik teleskopu olan ve Amerika'da bulunan Mount Palomar Rasathanesindeki 200 inçlik Hale Teleskopunun gözlem sahası içine 800 milyon galaksi girmektedir. Ya bütün kâinata ne kadar galaksi var? Belki yüz milyar, belki daha fazla. Bu konuda tahmin yürütmek bile imkânsız. Çoğunluğu 100 milyar civarında yıldız bulunduran bu sayısız galaksiler içinde bin milyardan fazla yıldız bulunanlar da vardır. Bu yıldızların her birisi güneşten binlerce kat büyüklüktedir.

Bir de yeryüzüne inelim. Yeryüzünde bulunan canlı ve cansız sayılan her bir tür varlık birer âlem: Ağaçlar, çiçekler, böcekler, kuşlar, balıklar ve saire bütün varlıklar birer âlem. Ya görünmeyen âlemler. Dünyada mevcut olup da göremediklerimiz: "Âlem-i ziya (ışıklar âlemi), âlem-i hararet (ısılar âlemi), âlem-i hava, âlem-i kehrîba, âlem-i elektrik, âlem-i cezb, âlem-i esir..."

Dünyada olmayan âlemler: Ölen insanların ruhlarının bulunduğu Berzah âlemi, ruhanî varlıkların, meleklerin ve cinlerin bulunduğu ruhlar âlemi. Göremediğimiz, işitemediğimiz gayb âlemi. Âhîret âlemi: Cennet, Cehennem ve binlerce âlemler... Ruhlar âlemi ile şehâdet âlemi (görebildiğimiz âlem) ve misâl âlemi.

Şimdi âlemleri nasıl tasnif edeceğiz? Sayısını nasıl tespit edeceğiz? 18 bin mi, 18 milyon mu, 18 milyar mı? Demek ki sayısını ancak Allah bilir. “On sekiz bin âlem” tabiri kesretten kinaye, yani çokluğu ifade etmektedir.¹⁵³

Cenâb-ı Hak bu hadsiz-hudutsuz kâinatı hadsiz, hesapsız âlemlerin iç içe bulunduğu bir gül goncası gibi yaratmıştır. Biz farkındayız veya değiliz; milyarlarca âlem birbiri içinde, birbirine yakın veya birbiriyle temas halinde. Meselâ ışık âlemi, harâret âlemi, hava âlemi, enerji âlemi, elektrik âlemi, cezbe âlemi, esîr âlemi, misâl âlemi ve berzâh âlemi birbiri içinde veya birbirine yakın bulunmalarına rağmen aralarında sürtüşme ve yer darlığı yoktur. Hepsî ihtilâlsiz küçük bir yerde bir arada bulunabilmektedirler. Pek geniş gaybî âlemlerin de bu yer kürede bir arada bulunduklarını söylemek mümkündür. Hava âlemi ve su âlemi, insanlık âlemi ile iç içedir. Işığın geçmesine cam engel değildir. Röntgen ışını, katı cisimlerden rahatlıkla geçebilmektedir. Demirin içine harâret akar; akla bilgi nûru nüfûz eder; melek rûhu engel tanımaz; elektriğin cereyânı akışkan maddelerden akar gider. Bu kesif şehâdet âleminde rûhânîler, cinler, melekler, insanlar, hayvanlar ve bitkiler âlemi ayrı ayrı şartlar içinde; ayrı ayrı âlemlerde; ama aynı kürede bir arada yaşayabilmektedirler.

“On sekiz bin âlem” tâbiri İslâm literatürüne çokluktan kinâye olarak girmiştir. Yoksa sayı ile on sekiz bin adet âlem var demek değildir. Bu tabir genellikle tefsirlerde Fâtihâ Sûresindeki “Rabbî'l-âlemîn” âyetinin tefsîrinde geçmekte; tefsirler, bu âyetteki “âlemîn”, yani “âlemler” lâfzını on sekiz bin sayısı ile tefsir ederek, Cenâb-ı Hakk'ın böyle hadsiz âlemlerin Rabbi olduğunu ifâde etmeye çalışmaktadırlar.

Rakam üzerinde net ve sahih bir nass olmadığından, rakama takılıp kalmamakta fayda vardır. Günümüzde artık rakamlar için sonsuzluk kavramını keşfeden matematik ilmi, bizi, bu âyetin tefsirinde de hiç olmazsa “sonsuz âlemlerin” var olduğu neticesine götürmelidir. Göklerdeki sadece günümüze kadar müşâhede edilebilen sekiz yüz milyon galakside bulunan katrilyonlarca dev yıldızın her birisini; yerdeki kuşlar, kurtlar, böcekler, sinekler, balıklar, bitkiler, ağaçlar dâhil milyonlarca cins mahlûkatın her birisini; ve nihayet milyarlarca insanın her birisini birer âlem olarak kabul

153 Mehmed Paksu

edecek olursak; yalnız şu cümlede bile “on sekiz bin” sayısından kat kat fazla sayısız âlemin varlığı üzerinde tefekkürümüzü yoğunlaştırmış oluruz. Burada önemli olan, böyle sayısız âlemlerin her birisinin idaresinin, terbiyesinin ve tedbirinin Cenâb-ı Hak tarafından tanzim edildiğini bilmemiz ve itikat etmemiz; yani tevhid inancını rencide edecek düşüncelere idrâkimizde ve zihnimizde yer vermememizdir.

Bir kısım tefsirlerde geçen bu on sekiz bin âlem ifadesi, o müfessirlerin kendi keşiflerine, delillerine ve meşreplerine dayanarak yazdıkları bir mânâdır ve çokluğu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Her bir galaksi, belki her bir yıldız aslında birer âlemdir. Galaksiler açısından bakıldığında yüz milyarlarca, yıldızların sayıları açısından değerlendirildiğinde ise kentrilyonlarca âlem olduğu söylenebilir.

Yeryüzündeki her bir bitki ve hayvan türü de birer âlemdir. 1995 yılında 1.500 bilim adamının Birleşmiş Milletler Çevre Programı “UNEP” için yaptığı tahminlere göre dünyada 14 milyon tür bulunduğu ve bunun sadece 1.7 milyonu bilimsel olarak tanımlandığı ve isimlendirildiği belirtilmiştir. Henüz tanımlanamayan türlerin çoğunun ise mikroorganizmalar ve mantarlar olduğu düşünülmektedir. Bilim Teknik dergisinin 1988 yılındaki bir sayısında ise bilim adamları tarafından toplam 1.762.000 türün tanımlanmış olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ancak bu rakamlara tropik ormanlarda 30 milyon türü olduğu sanılan böceklerin dâhil edilmediği notu da eklenmiştir. Bu bilgileri dikkate aldığımızda milyonlarca bitki ve hayvan türü sayısınca farklı âlemlerin varlığı ilmen görülmektedir. Tüm bu farklı âlemleri idare ve terbiye eden bir Yaratıcı’nın “Rabbü’l-âlemîn” unvanı ise, milyonlarca tür aynasında görkemli bir şekilde görülmektedir.

Başka bir açıdan ise, her bir insan küçük bir âlemdir. Dolayısıyla şu gün için altı milyardan fazla farklı âlem ve bu âlemlerin terbiye edicisi, Rabbi olan Allah’ın varlığı söz konusudur.

“Rabbü’l-âlemîn” tabiri “doğrudan doğruya her âlem Cenâb-ı Hak’ın rubûbiyetiyle idare, terbiye ve tedbir edilir” anlamına gelir. Galaksilerden yıldızlara, yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinden her bir insana kadar her şey Cenâb-ı Hak’ın terbiye, idare ve kontrolü altındadır.

Bu perspektiften bakılmaya çalışıldığında on sekiz bin rakamı çok küçük bir sayı olarak kalacaktır. Cenâb-ı Hak yalnız on sekiz bin âlemin değil, belki katrilyonlarca, kentriyonlarca farklı âlemlerin Rabbidir, denilebilir.

Âlemler on sekiz bin ile sınırlı değildir. Allah'ın âlemleri çoktur. Arapçada yedi, yetmiş, yedi yüz ve yedi bin tabirleri gibi 18 bin âlem ve 28 bin âlem gibi tabirler kesretten kinâyedir. Çokluğu ifade etmek içindir.

Âlemler ayrıca, âlem-i mânâ, âlem-i âhiret, âlem-i melekût, âlem-i sahve, âlem-i rûhânî gibi binlerce âlem daha vardır. İnsanlık ilmen terakki ettikçe nice âlemler keşfedecektir. Âhirette de Allah'ın cennette ve cehennemde ve bunların dışında nice âlemleri vardır. Elbette bu hususları ancak Allah bilir. Allah'ın işlerini ve âlemlerini elbette Allah bilir. Bize de Allah'ın büyüklüğüne iman düşer. Biz aklımızla ve duygularımızla Allah'ın işlerini sınırlayamayız, idrâk edemeyiz. *“Onlar Allah'ı (Allah'ın kudret ve azametini) hakkıyla bilemediler.”*¹⁵⁴

Allah'ın Âlemlerin Rabbi Olması ile Ortaya Çıkan Sonuçlar

1- Âlemlerin Rabbi olan Allah, bir ve tektir, O'ndan başka Tanrı yoktur. Çünkü birden çok tanrının oluşu ile düzen ve güzellik bozulurdu. Allah, Rab oluşuyla kâinattaki düzeni ve güzelliği sağladığı ortaya çıkar.

2- Allah'ın yaratmasının sürekli olduğu için bütün varlıkları koruyup gözetmesinin devam ettiği ortaya çıkar.

3- Allah, âlemlerin Rabbi olmasıyla terbiye eder ve böylece eğitmek için kurallar gönderir, din gönderir ve insanın dünyada nasıl yaşayacağını bildirir.

4- Allah'ın Rab olması, O'nun ilminin ve kudretinin sonsuz olduğunu gösterir. Çünkü kontrol ve gözetleme bilgi ve güç ile olur.

5- Allah'ın Rab olması, O'nun bizimle ilgilendiğini, bize nimetler verdiğini bizi sevdiğini, duâmıza cevap verdiğini ortaya koyar. Bundan dolayı Allah'a şükretmemiz gerektiği ortaya çıkar.

6- Allah'ın âlemlerin Rabbi olması İslâm dininin evrensel olduğunu gösterir. Çünkü İslâm, yahûdiler gibi Allah'ı bir ırka, bir kavme tahsis etmez. Allah, herkesin rabbidir.

Allah, âlemlerin Rabbidir. Her varlığın geçek sahibi Allah'tır. Varlıkların tümünü yaratan, eğiten, geliştiren, besleyen yegâne Rab Allah'tır. Allah'tan başka ma'bud kabul edilecek hiçbir varlık olamaz. Sevilerek kendisine ibâdet ve itaat edilecek tek rab ve ma'bud ancak Allah'tır. Rubûbiyet ve ülûhiyet sadece O'nun hakkıdır. İnsanlığın ilerlemesi ve medenîleşmesi, Rabbini tanımasıyla mümkündür. Allah'ı tek ve gerçek Rab olarak tanımak; O'nun emir ve hükümlerine göre yürümek, Allah'a güvenerek başkalarının arzusunu O'nun emrinden üstün görmemek, O'nun hükümlerine uymayan her düşüncenin ve her işin bâtlı olduğuna inanmak demektir. Allah'ın yegâne rab olduğuna inanmak; her işi yönetip tanzim edenin, yine her şeye sonsuz kudretiyle gâlip olanın ancak Allah olduğunu kabul etmek demektir.

İnsana yakışan, bütün evrenin ve kendisinin yaratıcısı, sahibi, rızık vericisi, yetiştiricisi olan Allah'ı tek rab kabul edip O'na ibâdet ve itaat etmektir.

Allahım! Yalnız Senden yardım diler, yalnız Sana kulluk ederiz. Seni sığınak, barınak, tutamak bilir “yâ Allah” deriz. Şeytandan Sana sığınır “e’ûzu billâh” deriz. Her işe Seninle başlar “bismillâh” deriz. Nimet verdiğinde gönülden şükrederiz. Versen de alsan da “el-hamdu lillâh” deriz. Hayran kaldığımızda “mâşâAllah”, pişman olduğumuzda “estağfirullah” deriz. Sevindiğimizde “Allahu ekber”, üzüldüğümüzde “innâ lillâh...” deriz. Bir işi arzu ettiğimizde “inşâAllah”, bir işi başardığımızda “bi-iznillâh” deriz. Güçlük karşısında “lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh, söz verdiğimizde “vallah ve billâh” deriz.¹⁵⁵

155 M. İslamoğlu, Allah, s. 149

Rahmân; dünyada herkese geniş merhamet.

Rahîm; âhirette her mü'mine sınırsız nimet.

Ya Rahmân, sen rahîmsin, bizi affet!

- 3. ÂYET -

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Rahîmdir : الرَّحِيمُ Rahmândır : الرَّحْمَنُ

“O, Rahmândır, Rahîmdir.” (1/Fâtiha, 3)

Allah Rahmândır

“Rahmân”, rahmetten sıfat mânâsı ifade eden Allah'ın yüce isimlerinden biridir. Çok merhamet sahibi anlamındadır. Rahmân, tam mânâsıyla Türkçe'ye veya başka bir dile tek kelimeyle tercüme edilemez. Esirgemek, acımak, bağışlamak, affetmek vs. bu kelimeyi tam anlamıyla karşılayamaz. Çok merhametli diye noksan bir şekilde tefsir edilebilirse de tam tercüme edilemez. Rahmân, Allah'ın hem sıfatı, hem de bir özel ismidir. Er-Rahmân: Ezelde bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irâde buyuran, sevdiğini, sevmediğini ayırt etmeyerek bütün varlıklara sayısız nimetler ihsan buyuran demektir.

Rahmân sıfatı, peygamberler dâhil, hiçbir insan için kullanılamaz. Çünkü karşılıksız ve kayıtsız şartsız rahmet ve merhamet ifade eden Rahmân sıfatını, insanın fitrî yapısı kaldıramaz. Çünkü insan, böyle bir merhameti gösterme gücüne, yarâdılışı icabı sahip bulunamaz. Dostları kadar düşmanlarına, kendisine inananlar kadar kendisini inkâr edenlere de rahmet ve merhamet gösterebilmek ancak ulûhiyetin şânındandır.

O Aynı Zamanda Rahîmdir

Er-Rahîm: Çok merhamet edici, verdiği nimetleri iyi kullananları daha büyük ve ebedî nimetler vermek suretiyle mükâfatlandırıcı demektir. Kur'ân-ı Kerim'in 115 âyetinde büyük çoğunluğu çok bağışlayıcı anlamına gelen *ğafûr* sıfatı ile birlikte olmak üzere *rahîm* sıfatı kullanılmıştır. Bu da Allah'ın ne kadar bağışlayıcı ve merhametli olduğunu gösterir.

Er-Rahmân ism-i şerifinden Allah Teâlâ'nın ezelde bütün yaratıkları için hayır ve rahmet irâde buyurduğu anlaşılıyordu. Er-Rahîm ism-i şerifi ise, yarattıkları arasında irâde sahipleri için kat kat rahmet-i İlâhiyyeyi ifade eder. Yani, insandan başka her varlık kendisi için tayin edilen sınır içinde kendisine verilen nimetlerden yaratılışı sevki (içgüdü) ile faydalanır ve o sınırdan dışarı çıkmazken; irâde sahibi olan insanlar için terakki imkânı verilmiştir. Bu imkân, fitrî nimetleri arttırma ve ebedileştirme imkânıdır. Çiğneyip geçtiğimiz ottan, rüzgâr dalgalarına kadar her şey, bizim hayır ve mutluluğumuza yarayan nimet hazinesidir. Yine, yaratılışımızda, başka varlıklara verilmeyen birçok yeteneğin verilmesi ve tabiat kanunlarının âzat kabul etmez köleler gibi bize bağlı ve emrimize hazır olması, hep o şânı büyük Rahmân'ın lütuf ve ihsanlarının eseridir. Her şeyde, tabii kendimizde de gizlenmiş olan bu sayısız nimetleri meydana çıkarmak ve onlardan faydalanmak için çalışacağız. **Bütün yeteneklerimizi işleteceğiz. Bu takdirde gayretlerimizin boşa gitmeyeceğini bize müjdeleyen işte bu, Er-Rahîm ismidir. Çünkü bu isme göre, her gayret, bir mükâfatla karşılanacaktır.**

Er-Rahmân, Er-Rahîm isimleri iki türlü rahmet ifade eder. Er-Rahmân isminin ifade ettiği rahmet, hiçbir şarta, hiçbir gayret ve irâdeye bağlı olmayarak ihsan edilen rahmettir. Bu öyle geniş bir rahmettir ki, bütün varlıkları kaplar. Bunda çalışan çalışmayan, suçlu itaatli, imanlı imansız ayırt edilmez.

Er-Rahîm isminin ifade ettiği rahmet ise, Rahmân'ın lütufu olan rahmeti iyiye kullanarak çalışanlara bir mükâfat olmak üzere verilen rahmettir ki, en az bire on'dur. Çalışanın ihlâsındaki kuvvete göre Allah'ın daha fazla ve hatta sınırsız ve hesapsız mükâfatları da vardır. İşte, gayr-ı meşrû arzulara kapılmamanın, kötülükten korunmanın önemi bu yüzdendir. İyi bilmek ve unutmamak lâzımdır ki, ister dünya için, ister âhiret için olsun çalışanlarla

çalışmayanlar eşit muâmele görmeyeceklerdir.¹⁵⁶ Rahmân olan Allah (c.c.) mü'mine iki göz verip de kâfire tek göz vermemiştir. Ellerimiz, dillerimiz, ayaklarımız mü'min kâfir ayrımı olmaksızın aynıdır. Rahmân olan Allah havayı kimsenin tekeline bırakmamıştır. Mü'minle kâfir bunlardan her hangi bir ayrıma tabi olmadan yararlanıyor, bazı insanların kör, topal, sağır olarak yaratılmaları da hem kendilerine hem başkalarına rahmet olabilir. Biz bunu çoğu zaman bilemeyebilir, fark edemeyebiliriz. Asıl olan sıhhattir. Hastalık ârizidir, geçicidir. Sağlık bizim için rahmettir. Ama hastalık da birçok rahmete vesile olabilir.

Düşünelim ki doktor, hastalarına baklava dağıtırken iki tanesine baklava vermiyor. O iki hasta yalvarıyor yırtınıyor ama doktor vermiyor. Dışarıdan birisi doktorun haksızlık yaptığını, o iki hastaya bir kastı olduğunu zannediyor. Doktordan durumu sorduklarında ise o ikisinin şeker hastası olduğu veya tatlı şeylerin o hastalar için zararlı olduğu belli oluyor.

Kehf Sûresi'nde Allah (c.c.) "Mûsâ âleyhisselamla bir sâlih kulun yolculuğunu anlatır. Mûsâ (a.s.) ile o sâlih zat (Hızır olduğu rivâyet ediliyor) bir gemiye binerler. O sâlih zat gemide hasar meydana getirir. Mûsâ (a.s.) "Niçin gemiye zarar verdin" diye sorduğunda cevap vermez. Uzun bir yolculuktan sonra yaptıklarının hikmetini Mûsâ'ya açıklar. "Gemi fakirlerin idi. Arkadan gelmekte olan bir kral (korsan) o gemiyi gasp edecekti. Ancak ben onu ayıplı hale getirince gasp etmedi."¹⁵⁷ der.

Körler vakfını kuranlar, verem, kanser hastaneleri ve araştırma merkezlerini kuranlar ve buralara mal bağışlayanlar genelde kendisi veya ailesi bu tür hastalıklara tutulan kişilerdir. İşte Allah böylece bilinmeyen yerden bize ve tüm insanlığa yardımcı olmakta ve böylece bu zengin hastaların bağışları neticesinde bu daldaki bilgi de gelişmektedir.

Ayrıca isyanın faydası da yoktur.

İki körden ikisi de tedavi yollarından ümidi kesince birisi "Allah'a şükür ki kulağım duyuyor, halkın ve Hakkın kelamını işitiyorum. Gözlerimle haramı görmüyorum diyor ve rahat ediyor. Diğeri ise isyan ediyor ve iki dünyasını da karartıyor.

156 A. Osman Tatlısu, Esmâü'l-Hüsna, Yağmur Y., s. 37

157 18/Kehf, 79

İnsanlık, isyanla değil, verilen emanetleri verildiği doğrultuda kullanarak dünyada gönül rahatlığı, âhirette Rabbin rızasını ve cennetini elde etmeye çalışmalıdır.

Akıllar Denk Olsaydı?!

“Mademki Allah Rahmân’dır, dünyada kullar arasında ayırım yapmaz, niçin akıllar insanlarda eşit değil?” diyorlar.

Eğer akıllar ve bedenî güçler bütün insanlarda eşit olsaydı, ilim gelişmez, keşifler yapılmazdı. Evlerin planı, rengi, bahçeler, yollar aynı tip ve aynı renk olur, hayat çekilmez hale gelirdi.

Güreşler, koşular, bilgi yarışları yapılmaz, heyecan, zevk, neşe denen şey olmazdı. Çünkü güçler ve akıllar eşit. Herkes aynı saniyede aynı metreyi koşacak, rekorlar, rekabetler olmayacaktı. Bir güle bakan binlerce kişi aynı kelimelerle aynı vezinde aynı şiiri yazacaktı.¹⁵⁸

Rahîm

Âhirette mü’minle kâfiri ayırt eden, mü’mine Cenneti veren Allah (c.c.) Rahîm ismi celâliyle rahmet edecektir.

Rahîm, mazlumların son sığınağıdır. Bu dünyada insanların haklarını yiyen, Hakka karşı gelen, halka zulmedenler para, makam ve unvanlarıyla dünyada cezalarını çekmeden giderlerse de âhirette mallar evlatları, orduları servetleri onlara fayda vermeyecektir.

Rahîm ismi zâlimler, kâfirler için tehdit, mü’minler ve mazlumlar için ise teselli ve sığınaktır. Rahmân ve Rahîm’e iman eden bir insan, Allah’ın yeryüzüne indirdiği rahmetten yararlanı ve yaratıklara rahmet nazarıyla bakar. Cıvcivini korumak için aslana karşı duran tavuk, yavrusu için kartalla kanat çırpın serçe’deki rahmet bizde de vardır.

158 Mahmut Toptaş, Kur’an-ı Kerim Şîfa Tefsiri, Cantaş Y., c. 1, s. 67

O madenimizi işletirsek insanları imansızlaştırıp Cehenneme atılması-na sebep olan ateistlere, insanların elinde avucunda ne varsa sömüren kapitalistlere karşı çırpınır ve bir çıkış yolu buluruz.

Yaratılmışlara rahmet nazarıyla bakacağız. Rahmân'ın rahmetinden ümit kesmeyeceğiz. Allah Rahîmdir diyerek tembelliğe de düşmeyeceğiz. Çünkü O, aynı zamanda din gününün sahibidir.¹⁵⁹

Yüce Allah'ın Rahmân ve Rahîm sıfatları bize eğitimde önemli ipuçları vermektedir. Aynı zamanda bu iki kavram Kur'an ahlâkının iki anahtar terimdir. Yüce Allah merhamet sıfatından insanlara da bir cüz verdiği için, Kur'an ahlâkı ile ahlâklanacak kişiler, eğitimciler, ana babalar, halkın, öğrencilerin ve çocukların meselelerini merhamet dairesi içinde ele almalı ve çözümlemelidirler. Yukarıdakilerin aşağıdakilere revâ görecekları muâmelinin başı ve sonu merhamet olmalıdır. Siyasetin, eğitimin ve iş hayatının temelleri merhamet üzerine kurulmalıdır.¹⁶⁰

Rahmân-Rahîm kavramlarının kökü ra-hi-me fiilidir. Bu kelimedden rahmet, merhamet, Rahmân ve Rahîm kavramları türemiştir.

(Ra-hi-me) merhamet, inâyet, lütuf, rahmet, şefkat, rikkat sahibi olmak, cezasını hafifletmek, cezasını affetmek, salıvermek, esirgemek, kıyamamak mânâlarına gelir. Bir kimseye (Rahimekellâhu) demek, "Allah sana merhamet etsin" demektir. Bu kavramın diğer bir mânâsı da, insanların birbirlerine karşı anlayış göstermeleri, birbirini sevmeleri ve birbirine saygı duymalarıdır.

(Rahm) ise, döl yatağı, akrabalık, hısımlık, birbirine benzerlik, (rahmet) ise, acıma, rikkat, şefkat, insan anlayışı, duygusallığı, şefkati ve merhameti demektir. Bu durumda (Rahîm) merhametli, şefkatli, acıyıcı; (Rahmân) da çok çok merhametli anlamlarına gelmektedirler. (Rahmân), sadece Allah'a ait merhameti ifade etmektedir.

İsfehânî, rahmet, Rahîm ve Rahmân kavramlarının mânâsını ve aralarındaki ilişkiyi şöyle anlatmaktadır: Rahmet, merhamet olunana iyiliği gerekli kılan bir kalp yumuşaklığıdır. Rahmet, ihsandan soyutlanmış sade-

159 Mahmut Toptaş, Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri, Cantaş Y., c. 1, s. 67-68

160 Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınları: 1/96.

ce kalp yumuşaklığı için kullanıldığı gibi, rikkatten ayrı tek başına iyiliği de ifade etmektedir. Meselâ, (Allah filana merhamet eylesin) derken, iyilik Allah'a isnat olunmuştur. Bu ifadedden sadece iyilik/ihsan murat edilmiştir, kalp yumuşaklığı değil. Başka bir ifadeyle iyilik, Allah'a isnat edilir, ama kalp yumuşaklığı edilmez. Allah'tan olan rahmete, lütuf ve ihsan denir. İnsanlar için ise rahmet, kalp yumuşaklığı ve şefkat manasına gelmektedir. Hz. Peygamber şöyle demiştir:

Allah merhameti, yani sıla-i rahimi yaratınca, ona şöyle dedi: *“Ben Rahmân'ım, sen de rahimsin. İsmimi Benim ismimden türettim. Sıla-i rahim yapana, Ben de sıla-i rahim yaparım. Sıla-i rahmi kesenin ben de neslini keserim.”*

Demek ki rahmet, iki ana mânâyı kapsamına almaktadır: Kalp yumuşaklığı¹⁶¹ ve ihsan. Rikkati (kalp yumuşaklığını) Allah, insanın yaratılışına koymuş, ihsanı da kendine özgü kılmıştır. Bundan dolayı, Rahmân ismi sadece Allah'a, Rahîm ise başkasına da isnat edilebilir.

Şimdi Kur'an'a göre, Rahmân ve Rahîm isimlerinin ne anlama geldiğini açıklayabiliriz:

Ra-hi-me kavramının çeşitli anlamları bulunmaktadır. Buna göre:

1) Kötülüklerden Korumak

*“Bir de onları her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan, muhakkak ki ona merhamet etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.”*¹⁶²

Melekler, insanlar için Allah'a yalvaracaklardır. Bu yalvarışın üçüncü basamağını yukarıdaki âyette görmekteyiz. Melekler, Allah'ın insanları kötülüklerden korumasını, O'nun rahmet edici özelliğine bağlamaktadırlar. Kötülüklerden arınmak, aynı zamanda insanlar için büyük kurtuluştur. İnsanı koruyup kurtuluşa erdirmeye faaliyeti, Kur'an'da, rahmetine mazhar etme mânâsını ifade etmektedir. Böylece kötülüklerden koruma da merhametin kapsamına girmektedir.

161 Râgıp el-İsfehâni, el-Müfredât, s. 191

162 40/Mü'min, 9

2) Sıkıntıya Girmek

Bu anlamda ra-hi-me kavramı, psikolojik bir özellik taşımaktadır. Allah kuluna acıyınca, onun iç sıkıntısını giderir. Bu da kulu için büyük bir ihsandır:

*“Eğer onlara acıyıp, içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik...”*¹⁶³

Yüce Allah’ın kuluna acımasını, merhametinin özünü teşkil etmektedir.

Rahmet

“Rahmet” şeklinde kullanıldığı zaman bu kavram, şu anlamlara gelmektedir:

A) Yumuşaklık

İnsanların birbirine yumuşak davranması, Allah’ın rahmetinin bir gereği olmaktadır: *“O vakit Allah’tan bir rahmet gereği onlara yumuşak davranın).”*¹⁶⁴

İnsanların yumuşaklık özelliğini kazanmaları büyük bir erdemdir. İnsanın sosyal mânâda en büyük ürünü, toparlayıcı ve birleştirici olmasıdır.

¹⁶⁵

B) Allah’ın Merhameti

*“Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: ‘Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendine yazdı, yani kendine özgü kıldı.’”*¹⁶⁶

Âyette geçen Allah’ın nefsi ifadesi Allah’ın zatı mânâsına, yazdı ifadesi de kullarına rahmet etmeyi kendisine görev ve ilke edindi anlamına gelmektedir.

¹⁶³ 23/Mü’minûn, 75

¹⁶⁴ 3/Âl-i İmran, 159

¹⁶⁵ Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, Bayraklı Y., c. 1, s. 114

¹⁶⁶ 6/En’âm, 54

Bu rahmetin gereği olarak Allah'ın ne yaptığının cevabını, bir üstteki âyetin devamında bulmaktayız: “Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok acıyandır.”¹⁶⁷ Demek ki ‘affetmek’ ve ‘acımak’ sıfatları Allah'ın rahmetinin bir gereği olup tevbe edip kendini düzeltmeye karar veren insanı affedip bağışlamak, Allah'ın rahmetinin eseridir.

C) Azaptan Kurtarmak

“Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp iman etmeyenlerin kökünü kestik.” Rahmet denen değeri meydana getiren özlerden biri, belâyı ortadan kaldırmak veya belânın içinden çekip çıkarmaktır. Cezayı hak edenlerle etmeyenleri ayırıp, hak edene yakışan muâmelede bulunmaktır.

D) Sıkıntıdan Sonra Gelen

İnsanların yaptıklarından dolayı başlarına bazı sıkıntılar gelir. Bu sıkıntılar, tabiat kanunları gereği olabileceği gibi, sosyal ve psikolojik nedenlerden dolayı da olabilir. Deprem, kıtlık, salgın hastalık, sosyal hayattaki ilişkilerin bozulması gibi olaylar, insanlara büyük sıkıntılar verebilir. Yüce Allah bu sıkıntının ardından, o insanlara esenlik, yani ferahlık verir. İşte sıkıntının kalkıp peşinden esenliğin gelmesine, “rahmet” denmektedir. Buna şu ayeti örnek olarak verebiliriz:

“Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır.”¹⁶⁸

E) İlahî Vahiy Rahmettir

Yüce Allah'ın insanları bilgilendirmesi, onlara rehber ve şifa olacak bilgiyi göndermesi bir rahmettir. Kur'an kendini bir rahmet olarak tanımlamaktadır: “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerindekine bir şifa, mü'minler için bir rehber ve rahmet gelmiştir.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ 7/A'râf, 72

¹⁶⁸ 10/Yunus, 21

¹⁶⁹ 10/Yunus, 57

Bu ayette Kur'an'ın dört önemli özelliği sıralanmıştır: öğüt, şifa, rehber ve rahmet. Konumuz rahmet olduğu için ayetteki rahmet kavramı üzerinde duracağız. Ayetteki rahmet, İlâhî bilginin insanın ruhunu aydınlatan nurudur, cehalet bulutlarının kararttığı gönül ekranını temizleyip aydınlatan ve aklın önünden cehalet perdesini kaldıran bilginin ışığını temsil etmektedir. Bu bilgi insanları kemâle erdirmekte, yüceltmekte ve inceltmektedir. Bu özelliği ile rahmet ismini almaktadır. Yağmur bir rahmettir. Suyun yeryüzüne bir değişim, yeşillik ve bereket getirdiği gibi, İlâhî bilgi de insanların gönüllerine ve sosyal hayata aynı değişimi, aynı bereketi ve aynı gelişimi temin etmektedir; ki bu da rahmettir.

Bilgi, ferdin ve toplumun hayatına bir farklılık getirmekte, onu zenginleştirmekte ve problemlerini çözmektedir. Ferahlık, zenginleşme ve çözüm, aslında rahmetin hücre yapısını teşkil etmektedirler. İnsanları bilgilendirdikçe, onlara ilahî rahmetin içine sokuyoruz demektir. İnsana ferahlık, yani sevinç :etiren bilgi, rahmetin ta kendisidir. Bu konuda Allah şöyle buyurur:

*“De ki: ‘Allah’ın lutfu ve rahmetiyle, işte yalnız bunlarla sevininler. Bu onların toplayıp durduklarından daha değerlidir.’”*¹⁷⁰ Ayet, ilahî lütuf ve rahmetin, yani ilahî bilginin, dünyevî olan maddî değerlerden daha üstün olduğuna işaret etmektedir. Kur'an denen ilahî bilginin üstünde başka bir değer olması mümkün değildir. Onu öğrenip ona sahip olmakla, insan sevinmeli ve ferahlık duymalıdır. Çünkü o bilgi, insan ruhunun sevinci, ferahlığı, saadeti ve rahatlığıdır. Nerede sevinç, ferahlık, mutluluk ve rahatlık varsa, orada ilahî rahmet var demektir.

F) Şefkat Bir Rahmettir

Ana-babanın çocuklarına karşı gösterdikleri şefkatin adı rahmettir. Yüce Allah, ana-babanın şefkatine karşılık, çocuklarından da aynı muameleyi onlara göstermelerini istemektedir: *“Ana babana rahmetten oluşan tevazu kanatlarını ger.”*¹⁷¹

Âyette cenâh (kanat) kavramı kullanılmak suretiyle bir benzetme yapılmaktadır; şöyle ki: Kuş, yavrularını nasıl kanatlarının altına alır ve onları

170 10/Yunus, 58

171 17/İsrâ, 24

himaye ederse siz de ana-babanıza, onları kanatlarınız altına almak ve himaye etmek suretiyle şefkat gösterin; merhamet edin.

Ayette geçen rahmet kavramını, şefkat mânâsına alabiliriz. Bu durumda âyet: “Şefkatten oluşan tevazu kanatlarını ger” anlamına gelmektedir. İdarecilerin halka, işverenlerin işçilere, öğretmenlerin öğrencilere, çocukların anne-babalarına şefkatle muâmele ettiği bir toplum, İlâhî merhamet ve lutfu celp eder.

G) Hz. Muhammed Bir Rahmettir

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”¹⁷² Hz. Peygamber rahmettir, ama Rahmân değildir. Bir insan olması sebebiyle Yüce Allah Hz. Peygamber’e Rahmân değil, rahmet sıfatını vermiştir. Rahmâniyetin bir parçası olan rahmet, insana izafe edilebildiği için, Hz. Peygamber’in rahmet olduğu bildirilmiştir.

Yukarıda, âlem kavramının kâinatın bütününü ifade ettiğini söylemiştik. Burada ise âlemler kavramı Hz. Peygamberle birlikte kullanılarak, onun âlemlere rahmet olduğu belirtilmektedir. Peki Hz. Peygamber hangi âlemlere rahmettir?

“Allah âlemlerin rabbi’dir” ifadesindeki âlemîn kelimesi, daha farklı bir mana kazanmaktadır. “Hz. Muhammed âlemlere rahmettir” ifadesinde ise, âlem’e daha dar bir mânâ yüklenmektedir. Burada âlemler ibaresi ‘insanlar’ ile ‘cinler’i kapsıyor; dolayısıyla Hz. Peygamber’in akıl, irade ve sorumluluk taşıyan varlıklara rahmet olduğunu ifade ediyor olabilir. Hz. Peygamber’in rahmetinin nerelerde tezahür ettiğinin veya işlevini nasıl gerçekleştirdiğinin cevabını şu âyette bulabiliriz: “Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size kitabı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi öğreten resul gönderdik.”¹⁷³

Yağmur rahmettir, çünkü temizleyicidir. Peygamber de rahmet olduğu için insanların gönüllerini temizlemektedir. Bu ayet, Hz. Peygamber’in rahmet olmasını, rahmet olma işlevini izah etmektedir. O, insana bilmediklerini öğreterek cehalet bulutunu temizlemekte, kitabı ve hikmeti öğreterek

172 21/Enbiyâ, 107

173 2/Bakara, 151

de ruhlarını arındırmaktadır. Bilgiyi insanların gönlüne yağmur damlaları gibi indirerek oradaki manevî kirleri temizlemektedir. Bu da onun rahmet olma özelliğinin tezahürüdür.

Hız. Peygamber affedici olduğu ve insanlara Allah'tan af dilediği için de rahmettir: “*Şu halde onları affet; bağışlanmaları için Allah'a duâ et.*”¹⁷⁴

Affedici olmak büyük bir erdem, ama başkasının affı için dua etmek daha da büyük bir erdemdir. Bu iki erdem bir araya gelince rahmet meydana gelmektedir.

İnsanların düştüğü sapıklıktan kurtuluş yolu bulamadıkla bir dönemde, onlara hakikatin yolunu gösterdi, Allah katında ödüllendirilmenin yollarını tanıttı, helâl ve haram kavramlarını öğretti; taklidin, inat ve kibrin kötülüklerini ve tahribatını gösterdi. İyinin ne olduğunu, doğruya nasıl ulaşılacağını, hak kavramının yollarına nasıl girileceğini ve hakkın bayrağının nasıl ayakta tutulacağını öğretti; akılla gönlü birleştirdi, aklı en büyük olarak öne çıkararak bilginin uğruna neler yapılacağını gösterdi. Bütün bunlar Hız. Peygamber'in maddî ve mânevî bir rahmet olduğunun tezahürleridir.

Hız. Peygamber rahmettir; çünkü onun bulunduğu yerde, Allah halkı toplu halde helâk etmez: “*Hâlbuki sen onların içindeyken Allah, onlara azap edecek değildir. Onlar istiğfâr ederken, affedilmeleri için duâ ederken de Allah onlara azap edici değildir.*”¹⁷⁵ Yüce Allah, daha önceki peygamberlerin dönemlerindeki halkın tamamını helâk etmiştir. Bu kanunu, Hız. Muhammed'in rahmet olması nedeniyle kaldırmıştır. Peygamber olması nedeniyle toplu helâkin kaldırılması, onun rahmet olduğunun en önemli delilidir.

İnsanların problemlerini çözdüğü, müjdelediği, uyardığı, Allah'ın izniyle Allah'a çağırdığı ve aydınlatıcı bir ışık olarak gönderildiğinden¹⁷⁶ dolayı da Hız. Peygamber bir rahmettir.

174 3/Âl-i İmrân, 159

175 8/Enfâl, 33

176 33/Ahzâb, 45-46

H) Af Bir Rahmettir

Rahmet Allah’a izafe edilince af şeklinde tercüme edilebilir: “*De ki: “Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”*”¹⁷⁷

Aleyhine haddi aşmak, günah işlemek demektir. Günahkârlık psikolojisi içinde olan insanın en önemli özelliği, affedilip edilmeyeceğini kestirememesi ve bu nedenle de ümitsizliğe düşmesidir. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin ifadesindeki rahmet kavramı af yerine kullanılmıştır. Af, günahları temizlemesi sebebiyle yağmuru andırdığı için Allah ona rahmet ismini vermiştir.

I) Rahmet Kurtuluşa Götürür

İlâhî rahmet bir kurtuluştur. Mü’minler, kâfirlerin belâsından Allah’ın rahmeti sayesinde kurtulabilirler: “*Bizi rahmetinle o kâfir kavimden kurtar.*”¹⁷⁸

Hız. Mûsâ’nın toplumu, duâlarında kurtuluş ile rahmeti bir araya getirmiş, kâfirler topluluğunun zulmünden ancak ilahî rahmet sayesinde kurtulabileceklerinin bilincini sergilemişlerdir. Baskıdan, zulümden ve entrikalardan kurtulma bir rahmettir. Bu, rahmetin sosyal manasıdır.

J) Şeytandan Koruma Rahmettir

İnsanların çok azı şeytanın etkisi altında kalmadan hayatını sürdürebilir.

Şeytan, -etkilemeye gücü yetmediği- bu kimselere muhles (şeytanın şerrinden kurtulmuş) adını vermektedir.¹⁷⁹ İhlâs sahibi kimseleri etki alanına alamayacağını itiraf eden şeytan, insanların çoğunu etkileyeceğini de Allah’a karşı ifade etmiştir.

¹⁷⁷ 39/Zümer, 53

¹⁷⁸ 10/Yunus, 86

¹⁷⁹ 38/Sâd, 82-83

Bu durumda Yüce Allah, fazlı ve rahmeti gereği ihlâs sahibi kişi ve diğerlerini şeytana tâbi olmaktan korumaktadır. Bu konudaki âyet şöyledir:

*“Onlara güven ve korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar. Hâlbuki onu, Peygamber’e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasında işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna şeytana uyup giderdiniz.”*¹⁸⁰

Bu ayetten şu çıkıyor; yanlış haber yaymak, işi uzmanına danışmamak bir şeytan işidir. Bunu yapanlar da şeytana tâbi olmaktadırlar. Yüce Allah’ın lütuf ve rahmeti devreye girerek insanları şeytana tâbi olmaktan korumaktadır. Bu mana, ra-hi-me ile rahmeti bir araya getiren öz anlam olmaktadır. Rahmet kavramı, bu manayı Rahîme’den emmektedir.

Yumuşaklık, azaptan korumak, ferahlık, ilahî vahiy, şefkat, peygamberlik, af, kurtuluş, şeytana karşı koruma mânâlarıyla rahmet, ‘Rahmân’ kavramının mânâ örgüsünü meydana getirmektedir.

Rahmân Kavramının Diğer Mânâları

Yukarıda ra-hi-me ve rahmet kavramlarına verdiğimiz manaların hepsi, Rahmân isminin özünde vardır. Yukarıda değindiğimiz anlamların dışındaki diğer anlamları şöyledir:

a) Yaratmak

Yüce Allah, Rahmân isminin gereği olarak yaratır. Kâinat, Rahmân’ın yaratmasıdır: *“Rahmân’ın yaratışında hiçbir bozukluk göremezsin.”*¹⁸¹ Bu mânâsıyla Rahmân, ‘rab’ sıfatına bağlanmaktadır; çünkü rab kelimesinin mânâlarından biri de ‘yaratmak’tır.

180 4/Nisâ, 83

181 67/Mülk, 3

b) Öğretmek

Öğretme eylemiyle Rahmân ismi, rab sıfatına bağlanmaktadır:

*“Rahmân, Kur'an'ı öğretti; insanı yarattı, ona beyanı öğretti.”*¹⁸²

c) İzin Vermek

Bakara, 254. âyeti ve aşağıda zikredeceğimiz ayetlerden anlaşılacağı üzere alış-verişin, dostluk ve şefaatin olmadığı o günde, -kimse konuşamayacak-sadece Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseler konuşabilecektir: *“O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda sağlamaz.”*¹⁸³, *“Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamaz, konuşan da doğruyu söyler.”*¹⁸⁴

Bu iki âyet Bakara, 254. âyetinin istisnasını belirlemektedir. Zira Bakara, 254. âyetindeki “şefaatin olmadığı” ifadesi, Tâhâ ve Nebe' sûresinin, Kendilerine izin verilenler hâriç ifadeleriyle tahsis edilmiştir. Buna göre, Rahmân'ın izin verdikleri mahşerde konuşacak veya şefaet edecektir. Bu izin verme işi, Allah'ın Rahmân sıfatının gereğidir.

d) Sevgi Yaratmak

İman edip birbirine karşı iyi davranışta bulunanlar, Rahmân ismini harekete geçirmekte ve ondan sevgi alıp dönmektedirler: *“İman edip, iyi davranışta bulunanlara gelince, onlar için Rahmân bir sevgi yaratacaktır.”*¹⁸⁵ Yaratmak, öğretmek, izin vermek ve sevgi koymak gibi faaliyetler, ihsan manasına gelen Rahmân kelimesinin anlamlandır. Bu eylemler ihsan kavramının mânâlarını da kapsamaktadır.

Rahîm Kavramının Mânâları

Rahmân ve Rahîm kavramları aynı kökten gelmelerine rağmen, ifade ettikleri eylem bakımından aralarında fark vardır. Daha sonra izah edeceğimiz bu farklılıkları ortaya koyabilmek için, burada Rahîm sıfatının ne anlama geldiğini açıklamak istiyoruz.

182 55/Rahmân, 1-4

183 20/Tâhâ, 109

184 78/Nebe', 38

185 19/Meryem, 96

A) Dölyatağı

Çocuğun yaratıldığı dölyatağına rahim denir. Çoğulu (erhâm)dır. Aşağıdaki âyetlerde erhâm (rahimler) kelimesi, çocuğun yaratıldığı dölyatağı için kullanılmıştır: “Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren Allah’tır.”

¹⁸⁶“De ki: “Allah onların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin Rahimlerde bulunan yavrularını mı haram (Her dişinin neye gebe kalacağını, Rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. Onun katında her şey ölçü iledir.” ¹⁸⁷

Çocuğun yaratıldığı dölyatağına niçin rahim denmiştir? İnsan yavrusunun döllendikten sonra hayatını sürdürebileceği, normal sıcaklıkta ve o dönem için en uygun beslenme ortamı olduğu için ona Rahim denmiştir. Anne rahmi, çocuğu bütün etkilerden korur, ona sağlıklı bir ortam hazırlar. Merhamet de, insanlara annenin rahmi gibi sosyal ve psikolojik bir ortam hazırlar. Merhamet, ferdin ruhsal yapısını ve toplumsal hayatı dış etkilerden korur. Bu yönüyle anne rahminin işlevlerini görür. İnsanlığı yeniden dölyeyeceksek, rahmet ve merhamet denen sosyal hayatın döl yatağında yaşatıp doğurmak zorunluluğu vardır. İnsanın insan olma şeklini Yüce Allah bize anne rahminde vermektedir. İnsanlar da, insan olma olgunluğunu merhamet denen sıcak alaka ve yakınlıkta elde edeceklerdir. Çocuğun anneye en yakın olduğu yere Rahim dendiği gibi, insanın insana en yakın olduğu değer de merhamettir. Allah’ı kula en yakın yapan sıfatlardan ikisi de Rahmân ve rahirridîT. Annenin rahmi gibi bizleri merhamet besleyecek ve insan olarak yenileyecektir. Anne rahmi çocuğu sarmaş dolaş eder. Rahmet ve merhamet de insanların sarmaş dolaş olmasını ister. İlahî rahmetin kapsayıcılığını dikkate alırsak, rahmet ve merhametin bu özelliği ortaya çıkmış olacaktır.

B) Sevgi (Akralalık) Bağı

Kökü rahmet olan rahim kavramını, “sevgi bağı” mânâsına gelen (erhâm) kelimesi anlamına da alabiliriz:

186 3/Âl-i İmran, 6

187 13/Ra’d, 8

*“Allah’ın kitabına göre, akrabalar birbirlerine daha uygundur. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir.”*¹⁸⁸

*“İktidarı ele geçirirseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye mi çalışacaksınız?”*¹⁸⁹

Bu âyetlerde, rahim’in çoğulu olan erhâm kelimesi, akrabalık bağları anlamına gelmektedir. Biz buna kısaca, “sevgi bağları” diyebiliriz. Merhameti yaşatırsak birlik ve beraberliği de yaşatmış oluruz. Merhametin olmadığı yerde insanları birbirine bağlayacak güçlü bağlar bulamaz ve oluşturamazsınız. Rahmet ve merhametiyle Yüce Allah, kullarına ne kadar güçlü bağlarla muamele ettiğini ifade etmektedir. İşte bu bağlar, bu sıcaklık, bu kuşatıcılık ve bu koruyuculuk, Allah’a hamdedilmesini gerekli kılmaktadır.

190

Rahmân ile Rahîm Sıfatları Arasındaki İlişki

Rahîm kelimesi, rahmet kavramlarının mânâlarını kapsamına almaktadır. Rahmân, bütün varlıkları kapsamına alırken ve işin başlangıcını ilgilendirirken, Rahîm daha çok işin sonunu ilgilendirmektedir.

Rahmân’ın bu dünyada, Rahîm’in âhirette işlerliği devam etmekte ve edecektir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, âhirette konuşmaya ve şefaate etmeye izni Rahmân verecektir. *“Allah mü’minlere karşı çok merhametlidir”*¹⁹¹ âyetinin kapsamına, âhiretle birlikte dünya da girmektedir.

Rahîm ismi, Rahmân’a göre daha dar anlamlı olmasına rağmen, beşere de atfedilmektedir: *“Andolsun ki kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü’minlere karşı çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”*¹⁹²

188 8/Enfâl, 75

189 47/Muhammed, 22

190 Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, Bayraklı Y., c. 1, s. 121-122

191 33/Ahzâb, 43

192 9/Tevbe, 128

Rahîm sıfatı bu ayette, Hz. Peygamber için de kullanılmıştır. Peygamber Rahmân olamaz, ama Rahîm olabilir. Rahmân'ın rahmeti bir şarta bağlı değil iken, Rahîm'in rahmeti şarta bağlı olarak gerçekleşir.¹⁹³

Kullarının bütün ihtiyaçlarını karşılamak ve bunu hiçbir şarta bağlı kılmadan yapmak, Rahmân'ın rahmetidir. İmanı ve günahkârın tevbe ve istiğfar etmesini şart koşarak rahmet etmek de, O'nun Rahîm olmasının gereğidir. Onun için Rahîm sıfatı tek başına kullanılmaz, çeşitli sıfatlarla birlikte kullanılır. Fâtihâda Rahmân'dan, başka âyetlerde ise Ğafûr sıfatından sonra gelmesi gibi.

Rahmân'ın rahmeti yüce nimetler, Rahîm'in rahmeti ise nimetlerin incelikleriyle ilgilidir; Rahmân'ın kullanılışı özel, ilgi alanı ise geneldir. Rahîm'in ise kullanılış alanı genel, ilgi alanı özeldir. İşte Allah böyle katmerlenmiş bir rahmet sıfatıyla vasıflanmıştır. Bu vasıflar, insanlardan ümitsizlik duygusunu silmek ve onun yerine sonsuz bir iyimserlik duygusunu koymak için yeterlidir.¹⁹⁴

Rahmân; varlıklara hem eşit muamelede bulunur hem de rızkını, yani rahmetini genel olarak verir. Kullarının psikolojik durum ve davranışlarına bakmadan muamelede bulunur. Ama Rahîm olma yönüyle, nimetlerinin daha özel yönleriyle ilgilenir, merhametinin daha küçük hücrelerini gündeme getirir ve bazı özellikler arar.

Tüm varlıklara yaratılış gayelerine göre kabiliyetler veren, insanlara rahmetiyle yardım eden Rahmân'a karşı insanın görevi, O'na iman ve tevekkül etmektir.

Hamd, Allah'a mahsustur. Peki, nasıl bir Allah'a? Âlemlerin rabbi, Rahmân-Rahîm olan Allah'a. Yaratan, besleyip büyüten ve eğiten, rahmet ve şefkati çok olan Allah'a hamd edilmelidir. Yüce Allah, varlık âlemi ile, özellikle insanlarla ilişkisini bu isimleriyle anlatmaktadır. Yaratır ama başıboş bırakmaz. Rahmetini merhametiyle beraber onlara ihsan eder ve onlara öyle muâmelede bulunur.

193 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 1, s. 52

194 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini İslâm Dini, c. 1, s. 54

Yüce Allah Rahmânlığını, kâinatın âhenk içinde işleyen kanunları ile göstermekte ve insana öğretmektedir: *“O ki, birbiriyle âhenk içinde işleyen yedi göğü yaratmıştır. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir bak; göz aciz ve bitkin halde kendine dönecektir.”*¹⁹⁵

Yüce Allah varlıklar âlemi ile rab, Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla ilişki kurarken, terbiye ve gelişmeyi Rubûbiyyet sıfatına yüklemiş, rahmeti Rahmâniyete, merhameti de Rahîmiyyete tahsis etmiştir. İnsan şahsiyetinin gelişip dönüm noktasına ulaşabilmesi için Allah’ın terbiyesi, rahmet ve merhameti şarttır. Eğitilmemiş, rahmet ve merhamet edilmemiş insanın olgunlaşması ve gelişmesi mümkün değildir.

Bu âyetler insanlık âlemine şu gerçekleri sunmaktadır: İnsanın en çok ihtiyaç duyduğu veya temel ihtiyaçlarından en önde gelenleri terbiye, rahmet ve merhamettir. Rahmet ve merhamete dayanmayan eğitim, övgüye layık değildir. Hal böyleyken, rahmetsiz ve merhametsiz bir dünya oluşmakta ve eğitimde bu değerler bertaraf edilmektedir. Rahmetsiz ve merhametsiz bir dünya, kaba, ruhsuz, sevdasız, taşlaşmış ve saldırganlaşmış bir dünyadır.

Artık Fâtîha sûresinin bu âyetleri, dudaklarımızdan davranışlara, gönüllere ve hayata inmeli. Terbiye, rahmet ve merhametin olmadığı toplumlarda, mutluluğu ve kurtuluşu aramak hayalden başka bir şey değildir.

Rahmet ve merhametin olduğu yerde, aç insanların iniltisi olmaz, yalnız kalanların feryat sesi duyulmaz, yetimlerin çaresizliğinden eser kalmaz. Zira böyle bir toplumda insanlar, Allah’ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarından gıdalanmış, Allah’ın rahmet ve merhamet iplerini yeryüzüne indirmiş ve yeryüzünü bir cennete çevirmişlerdir. Bu insanları Allah da övecektir. Onun içindir ki, Fatiha suresinin ilk âyetleri, rubûbiyyet, rahmâniyyet ve rahîmiyyet sıfatları ile açılmakta, besmele bu isimlerle başlamaktadır.

Rahmet ve merhametiyle varlıklara muâmele eden Allah’ın bu uygulamasını, insanlar yeryüzünde barındırmaz olmuştur. Zulüm, kahr, hakkaniyetsizlik, merhametsizlik yeryüzünde kol gezmektedir.

Merhametin çiçeklerine hasret kalınmıştır. İnsanlar, tanrı edindikleri hevâ ve heveslerine, rahmet ve merhameti kurban etmişler, etmeye de devam etmektedirler. Merhameti, nefis tanrısına kurban edenlere Allah hayat hakkı tanımayacaktır. Nefis tanrısının istediği en büyük kurban merhamettir.

Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır: *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Onu müttakilere (şirkten ve haramlardan sakınanlara), zekâtı verenlere ve âyetlerimize iman edenlere yazacağım."*¹⁹⁶

Zekâtı verenler ifadesinden kasıt, fakirlerin elinden tutan fedakâr insanlardır. Fedâkâr insanlar merhamet doludur. Sakınanlar da, takvayı ifade etmektedir. Kendini koruyan insan, Allah'ın rahmetine hak kazanmaktadır. Nefsin hazcı isteklerine aldırış etmeden, yanlıştan, kötüden, çirkinden, faydasızdan, suç işlemekten, isyandan ve şeytandan kendini koruyan insanlar, Allah'ın rahmetini yeryüzüne indirmektedirler.

Ayetlerimize inananlar ifadesinden Allah'ın vahyini kabul eden, inkâr psikolojisine düşmeyen insanlar kastedilmektedir.

Yüce Allah, yukarıdaki âyette üç grup insana rahmetini yazmakta, yani onlara rahmetini farz kıldığını beyan etmektedir. Bu üç grup insanın yanında olmayan insanlar, Allah'ın rahmetini daraltmaktadırlar, günahkâr olmalarının esas sebebi de budur. İnsanların elinden tutmayan, kötüden sakınmayan ve doğru iman etmeyen insanlar, ilahî rahmete sırtlarını dönmektedirler. İşte insanlar esas günahı, İlâhî rahmeti daraltmalarıyla işlemiş olmaktadır.

Yüce Allah'ın insanlara vahiy göndermesi, peygamber görevlendirmesi, onları aaptan koruması, mutluluk vermesi, şefkat dağıtması, affetmesi, şeytana tâbi olmalarını engellemesi, yaratması, öğretmesi, şefaât için izin vermesi, merhamet etmesi, Rahmân ve Rahîm sıfatlarının gereği olmakta ve onların manalarını doldurmaktadırlar. Yukarıda saydığımız mana ve eylemler, Allah'tan kullarına doğru olmakta ve insanların birbirlerine karşı tavırlarını belirlemektedir.¹⁹⁷

196 7/A'râf, 156

197 Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Y., c. 1, s. 122-125

Rahmetin İki Çeşidi; Rahmân ve Rahîm

“Rahmân” kullardan bir benzerinin çıkması mümkün olmayan; “Rahîm” ise, bir benzerinin çıkması mümkün olabilen nimetleri verebilen demektir. Bu bakımdan birincisi Allah’a hasır, başka hiç kimseye isim olarak verilemez. Rahîm ise, hem O’na, hem de başkasına denilebilir. Yine, Rahmân, nimetlerin en büyüğü; Rahîm ise, en dakîkini (ince, hassas) verebilen demektir. Rahmân, dünya ve âhirette; Rahîm ise sadece âhirette merhamet edendir. Rahmân, tüm yaratılmışlara; Rahîm ise sadece mü’minlere merhamet edendir. Yani, Rahmân, dünyada mü’min, kâfir, münâfık herkese acıyıp rahmet eden; Rahîm ise âhirette sadece mü’minlere merhamet eden demektir.

Bir araya gelen bu iki sıfat, Allah’ın rahmetinin varlıkların tümüne ve bütün tecellilere/yansımalara şâmilidir. Rahmân ve Rahîm sıfatları, rahmetin bütün anlamlarını, özelliklerini ve sonsuz genişliğini ifade etmektedir. Cenâb-ı Allah bütünüyle rahmet sahibidir; Rahmet, acıma şefkat ve rikkat sahibi. Yaratıklarının hayatı için gerekli her şeyi Kendi üzerine almıştır. Onlara sürekli ihsanda bulunur. Yaratma, rızıklandırma ve nimetlendirme O’nun Rahmân ve Rahîm oluşunun sonucudur. *“Kendi üzerine rahmet’i yazdı.”*¹⁹⁸ *“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”*¹⁹⁹; *“Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tövbe eden ve Senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azâbından koru!”*²⁰⁰

Varlıklar, meydana gelirken Rahmân’dan doğan rahmet sâyesinde vücud gelirler. Rahîm’den doğan rahmet sâyesinde de büyüyüp ondan faydalanırlar. Bunun için “Dünyanın Rahmân’ı, âhiretin Rahîm’i” kavramı meşhur olmuştur. Gerçi Allah, hem dünyanın, hem de âhiretin Rahmân ve Rahîmidir. Rahmân sıfatı açısından yaratıklar yaratılmış; fakat hiçbirinin bu konuda fikri sorulmamıştır. Bu açıdan Rahmân’daki rahmetin gerçekleşmesi bir şarta bağlı değildir. Rahîm’deki rahmetin tahakkuk etmesi ise kulların dünyada iman ve amel etmeleri şartına bağlıdır. Rahmân’daki rahmet sâyesinde her yaratılan varlıkta fitrî ve cebrî olarak bu rahmetin bir esintisi vardır. Eğer Rahîm sıfatı da böyle olsaydı, dünyada hiç kimsenin iman, amel, çalışma, bir şeyleri icat etmesi, hayırlı eylemler yapması gibi

198 6/En’âm, 12

199 7/A’râf, 156

200 40/Mü’min, 7

şeylere gerek kalmazdı. Böylece dünya hayatı durgunluğa düşeceği gibi, âhiret hayatı da hüsrâna uğradı. Yaratılıştan mevcut rahmetle yetinilseydi, insanlar her yönleriyle durgunluğa girerek, nasıl olsa rahmet geliyor diye bir taş veya bir hayvan seviyesinde kalırlardı. Rahmâniyetin rahmeti sadece Allah'a ait iken, Rahîmiyetin rahmetinden bir parça da kullara verilmiştir. Böylece o durgunluk durumu ortadan kaldırıldığı gibi, bir ananın yavrusuna merhameti gibi durumlar da sağlanmaktadır.

Cenâb-ı Hak, eşyayı yoktan var ederken âdetâ bize demiş oluyor ki, “istemeyeniz de istemeyeniz de Rahmâniyetimle sizi yaratıyorum. Sizin için gerekli olan şeylerle varlık ve hayatınızı devam ettiriyorum. Rahmâniyetimle var ettikten sonra, Rahmâniyetimin kemâlini göstermek için, size Rahîmiyetimle de bir irâde veriyorum. Irâdenizi kullanmanıza ve kullandığınız irâdenin çapına göre de öteki âlemde size mükâfat vereceğim. Siz, irâdenizi kullanmakla bir şekilde gireceksiniz. Bu şekil, âhiret âleminde bir kısım nimetlerden istifade etmeye hazırlanmak demektir. Yeter ki sizler, kendi hevâ ve hevesinize uyarak, benim rızâ dairemin dışına çıkmayın. Aksi takdirde orada cezanızın daha ağır olacağını düşünün.”

Düşünmeli ve ona göre davranmalıyız ki, Allah'ın Rahmâniyet ve Rahîmiyetinin ışığında bizim mazhar olduğumuz lütuflarla, yaptığımız işlerin birbirine münasip olması gerekir. Allah'ın bizi muhatap olarak kabul etmesine mukabil, bizim bu iltifatları değerlendirip değerlendirmediklerimiz yönüyle kendimizi devamlı sorgulamalıyız. Rahmân ve Rahîm sıfatlarının engin ve sınırsız merhameti kuşattığı gibi; bir de küçük bir tekdir, ikaz ve uyarının bulunduğunu da unutmamalıyız.

Besmelede ve Fâtiha sûresinde “Allah” lafzıyla bütün güzel isimleri kendinde toplayan zâtın tasarrufunu takdim etmesinden çekinen ve irkilten insana Yaratıcımız, er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerini zikrederek onlara yakınlık ve güven vermiş oluyor. Sanki bu isimlerle insanın kulağına şu mânâlar fısıldanıyor: O kadar korkup ürkme. İşin temelinde merhamet vardır. O, rahmetiyle sizi yaratmış ve yine rahmetiyle hayatınız için gerekli olan her şeyi hazırlamıştır. Ancak, sadece dünya sizi tatmin edemez. Sizin için Cemâlullah'ı temâşâ ve bir cennet de lâzımdır. O, Rahîmiyetiyle sizlerle bunu da verecektir. Bir korkudan sonra insanın içinde sıcak bir ünsiyet meydana getiren bu iki sıfat ne kadar önemli ve bu iki ismin zikredilmesi ne kadar gereklidir.²⁰¹

201 H. Işık, Fâtiha Üzerine Mülâhazalar, Nil A.Ş. Y., s. 157

Kur'an'da Rahmet

Kur'an'da rahmet kelimesi, türevleriyle birlikte 339 yerde geçmektedir. “Rahmân” kelimesi 57 yerde²⁰², “Rahîm” kelimesi de 115 yerde²⁰³ tekrar edilir. Rahmet; rahmet edilene bağış ve lütfu gerektiren bir kalp yumuşaklığı ve acımadır.²⁰⁴ Rahmetin, Allah için kullanıldığı durumlarda bağış ve lütf; kul için kullanıldığı durumlarda ise hem bağış ve lütf, hem de kalp yumuşaklığı birlikte kastedilir. Kalp yumuşaklığı, beşerî bir eksikliği de içerdiğinden Allah'a izâfe edilmemiştir. Allah, rahmetini bağış ve lütf olarak ortaya koyar.

Rahmet, Allah'ın ilk ve en belirgin vasfıdır. Azap ve gazap istisna ve şartlı iken; rahmet ve lütf genel ve istisnasızdır. *“Azâbımı dilediğime isabet ettiririm. Rahmetime gelince, o, her şeyi topyekûn sarıp çevrelemiştir.”*²⁰⁵ Ayrıca Allah, merhamet edenlerin en merhametlisi (Erhamu'r Râhîmîn) dir.²⁰⁶ Kur'an'ın Allah'ın rahmetini aklımıza ve düşüncemize nakşetmesinin amacı, bizde merhamet duygusunu uyandırmak içindir. Rubûbiyet ile diğer sıfatlar için sık sık yapılan değinilerin amacı da budur. *“Onlar ki, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever.”*²⁰⁷ Şu âyetle Cenâb-ı Hakk'ın rahîm sıfatıyla mü'minlere merhameti açıkça görülür: *“O, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize melekleriyle birlikte rahmetini gönderir. Allah mü'minlere çok merhamet eden (rahîm) dir.”*²⁰⁸

202 Rahmân Kelimesinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 57 Yerde): 1/Fâtiha, 1, 3; 2/Bakara, 163, 13/Râd, 30; 17/İsrâ, 110; 19/Meryem, 18, 26, 44, 45, 58, 61, 69, 75, 78, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 96; 20/Tâhâ, 5, 90, 108, 109; 21/Enbiyâ, 26, 36, 42, 112; 25/Furkan, 26, 59, 60, 60, 63; 26/Şuarâ, 5; 27/Neml, 30; 36/Yâsin, 11, 15, 23, 52; 41/Fussilet, 2; 43/Zuhruf, 17, 19, 20, 33, 45, 81; 50/Kaf, 33; 55/Rahmân, 1; 59/Haşr, 22; 67/Mülk, 3, 19, 20, 29; 78/Nebe', 37, 38.

203 Rahîm Kelimesinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 115 Yerde): 1/Fâtiha, 1, 3; 2/Bakara, 37, 54, 128, 143, 160, 163, 173, 182, 192, 199, 218, 226; 3/Âl-i İmrân, 31, 89, 129; 4/Nisâ, 16, 23, 25, 29, 64, 96, 100, 106, 110, 129, 152; 5/Mâide, 3, 34, 39, 74, 98; 6/Enâm, 54, 145, 165; 7/Arâf, 153, 167; 8/Enfâl, 69, 70; 9/Tevbe, 5, 27, 91, 99, 102, 104, 117, 118, 128; 10/Yûnus, 107; 11/Hûd, 41, 90; 12/Yûsuf, 53, 98; 14/İbrâhim, 36; 15/Hicr, 49; 16/Nahl, 7, 18, 47, 110, 115, 119; 17/İsrâ, 66; 22/Hacc, 65; 24/Nûr, 5, 20, 22, 33, 62; 25/Furkan, 6, 70; 26/Şuarâ, 9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191, 217; 27/Neml, 11, 30; 28/Kasas, 16; 30/Rûm, 5; 32/Secde, 6; 33/Ahzâb, 5, 24, 43, 50, 59, 73; 34/Sebe', 2; 36/Yâsin, 5, 58; 39/Zümer, 53; 41/Fussilet, 2, 32; 42/Şûrâ, 5; 44/Duhân, 42; 46/Ahkaf, 8; 48/Fetih, 14; 49/Hucurât, 5, 12, 14; 52/Tûr, 28; 57/Hadid, 9, 28; 58/Mücâdele, 12; 59/Haşr, 10, 22; 60/Mümtehine, 7, 12; 64/Teğâbün, 14; 66/Tahrîm, 1; 73/Müzzemmil, 20.

204 Râgıb, Müfredât

205 7/A'raf, 156

206 12/Yûsuf, 64, 92; 21/Enbiyâ, 83; 23/Mü'minûn, 109, 118

207 3/Âl-i İmrân, 134

208 33/Ahzâb, 43

Allah'ın rahmeti, insanın elde edip biriktirebileceği her türlü değerden daha üstün ve güvenilirdir.²⁰⁹ O halde, kurtuluşu ümid etme bakımından, ibâdet ve ameline güvenmekten; Allah'ın rahmetini ümid etmek daha iyidir. Bu konuda en doğru yol, hem müslümanca ibâdet ve amel sergilemek, hem de amellerimize değil; Allah'ın rahmetine güvenmektir.

Rahmet; incelik, ihsan, bağışlama, acıyıp esirgeme demektir. Allah'ın kullarına acıması, onlara sevgi, şefkat ve merhametle muâmele etmesi anlamında Kur'ânî bir tâbirdir. Allah Teâlâ, kullarına rahmet ve şefkatle davranmayı Kendisine vâcip kıldığını açıklamıştır: *“Rabbimiz, sizden her kim bilmeyerek fenalık yapar da arkasından tevbe eder ve nefsinı düzeltirse, ona rahmet etmeyi Kendi üzerine almıştır. O, bağışlayan ve merhamet edendir.”*²¹⁰ Rahmet, bütün yaratıkların iyiliğini isteyip onlara yardım etme arzusu dıymaktır. Allah, şânına yakışır bir acıma ve şefkat ile muâmele eder.²¹¹

209 3/Âl-i İmrân, 157

210 6/En'âm, 54

211 Allah'ın Rahmetiyle İlgili Âyet-i Kerimeler

- a. Allah'ın Rahmeti: 2/Bakara, 64, 207, 218; 3/Âl-i İmrân, 107; 4/Nisâ, 83, 113; 6/En'âm, 12, 16, 133; 7/A'râf, 63; 11/Hûd, 28, 43, 63; 12/Yûsuf, 53; 17/İsrâ, 100; 18/Kehf, 16, 58, 65...
- b. Allah Dilediğine Rahmet Eder: 2/Bakara, 105; 3/Âl-i İmrân, 74; 12/Yusuf, 56; 29/Ankebût, 21...
- c. Allah'ın Mü'minlere Rahmeti: 2/Bakara, 157, 178; 4/Nisâ, 175; 6/En'âm, 54; 7/A'râf, 52, 72, 154; 9/Tevbe, 21, 71; 11/Hûd, 58, 66, 94; 33/Ahzâb, 43...
- d. Allah'ın Rahmetini İstemek: 2/Bakara, 218, 286; 3/Âl-i İmrân, 8, 159; 7/A'râf, 23, 149, 151; 10/Yûnus, 86; 17/İsrâ, 24, 28, 57; 18/Kehf, 10; 21/Enbiyâ, 83...
- e. Allah, Kendisine İtaat Edene Rahmet eder: 3/Âl-i İmrân, 132; 24/Nûr, 56.
- f. Allah, Kendi Yolunda Savaşanlara Rahmet eder: 3/Âl-i İmrân, 157; 4/Nisâ, 96.
- g. Allah, Kendisinden Korkanlara Rahmet Eder: 6/En'âm, 155; 49/Hucurât, 10; 57/Hadid, 28.
- h. Allah, İyilik Yapanlara Rahmet Eder: 7/A'râf, 56.
- i. Allah, Kur'an Okuyana Rahmet Eder: 7/A'râf, 204.
- j. Allah, İnfak Edenlere Rahmet Eder: 9/Tevbe, 99.
- k. Allah, Tevbe Edenlere Rahmet Eder: 17/İsrâ, 8, 54; 27/Neml, 46.
- l. Allah'ın Rahmeti Boldur: 3/Âl-i İmrân, 73; 7/A'râf, 156; 10/Yûnus, 58; 35/Fâtır, 2; 57/Hadid, 9.
- m. Allah'ın Rahmeti Dünyada Herkesi Kuşatır: 7/A'râf, 156.
- n. Allah'ın Rahmeti Her Şeyi Kuşatmıştır: 7/A'râf, 156; 40/Mü'min, 7.
- o. Allah, Âhirette Kâfirlere Rahmet etmez: 7/A'râf, 49.
- p. Yağmur Rahmettir: 7/A'râf, 57; 25/Furkan, 48; 27/Neml, 63; 30/Rûm, 46, 50; 42/Şûrâ, 28.
- q. Kur'an Rahmettir: 7/A'râf, 203; 10/Yûnus, 57-58; 12/Yûsuf, 111; 16/Nahl, 64, 89; 17/İsrâ, 82; 27/Neml, 77; 28/Kasas, 86; 29/Ankebût, 51; 31/Lokman, 3; 44/Duhan, 6; 45/Câsiye, 20.
- r. Peygamberimiz Rahmettir: 9/Tevbe, 61; 21/Enbiyâ, 107; 28/Kasas, 46; 44/Duhan, 6.
- s. Allah'ın Rahmetine Vesile Aramak: 5/Mâide, 35; 17/İsrâ, 57.
- t. Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesilmez: 12/Yûsuf, 87; 15/Hicr, 55-56; 39/Zümer, 53.
- u. Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesenler: 12/Yûsuf, 87; 15/Hicr, 56; 29/Ankebût, 23; 41/Fussilet, 49.
- v. Allah'ın Rahmetini İnkâr (Nankörlük) Etmek: 10/Yûnus, 21; 11/Hûd, 9; 23/Mü'minûn, 75; 30/Rûm, 33, 36; 41/Fussilet, 50; 42/Şûrâ, 48.

Hayatın kaynağı da bu İlâhî rahmettir. Yaratılışı düşünecek olursak, insanı oluşturan sperm ve yumurta, çok sağlam, dış etkenlerden korunmuş Rahîm denilen çok müsait bir ortamda birleşerek gelişir. Hayatın ilk kıpırtısı, ancak böyle bir rahmet ortamında başlayabileceği için ona, aynı kökten türemiş olan Rahîm ismi verilmiştir. Dünyaya gelen her canlı yavrusu ancak, Allah'ın verdiği nimetler ve ana babasının sevgi ve merhametiyle gelişip büyüebilir. Eğer bu merhamet duygusu olmasa, hayatın devamı mümkün olmazdı. Allah'ın *“Benim rahmetim her şeyi içine almıştır.”*²¹² âyeti bu gerçeği ifade etmektedir. Kadının döl yatağına rahmet kökünden Rahîm denildiğini söylemiştik. Aynı Rahîmden çıkanlar arasındaki yakınlığı ifade için ruhm kelimesi kullanılır. *“Ruhm yönünden daha yakın.”*²¹³ Sıla-i Rahîm Kur'an'da şiddetle emredilmiştir. Gerek anne-baba, gerekse aynı Rahîmden çıkanlara karşı rahmetle davranmak, rahîm olmak gerekir. *“Ülü'l-erhâm”,* yani Rahîm yönünden birbirlerine yakın olanlar Allah'ın kitabında birbirleri üzerinde hak sahibidirler: *“Rahm sahipleri Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine daha lâyıktır.”*²¹⁴

Sevdiklerimizden veya tanıdıklarımızdan birinin ya da herhangi bir yaratığın sıkıntı ve ıstırap içine düşmüş olduğunu öğrenince içimizde bir üzüntü duyar ve onun haline acırız. İşte merhamet, kalbimizde böyle bir teessür ile başlar, bu teessürün zorlamasıyla o zavallıyı sıkıntıdan kurtardığımız zaman sona erer. Sade acımak yeterli değildir. Acıyı giderip ferahlık vermeye gücü yetmek de gerekir. *“Falanca merhametlidir”* demek, *“acınacak olaylar karşısında müteessir olur, kederlenir”* demektir. Eğer o acıyı giderme gücü yoksa, sade kederlenmekle kalır, başka bir yardım yapmak elinden gelmez. Bu durum ise noksan bir merhamettir. Fakat, *“falanca merhametlidir, düşkünlere el uzatır, onlara yardım etmekten, iyilik yapmaktan zevk alır”* demek, merhamet anlamının tam bir ifadesidir. Merhamet, iyilik yapmayı istemek ve yeri gelince yapabilmek demektir. Makbul olan ve herkesin sevdiği ve övdüğü meziyet budur. Bu ifadeye göre, merhamette bir teessür ve infial vardır. Hâlbuki Allah, infial ve değişmeden münezzeh-tir. Çünkü bu haller yaratıkların özellikleridir. Onun için er-Rahmân ismi, hayrı irâde etmek (dilemek) mânâsı ile tefsir edilmiştir. Irâde bir infial değil; belki bir işi yapmak veya yapmamak şıklarından birini tercih etmek demektir.

212 7/A'raf, 156

213 18/Kehf, 81

214 8/Enfâl, 75

Rahmetin zıddı gazaptır. Halkın isyanı ve verilen nimetleri kendi istekleri ile kötüye kullanmaları sonucunda, ikinci derecede tecelli eden rabbânî bir hikmettir gazap. İsyân edenlere karşı gazâbın hükmü olan cezalandırma olmasaydı, sonunda itaat ile isyanın, imanla küfrün, nankörlük ile şükrânın farkı olmaması gerekirdi. Bu da hikmete uymayan bir eksiklik olurdu.

Hadislerde Allah'ın Rahmeti

Hız. Peygamberimiz'in hadislerinde Cenâb-ı Hakk'ın rahmet sıfatı açıklanmış, O'nun kullarına ve bütün yaratıklara olan merhametine yer verilmiştir. İnsanlarda ve bütün canlılarda bulunan acıma ve merhamet duygusunun Allah'ın Rahmân sıfatından bir cüz olduğunu Allah elçisi şöyle ifade buyurmuştur: *“Şüphesiz acıma, merhamet duygusu Rahmân'dan bir cüzdür.”*²¹⁵ Başka bir hadiste rahmetin bütün yaratıkları kapsamak üzere Arş'ta asılı bulunduğu belirtilir.²¹⁶ Bir hadis-i kudsîde; *“Şüphesiz rahmetim gazâbımdan öne geçmiştir.”*²¹⁷ Diğer yandan insanların merhametli davranışının Cenâb-ı Hakk'ın da merhametine sebep olduğu şöyle ifade buyrulur:

*“Güçsüzlere merhamet edenlere Rahmân olan Allah da merhamet eder.”*²¹⁸ *“Allah insanlardan ancak merhametli olanları bağışlar.”*²¹⁹ *“Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz.”*²²⁰

Canlılar, İlâhî rahmetin çeşitli tecellileri olan ve saymakla bitirilemeyecek nice nimetler sâyesinde hayatîyetlerini devam ettirirler. *“Allah Teâlâ, rahmetini yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuzunu yanında bıraktı, bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle bütün yaratıklar birbirine merhamet eder. Hatta yavrulu bir kısrak (dişi at), yavrusunun daha rahat emebilmesi için bu sâyede ayağını kaldırır.”*²²¹ hadisi, rahmet cevherinin aslında bir bütün olduğunu, sadece insanlara değil, bütün yaratıklara verildiğini gösterir. Buna göre, Allah'ın gerçek rahmetinin büyüklüğünü düşünmek gerekir.

215 Buhârî, Edeb 13; Tirmizî, Birr 16

216 Müslim, Birr 17

217 Buhârî, Tevhid 15, 22; Müslim, Tevbe 14-16

218 Ebû Dâvud, Edeb 58; Tirmizî, Birr 16

219 Buhârî, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 9

220 Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65

221 Buhârî, Edeb 19, Rikak 18; Müslim, Tevbe 17; Tirmizî, Deavât 100

Kalbinde merhamet duygusu taşıyan bir insan, içinde İlâhî bir cevher taşıyor demektir. Merhameti olmayan kişi, bu İlâhî nimetten nasipsiz kalmıştır. Hz. Peygamber'in, çocukları sevip okşamasına hayret eden ve on çocuğundan hiçbirini öpmediğini övünerek söyleyen bedevîye; *"Şayet Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa, ben sana ne yapabilirim? Merhamet etmeyene merhamet edilmez."*²²² buyurması da bunu gösterir. Yine Allah rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Allah, merhametli olanlara rahmetle muâmele eder. Siz yeryüzündekilere merhametli olun ki, göktekiler de size rahmet etsinler. Rahîm (akrabalık bağı) Rahmân'dan bir bağıdır. Kim onu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar. Kim onu koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır."*²²³

İbâdetler, özellikle oruç ve zekât, merhamet duygusunu arttırır. Müslümanın merhameti bütün mü'minleri, bütün insanları, hatta bütün canlıları içine almaktadır. Çünkü İslâm, Yaratıcıya hürmet, yaratılana şefkat ve merhamet temeli üzerine bina edilmiştir. Rahmet peygamberi; *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez."*²²⁴ buyurur. Küçüklerle, güçsüzlere, yardıma muhtaç olanlara, hayvanlara... rahmet ve şefkatle davranmak Peygamberimiz'in en önemli özelliklerinden ve ümmeti olan bizlere tavsiye ettiği şeylerdendir. *"Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir."*²²⁵ *"Merhamet edenlere Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere -bütün canlılara- merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin."*²²⁶

Allah, bütün varlıkları rahmetiyle var etmiş ve ezelden beri bütün muâmeleler rahmet üzerine akıp gelmiştir. O yüzden Allah insanları temiz bir fitrat üzerine yaratmış ve onlara sınırsız, hesapsız nimetler vermiştir. Verdiği bu nimetleri arttırma ve ebedileştirme yollarını bildirdiği gibi, o nimetleri kötüye kullanma yüzünden zarar ve ziyana uğrama tehlikelerini de göstermiştir. Bu suretle fayda ve zarar yollarını açarak, bu yolların başında insanı serbest bırakmıştır. Fakat indirdiği kitaplar, gönderdiği peygamberler vasıtasıyla faydalı yola gidenlerin, rızasıyla karşılaşacaklarını, zararlı yola sapanların gazâbına uğrayacaklarını da önceden haber vererek

222 Buhârî, Edeb 18

223 Ebû Dâvud, Edeb 4941, 4/285; Tirmizî, Birr 16, hadis no: 1924, 4/323

224 Müslim, Fezâil 66

225 Tirmizî, Birr 15

226 Ebû Dâvud, Edeb 58

hayırlı yola teşvik etmiştir. İnsanın ileride, ebedîyet âleminde karşılaşacağı ceza ve ihsanın, meydana gelmesinden önce bildirilmesi ne büyük lütuftur. Rahmân olan Allah, mü'mine iki göz verip de kâfire tek göz vermemiştir. Ellerimiz, dillerimiz, ayaklarımız mü'min kâfir ayrımı olmaksızın aynıdır. Rahmân olan Allah, havayı kimsenin tekeline bırakmamıştır. Mü'minle kâfir bunlardan herhangi bir ayrıma tâbi olmadan yararlanıyor.

Hastalık, Sakatlık ve Bazı Musibetler de Rahmettir

Dünya bir tiyatro sahnesidir. Hepimize kader, farklı roller dağıtmış. Âhirete göre bir-iki saat sayılan şu dünya sahnesinde, rolümüzü beğenmeyip ille zengin, güzel ve yakışıklı role özenmek usta oyuncuya yakışmaz. Bize hangi rolün daha iyi gideceğini bizi bizden iyi tanıyan Yönetmen takdir etmektedir. Doğru olan, bize verilen rolü en güzel oynamak ve göz perdellerimiz kapanınca alkışları hak etmek, Yüce Senarist ve Rejisörden ödül almaktır.

Bazı insanların kör, topal, sağır olarak yaratılmaları da hem kendilerine, hem başkalarına rahmet olabilir. Biz bunu çoğu zaman bilemeyebilir, fark edemeyebiliriz. Asıl olan sıhhattir. Hastalık ârızidir, geçicidir. Sağlık bizim için rahmettir. Ama hastalık da birçok rahmete vesile olabilir. Düşünelim ki doktor, hastalarına baklava dağıtırken iki kişiye baklava vermiyor. O iki hasta rica ediyor, yalvarıyor ama doktor yine vermiyor. Dışarıdan birisi doktorun haksızlık yaptığını, o iki hastaya bir kastı olduğunu zannediyor. Doktordan durumu sorduklarında ise o ikisinin şeker hastası olduğu veya tatlı şeylerin o hastalar için zararlı olduğu belli oluyor.

Kehf sûresinde Allah (c.c.), Mûsâ (a.s.) ile bir sâlih kulun yolculuğunu anlatır. Mûsâ (a.s.) ile o sâlih zat bir gemiye binerler. O sâlih zat gemide hasar meydana getirir. Mûsâ (a.s.): “Gemiye niçin zarar verdin?” diye sorduğunda cevap vermez. Uzun bir yolculuktan sonra yaptıklarının hikmetini Hz. Mûsâ'ya açıklar: “Gemi fakirlerin idi. Arkadan gelmekte olan bir kral (korsan) o gemiyi gasp edecekti. Ancak ben onu ayıplı hale getirince gasp etmedi” ²²⁷ der.

İşyanın zaten faydası da yoktur; zararı ise hem dünyada, hem âhirette görülecektir. Allah'tan gelen hastalık ve benzeri sıkıntılara çare aramakla birlikte sabreden, hamdini kesmeyen kişiye ise bu rahatsızlıklar, dünyada olgunluk, âhirette ise büyük mükâfat sebebi olacaktır. O yüzden **hastalık da rahmettir**. Hastanın isyan etmeksizin, çaresini aradığı halde bulamadığı için çektiği sıkıntıları, inlemeleri, günahlarına keffâret olabilir. Musibetler de insana rahmet olabilir; günahlarına mukabil dünyevî cezalarla insan esas azaptan kurtulmuş olabilir. İnsanlık, isyanla değil; verilen emanetleri verildiği doğrultuda kullanarak dünyada gönül rahatlığı, âhirette Rabbin rızasını ve cennetini elde etmeye çalışmalıdır.

“Mâdem ki Allah rahmândır, dünyada kullar arasında ayrım yapmaz, peki niçin insanların akılları eşit değil?” diyor bazıları. Eğer akıllar ve bedenî güçler bütün insanlarda eşit olsaydı, ilim gelişmez, keşifler yapılmazdı. Evlerin plânı, rengi, bahçeler, yollar aynı tip ve renk olur, hayat çekilmez hale gelirdi. Spor karşılaşmaları, güreşler, koşular, bilgi yarışları yapılmaz, heyecan, zevk, neşe denen şey olmazdı. Çünkü güçler ve akıllar eşit. Herkes aynı saniyede aynı metreyi koşacak, rekorlar, rekabetler olmayacaktı. Bir güle bakan binlerce kişi, aynı kelimelerle aynı vezinle aynı şiiri yazacaktı.²²⁸

Rahmet, Tüm Evreni Kuşatmıştır

Kâinattaki her yaratılış, meydana gelen her olay, her şey rahmetin eseri-ridir. Bu bakımdan, öncelikle esas olan rahmet'tir. Allah tüm kâinatta rahmetiyle tecellî halindedir. Bu rahmet her varlığı, kâfir-mü'min her insanı, melek-cin her yaratığı kapsar. İlâhî rahmetin gereği yaratmadır; rızıklandırma, nimetlendirme, yaşatma, güç-kuvvet, beceri, göz-kulak, el-ayak vs. vermedir. Bu, Allah'ın Rahmân oluşudur. Bunun için Rahmân, sadece Allah'tır. Kâinatta olup biten ne varsa **her şey, Allah'ın yarattığı olarak güzeldir**. “Her şeyin yaratılışını güzel yaptı.”²²⁹ Bu da rahmetin gereğidir. O'nun rahmetinin her şeyi kuşatmış olmasının sonucudur.

Tekvinî (yaratılış) düzleminden teşrîi (yasama) düzleme, sebepler âleminde, emir-yasaklar dünyasına indiğimizde rahmet özel bir konum kazanır. Allah bazı şeyleri yasaklar, bazı şeyleri de emreder. Yasak ve emirler, irâde

228 Mahmut Toptaş, Şifâ Tefsiri, Cantaş Y., c.1, s. 66

229 32/Secde, 7

sahibi varlıklar, yani insanlar ve cinler içindir. Bu düzlemde rahmet, adâlet elbisesi giyer ve herkes yaptığıının karşılığını alır, kimseye en ufak bir biçimde zulmedilmez. Kâfirler de yine rahmetten yararlanırlar, hiçbir zaman rızıktan mahrum bırakılmazlar. Yaptıklarının karşılığını alırlar. Mü'minler de dünyada yaptıklarının karşılığını görürler. Yani rahmet adâlet, adâlet rahmettir. Şu kadar var ki, hayat yalnızca dünya hayatı olmayıp; dünya, gerçek hayat olan âhiretin bir ekim zamanından ibârettir. Bu bakımdan, Allah, insanları iman ve İslâm fitratı üzere yarattığı ve onlara akıl, kalp, muhâkeme gücü, düşünme, tefekkür gibi yetenekler verdiği halde, âhiret hayatları azap hayatı olmasın diye elçiler gönderir, kitaplar indirir. Bazılarını, (isteyen ve lâayık olanları) imana muvaffak kılar. Bu da hem rahmet, hem de adâlettir.

Rahmetin İki Büyük Yansıması: Kur'an ve Peygamber

Kur'an hidâyet ve rahmettir.²³⁰ Allah'ın Rahmân oluşu, Kur'an'ı öğretmesiyle yakından ilgilidir.²³¹ **Kitap gibi, nübüvvet de bir rahmettir; İslâm da bir rahmettir.**²³²

Allah'ın, rahmet olarak gönderdiği Kitaba iman edip, Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlere amellerinin karşılığı, adâletin gereği dünyada verileceği gibi, âhirette de verilecektir. Bu ise bütünüyle Allah'ın rahmetindendir. Allah, onları imana muvaffak kılmış olup, günahlarını bağışlayacak ve âhirette rahmetiyle muâmele edecektir. Kâfirlere ise, rahmetin ve adâletin gereği yaptıklarının karşılığı dünyada verilir. Mü'minlere Allah, fazlından fazlasını da ihsan eder. Mü'minlere olduğu gibi âhirette kâfirlere de dünyada yaptıklarının karşılığı ödenir. Bu bakımdan, azap da, mükâfat da rahmet'e bürünmüş adâletin veya adâlete bürünmüş rahmetin bir sonucudur. Fakat Allah'ın mü'minlere yaptıklarının karşılığını fazlasıyla ödemesi mahzâ rahmettir ve O'nun fazlındandır. *"Allah'a ve Rasûl'e itaat edin, umulur ki rahmet olunursunuz."*²³³

230 16/Nahl, 89; 7/A'râf, 203

231 55/Rahmân, 1-4

232 11/Hûd, 28; 6/En'âm, 157

233 3/Âl-i İmrân, 132

“Allah’ın rahmeti muhsinlere yakındır.”²³⁴ “Eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmet etmezsen kaybedenlerden oluruz.”²³⁵

Allah’ın Rahmân ve Rahîm isimlerinin ana tecelligâhı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.)’dır. Bu bakımdan, Hz. Allah “*Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”²³⁶ buyurmuştur. Eğer O’nun rahmet oluşu, yalnızca peygamberliği dolayısıyla mü’minlere has olsaydı, “âlemler” lafzı kullanılmazdı. Çünkü âlemler içinde günahsız olan meleklerin de bulunması ihtimal dâhilindedir. Şu halde O’nun rahmet oluşu Rahmân isminin tecelli merkezi olarak bütün evren içindir. Onunla insanlar iman etmiş, İslâm’a girmiş ve kurtuluşa ermiştir. Bu bakımdan, âhirette her peygamber, ümmeti üzerinde şâhid olacakken, O, bütün peygamberler üzerinde şâhid olacaktır.²³⁷

Dikkat edilirse, çocuğun dünyaya gelişi, annesi için ciddi bir imtihandır. Onu büyütme de onunla eş güçlükte bir imtihandır. Anne, çocuğu için her türlü rahatı feda eder. Bunun gibi daha birçok örnek verilebilir. Eğer hayat, zorluklardan ve imtihanlardan yoksun ise, hiç kimse hayatta kendini rahat hissetmez. Onlar olduğu için mutluluklar vardır ve bu ise Allah’ın rahmetidir. Bu rahmettir ki acıda zevki tattırır. Zıtlardaki uyumu tefekkür edince, meselâ Allah yolunda çekilen çilede, fânî dünyanın hiçbir yalancı zevkinde bulunmayan lezzeti fark ederiz.

Bazı ateistler, dünyadaki adâletsizlikleri, işkenceleri, düzenlerin ve ege-men güçlerin zulümlerini göstererek, -hâşâ- “Allah var olsaydı, bunlar olmazdı!” diyor. Tabii, bunu söyleyenler, Allah’ı, Allah’ın her şeyi insanların maslahatına uygun güzellikte ve nizam içinde yarattığını bilemeyen, İlâhî rahmeti, Allah’ın Rahmân ve Rahîm olduğunu, dünyanın imtihan ve ekim yeri olduğunu anlayamayanlar olduğu için bunları söylüyorlar. Dünyadaki fesadın sebebi inançsız insanlardır. Allah, bu zâlimlere bazen fırsat vermekte, azâbını âhirete ertelemektedir ki “Rahîm” ve “din gününün sahibi” sıfatlarının gereği olan adâlet yerini bulsun. “*İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.*”²³⁸

234 7/A'râf, 56

235 7/A'râf, 23

236 21/Enbiyâ, 107

237 Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, Kırkambar Y., s. 434-436

238 30/Rûm, 41

Mü'minin dünyadaki en önemli toplumsal görevi, imanını topluma yansıtmasıdır. Buna sâlih amel denir. Kâfir ve münâfıkların yeryüzünün düzenini bozmaya (fesat) kalkmalarına dur demek, kötülüğü yasaklamak zorundadır müslüman. İşte, fesadı ve fitneyi yeryüzünden kaldırmak için çalışmaya “cihad” denir. Müslümanlar bu cihadı terk ettikleri için, inançsızlar suçu atacakları bir mercî bulup, yukarıdaki sözleri söyleyebiliyorlar. Fesat ne kadar küfür gereği ise; ıslah, yani sâlih amel de o kadar iman gereğidir. Ve sâlih amel, Hz. Mûsâ'nın asâsı gibi, fesatları silip yok eder. Bunun için müslüman asâya, cihad araç ve gereçlerine ve daha önce de cihad ruhuna sahip olmalıdır: *“Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. (İnkâra) son verilerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.”*²³⁹

Varlıkların terbiye ve tekâmülüne, yani oluşa, Yaratıcı tarafından rahmet ve merhametin hâkim kılınması, İlâhî iradenin tavrıdır. Hal böyle iken, dünya planında ortalığı dolduran merhametsizlik, kahr ve zulüm ne oluyor? Cevabı bulmak hiç de zor değildir. Onlar, İlâhî irâdenin ortaya koyduğu manzarayı, kendisine verilen hürriyet imkânını kötüye kullanan insanın çarpıtmaları ve karartmalarıdır. Âlemlerin rabbi, rahmetinin bir uzantısı olarak yeryüzü sofrasını, sözelimi, beş milyar insanın rahatlıkla gıdalanacağı bir bolluk ve bereketle kurmuştur. Sofranın etrafını çeviren insanlardan, diyelim ki bir milyarı doymazlık illetine tutularak ve çeşitli hile ve kurnazlıklarla nimetlere el koyuyorlar. Sonuç kaçınılmazdır: Diğerleri ya aç kalacak, ya gereğince yiyemeyecektir. Al sana kahr, al sana zulüm, al sana mutsuzluk ve perişanlık... Ve şimdi soralım: Suç, yeryüzü sofrasını kurup donatanın mıdır, yoksa, bahsettiğimiz iğrenç kurnazlığa tenezzül eden insanın mı?

Allah, varlığı, rahmetinin eseri olarak var ettiğine göre, varlık ve oluşu rahmeti boğarak seyreden, sadece kaos ve mutsuzluk görür. Kur'an, esrarlı üslûbuyla bu noktaya dikkat çekerken şöyle diyor: *“Rahmân'ın yaratışında ve yarattıklarında herhangi bir çelişme, kaos ve düzensizlik göremezsin.”*²⁴⁰ Bu demektir ki, varlık ve oluşa rahmet tavrı üzerine bakan; mutluluk, güzellik ve düzenden başka şey göremez. Çünkü Rahmân, onu öyle yaratmıştır.²⁴¹

239 8/Enfâl, 39

240 67/Mülk, 3

241 Kur'an'ın Temel Kavramları, s. 421

Kâinat nizamının işleyişini sağlayan hayat unsurlarının her birine düzenli mükemmelliği sağlayan yetenekler verilmemiş olsaydı, bu hayat unsurları da olmazdı. Kur'an, bunun böyle olmasının kâinatın her yanını kuşatan İlâhî rahmetten dolayı olduğunu anlatıyor. Her nesnenin tertibinde bir denge, bir uyum vardır. Bu düzen ve âhenk, rahmet-i İlâhînin bir tecellisidir. Bize yaşamak nimetini ihsan eden Kudret, nimetlerin en kıymetlisi olan güzellik nimetiyle bizi donatmayı gerekli görmüştür. Bir yanda içimizde güzellik duygusu var edilmişken, öte yandan onun gözlemleyeceği güzel nesneler var edilmiştir. İlâhî rahmetin, her yerde işleyiş halinde olduğu inancına bizi götüren de, bu nizamdır.

Rahmet Sıfatının Kuldaki Tecellîsi; Merhamet

Aramızdaki merhametli insanlar, Allah'ın rahmet sıfatına mazhar olmuşlardır. (Mazhar, bir şeyin görüldüğü yer demektir.) Allah'ın merhameti, içimizdeki merhametli insanlardan sezilir. Eğer dünyada merhametli insanlar olmasaydı ve merhamet denilen anlamdan ortada hiçbir iz bulunmasaydı Allah'ın rahmeti bilinmez ve merhamet hakkında hiçbir fikir edilemezdi.

İnsanlardaki merhamet sıfatı, Allah'ın rahmet sıfatına tümüyle benzemez. Allah'ın hiçbir sıfatının benzeri yoktur. O bütün sıfatlarında tektir, eşsizdir. İnsanlardaki merhamet, Allah'ın merhametini bildiren bir iz, bir nişandır. Bir şeyin izi o şeyin ne benzeridir, ne de ondan bir parçadır. Yalnız ona delâlet eden bir gölge veya bir yankıdır. Asıl merhamet, Allah'ın merhametidir. Yani merhamet kelimesinin gerçek anlamı, Allah ile beraber bulunan anlamdır. İnsanlara merhametli denilmesi hakikat anlamıyla değil, mecaz mânâsı itibariyledir. Allah'taki merhametle insanlardaki merhamet arasındaki münasebet, yalnız kelime benzerliğinden ibârettir.

İnsanların hayatı, kudreti, bilgisi sınırlı olduğu gibi, merhametleri de sınırlıdır. Merhametli insanları bir sıraya koymak ve her birinin konumunu, derecesini tâyin etmek mümkün olsaydı, bunun için elimizde bulunması gereken ölçü ne olabilirdi? Şüphesiz bu özelliğin kuvveti ve yaygınlığı. Hayırseverlikte en yüksek duygu sahibi, hayır yapmakta en geniş kudret sahibi kim ise, en önde o bulunacak ve herkesin, hatta merhamette yarışanların bile takdir ve hürmetlerini üstüne toplayacak olan da o olacaktır.

Şimdi, bu en merhametli farz ettiğimiz zâtın merhametini inceleyelim: Bu adam, birçok hayır kurumları meydana getirmiş, hastahaneler, çeşmeler, yollar, köprüler, mescidler, kurslar, okullar yaptırmış olsun. Bu kimse, nice fakir ve kimsesiz çocukları himayesine almış, onları hayırlı birer uzman olacak şekilde yetiştirmiş olabilir. Birçok felâketzedeye yardım etmiş, sermayesizlere sermaye, evsizlere ev, işsizlere iş bulmuş... Peki, yardım ettikleri acaba ne kadar tutar, bir memleketi doldurur mu dersiniz?

Bu faaliyetini ne kadar geniş kabul edersek edelim, sayısı rakamlara sığmayan yaratılmışlar üzerinde tâ ezelden sonu gelmeyen müddetler boyunca ve bütün yaratıklara tecelli edip duran Allah'ın merhameti karşısında çok sönük kalacaktır. Sonra, insanlar, yaptıkları iyilikten mutlaka kendilerine ait bir menfaat beklerler. İsim yapmak, şan ve şöhret kazanmak veya sevap ve mükâfat dilemek gibi bir hedef, bir amaç gözetir. Dünyevî veya uhrevî bir karşılık bekler. Çünkü noksanlıkları, ihtiyaç ve âcizlikleri böyle icap ettirmektedir. Bu ise, cömertlik değil; bir çeşit karşılıktır. Hakiki cömertlik, minnetsiz, garazsız, karşılıksız olarak yapılan iyiliktir. Buna da insanlar muktedir değildir.

Allah her yönüyle eksiksiz ve kâmil bulunduğu için, zâtına ait beklediği herhangi bir şey, bir kemâl yoktur. O yüzden, O'nun cömertlik ve rahmeti herhangi bir kemâlin beklentisi için olması imkânsızdır. Mutlak ve hakiki merhamet edici ancak O'dur. Daha doğrusu, merhametli dediğimiz şahısların kendilerini yaratan O olduğu gibi, ellerindeki nimetleri yaratan da O'dur. O nimetlerden muhtaçlara vermek üzere gönüllerinde arzu uyandıran da yine O'dur. Bütün bunları sahibine verdikten sonra, ortada kalan şey, yalnız hayır sahiplerinin irâdesi, yani hayır yapmaya vicdanlarında karar vermiş bulunmalarıdır. Fakat bu da yine Allah'ın verdiği özgürlüğün bir sonucudur. Ama onlar Allah'ın verdiği bu özgür irâdeyi kötüye kullanmayıp iyi niyete sarf etmişlerdir. Mükâfata hak kazanmaları da işte bu yüzdendir. ²⁴²

242 A. O. Tatlısu, Esmâül Hüsna Şerhi, Yağmur Y., s. 39

Rahmân'ın Merhametten Mahrum Kulları

Rahmân “safat-ı müşebbehe”dir. Rahmeti Allah'ın zâtına nisbet eder. Sadece özneye işaret eder. O öznenin nesnesine ilişkin hiçbir şey söylemez. Öznenin merhametle dolup taşıdığını söyler. Öznedeki bu merhametin aslî ve zâtî olduğunu söyler. Öznenen sâdır olan her bir işin özünde bu vasfın bulunduğunu belirtir. Yani O'nun bizzat merhametli olduğunu ifade eder. Zati sıfatlar, öznenin zatından nesnenin cevherine tecelli eder. Bu tecelli “ontolojik” bir hakikat olur; tıpkı “kadın rahmi” gibi. İşbu yüzden Allah Rasulü “İnne’r-Rahme şecnetun mine’r-Rahmân: Anne rahmi Rahmân’dan bir daldır” buyurmuştur.

Rahîm mübalağa ile ism-i faildir. Özneye bir eylem fiil formuyla nisbet edilirse, onun o fiili bazen yapıp bazen yapmadığına, bazen terk edip bazen terk etmediğine delalet eder. Fakat bir özneye fiil ism-i fâil formuyla nisbet edilirse, o öznenin o fiili sürekli yaptığına, hatta “meslek” edindiğine delâlet eder. Rahîm ismi, “merhamet Allah'ın mesleğidir” vurgusunu içerir. Kûfe dil okulu “İsm-i fâil süren fiildir” der; Doğrudur. Allah'ın Rahîm olması, rahmetinin sürekli, bitimsiz, kesintisiz olduğunu gösterir. Rahîm sırf bir ism-i fâil değil, bir mübalağa veznidir. Bu durumda Rahmân, Rahîm ile birlikte şu mânâya gelir: O, zâtında merhametle dolup taşan, işinde merhametle dolup taşan; Özünde merhametin sonsuz kaynağı, işinde merhametin sonsuz fâili...

Eğer insan Allah'ı tanısa ve anlasaydı, kendi kartvizitinin başına da Rahmân ve Rahîm olandan yansıyan bir şefkat ve merhamet yansırı.

Eğer bu şefkat ve merhamet yansınamıyorsa, bu nasıl Müslümanlıktır, bu kime Müslümanlıktır? Müslüman olmak, Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmaktır. Allah, zâtını sonsuz şefkat ve merhametin kaynağı olarak tanıtacak, fakat O'na kayıtsız şartsız teslim olduğunu söyleyen bir Müslümana O'nun sonsuz şefkat ve merhametinden bir pay yansımayacak... Şefkat ve merhameti din kardeşlerinden dahi esirgeyecek. Bu, hastalıklı bir tavidir. Allah'ın sonsuz şefkat ve merhamet pınarından bir yudum içmeyip de kendini O'na tam teslim olmuş sayanların yüreklerinde kardeşlerine dahi yer yoksa, Allah onlara neden yardım etsin? Bir kimsenin kendi imanı için ne dediğinin hiçbir önemi yok. Önemli olan Allah'ın o kimsenin imanı için ne dediğidir.²⁴³

Rahmân ve Rahîm Sıfatlarının Düşündürdükleri

Er-Rahmân ve er-Rahîm isminin zevkini duyan gönüllere yeis ve ümitsizlik giremez. Müslüman, ne kadar darlık ve ıstırap içine düşerse düşsün, Allah'ın mutlaka onu selâmete çıkaracağına emindir. Çünkü kesinlikle bilir ki, O merhametlilerin merhametlisi, kerimlerin ekremidir. Allah'ın bu sıfatlarına gönülden inanan insanda, ciddi anlamda bunalım, stres, karamsarlık ve kötümserlik bulunamaz. Çağımızda gittikçe yaygınlaşan intihar fâciasının ümitsizlikten, bunun da çok defa Rahmân ve Rahîm sıfatlarının sahibi bulunan Allah'a imansızlıktan ileri geldiği bilinen bir gerçektir.

Âhirette mü'minle kâfiri ayırt eden, mü'mine cennetini veren Allah, Rahîm ismiyle rahmet edecektir. **Rahîm, mazlumların son sığınağıdır.** Bu dünyada insanların haklarını yiyen, Hakka karşı gelen, halka zulmedenler para, makam ve unvanlarıyla dünyada cezalarını çekmeden giderlerse de, âhirette malları, evlatları, orduları, servetleri onlara fayda vermeyecektir. **Rahîm ismi, kâfirler ve zâlimler için tehdit; mü'minler ve mazlumlar için ise teselli ve sığınaktır.**

Fâtiha sûresinin girişinde, Allah'ın, âlemlerin rabbi olduğu tanıtılırken, tevhid inancının evrenselliğine işaret edilmişti. Rabbimiz, yalnızca âlemlerin rabbi, yetiştiricisi, eğiticisi, öğreticisi, onlar üzerinde otorite sahibi olmakla kalmıyor; aynı zamanda onlara karşı engin merhamet de taşıyor. Allah'ın, Kitab'ını "rahmet" olarak nitelemesi de bu noktada çok önemlidir. Rabbimiz, Kitab'ı göndermekle neyi dilemektedir? İnsanların yeryüzünde mutlu bir şekilde yaşamalarını, sıkıntı çekmemelerini, anlaşmazlıklarını hak ölçüye göre çözmelerini... Kullarına karşı bu merhameti, acıması ve sevgisi, Kitab'a "rahmet" adını vermesine neden olmuştur. İşte bu yönleri dolayısıyla burada, tevhid inancının sevgi yönüne, insanî yönüne değinilmektedir. Tevhid toplumu, "kin, garaz, haset, zulüm" üzerine kurulu değildir. Bu toplumda, Rabbimiz Rahmân-Rahîm olduğundan, O'nu rab olarak kabullenen insanlar da birbirlerine karşı merhamet doludurlar. İlişkileri bu düzlemde cereyan eder. *"Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onunla birlikte olanlar, kâfirlere karşı sert; birbirlerine karşı merhametlidirler."*²⁴⁴

Ancak âlemlere rahmet olarak gönderilen²⁴⁵ Peygamberimiz (s.a.s.)’in sıfat ve ahlâkından biri de ümmetine merhameti ve şefkati idi. *“Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü’minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”*²⁴⁶ Rasûlullah (s.a.s.)’in ümmetini ateşten uzaklaştıracak şeyleri göstermesi, onun şefkatinin bir eseridir. Bunu, şu güzel temsille dile getirmiştir: *“Benimle ümmetim bir ateş yakan ve ateşine kelebek ve çekirgeler düşmeye başlayınca onları men etmeye çalışan kimse gibiyiz. Ben sizi ateşten düşmekten korumak için eteklerinizden tutuyorum. Siz, benim elimden kurtulup ateşe düşmeye çalışıyorsunuz.”*²⁴⁷ Rasûlullah bir gün torunlarını öpüp okşarken bir bedevî huzuruna gelmişti. Evlât şefkatinden mahrum olan bu adam, gördüğü manzaraya duyduğu hayretini gizleyemedi ve: *“Benim on çocuğum var. Bunlardan hiç birini öpmüş değilim”* dedi. Peygamberimiz: *“Şayet senin kalbinden Cenâb-ı Hak, merhameti söküp almışsa ben ne yapayım?”* buyurdu ve ilâve etti: *“Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”*²⁴⁸ Efendimiz, kendi nefsi için hiç kızmaz; ancak Allah’ın haramları çiğnendiği zaman kızardı. Dâvetçi de böyle olmalı, nefsi için kızmamalıdır.

Bir seferinde de ashâb-ı kiram, Hz. Peygamber’in va’z u nasihatini pür dikkat dinlerken, O’nunla görüşmek isteyen yaşlıca bir zat kalabalık arasından Rasûlullah’a yaklaşmaya gayret ediyordu. Rasûlullah’ın sohbetini bölen bu ihtiyara yol açmada biraz ağır davranan ashâbın bu tavrı gözünden kaçmayan rahmet ve merhamet peygamberi, derhal onları ikaz etti: *“Küçüklerimize şefkat, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”*²⁴⁹

Kin ve düşmanlık, dâvet açısından asla kazandırıcı, neticeye götürücü olmaz. O yüzden dâvetçi, kin ve husumetine mağlup olmayacak, muhatabına karşı buğz değil; muhabbet ve merhamet besleyecektir. Ama bu sözlerimizden Rasûlullah’ın *“Amellerin en hayırlısı, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.”*²⁵⁰ hadisini inkâr ettiğimiz mânâsı çıkarılmamalıdır. Veya Allah için buğzun da bu hadiste ifade edildiği şekilde gerekliliği karşısında kalpte buğz ile şefkat ve merhameti te’lîfe uğraşmanın tenâkuz olacağı zannedilmemelidir.

245 21/Enbiyâ, 107

246 9/Tevbe, 128

247 Müslim, c. 5, s. 911

248 Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65

249 Tirmizî, Birr 15

250 Ebû Dâvud, Sünnet 2; Ahmed bin Hanbel, V/146

Hayır, günah ve ma'siyette bulunanlara karşı aynı anda hem rahmet ve şefkat beslemekle, hem de Allah için buğzda bulunmak arasında hiçbir tenâkuz, teâruz yoktur. Ancak, Allah için buğz ile, nefis ve heveslerine uyularak yapılan buğzu birbirine karıştıranlara göre böyle bir tenâkuz vardır. Önce "Allah için buğz nedir?" bunu bilmek gerekir.

Allah için buğz, bir müslümanın, ma'siyetler içerisinde bulunan bir kimseye hatası, isyanı dolayısıyla, nefsinde onun şahsına karşı hiçbir tiksinti bulunmaksızın buğz etmesidir. Yani onun ma'siyetine, isyanına, gafletine öfke ve kin beslemesidir. Elbette ma'siyet ve isyana karşı yapılan buğz, bunları işleyenin şahsına duyulan şefkat, merhamet ve acımadan ileri gelmektedir. Bu demek olur ki, Allah için duyulan buğz ile sevgi ve merhamet arasında zannedildiği gibi tezat ve tenâkuz değil; tam bir uyum ve kaynaşma vardır. Çok sevdiği oğluna zarar veren, onun felaketine sebep olacak kötü insanlara veya kötülöklere bir baba kızar. Nasıl bu kızması oğluna duyduğu sevgiden doğarsa; aynen öyle, dinde veya nesepte kardeşimize merhametimiz, onun helâkine ve âhiret zararına sebep olan ma'siyet ve günahlarına buğzu gerektirir. Bu buğz, merhametin sonucudur.

Müslüman dâvetçi, şahsı ve nefsi için kin ve düşmanlık beslememeli, öfkesini yenmeyi bilerek bütün bir insanlığa şefkat ve merhamet duymalı, onların hidâyeti için çalışmalı, nasihat etmelidir. Onları İslâm'a dâvet etmesi şefkatinin, merhametinin bir eseridir. Çünkü dâvet kabul edilirse, ihtimal ki onların cehennemden kurtuluşu ve Allah rızasına kavuşmaları gibi en büyük faydalar söz konusudur. Dâvetçi kendi nefsi için istediğini onlar için de ister. Kendisi için istediği en büyük şey ise iman ve hidâyettir. O, onlar için de bunu arzu eder. Hangi ölüm, sapıklık ve Allah'a karşı isyandan daha büyüktür? Dâvetçi, dâvetiyle isyankâr azgınları helâk ve hüsrandan kurtarmak için çalışır.

Merhamet, câhillerden gelecek her türlü zorluğa karşı sabırlı olmayı kolaylaştırır. İnsandaki acıma duygusu, gafil ve câhillerden çıkacak her türlü engelle karşı direnmeyi öğretir. Dâvetçi onlara, oynayan çocuklar nazarıyla bakar. Küçük çocukların işi oyun, onların seviyesi bilgiden mahrumluk, faydalı veya zararlı olacak şeyleri kavrayamamaktır. Bunun için dâvetçi, onlara nasihat ederken, onların yüz çevirmelerine, kendisine zorluk çıkartmalarına ve eziyet vermelerine şaşmaz. Nasıl ki, bir çocuğa öğüt verir, ateşe ve tehlikeli bir şeye dokunmaktan men edersin de o da bağırır, öfkelenir,

hatta bazen sana eziyet bile verir. Aynı şekilde dâvetçi de muhâtaplarının engellerine şaşmaz.

Rasûl-i Ekrem, Kureyş'e karşı dâvet görevine çok ağır şartlar altında devam etmiştir. Onların eziyetlerine tahammül ederek şöyle demiştir: *“Ey Allah'ım, kavmime hidâyet ver; çünkü onlar bilmiyorlar.”* Kaba davranmak, etrafındakilerin dağılmasına sebep olur. Merhametten mahrum katı kalpli bir dâvetçi, çalışmasında muvaffak olamaz. Söyledikleri doğru da olsa insanlar ona meyletmez. Bu, insan doğasının icabıdır. İnsanlar fıtraten katı, sert ve sıkıcı davranışlardan nefret ederler. Böyle kimselerin sözleri kabul görmez. Çünkü bir nasihati kabul etmek, kalbin nasihat eden kimseye yönelmesine bağlıdır. Bu yönelme sert tabiat ve katı kalple elde edilemez. *“Allah'tan bir rahmet sebebiyle sen onlara yumuşak davrandın. Eğer sen katı kalpli ve sert davransaydın, şüphesiz onlar etrafından dağılıverirlerdi.”*²⁵¹

O'nun Rahmân sıfatının dünyada mü'min-kâfir herkese merhamet etmesi, Rahîm sıfatının ise âhirette adâleti gereği sadece mü'minlere merhamet edip kâfirlere azap etmesi olduğunun bilincinde olarak, cennet ve cehennemî hatırlayıp ümit ve korku arasında Kur'an'a yönelmeli, böylece hayat bulmalı, dirilmeli ve hayatımızı O'na vakfetmeye, O'na adamaya çalışmalıyız.

Rahmân ve Rahîm'e iman eden bir insan, Allah'ın yeryüzüne indirdiği rahmetten yararlanır ve yaratıklara rahmet nazarıyla bakar. Cıvcivini korumak için aslana karşı duran tavuk, yavrusu için kartala kanatları ve gagasıyla karşı duran serçedeki rahmet bizde de vardır. O madenimizi işletirsek, insanları imansızlaştırıp onların cehenneme atılmasına sebep olan tâğutlara ve ateistlere, insanların elinde avucunda ne varsa sömüren kapitalistlere ve zâlimlere karşı tavır alır, kahramanlara ve sâihlere yakışan bir çıkış yolu buluruz.

Rahmân, O'nun dünyadaki tecellisi, Rahîm ise âhiretteki tecellisi. Rahmân ve Rahîm derken, hem dünyayı hem âhireti hatırlıyoruz. Dünyamızın da âhiretimizin de O'nsuz olamayacağını düşünüyoruz. Dünyanın âhiretten ayrı değil; âhiretin tarlası, hazırlık safhası olduğunun bilincinde, dünyada da O'nunla, O'nun ölçüleriyle olmaya gayret ediyoruz.

251 3/Âl-i İmrân, 159

Hız. Muhammed'in (s.a.s.) gönöl vârisi olan kâmil insan, bir rahmet taşıyıcısı olmalıdır. Öyleyse biz de yaratılmışlara rahmet nazarıyla bakmalıyız. Rahmân'ın rahmetinden ümit kesmemeliyiz. O Rahîm'dir diyerek tembelliğe de düşmemeliyiz. Çünkü aynı zamanda O, din gününün (ceza ve ödöl günü olan âhiretin) sahibidir.

Din günü yakında gelecek;

Hesaba çekilmezden önce

Kendini hesaba çek!

- 4. ÂYET -

مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ

Din Gününün : مَالِكِ Mâlikidir, sahibidir : يَوْمَ الدِّينِ

Mâlik-i Yevmi'd-Dîn: “(Allah), Din gününün mâliki (cezâ gününün gerçek sahibi)dir.” (1/Fâtiha, 4)

Din Gününün Sahibi

“*Mâlik-i yevmi'd-dîn*” tamlaması, hesap gününde adâlet dağıtan anlamını taşır. Kur'an, din kelimesini genelde hesap karşılığı olarak kullanır. Kıyâmet gününe hesap günü denmesinin sebebi budur.

“(Allah), *Din gününün mâliki (gerçek sahibi)dir.*”²⁵² meâlindeki âyet, Allah'ın ezeli ve ebedî olan “Hak mâlikliğini ve melikliğini” vurgulamaktadır. “Bunlar benim!” diyerek büyüklenip mülküne güvenerek, kimseye vermezken küçük bir şeye bile sahip olamaz hale düşenlere ilâhî bir ihtardır. Ayrıca âyet, insanların sahip bulundukları her türlü mal ve üstünlüklerin bir gün yok olacağını, nihayet asıl sahibine döneceğini de ifade etmektedir. Çünkü o gün, başka idareci, başka memleket ve hükümet bulunmayacaktır. Bu gün

din gününü inkâr ederek yokluğa güvenenler, o gün bundan da mahrum olacaklardır. Nitekim bu durumu Kur'an çok canlı olarak bildirmektedir. “Tek bir çılgılık. Birden bire gözleri açılverecektir. ‘Eyvah bize!’ derler; işte bu, ceza ve hesap günüdür. Onlara, ‘İşte bu, yalanladığımız hüküm günüdür’ denilir.”²⁵³

Din gününü yalanlayanların, böyle hayret ve şaşkınlık içinde kalacakları, önceden bir türlü inanamadıkları bu günü pişmanlıkla karşılayacakları belirtiliyor.

Mâlik-i yevmi'd-dîn ifâdesindeki **mülk** ve mülkiyet; bir şey üzerinde tek başına söz sahibi olma gücü; tasarrufa konu olan şey üzerinde sırf sahibine ait olmak üzere tasarruf, yetki ve iktidar anlamında bir terimdir. Arapça “milk” mastarından bir isimdir. **Yevm**: Süresi değişik olan vakit bölümlerine ıtlak edilebilen bir zaman birimidir. Güneşin doğuşuyla batışı arasındaki vakte de “yevm” denir. Burada, birinci mânâ tercih olunmalıdır. **Din**: Arapçada yerine göre bir işin karşılığı, muhâsebe, hüküm, siyaset, sultan (otorite), âdet, hal, şeriat, kahr gibi anlamlara gelir. Allah'ın din gününün sahibi vasfı, “cezâ gününün mâliki” şeklinde açıklanır. Bu vasıf, herkesin yaptığıının karşılığını alacağı günde, Allah'ın her şey ve herkes üzerinde tam bir hâkimiyet ve sahipliğini ifâde eder. Bu isim, yalnız bir âyette geçer.²⁵⁴ Fakat aynı mânâ, başka tarzda da ifâde olunmuştur.²⁵⁵

Allah Mâliktir

Görünen, görünmeyen, dünyadaki ve âhiretteki, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün varlıkların Yüce Sahibi ve Hükümdarıdır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir her şey ve herkes O'na muhtaçtır. Biz, sadece emanetçiyiz. Sahip olduğumuzu zanettiğimiz şeylerin gerçek sahibi değiliz. Her şey emanet. Melik ve Mâlik olan Rabbimiz, işte o var olan her şeyin gerçek sahibidir.

253 37/Saffât, 19-21

254 1/Fâtîha, 4

255 82/İnfîtâr, 19; 6/Enâm, 73; 40/Mü'min, 16 vb.

Her şeyin tek hükümdarı ve sahibinin Allah olduğunu bilen bir kişi, hiçbir yaratılmışı boyun eğmez. Alçak gönüllü davranır, adaletten ve merhametten ayrılmaz. Sahip olduğu nimetleri başka insanlara karşı gösteriş aracı olarak kullanmaz. Mala-mülke fazla değer vermez. Malın esiri olmaz.

O Mâlikü'l-mülktür. Allah Teâlâ mülkün hem sâhibi, hem hükümdârıdır. Mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Hiçbir kimsenin O'nun bu tasarrufuna itiraz ve tenkide hakkı yoktur... Dilediğine verir, dilediğinden alır. Mülkünde hiçbir ortağa ve yardımcıya ihtiyacı yoktur.

Allah, hem Mâliktir, hem Meliktir

Allah el-Melik'tir; yani "Mülkün, kâinatın sahibi, mülk ve saltanatı devamlı olan"dır. Yüce Allah Melik'tir. Yani mülk sahibi, bütün eşyanın ve yaratılanların tek mâlikidir. Bütün varlıklar üzerinde emretme, istediği gibi tasarruf etme, hiçbir şarta bağlı olmaksızın sahip olma O'na mahsustur. Yaratıklarına emretme, sakındırma, cezalandırma, istediğini zelif, dilediğini de aziz etme kudretine sahip olan yalnız yüce Allah'tır. O, yarattığı mülkünde ve orada olanların hepsinde yegâne hükümdardır. Sonsuz kudretiyle onları idaresi altında tutan tek varlık Allah'tır.

Melik ve Mâlik kelimesi, me-le-ke fiilinden gelir. Me-le-ke, Mâlik ve sahip olmak demektir. Kelime, hem bir şeye sahip olmayı, hem de kuvvetli olmayı çağrıştırır. Sahip ve Mâlik anlamında ,melik, Mâlik, melik' kelimeleri kullanılır. Masdarı olan mülk veya milk, üzerinde sahip ve tasarrufta bulunulan şeyi ifade ettiği gibi, tasarrufta bulunmayı da ifade eder. Bu tasarruf, hem insanlar, öncelikle insanlar, hem de mallar üzerinde tasarruftur. Nitekim, Allah Teâlâ için insanların meliki denirken, O'nun insanlar üzerinde mutlak tasarruf sahibi olduğu anlatılmak istenir. Fakat, yukarıda belirttiğimiz gibi, şirk koşan insanlar, Allah'ın melikliğini, yeryüzünde ve dolayısıyla insanlar üzerinde tasarruf sahibi olmak ve yeryüzündeki servetleri, yani mülkü diledikleri gibi kullanmak için gasbetmeğe çalıştılar. İblis de, Âdem'i önce bu noktada kandırdı: "*Dedi: Ey Âdem! Seni sonsuzluk ağacına ve tükenmez bir mülke götürüyüm mi?*" ²⁵⁶

Demek ki, insan Allah'ın hâkimiyeti altında değil, arzuları doğrultusunda sınırsızca yeryüzünün meliki ve mâlikî olmak isteğindedir. Nitekim, tüm diğer Firavunlar gibi, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı tek Rab, ilâh ve melik olarak kabul etmeye çağırdığı Mısır Firavun'u da Mısır mülkünün kendisine ait olduğu iddiası içindeydi.²⁵⁷ Melik ya da mâlik olma, mâlik olunan şey üzerinde istenildiği biçimde tasarrufta bulunmayı gerektirir. Bu anlamda, mutlak melik ancak ve ancak Allah'tır; çünkü, Kur'an'da mülkün yalnızca Allah'a ait olduğu defalarca tekrarlanmaktadır. Bütün kâinat Allah'ın mülküdür ve Allah mülkünde dilediği gibi tasarruf sahibidir. Allah âdil, hak ve tek İlâh olduğu için kâinatta dengesizlik ve haksızlık olmaz.

İnsan yeryüzünde halife (adayı) olduğu, yani Allah'ın hükmünü yeryüzünde hâkim kılması için gayret edeceği için, kendisine yeryüzü mülkü üzerinde izafî bir meliklik ve mâliklik yetkisi tanınmıştır. Bu yetki, hiçbir zaman mutlak anlamda olmadığı ve insanın keyfine bırakılmadığı gibi, Allah'ın yeryüzündeki hayatının gereği olarak çeşitli biçimlerde, renklerde, yeteneklerde ve mesleklere sahip olacak şekilde yarattığı insanlar da, önce bütün olarak bu meliklik ve mâliklik yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla, herkesin belli bir tasarruf sahası vardır. Fakat bu tasarruf, hiçbir zaman mutlak değil, sınırlı ve Allah'ın tanıdığı alanda sadece bir emanettir. Öte yandan, tek tek insanların nasıl mülk sahibi olacaklarını ve mülklerinde nasıl tasarruf edeceklerini belirten kuralları da Allah insanlar arasından seçtiği elçiler aracılığıyla bildirmiştir: *"Göklerin ve yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü Allah içindir."*²⁵⁸; *"De ki: Allah'ım, mülkün sahibi; mülkü dilediğine verir, mülkü dilediğinden alırsın."*²⁵⁹

Allah, gerek meliklik, gerekse mâliklik olarak mülkü dilediğine verir, dilediğinden alır. O, yeryüzünde insanlar üzerindeki tasarrufu, yani meliklik, yöneticilik olarak mülkü, öncelikle, elçilerine vermiştir. Aynı zamanda, mülk ile ilim ve hikmet bir arada bulunmak durumundadır. Bunlar da en fazla Allah'ın elçilerinde mevcuttur; öyleyse ilim ve hikmet, melikliğin şartlarındandır. *"(Yusuf dedi:) Rabbim, bana gerçekten mülkten verdin ve bana olayların tevîlini (yorumunu) öğrettin."*²⁶⁰; *"Allah ona (Dâvud'a) mülk ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti."*²⁶¹

257 43/Zuhruf, 51

258 5/Mâide, 18

259 3/Âl-i İmrân, 26

260 12/Yusuf, 101

261 2/Bakara, 251

Allah, bazen elçilerini hem peygamber, hem melik/devlet başkanı kılar; Hz. Dâvud'un ve Hz. Muhammed'in durumlarında olduğu gibi... Bazen de, peygamberin yanısıra, başka melikler de var eder. Nitekim, İsrâiloğulları için aynı anda birden fazla ve birbiri peşi sıra nebîler geldiği gibi, bu nebîlerin yanısıra, onların emrinde melikler de bulunabiliyordu: “*Mûsâ kavmine demişti ki: Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; O içinizde nebîler varettiler, sizi melikler yaptı.*”²⁶² Bu âyette, İsrâiloğulları'nın hizmetçi, binek ve kadın sahibi olmakla “melik” diye adlandırıldıkları belirtilmişse de, İsrâiloğulları içinde nebîlerin yanısıra, meliklerin bulunduğu da açıktır. “*Nebîlerine, 'bize bir melik gönder' dediler... Nebîleri onlara, 'Allah, Tâlût'u size melik gönderdi' dedi. 'O bizim üzerimizde nasıl melik olabilir? Biz melikliğe ondan daha lâyığız, ona geniş mal da verilmemiştir' dediler: (Nebîleri de), 'Allah onu sizin üzerinize seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.' dedi.*”²⁶³

Buraya kadar açıkladığımız melik kelimesi, öncelikle yönetici ve tabii olarak, Allah adına gerek insanlar üzerinde, gerekse yeryüzünde Allah'ın vettiği servet üzerinde tasarrufu elinde bulunduran kişi anlamında kullanılmıştır. Kur'an, dünya hayatının geçimliği dediği servet için “mülk” deyimini kullanmaz. Yenilen, içilen, sahip olunulan, kısaca kendileriyle dünya hayatı sürdürülen şeylere çoğunlukla “mal” veya “metâ” tabirini kullanır.

Allah yeryüzündeki melikliğini, kendi seçtiği ve kendilerine ilim ve hikmet verip, te'vil öğrettiği kişiler aracılığıyla yerine getirir. Bunun dışında, bu melikliği gasbetmeye çalışanlara ve diledikleri biçimde insanlar ve yeryüzünün servetleri üzerinde tasarrufta bulunanlara da melik denilir. Kur'an, bunlara da mülkün Allah tarafından verildiğini vurgular. Ama, bu Allah'ın kendi melikliği için seçtiği insanlara verdiği bir mülk verisi değil; insanlar hak ettiği için gerekli gördüğü bir mülk verisidir. İnsana belli bir irâde verildiğinden ve insan yaptıklarından sorumlu olduğundan eylemlerinin sonucunu mutlaka görür. Temelde Allah'ın irâdesi, yeryüzünde kendi mülkünün, yani kendi melikliğinin hâkim olması şeklindedir ve bunun için dilediği insanları seçerek, onlar aracılığıyla melikliğini gerçekleştirmek ister. İnsanları Allah'ın hükmüyle yönetmesi için gönderdiği peygamberlerin seçimini de hiçbir zaman insanların keyfine bırakmaz. Çünkü, O mülkün-de dilediği gibi tasarruf eder. Ama, insanlar Allah'ın irâdesi doğrultusunda

262 5/Mâide, 20

263 2/Bakara, 246-247

değil de, kendi keyfi irâdeleri doğrultusunda gider ve Allah'ın seçtiklerinin melikliğini kabul etmezlerse, bu kez Allah başlarına hak ettikleri meliği getirir. Nitekim, bu anlamda Firavun da, İbrahim'le Allah hakkında çekişen ve kaynaklarda Nemrut diye geçen kişi de meliktir.

Mülkle ilgili olarak Kur'an'da geçen bir diğer önemli kelime “melekût”-tur. Aslında bütün varlıklar Allah'ın “ol” emriyle meydana gelmişlerdir. Acaba Allah'ın “ol” dediği şey nedir? Allah neye “ol” demektedir? Demek ki, varlıkların gerek salt nuranî, gerekse cismî ve gerekse şeytan veya cinler gibi ateşten varlıklar olarak ortaya çıkmadan önce bir asılları, bir kökleri vardır. Bu asıllar da nurdur, ışıktır. Bu nur veya ışık Allah'ın nurundandır.

Allah ise göklerin ve yerin nurudur. Şu halde, eşyanın hakikati denilen ve Hak'tan kaynaklanan, Allah'ın nuruyla varlık kazanan ve ilm-i İlâhîde ezelde var olan asıllara, varlık köklerine Allah “ol” deyince varlıklar ya maddesiz nuranî varlıklar, ya güneş gibi maddî-nuranî, ya da maddî varlıklar haline gelmektedirler. İşte, varlıkların biçim giymeden âyân-ı sâbite (arketipler) olarak bulundukları durum bir âlem olarak tasavvur edilip, adına “melekût âlemi” denilmiştir. Bu âleme Allah'ın dilediği kulları (peygamberleri) bakabilir ve ilmîl-yakîn halindeki imanlarını aynel-yakîn haline getirebilirler; gaybî şehadete çevirebilirler. Nitekim, Kur'an'ı Kerim'de, “*İşte böyle, İbrahim'e göklerin ve yerin melekût'unu gösteriyoruz.*” buyurulmakta²⁶⁴; müşriklerin bu âleme bakmaları ve ibret almaları, Allah'ın birliğini görmeleri çağrısında bulunulmakta ve her şeyin melekût'unun Allah'ın elinde olduğu vurgulanmaktadır.

Öte yandan “melik” kelimesinin hükümdar, yani devlet başkanı anlamında kullanılması da söz konusudur. İslâm devletlerinin hükümdarları genellikle “melik” ünvanını taşımazlardı. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime Allah için kullanılmadığı zamanlarda, yabancı ülkelerin hükümdarlarını ifade etmekteydi. Melik kelimesi, İslâm tarihinde ilk olarak Emevî devletinin kurucusu Muaviye tarafından kullanılmıştır. Ancak bu kelime, Asr-ı saâdetten Hulefâ-i râşidîn döneminin sonuna kadar icrâ edilen şeklin dışında, İslâm'a aykırı bir idareyi zihinlere getirdiği için Muâviye'nin bu “melik” ünvanını alması iyi karşılanmamış ve hatta bazı âlimler tarafından şiddetle kınanmıştır.²⁶⁵

264 6/En'âm, 75

265 Şamil İslam Ansiklopedisi, c. 4, s. 133-134

“De ki: Ey mülkün sahibi Allah’ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil edersin; gerçekten Sen, her şeye kaadirsin.”²⁶⁶

Gönülden gelen bir yakarış... İfade biçiminde dua tonu var... Manevi parıltısında yalvarış özü hâkim. Apaçık evren kitabına dikkat çekişinde, şefkat ve yumuşaklıkla insanın duygularını coşturma var. Allah’ın irâdesi ve insanların işleri ile evrenin işlerinin yürütülmesini beraberce zikredişinde büyük bir gerçeğe işaret vardır. Hem evrene hem de insana egemen olan tek ulûhiyet gerçeğine... İnsanın ihtiyacının, Allah’ın idaresinde bulunan büyük evrenin ihtiyacının bir parçasından başka birşey olmadığı gerçeğine... Yalnız Allah’a boyun eğmenin, insanın ihtiyacı olduğu gibi tüm evrenin ihtiyacı da olduğu... Bu ilkeden sapmanın insanı, kuralların dışına çıkma ile cahilliğe ve sapıklığa düşüreceği gerçeğine işaret var!

Bu, tek ulûhiyet gerçeğinden kaynaklanan bir gerçektir... Tek bir İlâh. Öyleyse her şeye sahip olan da yalnız O’dur. Ortaksız olarak “Mülkün sahibi” O’dur. Sonra O, kendi mülkünden dilediğine dilediği kadarını verir. Allah’ın kendisine mülk verdiği kişi ancak emanet olarak onu sahiplenebilir. Mülkün gerçek sahibi, dilediğinde dilediği kimseden mülkünü geri alır. Hiçbir insanın gönlünce tasarruf yetkisi bulunan kalıcı bir mülkiyet olamaz. Ancak kendisine emanet edilen bir mülkiyetten söz edilebilir ki o da asıl mülk sahibinin şartlarına ve direktiflerine bağlı kalma zorunludur. Mülkü emanet olarak alan kişi, mülkün asıl sahibinin şartlarına aykırı bir harcamada bulunduğu zaman bu harcaması geçerli olmaz ve müminler dünyada buna engel olmak zorundadırlar. Bu kişi ahirette de, mülkü canının istediği şekilde kullandığından ve asıl sahibinin şartlarına aykırı hareket ettiğinden dolayı ayrıca hesaba çekilecektir...

Aynı şekilde dilediğini onurlandıran, dilediğini de güçsüz düşüren O’dur. Kimse O’nun hükmünü yanlış göremez, O’nu saptırmaya yeltenemez ve verdiği kararı bozamaz. O, yüce Allah’tır ve her şeyin sahibidir... Bu özel niteliği Allah dışında hiç kimsenin üstlenmesi asla doğru olmaz.

Allah’ın bu egemenliği, bütünü ile iyiliğin kendisidir. Çünkü O, bu hâkimiyetini doğruluk ve adâlet ile yürütür. Doğruluk ve adâlet ile mülkü dilediğine verir, dilediğinden alır. Hak ve adâlet ile dilediğini onurlandırır,

266 3/Âl-i İmrân, 26

dilediğini güçsüz kılar. Tüm durumlarda O'nun murad ettikleri gerçekten hayırdır. Her zaman bu iyiliğin gerçekleşmesi üzerindeki mutlak irâde ve mutlak kudret Allah'ındır. *"İyilik senin elindedir. Senin her şeye gücün yeter."*

İnsanın tüm işleri üzerindeki bu hâkimiyet, onların işlerini iyilik temeli üzerinde programlama, Allah'ın kâinat ve hayat üzerindeki mutlak ve büyük hâkimiyetinin bir parçasından başka birşey değildir: *"Geceyi gündüze dönüştürür, gündüzü geceye dönüştürür. Diriden ölüyü çıkarır, ölüden diriyi çıkarırsın. Dilediklerine hesapsız rızık verirsın."*²⁶⁷

Bu birbiri içine giren gizli hareketi, bu büyük gerçeği ifade eden tasvir insanın kalbini, duygularını, gözlerini ve duyu organlarını doyurmaktadır... Gecenin gündüze, gündüzün geceye çevrilişi, ölüden dirinin, diriden ölünün çıkarılışı olgusu... Kalbin, dikkatlerini ona yönelttiğinde ve orada fitratin gerçek ve engin sesine kulak verdiğinde şüphesiz ve tartışmasız olarak Allah'ın kudretine işaret ettiğini kavrayacağı hareket.

Tüm evrenin ve her canlının yapısında varolan bir hareket. Gizli, engin, tatlı ve dehşet yerici bir hareket. Kur'an'ın bu kısa işareti, o büyük hareketi insanın kalbine ve beşerin aklına göstermektedir. Her ye gücü yeten, onları yoktan vareden, onlara merhamet eden ve işlerini programlayan Allah'ın eliyle dokunan hareket. İnsanlar nasıl olur da işlerini merhametle programlayan Allah'tan ayrı bir program yapmaya kalkışabilirler? Hakim ve Habîr olan Allah'ın düzene koyduğu bu evrenin birer parçaları oldukları halde, nasıl olur da kendilerine canlarının istediği düzenler seçebilirler?

Sonra hepsinin rızık Allah'ın elinde olduğu ve hepsi de O'na muhtaç olduğu halde, nasıl bir kısmı bir kısmını kul yapabilir, bazıları bazılarını Rabler edinebilirler?

"Dilediğine sınırsız rızık verirsın" Bu, insanın kalbini büyük gerçeğe; Tek bir ulûhiyet, tek bir gücün etkinliği, tek bir hâkimiyet bir tek asıl sahip olduğu ve bir tek zatın hüküm verme yetkisi olduğu gerçeğine yöneltmektedir. Sonra her şeye hâkim, mülkün sahibi, onurlandıran, güçsüz bırakan, hayat veren, öldüren, bağışta bulunan, mahrum bırakan, evrenin ve insanın işlerini sürekli olarak adâlet ve iyilikle düzene koyan Allah'ın dışında hiçbir

267 3/Âl-i İmrân, 27

kimseye bağlanılmayacağı gerçeğine çekmektedir.²⁶⁸ Âl-i İmrân Sûresinin 26. ve 27. ayetleri kendilerinden önceki ve hemen sonraki âyetlerle güzel bir uyum teşkil eder. 19. âyetten itibaren İslâm düşmanlarına bir uyarı ve tehdit yer alır ve 25. âyetle müslümanlar düşmanlarının ceza gününde yaptıklarının karşılığını göreceği konusunda temin edilirler. Allah bu âyetlerde onları tekrar temin etmek için müminler ve Allah'a itaat eden kullar, açlık ve zorluklar çekerken, kâfirlerin ve Allah'a isyan edenlerin dünyada bolluk içinde yaşadığı görüldüğünde, insanın aklına gelen, fakat henüz sorulmamış olan bir soruyu cevaplandırıyor.

Soru şöyledir: İki grubun bu zenginlik ve yoksulluğu arasındaki dengesizliğin altında yatan hikmet nedir? Bu bölümün nâzil olduğu dönemde (H. 3. sene) Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâbı her taraftan o kadar baskıya mâruz kalıyorlardı ki insanların zihninde bu soru oluşuyordu. Sorunun cevabını bu ayetler ihtiva eder; tüm otorite, güç, zenginlik ve servetin sahibi olan Allah, bunlardan bir kısmını istediği kişilere verir. Onlar, bu dengesizlikten tedirgin olmazlar. Çünkü O, Hakîm'dir (Hikmet sahibi) ve Alîm'dir (her şeyi bilendir). Bundan başka Allah serveti dilediğine verir, dolayısıyla zenginlik bir şeref ve dostluk kriteri değildir. Bu nedenle bunu takip eden ayetlerde müslümanların zengin kâfirlerle dostluk kurmaları yasaklanmaktadır.²⁶⁹

Ey Melik olan, bütün varlıkların sahibi, tek ve mutlak Sultanı Allah'ım. Sen bütün mevcûdâtı, yaratan, yöneten, terbiye eden, koruyan, hayat ve sonsuz rızıklar veren eşsiz Meliksin, mutlak yöneticisin. Herkes Sana muhtaç, Sen ise hiçbir şeye muhtaç değilsin.

*“De ki: İnsanların Rabbine sığınırım; insanların melikine, insanların (gerçek) İlâhına.”*²⁷⁰

Göklerin ve yerlerin gerçek Sultanı, Sultanlar Sultanı Allah'ım. Senden başka bütün idarecilerin idaresi eksik, kusurlu ve geçicidir. Gerçek, ezelbed Sultanı Sensin. Kullarını ve evreni en güzel, en kolay ve en âdil şekilde idare edersin. Zorluk biz âciz kullarınadır. Sen bütün noksan sıfatlardan münezzehsin. Senin için âlemlerin idaresi ile atomların yönetimi ve bir kullunun idaresi aynı kolaylıktadır.

268 Seyyid Kutub, Fi Zılâli'l Kur'an, 3/Âl-i İmrân, 26-27. âyetlerin tefsiri

269 Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'an, İnsan Y., c. 1, s. 248-249

270 114/Nâs, 1-3

Ey Sultanlar Sultanı ve Bütün Mülklerin Sahibi Güzel Allah'ım. Sen, Sana tam kulluk yapan sâlih kullarını arza halife kılarırsın. Onları liderlere önder, sultanlara sultan edersin. Sen dilediğine dilencilik, dilediğine de sultanlık verirsin. Sen “hesap gününün meliki ve mâlikî”sin.²⁷¹ Kudretin, mülkün, lutuf ve ikramların sonsuzdur.

Mâlikü'l-Mülk

“Mülkün, her varlığın sahibi.”

Ey Mâlikü'l-Mülk olan, mülkün tek sahibi ve yöneticisi olan Allah'ım,

Bütün mevcudatın tek hükümdarı ve sahibi Sensin. Mülkünde istediğin gibi tasarruf edersin. Kimse Sana karışamaz.

Bütün mevcûdâtının olduğu gibi bizim de Sahibimiz ve Sulatanımız Sen'sin. Elimizin, ayaklarımızın, bütün bedenimizin, canımızın, ruhumuzun, hatta “Ben” dediğimizizin, benliğimizin gerçek sahibi Sensin. Sen, sonsuz merhamet, adâlet ve şefkat sahibi bir Mâlikü'l-Mülk'sün. Herkese sonsuz merhamet, sonsuz adâlet ve şefkat edersin. Her icraat, emir ve hükümünde onlarca hikmet ve güzellik vardır.

*“De ki: Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini zelil edersin; gerçekten Sen, her şeye kaadirsin.”*²⁷² Makro âlemden, mikro âleme ve oradan da normo âleme kadar her şeyin ezeli ve ebedi tek sahibi Sensin. Melekler ve ruhaniler âleminin, gökleri ve yeri kuşatan Kürsü'nün, Kürsüyü kuşatan Arşın ve bizim bilemediğimiz, ilmimizin eremediği, Sadece Senin bildiğin O muhteşem âlemlerin Muhteşem tek Hükümdarı ve Sahibi Sensin.

Sen Mâlikü'l-Mülk'sün. Senin mülkünü anlamada biz kullarının aklı yetersizdir. Sen “Ol” deyince her şey olur. Sen “Ol” deyince yeni yeni galaksiler, uzaylar kurulur. Sen “Ol” deyince altın, inci, elmas, gümüş ve zebercetten, “eni gökler ve yerler genişliğinde” cennetler kurulur.

271 1/Fâtîha, 4

272 3/Âl-i İmrân, 26

“O gün onlar (kabirlerinden) fırlayıp çıkarlar. Allah’a karşı hiçbir şeyleri gizli değildir. (Buyrulur ki:) ‘Bugün mülk kimindir?’ (Şöyle cevap verilir:) ‘Tek ve Kakhâr olan Allah’ındır.’” ²⁷³

Sen Mâlikü’l-Mülk olarak, fâni dünyada, geçici mülkü dilediğin kuluna verirsın. Dilediğine geçici sultanlık, dilediğine de dilencilik verirsın. Kullarının gerçek mülk sahibini anlamaları için, hem fâni dünyanın zenginlerine bakıp ibret alması hem de dilencilerine bakıp haline şükretmesi lâzım.

Bizler fâni dünyadaki, Senin malını Senin yolunda vermekte zorlanırsın. Oysa Senin malını Senin yolunda versek, Sen o mülkü ölümsüzleştirecek ve Cennet’te birine karşılık binler, trilyonlar vereceksin.

Her şeyin tek sahibi Allah’tır, her ne varsa O’nundur. Her şey üzerinde mutlak tasarruf yetkisi sadece O’na aittir. O halde O’ndan başkasına kulluk edilmez.

Mâlikü’l-Mülk, mülkün ebedî sahibi demektir. Cenâb-ı Hakk’ın mülk üzerinde hem sahipliği, hem de hükümdarlığı vardır. Mülkünü dilediği gibi tasarruf eder ve aynı zamanda onda geçerli olan yasaları koymak sûretiyle dilediği gibi hükmetme hakkı da O’na âittir. Bu hususta hiçbir ortağı, dengi ve yardımcısı yoktur. Mülk denilince dünyası ve âhireti ile kâinatın tümü anlaşılır. Bizzat insan da O’nun kulu olarak, mülküne dâhildir. Allah Teâlâ mülkün hem sâhibi, hem hükümdâridir. Mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Hiçbir kimsenin O’nun bu tasarrufuna itiraz ve tenkide hakkı yoktur. Dilediğine verir, dilediğinden alır. ²⁷⁴

Şu an bulunduğumuz yerden etrafımıza baktığınızda gördüğümüz her şeyin Sahibi vardır. Oturduğunuz koltuk, Sahibinin var ettiği atomlardan oluşmaktadır. Saksıda duran çiçek, Sahibinin ona sağladığı imkânlarla (güneş, su vs.) büyümektedir. Pencereden görünen deniz ve içindeki tüm canlılar Sahibi dilediği için orada bulunmaktadır...

Ve hatta kendi bedenimiz; o da bizden tamamen bağımsız olarak bizi var edenin kontrolündedir. Tüm uzuvlarımız, damarlarımız, sinir sistemimiz, hücrelerimizin her biri Sahibimizin ilminin ve üstün sanatının eser-

273 40/Mü’min, 16

274 3/Âl-i İmran, 26

leridir. Bu sayılanların hiçbirisi bizim sahip olmayı düşünüp tasarladığımız, sonra da var ettiğimiz şeyler değildir.

Biz dünyaya gözümüzü açtığımızda hem kendi bedenimizdeki kusursuz sistemle, hem de içinde bulunduğumuz dünyayla ve hatta tüm evrenle karşılaştık. Ancak bundan önce bunların hiçbirine sahip değildik ve bundan sonra da kendi irâdemizle bunlara sahip olmamız mümkün değildir. Elbette bu gerçek, sadece bizim için değil, tüm insanlar için de geçerlidir. O halde her şeyin mülkü, onları Yaratana aittir; yani her şeyin yaratıcısı ve sahibi olan Allah’a...

Bu açık gerçeğe rağmen insan körleşir ve O’nun varlığını gözardı ederek elindeki her şeyin kendisine âit olduğu zannına kapılır. Tüm âcizliğine rağmen kendini üstün görme yanılgısı içinde olan insan, büyüklenir ve inkâra kalkışır. Fakat bu inkâr yalnızca kendisine zarar verir; çünkü Hz. Mûsâ’nın söylediği gibi; *“Eğer siz ve yeryüzündekilerin tümü inkâr edecek olsanız bile şüphesiz Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmüştür.”*²⁷⁵

“Mâlikü’l-mülk: “Dünya ve âhiretin mülkü, yalnız Kendisine âit olan” demektir. Yalnız bir Medenî âyette²⁷⁶ geçer. Kur’an; sıfat, masdar ve fiil şekilleriyle hükümrânlığı Allah’a tahsis etmeye büyük önem vermiştir. Başından sonuna kadar, O’nun bu vasfını hatırlatmıştır. Onun “Hükümrân” olarak tanıtılmasına bazı felsefî düşünceler bir anlam vermeyebilirse de, beşerî realitenin başka türlü olduğunu anlatmaya çalışacağız.

Hükümdar kültü, özellikle eski dünyanın hemen her tarafında rastlanan bir tezâhürdür. Anlaşılan insanlık, hükümrânlıkla Ulûhiyette birbirinden ayrılmaz iki kavram bulmaktadır. Denebilir ki, hükümdarlar kendilerini halklarına kabul ettirmek için, bir ilâhî kaynağa dayanıyor göstermişlerdir. Yahut hâkim olanların, raiyyelerini kendilerinin kulları, kendilerini de onların tanrısı gibi görmek istedikleri söylenebilir. Başka şeyler de düşünülebilir. Şimdi serdedeceğimiz tarihî gerçeklere bakarak, biz daha çok, birinci ihtimalin, yani insanların tanrılıkla hükümrânlığı ayrılmaz kabul etmelerinin bir vâkıa olduğunu kabul ediyoruz.

275 14/İbrâhim, 8

276 3/Âl-i İmrân, 26

İnsan, taptığı Tanrının hükümdar olmasını, hükmünü yürütmesini beklemektedir. Kendisine hükmeden beşerî varlıkların hükümdarlığına, ancak ilâhî bir esasa ve izne dayandıkları düşüncesiyle, tâbî olmak istemektedir. Eski Mısırlılar nezdinde Firavun, tanrının oğludur. Yaşadığı sürece, tanrı Horus ile eşit tutularak, tanrı sıfatıyla kendisine tapınılması gerekirdi. Çinlilere göre Tanrı “Cihan hükümdarı”dır; yerdeki kral, semâvî Hükümdarın temsilcisidir. Kral ancak, bu unvanla halka emretme yetkisini haklı gösterebilir. Sümerlerde, hükümdarlık gökten iner; kral, Tanrı Anu’dan iktidarını alır. İşte bundandır ki, yalnız hükümdar halkı temsilen Onu çağırabilir, sıradan adamlar değil. Babil ve Asur’daki siyasî rejim, daima bir teokrasidir. Bütün iktidar bir tanrıdan veya tanrılardan gelmektedir. Orta Asya ve kuzey kutup bölgesi kavimlerinde tanrı, “hân”, yani kâinatın hükümdarıdır. Moğollarda da böyledir. Fakat tanrı, âlemi doğrudan doğruya değil; yerdeki temsilcileriyle, hanlarla idare eder. Mengü Han, Fransa kralına yolladığı mektubunda: “Ebedî Tanrının emri böyledir; Gökte bir tek ebedî Tanrı vardır, yerde de yalnız bir hüküm bulancaktır: Tanrının oğlu Cengiz Han”. Ural Altay bölgesinde, Tatarlarda Yüce Semâvî Tanrı, “Han” yani Hükümdardır. Brahmanlar, kralı takdîs ederlerdi. Hindistan’daki Semâvî Tanrı Varuna hükümdardır; Hükümdar-Tanrıdır. Zerdüştlükteki tek Tanrı Ahura-Mazda da, “Hükümdar Tanrı”dır. Bazı Afrika topluluklarında kral mukaddes veya ilâhî telâkki edilir. Eski Yunan’da Zeus’da da hükümdarlık vasfı vardır, krallar otoritelerini ondan alırlar. İtalya’da Jupiter, mutlak hükümdar idi. Japonya’da, Mikado güneş tanrıçasının soyundan gelmedir, hem kral, hem baş râhiptir; ilâhî nesnenin cisimleşmiş şeklidir. Bir Japon, bütün hallerde Mikado’nun (kralın) irâdesine itaat etmeye mecburdur. Mikado kültü, halen Japonya’da mevcuttur.

M.Ö. 6. yılda, yahûdiler Filistin’de Galile (el-Halil) bölgesinde Roma idaresine karşı ayaklanırlar; zira Tanrı, onların tek Hükümdarıdır. Çünkü yahûdiler, Allah’ı Kral olarak nitelerler. Kezâ yahûdiler, krallarının Tanrı ve halk tarafından seçilmesi gerektiğine inanırlardı. İsrail’de kral, ilâhî bir kuvvete sahip olup Yahova tarafından yahut Yahova’nın işaretiyle halk tarafından seçilmiştir (Kur’an’da 2/Bakara, 247’de Tâlût’un, onlara Allah tarafından kral olarak gönderildiği bildirilir). “İmparatora tapınma (Sezarizm), Roma devletinde bütün din mensuplarının imparatora ve yurda bağlılıklarını sağlayan bir inanma ve tapınma sistemidir. Sistem, Jül Sezar’ın ölümünden sonra kurulmuştur. İlk Hıristiyanların işkence görmeleri, bu tapınmaya katılmamaları yüzünden olmuştur. Hz. İsa, kendisini yahûdi-

lerin kralı olarak kabul ediyordu. Onu tanrılaştıran hristiyanlar, kendisini “insanlığın ve kâinatın hükümdarı” olarak görürler. Çokça, rûhânîleştirilen “Allah’ın melekûtu”, hristiyanlıkta en önemli yeri işgal eder. Pater duâsında: “Melekûtun gelsin” denir. Hristiyanlarda “Semâvî Peder”, her şeyden önce Mâlik/Meliktir, yani Kraldır.

Bu dünya turundan sonra, insanın “Hükümran” olan bir Allah’a ve yalnız O’na kulluk etmek üzere yaratıldığını anlamamak mümkün değildir. Mutlak ve Gerçek Hükümdarı (el-Melikü’l-Hakk) bulamayınca, uydurduğu tanrılara bu vasfı verdiği görülmektedir. Bu vasıfla tecellî etmeyen Tanrının da unutulduğu gerçeğini hatırlayacak olursak, Allah’ın Kendisini hükümranlıkla nitelemesinin hikmetini anlamamız çok kolay olacaktır.”²⁷⁷

Mal-Mülk Allah’ındır

“Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.”²⁷⁸; “Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.”²⁷⁹; “Mülk O’nundur.”²⁸⁰

Bu âyetler ve benzerleri mülkün, hükümranlığın Allah’a âit olduğunu, gerçek mülk sahibinin O olduğunu vurgulamaktadır. Allah, mülkünü yönetme hakkını, yeryüzünde halife tâyin ettiği insana vermiştir. “Allah’a ve Rasûlüne iman edin ve (O’nun) sizi hâkim kıldığı, sizin yönetiminize verdiği şeylerden (Allah için) infak edip harcayın. Sizden, iman eden ve (Allah rızâsına) infak edip harcayanlar için büyük mükâfat vardır.”²⁸¹ Bu âyetten anlaşıldığı üzere mal, gerçekte Allah’ındır. İnsan, yeryüzünde halife olarak mala sahip olsa da; mal, aslında ona emânettir. Göklerin ve yerin mülkü Allah’a âittir. Mülkün gerçek sahibi Allah’tır. İnsanın mala halife kılınması, iki anlama gelebilir: Ya Allah adına malın üzerinde vekil kılınması, malın yönetiminin kendisine bırakılmasıdır.

277 Suad Yıldırım, Kur’an’da Ulûhiyet, s. 130-132

278 3/Âl-i İmrân, 189; 5/Mâide, 17, 18, 40, 120; 9/Tevbe, 116; 24/Nûr, 42; 45/Câsiye, 27; 48/Fetih, 14

279 2/Bakara, 107; 3/Âl-i İmrân, 189; 5/Mâide, 40; 7/A’râf, 158; 25/Furkan, 2; 39/Zümer, 44; 42/Şûrâ, 49; 43/Zuhuf, 85; 57/Hadid, 2, 5; 85/Bürûc, 9

280 6/En’âm, 73; 35/Fâtır, 13; 39/Zümer, 6; ve yine bk. 3/Âl-i İmrân, 26; 17/İsrâ, 111; 22/Hacc, 56; 25/Furkan, 26; 40/Mü’min, 16; 64/Teğâbün, 1

281 57/Hadid, 7

Yahut başkasından kendisine geçmesi, kendisi başkasının yerine geçip mala sahip olmasıdır. Mal denilen şey, böyle insandan insana geçen, insanların mülkiyetini birbirinden devraldıkları bir şey olduğu için âyetle “*ceale-küm müstahlefine fih; başkasının yerine geçirildiğiniz, başkasının ardından size verilen şey*” diye nitelendirilmiştir.

Şimdi insan, mülkiyeti geçici olarak elinde bulunan malı Allah yolunda harcarsa, aslında kendi malını değil; Allah'ın malını harcamakta; O'nun adına, O'nun yoluna vermektedir. Mülkün gerçek sahibi Allah olduğuna göre, neden Allah'ın malını, Allah'ın emrettiği yere harcamaktan çekinir, niçin kendisini mutlu edecek şeyden geri kalır? Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Sizi çokluk mahvetti. İnsanoğlu ‘malım, malım’ der. Yiyip tükettiğinden, ya da giyip eskittiğinden, ya da sadaka verdiğinden başka senin malın mı var? (Çünkü bundan ötesi başkasının eline geçecektir).*”²⁸²

Dünya ve içindekiler Allah'ındır. Oturmuş olduğumuz ev, binmiş olduğumuz arabalar, uçaklar, tarlalarımız, bahçelerimiz, ev eşyalarımız, stoktaki mallarımız kısacası kendimiz de dâhil her şey Allah'ındır. Allah Teâlâ zenginliğinin ve imtihanının gereği insanlara mal vererek zenginleştirir ve onlardan şükür ve infak etmelerini bekler.

Bir zaman sonra tasarruf yetkisi kendisinde olması hasebiyle vermiş olduğu malları bir şekilde geri alır (yangın, deprem, hırsızlık, iflas, vs.) ve kulunun sabrını ölçer. Eğer zenginseniz bilin ki mallarınızı ticari bir zekânızla kazanmadınız. Allah öyle diledi ve zengin oldunuz. Eğer fakirseniz yine bilin ki ticarî zekâsızlıktan fakir olmadınız. Allah (c.c.) öyle diledi ve siz fakir oldunuz. Allah (c.c.) bir kuluna zenginlik ya da fakirlik dilemişse gerekli sebepleri de yaratır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“*Hak Melik olan Allah pek yücedir. Ondan başka ilâh yoktur; Kerîm olan Arş'ın Rabb'idir.*”²⁸³

282 Müslim, Zühd 3; Tirmizî, Zühd 31, Tefsir, sûre 102; Nesâî, Vesâyâ 1; Ahmed bin Hanbel, 4/24, 26

283 23/Mü'minûn, 116

*“Oldukça kudretli, mülkünün sonu olmayan (Allah)ın yanında doğruluk makamındadırlar.”*²⁸⁴

*“De ki: ‘Ey mülkün sahibi Allah’ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın...”*²⁸⁵

Allah, gerçek mülk sahibidir. O’nun bu sıfatı, yücelik, büyüklük ve üstünlük sıfatlarındandır. Her şeye egemen olan, bütün işleri bir düzen içinde yürütüp idare eden O’dur. Kulları üzerinde mutlak tasarruf sahibidir. Emir ve yasaklar koymak, sonra da bunlara uyanları ödüllendirmek, uymayanları da cezalandırmak O’nun hakkıdır. Yer ve gökler O’nundur. Bütün her şey O’nun mülküdür. İnsanlar O’nun kulu ve kölesidirler, daima O’na muhtaçtırlar.²⁸⁶

Melik ismi, gerçek anlamda her yönüyle yalnız Allah içindir. Bu sıfat, Allah’ın diğer bütün kemâl sıfatlarının var olmasını zorunlu kılar. Çünkü gerçek bir melik olan varlığın hayat, kudret, irâde, görme, işitme ve konuşma gibi sıfatlara sahip olmaması düşünülemez. Emretmeyen ve yasaklamayan, ödüllendirmeyen ve cezalandırmayan, veren veya vermeyen, aziz veya zelil kılmayan, ikram ve ihsanda bulunmayan, intikam alamayan veya affedemeyen, alçaltamayan veya yükseltmeyen, emir ve yasaklarını kullarına tebliğ edecek peygamberler gönderemeyen bir varlık nasıl melik olarak nitelenebilir ki? Gerçek melik olan bir varlıkta, bu sıfatlardan hangisi bulunmaz ki?

Görünen o ki, Allah’ın isim ve sıfatlarını inkâr edenler, kendi melikliklerini Allah’ın melikliğinden daha mükemmel ve üstün görmektedirler. Bunlar kendileri için kabul ettiklerini Allah için kabul etmemektedirler. Oysa gerçek meliklik sıfatı, emrinde bulunan şeyler üzerinde tasarruf edebilmeyi zorunlu kılar. Bu varlıkta olan her şey Allah tarafından yaratılmıştır. Bu yüzden O’nun eksiksiz ve mükemmel melikliği başkasına dayanmaz. Buna karşılık her varlık O’na dayanır. Var olmaları, O’nun yaratması ve dilemesine bağlıdır.

284 54/Kamer, 55

285 3/Âl-i İmrân, 26

286 Teysiru’l-Kerîmi’r-Rahmân, c. 5, s. 620

Allah'ın gerçek mülk sahibi olması, O'nu övmekle yakından ilgilidir. Bu yüzden "*Mülk de O'nun, hamd de O'nun*"²⁸⁷ denilmiştir. Allah'ın hamd ve mülk sahibi olması konusunda insanlar üç kısma ayrılmışlardır. Peygamberler ve onların izinden gidenler, mülk ve hamdin yalnız Allah'a ait olduğunu kabul ettiler. Bunlar, Allah'ın mutlak Kaadir olduğunu, hüküm ve hikmet sahibi olduğunu ve bütün kemâl sıfatların O'nda bulunduğunu kabul etmişler, O'nu her türlü eksiklikten ve varlıklara benzemekten tenzih etmişlerdir.

Allah, gerçek Rab, gerçek Melik ve gerçek İlâhtır. O, Rab oluşu ile bütün varlıkları yaratmış, Melik oluşu ile hepsine üstün gelmiş, İlâh oluşu ile de onlara kendisine ibâdet etmelerini emretmiştir. Bu üç kavramın içerdiği derin anlamları, yücelik ve ululuğu iyi düşünmemiz gerekir. Allah bu üç kavramı en güzel bir ifade ve üslup ile Nâs sûresinde birlikte zikretmiştir: "*İnsanların Rabb'i, İnsanların Meliki/Mâliki ve İnsanların İlâhı*". Bu üç tamlama, imanın bütün temellerini ve Allah'ın güzel isim ve sıfatlarının anlamlarını kapsamaktadır. Bu üç ifade, el-Esmâ'ül-hüsnâ'nın anlamlarını şöyle kapsar:

İnsanların Rabb'i kavramı Allah'ın şu isim ve sıfatlarını kapsamaktadır: Kaadir, Hâlik, Bâri', Musavvir, Hayy, Kayyûm, Alîm, Semî', Basîr, Hasen, Mün'im, Cevâd, Mu'tî, Mânî', Dâr, Nâfi', Mukaddim, Muahhir, Mudîl ve Hâdî. Allah bu ve benzeri birçok isim ve sıfatı hakkıyla hak edendir.

İnsanların Meliki/Mâliki kavramı, Allah'ın emreden, yasaklayan, aziz veya zelil kılan gibi kulları üzerinde dilediği şekilde tasarruf sahibi olduğunu belirten isim ve sıfatları kapsar. Allah'ın gerçek Melik/Mâlik olduğunu belirten isim ve sıfatlar şunlardır: Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hakem, Adl, Hâfid, Râfi', Muizz, Mudîl, Azîm, Celîl, Kebîr, Hasîb, Mecîd, Velî, Müteâlî, Mâlikü'l-mülk ve Muksit. Tüm bu isim ve sıfatlar, Allah'ın mülk sahibi oluşuna ve dilediği şekilde tasarruf yetkisine sahip olduğuna işaret etmektedir.

İnsanların İlâhı kavramı ise, Allah'ın bütün celâl ve kemâl sıfatlarını kapsar. Güzel ve yüce isim ve sıfatların tamamı bu ifadenin kapsamına girer. Böyle bu üç isim (Rab, Melik/Mâlik, İlâh) esmâ-i hüsnânın bütün anlamlarını kapsamış olmaktadır.

Allah'ın bu isimlerle kendisine sığınanları koruması, himayesine alması, insan ve cinlerin şerlerine ve vesvese vermesine mâni olması haktır.²⁸⁸

Allah bizim tek Rabb'imiz, Mâlik'imiz ve İlâh'ımız olduğuna göre, sıkıntı ve musibet zamanlarında O'na sığınmaktan başka çaremiz yoktur. Bizim O'ndan başka bir sığınağımız, barınağımız ve mâbudumuz yoktur. Bu yüzden sadece O'na duâ edilmeli, yalnız O'ndan korkulmalı ve O'na umut bağlanmalıdır. O'ndan başka kimse gerçek anlamıyla sevilmemeli, boyun eğilmemeli ve itaat edilmemelidir. Yalnız O'na güvenip dayanılmalıdır. Zira umut bağladığın, korktuğun, duâ ettiğin, kendisine güven duyup dayandığın, seni terbiye eden, işlerini üstlenip onları bir düzene koyan ve idare eden Rabb'indir. O'ndan başka Rab yoktur. O, aynı zamanda senin ve bütün varlıkların gerçek Mâlik'idir. Biz de dâhil bütün varlıklar O'nun mülküdür. Rabb'imiz ve Mâlik'imiz olan, aynı zamanda bizim gerçek ve tek İlâh'ımız ve mâbudumuzdur. O'na ibâdet etmekten, kulluk yapmaktan uzak durmalıyız. Bizim O'na olan ihtiyacımız, hayata ve ruha olan ihtiyacımızdan daha fazladır. O, hepimizin ve bütün varlıkların gerçek İlâh'ıdır. O'ndan başka ilâh yoktur.

Gerçek bir Rabb'e, Mâlik'e ve İlâh'a sahip olduğunun bilincinde olanlar, O'ndan başkasına sığınmaz, O'nun dışında kimseden yardım istemez ve O'nun himayesinden başka himaye aramazlar. Allah, gerçek Rab, Melik/Mâlik ve İlâh olmakla, kendisine iman edenlerin tek koruyucusu, hâmişî, yardımcısı, destekleyicisi ve dostudur. Onların bütün işlerini üstlenmiş ve himayesine almıştır. Kul, sıkıntı ve felâket anlarında, düşmanlarıyla karşılaştığı anlarda nasıl Rabb'ine, Melikine/Mâlik'ine ve İlâh'ına sığınmasın ki!?

El-Melik: Her şeyin hâkimi demektir. El-Melik; Bütün kâinatın sahibi ve mutlak sûrette hükümdarı anlamındadır. “*De ki: İnsanların Rabbine sığınırım. İnsanların melikine, insanların (gerçek) İlâhına.*”²⁹⁰ Allah'ın ‘Melik’ sıfatı O'nun var olan her şeyin sahibi olduğu anlamına gelir. Bizim gördüğümüz ve göremediğimiz varlıkların her birinin içinde yaşadığı âlemlerin yaratıcısı ve tek sahibi O'dur. Yaşadığımız evrenin ezeli ve ebedî hükümdarı da O'dur.

288 İbn Kayyim, Bedâiu'l-Fevâid, c. 2, s. 249

289 İbn Kayyim, Fevâid, c. 2, s. 248

290 114/Nâs, 1-3

Tüm yıldızlar, insanlar, hayvanlar ve bitkiler, göremediğimiz âlemlerde yaşayan cinler, şeytanlar, melekler ve daha bilemediğimiz bütün varlıklar Allah'ın emri altındadır. Sayısız âlemin mülkünü elinde bulunduran ve burarlarda hüküm süren olağanüstü düzenin hayat bulmasını sağlayan yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah'tır.

Sonsuz kudret sahibi bir Yaratıcı'ya tâbi olduğunu bilen bir insanın, kendisini başıboş görmesi mümkün değildir. Her şeyden haberdar, her şeye güç yetiren, her şeyi gören ve işiten bir Yaratıcı tarafından yaratıldığını bilen bir insan, O'na karşı sorumlu olduğunu da bilmelidir. Nitekim mü'minlerin içinde bulundukları bu düzenin tek bir sahibinin olduğunu bilmeleri, onları doğal olarak yaptıkları her işte, her şeye ve herkese hâkim olan, her dilediğini yerine getiren Allah'a yöneltir. *"Hak hükümdar olan Allah yücedir. Onun vahyi sana gelip tamamlanmadan evvel, Kur'an'ı (okumada) acele etme ve de ki: 'Rabbim, ilmimi arttır.'"*²⁹¹ *"Hak Melik olan Allah pek yücedir, Ondan başka ilâh yoktur; Kerim olan Arş'ın Rabbidir."*²⁹²; *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir; Kuddûs'tur; Selâm'dır; Mü'mindir; Müheymin'dir; Aziz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir. Allah, (müşriklerin) şirk koştuklarından çok yücedir."*²⁹³

Mülk ve milk masdarları, kuvvet mânâsında müşterektirler. Ancak, mülk, milki de gerektirir; dolayısıyla her melik mâliktir; fakat her mâlik her zaman hüküm sahibi, yani melik değildir. Mülk: İnsanlar üzerinde emir ve nehiyle tasarruftur, şuurlu varlıklar üzerinde hüküm ve hükümet etmeye mahsustur. Bundan dolayı, "insanların meliki", fakat "eşyanın mâliki" denir.

Beşerî mânâda mülkün değeri, idare olunanlara ve idareciadaki zâtî vasıflara göre büyür veya küçülür. Allah'ın mülküne ise, hiçbir hükümlanlık yaklaşamaz. Zira O, bu hükümlanlığa, memleketini (yarattığı tüm mülkü) ve oradaki insanlar da dâhil bütün varlıkları, yoktan var etmekle hak sahibidir. Öte yandan, bu hükümlanlığın, Kendisinden alınması da söz konusu değildir. Allah öyle bir Meliktir ki, buyurma, yok etme, öldürme, diriltme, azaplandırma, mükâfatlandırma gibi işlerde istediği gibi, ne ortağı ne Kendisini engelleyebilecek olanı olmaksızın, istediği hususta istediği gibi tasarruf eden gerçek Meliktir. Böylece, anlaşıyor ki, O hakiki ve mutlak tek

291 20/Tâhâ, 114

292 23/Mü'minûn, 116

293 59/Haşr, 23

Meliktir. Beşerî hükümdarlar hakkında mülk, mecâzîdir. Allah bu durumu, hasr ifâdesiyle “*lehu'l-mülk; O'nundur mülk*”²⁹⁴; “*Ellezî bi yedihi'l-mülk; hükümrânlık elinde olan*”²⁹⁵ gibi, birçok âyette bildirmektedir.

Dikkati çeken bir durum da, -bu gerçeğe rağmen- insanların İlâhî hükümrânlığı, kendilerince bilinen hükümdarlık kavramı ile karıştırmamaları için, Allah'ın mülkünü belirten tâbirlerin mücerred olarak getirilmemesidir. Bunlar muzâf kılınmak veya tavsif edilmekle, nasıl bir mülk karşısında bulunulduğu gösterilmiştir: “*Mâlik-i yevmi'd-dîn; Din gününün Mâliki/sahibi (veya Melik'i)*”²⁹⁶; “*el-Melikü'l-Hakk; Hakiki Hükümdar*”²⁹⁷; “*el-Melikü'l-Kuddûs; Her türlü eksiklikten münezze Hükümdar*”²⁹⁸; “*Melikü'n-nâs; Bütün insanların hükümdarı*”²⁹⁹; “*Mâlikü'l-mülk; Mülkün mutlak sahibi*”³⁰⁰. Bu son vasfın geçtiği pasajda O, ancak Ulûhiyetin sahip olabileceği birçok sıfatla (hayat vermek, öldürmek vb. nitelenmiştir. Bundan ötürü, et-Taberî: “Dünya ve âhiretin mülkü, yalnız Kendisine âit olan” diye tefsir etmiştir. Melik ismi, yalnız bir Mekkî âyette, “*Melik Muktedir*”³⁰¹ terkibiyle gelmiştir. “*Tam Kudretle Güçlü olan Hükümdar*” anlamına gelen bu vasf, özel isim durumundadır.

Mâlikü'l Mülk: Mülkün ebedî sahibi: Cenâb-ı Hakk'ın mülk üzerinde hem sahipliği, hem de hükümdarlığı vardır. Mülkünü dilediği gibi tasarruf eder ve aynı zamanda onda geçerli olan yasaları koymak sûretiyle dilediği gibi hükmetme hakkı da O'na âittir. Bu hususta hiçbir ortağı, dengi ve yardımcı yoktur. Mülk denilince dünyası ve uhrâsı ile kâinatın tümü anlaşılır. Bizzat insan da O'nun kulu olarak, mülküne dâhildir.

Allah Teâlâ mülkün hem sâhibi, hem hükümdâridir. Mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Hiçbir kimsenin O'nun bu tasarrufuna itiraz ve tenkide hakkı yoktur. Dilediğine verir, dilediğinden alır. Mülkünde hiçbir ortağa ve yardımcıya ihtiyacı yoktur.

294 35/Fâtır, 13

295 67/Mülk, 1

296 1/Fâtîha, 4

297 20/Tâhâ, 114; 23/Mü'minûn, 116

298 59/Haşr, 23; 62/Cumâ, 1

299 114/Nâs, 2

300 3/Âl-i İmrân, 26

301 54/Kamer, 55

Mâlik-i Yevmi'd-Dîn: Din gününün sahibi. “*Din gününün mâlikidir.*”³⁰² İnsanların öldükten sonra dirilecekleri, biraraya gelerek hesaplarını verip, âkıbetlerini görecekları gün, din günüdür. O gün insanın başkalarıyla, hatta kendi anesi, babası, eşi ve çocuklarıyla bile ilgilenmeye ne hali, ne fırsatı vardır. Din gününün şiddeti ve olağanüstü korkusu, herkesi kendi derdine düşürür. Allah o diriliş gününü diğeri adıyla din gününü Kur'an'da şöyle tarif etmektedir: “*Din gününü sana bildiren şey nedir? Ve yine din gününü sana bildiren şey nedir? Hiçbir nefsin bir başka nefse herhangi bir şeyle güç yetiremeyeceği gündür; o gün emir yalnızca Allah'ındır.*”³⁰³

O gün dünya hayatında kişinin en çok değeri ilişkiler Allah'ın azâbı karşısında paramparça olur. Artık insanlar arasındaki dünyevî yakınlıkların, soy bağlarının hiçbir anlamı kalmamıştır. Tek değeri, kişinin imanıdır. Hiç kimse, kimseye yardım edemez. Ancak öyle bir irâde yardım edebilir ki Cennetin sonsuz nimetlerine de, cehenemin çılgın yanan ateşine de, görevli meleklerle de hâkim olsun... Bu, insanın Allah dışında yardım beklediği tüm kapılarının kapanmış olması demektir. İçinde bulunduğu bu zor durumdan onu ancak Allah kurtarabilir. O da yine Allah'ın dilemesine bağlıdır.

Kişi din gününün tek sahibi olan Allah'ın huzurunda ilk yaratıldığında olduğu gibi yalnızdır. Dünyadaki yaşamı süresince her yaptığı, her düşündüğü Allah tarafından gözler önüne serilir. En ufak bir ayrıntı dahi unutulmaz. Allah azamet ve şânına yaraşır bir ortam yaratır ve yarattığı kullarından hesap sorar. Ancak, kimi dilerse rahmetiyle kurtarır. İnkârcıların kahredici bir pişmanlığa sürüklendiği bu günde mü'minler, sevinçli ve coşkuludurlar. “... O gün Allah, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri küçük düşürmeyecektir...”³⁰⁴ Çünkü Allah, “*elçilerine ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şâhitlerin (şâhitlik için) duracakları gün yardım edeceği*”³⁰⁵ vaad etmiştir. İşte o günün sahibi, yalnız Allah'tır ve emir O'nundur.

İşte o, yalnızca bir tek çığıktan ibarettir; artık kendileri (diriltilmiş olarak) bakıp duruyorlar. Derler ki: “*Eyvahlar bize; bu, din günüdür. Bu, sizin*

302 1/Fâtiha, 4

303 82/İnfitâr, 17-19

304 66/Tahrîm, 8

305 40/Mü'min, 51

yalanladığınız (mü'mini kâfirden, haklıyı haksızdan) ayırma günüdür.”³⁰⁶; “O gün, yalanlayanların vay haline. Ki onlar, din gününü yalanlıyorlar. Oysa onu, ‘sınır tanımaz, saldırgan’, günahkâr olandan başkası yalanlamaz.”³⁰⁷

Bu vasıf, Allah'ın hâkimiyet ve sahibiyetinin âhirete tahsis edildiği intibahı vermektedir. Kur'ân-ı Kerim'in başka birkaç âyeti de, bu kabildendir: “Sûra üfleneceği gün, hükümrانlık O'nundur.”³⁰⁸; “O gün emir yalnız Allah'ındır.”³⁰⁹ gibi. Müfessirler âyetten geçen Allah'ın âhirete ait hükümrانlığını şu şekilde açıklamışlardır:

Maksat, o günün ehemmiyetini bildirmek, o günü ta'zim etmektir.

2) Dünya hayatında zâhiren, hem mülk hem de milk Allah'tan başkaları için de doğrudur. Ama o gün, bunlar zâhirî bakımdan da zâil olacaklardır. Onun mâlikiyet ve melikiyeti tam bir zuhurla açığa çıkacaktır.

3) İlk ferdinden son ferdine varıncaya kadar, bütün insanlar o gün bir araya toplanacaktır. İnsanların İlâhî hükümrانlık hakkında tek bildikleri husus vardır. Fakat o gün; bu hükümrانlık, başka zamanlarda anlaşıldığından son derece fazla olarak, topyekün insanlar tarafından bir anda müşâhede olunacaktır.

4) Allah Teâlâ'nın hikmeti, bu dünyada sebepleri koymayı dilemiş, insanı da bu nizama uymakla yükümlü kılmıştır. Hikmet; izzet ve kudrete gâliptir. Dolayısıyla sebepler dairesi, itikad dairesine gâliptir. Bu iki zıt kavramdan ortaya çıkan âhenk sâyesinde mü'min, bir taraftan Allah'ın izzetini unutmaktan kurtulurken, öbür taraftan yaşayış planında sebepler düzenini ihmal etmekten kurtulmaktadır. Din gününde, Allah'ın izzetini perdeleyen bu nizam kaldırılıp her şeyin mâhiyeti, içyüzüyle ortaya çıkacaktır. İtikad dairesi, sebepler dairesine gâlip geleceği, bütün hüküm ve mülkün Allah'a âit olduğu tam bir şekilde ortaya çıkacağı içindir ki, böyle bir tahsis vârid olmuştur.³¹⁰

306 37/Sâffât, 19-21

307 83/Mutaffifin, 10-12

308 6/Enâm, 73

309 82/İnfitâr, 19

310 Suad Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyet, s. 127-128

Mülk ve Melekût; Eşyanın İki Yüzü

Mülk: Bir şeyin (veya hâdiseni) dış yüzü, görünen ciheti demektir. Melekût ise: Bir şeyin (veya hâdisenin) iç yüzü, görünmeyen ciheti, hikmet tarafıdır. Ruhlara ve nefislere mahsus gayb âlemidir. Mülk âlemini idare eden İlâhî kanunlardır, saltanat ve rubûbiyet demektir.

Yemek yiyen adam ve otlayan koyun. İkisi de gıdalarını görür ve ağızlarına alırlar, ama biri dudaklarını yerlere sürterek, diğeri eliyle. Bu insanın şerefındendir, ama iş bu kadarla kalırsa insanın gerçek üstünlüğü tam olarak ortaya çıkmaz. Asıl fark, “mülk” dediğimiz bu görünen olayın arkasındaki melekûtiyetten, yani iç yüzden doğar. İnsan, yediğı yemekteki vitaminden, kaloriden haberdar; hayvan ise ağzına ne götürdüğünün bile farkında değıl. Bir İlâhî ilhamla, gıdasını tanır, o kadar. Demek ki, hayvana melekûtiyet ciheti kapalı. Eşyanın sadece dış yüzlerini görüyor, o da çok sathî olarak...

Mânevî çok rızık ve nimetler isteyen insanlığı Yaraticımız bize ihsan ettiğinden, mülk ve melekût âlemi gibi geniş bir nimet sofrasını, akıl ve yetenek ellerimizin yetiŖeceğı oranda bize açmıŖtır. Sadece mü'minlerin değıl; bütün bir insanlık âleminin istifadesine sunulan maddî ve mânevî nimetler ve insanın aklını kullanarak bu nimetlerden faydalanabileceğı sözkonusudur. Sıkça sele mâruz kalan bir bölgede baraj inŖa ediliyor ve ortalığı kasıp kavuran, evler yıkıp ocaklar söndüren aynı selden bu defa elektrik üretiliyor, yuvalar aydınlatılıyor. İşte bu selin mülk ciheti tahriptir, melekûtu ise ışık ve aydınlık. Bir zamanlar petrole herkes hor bakardı, bir beldede sızıntısına rastlansa hemen kapatılırdı. Adı da ona göre verilmiŖti: Katran. Ŗimdi ise o katran bütün teknolojinin vazgeçilmez temeli oldu ve ülkeler onun yüzünden savaŖlara giriyorlar. Demek ki, önceki petrolün mülk cihetine bakılıyordu, tıpkı aynanın arka yüzüne bakma gibi. Ŗimdi ise o mülkün altındaki parlak ve kıymetli melekûta varıldı ve petrol artık başlara taç oldu. İşte insanı hayvandan ayıran en önemli özellik, akıl sahibi olması, yaŖadığı mülk âleminin iç yüzünü de düşünebilmesi, bir derece keŖfedebilmesi, anlayabilmesi ve ondan istifade edebilmesi.

İnsan, bu âlemin küçük bir misâli olduğına göre, bütün varlık âleminde hüküm süren hakikatleri küçük bir ölçüde, ama daha berrak bir Ŗekilde insanda da okumak mümkün. İnsanın görünen kısmı mülk âleminde,

görünmeyen cihetleri ise melekûtiyetten haber verir. Bir bakıma, insanın iç organları da melekûtiyetten sayılır. Bir cevizin de kabuğu mülk, içi melekûttur. Bir damla suda kaynaşan milyarlarca mikrop, bir gram toprakta oynayan yine milyarlarca bakteri de melekûtiyetten haber verirler; su ve toprak ise mülk âleminde. Fakat melekûtiyet denildiği zaman, daha çok, eşyada câri olan kanunlar, bedenlerde hükmeden ruhlar ve hâdiselerin iç yüzünde saklı hikmetler hatıra gelir. Madde âlemi, görünsün görünmesin, mülk olarak kabul edilir. Yerin her yanını kaplamış çekim kuvveti, semâyı hıncahınç doldurmuş melekler, karanlık dehlizleri, mağaraları yurt edinmiş cinler âlemi, her hâdisenin hfizedildiği levh-i mahfûz, onun küçük bir misâli olan insan hâfızası, arş, âlem-i misâl bütün bunlar, hep melekûtiyet âleminde.

Her şeyin içine melekût, dışına da mülk denir. Bu itibarla insan ile kalp, birbirine hem zarf, hem mazruf olur. Çünkü insan mülk cihetiyle kalbe zarf olur. Melekût cihetiyle de mazruf olur. Mazruf, zarfa konulan şeye deniliyor. Mülk âleminde insan kalbi, bedenin içinde yer almıştır. Yani beden zarftır, kalp ise mazruftur, bedene yerleştirilmiştir. Melekût cihetinde ise kalp zarf olur, beden mazruf. İnsanın melekût ciheti mânevî kalbidir, ruhudur, aklıdır. Her canlıda olduğu gibi insanda da esas olan ruhtur, beden ise onun hizmetine verilmiş bir ordu gibi. Ruhun bir sıfatı olan hayat, bedenin içini de dışını da kaplamış. Diğer bir sıfatı: İlim. İnsan bu sıfat ile bedeni bütünüyle bilir, içine alır.

Ruhun bir özelliği; sevgi. İnsanoğlu saçını da sever, elini de; gözünü de sever, midesini de. Demek ki sevgi sıfatı bütün bunları kuşatmış, içine almış durumda. Kâinatın da melekûtiyet ciheti, yani onda hükmeden kanunlar manzûmesi her varlığı kaplamış, hükmü altına almış bulunuyor. Ve her şey melekûtiyetten idare ediliyor.

Melekûtun bir başka mânâsı da hâdiselerin bilemediğimiz hikmet yönü. Meselâ, hastalığın mülk ciheti, yani görünen veçhesi ıstıraptır, acıdır, elemidir. Melekûtiyet ciheti ise günahlara keffâret olması, insanı mânen yüceltmesi, kalbini dünyadan âhirete, halktan Hakk'a çevirmesi gibi nûrânî meyveler. Hastalığın çirkin görülen ciheti aynanın renkli yüzüne benziyor; mânevî faydaları, uhrevî meyveleri ise aynanın parlak yüzü gibi. Zâten o parlak yüzdeki güzellik de arka yüzdeki karışık renklerden, koyuluktan, siyahlıktan doğmuyor mu? İşte hastalığın bu mülk ciheti çirkin görüldüğü

içindir ki, mikroplar ona sebep kılınmış ve insanların şikâyetleri bunlara yönelmiştir. Bazı olayları veya eşyayı, İlâhî kudret doğrudan yaratıyor. Zira bunların mülkleri de melekûtları da parlak ve güzel görünüyor, itirazlara, şikâyetlere konu olmuyorlar. Ama hikmetini insan aklının idrâk edemediği, görünüşte çirkin, fakat gerçekte güzel olan olaylar için sebepler yaratılıyor ve iş o sebepler eliyle icrâ ediliyor. Sebepleri takdir eden de, neticeyi yaratan da Allah; ama İlâhî hikmet birçok icraatlara sebepleri perde kılınmış. Hayat gibi, hem mülk hem de melekût ciheti parlak olanlarda ise kudretin faâliyeti doğrudandır, sebepler vâsıtasıyla değil.

İnsanın mâruz kaldığı musîbetler, belâlar ve felâketlerin de kabirle başlayan ebed yolculuğunda ne büyük bir lütuf olduğu ölümden sonra anlaşılacak. Ama kâmil bir mü'min, "kaderin her şeyi güzeldir" diyerek o melekûtu bu mülk âleminde hisseder. "Ölmeden önce ölmenin", daha doğru bir şekilde "öldükten sonra da en güzel şekilde yaşamının" sırrına ermekle belâlarda sefâyı yakalar ve musîbetlerden kendi ebedî mutluluğu adına âzamî derecede istifâde eder. İmanın iki dünya saâdetine vesîle olmasının bir yönü de bu olsa gerek.

Güneş ve ay'ın yüzleri parlak olduğu gibi, gecenin ve bulutların da iç yüzleri ışıktır. Güzellik iki kısımda incelenir, birisi "hüsn-i bizzat", yani zâtında güzel. Diğeri ise "hüsn-i bi'l-gayr", yani neticeleri güzel. Güneş ve ay parlaktır, ışık sahibidir, yani bizzat güzeldir. Bulutlar ve gece ise ilk bakışta karanlık görünürler, ama bulutları aşarsanız güneşe varır, geceyi de lerseniz gündüze kavuşursunuz. Yani bunların da içyüzleri güzeldir.

İşte bu örnek gibi, sağlık bizzat güzeldir, hastalık ise neticesi itibarıyla. Yemek bizzat güzeldir, perhiz yapmak ise neticesi itibarıyla. Gül bizzat güzeldir, gübre ise neticesi itibarıyla. Mülk ciheti çirkin zanedilen eşyanın ve olayların melekût cihetiyle güzel oldukları bu cümlede veciz bir şekilde ders verilir.

Melekûtun bir başka ciheti: Eşyanın bir sûreti, bir de hakikati var. Sûret mülk ciheti, hakikat ise melekûtiyet cihetidir. Bütün hakikatler İlâhî isimlere dayandığına göre melekûtiyet ciheti doğrudan doğruya esmâ-i İlâhiyeye bakar. İlmî bir yazının mülk ciheti harflerdir, melekûtu ise mânâsı. İşte o mânâdır ki, yazarına "âlim" dedirtir. Yani yazının melekût ciheti "âlim" ismine bakar, ona dayanır. Semâ büyük bir sayfa; her bir yıldız bir harf gibi. O

sayfayı dikkatle okuyanlar “Aziz, Cebbâr, Kaadir, Kayyûm” gibi îlâhî isimlere hemen intikal ederler. Kâinat kitabını okuyup tefekkür eden ve imanını amele dökabilenlere ne mutlu! ³¹¹

Din Günü

“Din günü” kavramı, “gün” anlamına gelen “yevm” kelimesiyle; “itaat, hesap, ceza (yapılan işin tam karşılığının verilmesi)” gibi anlamlara gelen “ed-dîn” kelimesinden oluşur. Din günü: Yapılan işlerin tam karşılığının verilip görüleceği hesap günü anlamına gelir. Bu tanımda geçen “gün” kelimesi, bir gün ve gecenin toplamı olan yirmi dört saat anlamında olmayıp, zaman bölümlerinden herhangi birini ifade etmektedir. Buradaki “gün”; ay, yıl, asır, çağ gibi bildiğimiz veya bilmediğimiz herhangi bir zaman birimi olabilir. “Bugün dünya, yarın âhiret” sözünde olduğu gibi. Kur’anda geçen ifadelerden yola çıkılarak âhiretteki bir günün bin veya elli bin sene olduğu anlaşılmaktadır. “Din” kelimesi ise burada, hesap, ceza, karşılık anlamlarına gelir.

“Din günü” kavramının ifade ettiği başlıca anlamlar şunlardır:

Hayrın hayır, şerrin de şer olarak görüleceği “Kıyâmet günü”.

Yapılan işlerin karşılığının tam olarak verileceği “Ceza günü”.

İnsanların yaptıkları işlerin, Allah tarafından takdir edilip hesabının görüleceği “Hesap günü”.

Din gününden kastedilen, âhirettir, hesap günüdür. Kur’an’ı, Kur’anî kavramları, öncelikle Kur’an’la tefsir etmek en doğru yoldur. Din gününün ne olduğunu başka âyetler açıklamaktadır: “*Sonra din gününün ne olduğunu nereden bileceksin? O gün, kimsenin hiç kimseye hiçbir fayda sağlamayacağı bir gündür. O gün emir yalnız Allaha aittir.*”³¹² Din günü: “Bütün iyi ve kötü işlerin Hak ölçüsünden geçerek son tahakkukunu bulacağı ve birbirinden tamamen ayrılacağı son zamandır.” Gelecekte, yapılan işlerin tam karşılığının verileceği son gün demektir.

311 Alâaddin Başar, Nur’dan Kelimeler, Zafer Y., c. 1, s. 130-136

312 82/İnfitâr, 17-18

Görüldüğü gibi, Din günü, Kıyâmet gününü ifade etmektedir. Kıyâmet gününün, öldükten sonra dirilme, durup bekleme, sual, hesap, mîzan, sırat ve ceza gibi durum ve mertebeleri vardır. Şu halde Din günü, dinin mâlum olan mühim günü demektir ki, bundan da âhiret ve kıyâmet günü anlaşılmaktadır. Bu günde herkes, dünyada yaptıklarının karşılığını mutlaka görecektir.

Ümit - Korku Dengesi

Allah, Sadece Rahmet Sahibi Değil; Aynı Zamanda Âdildir de: Fâtiha sûresinde, Allah'ın Rahmân ve Rahîm oluşunun ardından, hemen O'nun "din gününün sahibi" olduğu bildiriliyor. Böylece Rahmân ve Rahîm sıfatları, herkesin yaptıklarının hesabını vereceği günün unutulmasına yol açmayacaktır. Her insan kesin olarak bilmelidir ki, **Allah, sadece Rahmân ve Rahîm değil; aynı zamanda âdildir de.** Allah, Rahmân ve Rahîm isimleriyle bizi önce ümitlendiriyor. "Mâlik-i yevmîd-dîn" ile de korkutuyor. Cennete gitme ümidi ile ceheneme düşme korkusu arasında işlerimizi ve niyetlerimizi düzeltmemiz hatırlatılmış oluyor. Allah'ın her şey üzerinde mutlak kudrete sahip bulunması dolayısıyla, dilediğini cezalandırmak O'nun kudretinde ve irâdesindedir. Şu halde, din günü, âkıbetimizin hüsrân veya saâdet içinde olmasının Allah'ın kudreti dâhilinde bulunduğuna inanmamızı ifade etmektedir. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, din günü, umumi ceza ve Rabbânî adâletin günü olacaktır. O günde bizim adımıza iş görenler olmayacak. Parayla kapılar açılmayacak. Rüşvetler, mallar, çocuklar fayda etmeyecek. Dünyevî bir şey zaten yanımızda bulunmayacak.³¹³

Dünyevî mahkemelerden bile korkan insanlara büyük mahkeme ve büyük sorgu hatırlatılmakta ve insan uyarılmaktadır. O büyük mahkemenin tek hâkimi vardır. O günün tek mâliki ve melikinin Allah olduğu vurgulanmaktadır.

Fâtiha'nın ilk iki âyeti Allah, Rab, Rahmân ve Rahîm isimlerini tanıtıyor. Yediklerimizi, giydiklerimizi, sevdiklerimizi, beden ve ruhumuzu yaratan, yaşatan ve yöneteni bize bildiriyor.

Rahmân ve Rahîm olan Rabbimiz, Allah'a hamd etmemizi istedikten sonra, ceza gününün sahibi olduğunu hatırlatıyor. Kur'an'ın temel üslûbudur bu: Ümit ve korku; Cennet ve cehenem; rahmet ve gazab... İki gerçekle karşı karşıya bırakır irâde sahibi insanı. İnsan bunlardan birini tercih eder yaşayışıyla. Allah, bu zıtların birbirini dengelemesini ister. Ümit-korku dengesi hayatımıza yön vermelidir. **Bu, aynı zamanda bize tebliğin metodu da öğretiyor.** Önce inanan - inanmayan herkese sevindirici, müjdeleyici olacağız. Sonra mü'minleri ayırıp, iman kardeşliği sebebiyle dost ve öncelikli kabul edecek; fakat herkese devamlı açıklayıcı, anlatıcı, kurtuluşu dâvet edip felâketi gösterip uyarıcı olacağız. Bunlardan anlamayanlar için korkutucu, sakındırıcı ifadeler kullanacağız.

Kur'an, üç boyutlu, üç zamanlıdır. İfade ve mesajı bu üç zaman dilimini kuşatır. Kur'an, coğrafyalar üstü, yani evrensel olduğu gibi, aynı zamanda çağlar üstüdür, tüm zamanların kitabıdır. Kur'an, hali ve halimizi anlatırken mâzîyi (geçmiş) hatırlatır. Aynı zamanda insanı geleceğe hazırlar. İstikbâli göz önüne serer. İstikbâl denilince çoğu kimsenin aklına gençlikten sonra yaşanan dünyevî dönem gelmektedir. Bu, ileriye görememektir, uzun vâdeli değil; küçük düşünmek ve küçülmektir. İstikbâl göklerde değil; köklerde; yani fitratta ve kaynak Kitap'ta. İnsan, Kur'an'ın mesajından beslenerek bu üç zamanı yaşarsa zamâne insanı olmaktan çıkar; diri diri yaşar ve her yaptığı ibâdet değeri kazandığından canlı Kur'an olur. Bu şuurdaki insan, din günü bilinciyle hesaplı yaşar, büyük mahkemede hesaba çekilmeden kendi nefsinin hesabına geçer.

Bir ömür boyu sürececek maaş karşılığında birkaç saat çalışma zahmetine kim katlanmaz? Aynen bunun gibi, âhiret hayatıyla karşılaştırıldığında çok kısa olan şu fânî dünyada, milyar dolarlara değişilmeyecek şerefli kulluk görevini terketmek akıllılık mıdır? İnsan, çok aceleci ve unutkan. Allah da çok merhametli ve bizi uyarıyor ve bize din gününü hatırlatıyor. İstikbâl için yatırım yapmalıyız. Orada lâzım olacak azığı buradan hazırlayıp göndermeliyiz. Din günü şuuru bize bunları kazandırır.

İlk ferdinden son ferdine varıncaya kadar, bütün insanlar o gün bir araya toplanacaktır. İnsanların İlâhî hükümler hakkında tek bildikleri husus vardır. Fakat o gün; bu hükümler, başka zamanlarda anlaşıldığından son derece fazla olarak, topyekün insanlar tarafından bir anda müşâhede olunacaktır.

Allah Teâlâ'nın hikmeti, bu dünyada sebepleri koymayı dilemiş, insanı da bu nizama uymakla yükümlü kılmıştır. Hikmet; izzet ve kudrete gâliptir. Dolayısıyla sebepler dairesi, itikad dairesine gâliptir. Bu iki zıt kavramdan ortaya çıkan âhenk sâyesinde mü'min, bir taraftan Allah'ın izzetini unutmaktan kurtulurken, öbür taraftan yaşayış planında sebepler düzenini ihmal etmekten kurtulmaktadır. Din gününde, Allah'ın izzetini perdeleyen bu nizam kaldırılıp her şeyin mâhiyeti, içyüzüyle ortaya çıkacaktır. İtikad dairesi, sebepler dairesine gâlip geleceği, bütün hüküm ve mülkün Allah'a âit olduğu tam bir şekilde ortaya çıkacağı içindir ki, böyle bir tahsis vârid olmuştur.³¹⁴

İnsanların öldükten sonra dirilecekleri, bir araya gelerek hesaplarını verip, âkıbetlerini görecekları gün, din günüdür. O gün insanın başkalarıyla, hatta kendi anesi, babası, eşi ve çocuklarıyla bile ilgilenmeye ne hali, ne fırsatı vardır. Din gününün şiddeti ve olağanüstü korkusu, herkesi kendi derdine düşürür. Allah o diriliş gününü diğer adıyla din gününü Kuran'da şöyle tarif etmektedir: *"Din gününü sana bildiren şey nedir? Ve yine din gününü sana bildiren şey nedir? Hiçbir nefsin bir başka nefse herhangi bir şeyle güç yetiremeyeceği gündür; o gün emir yalnızca Allah'ındır."*³¹⁵

O gün dünya hayatında kişinin en çok değer verdiği ilişkiler Allah'ın azâbı karşısında paramparça olur. Artık insanlar arasındaki dünyevî yakınlıkların, soy bağlarının hiçbir anlamı kalmamıştır. Tek değer, kişinin imanıdır. Hiç kimse, kimseye yardım edemez. Ancak öyle bir irâde yardım edebilir ki Cennetin sonsuz nimetlerine de, cehenemin çılgin yanan ateşine de, görevli meleklerle de hâkim olsun... Bu, insanın Allah dışında yardım beklediği tüm kapılarının kapanmış olması demektir. İçinde bulunduğu bu zor durumdan onu ancak Allah kurtarabilir. O da yine Allah'ın dilemesine bağlıdır.

Kişi din gününün tek sahibi olan Allah'ın huzurunda ilk yaratıldığında olduğu gibi yalnızdır. Dünyadaki yaşamı süresince her yaptığı, her düşündüğü Allah tarafından gözler önüne serilir. En ufak bir ayrıntı dahi unutulmaz. Allah azamet ve şânına yaraşır bir ortam yaratır ve yarattığı kullarından hesap sorar. Ancak, kimi dilerse rahmetiyle kurtarır. İnkârcıların kahredici bir pişmanlığa sürüklendiği bu günde mü'minler, sevinçli ve coşku-

314 Suad Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyet, Kayıhan Y., s. 127-128

315 82/İnfitâr, 17-19

ludurlar. “...O gün Allah, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri küçük düşürmeyecektir...”³¹⁶ Çünkü Allah, “elçilerine ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şahitlerin (şahitlik için) duracakları gün yardım edeceğini” vaad etmiştir. İşte o günün sahibi, yalnız Allah’tır ve emir O’nundur.

İşte o, yalnızca bir tek çığlıktan ibârettir; artık kendileri (diriltilmiş olarak) bakıp duruyorlar. Derler ki: “Eyvahlar bize; bu, din günüdür. Bu, sizin yalanladığımız (mü’mini kâfirden, haklıyı haksızdan) ayırma günüdür.”³¹⁷ “O gün, yalanlayanların vay haline. Ki onlar, din gününü yalanlıyorlar. Oysa onu, ‘sınır tanımaz, saldırgan’, günahkâr olandan başkası yalanlamaz.”³¹⁸

Din Gününün Tek Sahibi Allah’tır

Âhirete, din günü denilmesinin bir sebebi de, âhiretin dinin temel esaslarından olmasıdır. Allah ve âhiret inancı, tevhidin tüm esaslarını içermektedir. Allah, âhiretin sahibi olduğu gibi; dünyanın da sahibi, mâlikî ve melikî (yöneticisi)dir. Ama burada “Din, ceza gününün mâlikî” denmiştir. Bunun sebebi: Bu dünyada bir kısım insanların mâliklik ve meliklik iddiasında bulunmalarına Allah’ın fırsat vermiş olmasındandır. O’nun dünyanın sahibi ve yöneticisi olduğuna karşı gelen bazı çatlak sesler olabilir. Ama O’nun âhiret gününün sahibi oluşuna orada itiraz eden kâfir, müşrik hiçbir kimse olamayacaktır. Âhirette mülk ve milk, sahiplik ve otorite yalnız ve yalnız O’na aittir. “Kimindir o gün hükümrancılık? Elbette kâhâr olan tek Allah’ındır.”³¹⁹; “O gün iş tamamıyla Allah’ındır.”³²⁰ Elbette âhiretin de dünyanın da sahibi sadece Allah’tır. Yoksa, âhiretin sahibi ve yöneticisi ile dünyanın sahibi ayrı ayrı güçler değildir. Ne var ki, O’nun dünyanın sahibi oluşu, bazı küfür çevrelerince tartışılabilir, âhiret mâlikliği tartışmasız ve itirazsızdır.

Gerçek mü’min ise, O’nun dünya mâlikliği karşısındaki tartışma ve itirazları ortadan kaldırmakla görevlidir.

316 66/Tahrîm, 8

317 37/Sâffât, 19-21

318 83/Mutaffîfîn, 10-12

319 40/Mü’min, 16

320 82/İnfîtâr, 19

Yüce Allah'ın her şeyin tek yaratıcısı ve sahibi olduğunu bildiren pek çok gerçek vardır. Örneğin, kâinatın yapı taşı olarak bilinen atom ve hayat binasının ana maddesi olarak kabul edilen hücre. Atom, bunca küçüklüğüne rağmen büyük bir mucize; Hücre, bunca görülmezliğine rağmen bir başka mucize. Şüphesiz bu kâinat, her dilden okunan, her vesile ile anlaşılan apaçık bir gerçekler kitabıdır. Evrenin herhangi bir noktasına dikkatlice bakmak, Allah'a ve din gününe, yani âhirete inanmak için yeterlidir. Allah'ın okunan kitabı olan Kur'an'da din günü anlatılırken, görünen kâinat kitabından da bazı sayfalar gözler önüne serilmiştir. Böylece öldükten sonra dirilme işi, kıyâmet günü ve âhiret hayatı, en gerçekçi ve doğru bir şekilde anlatılmıştır. Şimdi, konuyla ilgili Kur'an âyetlerini ve kıyâmet gününün Kur'an'da geçen diğer isimlerini görelim.

Kur'an'da Din Günü

Din Günü anlamında “yevmu'd-dîn ifâdesi, Kur'an-ı Kerim'de toplam olarak 13 yerde geçer.³²¹ Din günü kavramının dışında da Kur'an'da kıyâmete ve âhirete ait pek çok isim zikredilmiştir.³²²

321 Din Günü Anlamındaki Yevmu'd-Dîn İfâdesinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 13 Yerde:) 1/Fâtiha, 4; 15/Hicr, 35; 26/Şuarâ, 82; 37/Sâffât, 20; 38/Sâd, 78; 51/Zâriyât, 12; 56/Vâkıa, 56; 70/Meâric, 26; 74/Müddessir, 46; 82/İnfîtâr, 15, 17, 18; 83/Mutaffîfin, 11.

322 Din günü gibi, kıyâmet günü anlamına gelen ve Kur'an'da geçen diğer önemli isimler şunlardır: *Es-Sâatü*: Allah tarafından bilinen ve kararlaştırılmış olan zaman demektir (30/Rûm, 12, 14, 55). *El-Yevmü'l Hakk*: Hak günü, doğruluk günü demektir (78/Nebe', 39). *Yevmü'l Ma'lûm*: Geleceği kararlaştırılmış belirli ve muayyen gün demektir (56/Vâkıa, 50). *El-Vaktü'l Ma'lûm*: Geleceği belli olan, Allah katında kararlaştırılmış bulunan vakit demektir (38/Sâd, 80-81). *El-Yevmü'l Mev'ûd*: Vadedilmiş, yani olacağına söz verilmiş gün anlamındadır (85/Burûc, 2). *El-Yevmü'l Âhir*: Son gün, dünya hayatından sonra gelecek olan hayat demektir (58/Mücâdele, 22). *Yevmü'l Âzîfe*: Yakında gelecek olan musibetler ve felâketler günü anlamına gelir (40/Mü'min, 18). *Yevmü'n Asîr*: Zor ve müşkül bir gün demektir (54/Kamer, 8; 74/Müddessir, 8-9). *Yevmü'n Azim*: Büyük bir gün anlamındadır (6/En'âm, 15). *Yevmü'l Ba's*: Ölümünden sonra yeniden dirilme günü anlamına gelir (26/Şuarâ, 87). *Yevmü't-Teğâbün*: Aldanmadan duyulan üzüntü ve esef günü anlamına gelir (64/Teğâbün, 9). *Yevmü't-Talak*: Buluşma ve kavuşma günü demektir (40/Mü'min, 15). *Yevmü't-Tenâd*: İnsanların korku ve dehşetten bağırıp çağıracağı gün (40/Mü'min, 32). *Yevmü'l Cem'*: Toplanma günü, yaratılmışların toplanacağı gün demektir (42/Şûrâ, 7). *Yevmü'l-Hisâb*: Hesap günü demektir (38/Sâd, 16, 26). *Yevmü'l Hasr*: Hasret günü, yapılan işlerden dolayı pişmanlık duyup hasret çekme günü anlamlarına gelir (19/Meryem, 39). *Yevmü'l Hurûc*: Dirilip kabirden çıkma günü anlamındadır (50/Kaf, 41-42). *Yevmü'l Fasl*: Hak ve bâtılın ayırt edileceği hüküm günü demektir (44/Duhân, 40; 77/Mürselât, 14, 38). *El-Kaari'a*: Çarpıcı belâ, âlemin tahribi zamanında varlıkların birbirlerine şiddetle çarpmalarından dolayı, insanların akıllarını alacak ve öderlerini patlatacak olan büyük hâdise demektir (101/Kaaria, 1-5). *El-Gâşiye*: Perde günü, her şeyi sarıp kaplayan gün anlamındadır (88/Gâşiye, 1). *Et-Tâmmetü'l-Kubrâ*: Büyük musibet ve felâket günü demektir (79/Nâziât, 34-35). *En-Nebeü'l-Azim*: Büyük haber günü demektir (78/Nebe', 1-2). *El-Hakka*: Zaruri olarak gelip gerçekleşecek olan sabit saat ve zaman demektir (69/Hakka, 1-3). *El-Va'ad*: Vade günü demektir (70/Meâric, 42-44). *El-Vâkıa*:

Din günü ile ilgili Bazı Âyetler: “Allah, din gününün (mükâfat ve ceza gününün) sahibidir.”³²³ Bu âyet, Allah’ın ceza ve öldükten sonra dirilme gününün tek sahibi olduğunu, itaatkâr olanlarla, günahkâr olanların ortaya çıkarılıp yaptıklarının karşılığını göreceklərini belirtiyor. Allah dünyada zulüm yapanlara hemen cezalarını vermiyor. Ancak, zâlimlerin zulmüne râzı olmadığını beyan etmiş, bu emre uymayanlardan mutlaka intikam alacağını açıkça bildirmiştir. İşte, “din gününün mâlikî” âyetinden kastedilen mânâ budur. Yani zerre miktarı iyilik yapan mükâfatını, yine en küçük kötülük yapan da cezasını görecektir.

“(Şeytana) tâ ceza gününe kadar lânetim üzerinedir.”³²⁴ Yani ceza günü gelince, o da lâıyk olduğu ebedî azâba kavuşmuş olacaktır. Âyetler, “din günü”nün, yapılan işlerin karşılığının görüleceğı “ceza günü” anlamına geldiğine işaret ediyor. Kıyâmet gününe kadar lânete uğramış kişiler, ebedî azâbı hak etmiş olanlardır. Bunun için, şeytan da âhiret âleminde, lânetin üzerinde azâba uğrayacak, Allah’ın emrini uygun görmemenin ebedî cezasını çekecektir. Ayrıca âyetler, dünya hayatında, Allah’ın hükümlerini beğenmeyip uygun bulmayanlara, yani şeytanlaşanlara ilâhî bir ikaz niteliğı taşımaktadır.

“(İbrahim a.s.), ceza günü hatamı bağışlayacağını umduğum da O’dur.”³²⁵ Âyet, Allah’ın her şeye kadir bir ma’bud olduğunu ifade ediyor. Hz. İbrahim, bir peygamber olduğu için, günahıtan mâsumdur. Fakat bu âyette, insanlığa bir fazilet dersi verilmek isteniyor. Din gününe gerçekten inanmanın, günahlardan korunup, Allah’ın rahmetine ilticâ etmekle mümkün olacağı, insanlara böylece öğretilmiş oluyor.

“Vah bize, bu ceza günüdür!” dediler. Bu, (daha önce) yalanlamakta olduğunuz hüküm günüdür.”³²⁶ Bu âyetler, din gününü yalanlayarak ona inanmayanların, o günde nasıl üzüntüler içinde kalacaklarını haber veriyor. Dünyada iken âhiret hayatını inkâr edenler, o âleme sevkedildiklerinde, bunun bir gerçek olduğunu görüp anlamış olurlar.

Vuku bulacak gün, yani olacağı muhakkak olan gün demektir (56/Vâkıa, 1-2). *Emrullah*: Allah’ın emri, hükümünün geçerliliğı anlamına gelir (40/Mü’min, 78; 82/İnfıtâr, 19). *Yevmü’l Kıyâme*h: Kıyâmet günü, ölümlerin dirilip kalkacağı gün demektir (75/Kıyâme(t), 1-40).

323 1/Fâtıha, 4

324 38/Sâd, 78

325 42/Şûrâ, 82

326 37/Saffât, 20-21

Kur'an, kendine özgü üslûbuyla, bu hâdisenin mutlaka olacağını ifade etmiştir. İşte o gün, yaratıklar arasında Allah'ın hükmünün tecellî edeceği gün olacaktır.

“Ceza günü ne zaman?’ diye sorarlar. O gün onlar ateşte yakılacaklardır. (Kendilerine:) ‘Fitnenizi (fesatçılığınızın cezasını) tadın! Acele isteyip durduğunuz şey budur işte!’ (denilecek).”³²⁷ Âyetler, koyu bir cehâlet içinde kalıp, apaçık örnekleri kavrayamamış kimselerin âhîret inançlarını açıklıyor. Onların “ceza günü ne zaman?” sözlerindeki maksatlarını bildiriyor. Bilmek ve öğrenmek için değil, alay etmek için sorduklarını belirtirken, onların bu sorularına gereken cevabı da veriyor. Din gününü yalanlayanların, kıyâmet gününde ateşe atıldıkları anki durumları anlatılıyor.

“Ve diyorlardı ki: ‘Biz öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz? Önceki atalarımız da mı?’ De ki, öncekiler ve sonrakiler. Belli bir günün buluşma vakti için mutlaka toplanacaklardır. Sonra siz ey sapık yalancılar, elbette bir ağaçtan, bir zakkum ağacından yiyeceksiniz. Onunla karınlarınızı dolduracaksınız. Üzerine de kaynar su içeceksiniz. Susuzluk hastalığına tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz. İşte ceza gününde onların ağırlanışı bu şekilde olacaktır.”³²⁸

“Onlar ki, namazlarına devam ederler. Mallarında belli bir hisse vardır. İsteyene ve mahruma. Ceza gününü tasdik ederler.”³²⁹ Bu âyetler, Allah’a ve âhîret gününe iman etmenin, insan hayatındaki önemini belirtiyor. Şu âyet de âhireti yalanlayanların bazı temel özelliklerini açıklıyor: “(Onlar da) dediler ki: ‘Biz namaz kılanlardan olmadık. Yoksula da yedirmezdik. Boş şeye de dalanlarla birlikte daldık. Ceza gününü yalanladık.’”³³⁰

“Ceza günü oraya (ateşe) girerler. Onlar ondan (hiçbir yere kaçıp) kaybolacak değillerdir. Ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin! Ve yine ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin! (O gün,) kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün emir yalnız Allah’a aittir.”³³¹

327 51/Zâriyât, 12-14

328 56/Vâkıa, 47-56

329 70/Meâric, 22-26

330 74/Müddessir, 43-46

331 82/İnfitâr, 15-19

“Onlar ceza gününü yalanlamaktadırlar. Onu ancak saldırgan ve günaha düşkün kimse yalanlar.”³³²

Kur'an'da din günü anlamında “âhiret” ve “kıyâmet” kelimeleri de kullanılır.³³³

Din Günü Şuuru, Kıyâmetin ve Ölümün Düşündürdükleri

İnsan, teklifsiz, başıboş ve kendi keyfine bırakılmamıştır. Onun yapacağı işler ve yapmaması gerekenler, İlâhî hükümlerle bildirilmiştir. Dünyada irâdesiyle Allah'a kulluk etmesi için ona her türlü imkân sağlanmıştır. Allah'ın kendisine verdiği, maddî mânevî tüm imkânları O'nun istediği gibi kullanan kimse, dünyada ebedî hayatı kazanmış olur. Aksini yapan kişi de bu ebedî hayatın mutlu sonucunu elde edemez. Bunun içindir ki, her insanın âhiret hayatı, dünyadaki ömrüne göre değil; dünya hayatında yaptığı işlerine göre olacaktır.

Ebü Hureyre (r.a.)'den, Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Yedi kimseyi Allah, kendi zıllinden (gölgesinden) başka bir gölge olmayan kıyâmet gününde kendi gölgesi altında barındıracaktır. Bunlar; 1- İmâm-ı âdil (adâletli müslüman devlet başkanı, idareci), 2- Rabbine itaat ve ibâdet eden genç, 3- Gönüllü mescidlere bağlı olan kimse, 4- Birbirlerini Allah için seven ve yine Allah için buğz eden iki kimseden her biri, 5- Makam ve*

332 83/Mutaffifin, 11-12

333 Din Günü Konusuyla İlgili Âyet-i Kerimeler:

- a. Âhirete İman: 2/Bakara, 4, 46, 62, 123, 177; 3/Al-i İmran, 9, 25; 6/En'âm, 113; 7-A'râf, 147; 9/Tevbe, 18-19, 44; 10/Yunus, 45; 16/Nahl, 22; 18/Kehf, 110; 27/Neml, 3; 31/Lokman, 4; 42/Şûra, 7; 70/Meâric, 2, 26.
- b. Dünya, Âhiretin Tarlasıdır: 42/Şûra, 20.
- c. Kıyâmet Alâmetleri: 27/Neml, 82; 34/Sebe', 14; 44/Duhan, 9-14; 75/Kıyâme, 7-9; 18/Kehf, 92-97; 21/Enbiyâ, 96-97; 43/Zuhruf, 61; 47/Muhammed, 18.
- d. Kıyâmetin Kopma Zamanı Bilinemez: 7/A'râf, 187-188; 11/Hûd, 104; 16/Nahl, 77; 21/Enbiyâ, 1.
- e. Kıyâmetin Kopması ve Tekrar Dirilmenin Dehşeti: 17/İsrâ, 58; 18/Kehf, 47; 20/Tâhâ, 105-108; 21/Enbiyâ, 104; 22/Hacc, 1-2; 24/Nûr, 37; 27/Neml, 88; Tûr, 9-10; 77/Mürselât, 8-10...
- f. İlk Defa Yaratın Kudret, Tekrar Diriltecektir: 17/İsrâ, 49-52; 19/Meryem, 66-67; 22/Hacc, 5; 23/Mü'minûn, 84-85; 30/Rûm, 19; 56/Vâkıa, 57, 62; 75/Kıyame, 37-40; İnsan, 28; 79/Nâziât, 27...
- g. Dirilmeyi İnkâr: 6/En'âm, 2, 29-31; 10/Yunus, 7-8; 11/Hûd, 7; 11/Ra'd, 5; 16/Nahl, 38; 17/İsrâ, 49-52; 19/Meryem, 66-67; 23/Mü'minûn, 81-83; 36/Yâsin, 78-79; 37/Saffat, 16-18; 56/Vâkıa, 47-50, 57, 60-62, 83-87; 64/Teğâbûn, 7; 75/Kıyame, 3-6; İnsan, 27-28; 79/Nâziât, 10-14...
- h. Din Günü'nün (Kıyâmet Günü'nün) Tek Hâkimi Allah'tır: 1/Fâtıha, 4; 6/En'âm, 73; 20/Tâhâ, 111; 22/Hacc, 56; 25/Furkan, 26; 43/Zümer, 67; 40/Mü'min, 16; 78/Nebe', 37; 82/İnfitar, 19.

güzellik sahibi bir kadının isteğine rağmen “ben Allah’tan korkarım” diyerek haram işlemeyen erkek, 6- (Gönül hoşnutluğu ile) infak ettiğinden sol elinin haberdar olmayacağı kadar gizli olarak sadaka veren kimse, 7- Tenhada (lisanen veya kalben) Allah’ı zikredip de gözü yaşla dolup taşan kişi.”³³⁴

Kıyâmet günü evlât ve malın fayda vermediği, ancak doğruların doğruluğunun fayda verdiği bir gündür. Geleceğinde hiç şüphe olmayan bu günde, insanlar kabirlerinden çıkarak Allah’ın huzurunda toplanacak ve hiçbir kimse -Allah’ın izin verdikleri müstesnâ- bir diğerine fayda veremeyecektir. İnsanların kendi organları yaptıklarına şâhitlik edecektir.³³⁵ Kısacası bu günün, çok korkunç anları ve özellikleri vardır. Kıyâmet gününde insanın kendi yaptıklarından başka her şeyden, kesin olarak ümidini keseceği anlaşıyor.

Kur’an âyetlerinde ve hadis-i şeriflerde, kıyâmet tasvir edilirken, yer ve gök nizamının bozulmasından ve bunların mahvolup toz haline gelmesinden bahsedilmiştir. “O gün arz (yer) başka bir arz olup değişecek; gökler de değişecek...”³³⁶ Bu âyetten de anlaşıldığına göre kıyâmet, âlemin nizamının bozulmasının ve dünyadaki mevcut hayatın mahvolmasının ismidir. Ondan sonra yeni bir hayat başlayacak, bu yeni hayatın nizamı kurulacaktır. Kıyâmet inancı, dinin iman esaslarındandır. İnsanların davranışlarına yön vermede büyük etkisi olduğu içindir ki, İslâm, bu inancı kendi mensuplarının gönüllerine tam ve kâmil bir şekilde yerleştirmek istemiştir.

Kur’an’ın ve hadis-i şeriflerin belirttiği din gününe ve kıyâmet gününün bildirilen çeşitli durumlarına, ne yazık ki insanların pek çoğu, gerektiği şekilde samimi olarak inanmamaktadır. Dilleri ile “kıyâmet günü haktır” derken, kalpleri o günden gâfil bulunanlar, dilleriyle inanmış, ancak davranışlarıyla o günü yalanlamış olanlardır. Şu da unutulmamalıdır ki, kıyâmeti davranışlarla yalanlamak, yani sanki bu gün hiç gelmeyecekmiş gibi her türlü günah ve kötülükler işlemek, dil ile yalanlamak gibidir. Kıyâmetin vuku bulacağı şüphesizdir. Çünkü bunu Allah haber vermiştir. Kıyâmeti inkâr etmek küfürdür. **Kıyâmetin ne zaman meydana geleceğini Allah, kullarına bildirmemiştir.** O er geç vuku bulacaktır. Şu kadar ki, onun olacağı zamanı kimse tayin edemez. İnsana düşen görev, böyle bir günün gele-

334 Buhâri, Bed’ul Ezân, 384, Tecrid-i Sarih Ter. c. 2, s. 617

335 41/Fussilet, 20-21

336 14/İbrâhim, 48

ceğini bilmek, ona inanmak ve o gün için hazırlanmaktır. Zaten bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi, insan ölünce kendi Kıyâmeti kopmuş demektir.

Din gününe iman etmek, öldükten sonra tekrar dirilmeye inanmak, he-sap ve ceza meselelerini kabullenmek, İslâm dininin inanç esaslarının bir bölümüdür. Allah'ın tek bir ilâh olduğunu kabul etmenin hemen ardından bunlara inanmak gereklidir. İslâm'da ulûhiyet gerçeği ile âhiret hayatının hakikati birleştirilip tek temel üzerine oturtulmuş, böylece itikadî, ameli, ve ahlâkî değerler birleştirilerek bir bütün haline getirilmiştir.

İslâm tasavvurunda hayatın mânası, insan ömrünün teşkil ettiği şu kısa zaman değildir. Hatta bu hayatın anlamını, ne bir kavmin ve toplumun yüz yıllar süren ömrü, ne de bütün insanların süregelen hayatı ifade edebilir. İslâm tasavvurundaki hayat, şu görünen dünya hayatını içine aldığı gibi, Allah'tan başka kimsenin bilmediği âhiret hayatını da içine almaktadır. Mekân itibarıyla da, üzerinde insanların yaşamakta olduğu şu yeryüzünü içine aldığı gibi; âhiret yurdunu da ihtiva etmektedir. Yine âlemleri kucak-larcasına şu görünen kâinata şâmil olduğu gibi, her türlü gerçeklerini Al-lah'tan başka kimsenin bilmediği "gayb" âlemini de kapsamaktadır. O gayb âlemi, ölüm ânı ile başlayıp âhiret hayatıyla son bulur. Mâhiyet itibarıyla hayat, dünya hayatındaki şu bilinen yaşayışı kapsadığı gibi, ikinci hayat de-diğimiz âhiret yaşayışını da içine almaktadır.

İşte din gününe iman etmek, böylesine zamanın sonsuz mesafesini, mekânın Hûdutsuz ufuklarını, hayat ve âlemlerin bitmeyen derinliklerini ve yüceliklerini ifade etmektedir. Bu inanç, kesinlikle kişinin dünya görü-şünü değiştiren ve davranışlarını etkileyen bir inançtır. Her asırda olduğu gibi günümüzde de en önemli hususlardan biri, din gününe iman etmek konusudur. Bunun içindir ki, Kur'an, tevhid inancıyla beraber bu inanç üzerinde ısrarla durmuş, Hz. Peygamber de pek çok sözleriyle bu inancın önemini belirtmiştir. Her konuda hakkı bildiren Allah, hak olan âhiret ko-nusunda da önemle duruyor. Eğer insan yaptıklarından sorumlu olmasay-dı, o zaman iyilik ve kötülüğün farkı ortadan kalkmış olur, insan yaşayışı tamamen maksatsız ve gayesiz hale gelir, her iş neticesiz kalırdı. Oysa in-san, maksatsız ve gayesiz olarak yaratılmamıştır. Her insan, kendi irâdesiyle yaptıklarının karşılığını görmeyecek olsaydı, o zaman iyilik ve kötülük aynı şey olur, günah ve sevâbın anlamı kalmazdı.

İnsanlar, bu dünya hayatında da az çok yaptıklarının karşılığını görürler. Bununla beraber şunu da unutmamalıdır ki, pek çok zâlim günahkârlar, kötülük yapan insanlar, bu dünyada rahat yaşarlar da, birçok iyi insan musibetlere mâruz kalır. Çünkü bu dünya, yapılan işlerin asıl karşılığının görüleceği yer değildir. İşte tüm işlerin karşılığının verileceği ve rabbânî adâletin tecellî edeceği an din günüdür.³³⁷

Allah'ın kâinat için koyduğu bazı kanunlar vardır. Adına Sünetullah dediğimiz bu tabiat kanunlarından biri “ceza=karşılık kanunu”dur. Yapılan hiçbir hareket karşılıksız değildir. Ateş yakar, ekilen tohum biter, olgunlaşan meyve yere düşer... Yani kâinatta neyi düşünsek, nereye göz atsak, Allah'ın koymuş olduğu bu “karşılık kanunu”nu görürüz. Atasözlerinde de “eden bulur”, “eşen düşer”, “her koyun kendi bacağından asılır”, “ne ekersen onu biçersin” gibi ifadeler, karşılık kanunu için örneklerdir.

Karşılık kanunu, en büyük adâlettir. Çünkü insan, daha önceden bildiği esaslara uyup uymamanın neye mal olduğunu bilmekte, seçimini hür irâdesiyle ona göre yapma imkânına sahip olmaktadır. Bu ilâhî kanuna göre, herkes amellerinin karşılığını görecektir, hiç kimse başkasının günahını çekmeyecektir.³³⁸ Bununla birlikte, ister hayır, ister şer olsun, yapılan en küçük iş karşılıksız kalmayacaktır.³³⁹ Bu da insanın, bahane bulma duygusunu yok edecek; “kendim ettim, kendim buldum” şeklinde bir neticeye varmasına yol açacaktır. Kâinatta her şeyin bir karşılığı olduğu gibi, yapılan hiçbir kötülük, kimsenin yanına kâr kalmayacaktır. Hal böyle iken, bütün karşılıkların görülebilmesi için, dünya hayatı elbette kâfi değildir. O zaman şöyle bir durumla karşı karşıya kalırız: Bir tarafta karşılık kanunu, diğer tarafta dünya hayatının buna kâfi gelmeyeşi. Burada, “imtihan edilme” söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında “karşılık kanunu”, âhirete inanmanın zarûretini de ortaya koyar. Yani her şeyin bir karşılığı olacağına göre, dünya hayatının da bu karşılıklar için kâfi gelmediğine göre, mutlaka bir karşılık zamanı olmalıdır. İşte Fâtihâda Allah bu “karşılık günü = din günü”nün tek sahibi olduğunu belirtmektedir. Burada “din”, yapılan bir işin, kendi cinsinden karşılığı mânâsını ifade eder. Bu karşılık kanunu sebebiyle, dünyada da hesaba çeken Allah'tır; âhirette de hesaba çeken Allah'tır. Allah, karşılıkları imhal eder, ama ihmal etmez. (Karşılığını erteleyebilir, istediği vakitte verir; ama

337 Y. Çiçek, F. Yıldız, Din Günü İbâdet, Bir Y., s. 61

338 6/En'âm, 164; 17/İsrâ, 15; 53/Necm, 38

339 99/Zilzâl, 7-8

ihmal etmez.) Allah'ın bu "karşılık kanunu", bütün ilmî disiplinlerce kabul edilmektedir. Burada problem, işin ilâhî boyutunun gözardı edilmesidir.³⁴⁰

Nübüvvet, yani peygamberlik, Allah'ın insanlık tarihine yönelik bir müdâhalesidir. O, bu müdâhaleyi kullarına olan rahmet ve şefkatinden dolayı Rahmân ve Rahîm isminin bir tecellisi olarak yapıyordu. Din günü demek olan âhiret ise, Rabbimiz tarafından insanlığın geleceğine bir müdâhale. O, bu müdâhaleyi İlâhî adâletini gerçekleştirmek için yapar. Fâtihâda Rahmân ve Rahîm isimlerini bildiren âyetten hemen sonra gelen "din gününün mâlikî" âyeti, insanın tarihiyle istikbâlinin bağlantısıdır. Mâziyi unutmadan istikbâle hazır olması için, içinde yaşadığı anda ne yapması gerektiği de, bundan sonraki âyette hatırlatılmaktadır: *"Ancak Sana ibâdet ederiz. Ve ancak Senden yardım isteriz."*³⁴¹

Dünya, âhiretin habercisi, âhiret dünyanın izdüşümüdür. İnsan adlı bu ölümsüz yolcu, birinden diğerine intikal ederek sürdürür sonsuz yolculuğunu. Çünkü ölüm, bir başka hayatın besmelesidir. Nübüvvet, insanlığın geçmişinin; âhiret ise geleceğinin tarihidir. Kur'an da, bu tarihin akacağı yatağın İlâhî projesi. İnsan, bu projeye bakarak tarihi değiştiriyor ve tarihi tarihe bu projeye taşıyor.

Âhiret olmasaydı, insan insan olamazdı. İnsana irâde verildiği gün âhiret de verildi. Eğer seçiminin ödül ve cezasını görmeyecekse yaratıklar arasındaki bunca ayrıcalığın gerekçesi ne ola ki? İşte bu nedenle âhiret, seçme hürriyetinin, irâde ve şuurun doğal sonucudur. İnsanın seçiminin Allah tarafından kaale alındığının, değerlendirildiğinin bir delilidir. İnsanı yaratan, onu yeryüzüne halife seçip irâde veren ve kendi ruhundan ruh üfleyen Allah'ın, en güzel kıvamda yarattığı kulunun istikbâliyle ilgilenmediğini düşünmek abes olacaktır. Boşuna mı yaratıldı şu muazzam makine ve yaratılanların en muhteşemi olan insan? Boş yere, abes bir iş olarak mı yaratıldı evren ve içindekiler? Cennet niçin yaratıldı? Cehenem lüzumsuz mu?

Âhiret, Allah'ın "vaad" ve "vâid"inin, yani ödül ve cezasının bir gereğidir. Suyu getirenle testiye kıranı mahlûk bile bir tutmazken Hâlık'ın bir tutması O'nun mutlak adâletine nasıl sığar? Eğer "şunu yaparsan ödüllendirilir, bunu yaparsan cezalandırılırsın" deniliyorsa elbette sonuçta "iyi"

340 A. Özbek, Kur'an'da Tevhid Eğitimi, Esra Y., s. 26

341 1/Fâtîha, 5

olanla “kötü” olanın ayrılıp, yapana ödülü, yapmayana cezası verilecektir. Bu nedenle âhiret, adâlet-i İlâhînin kaçınılmaz sonucudur. Âhirete inanmamak adâlete inanmamak, adâleti istememek demektir.

Âhirete iman, ölüm korkusunun insanda bir kâbusa ve kronik bir illete dönüşmesini engeller. Ölümden sonra bir hayatın olduğuna inanan, kendisini koyvermez. Onun için, ölüm bir bitiş değil; bir intikaldir. Bu nedenle âhirete iman eden kâmil bir mü'min, hayatta bir kez ölür. Âhirete inanmayan kâfirse her ölümü hatırlayıp ölür. Bu nedenle âhireti inkâr edenler, mümkün olduğunca ölümü hatırlamak istemezler. Kendilerine ölümün hatırlatılmasından rahatsız olurlar ve beklenenden daha fazla tepki gösterirler. Bir de müslümanların ölümü güler yüzle karşıladıklarını, onunla sık sık selâmlaştıklarını düşünelim. İslâm medeniyetinde mezarlar şehirlerin ortasına yapılırdı. İslâm, insanların ölümü sık hatırlamaları için mezar ziyaretini Nebî'nin diliyle özendirmişti.³⁴²

“Ölümse, Gel dese; Tak tak tak, Mu-hak-kak.”

“Neylersin ölüm herkesin başında.

Uyudun uyanmadın olacak.

Kimbilir nerde, nasıl, kaç yaşında?

Bir namazlık saltanatın olacak,

Taht misali o Mûsâlla taşında.”

“Artık demir almak günü gelmişse zamandan,

Meçhûle giden bir gemi kalkar bu limandan.

Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;

Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli,

Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.

Bîçâre gönüller! Ne giden son gemidir bu!

342 M. İslamoğlu, İman Risalesi, 285

Hicranlı hayatın ne de son mâtemidir bu!

Dünyada sevilmiş ve seven nâfile bekler;

Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler.

Birçok gidenin her biri sanki memnun yerinden,

Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden.”³⁴³

Kur'an, her sayfasında, insanı hem ruhun tarihine, hem istikbâline (âhirete) götürerek insana önünü ve sonunu hatırlatır. Bu nedenle mü'min, her ânında üç zamanı birden yaşayan insandır. Bu, ona süreklilik ve sorumluluk duygusu verir. Kur'an'daki kıyâmet, Cennet, cehenem, mahşer, mîzan ve sorgu sahneleri, mü'minde sorumluluk hissini ve fazileti güçlendirmek için istikbâline açılan birer penceredir.

“Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibârettir.”³⁴⁴ Oyuncaktan hoşlanan çocuklar mıyız, yoksa rüştümüzü isbat eden adamlar mı? Dünya oyuncağına verdiğimiz değerde saklı bunun cevabı. Oyuna dalıp çokça eğlenenler, çocuklar ve o seviyedeki çocuk akıllılardır.

Din günü şuûru, bize ölümü sık sık düşündürür ve bizi oraya hazırlar. Bu bilinçle ölüm râbitası, bir adım daha ileri giderek şehâdet râbitası yapmalıyız. Bu bilinç ve râbitalar, bize sadece âhret azığı değil; dünyada kaybettiğimiz izzeti, insanlık onurumuzu da kazandıracak ve ölüm korkusunu yenen, ölümle sevdalanan bir seviyeye çıkaracaktır. Ancak bu sâyede haklarımızı söke söke almak için dilenış değil direniş gerektiğini öğrenir ve canlı şehid olarak şerefli bir hayat süreriz. Bugün Yahûdi, teknik imkâna sahip milyarı aşan kimlik müslümanlarından değil; intifâda coşkusunu sürdüren çocuk yaştaki genç yiğitlerden korkmaktadır. Ölümünden korkan gayr-ı müslim, en çok ölümünden korkmayanlardan korkar. Müslümanın müslümanca yaşamadığı her ortamda müslümanca ölme imkânı her an vardır.

Her asırda olduğu gibi, günümüzde de bir kısım insanın, kıyâmet gününe iman etmeyişlerinin sebebi, öldükten sonra dirilmeyi uzak bir ihtimal görmeleridir. İnanmayanların görüşüne göre hayat, sebepsiz, hedefsiz ve gayesiz bir hareketten ibârettir.

343 Sırasıyla: Necip Fazıl, Cahit Sıtkı, Yahya Kemal

344 6/En'âm, 32; 29/Ankebût, 64; 47/Muhammed, 36; 57/Hadid, 20

Oysa her şeyde bir sır, o sırrın gerisinde bir hedef ve hedefin gerisinde de bir hikmet vardır. İnsan bir ölçü dâhilinde bu dünyaya getirilir, yine aynı şekilde takdir edilmiş olan âkıbete, ceza ve hesap gününe döndürülmüş olur. Dünya hayatı da, her insan için bir imtihandır. İnsanların bütün bu gerçekleri bilip bunların gerisinde kudret ve hikmet sahibi Yüce Yaratıcı'yı düşünmesi gerekir. İşte bu bilgi ve düşünce insanı âhiret inancına götürür.

İnsanların çokça hatırlaması gereken ölüm, her canlının kendisine erişeceği bir hâdisedir. Ölüm, kendi yolunda sapmadan ve durmaksızın ilerler. Ne geride bıraktıklarına, ne de ıstırap çekenlerin feryadına bakar. Korkanların korkusu, sevenlerin de sevgisi bunu önleyemez. Hayatı sadece dünya hayatından ibâret görmek, çok ilkel bir düşüncedir. Kur'an, düşüncesi gelişmemiş bu tür kişilerin sözlerini ve durumlarını şöyle dile getirir: *"Onlar derler ki: 'Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yok! Tekrar dirilecek değiliz.'"*³⁴⁵

İslâm'da dünya, âhiretin tarlasıdır. Dünya hayatını ıslah etmek, ondan her tür kötülüğü ve bozgunculuğu kaldırmak, bütün insanlar için iyilik ve adâleti gerçekleştirmek gibi işlerde sarf edilen emek ve uğraşların hepsi, âhiret sermâyesidir. Böyle bir inançla çalışan ve Allah'ın rızâsını dileyerek gönülden bu güne inananların yeryüzünü ihmal etmeleri, azgınlıklara ve bozgunculuklara göz yumarak dünyayı terk etmeleri mümkün olabilir mi?

Bazı insanlar, -âhirete iman ettiklerini iddia etmekle beraber- kendilerini, câhilliğin ve azgınlığın akıntısına kaptırmışlarsa; bu, Allah'a ve âhiret gününe inandıkları için değil; âhirete imanlarının zayıf oluşundandır. Her asırda, âhireti inkâr edenler veya bu güne, inanılması gerektiği şekilde inanmamış olanlar, devamlı günah işlemeyi arzu edip buna karşı bir engelin çıkmasından korkanlar ve her şeye kadir Yaratıcının huzurunda hesap vermek istemeyenlerdir. İşte bunun için de öldükten sonra dirilmeyi ve âhireti hayal zanederler.

Din gününe inanmak ve bu inancın gereğini yapmak, kötülüğe koşan her nefis için bir gem, günahı seven her insan için de bir engeldir. Bütün insanlığa hitap eden Kur'an, bu günün olmasını imkânsız görenlere en kesin ve doğru cevabı verir: *"İnsan, kendini bir nutfeden nasıl yarattığımızı*

345 6/En'âm, 29

*görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi.*³⁴⁶ İnsanın yaratılışındaki hayret verici durumlar, organlarının yapısındaki çeşitli özellikler, onun tekrar diriltilesinden çok daha önemli ve dikkat çekicidir. Allah'ın sanat ve kudretindeki bu incelikleri, mükemmellikleri bilip görenler, öldükten sonra dirilmeyi artık nasıl inkâr edebilirler? Ne yazık ki ünsiyet etmediği her şeyi inkâr, insanoğlunun tabiatındadır. Eğer o yılanı yüzüstü ve hem de sür'atle yürür görme, ayaklardan başka şey üzerinde yürümeyi kabul etmezdi. Hatta insan, dünyayı görmeden, dünyadaki acayip haller ona anlatılsa, onları bile çoktan inkâra kalkardı. Şu halde, din gününü yakînen tasdik etmemek, bu kavramı anlamaktaki noksanlıktan ileri gelmektedir. Görünmediğinden dolayı, din gününe inanmayanlar, ilim adına cehâlet gösterenlerdir. *“Âhiret yurdu, sakınan muttakiler için daha hayırlıdır, siz hiç düşünmüyor musunuz?”*³⁴⁷

Dünya, ne seçim ne de geçim dünyasıdır müslüman için; dünya kulluk/ibâdet dünyasıdır, imtihan dünyasıdır. Sınav esnâsında oyuna dalan, gülüp eğlen kimsenin imtihanında başarı şansı ne kadar olabilir? Gençler, üniversite imtihanına verdikleri önemi, esas sınava, büyük imtihana verseler, din günü bilinci nasıl hayata yansırmış, görürdük. Orta yaşlılar, yakın gelecekleri için hazırlayıp biriktirdiklerini, esas istikbâl için yatırıma dönüştürseler, örnek müslümanların sayısı nasıl artardı! *“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”*³⁴⁸ Mücâdelenin, cihadın, şehâdetin olmadığı yerde din günü bilinci yeterince yok demektir. Ana vatanımız, baba diyarımız Cennet olduğuna göre, biz memleketimizde gerekli ihtiyacımızı karşılamak için bu diyarda gurbete çıkmış durumdayız. Orada lâzım olan azığı unutup, buradaki görevimizi ihmal etmek ve buralarda oyuncaklarla oyalanmak ne kadar mantıklılıktır?

Ne mutlu, din günü bilincine sahip, ölüme ve ölüm ötesi hesaba hazır olan ve ölümden korkmayan, ölümlle dostluk kurabilen canlı şehidlere!

346 36/Yâsin, 77

347 6/En'am, 32; Y. Çiçek, F. Yıldız, a.g.e. s. 65

348 59/Haşr, 18

“(Ey Rabbim,) Ancak Sana ibâdet eder, ancak Senden yardım isteriz.”

“Ey kâfirler tapmam sizin taptıklarınıza... Sizin dininiz size; benim dinim bana!”

“Yuh olsun size ve Allah’tan başka taptıklarınıza! Hâlâ akıllanmayacak mısınız?”

- 5. ÂYET -

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

yardım isteriz : نَسْتَعِينُ ve yalnız Senden : إِيَّاكَ ibâdet ederiz : نَعْبُدُ Ancak

Sana : إِيَّاكَ

“(Ey Allah’ım,) Ancak Sana ibâdet/kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz (duâmızı ancak Sana yaparız).” (1/Fâtiha, 5)

إِيَّاكَ İyyâke (Ancak Sana)

“İyyâke” zamir ve tümleçtir. Tümleçlerin, Arapça cümle kuruluşunda aslında fiilden sonra gelmesi gerekir. Bu tümleç görevi yapan zamir, fiilden sonra gelseydi, anlam şöyle olurdu: “na’büdüke (Sana ibâdet ederiz).” Başa geçtiği için sınırlama ifade eder: “Ancak Sana...” Dolayısıyla bu ifade, iki cümle yerine kullanılmıştır. Bu cümlelerden biri, Allah’a ibâdet, O’na teslimiyet ve kulluk; ikincisi, Allah’tan başkasına ibâdet etmemek, teslim olmamak, kulluk yapmamak. Tevhid, özetle bu iki ifadeden ibârettir. Fâtiha’nın, Kur’an’ın bir özeti olduğu gibi; Kur’an’ın en önemli konusu olan tevhidin özetini de bu “*ıyyâke na’büdü*” ifadesi karşılamaktadır. İman; kabul ve reddir; sevgi ve buğzdur. Tâğutu reddetmek ve Allah’a iman etmektir (2/ Bakara, 256). Tevhidî iman; Lâ ilâhe illâllah’ın bir açılımıdır. İşte “*ıyyâke na’büdü*” bütün bunları içerir, tevhidin özünü vurgular.

“Ancak Sana ibâdet ederiz” ifadesiyle anlamaktayız ki tevhid, sadece fikir ve görüşten ibâret, hatta salt inançtan ibâret değildir. Tevhid, ibâdettir; sadece Allah’a ibâdet ve bütün şekil ve muhtevâsıyla ibâdet. Tevhid, insanın pratik hayatını kuşatmalı, kalbinde başlayıp tüm kalıbına yön vermeli ve hayata yansımalıdır. İbâdet halinde pratize edilemeyen, etkisiz bir şekilde kafa veya kalbe hapsedilen bir düşünce ve duygu değildir tevhid; Sadece Allah’a kulluktur, ibâdettir. Hayat da ibâdetten ibârettir.

نَعْبُد Na’budu (İbâdet ederiz)

İbâdet kelimesi, “abede” fiilinin masdarı olup “itaat etmek, boyun eğmek, tevâzu göstermek, bağlanmak ve hizmet etmek” anlamlarına gelir. İbâdet kelimesinin türediği “abd” kökü, şu anlamlara gelir:

- a- Hürün karşısı olan köle,
- b- Boyun eğmek ve itaat etmek,
- c- Kulluk etmek, ilâh tanımak, tapmak,
- d- Bir şeye bağlanıp, ondan ayrılmamak.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ibâdet kelimesinin ifade ettiği esas mânâlar; “kişinin yüksek ve üstün birine karşı baş eğmesi, itaat etmesi, kendi hürriyetinden ferâgat ederek onun karşısında her türlü isyanı terk etmesi, tam bir bağlılıkla ona boyun eğmesidir.” İşte bu durum, kulluk ve itaattir. İbâdet, itaat etmenin bir çeşididir. Bu itaate müstahak olan da, hiç şüphesiz gerçek ma’bud olan Allah’tır. Çok ibâdet edene âbid; kendisine ibâdet edilene de ma’bûd denir.

Kur’ânî bir terim olarak ibâdetin genel anlamdaki tanımı şudur: “Yapılması sevap olan, Allah’a yakınlık ifade eden, yalnız O’nun emirlerini yerine getirmiş olmak ve rızâsını kazanmak niyetiyle yapılan, her türlü harekete ibâdet denir.”

Demek ki İslâmî mânâsıyla Allah’a ibâdet: “İnsanın rûhen ve bedenlen, gizli ve açık bütün mevcûdiyetiyle yalnız Allah’a yapmış olduğu şuurulu (bilinçli) bir tâat ve kurbettir.”

“İbâdet” kavramı, “kurbet” (yakınlık) ve “tâat” (sevap olan şeyler) kavramlarının anlamını da içermektedir. Dolayısıyla ibâdet eden insan, hem Allah’a yaklaşmış, tanıyıp kulluk etmiş, boyun eğmiş ve hem de O’na itaat etmiş olur. Meselâ namaz kılan bir insan, Allah’a tâat, ibâdet ve kurbet görevlerini yapmış olur. Namazın kabul olması için de “iman”, “ihlâs” ve “niyet” in bulunması gerekmektedir. Korku ve ümit içinde hem zâhir, hem bâtında sonsuz bir alçak gönüllülük ile sınırsız bir tâzimi ihtiva eden ibâdet, “kibir” ve “riyâ” kabul etmez.

“İbâdet”, boyun eğmenin, itaat etmenin, saygı göstermenin ve kulluğun en son noktasıdır. İbâdet, insanın Allah’ın râzı olduğu şeyi yapması, yerine getirmekle yükümlü olduğu fiilleri emrolunduğu şekliyle hayata geçirmesi, hiçbir şey gözetmeden Allah’a kulluk etmesi ve bunu, sadece O’na boyun eğip itaat etmek için yapmasıdır.

İtaat büyük bir makamdır. İbâdet/kulluk yapan “âbid/abd” (kulluk yapan/kul), itaat ve ibâdetle Allah’a bağlandığı için şereflenir. Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.s.)’i, makamların en şerefli olan “risâlet” makamında “kul” kelimesi ile isimlendirmiştir.³⁴⁹ O yüzden şehâdet kelimesinde bile “Rasûl” kelimesinden de önce; daha önemli ve daha şerefli olduğu için “abdühû” (O’nun kulu) ifadesi kullanılır. Çünkü peygamberlik, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) diğer insanlara yönelik ilişki ve görevini ifade ederken; “abd/kul” ifadesi, onun Rabbiyle ilişkisini ve bağı anlamlandırır. Allah’la irtibatın, diğer insanlarla ilişkiden daha şerefli olduğu da açıktır. Biz de, şeref ve fazilet istiyorsak, bunun Allah’la bağımızı güçlendirmekten geçtiğini, yani ancak ibâdet ve kulluk görevlerimizde derinleşmekle makamımızı yükseltebileceğimizi aklımızdan çıkarmamalıyız.

İbâdet, imanın uygulanması, hak ve doğru kabul edilen esasların günlük hayatta yaşanması olduğundan, Allah katında tâat kabul edilen her davranışın bilfiil uygulanmış, yapılmış olması gerekir. Yoksa, yalnız istek halinde kalıp, davranış sahasına çıkmayan duygu ve düşünceler, Allah’a yakınlık anlamına gelen kurbet ve tâat olsalar da, ibâdet değildir. Bunun içindir ki, ibâdetlerin başı olan iman da, sadece kalple tasdiki yeterli olamayacağından, hiç olmazsa dil ile ikrar edilerek açıklanması gerekli görülmüştür. Bunun yanında, niyetsiz, sadece görünürde yapılan işler de ne olursa olsun,

349 Bak. 57/Hadid, 9; 17/İsra, 1; 18/Kehf, 1

ibâdet sayılmazlar. Niyetsiz yatıp kalkmak namaz olmadığı gibi, niyetsiz aç durmak da oruç değildir. O halde kötü niyetle veya Allah'a itaat ve yakınlık kastından başka bir maksatla yapılan işler, ibâdet olamazlar.

Lisanımızda çokça kullanılan “tapınmak ve tapmak” kelimeleri, ibâdet’in değil; yalnızca tâat’ın karşılığı olabilir. Hatta tapmak ve tapınmak kelimelerinden az çok, ne yaptığını bilmemek gibi bir şuursuzluk mânâsı anlaşıldığı için, bu kelimeleri “puta tapmak” , “haça tapmak” gibi yerlerde kullanırız. Oysa kulluk etmek, şuur bakımından tapmak kelimesinden daha iyi ve anlamlıdır. Şu halde ibâdet terimi, bir tâat mertebesini ifade etmektedir ki, en hususi anlamı “ibâdet”, en genel anlamı ise “kulluk” mânâsına gelen “ubûdiyet”tir. İbâdet, Allah’ın râzı olduğu şeyi yapmak; ubûdiyet ise, Allah’ın yaptığını râzı olmaktır, diye de tanımlanmıştır.

Kur’an’da İbâdet

İbâdet kavramı, Kur’an’da en çok kullanılan kavramlardan birisidir. Bu kavram, Kur’an’da isim, fiil ve masdar şeklinde 256 defa geçer. “A b d” kökü ve türevleri ise 275 yerde kullanılır.³⁵⁰ Genel olarak, Allah’a veya Allah’tan başkalarına ibâdeti ifade etmekte kullanılmıştır. Sadece Allah’a ibâdet emredilirken, O’na ortak koşmak ve başkalarına ibâdet etmek, Kur’an’da şiddetle yasaklanmıştır.

350 İbâdet Kelimesinin Kökü Olan A-b-d Kelimesi ve Türevlerinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 275 Yerde:) 1/Fâtiha, 5; 2/Bakara, 21, 23, 83, 90, 133, 133, 138, 172, 178, 186, 207, 221; 3/Âl-i İmrân, 15, 20, 30, 51, 64, 79, 182; 4/Nisâ, 36, 118, 172, 172; 5/Mâide, 60, 72, 76, 117, 118; 6/Enâm, 18, 56, 61, 88, 102; 7/Arâf, 32, 59, 65, 70, 73, 85, 128, 194, 206; 8/Enfâl, 41, 51; 9/Tevbe, 31, 104, 112; 10/Yûnus, 3, 18, 28, 29, 104, 104, 104, 107; 11/Hûd, 2, 26, 50, 61, 62, 84, 87, 109, 109, 109, 123; 12/Yûsuf, 24, 40, 40; 13/Râd, 36; 14/İbrâhim, 10, 11, 31; 15/Hicr, 40, 42, 49, 99; 16/Nahl, 2, 35, 36, 73, 75, 114; 17/İsrâ, 1, 3, 5, 17, 23, 30, 53, 65, 96; 18/Kehf, 1, 16, 65, 65, 102, 110; 19/Meryem, 2, 30, 36, 42, 44, 49, 61, 63, 65, 65, 82, 93; 20/Tâhâ, 14, 77; 21/Enbiyâ, 19, 25, 26, 53, 66, 67, 73, 84, 92, 98, 105, 106; 22/Hacc, 10, 11, 71, 77; 23/Mü’minûn, 23, 32, 47, 109; 24/Nûr, 32, 55; 25/Furkan, 1, 17, 17, 55, 58, 63; 26/Şuarâ, 22, 52, 70, 75, 92; 27/Neml, 15, 19, 43, 45, 59, 91; 28/Kasas, 63, 82; 29/Ankebût, 16, 17, 17, 17, 36, 56, 56, 62; 30/Rûm, 48; 34/Sebe’, 9, 13, 39, 40, 41, 43; 35/Fâtır, 28, 31, 32, 45; 36/Yâsin, 22, 30, 60, 61; 37/Sâffât, 22, 40, 74, 81, 85, 95, 111, 122, 128, 132, 160, 161, 169, 171; 38/Sâd, 17, 30, 41, 44, 45, 83; 39/Zümer, 2, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 16, 17, 17, 36, 46, 53, 64, 66; 40/Mü’min, 15, 31, 44, 48, 60, 66, 85; 41/Fussilet, 14, 37, 46; 42/Şûrâ, 19, 23, 25, 27, 27, 52; 43/Zuhurf, 15, 19, 20, 26, 45, 59, 64, 68, 81; 44/Duhân, 18, 23; 46/Ahkaf, 6, 21; 50/Kaf, 8, 11, 29; 51/Zâriyât, 56; 53/Necm, 10, 62; 54/Kamer, 9; 57/Hadid, 9; 60/Mümtehine, 4; 66/Tahrim, 5, 10, 10; 71/Nûh, 3, 27; 72/Cinn, 19; 76/İnsân, 6; 89/Fecr, 29; 96/Alak, 10; 98/Beyine, 5; 106/Kurays, 3; 109/Kâfirûn, 2, 2, 3, 3, 4, 4, 5, 5.

Kur'an'da ibâdet kelimesi, daha çok nefislerin sadece Allah için başka kayıtlardan kurtarılması, yalnız O'nun ibâdetine tahsis edilmesine işaret etmektedir. Yani insan, sevgide, korkuda, ümit ve tevekkülde, itaat edip boyun eğmede Allah'a hiçbir varlığı ortak koşmayacaktır. Çünkü **ibâdet, sevginin, bağlılığın ve korkunun en güzel ifadesidir**. Nitekim dinin bütününe de bu esaslar oluşturur. İbâdet terimi, bu açıdan incelendiğinde, kulun, ibâdet ettiği ilâh (Allah)'ı kemâl derecesinde sevmesi ve tevâzu göstermesi ve bütün bunların ancak Allah için olması gerekmektedir.³⁵¹

*“Ancak Sana ibâdet ederiz.”*³⁵²: “Ederim” değil; “*ederiz*”. Cemaate işaret vardır bu ifadede. Aynı Rabbin kulu olan, O'nun kanunlarına boyun eğen ve O'na tesbih ve ibâdet eden tüm tabiatla, tüm yaratıklarla ortak dili konuşmak, vahdete ermek, beraberce ibâdet etmek var bu ifadede. Kendi iç dünyamızla, tüm organlarımızla, inanç, düşünce ve eylemlerimizle beraber ibâdet etmek var bu ifadede. Tevhid, ancak muvahhid bir toplum içinde gerçek anlamını bulur. Tevhidî bir toplumla beraber hareket edilerek olunlaşılır, insan olunur. Tevhid kfilesinden ayrı hareket etmekle, güzel olan hiçbir yere varılamaz.

Fâtiha'nın bundan önceki âyetlerinde Allah'ın sıfatları özetlendi. Allah, bu âyete kadar kendini bize tanıttı. “Peki, böyle özelliklere sahip Allah'a karşı nasıl davranmamız gerekir?” sorusuna bu âyet cevap vermiş oluyor: “Sadece Allah'a ibâdet”. Fâtiha'da bundan önceki âyetler, sanki bize bu âyetteki ifadeyi söyletmek içindir. Ayrıca, Allah'ı bu âyete kadar anlatılan isim

351 Kur'an'da ibâdet konusuyla ilgili âyetler:

- a. İbâdeti Etmek: Hicr, 99; Hacc, 77; Furkan, 77; Neml, 91; Ankebut, 17, 36; Ahzab, 35; Yasin, 60-61; Mü'min, 14.
- b. İbâdet (Kulluk) Yalnız Allah'a Yapılır: Fatiha, 5; Bakara, 21-22, 83; Nisa, 36; En'am, 3, 102, 162; Yunus, 3; Hud, 2, 123, Nahl, 52; İsra, 23, Meryem, 65; Zümer, 2, 66; Fussilet, 37-38.
- c. İnsanlar ve Cinler, İbâdet İçin Yaratılmıştır: Zariyat, 56-57; Cin, 16-17.
- d. Allah'a Kulluk Etmenin Misali: Rum, 28.
- e. Kibirlenerek Allah'a Kulluk/İbâdet Etmekten Çekinmek: Nisa, 172-173; A'raf, 146-147, 207; Nahl, 48; Fussilet, 37-38.
- f. Herkes Allah'ın Huzuruna Kul Olarak Varacaktır: Meryem, 93.
- g. Allah'ın İbâdete İhtiyacı Yoktur: Ankebut, 6.
- h. Peygamberler Allah'a İbâdete Dâvet Ederler: Al-i İmran, 79-80; Enbiya, 90; Neml, 45; Ahzab, 7-8.
- i. Cenneti Kazanmak İçin Kulluk: Tevbe, 111.
- j. İbâdeti İhlasla, Samimiyetle Yapmak: A'raf, 29; Tevbe, 112; Zümer, 2, 11, 14; Mü'min, 14, 65.
- k. İbâdeti İhsan: Bakara, 112.
- l. Münafıklar İbâdeti Gösteriş İçin Yaparlar: Nisa, 142; Tevbe, 107.
- m. Gece İbâdeti: Furkan, 64; Müzzemmil, 1-4, 6-7, 20, 41, 46; İnsan, 26.

352 1/Fâtiha, 5

ve vasıflarıyla tanıyıp O'nu tek ilâh ve tek rab kabul eden kuluna Allah, senli-benli ifade kullanıyor; Allah'ın vasıflarını tanıyıp O'na ibâdet, Allah'la samimiyeti ve sıcak bir bağı oluşturuyor: "Ona kulluk ederiz" değil; "Sana..." Bu âyete kadar üçüncü tekil şahıs ifadesi ve zamiri kullanılırken, burada ikinci tekil şahıs ifadesi kullanıyoruz.

Önce ibâdet, sonra istiâne. İlk adım öncelikle kuldan başlamalı. Sünnetullah, ilk başlangıcı bizden bekliyor. Allah'ın kanunu böyle istiyor. Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriflerden bolca örnekler sunmak mümkün. ("Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder."³⁵³, "Bana bir adım yaklaşıp Ben bir arşın yaklaşırım."³⁵⁴, "Allah'tan sakınırsanız, sizin için furkan kılar."³⁵⁵, "Allah'tan korkanlara Allah çıkış yolu verir."³⁵⁶, "Sözünüzde durursanız, Ben de...", "İman edip sâlih amel işlerseniz...") Önce bizden duâ, sonra Allah'tan icâbet, önce kul sebebe yapışacak, sonra Allah verecek.

Hakkıyla ve ölünceye dek ibâdet için Allah'ın yardımına ihtiyacımız olacak. Her an yaşantımızı ibâdet halinde değerlendirmek için "...sadece Sen'den yardım isteriz."³⁵⁷

"Sadece Sana ederiz, kulluğu, ibâdeti..."³⁵⁸ meâlindeki âyette, kulun, ibâdeti sadece Rabb'ine ait kılıp, nefsinin ancak Allah'a teslim etmesinin gereği vurgulanmaktadır. Allah'tan başkasına gösterilen "itaat ve kulluk", o varlığı sahte bir ma'bud yapar. Bu ma'bud ya şeytandır, ya da kendilerini tâğut kılan azgın kişilerdir. Yahut da Allah'ın kitabını hiçe sayarak insanları icad ettikleri hayat düsturlarına ve yaşayış tarzlarına sevkeden önderlerdir. İslâmî anlamda ibâdet ise, Allah'a kayıtsız şartsız itaat etmek demektir. Şeytana ibâdet etmeyi yasaklayan Allah, insan ve cin şeytanlarına kayıtsız şartsız itaatin onlara kulluk/ibâdet demek olduğunu belirtmiş oluyor.

353 47/Muhammed, 7

354 Hadis-i Kudsi

355 8/Enfâl, 29

356 65/Talâk, 2-3

357 1/Fâtîha, 5

358 1/Fâtîha, 5

İnsanların, şeytanın teşviki ile yapageldikleri ibâdetlerinin yönü olan putlar ve hayali/sanal kuvvetler, yani Allah'tan başka tapınılan tüm varlıklar, birer sahte ma'buddur. Çünkü Kur'an, Allah'tan başka hiçbir hak ma'bud olmadığını en açık bir şekilde bildirirken; insanların, Allah'tan başkasına tapmalarını ve onları ilâh kabul etmelerini de, şirk ve büyük günah sayıyor.

İbâdetle ilgili Bazı Âyetler

*“(Ya Rabbi,) Ancak Sana ibâdet/kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz.”*³⁵⁹

*“Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım.”*³⁶⁰

*“Allah'a ibâdet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”*³⁶¹

*“(Ya'kub) oğullarına: ‘Benden sonra neye ibâdet/kulluk edeceksiniz?’ demişti. ‘Senin ilâhın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek İlâh'a kulluk edeceğiz, ibâdet edeceğiz. Biz O'na teslim olanlarız’ dediler.”*³⁶²

*“Sizin şu karşısında durup taptığınız heykeller de nedir? ‘Babalarımızı onlara tapar bulduk (da onun için biz de onlara tapıyoruz)’ dediler.”*³⁶³

*“De ki: Allah'ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir. (O'na ibâdet etmeniz gerekmez mi?)”*³⁶⁴

*“Hahamlarını ve râhiplerini Allah'tan ayrı rablar edindiler; Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa kendilerine yalnız tek ilâh olan Allah'a ibâdet etmeleri emredilmişti. O'ndan başka ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.”*³⁶⁵

359 1/Fâtiha, 5

360 51/Zâriyât, 56

361 4/Nisâ, 36

362 2/Bakara, 133

363 21/Enbiyâ, 52, 53

364 5/Mâide, 76

365 9/Tevbe, 31

“Tevbe eden, ibâdet eden, hamd eden, seyahat eden, rükû eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten meneden ve Allah’ın (yasak) sınırlarını koruyan (onları çiğnemeyen) mü’minleri müjdele.”³⁶⁶

“İnsanlardan kimi de Allah’a bir yönden (dinin bütününe inanmadan) ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır gelirse, onunla huzura kavuşur (sevinir) ve eğer başına bir kötülük gelirse yüz üstü döner (dini kötüyerek ondan vazgeçer).”³⁶⁷

“Ey mü’minler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibâdet edin, hayır işleyin ki umduğunuza eresiniz.”³⁶⁸

“Ey iman eden kullarım, Benim arzım geniştir, bana kulluk/ibâdet edin.”³⁶⁹

“İyi bil ki, hâlis din yalnız Allah’ındır. O’ndan başka veliler edinerek: ‘biz bunlara, sırf bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz’ diyenlere (gelince): Şüphesiz ki Allah, onlar arasında, ayrılığa düştükleri şeyde hükmünü verecektir.”³⁷⁰

“Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah’a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı.”³⁷¹

“Hayır, yalnız Allah’a ibâdet/kulluk et ve şükredenlerden ol.”³⁷²

“Allah’tan başkasına ibâdet/kulluk etmeyin. Ben, sizin büyük bir günün azâbına uğramanızdan korkuyorum.”³⁷³

“Andolsun Biz, her millet içinde: ‘Allah’a ibâdet/kulluk edin, tağut(a tapmak)dan kaçının’ diyen bir rasûl/elçi gönderdik.”³⁷⁴

366 9/Tevbe, 112

367 22/Hacc, 11

368 22/Hacc, 77

369 29/Ankebût, 56

370 39/Zümer, 3

371 39/Zümer, 17

372 39/Zümer, 66

373 46/Ahkaf, 21

374 16/Nahl, 36

“De ki: ‘Ey kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah’a ibâdet edelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Birimiz diğeri Allah’tan başka rab edinmesin.”³⁷⁵

“Allah, kimlere lânet ve gazab etmiş, kimlerden maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar yapmışsa, işte onların yeri daha kötüdür.”³⁷⁶

“De ki: Ben Allah’tan başka yalvardıklarınıza tapmaktan men olundum.”³⁷⁷

“Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmân’a kul olarak gelecektir.”³⁷⁸

“Siz, Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh size ve Allah’tan başka taptıklarınıza! Aklınızı kullanmıyor musunuz siz?”³⁷⁹

“Siz ve Allah’tan başka taptıklarınız cehennem odunusunuz. Siz (odun gibi) oraya gireceksiniz.”³⁸⁰

“İbrahim’de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir örnek var. Onlar, kavimlerine demişlerdi ki: ‘Biz sizden ve sizin Allah’tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizin (taptıklarınızı) tanımıyoruz. Siz, bir tek Allah’a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir.”³⁸¹

De ki: Ey kâfirler! ‘Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim ibâdet ettiğime tapıcılar değilsiniz. Ben asla sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim ibâdet ettiğime tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size; benim dinim bana!’”³⁸²

375 3/Âl-i İmrân, 64

376 5/Mâide, 60

377 6/En’âm, 56

378 19/Meryem, 93

379 21/Enbiyâ, 66-67

380 21/Enbiyâ, 98

381 60/Mümtehine, 4

382 109/Kâfirun, 1-6

“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: ‘Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Bana kulluk/ibâdet edin’ diye vahyetmiş olmayalım.”³⁸³

“Bir zaman İbrahim şöyle demişti: ‘Rabbim, bu şehri güvenli kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.’”³⁸⁴

“Siz Allah’tan başka birtakım putlara tapıyorsunuz. Yalan uyduruyorsunuz. Sizin Allah’tan başka taptıklarınız size rızık veremezler. Siz rızık Allah’ın yanında arayın. O’na kulluk/ibâdet edin ve O’na şükredin. Hepiniz O’na döndürüleceksiniz.”³⁸⁵

“Gece, gündüz, güneş ve ay O’nun âyetlerindendir. Ne güneşe ne de aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah’a secde edin. Eğer kulluk ediyorsanız (böyle yapın).”³⁸⁶

“De ki: ‘Ben dinimi yalnız Allah’a hâlis kılarak O’na ibâdet/kulluk ediyorum.’”³⁸⁷

“Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk/ibâdet et.”³⁸⁸

Âyetlerin ortaya koyduğu ilk gerçek “sadece Allah’a ibâdet edip, O’ndan başkasına ibâdet etmemektir.” İslâm, ibâdeti sadece Allah’a ait kılmayı emrederken, O’na herhangi bir şeyi ortak koşma yasağını da getiriyor. İnsanın tanıdığı veya tanıyabileceği Allah’ın dışında her çeşit ma’bud edinme çeşidini içine alan kesin bir yasak koyuyor.

“Yalnız Sana kulluk eder; yalnız Senden yardım dileriz.”

Hamd, âlemlerin rabbi, Rahmân-Rahîm ve din gününün sahibi olan Allah’a mahsustur. Rab, rahman, rahim ve mâlik sıfatlarının kâinatla ve içindeki beşerî âlemle olan ilişkilerinin başlangıçta doğurduğu borcun karşılığı, hamdetmektir. Hamd sadece Allah’a ait olduğu gibi, kulluk/ibâdet de O’na aittir.

383 21/Enbiyâ, 25

384 14/İbrahim, 35

385 29/Ankebût, 17

386 41/Fussilet, 37

387 39/Zümer, 14

388 15/Hicr, 99

Demek ki Fâtiha sûresi, 1-4. âyetlerdeki sıfatların önünde hamd, arkasında ibâdet ve yardım dileme yer almaktadır. Allah yaratan, besleyip büyüten, rahmet ve merhamet edip sahip çıkan bir varlık olması hasebiyle hamde, ibâdete ve sadece kendisinden yardım talep edilmesine layıktır. Hamdedilmek, kulluğun sadece O'na tahsis edilmesi ve sadece O'ndan yardım ve destek beklenilmesi O'nun hakkıdır.

Şimdi 5. âyette geçen kavramların analizini yaparak şu sonuçlara varmamız mümkündür: “*Sadece Sana kulluk ederiz.*”

Fahrüddin Râzî ve Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetin Allah'a nasıl hamdedileceğini öğrettiğini söylemektedirler. “Sadece Allah'a kulluk etmek ve sadece O'ndan yardım dilemek, Allah'a hamdetmektir” diyen bu âlimler, âyeti âyetle tefsir etmişlerdir. Onların tefsirine katılmamak mümkün değildir.

Bize göre ‘kulluk’ kavramının içi, ‘hamd’ ile doldurulmaktadır. Rab, rahmân, rahîm ve mâlik sıfatlarına sahip olan Allah, hamdedilmeye, yani ibâdet edilmeye lâyık bir varlıktır. Yaratma, eğitme, rahmet, merhamet ve sahip çıkma sıfatlarıyla insanlar âlemi ile ilişki kuran Allah, şirk koşulmadan ibâdet edilmeye lâyık bir hüviyete sahiptir.

“İyyâke: *Sadece Sana*” ibâresi hasr ifade eder. Başka bir deyişle “*ve sadece Senden yardım dileriz*” ifadesine denk düşmekte ve Allah'tan başkalarının tapınma bakımından kutsallığını dışlamaktadır. Cümlelerin başına gelmesinin sebebi, kulluktan önce sahte tanrıları dışlamanın zorunlu olduğunu göstermektedir.

Abd (Kul) ve İbâdet

“Na’budu” kelimesinin kökü “abede”dir. İbâdet, ubûdiyyet, âbid ve ma’bûd kelimeleri de ondan türemiştir.

Emrini tutmak, ibâdet etmek, tapınmak, çok muhterem tutmak, pe-restiş etmek, köle etmek, esir etmek, boyun eğdirmek, tâbi kılmak, hükmü altına almak, ıslah etmek, tekâmül ettirmek, ilerletmek, işe yarar hale getirmek, müteber hale getirmek, kendini vermek manalarına gelmektedir.

‘Abede’ Kavramı

(‘abede) kavramının Kur’an’da çeşitli mânâları olup bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Bilmek

“Ben cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım.”³⁸⁹ Hâzin bu âyette geçen “*liya’budûni*” kelimesine, “*liya’rifûni=Beni bilsinler*” mânâsını vermektedir. Çünkü Allah, cin ve insanları yaratmasaydı, O’nun varlığı bilinmeyecekti. Böylece Hâzin, Allah’a ibâdeti bilgiye dayandırmakta veya bilgi ile kulluğu aynileştirmektedir. Ona göre kulluk, bilmek demektir.

Muhammed Esed de aynı fikri savunmaktadır. Ona göre, bütün akıl sahibi varlıkların yaratılmasındaki temel amaç, onların Allah’ın varlığını tanımaları ve bundan dolayı kendi var oluşlarını bilinçli olarak O’nun irâdesi ve planı ile uyumlu hale getirme isteği duymalarıdır.

İşte bu iki aşamalı tanıma ve isteme kavramlarıdır ki, Kur’an’ın “kulluk” olarak tanımladığı şeye derin anlamını verir.

2) Birlemek, Tevhid

İbn Abbas’a göre Kur’an’da ibâdet kavramı, birlemek anlamına gelmektedir. Tevhid inancı olmadan kulluk yerine getirilemez. Nesefî de İbn Abbas’ın görüşünü naklederek, tevhid ile abd kavramını birleştirmektedir. Hâzin ile Nesefî’nin görüşlerini bir araya getirirsek şöyle bir sonuca varabiliriz: Bilgiden kalkan ve tevhidde konaklayarak insanı Allah’a yaklaştıran gönül oluşumuna, kulluk denmektedir. Demek ki kulluk için bir-mek, birlemek için de bilmek gerekiyor.

3) İtaat Etmek

İbn Abbas “ya’budu” kelimesine “yutî’u” mânâsını vermektedir. Kulluk yapabilmek için itaat şarttır. İtaat edilmeyen varlığa kulluk edilmiş olmaz.

Demek ki insanlar ve cinler, Allah’ı bilmek, birlemek ve itaat etmek için yaratılmışlardır. Bilgi, insanının uğruna yaratıldığı bir değerdir. Var olmanın temelinde sadece Allah’a ibâdet etmek vardır. Bilgisiz, tevhidsiz ibâdetin bir şeye yaramayacağı da bir gerçektir.

4) İbâdet Etmek

(abede), dini Allah’a has kılarak yapıldığında ibâdet, Allah dışında bir varlığa yapıldığında ise ‘şirk’ olduğu için tapınmak’ta. Fâtiha, 5. âyetteki “*ıyyâke na’budu=yalnız Sana ibâdet ederiz*” ifadesi, başka âyetlerde şöyle geçmektedir: “*Allah size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir.*”³⁹⁰; “*Rabbin, sadece Kendisine kulluk etmenizi emretti.*”³⁹¹

Fâtiha, 5. âyette başa gelen “*ıyyâke=sadece Sana*” ifadesi, bu iki âyette istisnadan sonra gelmektedir. Mana ağırlığı ve tahsisin vurgusu bakımından aralarında hiçbir fark yoktur. Yusuf, 40 ve İsrâ, 23’te Allah emrederken, Fâtiha, 5’te kul kendisi ifade etmektedir. Her üç âyetteki ifadenin amacı, şirki dışarıda bırakıp, şirksiz bir ibâdetin yapılmasıdır.

Şirkten uzak bir kulluk veya ibâdet nasıl yapılabilir? Bu sorunun cevabını şu âyetlerle verebiliriz: “*De ki: ‘Ben, dini Allah’a hâlis kılarak O’na ibâdet etmekle emrolundum.*”³⁹²; “*De ki: ‘Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah’a ibâdet ederim.*”³⁹³

Şirkten uzak bir ibâdet, dini Allah’a tahsis ederek, yani dininde ihlâs sahibi olarak yapılan ibâdettir. Bu âyetler, Fâtiha, 5. âyetteki “*ıyyâke=sadece Sana*” demenin neyi ifade ettiğini açıklamaktadır. “*Sadece Sana*” demek; dini Allah’a tahsis ederek ve ihlâs sahibi olarak demektir. Bu tarz bir ibâdet, tevhid inancının eyleme dönüşmesi, tek İlâh inancının davranışlara yansımasıdır. Bütün davranışlarında Allah’ın yanında olduğunu hissetmesi

390 12/Yusuf, 40

391 17/İsrâ, 23

392 39/Zümer, 11

393 39/Zümer, 14

ve O'na yönelmesidir. Kulluğu güzelleştiren de bu tarz olan yöneliştir. İbâdetteki ihlâs ve dini Allah'a tahsis etme olgunluğu, sadece Allah'a yönelme ile doruk noktasına çıkmaktadır. Kulluğun bu güzelliğini Allah şöyle ifade etmektedir: “Biz Dâvud’a Süleyman’ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, daima Allah’a yönelirdi.”³⁹⁴

Dini Allah'a tahsis ederek ve sadece Allah'a yönelerek yapılan ibâdet, şirki dışlayan ve insanı şirkten uzak tutan bir ibâdet olmaktadır. Allah, dini Allah'a has kılarak ibâdet etmesini Hz. Peygamber'e niçin emretmiştir? İnsanın başka varlıklara ibâdet etme ihtimali var mıdır? İnsanlar şeytana, putlara ve kendi nefislerine tapınabilirler mi?

“Ey Âdemoğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanımızdır, demedim mi? Bana kulluk ediniz, doğru yol budur demedim mi?”³⁹⁵

Bu âyetlerin birincisi, şeytana tapılma ihtimaline karşı insanları uyarılmaktadır. Bu uyarısını, şeytanın insanların düşmanı olduğu gerçeğine dayandırarak yapmaktadır. Doğru yolun sadece Allah'a ibâdet etmek olduğu bilincini de vermektedir. Âyetlerin birincisi şirki yasaklıyor, ikincisi doğru tapınmanın bilgisini veriyor. Ayrıca olumsuzdan olumluya giden bir metodla, tapınmanın eğitimi veriliyor. Hem şeytana hem de Allah'a tapınmanın imkânsızlığının bilinci kazandırılıyor. Bu bilinç verilmeden, Yalnız Sana ibâdet ederiz ifadesinin gündeme gelmesi mümkün değildir.

“Hevâ ve hevesini tanrı edineni gördün mü?”³⁹⁶ Bu âyete göre insan, kendi nefsinin/ nevasının tanrı edinebilmektedir. İnsan aklını ve gönlünü nefsinin emrine verirse, nefsinin tanrı edinmiş olur. Demek ki sınırsız arzu ve hevesler, insanın içindeki psikolojik yönelişi tam bir denetim altına alabilir. Böyle bir denetim altında, bütün eylemlerimizi nefsin emirlerine göre yaparsak, nefsi tanrı edinmiş oluruz. Nefsin kullan, beyin, gönül ve davranışlardır. Şirkin kökleri, insanın nefsinden beslenmektedir. Terk edilmesi ve farkına varılması en zor olan şirk, hevânın tanrı haline gelmesidir.

394 38/Sâd, 30

395 36/Yâsin, 60-61

396 45/Câsiye, 23

Onun içindir ki kul “*ıyyâke na’budu=yalnız Sana kulluk ederiz*” derken, nefsinı tanrı edinmekten de sıyrılmış olmaktadır. Kendi benliğini tanrı edinmekten sıynlamayan insan bu ifadeyi kullanamaz. Şeytan ve kendi nefsinin dışında kalan canlı ve cansız varlıklara, yani putlara tapınma ihtimâli de vardır. Bu hususta pek çok âyet vardır:

*“Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz’ diye cevap verdiler.”*³⁹⁷

*“İbrahim’in şöyle dediğini hatırla: ‘Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.’*³⁹⁸

İnsan tabiatından herhangi bir varlığı tanrı edindiği gibi, kendi eliyle yaptığına taptığı da olmuştur. Bazen tabiat olaylarının zararından korunmak bazen de faydasını elde etmek için onlara tapınma yolunu seçmiştir.

Allah, tarihte insanların yaşadıkları şirkin çeşitlerini ve tonlarını bize anlatarak, şirkin kötülüğüne karşı bilincimizi açmakta ve tevhid inancı için gönlümüzde bir yer oluşturmaktadır. Çünkü şirkten temizlenmeyen gönüle tevhid inancının girip yerleşmesi imkânsızdır. Böylece Allah, eğitime eskimeyen bir metod kazandırarak, yanlışlardan temizlenmeyen bir beyin ve gönüle, doğrulan kazandırmanın ve yerleştirmenin imkânsızlığına dikkat çekmiştir. Bir demirin pasını silmeden oraya boya sürülürse, o boya tutmayacak ve kısa zamanda içindeki pası kusacaktır. İnsanın gönlündeki şirk pasını silmeden oraya tevhid inancının boyasını sürmek kalıcı olmayacaktır. Zamanla o pas kendini dışa vurup, boyayı yok edecektir. İşte bu gerçeğe dikkat ederek hareket etmek, din eğitiminin ana metodlarından biri olmalıdır.³⁹⁹

397 26/Şuarâ, 71

398 14/İbrahim, 35

399 Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, c. 1, s. 136-138

İbâdet; Kalıp ve Kalbin, Tüm Organların Allah'a Yönelmesidir

Bazı insanlara göre ibâdet, kuru bir inanç kabul edilirken, bazılarına göre de sadece belirli hareketleri yapmaktan ibâret sanılmaktadır. Bazıları insanlara iyilik yapmanın ibâdet yerine geçeceğini düşünüyor. Bazıları kalp temizliğinin yeterli olduğunu (bunun ibâdet yerine geçeceğini) söyleyip kendini kandırıyor. Yine bir kısım insanlar, Allah'a ibâdetin gâyesini tam olarak anlayamadıklarından, yaptıkları ibâdetlerinde, ya şuursuzca davranırlar, ya da ibâdeti dünyevî fayda açısından değerlendirirler. Bütün bunların yanında, pek çok insan da, Allah'ın ve O'nun dininin dışında birtakım varlıklara, sistemlere ibâdet ederek onlara kul olmuştur.

İbâdeti, sadece dış görünümündeki şekillerde değerlendiren kimseler, ibâdetlerde titiz davranmayı, ilk anda bir nevi dar görüşlülük yahut şekilcilik olarak kabul edebilirler. Ancak, daha derin ve etraflıca düşünülüp araştırılırsa, pek çok gerçeklerin farkına varmak mümkün olur. **İbâdet, Allah ile her an ilişki kurmaya bir vâsıta**dır. İbâdet, ruhun ve bedenın ölçülü ve disiplinli bir hale gelişini sağlar. Güzel ahlâkı yansıtan hareketleri içeren, ruhumuzun Allah'a yabancılaşmasını önleyerek O'nu bize unutturmayan, ibâdet

İnsanın, ruhundaki gizli duygularını dışa vurmak için, zâhirî şekilleri kullanma eğilimi vardır. Bu gizli duyguları anlatmak için, zâhirî şekillere başvurmadan insan, ruhî duygularını tatmin edemez. Duygularını bu şekillerle ifadelendiren insan, hissen ve ruhen bir bütünlük kazanır. Bu haliyle de rahat edip huzura kavuşur.

İslâm dini, bütün ibâdet kurallarını bu fitrî esas üzerine kurmuştur. Bunun için işi, ne sadece içten gelen niyetlere, ne de ruhî duygulara terk etmemiş, aksine ibâdetlere ait yönelişlerde, dış ile içi (zâhir ile bâtını) tam bir uyum içerisine sokarak huzur ve mutluluk temin edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere mü'min, namazda kibleye yönelir, hacda belirli bir yerde ihrama girer, bir kıyafete bürünür, orucunu tutarken yemez, içmez... Böylece her ibâdetiyle bir hareket, her hareketiyle de bir ibâdet icrâ eder. İslâm dini bu yöntemiyle nefsin zâhiri ile bâtını birleştirip, kuvvetler arasını denkleştirir. Bunun sonucunda kendi mefkûresine uygun olarak insan fıtratına tam bir uyum bahşeder.

İbâdet, Fıtrattır

İslâm dini, yeryüzüne getirdiği bütün gerçekçi kurallarla, insan fıtratında mevcut olan ibâdet duygusunu, en doğru bir şekilde geliştirerek bu ihtiyaca cevap verir. Böylece el ile tutulup gözle görülen veya gizli bir kuvvetin varlığını, değişik varlıklarda görerek onlara tapanları da yanlış inançlardan ve tapınmalardan kurtarır. Bu özelliğinden dolayı Allah'tan başka ilâh kabul etmek suretiyle putlara tapan bir toplumda, bu yanlış inancı ve ibâdet şeklini, bir daha dirilmeyecek şekilde tarihe gömen tek din İslâm'dır. İnsanları, hür irâdeleriyle Allah'a yönelten, onların birbirlerine kul köle olmalarını önleyen, onları her türlü yanlış tapınmalardan kurtarıp Allah'a götüren hiç şüphesiz bu hayat nizamı olan İslâm'ın kendisidir. İslâm'ı benimseyip ona mensup olanların belirgin özellikleri vardır. Bunların en önemlilerini şöylece belirtebiliriz: Allah'ın varlığına, birliğine, tek ilâh olduğuna inanmak. O'ndan gelen bütün hükümlerin gerçek ve doğru olduğunu kabul etmek. Allah'ın bildirdiği İlâhî hükümler doğrultusunda yaşayarak Allah'a ibâdet etmek ve O'na kul olmak. Rasûlün ahlâkı ile ahlâklanmak.

Allah'ı tek rab bilerek O'na kulluk etmek, insanı tevhid inancına ve bu inancın gereğine götürür. Bu iman ve şuura sahip olan insanlardan oluşan bir toplum, yeryüzündeki her çeşit şirk odaklarını dağıtır.

Din, sadece vicdanlara hapsedilen kuru bir inanç değildir. Aksine din, bütün hayatı kapsayan, hayatî olaylar arasındaki bağı temin ederek bütün yaşayışı en köklü ve sağlam esaslara bağlayan İlâhî bir nizamdır. Bu nizam, Allah'ın birliği esasına dayanır. İnsanı ilişkilerin en sağlamı bu inançtan doğar. Yine bu inanç insanlık hayatının her alanına ışık tutar.

Kur'an'a müracaat edilerek incelendiği zaman, ibâdetin, insan hayatının tümünü kapsayan bir terim olduğu anlaşılır. Sadece belirli hareketleri ve işleri ibâdet kabul edip, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümleri ve bunları uygulamayı ibâdet kabul etmemek, Kur'an'daki ibâdet anlayışına ters düşer. İbâdet, bir şekil ve formaliteden ibâret de değildir. Aksine, bir din edinme, bir sisteme bağlanma ve günlük hayatta yaşanan bir doktrine uyma meselesidir. Bu özelliklerinden dolayı Kur'an'da en çok önem verilen bir konu olmuştur.

İslâm, başlangıçtan nihâyete kadar, ibâdeti hayata yaymayı en büyük gaye edinmiş bir dindir. İslâm'ın siyasî ve iktisadî nizamında, ceza hukukunda, medenî ve aile hukukunda ve bu dinin içine almış olduğu diğer konularda, başka bir hedef yoktur. Kur'an'ın gaye olarak tayin ettiği bu hedefe, insanlar, ancak Allah'ın hükümlerine uygun olarak yaşadıkları zaman ulaşabilirler.

Günümüz insanları, ibâdetin, Allah'ın koyduğu bütün emirleri kapsadığı gibi, kişiyi Allah'a yönelten her hareketi, her işi de içine alan bir terim olduğunu bilmelidirler. İnsanoğlu, kalbini Allah'a yönelttikçe hayatında yaptığı her hareketin ibâdet haline dönüşmesi mümkündür. İslâm dini, Allah'ın varlığını ve birliğini beyan etmeye çok büyük önem vermiş, hiçbir yönden şirk şâibesi taşımayan bir ibâdet esası ortaya koymuştur. Bunun için hiçbir varlığın, tüm varlıkların yaratıcısı gibi olamayacağını ısrarla belirtmiştir. Yine İslâm, yaratıcı ile yaratılmışlar arasındaki bağın gerçeğini de belirtmeye özen göstermiştir. Her varlık gibi, insanla Allah arasında da bir bağın var olduğunu, bunun da "ulûhiyet" ve "ubûdiyet" esaslarından ibâret bulunduğunu kesinlikle belirtmiştir. İşte bu gerçek, Kur'an'da şöyle ifade edilir: *"Allah'a ibâdet edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yok."*⁴⁰⁰ Bütün peygamberlerin kesinlikle belirttiği gerçek: "Allah'ın tek bir ilâh olduğu ve O'na ibâdetle kulluk edilmesi"dir.

Her asırda olduğu gibi günümüzde de her türlü şüphe ve bilgisizlikten kurtulmak için, bu gerçeğin aydınlık esaslarına sarılmak yeterli olacaktır. Çünkü insan şuurunun istikrarı, düşünce ve davranışın doğruluğu, Allah'ın bütün âlemlerin tek Rabb'i; tüm yaratıkların da O'nun kulu olduğu gerçeğinin kavranmasına bağlıdır. Allah ile olan alâkada, insanların hepsinin eşit olduğu da kesinlikle bilinmelidir. Hiç biri O'nun ilâhlığına ortak değildir, olamaz. Bundan dolayıdır ki, İslâm'da, kulluğun tabii belirtisi olan takvâ ve amel-i sâlih (iyi işler)den başka bir şeyle, Allah'a yaklaşmak, hiçbir insan için mümkün değildir.

Doğruyu kabullenmenin ve doğru olmanın biricik yolu, bütün insanların tek ma'bud olan Allah'a yönelmeleri ve O'na kulluk etmeleridir. İnsanlığın huzur ve mutluluğu, hâkimiyeti Hûdutsuz, saltanatı ebedî olan Allah'a yönelmededir. İşte, insanların Allah'a karşı durumu budur.

Allah yaratan, insanlar ise diğer varlıklar gibi yaratılmıştır. O rabdir. İnsan ise kuldur. Allah'a kul olmak, insanı kullara kulluktan kurtarır. Allah'a kulluktan kaçınanlar kendileri gibi kulların kulu olurlar, ya da nefislerinin, arzu ve isteklerinin kulu durumuna düşerler. Bazıları "vatandaş" vb. sıfatları süslü göstererek "kul" kavramını (Allah'a kulluğu) aşağılamaya çalışıyorlar. Bunlar, câhil ve gâfil kâfirlerdir.

Tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi, günümüzde de bir kısım insanlar, yaratıklardan herhangi birine bütünüyle bağlanarak onun huzurunda öyle tapınmalar yapıyorlar ki, bütün şuurlarını o tapınmaya bağlayarak ilerisini göremez oluyorlar. Hak ma'budu ve hakiki ibâdeti unutturan, onları şirke düşüren kötülüğün kaynağı, Allah'tan başka varlıklara tapmak, onların koyduğu kurallara uyarak onlara ma'bud ve ilâh muâmelesi yapmaktır. Yeryüzünün her çeşit putları, haksız ve bâtıl ma'budları hep bu tür düşünce, davranış ve his sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat şu bir gerçektir ki, bütün mevcûdiyetini fânilere, Allah'tan başka varlıklara ve O'nun dininin dışındaki sistemlere bağlayanlar, tehlikeye adaydırlar. Sadece Allah'a ibâdet edilmelidir. Çünkü ibâdet O'nun hakkıdır. Allah'a ibâdet edenlerdir ki, O'ndan başkasından korkmaz ve ümit etmezler de sadece O'na kul olurlar. Gönüller Allah'tan başkasına bağlandığı zaman insanlar korku kaynağı ile ümit kaynağını ayrı ayrı görürler. O zaman bir de bakarsınız ki bir tarafta dilber sevgi ma'budları, diğer tarafta da kahraman korku ma'budları dizilmiştir. İkisi arasında kalan zavallı insan, bu hal içinde çırpınır, tapınır ve bunu da bir ibâdet sanır. Yaratıklardan hiç biri rab olamaz. Her şeyin mutlak Rabbi Allah'tır. O'na ibâdet edilmelidir. Çünkü ibâdet ve ubûdiyet Allah'ın hakkı, insanın da vazifesidir.

Günümüzde birtakım insanların, hevâ ve heveslerini, her türlü menfaat ve çıkarlarını kendileri için ilâh edindiklerini görmekteyiz. Kur'an, Allah'ın İlâhî dinini bırakarak, değişik arzu, istek ve menfaatlerini, davranışlarının tek kaynağı yapan ve böylece bunları put mevkiine çıkarıp hevâ ve hevesinin kölesi olan insanları, hayret verici bir canlılıkla ortaya koyuyor: "*Gördün mü o kimseyi ki, hevâ ve hevesini kendisine ilâh edinmiş...*"⁴⁰¹ Yani, gerçeği kabul etmemiş, düşünememiş, keyfi ne isterse onu ma'bud edinmiş, böylece kendi zevkinin sevdasına düşmüş. Çünkü hevâ ve diğer nefsî duy-

gular, gözü kör, kulağı sağır ederek kalbi hissiz bırakır. Bu duruma düşen kişi, âlim de olsa ilmine rağmen gerçeği duyamaz olur.

Kur'an'ın, bu canlı tasviri karşısında, artık her insan, neye ibâdet ettiği ni ve kimin kulu olduğunu kendisi anlayabilir ve anlamalıdır. Şunu unutmamalıdır ki, gerçek kulluk, her türlü bâtıl din ve ma'budlardan kaçınıp sadece Allah'a yönelmek demektir. Çünkü insan, Allah'ı ma'bud tanıyıp O'na kulluk yapmak için yaratılmıştır. İşte yaratılış sebebi. Allah'tan başkasına sarf edilen ömürler, kaybedilmiş demektir. İbâdet, kulun kendi isteğine bırakıldığı için, ihtiyârî (seçme özgürlüğü olan) işlerdendir. Ancak her insan, Allah'a ibâdetle yükümlüdür. İrâdesini Allah'a yönelterek hareket eden kişi sâlih kullardan olur.⁴⁰²

İbâdetin ruhu ve şartı, tevhid ve ihlâstır. Allah'ın birliğine iman etmedikçe O'na ibâdet edilemez. Allah'a gerçekten ibâdet edenler de O'ndan başka ma'bud tanımazlar. Allah'tan başkasını O'na ortak koşarak tapmak ise Allah'ı tanımamaktır. Din, tevhid ve ihlâsla Allah'a ibâdet etmekten ibârettir. Gerçekten de **insanoğlunun maksadı ne ise, ma'bûdu da odur**. Allah, kendisinden başka ilâh olmayan tek bir İlâh olunca her türlü ibâdetin sadece O'na yöneltilmesi tabii ve mantıkî sonuç olmaktadır. İbâdet konusu direkt olarak akîde konusuna bağlıdır. Akîde, bu dinde vicdan içinde gizlenmiş, sınırları belli olmayan yüzeysel bir şey değildir. Her düşüncede, her eylemde kendisini gösteren bir potansiyeldir.

Allah, insanlara ibâdet edecekleri belirli yollar çizmiştir. Bu yollarda ruhun yeri vardır; kalbin huşûsunda, tevâzu ile Allah'a itaatte... Aklın yeri vardır; Allah'ın yarattıkları ve O'nun âyetleri hakkında tefekkürde... Bedenin yeri vardır; kıyamda, rûkûda, secdede, oturuşta, çeşitli yönlerden itaatle hareketlerde... Böylece ibâdet, Allah'ın sevdiği ve râzı olduğu insanın bütün hayatını kuşatan bir iş olur. *“De ki: şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir.”*⁴⁰³

Câhiliye döneminde de görülmüştür ki, akîde sapınca, zarûrî olarak ibâdet de sapıyor. Ancak akîde düzgün olunca ibâdetin sahih konumuna oturması mümkün oluyor. Çeşitli sebeplerden ötürü akîde ve ibâdet konusunda sapmalar oldu.

402 Yakup Çiçek, Fahrettin Yıldız, Dingünü İbâdet, Bir Y., s. 126

403 6/En'âm, 62

Haddinden fazla ta'zim (büyükleme) belli bir şahsa veya cisme yönelme kalbin âfetlerinden bir âfettir. Zamanla ta'zim kutsamaya, sevgi de ibâdetle dönüşüyor. Yalnızca sevgi ve ta'zim bir sapma değildir. Fakat sevgi ve ta'zimde aşırılık, kutsamaya götüren, derken ibâdetle ileten bir sapma oluyor. İbâdet konusunda câhiliyenin sapmasını İbn Abbas (r.a.) açıklarken, Kur'an'da geçen Vedd, Suvâ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr putları hakkında der ki: "Bunlar, Nuh kavminin sâlih adamlarının isimleridir. Bunlar ölüp gidince şeytan onların kavmine 'bunların heykellerini meclislerinize dikin ve o heykellere bunların adlarını verin' diye fikir verdi. Onlar da bunu yaptılar ve amaçları bunlara tapınmak olmadığından ibâdet etmediler. Fakat bu nesiller ölüp gidince ve bunların o kişilerin hâtıralarını canlı tutmak için heykellerinin dikildiği bilgisi silinip yok olunca geriden gelen nesiller bunlara tapmaya başladılar." 404

Beşeriyet, hâlâ bu sapmanın değirmeninde dönüyor ve bu onları şirk türlerinden bir türe sokuyor. Putlara tapmanın şekillerinde değişmeler olsa da putperestlik kaybolmamıştır. Bereket umarak türbelere el sürmeyi, kesin kabul olur inancıyla türbenin yanında duâ etmeyi, türbede yatandan yardım istemeyi, ölü veya diri beşerden sıkıntıları için imdat dilemeyi, bez bağlayıp mum dikmeyi, türbenin etrafında tavaf eder gibi dönmeyi... ibâdet konusunun neresine koyacağız? Kutuplara, abdallara Allah'ın, kendi mülkünde tasarruf yetkisi verdiği, bu nedenle mürid şeyhinden şefkat ve merhamet isteyip tazarrûda bulunursa işleri şeyhin müridin yararına çevireceğine ve onu tehlikeden koruyacağına, kabirdeki sorulara şeyhin müridi yerine cevap vereceği anlayışına ne isim verilmeli?

Arap yarımadasının müşrikleri şöyle diyorlardı: "Biz, bunlara bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz."⁴⁰⁵ Yani, biz bunların zatlari için değil; fakat onların Allah katındaki itibarları için ibâdet ediyoruz diyorlardı. İslâm, beşer ile Rabbi arasındaki bütün aracıları kaldırmak ve kul ile Rab arasındaki direkt bağı kurmak için geldi.

404 Buhârî

405 39/Zümer, 3

“Rabbimiz (şöyle) buyurdu: Bana duâ edin, size icâbet edeyim.”⁴⁰⁶ “Kullarım Beni sana soracak olursa, işte Ben pek yakınlım. Bana duâ ettiği zaman duâ edenin duâsına cevap veririm.”⁴⁰⁷ İslâm, dini sadece Allah’a ait kılmak için geldi.

İbâdet, Hayatın Tüm Alanlarını Kuşatır

İbâdet, hayat yolunun bütünüdür. Namaz, oruç gibi ibâdetler, insanın azığını ikmal ettiği, enerji depolanan istasyonlardır. Azık bittikçe ve yolcu, önündeki istasyona her uğrayışında yeni bir enerji ve azık aldığı duraklardır namazlar, oruçlar. Bu dinde ibâdet anlayışı ve yolu geniş kapsamlıdır; insanların ibâdet diye isimlendirmekte birleştikleri birtakım taabbudî sembollerle sınırlı değildir. Bu semboller -bütün önemlerine rağmen- farz kılınan ibâdetin sadece bir parçasıdır. “De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm ortağı olmayan Rabbu’l âlemîn Allah içindir. O’nun hiçbir ortağı yoktur.”⁴⁰⁸ Namaz ve kurban, sembolleri temsil ediyor; fakat gaye bundan daha büyüktür. Gaye ölünceye kadar hayatın tümünün, hatta bizzat hayatın, ortağı olmayan Allah’a yöneltilmiş bir ibâdet olmasıdır. Yani ibâdet; her ânı, her işi, her fikri, her duyguyu kapsıyor.

“Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk/ibâdet etsinler diye yarattım.” (51/Zâriyât, 56) Cinlerin ve insanların yaratılış hedefi Allah’a ibâdete hasredildiğine göre, hayatın bütününlü ölünceye kadar sadece şekli farzlar doldurabilir mi? Bu, ancak ibâdetin hayatın her yönünü kapsaması durumunda gerçekleşir. Bu da bilfiil İslâm’da vardır. Şekli ibâdetler namaz da olsa, zekât, oruç veya hac da olsa, belirli bir süreyi kapsar. Ya da kişi nâfilelerle bu süreyi arttırabilir. Fakat hayatın bütün alanını dolduramaz. Bu şekilde ancak Allah’ın nurdan yarattığı melekler ibâdet edebilir.⁴⁰⁹ Yoksa insanoğlu bütün vakitlerini klasik ibâdetlerle geçiremez. İnsanın usanan bir bedeni, dağılan bir aklı vardır. Bu yüzden usanmaksızın gece-gündüz Allah’ı tesbih edemez. Zaten Allah da onu bununla mükellef kılmamıştır. Allah, her kişiye ancak gücünün yettiğini yükler. Allah onu bu yapıda yaratmıştır; onun gücünün sınırlarını biliyor, güç yetiremeyeceği şeyi teklif etmiyor.

406 40/Mü’min, 60

407 2/Bakara, 186

408 6/En’âm, 162-163

409 21/Enbiyâ, 20; 66/Tahrîm, 6

Bununla beraber, onun bütün hayatı Allah için olmalıdır. Zira Allah, onu sadece ibâdet için yaratmıştır. Peki, bu, istenilen ibâdetler sadece şekilsel ibâdetlerde kalırsa gerçekleşebilir mi? Bu, ancak ibâdetin mânâsının genişleyip yeryüzündeki insanın bütün eylemlerinin ona dâhil olmasıyla gerçekleşir. Bu da her türlü amelin tevhide bağlanıp, tevhidin de bütün gerektirdikleriyle hayat tarzı olduğunda mümkündür.

Siyaset ibâdettir... Allah'ın şeriatını tatbik olduğunda, yeryüzü gerçeklerine göre Rabbânî adâlet tatbik olduğunda, insanları tek bir ilâha kulluk ettirdiğinde, tâgutlardan kurtarıp hürriyete kavuşturduğunda siyaset ibâdettir.

İktisadî dinamizm ibâdettir... Para, helâl kazançtan elde ediliyorsa; para ve mal biriktirilip, bunlarla hayra dâvet ve şerle savaş oluyorsa; kazanılan para temiz işlere harcanıyorsa o meşrû iş, iktisadî birikimler ve para ibâdettir.

Sanat etkinlikleri de ibâdettir... Meşrû olan sanat türleriyle Hakka dâvet ve kötülüklerle savaş olduğunda, Rabbânî anlayış gereğince yeryüzünü îmar ve Allah isminin yüceltilmesi için insanları çalışmaya ve güzele teşvik ettiğinde.

Kısaca, Rasûlüllah (s.a.s.)'ın ibâdetin insan hayatındaki büyük küçük her şeyi kapsadığını öğretmek için buyurduğu gibi "hatta eşinin ağzına koyduğu bir lokma bile" ibâdettir.

Bütün ibâdetler, dünya ve âhireti beraber hedefleyen bir iştir. İster klasik ibâdet tanımı içine giren semboller olsun, ister insanın icra edip yürüttüğü hayatî faaliyetler olsun.

İbâdetleri ma'bedlerle sınırlamayan bir dinin, temel buyruklarının yanında, gülümsemeyi, sevmeyi, çalışmayı, ticareti, yeme-içmeyi, kızmayı, ağlamayı, yürümeyi, nefes almayı, sevişmeyi, yani hayatın kendisini ibâdet haline getirmesine neden hayret etmeli? İlâhî sınırlar korunduğu zaman hayatın her birimi gerçek kimliğini kazanır. Bu kimlikle açılır cennetin kapıları.

Hıristiyanlar sadece kiliselerde ibâdet edebilirler. İslâm dışındaki hemen her din de, ibâdeti, tapınmayı kendi mâbedlerine has kılar. Günümüzdeki farklı tapınmalar için de bu geçerlidir: İnsanların ibâdet ihtiyacını tatmin için arenalar, stadyumlar, müzikholler, türbeler, anıtlar, anıtmezarlar inşâ edilmiş, insanlar tapınmak için belirli vakitlerde buralarda sevdikleri uğruna kendilerinden geçmekte, ayılıp bayılmakta, huşû içinde tapınmaktadır. Hatta bu sahte ilâhların önünde kendinden geçen insanlardaki huşû ve gönülden bağlılık nice müslümanın namaz gibi en önemli ibâdetinde bile yok.

Müslüman, ibâdet etmek için mutlaka mescid ve câmi aramaz; Her yerde ibâdetini yapabilir. Tüm arz mesciddir müslüman için. *“Benim için yer(yüzü) tertemiz ve mescid kılındı. Namaz vakti gelince, kişi bulunduğu yerde namazını kılar.”*⁴¹⁰ “Mescidlerimiz işgal altında!” demiş olsak, bazılarımızın aklına yalnız İsrail işgali altındaki Mescid-i Aksâ gelecek. Veya Allah’ın değil; tâğutların emrinde memur olan bazı bel’amların güdümündeki mescidler (Aslında nice câmiler, devlet dairesi haline gelmekte, hatta kili-seleştirilmekte, nice imamlar papazlaştırılmakta veya bel’amlştırılmakta). Ama bizim kastımız, daha geniş; Evet, mescidlerimiz işgal altında ve putlarla dolu. Yeryüzü mescidi, putlardan, tâğutlardan ve putçu düzenlerden temizlenme çabası olmadıkça müslümanların ibâdetleri sıhhatli olmaz ve gerçek ibâdet, gerçek kurtuluş gerçekleşmez. *“Mescidler Allah’a aittir. Orada Allah ile beraber bir başkasına dâvet, duâ etmeyin.”*⁴¹¹

Bazı insanların sandığı gibi, ibâdet sadece âhiret için değildir. Zira bu din, dünya hayatındaki insanın işini ıslah etmek için de inmiştir. Akîdesini olsun, şeriatını olsun, ibâdetini olsun, onun dünyadaki her şeyini düzene koymak için gelmiştir.⁴¹² Bundan dolayı bu dinde dünya ile âhiret her konuda birbirine bağlıdır. İnsanlar, dünya hayatında çalışan organları, âhirete bağlı kalpleriyle dinin gölgesinde yaşarlar. *“Şüphesiz namaz, fahşâdan (her çeşit aşırılık ve ahlâksızlıktan) ve kötülükten men’ eder.”*⁴¹³ Dünyada kötülüklerden menediyor, âhirette ise mükâfat var. Mü’min, Allah rızası için namaz kılar. Aynı zamanda fahşâdan, fuhuştan ve kötülükten de alıkonarak dünya hayatını ıslah etmiş olur.

410 Buhârî, Salât 56; Müslim, K. Mesâcid 4

411 72/Cin, 18

412 Bak.57/Hadid, 25

413 29/Ankebût, 45

Orucun farz kılındığını bildiren âyetin sonunda da “*umulur ki korunursunuz*” denilir.⁴¹⁴ Dünyada korunup (takvâ sahibi olup), yeryüzünde hayatınızı ıslah edersiniz, âhirette ise mükâfata erişirsiniz. Zekâtın emredildiği âyetlerde⁴¹⁵ geçen temizleme, çoğaltıp arttırma, zenginın fakire bağışlaması, zekâtın belirlenen sınıflara dağıtılması dünyada yapılır; âhirette ise mükâfat vardır. Hacc sûresi, 27-28. âyetlerde belirtilen maslahatlar da böyle. Böylece ibâdet aynı anda hem dünya, hem de âhiret için oluyor.

Bir başka yönden Lâ ilâhe illâllah’a bütün gerektirdikleriyle yapışan bir müslümanın hayatında âhiretten kopuk sadece dünya için bir amel yoktur. Hatta insanların sadece bedenî, hatta hayvanî, sadece dünyalık gördükleri cinsel ilişki bile buna dâhildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.s.) buyuruyor ki: “*Sizden herhangi birinizin cimâ yapmasında sevap vardır.*” Dediler ki: Ey Allah’ın Rasûlü! Bizden herkes eşine ona duyduğu şehvetten dolayı gider, böyleyken nasıl ona sevap olur? Cevaben buyurdu ki: “*Ne dersiniz, şâyet harama gitseydi günah olmayacak mıydı? İşte, helâle gittiğinden ona sevap vardır.*”⁴¹⁶ Bu sebeple eşler arasındaki sevimeler bile aynı anda hem dünyevî, hem de uhrevî bir iş (yani ibâdet) oluyor.⁴¹⁷

Allah’a İbâdet

Allah’a ibâdetin anlamı: Kur’an’da 82 âyette “Allah’a ibâdet”ten söz edilmiştir. *İnsan, Allah’a ibâdet için yaratılmıştır.*⁴¹⁸ *Bütün peygamberler, insanları Allah’a ibâdet etmeye dâvet ettikleri gibi,*⁴¹⁹ *kendileri de O’na ibâdet etmişlerdir.*⁴²⁰ Kur’an’da hem “*ey insanlar*” hitâbıyla,⁴²¹ hem de “*ey müminler*” hitâbıyla⁴²² *Allah’a ibâdet etmek* emredilmiş ve *ibâdetin ihlâsla,*⁴²³ *hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnız Allah’a yapılması* istenmiştir.⁴²⁴ Allah’a ibâdetten bahseden âyetlerdeki ibâdet kavramı, genel olarak tevhid, itaat, duâ, Allah’ı

414 2/Bakara, 183

415 9/Tevbe, 60, 103; 70/Meâric, 24-25

416 Sahih-i Müslim

417 Mehmet Kubat, Kur’an’da Tevhid, Şafak Y., s.132 ve 164

418 51/Zâriyât, 56

419 2/Bakara, 83; 3/Âl-i İmrân, 64; 5/Mâide, 72...

420 13/Ra’d, 36; 21/Enbiyâ, 73; 39/Zümer, 11, 14

421 2/Bakara, 21

422 22/Hac, 77

423 98/Beyyine, 5

424 4/Nisâ, 36

bilmek, O'na boyun eğmek, iman etmek ve sâlih amel işlemek anlamlarını ifade eder.

Kur'an'da ibâdet kavramı; Allah'ın varlığını ve birliğini ikrar etmek, peygamberlerine ve peygamberleri ile gönderdiği İlâhî vahye iman etmek, O'na boyun eğerek itaat etmek, İslâm'ın helâl ve haram, emir ve yasak bütün hükümlerini tatbik etmek, Allah'ın râzı olduğu şeyleri yapmak ve hükmüne râzı olmak, nimetlere şükretmek, musibetlere sabretmek, insanların haklarına riâyet edip onlara şefkat ve merhamet etmek anlamlarını ifade eder.

Buna göre Kur'an'da ibâdet kavramı; iman, ahlâk, namaz, oruç, hac, zekât, cihad, evlenme, boşanma, helâl-haram, miras, ticaret, ahde vefâ, yemin, keffâret, ukubat... kısaca Kur'an'ın başından sonuna kadar bütün hükümlerini uygulamayı, emir ve yasaklarına riâyeti, sınırlarını korumayı içine alır.

Fıkıh Usûlü kitaplarında Kur'an hükümlerinin itikad, ibâdet, ahlâk, muâmelât, ukubat şeklinde kısımlara ayrılması, anlatımı kolaylaştırmak içindir. Yoksa, ahlâkî ve amelî hükümler, "ibâdet" kavramının mânâlarından tamamen ayrı demek değildir. Çünkü Kur'an'ın amelî ve ahlâkî bütün hükümlerini uygulamak, Allah'a kulluk etmektir. Bu itibarla Kur'an hükümlerinin hepsi "ibâdet" kavramına dâhildir. Uygulama itibarıyla ibâdetleri dört kısma ayırabiliriz:

İman, ihlâs, niyet, tefekkür, mârifet, sabır, takvâ, havf ve recâ gibi kalbî/bâtınî ibâdetler,

Namaz, oruç, zikir, tesbih, tehlil, tekbir, tahmid, duâ, insanlara iyi muâmele, ana-babaya iyilik, sıla-i rahim gibi vücut organlarıyla yapılan ibâdetler,

Zekât, sadaka, fakirlere ve yakınlarla her çeşit yardım, Allah yolunda infak gibi mal ve servetle yapılan ibâdetler,

Hacca gitmek, malı ve canı ile Allah yolunda cihad etmek gibi hem mal, hem de bedenle yapılan ibâdetler.

Allah'ın yapılmasını istediği şeyleri yapmak da, yasakladığı şeylerden kaçınmak da Allah'a kulluk etmektir, ibâdetdir. Çünkü ibâdetin temel anlamı, Allah'a boyun eğerek itaat etmektir. İtaat de iki şekilde olur: Emirlerle uymak ve yasaklardan kaçınmak.

Namaz, Tüm İbâdetler İçin Prototiptir

Kelime-i şehâdet, oruç, hac, zekât gibi İslâm'ın rükûnları hep namazda mevcut. Namaz, bir tevhid ve şehâdet eylemidir. Namaza çağrılırken şehâdetler haykırılır; namazın içinde şehâdet kelimeleri vurgulanır. Okunan duâ ve âyetler hep şehâdet kelimesinin açılımlarıdır. Namazda yeme içme olmaz; namazda oruçluyuzdur. Zekât, namazda mevcuttur: Ömrün, vaktin zekâtı namazla yerine getirilir. Hac, Kâbe'yi ziyaretle gerçekleşir; namazda da Kâbe'ye yönelinir. Namaz hacdır; namaz miractır. Namaz duâdır; Namaz zikirdir. Namaz Kur'an okumak; namaz Allah'la konuşmaktır. Kâinat kendi halleriyle namaz kılmaktadır. Meleklerin bazıları devamlı kıyamda, bazıları rükû ve secde halinde ibâdet etmekte. Dağlar, namazdaki kıyam halinde dimdik durmaktalar. Bitkiler, ağaçlar secde halindeler; ağaçlar, başları ve ağızları sayılan kökleriyle topraktan gıda almaktadırlar; Bitkilerin de kökleri, yani başları yerededir. Hayvanlar rükû halinde iki büküm eğik yaşamaktalar. İnsanın namazı ise, bütün yaratıkların ibâdetini kendisinde toplamaktadır. Namaz, aynı zamanda tekbir, tesbih, hamd, şükür, zikir, Kur'an kıraâtı gibi hemen tüm ibâdet çeşitlerini de içermektedir.

Hayatımızın her safhası namaza benzemeli. Namazdaki ruh ve heyecanı namaz dışına taşımalı, her eylemimizi namaz gibi, bizi Allah'a yaklaştıran gerçek ibâdete çevirmeliyiz. Bu anlayış, namazın da, gerçekten ikame edilen namaz olmasını sağlar. İnsanı kötülük ve fahşâdan alıkoymayan namaz, hadis-i şerifteki ifadeyle, yarın paçavra gibi suratımıza çarpılabilir. Allah'ın böyle bir namaza ihtiyacı olmadığı hadiste belirtilmektedir. Namazın bizim günlük hayatımıza yön veren, bize ihtiyacımız olan teçhizatı, mühimmatı sağlaması gerektiği "huşû" ve "ikame" ifadeleriyle de vurgulanır. İkame etmek, namazı ayağa kaldırmak, dosdoğru kılmak demektir. Namazı ikame etmekle, hayatımızdaki kötülükler de kalkacak, aynı şekilde tüm eylemlerimiz de namaza benzeyecektir.

Ashâb da böyle değerlendirdi namazı. Peygamberimiz, vefatına yakın şiddetli rahatsızlığında kendisi cemaatin önüne geçip imamlık yapamadığı

zamanlar, Hz. Ebubekir'i namaz kıldırmak için görevlendirdi. Sonra devlet başkanı seçiminde ashâb bu olayı dikkate alarak “değil mi ki Peygamberimiz namazda Ebubekir'i başımıza geçirdi; namaz gibi olması gereken hayatımızda da o başımıza geçmeli” dediler. Onlar dini böyle anlamışlardı. Sadece namaz değildi ibâdet olan. Ve namaz prototip ibâdetti. O yüzden namazdaki imamlığa “imâmet-i suğrâ” (küçük imamlık); devletin başındaki imamlığa (başkanlığa/önderliğe) “imâmet-i kübrâ” (büyük imamlık) denilir. Bu olay da göstermektedir ki, **hayatımızdaki davranışlarımız namazın mesajına benzerken; liderimiz, devlet başkanımız da imama benzemeli; imamda aranan şartlar yöneticide de aranmalı.** İmam, namazda yanıldığında öncelikle imama yakın olanlar, değilse cemaatin fertlerince usûlüne uygun nasıl uyarılması gerekirse, her konumdaki liderler ve yöneticiler de öyle uyarılmalı.

Allah, en güzel biçimde yarattığı ve yeryüzünde halife yaptığı, bütün yaratıklardan üstün kıldığı, göklerde ve yerde ne varsa hepsini hizmetine sunduğu ve sayısız nimetler verdiği insanı, kendisine ibâdet etmesi için yaratmıştır. İnsanın bu görevini yerine getirebilmesi için ona akıl, fikir ve kabiliyet vermiştir. Peygamberler ve kitaplar göndermek suretiyle bu görevini nasıl yapacağını da bildirmiştir. Allah, insanı ibâdet etmesi için zorlamakla birlikte, ısrarla kendisine ibâdet etmeyi emretmiş, ibâdet edenlere mükâfat, etmeyenlere ise ceza vaad etmiştir.

Herhangi Bir Eylem Nasıl İbâdet Olur?

Bir eylemin Allah'a ibâdet olabilmesi için şu özelliklerin bulunması gerekir: İnanç, meşrûiyet, usûl ve niyet.

Bir fiilin ibâdet olabilmesi için iman başta gelen şarttır. İkinci şart ise, o yapılan işin tâat cinsinden olması lâzımdır. Çünkü ibâdet kelimesi itaat anlamına gelir. Yani dinin yapılmasını güzel gördüğü bir emir veya meşrû gördüğü mubah bir iş olması gerekir. Üçüncü şart ise, yapılan işin Allah'ın istediği, Rasûl'ün uyguladığı biçimde yapılması gereğidir. Dördüncü şart da niyettir. Allah'ın rızâsı için yapılması, bir meşrû işi ibâdet seviyesine çıkarır. Allah'a yaklaşmak ve O'na itaat etmek gibi yüksek gayeler, bir eylemi ibâdete dönüştürür.

İmansız ve ihlâssız amel, ibâdet olmaz; böyle bir ibâdet boşa gider.⁴²⁵ **Haramlar, dinin yasakladığı eylemler, hiçbir zaman Allah'a ibâdet olmaz.** Yapılan meşrû eylemin usûlü (metodu) da önemlidir. Meselâ, namazı Allah'ın istediği tarzda, Peygamberimiz'in kıldığı şekilde değil; başka şekilde kılsak, o, ibâdet olmaktan çıkar. İbâdette niyet şarttır. Peygamberimiz (s.a.s.), *“Ameller, ancak niyetlere göredir.”*⁴²⁶ buyurmuştur. Bu nedenle Allah'a kurbet ve itaatten başka bir maksatla yapılan fiiller, “ibâdet” olmaz. Meselâ niyetsiz aç durmak oruç değil, niyetsiz Kâbe'ye gitmek de hac değildir.

Allah'tan Başkasına İbâdet

Kur'an'da 53 âyet-i kerimede “Allah'tan başkasına ibâdet”ten söz edilmiştir. Allah Teâlâ, *cin ve insanları kendisini tanıyıp ibâdet etmeleri için yaratmıştır.*⁴²⁷ Fakat, imtihanın gereği olarak onları bu konuda zorlamamıştır. Bu sebeple cin ve insanlardan, bir tek ilâh olarak Allah'ı tanıyıp kabul edenler ve sadece O'na ibâdet edenler olduğu gibi; canlı ve cansız varlıkları Allah'a ortak edip onlara ibâdet edenler de vardır. Allah, ilk insan Âdem (a.s.)'den itibaren insanlara elçiler ve kitaplar göndermek sûretiyle cin ve insanları Allah'tan başkalarına ibâdet etmemeleri konusunda uyarmıştır. *“Andolsun Biz, her ümmet/toplum içinde Allah'a ibâdet edin, tâğüt(a ibâdet) ten kaçının diye bir peygamber gönderdik. Onlardan kimine Allah hidâyet etti, onlardan kimine de dalâlet hak oldu.”*⁴²⁸

Allah'tan Başka Tapılan Varlıklar: Allah'tan başkasına tapanlar, sadece cinler ve insanlardır. Tapılanlar, yani mâbud, rab ve ilâh edinilen varlıklar ise; ibâdet kavramının geçtiği âyetlerde *Allah'tan başkaları,*⁴²⁹ *Allah'tan başka, insanlara fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyenler,*⁴³⁰ *işitmeyen, görmeyen ve insanlara hiçbir şey kazandırmayanlar,*⁴³¹ *Allah'tan başka tapınılan putlar/evsân,*⁴³² *heykel şeklindeki putlar/asnâm,*⁴³³ *sahte tanrılar/ilâhlar,*⁴³⁴

425 5/Mâide, 5

426 Buhâri, Bed'ül-Vahy 1, Itak 6, Talak, 11, İman, 23; Müslim, İmâre 155

427 51/Zâriyât, 56

428 16/Nahl, 36

429 6/En'âm, 56; 10/Yûnus, 104...

430 5/Mâide, 76; 10/Yûnus, 18

431 19/Meryem, 42

432 29/Ankebût, 17

433 14/İbrâhim, 35; 26/Şuarâ, 70, 71

434 43/Zuhurf, 45

heykeller,⁴³⁵ tâğut,⁴³⁶ şeytan,⁴³⁷ ataların taptığı şeyler,⁴³⁸ Allah'a ortak koşulanlar,⁴³⁹ cinler,⁴⁴⁰ insanlar,⁴⁴¹ melekler,⁴⁴² Allah'tan başka dost tutulanlar,⁴⁴³ Allah'tan başka ilâh diye isimlendirilen putlar,⁴⁴⁴ kâfirlerin taptığı şeyler,⁴⁴⁵ elle yontulup yapılanlar⁴⁴⁶ olarak zikredilmişlerdir.

Allah'tan Başkasına İbâdetin Anlamı: Allah'tan başkasına ibâdet; insan, cin, melek, şeytan, atalar, liderler, hükümdarlar, bilginler, veliler, sâlih kişiler gibi canlı ve cansız varlıkları ilâh ve rab kabul etmek, onlara Allah'a isyan konusunda itaat etmek, boyun eğmek, duâ edip yalvarmak, kurban kesmek, kulluk etmek, secde etmek, eğilip saygı göstermek, Allah yerine mâbud edinilen kimselerin emir ve yasaklarına, helâl ve haramlarına, prensip ve sistemlerine uymak anlamlarına gelir.

Allah'tan başkasına ibâdet etmek, Allah'ın varlığını kabul etmemek anlamına gelmez. Kur'an'ın indirildiği zaman Mekke müşrikleri Allah'ın varlığını, yaratıcı ve rızık verici olduğunu kabul ediyorlar, ama bir tek ilâh olduğunu kabul etmiyorlardı. Kendilerini Allah'a yaklaştırırlar ve şefaathane olur ümidiyle ilâhlara tapıyorlardı. Kur'an'da bu husus, şöyle bildirilmektedir: “...Allah'tan başka evliyâ (dostlar) edinen kimseler, biz bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz (demektedirler).”⁴⁴⁷ “Hâlbuki insanı Allah'a yaklaştıran iman ve sâlih ameldir.”⁴⁴⁸ “Allah'ı bırakıp kendilerine zarar da fayda da vermeyen şeylere ibâdet ediyorlar ve: ‘Bunlar, Allah katında bizim şefaathanelerimizdir’ diyorlar...”⁴⁴⁹ Demek ki Allah'a ibâdet edebilmek için Allah'ın varlığını, yeri göğü yarattığını, rızık verdiğini kabul etmek yeterli değildir. Allah'ı bir tek ilâh olarak kabul etmek, O'ndan başka canlı ve cansız hiçbir varlığa tapmamak ve tâğutu reddetmek demektir.

435 21/Enbiyâ, 53

436 5/Mâide, 60; 39/Zümer, 17

437 36/Yâsin, 60; 19/Meryem, 44

438 11/Hûd, 62, 87, 109; 14/İbrâhim, 10

439 10/Yûnus, 28

440 34/Sebe', 41

441 23/Mü'minûn, 47

442 34/Sebe', 40; 43/Zuhruf, 19-20

443 39/Zümer, 3

444 12/Yûsuf, 40

445 37/Sâffât, 161

446 37/Sâffât, 95

447 39/Zümer, 3

448 34/Sebe' 37

449 10/Yûnus, 18

Putlara, Heykellere İbâdet

İnsanlara Fayda ve Zarar Vermeyen, İşıtmeyen, Görmeyen Putları ve Heykelleri İlâh Edinmek ve Onlara İbâdet Etmek: Kur'ân-ı Kerim'in andığı şirk çeşitlerinden birisi, putlara ibâdet şeklinde ortaya çıkan tapınmadır. Putlar çeşit olarak çok fazla olmakla beraber, genel olarak iki kısımda mütâlaa edilebilirler:

1- İnsan, hayvan veya bunların karışımı bir şeklin; içinde bir sembolü, bir ruhu, bir örnekliliği temsil ettiği anlayışıyla ağaç, taş ve madenden yapılarak, temsil ettiği varsayılan sembolün kutsanması biçimindeki putçuluk. Bu tür putlara *sanem* veya *vesen* adı verilir.

2- Herhangi bir şekil düşünmeksizin kafalara, gönüllere, kalplere diki-len veya tâbi olunan putçuluk. Bu tür putperestliğin görüntüsü daha modernidir.

Birinci maddede ele aldığımız putçuluk olayında putlar, tapanların nazarında tabiat üstü yüce bir gücü ve kuvveti temsil ettikleri için, putperestler bu güç ve kuvvetin, tapındıkları putlarda gizli olduğuna inanırlar. Bu bağlamda her putun veya putçuluğun ilgili bulunduğu bir efsânesi vardır. Bu putların bir kısmı iyiliği, bir kısmı şerri, bir kısmı ucuzluğu vs. yi temsil eder.

İslâm tarihçilerinin kaydettiklerine göre, putperestlik İslâm'dan önce Arap yarımadasında oldukça yaygındı. Denilebilir ki, Arabistan'da putçuluğun tüm çeşitleri olmakla beraber, daha çok birinci kısımda anlatmaya çalıştığımız putperestlik yaygındı.

Putçuluğun her çeşidine karşı çıkan ve putlara ibâdet etmenin kötülüğünü en belîğ biçimde ortaya koyan Kur'ân-ı Kerim âyetleri, insanoğluna, yaratıcının sadece Allah olduğu fikrini aşılama sadedinde delil üstüne delil sunar. “Siz, elinizle yonttuklarınız (putlar)a mı tapıyorsunuz? Oysa sizin de, bütûn taptıklarınızın da yaratıcısı Allah'tır.”⁴⁵⁰

“De ki: Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz (iyi bilin ki) ben, sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmem. Yalnız sizi öldürecek

olan Allah'a ibâdet ederim. Bana mü'minlerden olmam emredildi."⁴⁵¹ Âyetle geçen "Allah'tan başkasına ibâdet" , putlara duâ etmek ve yalvarmak anlamındadır. Nitekim peşinden gelen âyetle, "Yüzünü Allah'ı birleyici olarak dine çevir ve müşriklerden olma!"⁴⁵² denildikten sonra, "Allah'tan başka sana ne fayda, ne de zarar vermeyecek olan şeylere yalvarma/duâ etme. Eğer böyle yaparsan, o zaman sen zâlimlerden (müşriklerden) olursun."⁴⁵³ buyrulmuştur.

"De ki: (Ey müşrikler!) Ben, Allah'tan başka yalvardıklarınıza ibâdet etmekten men olundum."⁴⁵⁴ Bu âyetteki "duâ"ya, "ibâdet" anlamı verilebilir. Bu takdirde ibâdet, ilâh kabul ederek putlara saygı göstermek anlamını ifade eder. Putlara ibâdet, ister musibet ve sıkıntılı anlarda onlara yalvarmak, duâ etmek; ister ilâh diye ta'zim göstermek olsun, neticesi aynıdır. Böyle bir davranış şirk,⁴⁵⁵ hak yoldan sapmak ve hidâyete erenlerden olamamaktır.⁴⁵⁶ Allah'tan başkasına tapanlar cahil kimselerdir. "Ey cahiller! Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi bana emrediyorsunuz?"⁴⁵⁷

Kur'an'da Allah'tan başkasına tapılanlar, insana zarar ve faydası dokunmayan,⁴⁵⁸ rızık vermeyen,⁴⁵⁹ insan eli ile yapılan,⁴⁶⁰ işitmeyen ve görmeyen,⁴⁶¹ bir şey yaratamayan,⁴⁶² insanların ilâh diye isimlendirdikleri boş isimler,⁴⁶³ uydurma tanrılar,⁴⁶⁴ heykeller⁴⁶⁵ ve putlar⁴⁶⁶ olarak nitelendirilmişlerdir.

İbrahim (a.s.), babasına ve kavmine demişti ki: "Sizin şu karşısında durup ibâdet ettiğiniz heykeller nedir? (Babası ve kavmi), 'Babalarımızı onlara ibâdet eder bulduk' dediler. (İbrahim), 'Doğrusu siz de, babalarınız da apaçık

451 10/Yûnus, 104

452 10/Yûnus, 105

453 10/Yûnus, 104

454 6/En'am, 56; 40/Mü'min, 66

455 6/En'am, 56; 10/Yûnus, 18

456 6/En'am, 56

457 39/Zümer, 64

458 10/Yûnus, 18

459 16/Nahl, 73

460 37/Sâffât, 95

461 19/Meryem, 42

462 46/Ahkaf, 4

463 53/Necm, 23; 12/Yûsuf, 40

464 37/Sâffât, 86

465 21/Enbiyâ, 52

466 14/İbrâhim, 35

bir sapıklık içine düşmüşsünüz' dedi. (...) İbrahim (a.s.), büyük bir put hâriç diğer putları kırdı. Kavmi, putların kırıldığını görünce, 'Bunu ilâhlarımıza kim yaptı? Muhakkak bunu yapan zâlimlerden biridir' dedi. (...) (İbrahim'e), 'Ey İbrahim! Bu işi ilâhlarımıza sen mi yaptın?' dediler. İbrahim, 'Hayır, işte şu büyükleri yapmış. Onlara sorun, eğer konuşurlarsa' dedi. (...) (Kavmi), 'Ey İbrahim! Sen de bilirsin ki, bunlar konuşmazlar' dedi. Bunun üzerine İbrahim, 'Siz Allah'ı bırakıp da size hiç fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibâdet ediyorsunuz? Size ve Allah'tan başka taptıklarınıza yuh olsun. Akıllarınızı kullanmıyor musunuz? (dedi.)'⁴⁶⁷ "Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir şey kazandırmayacak olan şeylere niçin ibâdet ediyorsun?" dedi."⁴⁶⁸

Kendi elleriyle yapıp ilâh diye adlandırdıkları⁴⁶⁹ heykellerin (temâsîl), insanlara elbette faydası ve zararı olmaz. Bu sebeple heykelleri ilâh edinip onlara saygı göstermek, yalvarmak, onlardan medet ummak, ahmaklık ve akılsızlıktır. Allah'tan başkalarına, uydurma ilâhlara, putlara ve heykellere tapanlar, kendilerini felâkete sürüklemiş, dünya⁴⁷⁰ ve âhirette Allah'ın azâbını hak etmiş olurlar.⁴⁷¹ Kendisinden başkasına ibâdet edenlere, "Siz ve Allah'tan başka ibâdet ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya (cehenneme) gireceksiniz"⁴⁷² uyarısını yapan Yüce Allah, "Allah'tan başka dileğinize ibâdet edin!"⁴⁷³ diyerek müşrikleri tehdit etmiştir.⁴⁷⁴

Allah'tan başka ibâdet edilenler, kıyâmet günü kendilerine ibâdet edenleri inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır. "(Müşriklerin taptıkları ilâhlar), onların ibâdetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman/karşı olacaklardır."⁴⁷⁵

"Beşerin böyle dalâletleri var; Putunu kendi yapar, kendi tapar!" diyor şâir. İnsanların kendi elleriyle yaptıkları putlara ve heykellere ibâdet etmeleri; onları Allah katında kendilerine şefaâtçi ve yardımcı olur, kendileri-

467 21/Enbiyâ, 52-54, 58-59, 62-63, 65-67

468 19/Meryem, 42

469 14/İbrâhim, 35

470 11/Hûd, 109

471 21/Enbiyâ, 98

472 21/Enbiyâ, 98

473 39/Zümer, 15

474 37/Sâffât, 22-34

475 19/Meryem, 82; 46/Ahkaf, 6

ni azaptan korur inancı ile ilâh edinip tapmak, saygı göstermek, duâ edip yalvarmak, sıkıntı anlarında onlara sığınmak anlamlarını ifade etmektedir.

Put, sadece Arapların câhiliye döneminde taptıkları basit ve alelâde şekillerden veya özellikle Hz. İbrahim döneminde olduğu gibi, muhtelif câhiliye sistemlerinde tapınılan taştan, tunçtan, tahtadan heykellerden ve ağaç, kuş, hayvan, yıldız, gök cismi, ateş, ruh veya hayallerden ibâret değildir. Bu basit puta tapınma şekilleri Allah’a şirk koşmanın bütün boyutlarını kapsamaz. Yalnızca bu ilkel putçuluklar üzerinde duracak olursak ve Kur’an’daki şirkten maksadın sadece bunlar olduğunu kabul edecek olursak, oldukça boyutlu olan şirk kavramından bir şey anlamayız. Kur’an’ın evrensel boyuttaki ve zamanlar üstü mesajını kavrayamayız. Kur’an’ın en büyük problem olarak gördüğü şirk, kıyâmete kadar hemen tüm toplumlar da olabilecek tüm tevhid dışı kutsama ve tapınma özelliklerini kapsar. Kur’an’a göre put, o kadar geniş anlamlıdır ki, kişinin Allah’ın dışında hayatının amacı kıldığı maddî-mânevî her şeydir. Bu putları hayatın amacı kılmak da Allah’a şirk koşmak olarak nitelendirilmiştir. Fakat insanları kendilerine fayda ve zararı olmayan taş, ağaç, maden vs. şeylere ibâdet sevkeden sebepler nelerdi? İnsanlar niçin putlara tapmışlar ve tapmaya devam ediyorlar? Bu konuda Kur’an şu âyetlerde bu sorulara cevap vermektedir: 39/Zümer, 3; 10/Yûnus; 18; 17/İsrâ, 56-57; 43/Zuhuruf, 86; 39/Zümer, 44; 30/Rûm, 13.

Tâğuta İbâdet

“Andolsun biz, her millet içinde: ‘Allah’a ibâdet edin, tâğuttan kaçının’ diye bir elçi gönderdik.”⁴⁷⁶ Bu âyette “tâğut”, ibâdet konusunda Allah’ın karşısına konulmuş ve ondan kaçınılması emredilmiştir. Şu âyette ise, tâğuta ibâdetten sakınan ve Allah’a yönelen kimsenin müjdelmesi istenmiştir: “Tâğuta ibâdet etmekten kaçınan ve Allah’a yönelenlere müjde var.”⁴⁷⁷ Şu âyette de, tâğuta ibâdet edenler şiddetle kınanmaktadır: “De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah’ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymun, domuz ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler; işte onların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır.”⁴⁷⁸

476 16/Nahl, 36

477 39/Zümer, 17

478 5/Mâide, 60; Ayrıca, tâğutu reddetmek konusunda Bak. 2/Bakara, 256, 257; 4/Nisâ, 51, 60, 76; 16/Nahl, 36.

Nedir tâğut? “Tâğut” kelimesinin kökü “tuğyan”dır. Tuğyan, isyanda haddi aşmak, azmak, zulmetmek, sapmak, ölçüsüz şekilde hareket etmek, büyükmek anlamlarına gelir. Tâğut; şeytana, putlara, Allah’tan başka tapılan her varlığa, insanı azdıranlara, insanları haktan ve hidâyetten sapıranlara, hayır yolundan men edenlere, haddi aşanlara, küfür ve dalâlette önderlik edenlere, gaybdan haber verdiğini ileri süren kâhinlere/medyumlara, insanların Allah’a ibâdet etmelerine ve İslâm’ı yaşamalarına engel olanlara denir. Put olsun, ağaç olsun, insan veya hayvan olsun, Allah’tan başka tapınma konumunda olan her şey; kanunlarında Allah’ın dinine karşı sınırı aşan zâlim yönetici ve Allah’ın indirdiği hükümlerin gayrisiyle hükmeden idareci; İslâm şeriatına uymayan bütün metod, düşünce, fikir, ideoloji, pozisyon, âdet, gelenek ve görenekler tâğut kapsamına girer. Ayrıca tâğuttan hoşnut olup ona bağlanan, tâğuta kulluğa çağırın, tâğutun dâvet ettiği şeye sahip çıkan da kendi sapıklığı içinde tâğuttur.

Kur’ân-ı Kerim’de tâğutla ilgili bütün âyetleri dikkate aldığımızda şu sonuca varırız: Kulu Allah’a kulluktan, dinde ihlâslı olmaktan, Allah ve Rasûlüne itaatten alıkoyan ve çeviren her şey tâğuttur. Tâğut; hakkı ezmeye çalışan, Allah’ın kulları için çizdiği sınırları çiğneyen her kimse veya her nesnedir. Allah ile bağlantısı olmayan her program ve Allah’a bağlanmayan her çeşit düşünce, sistem, edep ve alışkanlık; otoritesini Allah’ın sisteminde almayan her idare, Allah’ın otoritesine, ulûhiyetine ve hâkimiyetine düşman olan her şey tâğuttur.⁴⁷⁹

Allah’a isyan konusunda herhangi bir kimseye itaat eden kişi, o kimseye ibâdet etmiş olur ve bu itaat edilen kimse tâğuttur. Mevdûdi, tâğut kelimesini şöyle izah eder: “Tâğut, Allah’a karşı azan, isyan eden, kulluk haddini aşarak kendisi için ulûhiyet ve rubûbiyet iddiâsına kalkışan her şahıs, zümre ve idareye denir. Tâğut, Allah’a karşı haddi aşan ve zulmeden her türlü üstünlük, otorite, başkanlık veya komutanlıktır. Tâğut, mülkünde hükmünü yerine getirir; kullarını zorla, aldatmakla yahut kötü yollarla kendine itaate çağırır. Kişinin bu türlü otoriteye, başkanlığa, liderliğe boyun eğmesi ve ona tapması tâğut için bir ibâdettir.”⁴⁸⁰

Kur’an’a göre tâğut; Allah’ın, dininin, elçisinin ve kitabının karşısına konulan, Allah yerine tapılan, İslâm’ın hükümleri, emir ve yasakları, helâl

479 Muhammed Kutub, Lâ İlâhe İllâllah, Ravza Y., s. 109

480 Mevdudi, Kur’an’a Göre Dört Terim, s. 66 ve 84

ve haramları yerine ikame edilen, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in yerine önder seçilen, Kur'an düşüncesi, inanç ve hayat tarzı yerine başka düşünce, inanç, hayat ve yönetim biçimi koyan, hayata geçiren, bunlara öncülük eden ve uyulan her insanın, her sistemin ortak adı ve sembolüdür.

Buna göre tâğuta ibâdet, Allah'tan başka şeytan, insan, önder, kâhin gibi canlı ve cansız varlıklara, Allah'a isyan anlamına gelecek şekilde itaat etmek, boyun eğmek, Allah'ın hükmü yerine Allah'tan başkalarının hükümlerini kabul edip isteyerek uygulamak demektir ki bu, insanı şirke, küfre götürür.

Günümüzde, kelime-i şehâdet getirip namaz kılan, oruç tutan, hacca giden bazı kimselerin tâğutun hükmüne rızâ gösterdikleri, tâğuta itaat ettikleri, sadece Allah'a mahsus olan sıfatları başkalarına verdikleri bilinen bir gerçektir. Yine bu kimselerin Allah'ı bırakıp birtakım armaları, şiarları, işaretleri, bayrakları, gelenek ve görenekleri yücelttikleri ve bu sayılan değerler uğruna mallarını, namuslarını, ahlâklarını fedâ ettikleri, böylece bu değerlere kulluk ve ibâdet ettikleri ortadadır. Bu şahısların tâğutun ortaya koyduğu nefsanî, şehvanî ve indî değer yargılarıyla Allah'ın kanunları ve şeriatı çatışacak olsa, hep Allah'ın şeriatını onların istekleri doğrultusunda yontarak şekil verdikleri, kısacası putların veya putların arkasına sığınmış olanların emir ve yasaklarını harfiyyen yerine getirdikleri ve Allah'ın şeriatına tamamen zıt olan sistemleri kabul ederek onların hükümlerini tatbik ettikleri de inkâr edilemez. Bundan daha açık putçuluk düşünülebilir mi?

Putların emir ve direktifleri doğrultusunda hareket ederek onların yolundan en küçük çapta ayrılmayanlar, Allah'ın Kitabına ve Rasûlünün sünnetine kulaklarını tıkayarak putların ve onların işbirlikçilerinin çağrısına kulak verenlerden daha iyi putperest olur mu? Bunlar apaçık müşrik olduklarını kendileri bile ilân ediyorlar. Bu tür insanlar; ister namaz kılsın, ister oruç tutsun, ister haccetsin ve isterse sabahlara kadar Allah diyerek tesbih çeksinler. Ne yaparlarsa yapsınlar, kendilerini putçu müşrik olmaktan kurtaramaz, kimse de onları zorla temize çıkararak müslüman yapamaz; onlar tevbe edip, her türlü puta ve tâğuta kulluk/ibâdetten vazgeçmedikleri müddetçe...⁴⁸¹

481 Mehmet Kubat, a.g.e. s. 138

Bir kimse tâğutu reddetmedikçe gerçekten iman etmiş sayılamaz. Tevhid'in şartı, Allah'a imandan önce tâğutları reddetmek, onları tanımamaktır. Bu durum, Kur'an'da açıkça beyan edilmiştir: *"Artık kim tâğutu reddedip Allah'a iman ederse, kopmayan sağlam kulpa yapışmış olur."*⁴⁸²

Bilginlere ve Din Adamlarına İbâdet

Allah'a şirk koşmanın bir çeşidi de Allah'ın izin vermediği alanlarda insanlara itaattir. Oysa ibâdetde esas olan Allah'a itaat, Peygamberine itaat ve müslümanlardan olan emir sahiplerine itaattir.⁴⁸³ Ne var ki, insanoğlu, çoğu zaman kendi cinsinden olan beşerden bazı kimselerin birtakım üstün özelliklere sahip olduklarını düşünerek onları rab konumuna getirmiş ve böylece onlara ibâdet etmiştir.

Kur'an-ı Kerim, yahûdi ve hristiyanların, ulûhiyet ve rubûbiyet makamına Allah'tan başkasını koyarak kullukta ona yöneldiklerini, oysa itaat ve ibâdetin sadece Allah'a has kılınması gerektiğini şöyle dile getiriyor: *"(Ehl-i kitap), bilginlerini ve râhiplerini Allah'tan ayrı rabler edindiler. Meryem oğlu Mesih'i de (rab edindiler). Oysa kendilerine yalnız tek ilâh olan Allah'a ibâdet etmeleri emredilmişti. O'ndan başka tanrı yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."*⁴⁸⁴ Yahûdi ve hristiyanların, bilginlerini ve râhiplerini rab edinmeleri, onlara ibâdet etmeleridir. İbâdetleri ise, onların, Allah'ın haram kıldığı şeyleri helâl, helâl kıldığı şeyleri haram kılmalarını kabul edip itaat etmeleridir. Yahûdi ve hristiyanlar, Allah'ın emrine, hakkın hükmüne değil; onların irâdelerine tâbi oldular; onlara Allah'a tapar gibi taptilar. Hatta Allah'ı bırakıp onlara taptilar. Allah'ın emrine, Kitabın sözüne, hakkın gerektirdiğine açıktan açığa muhâlif olan hususlarda Allah'a isyan ettiler; onların arzularına ve emirlerine itaat ettiler. Allah'ın haram kıldığı şeyleri, onların emriyle helâl kıldılar. Allah'ın "yapmayın" dediği şeyleri yaptılar; "yapın" dediğini yapmâdılar. Bunun hilâfına onların emir ve yasaklarına, hevâ ve heveslerine tâbi oldular.⁴⁸⁵

482 2/Bakara, 256

483 4//Nisâ, 59

484 9/Tevbe, 31

485 Elmalılı, IV, 2511; Bu konuyla ilgili olarak Adiy b. Hâtem'le ilgili hadis için Bak. Tirmizî, Tefsir 10

Buna göre âyetteki râhipleri ve bilginleri rab edinip ibâdet etmek, Allah'ın helâlini haram, haramını helâl saymaları konusunda onlara itaat etmek anlamına gelmektedir. Yoksa onlar, bilginleri için oruç tutuyor, namaz kılıyor değillerdi. Demek ki herhangi bir insanın, ister bilgin olsun ister yönetici, Allah'ın emir ve yasağına, helâl ve haramına ters düşen emir ve hükümlerine gönülden katılmak, onu hüküm/kanun koyucu olarak kabul etmek, ona itaat ederek Allah'ın hükmüne muhalefet etmek; onu Allah'tan başka rab edinmek ve ona ibâdet etmek demektir.⁴⁸⁶ “*Yaratıcıya isyan etme konusunda yaratılana itaat edilmez.*”⁴⁸⁷ Hakkı bâtil, bâtili hak yapmaya çalışanlar, ilim haysiyetinden yoksun birer tâğutturlar. Bu şekilde davranışlar, şirk, küfür ve Allah'tan başkalarını rab edinmek ve onlara tapmaktır.⁴⁸⁸ Allah'ın kitabına yetki tanımaksızın helâl ve haram sınırlarını belirleme yetkisini kendisinde görenlerin nefislerini ilâve rab ittihaz ettiklerini ve onlara kanun koyma yetkisi tanıyanların da onları rabler edindiklerini yukarıdaki âyet ve hadislerden öğrenmiş oluyoruz.

Kur'an'ın on dört asır önce getirdiği en büyük prensiplerden biri de, hangi makam ve mevkide olursa olsun, insana değil; yalnız Allah'a ibâdet edilmesi prensibidir. İslâm, beşeriyeti saâdete erdirmek, zulmü ortadan kaldırmak, inSana kulluk etmeye sevkeden istismarı yok etmek yolunda birleşilmesi gerekli olanı belirterek yahûdi ve hıristiyanlara bakın nasıl hitap ediyor: “*De ki: Ey Kitap ehli, gelin aramızda birleşebileceğimiz bir kelime üzerinde toplanalım: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bazımız bazımızı Allah'tan başka rabler edinmeyelim!*”⁴⁸⁹

Kur'an-ı Kerim, kula kulluğu ortadan kaldırmak ve sadece Allah' kulluğu tesis etmek üzere gönderilen Kitap olduğu için, insanların Allah'ı bırakıp hemcinslerinden olan insanlara ibâdet/kulluk etmesini önlemek amacıyla çeşitli deliller serdetmiş, bu konuda geniş açıklamalar yapmıştır:

“*Hiçbir insana yaraşmayacak/yakışmayacak bir şey varsa, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve nebîlik vermesinden sonra onun insanlara: ‘Allah'ı bırakın da bana kul olun’ demesidir. Tam aksine o; ‘Kitabı öğrendiğiniz ve okuduğunuz yönüyle Allah'a kul olun’ der. O, size: ‘melekleri ve peygamberi*

486 Elmalılı Tefsiri, Eser Y., IV, s. 2512

487 Buhâri, Ahkâm 4; Müslim, İmâre 39, 46

488 Elmalılı, IV, s. 2513, 2514

489 3/Âl-i İmrân, 64

*ilâh edinin’ diye emretmez. Siz müslüman olduktan sonra size hiç imansızlığı emreder mi o?*⁴⁹⁰ İstisnâsız bütün peygamberler: “*Ey kavmim, Allah’a ibâdet edin; sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur.*”⁴⁹¹ buyurmuşlardır.

Tarihe ibret nazarıyla baktığımız zaman çok değişik ve çeşitli şirk görünümleri içerisinde insanların bazı bilge kimseleri veya kimi peygamberleri ilâh kabul ettiklerini görüyoruz. Meselâ, bazı kimseler tarafından peygamber olduğu iddia edilen ve en azından yüce vasıflara sahip bilge bir kimse olduğu herkesçe kabul edilen Buda, sağlığında ilâhlık iddia etmemiş, bilâkis insanları Allah’ı tek ilâh edinmeye çağırmış olduğu halde, tâbîleri onu ölümünden sonra ilâh edinmiş ve ona tapmışlardır.

Aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) sağlığında kendisinin, Allah’ın kulu olduğunu ilân etmiş ve insanları da sadece Allah’a kul olmaya çağırmış olduğu halde, vefatından hemen sonra, bizzat kendi kavmi tarafından ilâh kabul edilerek Allah’a şirk koşulmuştur. İslâm bu tür bir sapıklığın önüne geçmek için deliller getirmiş ve bunun şirk olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Kur’an, kullara kulluğu ortadan kaldırarak yeryüzünde hâkimiyeti sahte ilâh ve rablerin elinden çekip alarak sadece Allah’a vermek için delil üstüne delil getiriyor ve bu noktanın son derece önemli olduğunu insanlara ısrarla vurguluyor.⁴⁹²

Şeytana İbâdet

Yüce Allah, insanlara şeytana ibâdet etmemelerini, kendisine ibâdet etmelerini emretmektedir: “*Ey Âdemoğulları! Ben size, ‘Şeytana ibâdet etmeyin. Zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana ibâdet edin. En doğru yol budur’ diye tavsiye etmemiş miydim?*”⁴⁹³ Şeytana ibâdet, vesvese verdiği, süslü gösterdiği şeylerde ve Allah’a isyan olan konularda kendisine itaat ve ittibâ etmektir. Allah, insanlara, “*şeytanın adımlarına uymayın.*”⁴⁹⁴ “Çünkü

490 3/Âl-i İmrân, 79-80

491 7/A’râf, 59, 65, 73, 85; 12/Yûsuf, 40; 11/Hûd, 1-2; 16/Nahl, 36

492 M. Kubat, a.g.e. s. 132

493 36/Yâsin, 60-61

494 2/Bakara, 168, 208

şeytan, insana apaçık bir düşmandır.”⁴⁹⁵ “Onu düşman edinin.”⁴⁹⁶ buyurmuştur.

Kur’ân-ı Kerim, ister insanlardan olsun, isterse cinlerden, tüm şeytanların⁴⁹⁷ insanları şirke düşürdüğünü bizlere hatırlatır. Sebe’ kraliçesi hakkında bilgi edinmeye gönderilen Hüdhüd, Hz. Süleyman’a döndüğünde şunları haber verir: “Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, onlara işlerini süslemiş de onları doğru yoldan çevirmiş, bu yüzden yola gelemiyorlar.”⁴⁹⁸

Kur’an, şeytanın insanlar üzerinde, onların irâdelerini ortadan kaldıracak bir güce sahip olmadığını, ancak insanların şirk koşmaları ve böylece onların sapmaları noktasında vesvese verdiğini açıkça bildirmiştir. “Görmedin mi biz kâfirlere şeytanları gönderdik, onları oynatıp duruyorlar.”⁴⁹⁹ “Fakat kalpleri katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını süslü gösterdi.”⁵⁰⁰ “O (şeytan)lar bunlar (insanlar)ı yoldan çıkardıkları halde, bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar.”⁵⁰¹

Şeytan, insanlara fuhşu ve münkeri emreder.⁵⁰² İnsana vesvese verir.⁵⁰³ İnsanlar arasında kin ve düşmanlık tohumları saçar.⁵⁰⁴ İnsanlara, yaptıkları kötülükleri süslü gösterir.⁵⁰⁵ Boş şeyler vaad eder.⁵⁰⁶ Gerçekleri unutturur.⁵⁰⁷ Tuzak kurar.⁵⁰⁸ İnsanı saptırmak ister.⁵⁰⁹ Onu doğru yoldan meneder.⁵¹⁰ Bu sebeple insanın, şeytanın vesvesesine aldanıp ona uymaması gerekir; uyar-sa ona ibâdet etmiş olur.

495 17/İsrâ, 53

496 35/Fâtır, 6

497 6/En’âm, 112

498 27/Neml, 24

499 19/Meryem, 83

500 6/En’âm, 43

501 43/Zuhruf, 37

502 2/Bakara, 268; 24/Nûr, 21

503 7/A’raf, 20; 20/Tâhâ, 120

504 5/Mâide, 91

505 6/En’âm, 43; 8/Enfâl, 48)

506 4/Nisâ, 120; 17/İsrâ, 64

507 6/En’âm, 68

508 4/Nisâ, 76

509 4/Nisâ, 60

510 27/Neml, 24; 29/Ankebût, 38

Kur'an'da içki, kumar, putlar, heykeller, şans okları, talih oyunları, şeytanın işi olarak ifade edilmiştir.⁵¹¹ Demek ki, Allah'ın haram kıldığı, yasak ettiği şeyleri yapanlar, şeytana itaat etmiş olmaktadırlar. Kur'an, bu itaati, şeytana ibâdet olarak ifade etmiştir. İbrahim (a.s.), babasına: *"Ey babacığım! Şeytana itaat etme; çünkü şeytan, Rahmân'a isyan etmişti"*⁵¹² demiştir. İnsanı, Allah'tan başkasına, putlara ve benzeri şeylere ibâdet etmeye ve onları şirke, küfre ve isyana teşvik eden, şeytan ve şeytanlaşan insanlardır. Âsî kimseye itaat eden, âsîdir. Şeytana ve küfrü, şirki ve kötülükleri emredenlere itaat edenler, Allah'a isyan etmiş, şeytana ibâdet etmiş olurlar.

Şeytana ibâdet konusunu açıklamaya çalışırken, satanizmden, yani direkt olarak şeytana tapınma dininden uzunca bahsetmeyi, toplumu çok az ilgilendirdiği için gereksiz görüyoruz. Yeni dinler edinerek, bunalımlarına güya çözüm arayan, düzenin ve toplumun kurbanı bazı marjinal gençlerin, yenilik ve moda olsun, değişiklik olsun diye, düzen ve toplum şeytanından; gerçek şeytanın kucağına sığınıp ona sahiden tapınmaya yöneldiklerini gözlüyoruz. Satanizm denilen bu şeytan severlik ve kötülükçülüğün aslında pek de yeni bir din olduğu da söylenemez. Özellikle Suriye topraklarında günümüze kadar varlığını devam ettiren Yezidilik de bir satanizmdir.

Cinlere İbâdet

Cinler, Allah'ın kendisine ibâdet etmeleri için dumansız saf ateşten yarattığı varlıklardır.⁵¹³ İnsanlar gibi ibâdet ve isyan edebilme yeteneğine sahiptirler. Bu sebeple müslüman ve kâfir, sâlih ve fâsık olanları vardır. Zaten İblis de cinlerdendir.

Sebe' sûresinde cinlere ibâdetten söz edilmiştir: *"O gün, kâfirlerin hepsini mahşere toplar, sonra meleklerle, 'Bunlar size mi ibâdet ediyorlardı?' der."*⁵¹⁴ Bu soruya melekler, *"(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz. Onlar değil; Sen bizim velimizsin. Hayır, onlar (bize değil) cinlere ibâdet ediyorlardı. Çoğu onlara iman eden kimselerdi."*⁵¹⁵ şeklinde cevap vermişlerdir. Cinlere ibâdet,

511 5/Mâide, 91

512 19/Meryem, 44

513 51/Zâriyât, 56; 55/Rahmân, 15

514 34/Sebe', 40

515 34/Sebe' 41

onlara sığınmak, korkulardan, mal ve canların kaybindan onlara ilticâ etmek ve onlardan yardım talep etmektir. Âyette geçtiği şekliyle cinlere iman ise, muhafaza ve sığınma hususunda onların gücüne inanmaktır.⁵¹⁶ “İnsanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklerle sığınırlandı, cinler de onların azgınlıklarını artırırlandı.”⁵¹⁷ Bu âyet, insanların cinlere ibâdetlerinin, onlara sığınmak olduğunu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah, sadece kendisine ibâdet edilmesini emretmiş, kendisinden başkalarına ibâdet edilmesini şiddetle menetmiştir. Ancak, imtihan gereği olarak, insanları ve cinleri bu konuda zorlamamıştır. Bu sebeple cin ve insanlardan, Allah’a ibâdet edenlerin yanında, O’nun dışındakilere ibâdet edenler de vardır. Allah’tan başkalarına ibâdet; sadece putlara, heykellere, ateşe, aya, güneşe, mezara tapmaktan ibâdet değildir. Kur’an’ın hilâfına hareket eden insanların buyruklarını isteyerek kabul edip bunları uygulamak da Allah’tan başkalarına ibâdet etmektir. Allah’tan başkalarına ibâdet, şirk ve küfürdür.⁵¹⁸

“(Ey Rabbim,) Ancak Sana ibâdet eder, ancak Senden yardım isteriz.”⁵¹⁹

“Ey kâfirler tapmam sizin yaptıklarınıza... Sizin dininiz size; benim dinim bana!”⁵²⁰

“Yuh olsun size ve Allah’tan başka yaptıklarınıza! Hâlâ akıllanmayacak mısınız?”⁵²¹

Ne mutlu, Allah’tan başkasının önünde eğilmeyip sadece O’na secde ederek ibâdet edenlere ve her yaptıkları eylemi Allah’a ibâdet ölçüsünde yapanlara! Yazıklar olsun, kula kulluk yapan kullara ve tâgutlara, putlara, ya da hevâ ve heveslerine tapanlara!

“Ağlayın, su yükselsin, belki kurtulur gemi.

Anne, seccâden gelsin; bize duâ et, e mi?”

516 Dört Terim, 87

517 72/Cin, 6

518 İsmail Karagöz, Kur’an’da İbâdet Kavramı, Şûle Y., s. 78

519 1/Fâtîha, 5

520 109/Kâfirûn, 1-2, 6

521 21/Enbiyâ, 67

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“(Ey Allah’ım,) ancak Senden yardım isteriz (duâmızı ancak Sana yaparız).” (1/Fâtiha, 5)

وَإِيَّاكَ Ve iyyâke (ancak Senden)

Âyetin birinci bölümündeki gibi yine tekrarlanan “iyyâke” zamir ve tümleçtir. Tümlecin başa geçtiği için hasr, yani sınırlama ifade eder: “Ancak Sana...” Duâ da bir ibâdet olduğu ve aynen ibâdet kavramında olduğu gibi, yalnız Allah’a hasredilmesinin tevhid için şart olduğundan ötürü aslında sona gelmesi gereken tümleç, başa geçmiştir. **وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** *Ve iyyâke nesteîn* ifadesi, iki cümle yerine kullanılmıştır. Bu cümlelerden biri, Allah’tan yardım istemek, Allah’a duâ etmek; ikincisi, Allah’tan başkasına duâ etmemek, İlâhî yardımı başkasından istememektir ki, tevhidin temel ilkelerinden biri bu anlayış ve tavidir.

نَسْتَعِينُ Nesteîn (yardım isteriz, duâ ederiz)

“Yalnız Senden yardım dileriz.”

Yalnız Allah’a kulluk ediyor olmanın, ifadesi veya isbatı, yalnız O’ndan yardım dilemektir. Sadece Allah’a kulluk ettiklerini söyledikleri halde, insanlardan, türbelerden, mezarlardan ve diğer tabiat varlıklarından yardım dileyenler vardır. Bu durum, tevhid inancının gönüle yerleşmediğini, gönülün şirkten tam temizlenmediğini göstermektedir.

İsti’âne kavramı, yardım mânâsına gelen (avn) kelimesinden türemiştir. Bu kalıptan alınıncı, “yardım dilemek” mânâsını ifade etmektedir. *“İyyâ-ke nesta’in = yalnız Senden yardım dileriz”* ifadesi, tevhid inancının sağlam olduğunu ve gönüle tam anlamıyla yerleştiğini isbat etmektedir.

Varlıkları yaratıp terbiye eden, onlara rahmet ve merhamet eden ve sahip çıkan varlık, yardım istenmeye lâyıktır. Bu sıfatlara sahip olmayan diğer varlıklardan yardım istenmez, istenirse şirke düşülmüş olur. Yalnız Allah’a kulluk etmek ve yalnız O’ndan yardım dilemek, hamdin içindeki mânâyı doldurmaktadır. Allah’ı bilmek ve birlemek, O’na itaat ve ibâdet

etmek ve yalnız O'ndan yardım dilemek, hamd ibâdetinin içeriğini teşkil etmektedir.⁵²²

“İstiâne”: “Avn” kelimesinden türemiş olup, yardım dilemek anlamına gelir. İstenerek veya istenmeden yardım etmeye “iâne” denir. Fâtîha sûresinde geçen “*nesteıyn*” kelimesi, “*yardım isteriz*” anlamındadır. “*Ve iyyâke nesteıyn*”: ‘Ancak Sen’den yardım isteriz’ demektir.⁵²³ Allah’tan yardım istemeye **duâ** denir.

İstiâne

“Nesteıynu: İstiâne ederiz” demektir. İstiâne, yardım dilemektir. Onu vermeye de iâne (yardım) denir. Muâvenet ve teâvün de karşılıklı yardım demektir. Bundan dolayı istiâne (yardım dileme) ile bunları birbirinden ayırmalıyız. Çünkü burada “hasr” denilen tahsis, yardım dileme hakkındadır. Bu yardım dilemenin ne gibi konularda olduğu zikrolunmamıştır. Böyle olan yerlerde de üç mânâ ihtimali vardır:

1- Bağlı olduğu şeyi göz önünde bulundurmaksızın bizzat yardım dileme işini kasdetmektir ki genel olsun, özel olsun yardım dilemek denilen işi “biz ancak Sana yaparız” demek olur.

2- Bağlı olduğu genel bir hususu takdir ederek her konuda, her işte yardım dilemeyi kasdetmek. Bu iki mânâ mealde birleşir. Fakat önceki mânâ daha belîğ, bu mânâ ise açık olur.

3- Özel bir karineye dayanarak yardım dilemenin bağlı olduğu özel şeyi varsayarak falan konuda yardım dilemeyi kasdetmektir. Burada ise ibâdet karinesiyle bu üçüncü ihtimal akla gelebilirse de sözün kısaltma ve tahsis sûretiyle tevhide yönelik olması ve hepsi Allah’a has olan hamdin açıklanması yönünde söylenmiş bulunması buna engeldir. Ve İbn Abbas’dan da (r.a.) rivayet edildiği üzere genel yardım dilemeyi gerektirir ki, bu da birinci veya ikinci şekillerden birisi ile olur.

522 Bayraktar Bayraklı

523 İstiâne ve Türevlerinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 6 Yerde:) 1/Fâtîha, 5; 2/Bakara, 45, 153; 7/Ârâf, 128; 12/Yûsuf, 18; 21/Enbiyâ, 112.

O halde müfessirlerin açıkladığı gibi mânânın özeti: “Ey Rab! Biz gerek Sana ibâdet ve itaatimizde ve gerek diğer işlerimizin hepsinde ancak Senden yardım dileriz, Senden başka kimseden yardım dilemeyiz, Seni tanımayan kâfirler başkasından yardım dilerler. Biz ise ibâdetimizde katıksız ve içtenlikle bütün işlerimizde ancak Senden yardım dileriz” demektir.

Beydavî'nin belirttiğine göre “yardım” iki çeşittir: Birisine “gerekli yardım”, diğerine “gerekli olmayan yardım” denilir. Gerekli olan yardım, onsuz fiilin meydana gelmesi mümkün olmayandır. İş yapan kimsenin gücü, düşüncesi ve işin yapılacağı âletin ve maddenin bulunması gibi ki, bunlar toplandığı zaman insan güç ve kuvvet sahibi olur da kendisine gerçekten teklif yapmak sağlıklı olur. Gerekli olmayan yardım da işin meydana gelmesini kolaylaştıran şeylerdir.⁵²⁴ Bu taksim şekli Usûl ilminde kudret-i mümekkin ve kudret-i müyessire adı altında yapılır.

Önce bu âyet bize gösteriyor ki, bütün yardımlar Allah'ındır, fakat istek bizimdir. Ve buna çalışıp kazanma veya cüz'î irâde de denilir ki, asıl kuvvet ve güç yetirmek bu istek ile yardımın birleştiği zamandır. Bu da işin meydana gelmesi ile beraber olur. Bundan dolayı felsefenin rahatsız edici teorilerine boğulmaksızın “*İyyâke nesteynu*”den şunu anlıyoruz ki, bize bir istek yetkisi verilmiştir. Bu şekilde bizden birisi isteğimizle, diğeri isteğimiz dışında iki iş meydana gelir ve her ikisi de bizden meydana geldiği ve bizimle ayakta bulunduğu için (özetle onun yeri biz olduğumuz için) bizim işimiz sayılır ve bize isnad edilir. Meselâ nefes alan biz, uyuyan, ölen biz olduğumuz gibi yiyen, içen, oturup kalkan, şunu bunu kımıldatan veya yatıştıran da biz oluruz. Ve bunlardan isteğimizle olanların yakın sebebi biziz. Fakat bütün sebebi ve tam sebebi biz değiliz. Çünkü biz bunda gerekli yardıma muhtacız. Meselâ benim elim ile irâdem arasındaki gerçek ilişki kurulmamış olsaydı, istediğim zaman elimi oynatamayacaktım. Nitekim bazı organlarımı öyle oynatamıyorum. O halde yaratıcı biz değiliz; yaratma olayı yalnızca en yakın sebebe bağlı değil, bütün sebeplerin biraraya gelmesine ve toplamına bağlıdır. Demek ki, isteğimizle yaptığımız işler, bir isteyen ve yapan kimse ile bir yaratıcı fâil arasındaki bağlılığın toplamını ifade eder. Bütün cisimlerin yalnız kendine ait özelliği hareketsizlik olduğu gibi ruhun özelliği de bir faaliyet ve hareket isteğidir. Yaratıcıya ait faaliyet ise Yaratıcı Yüce Allah'ındır. Araba ilerliyor, makine işliyor deriz. Bunlar

524 El-Beydavi, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil: 1/9.

zorla ve mecburi olarak yapılan işler olduğu halde işin yeri onlar oldukları için ilerlemeyi ve işlemeyi onlara isnad ederiz. Bizim nefes almamız, kan dolaşımımız gibi hareketlerimiz de böyledir. Kurulmuş bir makine, işlemek için başlangıçta bir çalıştırmaya muhtaçtır. Bunu ise cansız makine kendisi yapamaz veya isteyemez. Canlı bir makinist veya şoför yapar ve ancak canındaki bir istekle yapar, canı ister ki, eli makinenin anahtarını tutsun da hareket etsin. Makinistin canı bu isteği bu iradeyi yaptığı anda, bir de bakarsın, hareket yok iken yaratılmış olur ve makine de işlemeye başlamıştır. Bu şekilde işleyen, o hareketin yeri olan o makinedir. İşleten o hareketi isteyen makinisttir. Yaratan o hareketi baştan sona kadar yoktan var eden Allah Teâlâdır. Her işimizde bu üç derece apaçık görünen bir gerçektir. Artık ne cebriye veya maddeciler gibi insanı ruhsuz bir makine farzettirmeğe çalışmalı, ne de onu ruh ve maddenin yaratıcısı olan Allah Teâlâ gibi farzettirmeye (saymaya) uğraşmalıdır.⁵²⁵

Duâ

Seslenmek, çağırmak, yardıma çağırmak, Allah'a yalvarmak, O'ndan dilekte bulunmak, O'na yakarmak.⁵²⁶

'Duâ' kelimesi, 'dâvet ve da'va' gibi aynı kökten gelmektedir. 'Dâvet' veya da'vâ' sözlükte, çağırmak, seslenmek, yakarmak, yardım isteğinde bulunmak, isimlendirmek, sığınmak ve ilgi kurmak gibi anlamlara gelir.

'Duâ' sözlükte, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, aciz olandan güçlü olana doğru meydana gelen bir istek ve niyazda bulunmadır. Küçüğün büyüktan olan ricası, söz, fiil ve davranış olarak yalvarmak, samimi istek ve içtenlikle olur.

Kavram olarak 'duâ', kulun Allah'a sığınma ve yakarışını, Allah'ın yüceliği karşısında kulun güçsüzlüğünü itiraf etmesini, sevgi ve tazim (yüce bilme) duyguları içerisinde lütfunu, yardımını ve affını dilemesini ifade eder.

525 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili

526 M. Sait Şimşek, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 1, s. 417

Duâda asıl hedef kulun kendi durumunu Allah’a arzemesi (sunması) olduğuna göre, bu, kul ile Allah arasındaki bir ilişkidir. Bu ilişkide kul, kendini yaratan ve rızık veren Rabbine halini arzeder, acizliğini, güçsüzlüğünü dile getirir, hatalarını ve eksikliklerini iletir; bunun karşısında o Yüce Makam’dan yardım, bağış, af ve merhamet, güç ve destek ister. Bu durum, kulun Allah’a bir bağlılığı, bir teslimiyetidir.⁵²⁷

Duâ ve Dâvet

‘Dâvet’ ve ‘duâ’ kelimeleri Kur’an’da bazen farklı anlamlarda, bazen de birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Kimi âyetlerde ‘dâvet’, bir çağrı, bir nida, bir seslenme manasında geçtiği gibi, aynı kelime fiil ve isim olarak ‘duâ-yakarış, yardım isteği manasında da kullanılmaktadır.

‘Dâvet; aynı zamanda isimlendirme diyebileceğimiz bir şekilde de geçmektedir. Müşrikler, kendi elleriye yaptıkları putlarına ilâh demektedirler, onları ilâhımız diye çağırmaktadırlar. Sonra da bu şekilde adlandırdıkları putlarından yardım istemektedirler. “O’ndan başka çağırdıklarınız (duâ ettikleriniz) ise size yardıma güç yetiremezler, kendilerine de.”⁵²⁸

Dikkat edilirse burada ilâh diye çağrılan putlardan bir şey isteme aynı kelime ile ifade edilmektedir. Bu çağrının arkasında bir duâ, yani yalvarıp yakarma, yardım isteme anlayışı yatmaktadır.

Biz ‘dâvet’ kelimesini sözlük anlamıyla, ‘duâ’yı ise bir ibâdet, bir kulluk eylemi, bir sığınma ve yardım isteği olarak almak istiyoruz. Buna göre çağrı Allah’tan insana doğru olursa ‘dâvet’, kuldan Allah’a doğru olursa ‘duâ’ dememiz uygun olacaktır.

Şöyle de düşünebiliriz: Sonsuz güç ve kudret sahibi Yüce Rabbimiz kendi yarattığı kulundan bir şey istemez, O’na muhtaç değildir. Allah’ın insandan bir yardım istemesi akıl ve din dışıdır. Böyle bir şey düşünülemez bile. Öyleyse Kur’an’da geçen ‘dâvet’ (Allah’ın duâsı) kullarını hidâyete bir çağrıdır, bir uyarıdır ve kulluk yapmaları için onları bir teşviktir.

527 Hüseyin K. Ece, İslam’ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, s. 150

528 7/Arâf, 197; Ayrıca bk. 22/Hacc, 73

Yaratılmış olan, çok sınırlı gücü bulunan ve her zaman başkasına ve başka şeye muhtaç olan, aciz ve zelil bir kulun Allah'tan bir şey istemesi de elbette diğer insanlardan istemesi gibi olamaz. Onun, Allah'tan bir şey istemesi aşağıdan yukarıya doğru, aciz olandan güçlü olana doğru bir yakarıştır. Ta'zîm (yüce sayma) anlayışı, samimiyet ve boynu bükük bir halde olmalıdır. Hatta Rabbin çağrısına uyup ta mü'min olanlar, Hz. Peygambere bile kendi aralarında seslendikleri gibi seslenemezler, O'nu sıradan bir insan gibi çağıramazlar.⁵²⁹

Duâ kelimesi, “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” mânâsındaki da'vet ve da'vâ kelimeleri gibi masdar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya iletilen talep” anlamında isim olarak da kullanılır. İslâmî literatürde ise, kulun Allah'ın yüceliği karşısında aczini itiraf etmesini, sevgi ve ta'zim duyguları içinde lütuf ve yardım dilemesini ifade eder.

*“Rabb'iniz (şöyle) buyurur: Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler, mutlaka aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir.”*⁵³⁰

Her şeyi yaratan Allah olduğundan bütün yaratıklarda O'na doğru bir yöneliş vardır.⁵³¹ Yaratılmış varlıkların en üstünü ve değerlisi de insandır.⁵³² Allah insanı yaratıp onu kendi varlığından haberdar etmiştir. Bu da insanın özü itibari ile Allah'ı tanıma ve O'na inanma yeteneği ile donatıldığını gösterir.⁵³³ Ayrıca Kur'an'da, insana Allah'ı Rab olarak tanıma özelliğinin verildiğinden söz edilir.⁵³⁴ Bu özelliğinden dolayı insan, Rabb'inden uzak kalamaz ve O'na her zaman ihtiyaç duyar.

İnsan, bu ihtiyacını ancak Allah'a kulluk ederek karşılayabilir. Çünkü onun yaratılış gayesi ve esas görevi Allah'a kulluktur.⁵³⁵ Kulluk faaliyetlerinin en önemlilerinden biri de duâdır.

529 Hucurat: 49/1-2 ; Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, s. 151

530 40/Mü'min, 60

531 Bak. 6/En'âm, 102; 17/İsrâ, 44; 13/Ra'd, 13 vb.

532 Bak. 95/Tin, 4

533 Bak. 30/Rûm, 30

534 Bak. 7/A'râf, 172-173

535 Bak. 2/Bakara, 21; 51/Zâriyât, 56

Duânın ana hedefi, insanın halini Allah'a arzemesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre, duâ kul ile Allah arasında bir diyalog anlamını taşır. Bir başka söyleyişle duâ; sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Duâ, insanın kendi kendine yetmediğinin ifadesidir. İstisnasız, mü'min olan ve olmayan her insan duâ eder. Çünkü duâ ruhun ihtiyacıdır. Her insan, ruh ve beden ikilisinden oluştuğu için her ruh sahibi varlık için duâ gereklidir. Ama, duâ edilmeye tek yetkili ve hak sahibi varlık Allah olmasına rağmen, insanlar farklı mercilere duâ edebilirler. Fakat herkesin tartışmasız bir şekilde kabul etmesi gereken bir gerçek vardır, o da; duâ edilen varlığın hiçbir konuda acziyet göstermemesi için sonsuz bir güce sahip olması gerekir. Değilse bu vasıflara sahip olmayan bir varlığa duâ etmenin bir anlamı olmaz. *"Sana fayda da zarar da veremeyecek Allah'tan başkasına duâ etme/yalvarma. Öyle yaparsan şüphesiz zâlimlerden olursun."*⁵³⁶ *"Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin. Sizin Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de âciz!"*⁵³⁷

Birçok duâ örnekleri yanında, duâ kelimesinin kökü olan "D 'a v" ve türevleri, Kur'ân-ı Kerim'de toplam 212 yerde kullanılır.⁵³⁸ Cenâb-ı Allah, mü'min kullarına namaz kılmayı emrederek en az günde 40 defa Fâtiha sûresini okutmak sûretiyle *"Ancak Sana kulluk eder ve ancak Senden yardım dileriz."*⁵³⁹ âyetini tekrar ettiriyor. Hiç şüphesiz herhangi bir şeyi sırf nakarat olsun diye Rabbimiz bizlere tekrar ettirmez. Ama bunu tekrar ettiriyorsa, mutlaka çok önemli olduğundan dolayıdır. Bu âyetin önemi nereden kay-

536 10/Yûnus, 106

537 22/Hac, 73

538 Duâ Kelimesinin Kökü Olan D-a-v ve Türevlerinin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (Toplam 212 Yerde:) 2/ Bakara, 23, 61, 68, 69, 70, 171, 186, 186, 186, 221, 221, 260, 282; 3/Âl-i İmrân, 23, 38, 38, 61, 104, 153; 4/ Nisâ, 117, 117; 6/Enâm, 40, 41, 41, 56; 6/Enâm, 52, 63, 71, 71, 108; 7/A'râf, 5, 29, 37, 55, 56, 134, 180, 189, 193, 193, 194, 194, 195, 197, 198; 8/Enfâl, 24; 10/Yûnus, 10, 10, 12, 12, 22, 25, 38, 66, 89, 106; 11/Hûd, 13, 62, 101; 12/Yûsuf, 33, 108; 13/Ra'd, 14, 14, 14, 36; 14/İbrâhim, 9, 10, 22, 39, 40, 44; 16/Nahl, 20, 86, 125; 17/ İsrâ, 11, 11, 52, 56, 57, 67, 71, 110, 110, 110; 18/Kehf, 14, 28, 52, 57; 19/Meryem, 4, 48, 48, 48, 91; 20/Tâhâ, 108; 21/Enbiyâ, 15, 45, 90; 22/Hacc, 12, 13, 62, 67, 72; 23/Mü'minûn, 73, 117; 24/Nûr, 48, 51, 63, 63; 25/ Furkan, 13, 14, 14, 68, 77; 26/Şuarâ, 72, 213; 27/Neml, 62, 80; 28/Kasas, 25, 41, 64, 64, 87, 88; 29/Ankebût, 42, 65; 30/Rûm, 25, 25, 33, 52; 31/Lokman, 21, 30, 32; 32/Secde, 16; 33/Ahzâb, 4, 5, 37, 46, 53; 34/Sebe', 22; 35/Fâtır, 6, 13, 14, 14, 28, 40; 36/Yâsin, 57; 37/Sâffât, 125; 38/Sâd, 51; 39/Zümer, 8, 8, 38, 49; 40/Mü'min, 10, 12, 14, 20, 26, 41, 41, 42, 42, 43, 43, 49, 50, 50, 60, 65, 66, 74; 41/Fussilet, 5, 31, 33, 48, 49, 51; 42/Şûrâ, 13, 15; 43/Zuhuf, 49, 86; 44/Duhân, 22, 55; 45/Câsiye, 28; 46/Ahkaf, 4, 5, 5, 31, 32; 47/Muhammed, 35, 38; 48/Fetih, 16; 52/Tûr, 28; 54/Kamer, 6, 6, 8, 10; 57/Hadid, 8; 61/Saff, 7; 67/Mülk, 27; 68/Kalem, 42, 43; 70/Meâric, 17; 71/Nüh, 5, 6, 7, 8; 72/Cinn, 18, 19, 20; 84/İnşikak, 11; 96/Alak, 17, 18.

539 1/Fâtiha, 5

naklanıyor? Hemen belirtelim ki, bu âyetin önemi, kulluğun sadece Allah'a yapılmasını ve yardımın sadece Allah'tan talep edilmesini istemesinden ve emretmesinden kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yardımın sadece Allah'tan olabileceğine dair birçok âyet vardır.

“Yardım ancak güçlü ve hakîm olan Allah katındandır.” ⁵⁴⁰

“Allah'tan başka dost ve yardımcınız yoktur.” ⁵⁴¹

“Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter.” ⁵⁴²

“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse O'nun keremini geri çevirecek (hiçbir güç) yoktur. O hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O bağışlayan ve pek merhamet edendir.” ⁵⁴³

İbn Abbas (r.a.)'dan: O der ki, bir gün Rasûlullah (s.a.s.)'ın terkinde idim. Buyurdu ki; *“Evlât, sana birkaç söz belleteyim: Allah'ı (yani emir ve yasaklarını) gözet ki, Allah da seni gözet sin. Allah'ı gözet ki O'nu karş ında bulas ın. (Bir şey) istediğ in vakit Allah'tan iste, yardım dilediğ in vakit Allah'tan dile. Şunu bil ki, bütün yaratıklar elbirliğ iyle sana bir fayda vermek isteseler, Allah'ın sana yazd ığından fazla bir şey yapamazlar. Aynı şekilde tüm yaratıklar elbirliğ iyle sana bir zarar vermek isteseler, Allah'ın sana takdir ettiğ i zardan fazlas ını yapamazlar. Kalemler (işleri sona erip) kaldır ılmış, sayfalar da (üzerlerindeki yazılar tamam olup) kurumuştur.”* ⁵⁴⁴

Görüldüğü gibi, yardımın sadece Allah'tan olabileceğine ve sadece O'na duâ edip yardım isteneceğine dair apaçık nasslar olduğı halde, günümüzde birtakım kimselerin darda kaldıkları bazı anlarda “meded ya filân baba, meded ya şeyh” gibi tabirlerle Allah'tan başkasından yardım istediklerini müşâhede etmekteyiz. Hatta bazen de “himmet et ya filân” demek sûretiyle Allah'tan başkasına yönelmektedirler. (Himmet: Azim, gayret, enerji, istek, arzu, meyil, kalbin bütün kuvveti ile herhangi bir varlığa yönelmek, meyletmek demektir) Bu şekilde yöneldikleri varlıklar ister hayatta olsun, isterse vefat etmiş olsun fark etmez. Böyle davranışlar tevhide aykırıdır, şirktir.

540 3/Âl-i İmrân, 126

541 9/Tevbe, 116

542 4/Nisâ, 45

543 10/Yûnus, 107; Bu konuda ayrıca Bak.8/Enfâl, 10; 42/Şûrâ, 31, 29/Ankebût, 22; 2/Bakara, 107

544 Tirmizî

Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin bile darda kaldıkları anlarda dini sadece Allah'a has kılarak, bütün şirk koştukları şeyleri unutarak sadece o an Allah'a yalvardıkları zikrediliyor: *"Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Ama Allah onları karaya çıkararak kurtarıncaya, kendilerine verdiği nimete nankörlük ederek O'na hemen şirk koşarlar. Zevklensinler bakalım, yakında bileceklerdir."*⁵⁴⁵ *"İnsanlar bir darlığa uğrayınca Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, katından onlara bir rahmet tattırınca içlerinden birtakımı kendilerine verdiklerimize nankörlük ederek Rablerine şirk koşarlar. Zevklenin bakalım, yakında göreceksiniz."*⁵⁴⁶

Bu âyetlerde de belirtildiği gibi, insanın darda kaldığında o an her şeyi unutarak sadece Allah'a yalvarması fitratın kanunu olup, yardımın sadece Allah'tan olduğu ve Allah'tan isteneceğini gösteren mucizevî fitrî delillerden biridir. Âyetlerde Allah, insanları kurtardıktan sonra onların şirk koşmaya başladıklarını ifade ediyor. Tabii bu nankörlük (küfür)dür. Çünkü gerçekte insanları kurtaran Allah olduğu halde onlar kurtulduktan sonra bunu Allah'tan başkasına bağlıyorlar. Meselâ, "o anda filan olmasaydı ben şimdi hayatta değildim" veya "o an şeyhim himmet etmeseydi perişan olmuştum." diyerek Allah'ı unutuyorlar.

*"Hak duâ, ancak Allah'a yapılır. O'ndan başka duâ ettikleri şeyler, onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. (Onların karşılaması) ancak (kuyu başında durup su) ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki (suyu avuçlayıp ağzına koymadıktan sonra) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duâsı böylece boşa gitmiştir."*⁵⁴⁷

*Allah'ı bırakıp da kendilerine yalvardıkları kimseler hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onların kendileri yaratılmışlardır."*⁵⁴⁸

*"Allah'ın dışında yalvardığınız kimseler sizin gibi kullardır. Eğer doğru sözlü iseniz, onları çağırın da size cevap versinler bakalım."*⁵⁴⁹

545 29/Ankebût, 65-66

546 30/Rûm, 33-34

547 13/Ra'd, 14

548 16/Nahl, 20

549 7/A'râf, 194

*“De ki: Allah’ı bırakıp da (ilâh olduğunu) ileri sürdüklerinize yalvarım. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar. O’nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı sakınmaya değer.”*⁵⁵⁰

Yine Rabbimiz Kur’ân-ı Kerim’inde Felak ve Nâs sûrelerini indirerek bizlerin, yaratıkların birtakım şerlerinden nasıl ve kime sığınacağımızı açık bir şekilde beyan etmiştir.⁵⁵¹

Kur’ân-ı Kerim’de duâ ile ilgili hükümler ve çok sayıda duâ örnekleri vardır.⁵⁵²

Alexis Carrel’e göre duânın aslında; ruhun maddî olmayan dünyaya doğru bir çekilişi, bir gerilimi olduğu gözlenmektedir. Bir başka deyimle denebilir ki duâ; ruhun Allah’a doğru yükselişi ve O’na açıkça ibâdet durumudur. Duâ, hayat denilen mucizeyi yaratan varlığa karşı aşk ve ilticâ ifadesi, O’nunla ilişkiye geçme gayretidir. Muhammed İkbal’e göre duâ, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde insanoğlunun kendisine bir cevap bulabilmek için hissettiği derin hasret ve şiddetli arzusun ifadesidir.

Duâ İbâdettir

Duânın özü, kişinin kendisini Allah’ın karşısında acziyet içerisinde hissedip O’na yönelmesi ve taleplerini O’na arzetmesidir. Zaten ibâdet, bir varlığa boyun eğmek, O’nun karşısında küçülmek, O’na itaat etmek mânâlarını içerir. Kısacası duâ ile ibâdet mana olarak aynı şeyleri ifade etmektedir.

Biz her ne kadar duâ ile ibâdeti birbirinden ayrı iki olaymış gibi görüyorsak da aslında bu ikisi özde aynı şeydir. İbâdet olarak bildiğimiz namaz, oruç, zekât, hac gibi Allah’ın emirleri aslında duânın harekete dönüşmüş şeklidir.

550 17/İsrâ, 56-57

551 Bak.113/Felak ve 114/Nâs sûreleri

552 Kur’ân-ı Kerim’de Duâ ile İlgili Hükümler:

- Duâ etmek: A’raf, 55-56, 205-206; Ra’d, 14; Kehf, 28; Secde, 16; Mü’min, 60.
- Duâda Aşırı Gitmekten Sakınmak: A’raf, 55, 180, 205; Taha, 8.
- Duânın, Allah’ın Güzel İsimleriyle Yapılması: A’raf, 180; İsrâ, 11; Taha, 8.
- Allah, Duâları Kabul Eder: Bakara, 186; Şura, 26.
- Bedduâ: İsrâ, 11.

Bilindiği gibi Kur'an'da da geçen şekliyle Arapçada, namazın adı salât'tır. Fakat bu salât kelimesinin aynı zamanda duâ mânâsına gelmesi çok manidardır ve bir tesadüf değildir. Salât kelimesinin hem namaz, hem duâ mânâsına gelmesini şöyle izah etmek mümkündür:

Namaz, tüm ibâdetleri bünyesinde toplayan ve insanla Allah arasındaki ilişkiyi en net ve sık bir şekilde (günde en az beş defa) sağlayan ibâdetlerdir. Zaten duâ da Allah ile kul arasındaki bir diyalog idi. Yani her ikisi de kulu Allah'a bağlaması yönüyle aynı kapıya çıkıyor. Rasûlullah (s.a.s.) bu konuda şöyle buyuruyor: *"Duâ ibâdetin ta kendisidir."*⁵⁵³ Çünkü duâ ile kişi ihtiyacını teminde aczini idrâk etmiş, bunu ancak her şeye kadir olan Rabbinin temin edeceğinin şuuruna ermiş ve bu sebeple O'na sığınmış olmaktadır. Esasen ibâdet de bundan başka bir şey değildir. Yine Rasûlullah (s.a.s.) *"duâ ibâdetin özüdür (iliğidir)"*⁵⁵⁴ buyurmak sûretiyle duâ ile ibâdetin özde aynı şey olduklarına dikkat çekmiştir. Biz bu özü kulluk olarak ifade edebiliriz. Bu aynı zamanda insanın yaratılış amacı olmaktadır: *"Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk/ibâdet etsinler diye yarattım."*⁵⁵⁵

Kur'an'a ve Önderimizin hayatına baktığımızda duâ olgusunun merkezi bir konum arzettiğini görürüz. Yüzlerce âyet, insanın Rabbiyle bağlantı kurması ve iletişime geçmesi diyebileceğimiz duâ örneklerinden oluşmaktadır. Aynı şekilde hadis külliyyatında duânın önemine dikkat çekilmekte ve pek çok güzel duâlar bu eserleri süslemektedir.

Müslümanlar olarak Allah ile her an can u gönülden bir ilişki ve sürekli irtibat halinde olmaya en çok ihtiyaç duyduğumuz şu günlerde acaba Allah ne kadar gündemimizde yer alıyor? Hesaplarımızda O'nun yeri neresi, O'nu hesaba katıyor muyuz? Yoksa mevcut durumu kanıksayıp "zaten biz buna müstahakız, kâfirler çok güçlü, Allah da bize yardım etmiyor, o halde iş olacağına varır" deyip her şeye boş mu veriyoruz? Hatta daha da ileri gidip "Allah herhalde böyle olmasını istiyor" diyenler gibi tembelliğimizin, miskinliğimizin, atâletimizin faturasını da -hâşâ- Allah'a mı çıkarıyoruz?

553 Tirmizi, hadis no: 3247; Ebû Dâvud, Kitabu'd-Duâ, hadis no: 1479

554 Tirmizi, Deavât 1

555 51/Zâriyât, 56

Bu sorulara vereceğimiz cevaplar ve yapacağımız nefis muhâsbesi, belki de sorunlarımıza yeni ve çözümleyici bakış açıları getirecek, ne olduğumuzu, neyi nereye kadar yapabileceğimizi, kimden neleri isteyebileceğimizi yeniden bizlere hatırlatacak ve bizleri yeniden harekete geçirecektir. Bizler kul olarak üzerimize düşeni yapmalı, gereken gayreti göstermeli, sebepler âleminde yapılacakları yaptıktan sonra ellerimizi açıp O'na yalvarmalı, halimizi O'na arz etmeliyiz. Çünkü O şöyle buyuruyor: *“Bizim uğrumuzda gayret gösterenleri Biz yollarımıza iletiriz.”*⁵⁵⁶

Belki dayatılan eğitim anlayışı ve hayat tarzının etkisiyle, belki de içinde yaşadığımız şartların baskıcı karakteri sebebiyle müslümanlar olarak bazılarımız da çoğu kez rasyonalist bir anlayışla meselelere yaklaşabiliyor. Sorunları tanımlarken ve çözmeye çalışırken gözetilmesi gereken hususları gözardı edebiliyor. Çoğunlukla, yapılan şey, amellerin/eylemlerin neticesini hemen almak ve somut bir şekilde görmek arzusu. Çoğu kez, bir işin sadece maddî boyutu yerine getirerek -ki bunun da yeterli yapıldığı şüphe götürür- sonuca gitmeye çalışılıyor. Oysa bütün yapılanlardan sonra Allah'a yalvarmak ve yapılan ameli kabul edip tesirini halk etmesi için O'na niyazda bulunmak da gerekmektedir. Kendisinden *“sabır ve salâtle yardım talep etmemizi”* bizzat Allah öğütüyor.⁵⁵⁷ Yani, hem sabır ve direnme olacak, hem de duâ ile yardım talep edilecek.

“Duâlarımız kabul edilmiyor herhalde” diyerek karamsarlığa saplanmak da yanlıştır. İçinde bulunduğumuz şartların zorluğu ve zâlimlerin zulmü, bizi kesinlikle yıldırmamalı ve hiçbir zaman bizi duâdan alıkoymamalıdır. Allah, kendi ifadesiyle duâ edenin dileğine karşılık vereceğini söylüyor. Allah'ın güzel isimleri arasında “Mücîb” i de zikreden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Herhangi bir günah, yahut sıla-i rahmi kesme gibi bir ma'siyet olmadıkça kulun Allah'a yapmış olduğu duânın karşılığında Allah ona ya istediğini verir, ya eşdeğerde bir belâyı ondan uzaklaştırır, ya da onun için âhirette daha iyisini hazırlar.”*⁵⁵⁸

556 29/Ankebût, 69

557 2/Bakara, 153

558 Tirmizi; Rudani, hadis no: 9223

Duâ, Ruhun Gıdası ve İlâcıdır

Duâ; keyfiyetine, şiddetine ve güçlü söylenişine bağlı olarak ruh ve cis-mimizi etkiler. Duâ eden çehrelerde önceleri var olan vurdumduymazlık, eksiklik, kıskançlık ve kötülük duyguları; yerlerini iyiliğe, başkalarına yar-dım etmeye, hayırlarını istemeye terk eder. Duâ ortamında insan, kendini olduğu gibi görür. Hırsını, hatalarını, yanlış düşüncelerini, kibir ve gururu-nu belirleyerek ahlâkî görevlerini yerine getirmeye hazır bir duruma ulaşır.

Gerek ihtiyaçlar ve hatalar sebebiyle Allah'a başvurmak, gerekse nimet-leri sebebiyle O'nu hatırlamak ve anmak kişide psikolojik bakımdan bir ra-hatlık, huzur ve mutluluk doğurduğu gibi, ahlâkî arınmaya ve yücelmeye de yol açmakta, gelişim safhalarındaki takılma ve sapmaların önlenmesinde ve şahsiyetin tamamlanmasında yapıcı bir fonksiyon icra etmektedir. Duâ-nın en güzel faydalarından biri de Allah inancının kalplerde kökleşmesini sağlamasıdır. Duâ bir yükseliştir. Her duâ ruhtan bir filizin yeşermesi, boy sürmesidir. Duâ, fânî maddeden mânâ sonsuzluğuna doğru bir sıçrayıştır. Duâ, hesaplama ile birlikte ruhun nur denizlerinde yıkanmasıdır; temiz-lenmesi ve güçlenmesidir. Duâ, bir yeniden doğuştur. Duâ, sessiz inilti, gü-rültüsüz feryattır. Duâ, en mânâlı sessizliktir.⁵⁵⁹

İnsanın ilâh edindiği varlıkta aradığı vasıflardan biri de, onunla bir münâcaat gerçekleştirebilmektir. İnsanın, en mahrem bir şekilde kendisini açacağı varlık, Allah'tır. Hiç kimseye söyleyemediğini O'na söyler. Ancak gaye, sadece "açılmak"tan ibâret tek taraflı bir konuşma sürdürmek değil; karşısındakinden cevaplar, mutmainlikler, feyizler de alabilmektir. Böylece sıbğa (fitrat, boya)sının özlemine gideren, ebedilik karışık bir sohbete, fânî dünyada nâil olmaktır. Allah, O'dur ki, insanın diliyle yaptığı duâları işitir. Diliyle yapmasa bile, haliyle ifade ettiğini bilir. Hatta kalbinin en derin kö-şelerinde yatan arzularına da muttalî olur ve bütün bunların gereğini yerine getirebilir.

Allah, kulunun duâ etmesini ister; bunu yapmazsa kendisine değer ver-meyeceğini bildirir.⁵⁶⁰ Kendisini unutmuş, yabancı ellere düşmüş olanla-rın hidâyete ermeleri için, "yalvarsınlar diye" musibetler gönderir.⁵⁶¹ "Beni

559 Hasan Eker, Duâ Bilinci, Denge Y. s. 13-15

560 25/Furkan, 77

561 7/A'râf, 64

çağırın, Bana duâ ederek Benden isteyin, duânıza icâbet edeyim.” der.⁵⁶² “İçten yalvararak, gizli gizli Rabbinize niyaz edin, O duâda aşırı gidenleri sevmez.”⁵⁶³ Hikmeti gerektirirse, kulunun faydasına göre istenileni verir. ⁵⁶⁴

Kur’an, makbul kulların duâ etmeleri üzerine Allah’ın, onların dileklerini gerçekleştirmiş olmasının örnekleriyle doludur. Hz. İbrahim’in Mekke hakkındaki duâsı;⁵⁶⁵ yaşı geçkin olduğu halde ona oğul vermesi;⁵⁶⁶ Hz. Zekeriya’nın böyle bir dileğini yerine getirmesi;⁵⁶⁷ Hz. Mûsâ’nın Firavun aleyhindeki duâsı;⁵⁶⁸ Hz. Eyyub’un duâsı;⁵⁶⁹ Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ve mü’minlerin duâları⁵⁷⁰ vb. Allah’ın çaresiz kalana icâbet ettiğini insanlar, hatta müşrikler bildikleri için, mecbur kalınca O’na yalvarırlar.

Kur’an, insanlardaki bu özelliği, çarpıcı tablolarla sergilemektedir. Dehşetlerin kendisini kuşattığı anda kalbine ve aklına bulaşmış olan pisliklerden insan sıyrılır ve Allah’ın kendisi üzerine yarattığı fitratı, asâletiyile ortaya çıkar. Öyle anlarda insan; sığınağının, koruyucusunun yalnız Allah olduğunu, muhâkemesiz olarak şimşek hızıyla çakan bir sezgiyle farkederek, âdeta bir refleksle O’na yalvarır. Etkisine mâruz kaldığı şokun âni tesiriyle bir bellek kaybına uğramışçasına, koştugu bütün ortakları unutmuştur. Fakat unutkan ve nankör insan, felâketi atlatınca “daha önce sızlanan, yakaran kendisi değilmiş gibi”⁵⁷¹ döner, bu kere de Allah’ı unuttur.

Sıkıntıların parlattığı fitrat, hevâ ve hevesin zulüm ve taşkınlıklarıyla yeniden kirlenir. Ancak, Allah’a verdikleri ahde sâdık kalan mü’minler değişmezler. Kur’an’ın birçok âyeti, anlattığımız özellikler tasvir eder.⁵⁷²

“Bir fırtına çıkıp onları her taraftan dalgaların sardığı, çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları anda ise, Allah’ın dinine sarılarak, ‘Bizi bu tehlikeden kurtarır-san, andolsun ki, şükredenlerden oluruz.’ diye gönülden O’na yalvarırlar. Allah

562 40/Mü’min, 60

563 7/A’raf, 55

564 2/Bakara, 216; 6/En’âm, 41; 17/İsrâ, 11

565 14/İbrâhim, 35-41

566 37/Saffât, 100-101

567 19/Meryem, 2-6

568 10/Yûnus, 88

569 38/Sâd, 41

570 17/İsrâ, 80; 8/Enfâl, 8, 9

571 10/Yûnus, 12

572 6/En’âm, 40-41, 63, 64; 10/Yûnus, 12, 21, 22, 23; 17/İsrâ, 67; 29/Ankebût, 65; 31/Lokman, 32

onları kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. Ey insanlar! Dünya hayatı boyunca yaptığınız taşkınlık, sadece kendi aleyhinizdir. Sonra dönüşünüz Bizedir. Yaptıklarınızı size gösteririz.”⁵⁷³ Bâtıl ve uydurma tanrılar, tapanların kendilerinden beklediği en önemli özelliklerden olan icâbetten (duâyı kabul ederek, dileği yerine getirmekten) de mahrumdurlar. “Kendisine kıyâmet gününe kadar icâbet etmeyecek, Allah’tan başka şeylere yalvarandan daha sapık kim olabilir? Çünkü yalvardıkları şeyler, yalvarışlarından habersizdirler.”⁵⁷⁴

Niçin Duâ Ederiz?

İnsan kendini müstağnî görmeye, yani kendini kendine yeterli görmeye başladığı zaman, Allah’tan uzaklaşmaya başlamış demektir. Çünkü duâ insanın kendi kendine yetmediğinin göstergesidir. “Gerçek şu ki, insan kendini müstağnî (kendine yeterli) görünce azar, tâğutlaşır.”⁵⁷⁵

İnsanın kendi kendine yeterli olmadığı, her an başka bir şeye muhtaç olduğu apaçık bir gerçektir. Müstağnîlik duygusu, sadece psikolojik ve nefsi bir duygudur. Yoksa, gerçekte insan müstağnî bir varlık değildir. Meselâ; insan biraz para ve varlık sahibi olduğu zaman, bir an paranın sarhoşu olarak tıpkı Karun gibi “Bunu ben bilginle kazandım”⁵⁷⁶ veya daha avamî bir ifade ile “ben bu malı kafamı çalıştırarak kazandım” der. Bunun Allah’ın bir lütfu olduğunu unuttur. İşte bu Karun mantığıdır. Fakat aynı insana bir müddet sonra bakarsınız iflâs etmiş, her şeyini kaybetmiş ve dün kapısında çalıştırdığı insanlara muhtaç hale gelmiş olabilir. İşte bu duruma gelmiş insana şunu söylemek lâzım: “Bu malı mâdem kafanı çalıştırarak sen kazanmıştın, o günlerde kendini bir şey zannediordun, Allah’ın razzâk olduğunu unutmuştun. Haydi, tekrar kafanı çalıştır da o kaybettiğin malı tekrar getir, şimdi kafan çalışmıyor mu?

Görüldüğü gibi, insanın müstağnîliği, sadece şımarıklıktan kaynaklanıyor. O sürekli yaratıcısına muhtaç olan, O’nsuz yapamayan ve O’nsuz bir değeri olmayan bir varlıktır. Allah’ı kendi varlığının dışına taşırmaya çalışan insan, Allah’ın karşısında bir “hiç”tir; bir “şey” değildir. “De ki: Duânız

573 10/Yûnus, 22-23

574 46/Ahkaf, 5; Suad Yıldırım, Kur’an’da Ulûhiyet, Kayıhan Y., s. 319-320

575 96/Alak, 6-7

576 28/Kasas, 78

*olmasa Rabbim size ne diye değer versin?*⁵⁷⁷ Gerçek böyle olduğu halde, yani insan istese de istemese de zorunlu olarak Allah'a muhtaç olmakla beraber amaç; bu "muhtaç"lığı bilinçli olarak fark edip yaşamak, şuurlu haline dönüştürmektir. İnsan kendini Allah karşısında ne kadar muhtaç hissederse Allah'a o kadar yakın olur. Alexis Carrel: "Duâyı açıklamak zorundayım. Duâ yoksulluk ve aşktır" derken herhalde bunu kasdetmiş olmalı.

Demek ki insan, duâsız bir hayatın Allah katında değeri olamayacağından hareketle kendine değer katmak, varlığını anlamlı kılmak ve Allah katında bir "hiç" yerine, bir "şey" olmak için duâ etmeli. Yoksa bizim duâmızla Allah'ın değeri artmaz; sadece bizim değerimiz artar. Çünkü O'nun değerli oluşu kendi zatındandır. Değerli olması bir başka şeye bağlı değildir.

İnsan, duâsıyla değerlidir. İnsan Allah ile tanışık olmanın, dost olmanın ve O'na kul olmanın şerefi için duâ etmeli, duâ ile iç içe olmalıdır. Yoksa insan, Allah ile arasındaki ilişkiyi tamamen koparıp atsa geriye kıymetli hiçbir şey kalmayacaktır. İnsan, Allah ile beraber ancak bir değer ifade eder ve insan Allah'a yakın olduğu derecede insandır.

İşte bu nedenle de; duâyı asıl geldiğimiz yer ile bizim aramızda doğal bir bağlantı aracı olarak algılamak ve onu, varlığımızın oluşumunda etkin olan herhangi bir faaliyetimiz gibi kabul etmek zorundayız. Bir başka deyişle, duâyı ruh ve cismimizin doğal bir pratiği, bir faaliyeti gözüyle bakmalıyız.

Sosyal hayatımızda emir, tavsiye ve ricalarını pek yerine getirmedeğimiz, bu konuda önem vermediğimiz bir kimseye günün birinde işimiz düşse, kendisine gidip işimizi halletmesini rica etsek, o bize şöyle demez mi? "Hangi yüzle geldin? Sen benim dediklerimi yerine getirdin mi ki, ben de seninkileri yerine getireyim?"

*"Ey İman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder. Ayaklarınızı sâbit tutar."*⁵⁷⁸ Allah'a yardım etmek, O'nun dini konusunda isteklerini yerine getirmektir. Biz Allah'ın dinini yaşar ve hayatımızı O'na göre tanzim edersek, İslâm yolunda çalışırsak Allah da bizi gözetir. Allah'ın helâllerini helâl, haramlarını da haram kabul etmez ve yaşamımızı rast gele sürdürürsek, duâlarımızı hangi yüzle yapacağız? Bu, hiç samimiyetle bağdaşır mı?

577 25/Furkan, 77

578 47/Muhammed, 7

Dünya hayatında, günü geldiği halde borcumuzu ödemediğimiz bir şahsın kapısının önünden geçmeyiz. Hatta onun evine, dükkânına yakın yerlerde dahi dolaşmayız, kaçınırız, belki karşımıza çıkar diye. Kulluk borcumuzu ödemediğimiz ve isteklerini yerine getirmediğimiz bir zâtın mülkünde dolaşırken de benzer duygular içinde mahcûbiyet duymalı ve duâ edip bazı isteklerde bulunmak için O'nunla aramızı devamlı sıcak tutmalıyız.

Bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “... *İnsan Allah yolunda uzun seferlere katlanır. Saçları birbirine karışmış, yüzü gözü toza bulanmış ‘Ya Rab! Ya Rab!’ diyerek ellerini gökyüzüne açar. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram. Haram ile beslenmiş. Böylesinin duâsı nereden kabul edilecek?*”⁵⁷⁹ Yine çoğu zaman yaptığımız gibi, sadece sıkışık anlarımızda ve çaresiz kaldığımızda el açıp ‘yâ Rabbi!..’ diyoruz. Diğer zamanlarda Allah’a ihtiyacımız yok zannediyoruz. Hâlbuki insanın Allah’a muhtaç olmadığı bir saniyesi bile yoktur. Nedense insan sanki sadece darda kaldığı anlarda Allah’a muhtaç olduğunu zannederek duâ eder. Oysa o her an muhtaç olduğunun şuurunda olmalıdır. İşte bu noktada şuuru yakalamış olmak, hayatın rahat zamanlarında da duâ etmeyi gerekli kılar.

Zaten duânın aynı zamanda bir ibâdet ve kulluk olduğunu söylemiştik. Kulluk ise sürekli. O halde duâ sadece dar zamanların eylemi değildir. “*Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk et.*”⁵⁸⁰ Rahat olduğumuz zamanlarda yapacağımız duâlar darda kaldığımız zaman yapacağımız duâların kabul edilmesini kolaylaştırır. “*Kim zor ve sıkıntılı zamanlarında duâlarının kabul edilmesini istiyorsa, rahat zamanlarında çok duâ yapsın.*”⁵⁸¹ “*Genişlik zamanında duâ etmek kadar Allah’a hoş gelen bir şey yoktur.*”⁵⁸²

Sosyal hayatımızda normal zamanlarda hiç arayıp sormadığımız bir dostumuza işimiz düşse ve yanına gidip halini hatırını sorduktan sonra niçin geldiğimizi söylesek, o bize, “işin düştü de geldin, şayet işin olmasaydı gelip sormayacaktın” demez mi? Biz sıkışmadıkça Allah’a el açıp duâ etmesek veya Allah’ı hatırlamasak Allah bize aynı şeyleri söylemez mi? Kulum, işin düştüğü için beni hatırlıyorsun değil mi? Yoksa hiç hatırlama-

579 Sahih-i Müslim

580 15/Hicr, 99

581 Tirmizi, Deavât, hadis no: 3382

582 Tirmizi

yacaktın.” *“İnsana bir darlık gelince yan yatarken, oturur veya ayakta iken bize yalvarır. Biz darlığını giderince, başına gelen darlıktan ötürü Bize hiç yalvarmamış gibi geçip gider. İşte böyle haddi aşanlara yapmakta oldukları şeyler süslü gösterildi.”*⁵⁸³ *“İnsana bir nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve kendine yönelir. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.”*⁵⁸⁴ *“İnsanın başına bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra katımızdan ona bir nimet verdiğimiz zaman ‘bu bana bilgimden dolayı verilmiştir’ der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat çokları bilmez.”*⁵⁸⁵

Evet, biz bu şekildeki çelişkilerimizin ve nankörlüklerimizin farkına varır ve hayatımızdan gidermeye çalışırsak Allah ile ilişkilerimiz daha sağlıklı olur. Duâ etmeye yüzümüz olur ve Rabbimiz karşısında ikiyüzlü olmaktan kurtulmuş oluruz. Gerçi Rabbimiz sırf merhamet ve şefkatinden dolayı bizi böyle de kabul ediyor. Böyle yaparsanız duâ etmeyin demiyor. Ama böyle davranmak Rabbimize yakıştığı halde -çünkü O en büyüktür ve affetmek büyüğün şânındandır- ikiyüzlü ve nankör davranmak bize hiç yakışmıyor. *“Kullarım sana, Beni sorduğu vakit, de ki: Ben yakınım. Bana duâ edenin duâsını, Bana duâ ettiği anda iştir, ona karşılık veririm. O halde kullarım da Benim dâvetime uysunlar ve Bana inansınlar. Umulur ki doğru yolu bulurlar.”*⁵⁸⁶ *“Rabbimiz buyurdu ki; ‘Bana duâ edin, sizin için (duânızı) kabul edeyim. Şüphesiz Bana ibâdet (duâ) etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.”*⁵⁸⁷

Duânın Önemi

Her konuda Rabbine muhtaç, aciz ve güçsüz olan kula düşen görev, güçsüzlüğünü bilerek Rabbine duâ etmesi, Rabbe yakışan da kulunun içten yaptığı duâyı dilerse kabul etmesidir.

583 10/Yûnus, 12

584 41/Fussilet, 51

585 39/Zümer, 49

586 2/Bakara, 186

587 40/Mü'min, 60

Mü'minlerin Allah'a duâ etmelerini emreden bizzat Rabbimizdir. Kur'an şöyle diyor: "*Rabbiniz dedi ki: 'Bana duâ edin, size icabet edeyim (karşılığını vereyim). Doğrusu Bana ibâdet etmekten büyüklenenler (müstekbirler) boyun bükmüş olarak Cehenneme gireceklerdir.'*"⁵⁸⁸

Bazı insanlar kendilerini Allah'tan müstağni görürler, Allah'a muhtaç olmadıklarını düşünürler. Onlar, kendilerini güçlü sanan kibirli kimselerdir (müstekbirlerdir). Böyle kimseler Allah'a duâ etmeyi lüzumsuz sayarlar, buna ihtiyaçları olmadığını sanırlar. Âyette, duâ ile ibâdet kavramlarının beraber anılması da önemlidir. Buna göre duâ, ibâdetin bir parçasıdır ve birbirlerini bütünlerler.

Rabbimiz (c.c.) kullarına yakın olduğunu, duâ edenlerin duâlarına karşılık vereceğini, insanların O'nun çağrısına uymaları gerektiğini haber veriyor.⁵⁸⁹

Kur'an'ın birçok âyetinde Peygamberimize sorulan sorulara 'söyle ki, de ki' sözüyle başlayan cevaplar verilmektedir. Ancak bu âyette, '*kullarım sana Benden sorarlarsa Ben onlara yakınım*' buyurmaktadır. Diğer âyetlerde olduğu gibi 'de ki' sözü kullanılmamıştır. Buradaki yakınlık 'duâ' ile açıklanmıştır ki, bu duâ'nın arada bir aracı olmaksızın 'Allah'a yapılması gerektiğine bir işarettir. Kul, normal zamanlarda bir takım araçlara ihtiyaç duysa bile duâ zamanı Allah ile kul arasında hiç bir aracı yoktur. Tıpkı ibâdette olduğu gibi.

Allah (c.c.) kendisine ibâdet ve duâ eden kullarına yakındır. Bu yakınlık elbette mecâzî olup, Allah'ın kulun ibâdet ve duâsına önem verdiğini, bunları boşa çıkarmayacağını, duâ ve ibâdetle bulunan kulun derecesinin yüksekliğini ifade eder. Allah (c.c.), duâ eden, kendisinden isteyen, kendisine başvuran, acizliğini, yetmezliğini idrak eden, bağışlanma dileyen kulunu sevmektedir. Çünkü duâ etmek, bir anlamda Rabbe itaat ve boyun eğmektir, O'nun yüceliğine iman etmektir, O'nun her şeye gücünün yettiğini itiraf etmektir.

Kulun bu şekilde davranması iman ve teslimiyettir. Duâ etmeyen kullarına karşı Allah'ın sitemi şöyledir: "*De ki: 'Sizin duânız olmasaydı, Rabbim*

588 40/Mü'min, 60

589 2/Bakara, 186

*size değer verir miydi? Fakat siz gerçekten yalanladınız; artık (bunun azabı) kaçınılmaz olacaktır.”*⁵⁹⁰

Hak dini yalanlayan kimseler duâ etmekten de kaçınırlar. Çünkü öyleleri yakaracak, çağırarak başka ilâhlar bulurlar. Hallerini onlara arzederler, yalancı ilâhların onların imdadına koşmalarını beklerler. İman edip te Allah’a yakaran kulların dereceleri ise Allah’ın dilediği yere kadar yükselir.

Duâ eden kulun kalbi Allah’tan başka bir şeyle meşgul olursa, duâsı amacına ulaşmaz. Nefsin istekleri, Allah’ın dışındaki sevgiler ve amaçlar, duâyı hedefinden uzaklaştırır. Duâ’nın ihlâs, samimiyet, alçak gönüllü bir halde olması gerekir. Kişi, kendi arzularına esir olduğu müddetçe Allah’a bu anlamda yaklaşamaz, arzular sürekli engel olurlar. Kur’an şöyle emrediyor: *“Rabbimize yalvara yalvara ve içten duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez. Düzene konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesat) çıkarmayın; O’na korkarak ve umut taşıyarak duâ edin. Doğrusu Allah’ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.”*⁵⁹¹

Bu şekilde yapılan bir duâ Allah’a yakınlık aracıdır ve ibâdetlerin en üstünüdür. Peygamberimiz (s.a.s.) *‘duâ ibâdetin ilâhıdır (özüdür)’* buyurmuştur.⁵⁹² Yine Peygamberimiz (s.a.s.) *‘Duâ ibâdetin kendisidir’* diyerek 40/ Mü’min, 60. âyeti okudu.⁵⁹³

İslâm’da duâ’nın önemine ve ibâdet olarak faziletine ait sayısız hadis vardır. Bu hadislerde duâ etmenin önemi, ne zaman nasıl ve hangi yöntemlerle duâ edileceği, kimlerin duâsının kabul olunacağı, hangi kelimelerle duâ etmenin daha iyi olacağı, duâ’nın kulun hayatına getireceği şuur, rahatlığı, duâ ile Allah’ın yapacağı bağışları bulabiliriz.⁵⁹⁴

Duâ mü’minler için ibâdettir. Allah’ı Rabb bilip O’nun önünde secdeye kapananlar, ihtiyaçlarını Allah’a bildirirler ve O’ndan yardım dilerler.⁵⁹⁵

590 25/Furkan, 77

591 7/Ârâf, 55-56

592 Tirmizî, Deavât 1, Hadis no: 3371

593 Ebû Dâvud, Salât, Hadis no: 1479; İbn Mace, Duâ 1, Hadis no: 3828; Ahmed bin Hanbel, Müsned: 4/267, 271, 276; Tirmizî, Tefsir 42, Hadis no: 3247

594 Hüseyin K. Ece, İslâm’ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, s. 151-153

595 1/Fâtîha, 5

Duâ etmeyi önemsemeyenler, ibâdeti önemsemeyenlerdir. Bu gibi kimselerin müstekbir oldukları yukarıda geçmişti. Ancak kibirliler, yani kendilerini üstün makamda görenler, Allah'tan bir şey istemeye tenezzül etmezler. Böyle bir anlayış şüphesiz ki sapıklığın ve azgınlığın ta kendisidir.

Esasen insan güçsüz olduğu için başkasının yardımına muhtaçtır. Sıkıştığı zaman birilerinden yardım ister. Ancak insanın öyle ihtiyaçları olur ki, başkalarının onu karşılaması mümkün değildir. İşte böyle bir noktada Allah'a inanmayan inkârcılar ve O'na ortak koşan müşrikler bile ortak koştukları tanrılarını bir tarafa atar ve Âlemlerin Rabbi Allah'tan yardım isterler: *“İnsana bir zarar dokundu mu, yan yatarken, otururken ya da ayaktaiken Bize duâ eder. Zararı üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarar için Bize duâ etmemiş gibi döner gider.”*⁵⁹⁶

İlk insandan günümüze kadar bütün insanların hayatında ibâdet ve duâ olayı gündemdedir. Din ve ibâdet konularında geçtiği gibi, insan hak veya batıl mutlaka bir dine inanır. Allah'a inananlar Allah'ın, Allah'ı unutanlar ise ilâh diye inandığı bir şeyin önünde ibâdet eder, ona sığınır, ondan yardım ister, ya da ondan korkar. Duâ etmek te bu tapınmanın bir parçasıdır. İster müslüman olsun, ister gayri müslim olsun; kimileri rahata kavuşunca, kendini güçlü hissedince duâ etmekten kaçınır. Bu gibilerin hayatında duâ'nın yer almaması işin aslını değiştirmez. Onlar da dara düşünce sığınacak ve yardım istenecek bir melce (kucak) ararlar.

İslâm'a göre ise duânın ibâdet olarak apayrı bir yeri vardır. İslâm'a göre duâ, bir psikolojik rahatlatma aracı değildir. Hele hele bazılarının zannettiği gibi, işleri görünmeyen bir ilâh'a havele etmek hiç değildir. Duâ, bir korkunun, bir endişenin, bir ürpertinin sonucunda bir sığınma, o ürpertiden kurtuluş arzusu da sayılamaz. Eski dinlerde olduğu gibi kızgınlığından ve kötülüğünden kurtulmak üzere ilâhlara el açmak da değildir.

Duâ bir iman, bir aksiyon, bir çaba ve uyanıştır. Allah'ı ve O'na ait hâkimiyeti, ilâhlığı tanıma, itiraf etmedir. Hayatın amacını idrâk etme, yaşayışı programa koyma, ilerisi için hazırlık yapma, Din için çalışmaya (cihada) azmetme, toparlanma ve eksikliklerini gidermedir.

Duâ, Allah'ın makamından sürekli bir istemedir. Bu isteme mü'min için itikat, bir şiar (müslüman olmanın işareti), bir hayat hedefidir. Mü'min öz-

596 10/Yunus, 12; 39/Zümer, 49

lediği İslâmî hayata duâ ederek kapı açmaya çalışır. O, Allah'ın bitmez-tükmez hazinelerini, iyi bir mü'min olma uğruna ister, onların yeryüzüne inmesini niyaz eder.

Duâ mü'min için, yüce idealleri, dünya ve içindekilerden daha değerli şeyleri bulabilmenin, onlara ulaşmak için çaba göstermenin aracıdır. İnsanların yaşaması için araç kılınan 'dünya ve ondan bir şeye sahip olmak' tekamül (ileriye gitme) değildir. İnsan için tekâmül, bunun da ötesinde yüce hedeflerdir.

Duâ, mü'mini ayrılığın yalnızlığından, yalnızlığın sıkıntısından kurtarır. Duâ, mü'minin, muhabbetinin, saygısının ve teslimiyetinin eyleme dönüşmüş şeklidir.

Mü'min, duâ etmeden önce duâyâ hazırlanır. Yani o önce fiilî duâda bulunur. İbadetini noksansız yapmaya çalışır. Varacağı hedef için gerekli çalışmaları yapar. Tehlikelere karşı yeteri kadar tedbir alır. Emredileni yapar, yasaklanandan kaçır. Bundan sonra da amelin kabulü için duâ eder, gücünü aşan konularda Allah'tan yardım diler, eksikliğinin tamamlanması, hatasının affı için Allah'a sığınır, tevbe eder. Allah'a bağlılığını ve sevgisini duâ ile ortaya koyar.

Duâyâ hazır olma noktasında Peygamberimizin tavrı örnektir. O, her konuda yılmadan, usanmadan, kınayanların kınamasından korkmadan ısrarlı bir şekilde çalıştı, mücadele için lazım olan şartları yerine getirdi. Hatta ayakları şişinceye kadar ibâdete gece gündüz devam etti. Rabbinin rızası dışında hiç bir iş yapmamaya özen gösterdi. Peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirdi ve sonra da ellerini açıp her an, belki günde yetmiş defa Rabbine duâ etti. Duâ ile Rabbine halini arzetti.

Mü'min, her konuda üzerine düşen görevi yaptıktan sonra duâyâ da başvuracaktır. Kısaca, duâ etmeye yüzü olacaktır. Hiçbir şey yapmadan, çalışmadan, tehlikelere karşı tedbir almadan, toplumun ve nefsin ıslahı için bir şey yapmadan, günahlardan korunmadan; 'Rabbim, şunu yap, bunu hallediver, istersen affet, düşmanı kahret, ortalığı düzelt, ihtiyaçlarımızı gider' demek duâ değildir. Böyle yapmanın duânın ihlâsıyla bir ilgisi yoktur.⁵⁹⁷

597 Hüseyin K. Ece, a.g.e., s. 153-155

Duânın Amacı

Müslümanın duâsında kısaca üç önemli amaç olabilir:

1- Günahlarının affını isteme. Mü'min, elinden geldiği kadar günahlardan kaçınır. Ancak yine de hatalı olduğunu düşünerek sürekli affını ister, çaresizliğinden dolayı Allah'tan merhamet talebinde bulunur.

2- Ümit ve arzu. Mü'min, hakkıyla ibâdet edebilme hidâyette olabilme ve Allah'ın yardımına ulaşabilme arzusunda olur.

3- Allah'tan yardım, izzet lütuf, rahmet, başarı isteklerinde bulunur. Bütün bu istekleri de gerekli çabayı gösterdikten sonra ortaya koyar. Mü'min, emirleri yerine getirir, yasaklardan kaçır, kulluğunu en samimi bir şekilde yapmaya çalışır. Sonra da yukarıda sayılan şeyleri Rabbinden ister. Mağfirete ulaşmayı, cezadan ve gazaptan kurtulmayı, Allah'ın rızasını hak etmeyi arzu eder.

Duânın belli bir zamanı yoktur. Ancak hadislerde geçtiği gibi, gecenin son üçte birinde, farz namazların sonunda, savaş esnasında, ezan ile kaa-met arasında, yağmur yağarken, secdede iken, seher vakitlerinde⁵⁹⁸, Cuma saatinde, oruçlu orucunu açtığı zamanda, Kurban bayramı arefesinde, Kadir gecesinde yapılacak duâlar daha makbûldür ve kabul edilme ihtimalleri daha fazladır.

Kur'an'daki duâ âyetleriyle, Peygamberimizin duâlarıyla, ya da büyüklerden bize ulaşan (me'sur) duâlarla duâ etmek mümkün olduğu gibi, kendi dilimizle, içimizden geldiği gibi duâ etmemiz de mümkündür. Kendi halimizi ve isteklerimizi en iyi yine kendimiz dile getirebiliriz. Duâ dilinin Arapça olması da şart değildir.

Allah'ın güzel isimleriyle (esmâu'l hüсна) ile duâ etmek Kur'an'ın emridir.⁵⁹⁹

Bazı kimselerin duâları peşinen kabul edilir. Bunlar mazlumlar, misafirler ve çocuğuna duâ eden babalardır.⁶⁰⁰

598 2/Âl-i İmran, 17

599 7/A'râf, 180

600 Ebû Dâvud, Salât, hadis no: 1536; İbn Mâce, Duâ 11, Hadis no: 3862; Tirmizî, Birr 7, Hadis no: 1905

Aslında mü'minlerin ihlâsla yapacakları bütün duâlar kabul edilir. Mü'min böyle duâların karşılığının nasıl verildiğini bilemez ama Kur'an duâ edenlere Allah'ın karşılık vereceğini müjdeliyor.⁶⁰¹

Duâ hakkında Alexis Carrel'in dediğini hatırlatalım: 'Duâ yoksulluk ve bağılıktır.' Buna bilgi, hikmet, teslimiyet ve cehd'i de biz ilâve edebiliriz.⁶⁰²

Duânın ana hedefi, insanın halini Allah'a arzemesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre, duâ kul ile Allah arasında bir diyalog anlamını taşır. Bir başka söyleyişle duâ; sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Duâ, insanın kendi kendine yetmediğinin ifadesidir. İstisnasız, mü'min olan ve olmayan her insan duâ eder. Çünkü duâ ruhun ihtiyacıdır. Her insan, ruh ve beden ikilisinden oluştuğu için her ruh sahibi varlık için duâ gereklidir. Ama, duâ edilmeye tek yetkili ve hak sahibi varlık Allah olmasına rağmen, insanlar farklı mercilere duâ edebilirler. Fakat herkesin tartışmasız bir şekilde kabul etmesi gereken bir gerçek vardır, o da; duâ edilen varlığın hiçbir konuda acziyet göstermemesi için sonsuz bir güce sahip olması gerekir. Değilse bu vasıflara sahip olmayan bir varlığa duâ etmenin bir anlamı olmaz.

*"Sana fayda da zarar da veremeyecek Allah'tan başkasına duâ etme/yalvarma. Öyle yaparsan şüphesiz zâlimlerden olursun."*⁶⁰³

*"Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin. Sizin Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de âciz!"*⁶⁰⁴

Cenâb-ı Allah, mü'min kullarına namaz kılmayı emrederek en az günde 40 defa Fâtiha sûresini okutmak suretiyle *"Ancak Sana kulluk eder ve ancak Senden yardım dileriz."*⁶⁰⁵ âyetini tekrar ettiriyor. Hiç şüphesiz herhangi bir şeyi sırf nakarat olsun diye Rabbimiz bizlere tekrar ettirmez. Ama bunu tekrar ettiriyorsa, mutlaka çok önemli olduğundan dolayıdır. Bu âyetin önemi nereden kaynaklanıyor?

601 40/Mü'min, 60

602 Hüseyin K. Ece, a.g.e., s. 155

603 10/Yûnus, 106

604 22/Hacc, 73

605 1/Fâtiha, 5

Hemen belirtelim ki, bu âyetin önemi, kulluğun sadece Allah'a yapılmasını ve yardımın sadece Allah'tan talep edilmesini istemesinden ve emretmesinden kaynaklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de yardımın sadece Allah'tan olabileceğine dair birçok âyet vardır.

*“Yardım ancak güçlü ve hakîm olan Allah katındandır.”*⁶⁰⁶

*“Allah'tan başka dost ve yardımcınız yoktur.”*⁶⁰⁷

*“Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter.”*⁶⁰⁸

*“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse O'nun keremini geri çevirecek (hiçbir güç) yoktur. O hayrını kullarından dilediğine eriştirir. Çünkü O bağışlayan ve pek merhamet edendir.”*⁶⁰⁹

İbn Abbas'dan (r.a.): O der ki, bir gün Rasûlullah'ın (s.a.s.) terkinde idim. Buyurdu ki; *“Evlât, sana birkaç söz belleteyim: Allah'ı (yani emir ve yasaklarını) gözet ki, Allah da seni gözetsin. Allah'ı gözet ki O'nu karşında bulasın. (Bir şey) istediğin vakit Allah'tan iste, yardım dilediğin vakit Allah'tan dile. Şunu bil ki, bütün yaratıklar elbirliğiyle sana bir fayda vermek isteseler, Allah'ın sana yazdığından fazla bir şey yapamazlar. Aynı şekilde tüm yaratıklar elbirliğiyle sana bir zarar vermek isteseler, Allah'ın sana takdir ettiği zardan fazlasını yapamazlar. Kalemler (işleri sona erip) kaldırılmış, sayfalar da (üzerlerindeki yazılar tamam olup) kurumuştur.”*⁶¹⁰

Görüldüğü gibi, yardımın sadece Allah'tan olabileceğine ve sadece O'na duâ edip yardım isteneceğine dair apaçık nasslar olduğu halde, günümüzde birtakım kimselerin darda kaldıkları bazı anlarda “meded ya filân baba, meded ya şeyh” gibi tabirlerle Allah'tan başkasından yardım istediklerini müşâhede etmekteyiz. Hatta bazen de “himmet et ya filân” demek suretiyle Allah'tan başkasına yönelmektedirler. (Himmet: Azim, gayret, enerji, istek, arzu, meyil, kalbin bütün kuvveti ile herhangi bir varlığa yönelmek, meylet-

606 3/Âl-i İmrân, 126

607 9/Tevbe, 116

608 4/Nisâ, 45

609 10/Yûnus, 107; Bu konuda ayrıca bk. 8/Enfâl, 10; 42/Şûrâ, 31; 29/Ankebût, 22; 2/Bakara, 107

610 Tirmizî

mek demektir) Bu şekilde yöneldikleri varlıklar ister hayatta olsun, isterse vefat etmiş olsun fark etmez. Böyle davranışlar tevhide aykırıdır, şirktir.

Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin bile darda kaldıkları anlarda dini sadece Allah'a has kılarak, bütün şirk koştukları şeyleri unutarak sadece o an Allah'a yalvardıkları zikrediliyor: *"Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Ama Allah onları karaya çıkararak kurtarıncı, kendilerine verdiği nimete nankörlük ederek O'na hemen şirk koşarlar. Zevklensinler bakalım, yakında bileceklerdir."*⁶¹¹; *"İnsanlar bir darlığa uğrayınca Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, katından onlara bir rahmet tattırınca içlerinden birtakımı kendilerine verdiklerimize nankörlük ederek Rablerine şirk koşarlar. Zevklenin bakalım, yakında göreceksiniz."*⁶¹²

Bu âyetlerde de belirtildiği gibi, insanın darda kaldığında o an her şeyi unutarak sadece Allah'a yalvarması fitratın kanunu olup, yardımın sadece Allah'tan olduğu ve Allah'tan isteneceğini gösteren mucizevî fitrî delillerden biridir. Âyetlerde Allah, insanları kurtardıktan sonra onların şirk koşmaya başladıklarını ifade ediyor. Tabii bu nankörlük (küfür)dür. Çünkü gerçekte insanları kurtaran Allah olduğu halde onlar kurtulduktan sonra bunu Allah'tan başkasına bağlıyorlar. Mesela, "o anda filan olmasaydı ben şimdi hayatta değildim" veya "o an şeyhim himmet etmeseydi perişan olmuştum." diyerek Allah'ı unutuyorlar.

*"Hak duâ, ancak Allah'a yapılır. O'ndan başka duâ ettikleri şeyler, onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. (Onların karşılaması) ancak (kuyu başında durup su) ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu avuçlayıp ağzına koymadıktan sonra) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duâsı böylece boşa gitmiştir."*⁶¹³

*"Allah'ı bırakıp da kendilerine yalvardıkları kimseler hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onların kendileri yaratılmışlardır."*⁶¹⁴

611 29/Ankebût, 65-66

612 30/Rûm, 33-34

613 13/Ra'd, 14

614 16/Nahl, 20

*“Allah’ın dışında yalvardığınız kimseler sizin gibi kullardır. Eğer doğru sözlü iseniz, onları çağırın da size cevap versinler bakalım.”*⁶¹⁵

*“De ki: Allah’ı bırakıp da (ilâh olduğunu) ileri sürdüklerinize yalvarım. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar. O’nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınmaya değer.”*⁶¹⁶

Yine Rabbimiz Kur’ân-ı Kerim’inde Felak ve Nâs sûrelerini indirerek bizlerin, yaratıkların birtakım şerlerinden nasıl ve kime sığınacağımızı açık bir şekilde beyan etmiştir.⁶¹⁷

Bir insanın Allah’a iman ettiğini gösteren önemli alametlerden bir tanesi de duâdır. Duâ eden insan, kendisinin aciz ve zayıf bir kul olduğunu, istediklerini kendi başına yerine getiremeyeceğini ve bunları ancak kendisine Allah’ın verebileceğini kabul etmiş olur. Duâ, Allah’a kul olmanın en saf, en temiz, en samimi ifadelerindendir. Kur’anda da mü’minlerin temel vasıflarından birinin “sabah akşam sabrederek Allah’a duâ etmek” olduğu şöyle haber verilir: *“Sen de sabah akşam O’nun rızasını isteyerek Rablerine duâ edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının (aldatıcı) süsünü isteyerek gözlerini onlardan kaydırma. Kalbini Bizi zikretmekten gaflete düşürdüğümüz, kendi “istek ve tutkularına (hevâsına)” uyan ve işinde aşırılığa gidene itaat etme.”*⁶¹⁸

Ancak duânın ne demek olduğunu ve nasıl yapıldığını iyi bilmek gerekir. Çünkü Kur’an dışı kaynaklardan (örneğin, geleneklerden, anne-babadan, çevreden) öğrenilen duâ anlayışı, çoğu kez Kur’anda tarif edilen gerçek duâ kavramına uymamaktadır. Bu nedenle Kur’anda bu konuda verilen bakış açısını ve ruh halini iyi kavramak gerekmektedir.

Duânın gerçekten istenerek ve Allah’a karşı insanın acizliğinin ve fakirliğinin kavranarak yapılması gerekir. Bu durumda yapılacak bir duâ, Kur’anda tarif edilen “için için ve yalvara yalvara” tanımına uygun olacak-

615 7/A’râf, 194

616 17/İsrâ, 56-57

617 Bk. 113/Felak ve 114/Nâs sûreleri

618 18/Kehf, 28

tır. Allah bir âyetinde şöyle buyurmaktadır: “Rabbimize yalvara yalvara ve için için duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.”⁶¹⁹

Kur’an’da mü’minlerin duâları anlatılırken gizli bir şekilde ve son derece samimi bir ruh haliyle duâ ettikleri haber verilir. Hz. Zekeriya bu konuda örnek verilen peygamberlerden biridir: “(Bu) Rabbinin, kulu Zekeriya’ya rahmetinin zikridir. Hani o, Rabbine gizlice seslendiği zaman; demişti ki: “Rabbim, şüphesiz benim kemiklerim gevşedi ve baş, yaşlılık aleviyle tutuştu; ben sana duâ etmekle mutsuz olmadım. Doğrusu ben, arkamdan gelecek yakınlarım adına korkuya kapıldım, benim karım da bir kısır (kadın)dır. Artık bana Kendi katından bir yardımcı armağan et.”⁶²⁰ Bir başka âyette ise duânın “umut ve korku” dolu yapılması gerektiği haber verilir: “Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Rablerine korku ve umutla duâ ederler...”⁶²¹

Mü’min, hem Allah’a karşı içli, saygı dolu bir korku duyacak, hem de O’nun rahmetini ve nimetini ümit edecektir. Allah, samimi bir biçimde, Kendi rızâsı aranarak yapılan bir duâyı kabul eder. Kur’an’da, bu konuda bildirilen âyetler şöyledir: “Kullarım Beni sana soracak olursa, muhakkak ki Ben (onlara) pek yakıным. Bana duâ ettiği zaman duâ edenin duâsına cevap veririm. Öyleyse, onlar da Benim çağırma cevap versinler ve Bana iman etsinler. Umulur ki irşad (doğru yolu bulmuş) olurlar.”⁶²²; “Rabbiniz dedi ki: “Bana duâ edin, size icabet edeyim. Doğrusu Bana ibâdet etmekten büyükle-nen (müstekbir)ler; cehenneme boyun bükmüş kimseler olarak gireceklerdir.”

623

İnsan, duâ ederken Allah’ın kendisine icabet edeceğinden emin olmalıdır. Allah’ın her yeri çepeçevre sarıp kuşattığının farkında olup, buna içtenlikle iman eden bir mü’min, Allah’ın kendisini her an, her cepheden görüp duyduğunun bilinciyle duâ eder. Coşkulu bir beklenti içinde, bir an dahi olsun ümitsizliğe kapılmadan, duâsına icabet edilmesini bekler. Allah’ın adâletine olan kesin inancı sebebiyle, aceleci ve ümitsiz bir tutum sergilemekten kaçınır. Kur’an âyetlerinin rehberliğinde kendini yönlendiren bir mü’minin zihninde, duâsının karşılığını görememek yönünde en ufak bir şüpheyi yer yoktur.

619 7/A’raf, 55

620 19/Meryem, 2-5

621 32/Secde, 16

622 2/Bakara, 186

623 40/Mü’min, 60

Duâyı, Allah'ın yardımından kesinlikle kuşkuya düşmeden, kabul olacağına kesin olarak iman ederek dile getirmek gerekir. Aksi bir tutum içinde bulunan, yani Allah'ın icabetine karşı kuşku ile yaklaşan kişi ise, daha başlangıçta Kur'an mantığı ile ters düşer. Çünkü duânın özünde, tam bir inanmışlık ve içtenlikle Allah'a yönelme yatar. Hz. Salih'in âyetle haber verilen, "... Şüphesiz benim Rabbim yakın olandır (duâları) kabul edendir."⁶²⁴ sözüyle ifade ettiği gibi, mü'min Allah'a karşı tam bir güven içinde olmalıdır.

Ancak bu icâbet, mutlaka insanın istediği şeyin aynen gerçekleşeceği anlamına gelmez. Çünkü bazen insan gerçekte kendisi için zararlı olan bir şeyi de Allah'tan talep ediyor olabilir. Bu durumda Allah ona o istediğini vermek yerine daha hayırlı ve güzel olan bir başka şeyi verir.

Allah her zaman samimi bir duâyı icabet eder. Ancak bu icabet, her zaman insanın talebinin aynen yerine getirilmesi demek değildir. (Nitekim "icâbet", "cevap vermek" anlamına gelir.) Çünkü insan, "... Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz bilmezsiniz" ⁶²⁵ hükmüne göre, aynı örnekteki çocuk gibi, neyin iyi neyin kötü olduğunu her zaman ayırt edemeyebilir. Ve bu yüzden farkında olmadan "*İnsan hayra duâ ettiği gibi, şerre de duâ etmektedir. İnsan, pek acelecidir*" ⁶²⁶ âyetine göre, belki gerçekte zararlı olan bir şeyi istiyor olabilir.

Bu nedenle insan Allah'tan, öncelikle O'nun rızasını, O'nun rahmetini talep etmelidir. Allah'tan kendisini eğitmesini, olgunlaştırmasını dilemelidir. Bunun nasıl olacağını Allah daha iyi bilir. Nitekim peygamberlerin duâları da bu şekildedir. Hz. Süleyman'ın "... hoşnut olacağın salih bir amel-de bulunmamı ilham et" ⁶²⁷ şeklindeki duâsı, örnektir.

Bunun yanı sıra, mü'min, Allah'ın Kur'an'da övdüğü ve hedef olarak gösterdiği her türlü nimeti Allah'tan isteyebilir. Bu konularda yaptığı duâsında ise son derece samimi ve içten davranmalı, istediği herşey için Allah'a

624 11/Hûd, 61

625 2/Bakara, 216

626 17/İsrâ, 11

627 27/Neml, 19

duâ etmekten çekinmemelidir. Çünkü insanın neler istediğini bilen, bunun da ötesinde o isteği onun içine koyan, zaten Allah'tır.

Allah duâlara icabet edendir. Mü'minlerin samimi duâlarını asla cevapsız bırakmaz. Geçmişte peygamberlerin duâsı ile helâk edilen kavimler bu konuda bir örnektir: "(Peygamberler) Fetih istediler, (sonunda) her zorba inatçı bozguna uğrayıp -yok oldu- gitti."⁶²⁸

Kur'an'da bunun daha pek çok örneği verilmektedir. Allah duâları karşılığında pek çok peygamber ve sâlih mü'mini sıkıntıdan kurtarmış ve nimetlendirmiştir: "Eyüp de; hani o Rabbine çağrıda bulunmuştu: 'Şüphesiz bu dert (ve hastalık) beni sarıverdi. Sen merhametlilerin en merhametli olanısın.' Böylece onun duâsına icâbet ettik. Kendisinden o derdi giderdik; ona katımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir zikir olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir katını daha verdik. İsmail, İdris ve Zül-Kıfl, hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize soktuk, şüphesiz onlar sâlih kimselerdi. Balık sahibi (Yunus'u da); hani o, kızmış vaziyette gitmişti ki; bundan dolayı kendisini sıkıntıya düşürmeyeceğimizi sanmıştı. (Balığın karnındaki) Karanlıklar içinde: 'Senden başka ilâh yoktur, sen yücesin, gerçekten ben zulmedenlerden oldum' diye çağrıda bulunmuştu. Bunun üzerine duâsına icabet ettik ve onu üzüntüden kurtardık. İşte Biz, iman edenleri böyle kurtarıyoruz. Zekeriya da; hani Rabbine çağrıda bulunmuştu: 'Rabbim, beni yalnız başıma bırakma, sen mirasçılardan en hayırlısısın.' Onun duâsına icabet ettik, kendisine Yahya'yı armağan ettik, eşini de doğurmaya elverişli kıldık. Gerçekten onlar hayırlarda yarışıyorlardı, umarak ve korkarak bize duâ ederlerdi. Bize derin saygı gösterirlerdi."⁶²⁹

Duâ eden insan, Allah'ın kendisini gördüğünü, duyduğunu kavramış, O'na olan saygı ve korkusunu ortaya koymuş ve O'nun önünde kulluğunu açıkça kabul etmiş olur. Bu nedenle duâ büyük bir ibâdettir. Dolayısıyla duâ, yalnızca duâ sırasında istenen şey için değil, başlı başına bir ibâdet olduğu için de yapılır. İnsanı duâ etmeye yönelten her türlü istek, bu ibâdetin vaktinin geldiğinin göstergesidir. İnsanın istekleri sürekli olduğu için, duâsı da sürekli olmalıdır. İnsanın yoğun bir konsantrasyon yaşayacağı belli vakitler -örneğin, Kur'an'da sabah namazı sonrasında duâya ve gece vaktine dikkat çekilir- olabilir.

628 14/İbrahim, 15

629 21/Enbiyâ, 83-90

Ama gün içinde de mü'minin sürekli duâ halinde olması gerekir. Her iş, her olay Allah'ın kontrolünde geliştiğine göre, herşeyde Allah'a yönelmek ve O'ndan istemek gerekmektedir. Mü'min herhangi bir iş üzerindeyken de yaptığı işte başarılı olmak ve yapılan iş sayesinde Allah'ın rızasını kazanmak için duâ edebilir. Nitekim Kur'an'da Hz. İbrahim'in bu tür bir duâsı örnek gösterilmektedir: “İbrahim, İsmail’le birlikte Evin (Kabe’nin) sütunlarını yükselttiğinde (ikisi şöyle duâ etmişti): “Rabbimiz bizden (bunu) kabul et. Şüphesiz, Sen işiten ve bilensin.”⁶³⁰

Mü'min, “Onlar, ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah’ı zikrederler”⁶³¹ âyetinde tarif edildiği gibi, her durumda Allah’a duâ edebilir, O’na dönüp-yönelebilir. Nitekim Kur'an'da mü'minlerin bu özelliği sık sık övgüyle anlatılmaktadır: “Doğrusu İbrahim, yumuşak huylu, duygulu ve gönülden (Allah’a) yönelen biriydi.”⁶³²; “Gerçek şu ki, İbrahim (tek başına) bir ümmetti; Allah’a gönülden yönelip itaat eden bir muvahhiddi ve o müşriklerden değildi.”⁶³³; “Sen onların söylediklerine karşı sabret ve Bizim güç sahibi kulumuz Dâvud’u hatırla; çünkü o, (her tutum ve davranışında Allah’a) yönelen biriydi.”⁶³⁴; “... Gerçekten, Biz onu (Eyüb’ü) sabredici bulduk. O, ne güzel kuldu. Çünkü o, (daima Allah’a) yönelen biriydi.”⁶³⁵

Duânın önemini kavramak için, şu âyet yeterlidir: “De ki: “Sizin duânız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi? Fakat siz gerçekten yalanladınız; artık (bunun azabı da) kaçınılmaz olacaktır.”⁶³⁶

Bu arada Kur'an'da sık sık vurgulanan önemli bir noktaya dikkat etmek gerekir. Kur'an'da bildirildiğine göre, Allah'tan başka ilahlar edinenler (müşrikler) de kimi zaman Allah'a duâ etmektedirler. Ancak bu kişilerin duâsı ile mü'minlerin duâsı arasında büyük bir fark vardır. Mü'minler, her zaman ve her durumda Allah'a yönelirler. Sıkıntı ya da rahatlık karşısında tavırları değişmez. Sürekli olarak Allah'a karşı olan acizliklerini bilir ve duâ halini korurlar. Müşrikler ise, hayatlarının büyük kısmında Allah'ı unutmuş, O'ndan yüz çevirmiş durumdadırlar. Böyle zamanlarda Allah'tan baş-

630 2/Bakara, 127

631 3/Âl-i İmran, 191

632 11/Hûd, 75

633 16/Nahl, 120

634 38/Sâd, 17

635 38/Sâd, 44

636 25/Furkan, 77

ka taptıkları varlıkların peşinde koşar, onlara yönelirler. Ancak büyük bir zorlukla ve sıkıntıyla karşılaştıklarında Allah'ı hatırlar ve O'na karşı acizliklerini kabullenip duâ ederler. Sıkıntı halinde yaptıkları bu duâ samimidir; ancak sıkıntı geçtikten sonra tekrar eski hallerine dönerler. Allah'a duâ etmiş, Allah'tan medet ummuş olduklarını unutur ve nankörlük ederler.

Kur'an'da, bu müşrik tavrının pek çok örneği verilir: *“İnsana bir zarar dokunduğunda, yan yataarken, otururken ya da ayaktayken Bize duâ eder; zararını üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarara Bizi hiç çağırılmamış gibi döner-gider. İşte, ölçüyü taşıranlara yapmakta oldukları böyle süslenmiştir.”*⁶³⁷

*“İnsana nimet verdiğimiz zaman, yüz çevirir ve yan çizer; ona bir şer dokunduğu zaman ise, artık o, geniş (kapsamlı ve derinlemesine) bir duâ sahibidir.”*⁶³⁸

*“İnsana bir zarar dokunduğu zaman, gönülden katıksızca yönelmiş olarak Rabbine duâ eder. Sonra ona kendinden bir nimet verdiği zaman, daha önce O'na duâ ettiğini unutur ve O'nun yolundan saptırmak amacıyla Allah'a eşler koşmaya başlar. De ki: “İnkârınla biraz (dünya zevklerinden) yararlan; çünkü sen, ateşin halkındansın.”*⁶³⁹

*“İnsana bir zarar dokunduğu zaman, Bize duâ eder; sonra tarafımızdan ona bir nimet ihsan ettiğimizde, der ki: “Bu, bana ancak bir bilgi(m) dolaısıyla verildi.” Hayır; bu bir fitne (deneme)dir. Ancak çoğu bilmiyorlar.”*⁶⁴⁰

*“İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, ‘gönülden katıksız bağlılar’ olarak, Rablerine duâ ederler; sonra kendinden onlara bir rahmet tattırınca hemencek bir grup Rablerine şirk koşarlar.”*⁶⁴¹

Bazı âyetlerde ise denizde çaresizlik içinde kalmış insanların örneği verilir: İnsanlar, batmak üzere olan bir gemide olduklarında son derece samimi bir şekilde duâ etmekte, Allah'tan bağışlanma ve kurtuluş dilemek-

637 10/Yûnus, 12

638 41/Fussilet, 51

639 39/Zümer, 8

640 39/Zümer, 49

641 30/Rûm, 33

tedirler. Burada yaptıkları duâ samimidir, çünkü Allah'tan başka taptıkları herhangi bir varlığın (örneğin, aileleri, kavimleri, liderleri vb.) kendilerini kurtaramayacağını anlamış ve yalnızca Allah'a yönelmişlerdir. Ancak Allah onları boğulmaktan kurtarıp karaya çıkardığında hemen müşrik tavrını yeniden gösterir ve Allah'ı unuturlar. Kur'an'da onların bu tavırları şöyle bildirilir:

*“Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur. Öyle ki siz gemide bulunduğunuz zaman, onlar da güzel bir rüzgarla onu yüzdürürlerken ve (tam) bununla sevinmektelerken, ona çılgınca bir rüzgar gelip çatar ve her yandan dalgalar onları kuşatıverir; onlar artık bu (dalgalarla) gerçekten kuşatıldıklarını sanmışlarken, dinde O'na gönülden katıksız bağlılar (muhtlisler) olarak Allah'a duâ etmeye başlarlar: 'Andolsun eğer bundan bizi kurtaracak olursan, muhakkak sana şükredenlerden olacağız.' Ama (Allah) onları kurtarınca, hemen haksız yere, yeryüzünde taşkınlığa koyulurlar. Ey insanlar, sizin taşkınlığınız, ancak kendi aleyhinizedir; (bu) dünya hayatının geçici metaidir. Sonra dönüşünüz Bizedir, Biz de yaptıklarınızı size haber vereceğiz.”*⁶⁴²

*“Onları kara gölgeler gibi dalgalar sarıverdiği zaman, dini yalnızca O'na ‘halis kılan gönülden bağlılar’ olarak Allah'a yalvarıp yakarırılar (duâ ederler). Böylece onları karaya çıkarıp-kurtarınca, artık onlardan bir kısmı orta yolu tutuyor. Bizim âyetlerimizi gaddar, nankör olandan başkası inkar etmez.”*⁶⁴³

*“De ki: ‘Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarmaktadır ki, siz (açıktan ve) gizliden gizliye ona yalvararak duâ etmektesiniz: Andolsun, bizi bundan kurtarırsan, gerçekten şükredenlerden olursun.’ De ki: ‘Ondan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarmaktadır. Sonra siz yine şirk koşturmaktasınız.”*⁶⁴⁴

Oysa mü'minlerin yapması gereken her ortamda duâ halini sürdürmek, Allah'tan başka dost ve yardımcı olmadığını kavrayarak Allah'a güvenmektir: “Öyleyse, dini yalnızca O'na halis kılanlar olarak Allah'a duâ (kulluk)

642 10/Yûnus, 22-23

643 31/Lokman, 32

644 6/En'âm, 63-64

edin; kafirler hoş görmese de.”⁶⁴⁵; “De ki: “Ben gerçekten, yalnızca Rabbime duâ ediyorum ve O’na hiç kimseyi (ve hiçbir şeyi) şirk/ortak koşmuyorum.”⁶⁴⁶

Mü’min duâ ettiği, Allah’tan yardım dilediği zaman gerçek mutluluğu ve huzuru yakalar. Kendi gücünün hiçbir şeye yetmediğini, ancak gücü herşeye yeten Rabbimizin kendisini koruyup-gözettiğini hisseder. Bu, insan için en büyük mutluluktur. Bu nedenle duâ bir zevktir ve cennette de sürecektir. Kur’anda, mü’minlerin cennette de duâ halinde olduğu şöyle haber verilir: “İman edenler ve salih amellerde bulunanlar da, Rableri onları imanları dolayısıyla altından ırmaklar akan, nimetlerle donatılmış cennetlere yöneltip-iletir (hidâyet eder). Oradaki duâları: “Allah’ım, Sen ne yücesin”-dir ve oradaki dirlik temennileri: “Selam”dır; duâlarının sonu da: “Gerçekten, hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’ındır.”⁶⁴⁷

Duâ mü’minler için ibâdettir. Allah’ı Rabb bilip O’nun önünde secdeye kapananlar, ihtiyaçlarını Allah’a bildirirler ve O’ndan yardım dilerler.⁶⁴⁸

Duâ etmeyi önemsemeyenler, ibâdeti önemsemeyenlerdir. Bu gibi kimselerin müstekbir oldukları yukarıda geçmişti. Ancak kibirliler, yani kendilerini üstün makamda görenler, Allah’tan bir şey istemeye tenezzül etmezler. Böyle bir anlayış şüphesiz ki sapıklığın ve azgınlığın ta kendisidir.

Esasen insan güçsüz olduğu için başkasının yardımına muhtaçtır. Sıkıştığı zaman birilerinden yardım ister. Ancak insanın öyle ihtiyaçları olur ki, başkalarının onu karşılaması mümkün değildir. İşte böyle bir noktada Allah’a inanmayan inkârcılar ve O’na ortak koşan müşrikler bile ortak koştukları tanrılarını bir tarafa atar ve Âlemlerin Rabbi Allah’tan yardım isterler: “İnsana bir zarar dokundu mu, yan yatarken, otururken ya da ayakta-yken Bize duâ eder. Zararı üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarar için Bize duâ etmemiş gibi döner gider.”⁶⁴⁹

İlk insandan günümüze kadar bütün insanların hayatında ibâdet ve duâ olayı gündemdedir. Din ve ibâdet konularında geçtiği gibi, insan hak veya batıl mutlaka bir dine inanır.

645 40/Mü’min, 14

646 72/Cinn, 20

647 10/Yunus, 9-10; H. Yahya, Kur’anda Temel Kavramlar, Vural Yayınları, 138-146

648 1/Fâtîha, 5

649 10/Yunus, 12; 39/Zümer, 49

Allah'a inananlar Allah'ın, Allah'ı unutanlar ise ilâh diye inandığı bir şeyin önünde ibâdet eder, ona sığınır, ondan yardım ister, ya da ondan korkar. Duâ etmek te bu tapınmanın bir parçasıdır. İster müslüman olsun, ister gayri müslim olsun; kimileri rahata kavuşunca, kendini güçlü hissedince duâ etmekten kaçınır. Bu gibilerin hayatında duâ'nın yer almaması işin aslını değiştirmez. Onlar da dara düşünce sığınılacak ve yardım istenecek bir melce (kucak) ararlar.

İslâm'a göre ise duânın ibâdet olarak apayrı bir yeri vardır. İslâm'a göre duâ, bir psikolojik rahatlama aracı değildir. Hele hele bazılarının zannettiği gibi, işleri görünmeyen bir ilâh'a havele etmek hiç değildir. Duâ, bir korkunun, bir endişenin, bir ürpertinin sonucunda bir sığınma, o ürpertiden kurtuluş arzusu da sayılamaz. Eski dinlerde olduğu gibi kızgınlığından ve kötülüğünden kurtulmak üzere ilâhlara el açmak da değildir.

Duâ bir iman, bir aksiyon, bir çaba ve uyanıştır. Allah'ı ve O'na ait hâkimiyeti, ilâhlığı tanıma, itiraf etmedir. Hayatın amacını idrâk etme, yaşayışı programa koyma, ilerisi için hazırlık yapma, Din için çalışmaya (cihada) azmetme, toparlanma ve eksikliklerini gidermedir.

Duâ, Allah'ın makamından sürekli bir istemedir. Bu isteme mü'min için itikat, bir şiar (müslüman olmanın işareti), bir hayat hedefidir. Mü'min özlediği İslâmî hayata duâ ederek kapı açmaya çalışır. O, Allah'ın bitmez-tükenez hazinelerini, iyi bir mü'min olma uğruna ister, onların yeryüzüne inmesini niyaz eder.

Duâ mü'min için, yüce idealleri, dünya ve içindekilerden daha değerli şeyleri bulabilmenin, onlara ulaşmak için çaba göstermenin aracıdır. İnsanların yaşaması için araç kılınan 'dünya ve ondan bir şeye sahip olmak' tekamül (ileriye gitme) değildir. İnsan için tekâmül, bunun da ötesinde yüce hedeflerdir.

Duâ, mü'mini ayrılığın yalnızlığından, yalnızlığın sıkıntısından kurtarır. Duâ, mü'minin, muhabbetinin, saygısının ve teslimiyetinin eyleme dönüşmüş şeklidir.

Mü'min, duâ etmeden önce duâyâ hazırlanır. Yani o önce fiilî duâda bulunur. İbadetini noksansız yapmaya çalışır. Varacağı hedef için gerekli çalışmaları yapar. Tehlikelere karşı yeteri kadar tedbir alır. Emredileni ya-

par, yasaklanandan kaçır. Bundan sonra da amelin kabulü için duâ eder, gücünü aşan konularda Allah'tan yardım diler, eksikliğinin tamamlanması, hatasının affı için Allah'a sığınır, tevbe eder. Allah'a bağlılığını ve sevgisini duâ ile ortaya koyar.

Duâya hazır olma noktasında Peygamberimizin tavrı örnektir. O, her konuda yılmadan, usanmadan, kınayanların kınamasından korkmadan ısrarlı bir şekilde çalıştı, mücadele için lazım olan şartları yerine getirdi. Hatta ayakları şişinceye kadar ibâdete gece gündüz devam etti. Rabbinin rızası dışında hiç bir iş yapmamaya özen gösterdi. Peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirdi ve sonra da ellerini açıp her an, belki günde yetmiş defa Rabbine duâ etti. Duâ ile Rabbine halini arzetti.

Mü'min, her konuda üzerine düşen görevi yaptıktan sonra duâya da başvuracaktır. Kısaca, duâ etmeye yüzü olacaktır. Hiçbir şey yapmadan, çalışmadan, tehlikelere karşı tedbir almadan, toplumun ve nefsin ıslahı için bir şey yapmadan, günahlardan korunmadan; 'Rabbim, şunu yap, bunu hallediver, istersen affet, düşmanı kahret, ortalığı düzelt, ihtiyaçlarımızı gider' demek duâ değildir. Böyle yapmanın duânın ihlâsıyla bir ilgisi yoktur.⁶⁵⁰

Duâ Edilmek, Yalnızca Allah'ın Hakkıdır

O halde duâ sadece Allah'a yapılmalı, araya başka biri aracı olarak sokulmamalıdır. Nitekim namazın her rekâtında tekrar ettiğimiz Fatiha Sûresi'nde: "*Sadece Sana ibâdet eder ve sadece Senden yardım dileriz.*"⁶⁵¹ buyrulur.

Kullardan istenecek yardım, onların güçleri dahilinde olan bir şey olmalıdır. Güçlerinin yetmediği bir şey onlardan istenemez. Hatta kulların güçlerinin dahilinde olan bir şeyin yapılmasını kendilerinden istediğimiz zaman bile asıl sebebin Allah olduğunu, O'nun dilemesi olmadan o şeyin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını bilmek gerekir. Allah insana şahdamarından daha yakındır ve O'nun insana merhameti, bir annenin çocuğuna merhametinden çok fazladır. Bir âyette şöyle buyurur: "*Kullarım sana beni sorunca, haber ver ki, ben şüphesiz onlara yakıным. Bana duâ edenin*

650 Hüseyin K. Ece, a.g.e., s. 153-155

651 1/Fâtiha, 5

*duâsını kabul ederim.*⁶⁵² Duâ yalnız Allah'a yapılır; istek ve yardım sadece Allah'tan istenir. Allah'tan başkasından bir yardım ve istekte bulunan, müşriklerdir. Hatta ölümlerinden sonra kabirleri başında veya uzaktan peygamberlere ve salih kullara duâ edip yakaranlar, aynen yıldızlara sığınan ve meleklerle peygamberleri rabler edinenler gibi Allah'tan başkasına duâ eden müşriklerdir. Ancak melekler müminler için duâ ve istiğfar etmektedirler.

Hız. Peygamber'den nakledilen rivâyetlerde "Yâ Rabbi, Yâ Rabbi" diye duâya başlanır, bazılarının yaptığı gibi "Ya Hannân, ya Mennân" denilmez. Yine cahil halkın büyük bir kısmı Allah'tan başkasından yardım dilemeyi öyle bir hale getirmişlerdir ki, kabirler Allah'a duâda birer şirk aracı yapılmıştır. Oysa Rasûlullah dahi, *"Ey Allahım, benim kabrimi kendisine ibâdet edilen bir put haline getirme... Peygamberlerin kabirlerini mescid edinen kimselere Allah'ın gazabı şiddetlidir... Benim kabrime ikide bir gelip orayı bayram yerine çevirmeyin."*⁶⁵³ diye uyarmıştır Halkın, Telli Baba, filân baba, falan şeyhin kabrinde kuyruğa girerek onlardan yardım dilemesi şirkten başka birşey değildir, bid'attir. Mü'minler, aynen müşriklerin ve bid'at ehlinin yaptığı gibi ölüye yakarmaz, onlardan birtakım ihtiyaçların karşılanmasını istemez, kabir başında yapılan duânın evde yapılandan üstün olduğuna inanmaz, bu kimselere yemin ederek Allah'tan talepte bulunmazlar. *"Allah bize yeter, o ne güzel vekildir."* derler.⁶⁵⁴ Dinin esası da budur. Salât, Arapça'da duâ anlamına da gelir: *"Ey peygamber, Mü'minlere selât et, çünkü senin duân onlar için huzur ve sükûnettir."*⁶⁵⁵ Duâda istenene kavuşma ve korkulandan kurtulma isteği vardır. Bu da ancak Allah'tan istenir.

İslâm bilginleri bid'at duâ şekillerini şöyle tespit etmişlerdir: Ölü ya da gaip birinden yardım dilemek. Ey efendi hazretleri bana mağfiret et, tövbe mi kabul et, demek şirkidir. Peygamber ve salihlerden, ölmüş veya gaip birine benim için Allah'a duâ et, demek bid'attir. Ölülerden medet umulmaz. Kabirleri ziyarette ölülere ancak selâm verilebilir, onlara Kur'ân okunur. Allah'a, Allah'ım senden filancanın yanındaki makamı hakkı için şunu şunu istiyorum; diye duâ etmek, nehyedilmiştir. Çünkü, *"Yardım Allah'tandır."*⁶⁵⁶;

652 2/Bakara, 186

653 İmam Mâlik, Muvatta, Kasru's Salât fi's-Sefer 85; Ebû Dâvud, Menasik 100

654 3/Âl-i İmrân, 173

655 9/Tevbe, 103

656 8/Enfâl, 10

*“İnsanlar (mahşerde) toplandıkları zaman kendisine duâ edilenler, onlara düşman olurlar ve onların kendilerine olan duâlarını inkâr ederler.”*⁶⁵⁷

Duâ Ederken Dikkat Edilecek Hususlar

Duânın muhteviyatı, Allah’tan istenen meseleyle ilgili olmalıdır. Meselâ yemek duâsı ayrıdır yolculuğa çıkıldığında yapılacak duâ ayrıdır... Birçok konuda Hz. Peygamber’den (s.a.s.) nakledilmiş duâlar mevcuttur. Kur’ân-ı Kerim’de geçmiş peygamberlerin duâları zikredilir. Duâ bu me’sur duâlarla yapılabileceği gibi, kişinin kendi gönlünden kopanın anlatımı da olabilir. Ancak belli davranışlarda; meselâ kabir ziyaretlerinde, yemeklerden sonra, helâya girerken, yeni bir elbise giyerken, yolculuğa çıkarken... Hz. Muhammed’den (s.a.s.) nakledilmiş duâlarla duâ etmek hem sünnet, hem de daha güzeldir.

Duâ eden kişi gönülden etmeli, duâsında iyi şeyleri isteyerek kendisi de o doğrultuda çaba sarfetmelidir. Kişi duâsında samimiyetini tavırlarıyla da ortaya koymalıdır. Meselâ duâsında Allah’ın emirlerine itaat eden samimi bir müslüman olmayı ifade ediyorsa, hareketleriyle de böyle bir müslüman olma çabası içerisinde olmalıdır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *“Bilin ki, Allahu Teâlâ, kendisinden gâfil bir kalbin duâsını kabul etmez.”*⁶⁵⁸

Şüphesiz ki Allah insanın kalbinden geçenleri ve ihtiyaçlarını bilir. Ancak dil ile duâ etmenin insanın kendisinin eğitilmesi konusunda etkisi vardır. Ayrıca duâ Allah’ın bir emrinin yerine getirilmesidir, bir ibâdet-tir. Kur’ân-ı Kerim’de Hak Teâlâ kendisine nasıl duâ edileceğini kullarına öğretir, resûllerinin duâlarını bize haber verir. Mü’minler önce bu duâlara bakmak ve böyle duâlarla Allah’ı zikretmek durumundadırlar. Gerçekten bilmediğimizi ve en güzelini öğreten Allah’tır. *“... Ey Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi sorumlu tutma...”*⁶⁵⁹

657 46/Ahkaf, 6; M. Sait Şimşek, Şamil İslam Ansiklopedisi, c. 1, s. 417-418

658 Tirmizi, Deavât 64

659 2/Bakara, 286

Eyüp Aleyhisselâm, “*Ya Rabbi, gerçekten benim başıma bela geldi. Hal-buki sen merhametlilerin merhametlisisin.*”⁶⁶⁰; Zekeriya (a.s.), “*Rabbim, beni yalnız bırakma...*”⁶⁶¹; Âdem (a.s.), “*Ey Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik. Eğer sen bizi affetmez ve bize acımazsan mutlaka zarara uğrayanlardan olu-ruz.*”⁶⁶² diyerek duâ etmişlerdir. “*Beni müslüman olarak öldür ve beni salih kullarına kat...*”⁶⁶³ duâsı Yusuf’un (a.s.); “*Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben zâlimlerden olmuştum.*” duâsı da Yûnus’un (a.s.) duâsıdır.

İmam Ahmed b. Hanbel’in Ebû Saîd el-Hudrî’den (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîste: “Duânın karşılıksız kalmayacağı, bilâkis üç şeyden birinin mutlaka meydana geleceği; ya kabul ya âhirete bırakma yahut eda edilen duâ or-nında günahın affedileceği” beyan buyurulmuştur.

H.z. Muhammed (s.a.s.) şöyle buyurur: “*Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz Cennet’e girecektir. Bunlar, rukye talep etmeyen, dağlayarak tedavi yapmayan, olayları uğursuzluğa yormayanlar ve Rablerine tevekkül eden kimselerdir.*”⁶⁶⁴ Yani mü’minler ancak “Bize Allah yeter.” demelidir. Rukye, okuyup üfleyerek tedavi demektir. Bütün peygamberler en kötü durumlarda yalnız Allah’a sığınmışlardır. Bunu da namazla yapmışlardır. Çünkü duâ esas olarak namazdadır ve devamlılığı vardır.

Müslüman müslüman kardeşi için duâ edebilir. Rasûlullah, “*Kim bir hidâyete çağırırsa, o hidâyete tabi olanların mükafatının aynısı onların mü-kafatından hiçbir eksilme olmaksızın bu kimseye de verilir.*” buyurmuştur.⁶⁶⁵ Ebeveyn, kendilerine duâ eden çocuklarının amelinden istifade eder: “*İn-sanoğlu öldüğü zaman artık ameli kesilmiştir. Yalnız şu üç şey bunun dışın-dadır: Sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve duâ eden salih evlât.*”⁶⁶⁶ Rasûlul-lah, ümmetinden kendisine duâ etmelerini istemiştir. Cenâb-ı Hak, “*O’na salât ve selâm getirin*”⁶⁶⁷ diye emretmiştir. Mü’min, Allah’tan peygamber için vesîleyi isterse kıyamette o kimseye onun şefaati haktır. Rasûlullah um-

660 21/Enbiyâ, 83

661 21/Enbiyâ, 89

662 7/A'râf, 23

663 12/Yusuf, 101

664 Buhârî, Tib: 18; Müslim, İman: 371, 372.

665 Müslim, İlm: 16; Ebû Dâvûd, Sünnet: 6; Tirmizi, İlm: 15.

666 Müslim, Vasiyyet: 14; Ebû Dâvud, Vesâyâ: 14.

667 33/Ahzâb, 56

reye giden Ömer (r.a.)’e: “Bizi de duândan unutmama kardeşim.” demiştir.⁶⁶⁸ Rasûlullah her zaman ümmetini sadece Allah’a kulluğa çağırmıştır. Hanefî fukâhâsı: “Bir yaratık aracılığıyla Allah’tan bir şey istenemez” demiştir. Hz. İbrahim, “Doğrusu benim Rabbim duâyı işitcidir.”⁶⁶⁹ demiştir. Hz. Peygamber: “Biriniz duâ edeceği zaman Allah’a hamd ve senâ ile başlasın, Rasûlüne salâvât getirsin ve bundan sonra artık dilediği duâyı yapsın.” buyurmuştur.⁶⁷⁰

Sâlih ameller vesilesiyle talepte bulunmanın örneklerinden birisi mağara sığınan üç kişinin duâsıdır. Bunlardan her biri yalnızca Allah’ın rızâsını gözettiği önemli bir amelinin zikrederek duâda bulunmuştu. Çünkü böyle bir amel, Allah’ın, sahibinin duâsının kabulünü gerektirecek bir sevgi ile sevdiği ve razı olduğu bir şeydi. Birisi ana-babasına yaptığı iyiliği zikrederek; diğeri tam iffeti delâletiyle; öteki ise emanete gösterdiği riâyet ve iyilik-severliği ile duâda bulunmuştu.⁶⁷¹ İbn Ömer’in meşhur duâsı şöyledir: “Yâ Rabbi, Senden beni İslâm’a erdirdiğin gibi ondan beni uzaklaştırmamanı ve müslüman olarak canımı almanı diliyorum.”⁶⁷²

Duânın Psikolojik Cephesi

Tatmin edilmemiş sonsuz istek ve arzularımız şuur altına atılarak bizde umulmayan zamanlarda çeşitli buhranlara, iç sıkıntılara yol açar. Duâ ile en gizli, en mahrem duygularımızı dile getirir, içimizi boşaltır, ümidimizi kuvvetlendirir, korkularımızı hafifletiriz. Duâ, içimize eşsiz bir rahatlık verir, gerginliklerimizi giderir. Duâ ile kendimizi Allah’a daha yakın hissederiz. **Duâsız bir insan, ışıksız bir mahzene benzer.** Duâsız insan, yalnızlığın karanlık hapisanesi içinde çırpınan bir zavallıdır. Duâ ile benlik duvarlarını aşabiliriz. Çünkü duâ, engel ve uzaklık tanımaz. Zaman ve mekânlar ona engel olamaz. Duâ ile sonsuz acimizi yüce Allah’ın sonsuz kudretine bağlama saâdetine ereriz. Duâ ile ruh gücümüzü kanatlandırırız. Duâda iç varlığımız aydınlanır. Duâda kendi gücümüzle değil; Allah’ın sonsuz gücüyle iç ve dış düşmanlarımıza meydan okuruz.

668 Ebû Dâvûd, Vitr: 23; Tirmizî, Daavât: 109; İbn Mâce, Menâsik: 5.

669 14/İbrahim, 39

670 Ebû Dâvûd, Salât: 358; Tirmizî, Daavât: 65.

671 Buhârî, Hars 13

672 M. Sait Şimşek, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 1, s. 417-418

İbâdet yapmamak ve duâ etmemekten dolayı ruhları aç kalan nice insanlar vardır ki, uygarlığın bütün lüks ve konforu, ellerindeki servet ve imkânlar onları mutlu edememiştir. Huzurdan yoksun olan bu zavallılar, vicdanlarıyla baş başa kalmaktan korkarlar. Onların çılgınca eğlence ve kahkahaları iç varlıklarında tutuşan yangını maskeleyebilir, kendilerini için için kemirmekten asla kurtaramaz. Hatırdan hiç çıkarmamak gerekir ki, ruhun da beden gibi birçok ihtiyacı vardır. Bu hususları gözden uzak tutan yanlış düşünce ve tavırlar, bugün insanlığı buhranlara sürüklemekte, kıvrandırmakta, onu gönül huzurundan yoksun bırakmakta ve felâketine yol açmaktadır. İçimiz iman nuruyla parlamadıkça, ruh yaralarına merhem olan İlahî emirler yerine getirilmedikçe, ibâdet ve duâlarla içimizi aydınlatmadıkça ne içimizin kasveti kaybolur, ne de dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşabiliriz.⁶⁷³

Duâ, Allah ile kul arasında bir iletisimdir. Duâ etmek için yalnız Allah'a doğru kendini yöneltmeye doğru bir çaba gerekir. Bu çaba; zekâ ve aklın itmesiyle değil, sevgiyle ve gönülle olmalıdır. Meselâ, Allah'ın büyüklüğünü derinden düşünmek duâ sayılmaz. Fakat bu derin düşünce, aşk ve imandan bir öz ile yoldaş olarak gerçekleşiyorsa, işte o zaman duâ olur.⁶⁷⁴

Duâ; ruhun, kalbin ve gönlün, kısacası insanın mânevî varlığının Allah'a yönelişidir. Duâ esnâsında insanın, bu yönelişe engel olan hususlardan ilgi ve alâkayı kesip duâ için hazır hale gelmesi gerekir. Duâ, çağırma, dâvet etmek anlamında olduğu için, iç dünyamıza Rabbimizi dâvet edeceğimiz zaman, dâvetten önce, gelecek misafirin rahatsız olacağı şeylerden iç mekânımızı temizlememiz gerekiyor. İçimizde O'na aykırı duygular olmasması gerekir. Meselâ, parayı her şeyden çok seven bir insan, bu putu içinde taşıdığı müddetçe Allah'ı kalbine nasıl yerleştirecek ve O'na gönülden teslimiyetle nasıl duâ edecek?

Evimize çok saygı duyduğumuz bir kimse geleceği zaman tedirgin oluruz. Bu tedirginliği “acaba gereken hürmeti, saygıyı gösterebilecek miyiz? Rahat ettirebilecek miyiz? Bu konuda bir yanlışlık yapar mıyız?” diye yazarız. İşte Rabbimiz gibi, varlığımızın kendisine fedâ olduğu ve karşısında bir “hiç” olduğumuz varlık karşısında duâ ederken aynı his ve duyguları duymamız gerekir.

673 Abdullah Aymaz, Psikolojik ve Sıhhi Açından İbadet, Çağlayan Y., s. 72

674 Alexis Carrel, Duâ, Yağmur Y.

Duânın hakikati, kulun Rabbinden yardım dilemesidir. İstenilen varlık, her zaman isteyen den üstündür. Kul, isteyen makamında olduğu için, zillet ve perişanlığını Allah'a arz etmeli ve duâ ederken bu makamda olduğunu unutmamalıdır. Yoksulluğunu sevgi ve saygıyla Allah'a sunmalıdır.

Genellikle felsefi, bilimsel ve düşünsel çaba, araştırma, tahlil ve incelemeler sonucu elde edilemeyen şeyler; sevgi ile, sevdiğimizize bağlanma ile ve içten gelen bir coşku ve samimiyetle elde edilebilir. Güçlü iman, "yapar". Anahtarı bizde olmayan her kapı, ancak sevginin, inanç ve ihlâsın mucizevî gücünün saldırıya geçmesiyle kırılabilir, açılabilir. İmkânsız olan şey, sevgi emredince teslim olmak zorunda kalır. Sevginin, muhabbetin, fedakârlık ve samimiyetin anlamını iyi kavrayanlar için Allah'ı tanımak çok kolaydır. Nasıl? Bir gülün kokusunu algılamamanın rahatlığıyla!.. Allah'ın huzurunda olduğumuzu hissedebiliriz ki, her yer O'nunla dopdoludur. O her yerde vardır.⁶⁷⁵

Cibril hadisinde Rasûlullah (s.a.s.) "ihsân"ı tarif ederken, *"ihsân; Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor."*⁶⁷⁶ buyuruyor. Bir insan, Allah ile ilişkilerinde ihsan derecesine ulaşmışsa, o makamın hisleriyle dolmuş ve coşmuşsa, duânın hükmüne vâkıf olmuş demektir. Çünkü duâ eden insan, dâvet edeceği varlığı her an yanında hatta şah damarından daha yakın hissediyorsa, O'nu maddî dilinden ziyade sevginin ve imanin diliyle "Yâ Rabbi, Sen zaten benim halimi görüyorsun. Gördüğün bir şeyi tekrar Sana dilimle anlatmak benim için edepsizlik olur. Ama, duâ etmemi istediğin için gönlümle ve dilimle duâ ediyorum. Artık gereğini Sen bilirsin. Senden gelen her şeye râzıyım" der. Yanlış anlaşılmasın; ihsan derecesine ulaşmış kimselerin artık ellerini kaldırıp da dilleriyle Allah'a duâ etmeleri gerekmediği söylenmiyor. Şüphesiz Rasûlullah (s.a.s.), ihsan makamında olduğu halde, o, hayatının her bölümünde ölene kadar ellerini açıp diliyle duâ etmiştir. Burada sevgi ve imanla kurulan fizikötesi bir halin öneminden bahsedilmektedir.

İnsan, yeryüzünde sürdürdüğü hayatında hangi konumda olursa olsun, -zengin, fakir; yüksek makamların sahibi, makamsız; çevresi geniş veya kimsesiz- her an duâya muhtaç bir varlıktır. Bu, her yönümüzle sınırlı ve zayıf bir yaratık olmamızın sonucudur.

675 Ali Şeriatî, Duâ, Birleşik Dağıtım, Ankara Y., s. 61-62

676 Buhârî, İman 37; Müslim, İman 1, Hadis no: 8

Tüm insanlar, duâya aynı oranda muhtaçtır. Ama herkes için duâların, isteklerin mâhiyeti farklı olabilir. Biz, fakir kimselerin zenginlerden daha çok duâya muhtaç olduklarını zannedebiliriz. Aynı şekilde çevresi kalabalık, adamları çok olan kimselerin, yalnız insanlardan daha az duâya ihtiyaç duyabileceklerini de sanabiliriz. Eğer biz böyle düşünüyorsak, duâyı anlamamış sayılırız.

Meselâ; fakir bir insan düşünün. Ellerini açmış, Allah'ın "Razzâk" ismini anarak rızkının genişletilmesini istiyor. Bu noktada zengin insanın duâ etmesine gerek yok diyebiliriz. Hâlbuki bu noktada, zengin insan da ellerini açıp "Ya Rabbi, beni Karun gibi şımartma. Bana vermiş olduğun nimetlerin şükürünü edâ etmeyi bana nasip ve müyesser kıl" diye duâ etmelidir. Görüldüğü gibi, her ikisi de duâya muhtaç. Hatta bize duâya daha az ihtiyacı var gibi gözüken zenginlerin, belki de fakirlerden daha çok ihtiyacı vardır. Çünkü varlıkla imtihan edilmek, yoklukla sınanmaktan daha zor ve tehlikelidir. Çünkü, *"insan kendini müstağnî (kendini kendine yeterli) gördüğü zaman azar, tâğutlaşır."*⁶⁷⁷

*"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan fakirler sizsiniz. Zengin ve övülmeye layık olan ancak Allah'tır."*⁶⁷⁸ Ebû Zer (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Allah azze ve celle buyurdu ki: 'Ey kullarım! Hepiniz açsınız; ancak Benim yedirdiklerim müstesnâ. O halde sizi yedirmemi isteyin ki, yedireyim. Ey kullarım! Benim giydirdiklerim dışında hepiniz çıplaksınız; o halde sizi giydirmemi isteyin ki, giydireyim. Ey kullarım! Sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz, cinleriniz ve insanların, yüksek bir yerde toplansalar da hepsi Benden (ayrı ayrı şeyler) isteseler, Ben onlardan her birine isteğini versem; bu, Benim yanımdaki (hazine)lerden ancak denize daldırılan bir iğnenin (sudan) eksilttiği kadar eksiltebilir."*⁶⁷⁹

Demek ki insan ne kadar güçlü ve zengin olursa olsun, Allah karşısında kendini yoksul görmeli. Zaten insan, kendini yoksul görmezse başkasından istemenin bir anlamı olmaz. Kudsî hadiste Cenâb-ı Allah'ın "Hepiniz açsınız ve çıplaksınız. Ancak Benim yedirdiklerim ve giydirdiklerim hâriç" demesi dikkat çekici bir husustur. Çünkü nice zenginler vardır ki, hâlâ hal-ki sömürmenin yollarını aramaktalar. Aç olmasalar böyle davranırlar mı? Yine nice gardırop dolusu elbiseleri olmasına ve üzerinde giysisi olmasına

677 96/Alak, 6-7

678 35/Fâtır, 15

679 Buhâri, Müslim

rağmen, orası burası çıplak insanlar var. Çünkü giyinirken Allah'a ihtiyaç duymadan hevâlarına göre giyiniyorlar.

İnsan Allah'ın karşısında devamlı sûrette şu duyguları hissetmeli: “Yâ Rabbi, beni Sen var ettin. Varlığımı Senin sâyende sürdürüyorum. Sen bana her şey veriyorsun. Verdiklerinin ve iyiliklerinin sayısı, bilemeyeceğim kadar çok. Ama bunların karşısında ben Sana yeterince kulluk yapamıyorum. Ben çok günahkâr ve isyankâr bir kulunum. Aslında yanına varmaya da utaniyorum. Yanına gelecek yüzüm yok. Fakat Senden başka gidecek bir yerim de yok. Kapına geldim, beni geri çevirme, yanında bana da bir yer ver ve beni bağışla...”

Evet, duâ için asıl hazırlık ruhî hazırlıktır; ruhî ve kalbî mânâda bir yöneliştir. Yoksa fizikî olarak bedeni kibleye yöneltilip elleri açmak ve alışılmış cümleleri otomatik olarak söylemek duâ edenin sadece basit bir dış görünüşüdür. Dili, ezberlediği klişeleşmiş duâ metinlerini otomatik olarak bilinçsizce seslendirirken o, mânevî varlığıyla bir başka işin peşinde, maddî hayatın içinde olabilir.

Duâ anlatılmaz, duâ yazılmaz! Duâ, kulun Allah ile diyaloga geçmesidir. Duâ, yalnız dilde gerçekleşen bir olay değildir; onun gerçek yeri ruhtur. Duâ sözden ziyade histir, coşkudur.

Duânız Olmasa?!

Duâ, insanın halini Allah'a arz etmesi, O'na niyazda bulunması, Rabb'i-ne doğru yönelip O'nunla diyalog kurmasıdır. Duâ, insanın kibirlenme ve istighnâdan vazgeçip Allah'ın mutlak kudretini, adâletini ve merhametini kavramasından doğan bir boyun eğmedir. **O, insanın kendi ihmallerini ikmâl eden bir ikbâl kapısı değildir.** Kur'an'daki duâ örneklerinin büyük bir bölümünün, dünyevî nimet ve menfaatlerden ziyade bağışlanma, hîdâyet ve Allah yolunda yardım isteme niteliğinde olması⁶⁸⁰, değinilen gerçeği desteklemektedir. Şu halde **insan, kendi sorumluluğunu bütünüyle yerine getirdikten sonra karşısına çıkabilecek engellerin aşılması hususunda Allah'tan yardım isteyebilir.** Kişinin duâyı, bir sihir tekniği gibi algılamaması ve uygulamaması gerekir. (Zaten sihir de bir kandırmadan, aldatmaya çalışmaktan başka bir şey değildir).

680 Bak. 1/Fâtîha, 5-7; 7/A'râf, 155-156; 11/Hûd, 47; 40/Mü'min, 7-9 vb.

Kur'an'da, insanın çaresizlik içinde ve zor şartlarda duâya başvurması üzerinde ısrarla durulur. Dinî yönelişin belirgin veya zayıf hale geldiği durumlar açıklanırken aynı zamanda bu yönelişin, insan tabiatında fitrî ve genel bir motif olarak bulunduğu ortaya konulur. Âyetlerin beyanına göre insan bir tehlike ve sıkıntıya düşerse, bütün samimiyetiyle Allah'a yönelir; bıkmadan usanmadan duâ edip iyilik ve başarı ister. Fakat kendisini emniyet içinde ve başarılı gördüğü durumlarda duâ isteği zayıflar, kendi güç ve yeteneğine güvenip Allah'tan yüz çevirir.⁶⁸¹ Buradan şöyle bir sonuca varılabilir. Din duygusu zayıfladığı zaman insan hayatında olumsuz gelişmeler görülebilir. Bunu önlemek için insan şuurunda dinî inanç ve duygunun mümkün olduğu kadar canlı ve etkili bir halde bulunması gerekir. Bu da duâ ve ibâdetle sağlanır. Bu yüzden Kur'an'da insanların Allah'a duâ etmeleri istenmiş ve bu duâ O'na kulluk etme belirtisi olarak kabul edilmiştir.⁶⁸² Şu halde duâ ve ibâdetle amaçlanan şey, insan şuurunda Allah inancının canlı ve devamlı kalmasını sağlamaktır.

Duâ ederken bazı şekli ve ahlakî şartlara uyulması gerekir. Bunlardan en önemlisi, duâ eden kimsenin Allah'a huşû içinde yalvarması, aynı zamanda edepli, istekli ve ümitli olmasıdır.⁶⁸³ Ayrıca insan, duâyı duyarlı bir kalple yapmalı, isteğini sade ve kesin bir dille belirtmeli, Allah'tan beden ve ruh sağlığı, dünya ve âhiret mutluluğu istemeli, bir de **duânın kabulü için acele etmemelidir**. Duâ sözcükleri mümkün olduğunca âyet ve hadislerden seçilmelidir. Özellikle örnek duâ metni mâhiyetindeki bazı sûre ve âyetler⁶⁸⁴, duâ olarak okunabilir. Bunların başında da kulun taleplerini ve en içten dileklerini benzersiz bir üslûpla dile getiren Fâtiha sûresi gelir. Bu özelliğinden dolayı anılan sûre, bütün Müslümanların en çok okudukları duâ metni haline gelmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin duâ ederken en çok:

*“Ey Rabb’imiz! Bize bu dünyada iyilik ver, âhirette de; bizi ateşin azabından koru.”*⁶⁸⁵ anlamındaki âyeti okuduğu ve Müslümanlara da bu âyeti okumalarını tavsiye ettiği belirtilir.⁶⁸⁶ Peygamber uygulaması ve tavsiyesi

681 Bak. 10/Yûnus, 12; 17/İsrâ, 11, 67; 31/Lokman, 31; 41/Fussilet, 49-51 vb.

682 Bak. 40/Mü'min, 60

683 Bak. 7/A'râf, 55-56, 205-206 vb.

684 Bak. 2/Bakara, 285-286; 3/Âl-i İmran, 8-9, 16, 53, 191-194; 14/İbrâhim, 35-41; 20/Tâhâ, 25-35 vb.

685 2/Bakara, 201

686 Bk. Buhâri. De'avât 55; Müslim, Zikir 23

nedeniyle Fâtîha sûresi gibi bu âyet de, bütün Müslümanların namazda ve namaz dışında her vesileyle okudukları duâ âyetleri arasında yer almıştır.

Kur'an'da yer alan duâ âyetleri ile Hz. Peygamber'in aynı mâhiyetteki hadisleri, hem Allah ve Peygamber sözü olmaları hem de mânâlarının zengin ve kapsamlı oluşu nedeniyle Asr-ı saâdetten itibaren Müslümanlar tarafından büyük ilgi görmüş ve bu ilgi me'sur duâların derlendiği birçok kitabın telif edilmesine yol açmıştır.⁶⁸⁷

Duâ konusunun daha iyi anlaşılması için, onun gerçek mâhiyetinin ve önemli vasıflarının açıklanması şarttır. Kur'an'da duâ edene Allah'ın karşılık vereceği bildirilir.⁶⁸⁸ Bunun için prensip olarak duânın fayda verdiğine inanmak gerekir. Ancak buradan Allah her isteneni yerine getirir şeklinde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Çünkü Allah, sünnetullah'a (varlık ve oluşa egemen kıldığı ilkelere) ters düşmeyen duâları kabul eder. O'nun kendi yasalarına aykırı davranması beklenemez. Bunun için, kimden gelirse gelsin Allah, kendi yasalarına ters düşen talepleri reddeder.⁶⁸⁹

İslâm ölçülerine uyan gerçek bir duânın iki önemli vasfı vardır. Bunlardan biri teşebbüs diğeri de tevekküldür. Duânın değerinin olması ve hedefini bulması için, önce gayretin kuldan gelmesi gerekir. Zira insandan istenen, İlâhî düzenin gerekleri içinde elinden geleni yapmasıdır. İnsanın kendi güç ve kapasitesi oranında sebeplere sarılıp işin gereğini yerine getirmesi, o sebeplerin Yaratıcısına karşı fiili bir duâdır. Teşebbüs dediğimiz de budur. Kim yaparsa yapsın böyle bir duâ çoğu kez karşılıksız kalmaz. Demek ki Allah'ın kâinatta koymuş olduğu düzenin (sünnetullah dediğimiz değişmez kanunların) gereklerine göre davranmak, bir tür fiili duâ olmaktadır. Bu, aynı zamanda Allah'ın rahmet kapısını çalmaktır. Fakat cevap O'na aittir.

Arzu edilen şeyi elde etmek için teşebbüs gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Bir de işin tevekkül boyutu vardır. Teşebbüsün son sınırına gelince tevekkül alanına girilir. Bu yüzden teşebbüsten sonra güven içinde Allah'a iltica etmeye tevekkül denir. İşte duâ, bu iki esası kendinde toplayan bir ibâdetdir.

687 Bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IX, 537-538

688 Bk. 2/Bakara, 186 vb.

689 Bk. 11/Hûd, 45-47, 74-76 vb.

O, maddî hayat için gerekli olan teşebbüsle mânevî hayat için gerekli olan iman ve tevekkül dengeli biçimde yürütme işlemidir. Bunun için teşebbüs ve tevekkül, İslâm'da duânın iki yönü ve birbirinden ayrılmaz bütünüdür.

Çağımızda Batı âlemi teşebbüse ağırlık verdiği için maddî alanda büyük bir ilerleme sağladı ve tekniğin zirvesine ulaştı. Ancak tevekkül yönünü ihmal ettiğinden bu üstünlük insanlığa gerçek bir mutluluk getiremedi. Doğu âlemi de tevekkülü yanlış yorumlayarak teşebbüsü ve gayreti gevşetti, sonunda Batı'nın uydusu haline geldi.

Duâ, insanın Allah'tan bir şey istemesi, O'nu anması ve yardıma çağırmasıdır. O hamd, şükür, zikir, tesbih, istiâne ve istiâze gibi eylemleri kapsayan dinî duygu ve yönelişin ifadesi, kulluk makamlarının da en önemlisidir. Bu yüzden Kur'an'da insanın, ancak Allah'a olan yönelişi ile değer kazanacağı belirtilmiş, *“Duânız olmasa Rabb'iniz size ne diye değer versin.”*⁶⁹⁰ denilmiştir. Öyleyse insan, Allah'a yönelmeli, daima O'nun ilgi ve rahmetini çekecek bir başvuru içinde olmalıdır.

Tabii ki duâ kadar onun makbul olması da önemlidir. Bunun için Hz. Peygamber: *“Allah'im! Ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen ilimden ve kabul olmayacak duâdan Sana sığınırım.”*⁶⁹¹ diyerek Rabb'ine yalvarmıştır.

*“Ey Rabb'imiz, bu duâmı kabul buyur: Hesabın görüleceği gün, beni, anamı-babamı ve bütün mü'minleri bağışla.”*⁶⁹²

Sözlü ve Fiilî Duâ

Dille duâ vazifelerimizden sadece biridir. Sebeplere yapışmadan sadece dille yapılan duâ ile yetinmek, sünnetullahı, Allah'ın kanununu bilmemek ve ona uymamak demektir. İslâm'ın yeryüzüne hâkim kılınması, sadece duâ etmekle olacak olsaydı, insanlar içerisinde duâsı en çok kabul edilmesi gereken Hz. Peygamber (s.a.s.)'di. O bu kadar eziyetlere katlanmaksızın

690 25/Furkan, 77, 324

691 Bk. Tirmizi De'avât 69

692 14/İbrâhim, 40-41; Fahrettin Yıldız, Kur'an Aydınlığında Hayatı Doğru Yaşamak, İşaret Yayınları: 321-325

duâ ederdi ve görevini tamamlardı. Yani o Mekke günlerini yaşamaya gerek yoktu. Fakat O böyle yapmadı. Önce üzerine düşen sorumluluğu fiilî olarak yerine getirdi. Arkasından da ellerini açıp duâ etti. Allah da O'nu mahcup etmedi.

Biz bu noktadan hareketle duâyı iki kısma ayırabiliriz: Fiilî duâ, Sözlü duâ. Fiilî duâ, kişinin herhangi bir arzusu karşısında elinden gelen her şeyi tamamen yapmasını ifade eder. Meselâ, hastasına Allah'tan şifa dileyen kimsenin, öncelikle tıbbın gerektirdiği şeyleri, imkânları çerçevesinde yerine getirmesi gerekir. Bunu yerine getirmediğçe, ellerini açıp Allah'tan şifa dilemesi yeterli olmayacaktır. Çünkü Allah yeryüzündeki her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. Gerçi Cenâb-ı Hak, bazen sebepsiz de yaratır, sebepsiz de verebilir; ama bunu beklemek, Allah'ın hayata koyduğu kanunlara aykırıdır. Biz o sebepleri yerine getirmekle mükellefiz.

Sözlü duâ ise, kişinin elinden geleni yaptıktan sonra Allah'tan yardım istemesidir. Fiilî duâ her zaman sözlü duâdan önce gelir. Ama ikisini birbirinden ayrı düşünemeyiz. Çünkü fiilî duâ bedenın eylemi ise; sözlü duâ da ruhun eylemidir. Zaten insan bu beden ve ruh ikilisinden oluşan bir varlıktır. Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyuruyor: *“Hayatımı kudret elinde tutan zat’a (Allah’a) yemin ederim ki, iyiyi emredecek, kötülüğü yasaklamaya çalışacaksınız veya Allah, size kendi katından bir azab gönderecektir. Sonra O’na duâ edeceksiniz, fakat duânız kabul olunmayacaktır.”*⁶⁹³

Görüldüğü gibi, fiilî duâ yapmadan, sözlü duânın kabul edilme ihtimali yok gibidir. Duâ, Allah'tan bir “şey” istemektir. Fakat bu “şey” düşünme, bilim, sorumluluk, irâde, zahmet, iş, emek ve eziyetin yerini alan bir “şey” olmamalıdır. Belki bizzat kendisi bu sorumluluğun içindeyken, insan, zaman zaman ihtiyaç duyduğu bir şeyi elde etmeye yönelik bir duâda bulunabilir. İşte o zaman, bu “şey”i ister ve alır.⁶⁹⁴

İslâm, duâyı insanlar, sorumluluktan veya işten kaçsınlar diye emretmemiştir. İslâm'ın emrettiği duâ, tüm hazırlıklardan ve işten sonra yapılan duâdır. Ancak tüm hazırlıkları eksiksiz yerine getirdikten sonra “artık bu iş tamamdır” deyip de duâdan uzaklaşmak yanlıştır. İşler ancak duâ ile tamam olur.

693 Tirmizî; Tac Terc. 5/687

694 Ali Şeriatî, a.g.e. s. 156

Duâyı, sorumluluktan kaçan, tembel, acz içerisinde olan insanların ellerinden alarak sorumluluğun bilincinde olan ehil insanların ellerine verirsek, o zaman duâ bir anlam ve aksiyon kazanacaktır. Duâ mert çeşrelerde güzellik kazanır. Hz. Ali gibi, gereken yerde kılıçla duâ etmesini bilmeliyiz. Onun kılıcı savaş alanında ölüm yağdırırken; dili Allah karşısında âcizliğin tercümanı oluyor, gözleri de Allah için yaş döküyordu.⁶⁹⁵

Fitne, fesat ve zulmün toplumu sardığı, fertleri ifsad ettiği zamanlarda; önce duâyâ sarılmak acziyetin, tembelliğin, korkaklığın ve sorumluluktan kaçtığımızın ifadesidir. Özellikle bugün “müslümanım” diyen insanların Allah’ın dâvâsı için pek fazla bir şey yapmadıkları halde, hatta bazılarının tüm mesailerini dünyevî işlere harcadıkları halde, bunların ellerini açıp “Allah’ım, bize sahip gönder!” dediklerine şahit oluyoruz. Hâlbuki ortadaki durumu sahiplenmesi gerekenin bizler olduğumuzun farkında değiliz.

İçinde yaşadığımız hayatta olup biten şeyler bizleri ne kadar ilgilendiriyor? Gözlerimizle şahit olduğumuz olaylara herhangi bir şekilde sözlü veya fiilî müdâhale imkânı varken, rahatımızı bozmamak ve kendimizi riske atmamak için, hep kalb ile buğz(!), dışarıya yansımayan içimizle müdâhale(!) etme yolunu mu tercih ediyoruz? Cadde ve sokaklarda olup bitenleri evlerimizin pencerelerinden veya televizyonlarımızın ekranlarından seyrettikten sonra da kalkıp “Yâ Rabbim...” diye duâ ederek problem ve fitnenin kalkmasını mı bekliyoruz? Bu ne biçim duâ anlayışı? Rasûlullah (s.a.s.) böyle mi yapıyordu? Hayır, şüphesiz O önce tebliğ ediyor, sonra arkasından “Ya Rabbim! Onlar bilmiyorlar, onlara hidâyet ver!” diyordu. Yine savaş öncesi tüm hazırlıklarını bitiriyor, sonra duâ ediyordu. İşte Hendek savaşı... Bir-iki ay önce Allah rasûlü hendeklerin kazılmasını, ekinlerin vaktinden önce biçilmesini, meyvelerin, hurma yapraklarının toplanmasını, cadde ve sokaklarda barikatlar kurulmasını emretti. Bizzat kendisi de taş ve toprak taşıdı. Tüm hazırlıkları tamamladı. Bu şekilde fiilî duâyı tamamlayınca arkasından sözlü duâ yaptı, Allah’tan yardım talep etti. Allah da onlara zaferi bahşetti.

Bazen, müslüman kardeşlerimiz birbirlerine “bana duâ et” diye ricada bulunuyorlar. Müslümanların birbirlerinden duâ talep etmeleri güzel bir şey, yüce dinimizin tavsiyesidir. Ama duâ talep eden kardeşlerimiz acaba sorumluluklarını yerine getirip getirmediğine, yani fiilî duâ konusunda-

695 Ali Şeraiti, a.g.e., s. 170

ki hallerine bakıyorlar mı? Fiilî duâları herkesin bizzat kendisinin yapması lâzımdır. Ancak böyle olursa kendimizin veya bir başka kardeşimizin bizim hakkımızda yaptığı duânın bir anlamı ve geçerliliği olabilir. Yoksa, görüldüğü gibi, sadece dille yaptığımız duâlarımız kabul edilmiyor.

Meselâ, asr-ı saâdetde bir Uhud dersi var. Uhud savaşında müslümanların zaferi nasıl kaçırdıklarını ve kısmî mağlûbiyetin ne şekilde geldiğini biliyoruz. Acaba o savaşta Allah Rasûlü (s.a.s.) ve müslümanlar duâ etmedi mi ki, bu hale geldiler? Hayır, mutlaka duâ etmişlerdi. Ama sözlü duâdan önce yerine getirilmesi gereken sorumlulukları yerine getirmede problemler olmuştu. Peygamberimiz'in geçide yerleştirdiği ve her ne pahasına olursa olsun buradan ayrılmayacağınız dediği elli okçu görevlerini yarıda bırakıp mevzilerini terk etmişlerdi; Sebep buydu.

Allah'ın yardımı kulun gücünün bittiği yerde gelir. Biz, Allah'ın yardımını talep ederken, bunun için duâ ettiğimizde sahip olduğumuz gücümüzü sonuna kadar kullanıp kullanmadığımıza bakalım.⁶⁹⁶

Duâ Etme Şekli ve Duâ Âdâbı

Rasûlullah (s.a.s.) duâ eden bir adamın, duâ sırasında, Allah'a hamd etmediğine ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e salât u selâm getirmediğine şahit olmuştu. Hemen: *"bu kimse acele etti"* buyurdu. Sonra adamı çağırıp: *"Biriniz duâ ederken, Allah Teâlâya hamd ve senâ ederek başlasın. Sonra Peygamber'e salât okusun. Sonra da dilediğini istesin."* buyurdu.⁶⁹⁷

Duâya hemen muradını söyleyerek değil; Allah'ın adını anarak, Allah'a hamd ederek Rasûlüne (s.a.s.) salât u selâm getirerek başlamak gerekir. Hamdele ve salveleyi Arapça okuyamayanlar Türkçe şöyle derler: "Hamd, âlemlerin rabbi Allah içindir. Peygamberimiz (s.a.s.)'e, O'nun ailesine ve tüm sahâbelerine salât ve selâm olsun." Ayrıca, duâya başlamadan önce tevbe-istiğfar edilmesi ve duâya kişinin kendisiyle başlaması tavsiye edilmiştir.

Rasûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: *"Kişinin yaptığı duâlar içinde en hayırlısı şudur: 'Ey Allah'ım, Senden dünya ve âhirette âfiyet istiyorum.'"*⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ Hasan Eker, a.g.e., s. 48 vd.

⁶⁹⁷ Tirmizi, Deavât 66; Ebû Dâvud, Salât 358; Nesâî, Sehv 48

⁶⁹⁸ İ. Canan, Kütüb-i Sitte, 17/504

“...Allah’tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin. Duâyı tamamlayınca avucunuzu yüzünüze sürün.”⁶⁹⁹

Duâ esnasında gözü göğe dikmemeli ve gaflet ile duâ etmemelidir. Hz. Peygamberimiz buyurmuştur ki: “Bazı kimseler, namazda gözlerini göğe dikerek duâ etmekten vazgeçsinler. Yoksa, Allah onların gözlerini kör eder.”⁷⁰⁰

Duâ esnasında ısrar ile duâ etmek ve duâyı üç defa tekrarlamak da duânın kabul edilmesine dair gözetilmesi gereken şartlardandır. İbn Mes’ud (r.a.) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) duâ ettiği zaman üç kere tekrar ederdi. Allah’tan bir şey istediği zaman üç kere isterdi.”⁷⁰¹

Duâ ettikten bir müddet sonra, yerine gelmediğini görünce “duâ ettim de duâm kabul edilmedi” dememek lâzımdır. Rasûlullah (s.a.s.): “Acele edip ‘duâ ettim, kabul edilmedi’ demedikçe her birinizin duâsı kabul edilir.” buyuruyor.⁷⁰² Duâ ederken Allah’ın kabul edeceğinden emin olarak yapmak gerekir. Hz. Peygamber: “Allah’a duâyı size icâbet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki, Allah gafletle oyalanan kalbin duâsını kabul etmez.”⁷⁰³ Duâ yapıp bitirdikten sonra “âmin” demek gerekir.

Allah’a duâ ederken veya zikrederken, yani gerçek anlamıyla ibâdet halinde, sesi yükseltmek doğru değildir, dinimizce hoş görülmemiştir. Çünkü kendisine duâ ettiğimiz, zikrettiğimiz, yani ibâdet ettiğimiz varlık, içimizden geçirdiğimiz düşünceleri dahi bilen, haberdar olan ve işiten bir varlıktır. O halde bize bu kadar yakın olan bir varlığa seslenirken sesi yükseltmek, bağırıp çağırmak; ihlâsın sınırlarından gösterişe, duâ Hûdutlarından şikâyet ve dâvâya geçen bir tecavüzü gösterir.⁷⁰⁴

Hz. Peygamber’e Allah’ı sormuşlardı. Cevaben Allah buyurdu ki: “Kullarım sana Beni sorduklarında: Ben muhakkak ki yakınım, Bana duâ ettiğinde duâ edenin duâsına icâbet ederim.”⁷⁰⁵ Duâ ederken seslerini aşırı şekilde yükseltenleri gören Rasûlullah, şöyle buyurmuştu: “Ey insanlar! Kendinize

699 Ebû Dâvud, Salât, 358

700 Müslim, Salât 26

701 Müslim, Cihad 39

702 Buhâri, Müslim

703 Tirmizî; K. Sitte, İ. Canan, 3/531

704 Bak. 2/Bakara, 186; 31/Lokman, 19; 7/A’râf, 55; 17/İsrâ, 110; 7/A’râf, 205

705 2/Bakara, 186

gelin. Çünkü siz bir çağırıcı veya uzaktaki birini çağırıyor, ancak herşeyi işiten ve çok yakın bulunan birine duâ ediyorsunuz. Sizin kendisine duâ ettiğiniz size bineğinizin boynundan daha yakındır.⁷⁰⁶ Kul, duâsında Allah ile arasında hiçbir engel hiçbir vasıta bulunmadığını böylece bilir; duâ ederken yalnızca Allah'ı düşünür. Kalp başka birşey ile meşgulken duâ etmek manasızdır. "Âmin" diye bağırıp çağırarak da manasızdır. İnsan duâ ederek Allah'a yöneldiğinde, dileği, Allah'tan istediği şeylerin gerçekleşmesine yardımcı olacak sebeplerin yaratılmasıdır. Yani kul eylemiyle yakınlaşmazsa, ettiği duânın mânâsı olmaz. Tembelliği huy edinmiş biri rızık için duâ edebilir, ama önce çalışması lâzımdır... Duâda riya olmaz. Duânın hemen kabul edilmesinde acele edilmez. Hiçbir duâ boşa gitmez. En güzel sözlerden biri "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh"tır.

Gönülden, gizlice, bağırmadan, samimiyetle duâ edilir. "Rabbımıza gönülden ve gizlice yalvarım. Doğrusu o, aşırı gidenleri sevmez."⁷⁰⁷ Secili, kafiye, yazılı duâlarda riya vardır. Başkalarına duâ ediyor görüntüsü vermek de böyledir. Bu şekilde ağlayarak duâ edenin gözyaşları öteki insanları etkilemek içindir ve duâsı riyadır. Özel olarak komutlu duâ da böyledir.⁷⁰⁸

"Duâ dilinin Arapça olması gerekir" diye bir şart yoktur. Ana dili Arapça olmayan müslümanlar mutlaka Arapça ifadelerle duâ yapmak zorunda değillerdir. Çünkü insan Allah'a duâ ederken halini ve ihtiyaçlarını arz ediyor demektir. Bu münasebetle insan ne dediğini, neye duâ ettiğini, ne istediğini bilmeli. Eğer ana dili Arapça olmadığı halde Arapça biliyorsa mesele yok; duâsını varsın Arapça yapsın. Ama Arapça anlamıyorsa, bir yerlerden ezberlediği ve mânâsını da bilmediği Arapça cümleleri tekrar etmesi anlamsız ve bilinçten uzak bir hareket olacaktır. Duâlarımızı yaparken anladığımız dili kullanmamız daha uygun olur. Eğer toplulukla beraber duâ ediyorsak insanların anladığı dili kullanarak duâlarımıza şuur katmaya çalışmış oluruz. Duâ dili, mutlaka Arapça olmalıdır gibi bir anlayış yanlıştır. Duâda söylediği kelimelerin anlamını bilmeden insan, gönülden duâya katılamaz.

706 Buhârî, Cihad 131; Deavât 51, Tevhid 9; Ebû Dâvûd, Vitr 26; Ahmed bin Hanbel, IV, 394, 402, 418; Müslim, IV, 2076

707 7/A'râf, 55

708 M. Sait Şimşek, a.g.e., c. 1, s. 418

Duâ ederken ayrıntılardan kaçınıp özlü ifadeler kullanmak gerekir. Günlük hayatımızda istek ve ricalarımızı bir üst yetkili makama arz ederken dilekçe yazarız. Yazılan bu dilekçelerin kısa ve özlü ifadelerle yazılmış olması esastır. En azından işin âdâbı budur. Allah'a yaptığımız duâlar da, isteklerimizi Allah'a ileten bir dilekçe gibidir. Duâların özlü olmasına dikkat etmek gerekir. Yani az kelimelerle çok mânâ ifâde edecek tarzda duâ etmeliyiz. Hâşâ Cenâb-ı Allah anlamaz gibi ayrıntılara girmek, izaha kalkışmak yakışmaz. Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.s.) lafzı kısa olup çok mânâları içine alan (cevâmiu'l-kelîm) duâları sever, diğerlerini terk ederdi.⁷⁰⁹

Duâ ederken secî yapmaktan kaçınmak gerekir. Secî yapmak; nesir-de kafiyeimsi ses benzerlikleri meydana getirmektir. Bir diğer ifade ile, bir şey söylerken cümlelerin sonlarını kulağa hoş gelecek şekilde birbirleriyle uyum içinde bitirmektir. Duâ ederken böyle bir çabadan kaçınmak gerekir. Çünkü bu bir zorlamadır. Kişi, gayretlerini, Allah'a ihlâsla yönelmek, O'nun karşısında acz ve yoksulluğu duymaya çalışmak yerine, cümleleri uyum içinde şiirimsi bir hava vererek söylemeye sarf edecektir. Bu ise duâda amaçtan sapmadır. Secî yapmada doğallık yoktur. Hem, mânâ yönünden kısırlık getirebilir. Ancak, kendiliğinden gerçekleşen secînin mekruh olmayacağı kabul edilmiştir. Nitekim hadiste bunun örnekleri vardır. Biri şöyledir: *"Ey Kitabı indiren, hesabı çabuk gören, hizibleri dağıtan Allah'ım..."*

⁷¹⁰

Allah'ın İsimleriyle (Esmâü'l-Hüsna) Duâ Etmek

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: *"En güzel isimler Allah'ındır. O'na o isimlerle duâ edin. O'nun isimleri konusunda eğriliğe sapanları terk edin. Onlar yaptıklarının cezasını göreceklerdir."*⁷¹¹ Duâ eden kimse, isteklerine uygun düşecek şekilde Allah'ın isimlerini kullanarak duâ etmelidir. Meselâ; rızkın genişletilmesi, açlıktan ve geçim sıkıntısından kurtulmak isteniyorsa "Razzâk" ve "Kerim" isimleriyle Allah'a duâ edilir. Eğer duânın konusu günahahtan bağışlanma ise "Rahmân", "Rahîm", "Ğafûr" ve "Afüvv" isimleriyle duâ edilir. Yine, zâlimlerin ve İslâm düşmanlarının cezalandırılması talep

⁷⁰⁹ Ebû Dâvud, Duâ, hadis no: 1479

⁷¹⁰ Kütüb-i Sitte, 11/506

⁷¹¹ 7/A'râf, 180

ediliyorsa “Kahhâr”, “Müntakim” isimleriyle duâ edilir. Bu kelimeler, âdetâ bir kapının anahtarı gibidir. Biz, duâ edeceğimiz zaman isteğimize uygun isimlerle Allah’ın kapısını çalıp, bu anahtarlarla açmaya çalışalım.

Tabii, bu noktada Allah’ın güzel isimlerini (esmâü’l-hüsnâ) mânâlarıyla birlikte şuurlu bir şekilde bilme zorunluluğu ortaya çıkıyor. Allah, mü’minlerin velisi (dost ve yardımcısı) olduğuna göre, bir mü’min olarak bu isimleri bilmemek önemli bir eksikliktir.⁷¹²

Duâda Zaman ve Mekân

Duâ bir çeşit ibâdetdir. Hatta ibâdetin özüdür, rûhudur. İbâdet, hayatta olduğu müddetçe insanın her an aslî görevi olduğuna göre, duânın da belli bir vaktinin olmaması gerekir. Yani, her zaman duâ zamanıdır. Duânın yasak olduğu bir zaman yoktur. Ancak, bir kısım âyet ve hadislerde bazı vakit ve durumların duânın kabul edilmeye daha uygun olduğu belirtilmiştir. *“Onlar (takvâ sahipleri) seher vakitlerinde bağışlanma dilerler.”*⁷¹³

Hadis-i şeriflerden duânın kabule yakın olduğu diğer zamanları da şöyle sayabiliriz: Gecenin son üçte biri, gece yarısı, secde edilen zaman, farz namazların arkasından yapılan duâ, ezan okunduğu vakit, cihad (savaş) esnasında, Cuma günü Cuma namazı anlarında meçhul bir zaman, oruçlunun iftar vakti, ezanla kamet arasındaki vakit, arefe günü, kadir geces.

Duânın yapılamayacağı bir zaman olmadığı gibi, yapılamayacağı bir mekân da yoktur. Her mekân duâ mekânıdır. Sokakta, çarşıda, otomobilde, trende, büroda, okulda, işyerinde, mutfakta, yatakta duâ edilebilir. Fakat, dağlarda, ormanlarda, ya da odanın sessizliğinde daha iyi duâ edilebilir. Tüm mekânlar duâ mekânı olmasına rağmen, sessiz mekânlar duâ için en elverişli, en uygun mekânlardır.

712 Hasan Eker, a.g.e. s. 17 vd.

713 51/Zâriyat, 18

Duâsı Kabul Edilen Kimseler

Rasûlullah (s.a.s.) buyuruyor: “(Allah’ın kabul ettiği) üç müstecab duâ vardır. Bunların kabul edilmeye mazhariyetleri hususunda hiçbir şüphe yoktur: Mazlumun duâsı, misafirin duâsı, babanın evlâdına duâsı”⁷¹⁴

Yine Rasûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: “Kabul edilmeye mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duâdan daha süratli olanı yoktur.”⁷¹⁵ Bu hadise göre, Allah’ın derhal kabul buyuracağı duâlardan biri de, bir mü’minin, başka bir mü’min kardeşi için gıyabında yapacağı duâdır.

Bu hususta Müslim’in rivâyet ettiği şu hadis daha açıktır: “Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyâbında yaptığı duâ kabul edilir. Duâ edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. ‘Kardeşi için hayır duâ yaptıkça bu melek: Âmin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun.’ der.” Başka bir hadis-i şerif şöyledir: “Üç kişi vardır ki duâları reddedilmez (kabul edilir). Âdil imam (adâletten ayrılmayan müslüman devlet başkanı), iftarını yaptığı zaman oruçlu ve zulme uğrayanın duâsı.”⁷¹⁶

Kimler İçin Duâ Edilmez?

İslâm’ın tamamını, bir kısmını veya bir hükmünü inkâr eden veya hafife alan, alaya alan kimseler müslüman sayılmayacaklarından böyle kimselere hayatlarında “Allah râzı olsun” gibi duâ türünden şeyler söylenmez. Ancak “Allah sana hidâyet etsin” şeklinde duâlar yapılabilir. Yine bu tür insanlar vefat ettiklerinde “Allah rahmet etsin” de denilmez. Bunların cenaze namazları kılınmaz. Bilindiği gibi, cenaze namazı ölüye yapılan duâdan ibârettir. Cenaze namazı, bazılarımızın zannettiği gibi, her ölene kılınmaz; müslümana cenaze namazı kılınır. “Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygamber’e ve mü’minlere yaraşmaz.”⁷¹⁷

714 Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce

715 Buhâri, Müslim, Tirmizî

716 Tirmizî, Cennet 2

717 9/Tevbe, 113; Ayrıca Bak. 19/Meryem, 47 ve 9/Tevbe, 114

Duâların Kabul Edilmesi

Rasûlullah buyurdu ki: *“Acele etmediği müddetçe her birinizin duâsına icâbet olunur. Ancak, şöyle diyerek acele eden var: ‘Ben Rabbime duâ ettim, duâmı kabul etmedi.’”*⁷¹⁸ Bir başka rivâyette de Efendimiz şöyle buyurur: *“Bir müslüman günah ve sıla-i rahmi (akrabalarla münasebeti) koparmak suçu olmadan Allah azze ve celle’ye duâ ederse, Allah şu üç şeyden birini ona mutlaka verir: Ya onun duâsını çabucak kabul eder ya da duâsını onun için âhirette azık yapar veya duâsı nisbetinde ona kötülüklerin gelmesini önler.”* Orada bulunanlar: *“öyleyse çok duâ edelim”* dediklerinde, Allah Rasûlü: *“Evet, Allah çok duâyı kabul edendir.”*⁷¹⁹

Duâyı terk etmeye sevk edecek bir aceleciliği Rasûlüllah hoş görmez. Duâya kulluğun bir gereği olarak bakıp devam etmek gerekir. Tüm ibâdetlerin mutlaka karşılığı olduğu gibi, duânın da karşılığı olacaktır. Meselâ; namaz kıldığımızda dünyada karşılığını, mükâfatını almamız gerekiyor mu? Esas karşılığını âhirrette ümid ediyoruz. Duâ da böyledir. Dünyada kabul edilmese bile, karşılıksız kalacak değildir. Âhirette sevâbın takdir edilmesi bir karşılıktır ve duânın kabulü mânâsındadır. O halde hayatımız boyunca duâ etmeye devam etmeliyiz.

Usûlüne uygun yazılmayan bir dilekçe dahi, yazıldığı makam ne kadar basit olursa olsun kabul edilmezken, şartlarına riâyet edilmeyen duâ nasıl tutsun? Duâyı ihmal etmek doğru olmadığı gibi, duâları usûlüne uygun yapmamızın da gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız.

Duâ, Allah’a çıkarılmış dâvettir. Duâ, insanın kendi kendine yetmediğini bilmesidir. Duâ, insanın iki ayaklı bir yürek olup tepeden tırnağa “istemek” kesilmesidir. Duâ, var gücünü, olanca çabasını harcayıp bitiren insanın Allah’a saldıdığı “imdat” sayhasıdır. Yürekten “bittim yâ Rab!” diyene “dayan, yettim kulum!” diyecektir Allah. Var mı biten, gerçekten var gücünü harcayan, tüm çabasını ortaya koyan ve tükendiği yerde “bittim yâ Rab!” diyen? Kim o? Hiç kuşkunuz olmasın ki, onun imdadına yetişilecek *“Allah’ın yardımı ne zaman?”* diyen ve yardımı hak edene *“Allah’ın yardımı elbet pek yakındır”* diyen bulunacaktır.

718 Buhârî, Müslim

719 İbn Kesir Terc. 3/718

Kuldan istemenin bile âdâbı, erkânı, bir usûlü varken; Allah'tan istemenin bir âdâbı, bir usûlü olmasın mı? Ettiğimiz duâlar, Allah'a gönderdiğimiz mektupsuz zarflara benziyor. Zarf var, fakat mazruf yok. Bu şu demektir: Ceset var fakat ruh yok, kabuk var fakat öz yok, maske var fakat yüz yok.

Yaşarmayan bir göz, kızarmayan bir yüz, hissetmeyen bir öz, eyleme dönüşmeyen binbir söz ile Allah'a yazılan dâvetiyeler nasıl varsın yerine? Yanmayan, özlemeyen, sızlamayan, inlemeyen, duymayan bir yüreğin fer-yadı mı olur?

Taş kesilmiş sevgi fukarası yürekler “duâ” gibi muhteşem bir mesajı hangi enerjiyle iletirler adresine? Sesini sahibine dahi duyuramayan, sahibinin sesini duymaktan âciz olan bir yürek, ötelere sarsacak bir sayhayı nasıl koyverir gök kubbeye? Oysa ki duâ, güftesi sevgi, bestesi mahrûmiyet ve ıstırap olan bir özge şarkıdır. Bu şarkıyı söyleyecek olanın mazlum olması yetmez, kendi mazlûmiyeti zâlimlerin zulmüne yakıt olmamış biri olmalıdır. Kendi omuzlarını zâlimlerin yükselmesi için basamak kılmamış olmalıdır.

Bu şarkıyı terennüm edecek birinin, olanla olması gereken arasındaki farkı iyi bilmesi şarttır. Eğer bunu bilirse, duâyı bir çocuğun annesinden ısrarla isteyişi gibi isteyecek, İlâhî kapının eşiğine başını koyarak ısrar edecek, tekrar edecektir; tıpkı her gün onlarca kez okuduğu Fâtihadâ olduğu gibi...

Duâ, Allah'a çıkarılmış bir dâvetiyedir demiştik. Dâvet edenin bir adresi, bir âidiyeti bulunmalıdır ki, icâbet edecek olan onu orada bulsun. Bu adres, insanın Allah karşısındaki esas duruşudur. Allah karşısında esas duruşunu bozan, ya da esas duruşu olmayan, dâvet edip de adresinde bulunmayan sorumsuz gibidir. Kim inanır onun duâsında samimi olduğuna? Diyelim ki adresinde bulundu. Bu kez de, dâvetine tecellî ve inâyetiyle icâbet edecek Allah'a sunacak bir yüreği olmalı. Mekânsız'a yürekten özge mekân olur mu? Deniz dibine dönmüş, çöplükten beter hale gelmiş, eline geçen dünyalığı içine attığı bir mahzene dönmüş bir yüreğe konuk edilir mi O? Tıpkı şairin dediği gibi:

*Sür çıkar ağyârı dilden ta tecellî ede Hak,
Padişah konmaz saraya hâne mâmur olmadan.*

Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar. Gücünüzün bittiği noktada olup olmadığınızı kontrol ettiniz mi? Eğer hâlâ gücünüz varsa, o bitinceye kadar koşmanızı, soluğunuzun tükendiği noktada hiç ummadığınız bir yerden önünüze kapı açılacağını düşündünüz mü?

Tâif dönüşü Muhammed (s.a.s.) son tedbiri de tükenmiş bir halde kan revan içinde doğduğu toprakların varoşlarına gelip dayanmış, fakat girememişti. İşte o an gücünün bittiği andı. Gidecek bir kapısı, başvuracak bir dayanak, sığınak, tutamak ve barınağı kalmamıştı. Aklın tedbirinin bittiği yerde muhabbetin kollarına bırakmıştı kendisini ve bir duâ yapmıştı. Bu duâ öyle bir sevgiyle yapılmıştı ki, doğrudan hedefini bulmuş ve nübüvvet sürecinin gün dönümü olmuştu.

Ufuk insan'ın Mekke'ye bakan yamaçlardan birinde yaşlı gözlerle yaptığı, tarihin akışını değiştiren ufuk duâ şöyleydi:

*“Allah'im! Kuvvetimin tükendiğini Sana arz ediyorum. Gücümün azaldığını, insanların gözünde küçük düştüğümü Sana şikâyet ediyorum! Ya Erhame'r-râhimîn! Sensin ezilmişlerin Rabbi! Sensin benim Rabbim! Beni kimlerin eline bıraktın? Bana gaddarlık yapan yabancıların eline mi? Yoksa dâvâmı ipotek edecek bir düşmana mı? Eğer Sen bana güvenmedinse, kesinlikle bunlara aldırmiyorum. Lâkin iyiliğin beni rahatlatacaktır. Senin nuruna sığınırım, karanlıkları aydınlatan nuruna... Gelecek azâbından, bana ulaşacak öfkenden kaçıp kurtulacak bir sığınak arıyorum. Sana sığındım, yeter ki râzı ol. Güç ve kuvvet Sendendir, yalnız Senden.”*⁷²⁰

Duâda Tevessül

Tevessül; aracı kılmak mânâsında olup, kendisiyle herhangi bir gayeye ulaşmak için aracı kılınan sebebe de vesile denilir. Vesile edinilen şey, amel ve şahıs olmak üzere iki kısma ayrılır: Amel ile tevessül; şahıs ile tevessül.

Amel ile tevessül: Bir kimse sâlih bir amelini vesile edinerek Allah'a duâ edip herhangi bir dilekte bulunabilir. Hz. Allah şöyle buyuruyor: *“Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun*

720 İbn Hişam, Sîre II/29-30; Mustafa İslamoğlu, Akit, 7. 2. 2000

*yolunda cihad edin ki kurtuluşa erebilesiniz.*⁷²¹ Bu âyet, mücerret iman ile yetinmeyip, Allah'tan korkmayı, fena ahlâktan ve fena amelden sakınmayı emretmekte; Allah'a yaklaşmak için, haramlardan kaçmanın yanında farzları yerine getirmeyi, bunun da ötesinde güzel işler yaparak kendimizi Allah'a sevdirmeyi tavsiye etmektedir.⁷²² Bu âyetteki “vesile” kelimesini “Allah'ın râzı olacağı ameller” olarak anlamak gerekir.

Şahıs ile tevessül: Allah'ın sevdiği bir kul olarak bilinen bir kimseyi vesile edinerek Allah'tan talepte bulunmak mânâsına gelir. Bu da üç şekilde olabilir:

1. Vesile kılınan Hz. Peygamber (s.a.s.) ise, çoğunluk bunu câiz görmüştür.

2. Peygamberimiz'in dışındaki bir şahıs ise; bunu da iki kısımda ele almak gerekir:

a- O an için hayatta olan sâlih ve muttakî birini vesile edinerek Allah'tan talepte bulunmak. Bu da o şahsı alıp birlikte duâ etmek şeklinde olur. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde, bu iki zatın; Peygamberimiz'in amcası Hz. Abbas'ı önemli duâlarında yanlarında bulundurdıkları ve onunla tevessül ettiklerine dair rivâyetler vardır.⁷²³ Fakat, bu rivâyetlerde dikkatimizi çeken nokta, bu iki halifenin, o an için vefat etmiş olan Hz. Peygamber'i vesile edinerek (“onun -yüzü- hürmetine”, “onun yüzü suyu hürmetine” diyerek) duâ etmiyorlar da, Rasûl'e o gün için en yakın olan ve hayatta olan amcasına tevessül ediyorlar. Vesile edilecek kişinin hayatta olup olmaması önemli olmasaydı, o iki güzide sahabe, o gün vefat etmiş olan Rasûlûllah'a tevessül ederlerdi. Ama böyle yapmâdılar. Bu noktanın gözden kaçırılmaması gerekir. Dolayısıyla, bugün hayatta olup da sâlih ve muttakî olduğu, Allah'a yakın olduğu zannedilen şahıslarla birlikte biz de duâ edebiliriz. Buna kimse itiraz edemez. Çünkü sâlih ve muttakî kimselelerin duâlarının kabul edilmeye daha yakın olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz: “Allah, ancak müttakîlerin (yaptığı şeyi) kabul eder.”⁷²⁴

721 5/Maide, 35

722 Bak. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Y., III/1669

723 Bu konudaki hadisler için, Bak. S. Buhâri, Tecrid, III/287 ve s. 228

724 5/Maide, 27

b- Vefat etmiş olduğu halde, Allah dostu ve Allah'a yakın olduğu zannedilen bir şahsı vesile edinerek Allah'tan talepte bulunmak: Bu şekilde ölmüş birini vesile edinerek duâ edilebileceği konusunda Kur'an'da da, sünnette de en küçük bir delil yoktur. Kur'an'da Rabbimiz duâ mâhiyetinde yüzlerce âyet vahyederek bize duânın nasıl yapılacağını da öğretmiştir. Bu âyetlerin hiçbirinde Allah ile kul arasına bir şey konularak duâ ettirilmemiş, doğrudan doğruya Allah'a duâ yapılacağı gösterilmiştir. Peygamberimiz'in duâlarına baktığımızda, onun duâlarını hep vasıtasız, herhangi bir şeyin "yüzü hürmetine" olmaksızın, direkt Allah'a yaptığını görmekteyiz. Şüphesiz Rasûlullah bizim için örnektir. Biz, dinimizi onun örnekliğinde öğrenmek zorundayız. Yine Peygamberimiz'in hayatında ona iman etmiş, onunla beraber yaşamış ve Kur'an'da Allah'ın övgüsüne mazhar olmuş sahâbilerin de duâ ederken, ölmüş herhangi bir şahsı (buna Rasûlullah da dâhildir) vesile edinerek duâ ettiklerini görememekteyiz. Bu konuda hiçbir rivâyet yoktur. Meselâ; Sahâbilerin, Rasûlullah'ın vefatından sonra, "Onun yüzü (suyu) hürmetine..." diyerek duâ ettiklerini bilmiyoruz.

Kısacası, vefat etmiş şahısları vesile edinerek duâ etmek Kur'an ve sünnetin ruhuna uymamaktadır. Hayatta olanlarla birlikte duâ etmek de nihayet bir ruhsattır. Yoksa, duânın gereklerinden biri değildir. Elmalılı bu konuda şöyle der: "Duâ hakkındaki Bakara 186. âyetinde cevap, tashih edilmeden doğrudan doğruya buyrulmuş, vasıta kaldırılmış, yakınlık da duânın kabulü ile açıklanmıştır ki, bunda büyük bir nükte vardır: Cenâb-ı Allah, duâda kulu ile kendisi arasına bir aracının girmesini istemiyor ve sanki şöyle diyor; 'kulum vâsitaya duâ vaktinin dışında muhtaç olabilirse de, duâ vaktinde Benimle onun arasında vâsıta yoktur, Ben ona yakınum.'" ⁷²⁵

Sâlih kimselerin adını anarak, onları vesile edinerek duâ yapmanın daha doğru olduğunu iddia edenlerin bu konuda ileri sürdükleri gerekçe şudur: "Biz günahkâr insanlarız. Bizim dışımızda Allah'a yakınlık sağlamış, O'nun yanında hatırı sayılan kimseler vardır. Bizler dünya hayatında bir büyüğün yanına işimizi yaptırmaya giderken nasıl ki onu tanıyan, onun da sevdiği kişilerle gittiğimizde işimizin gerçekleşme şansı daha yüksekse, aynı şekilde Allah'tan herhangi bir talepte bulunurken de tek başına gitmektense O'nun sevdiği kullarıyla gitmek daha iyi olur. Ayrıca, meselâ, bir cumhurbaşkanıyla görüşmek istediğimizde nasıl onunla direkt görüşemi-

725 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/Bakara, 186. âyetin tefsiri

yor ve önce sekreteri, yardımcısı gibi kimseleri geçerek ona ulaşıyorsak, kâinatın yöneticisi olan Allah ile de direkt görüşmek olmaz. Mutlaka arada Ona yakın olan, Onun sevdiği birilerinin olması gerekir. Biz tek başına müracaat edemeyiz.”

Bir defa Cenâb-ı Allah'ı, herhangi bir varlıkla kıyaslamak yanlıştır. O'nun eşi ve benzeri yoktur. Dünyadaki devlet başkanlarının sekreteri ve yardımcısı olduğu halde Allah'ın yardımcısı ve sekreteri yoktur, O tektir. Yine dünyada halk ile devlet başkanı arasındaki ilişkilerde resmiyet geçerli olduğu halde, insanlar ile Allah arasında resmiyet yoktur. Bir insan, aynı anda çok sayıda, meselâ milyonlarca kişinin derdini dinleyemez. Onun için sıra ve randevu ile onları kabul edip çok uzun zaman içinde ancak onlarla görüşebilir. Hatta onların tümüne de sıra gelmeyebilir. Görüşüklerinin taleplerini dinleyebilse de çözüm getirmeye gücü yetmez. Allah için böyle bir acziyet sözkonusu olamaz. Sonra, insanların kendilerinin günahkâr olduğunu, dolayısıyla tek başına Allah'ın huzuruna gidemeyeceklerini söyleyerek mutlaka tevessüle gerek duymaları sadece duygusal bir zandır, bir felsefedir. Hâlbuki Cenâb-ı Allah günahkârların günahlarını itiraf edip tevbe etmelerinden çok hoşlanıyor. Rasûl-i Ekrem, şöyle buyuruyor: “*Kulun tevbe etmesi ile Allah'ın hoşnutluğu ıssız bir çölde devesini kaybedip sonra onu bulan sizden birinizin sevincinden daha fazladır.*”⁷²⁶

Dinde sadece iyi niyet duyguları yeterli değildir. İyi niyetle birlikte yapılan işin şeklinin de dinin ölçülerine uyması gerekir. Yukarıda ifade ettiğimiz “Ben çok günahkârım. Allah'ın yanına bu halimle tek başıma gidemem...” gibi duygular görünürde Allah karşısında tevâzu ve zilleti ifade ediyor. Evet bu duygular zâhırde ve kuru mantıkla insana güzel gelebilir. Ama bu duygulardan hareketle sanki Allah'ın huzuruna çok günahkâr olanlar tek başına gidemezmiş gibi bir sonuca varılmaktadır. Hâlbuki Cenâb-ı Allah, Kitabının hiçbir yerinde “çok günahkâr iseniz tek başınıza değil; sevdiğim kişilerle beraber tevbe ve duâ edin” demiyor. Rasûlullah'tan da, bu konuda bize herhangi bir şey ulaşmamıştır. Görüldüğü gibi, sadece zanlarımızla hareket ediyoruz. Hâlbuki din, zanlar üzerine değil; naslar üzerine kurulur.

726 Riyâzu's-Sâlihîn, s. 53

Biz, Allah'a yakın olmayı arzu ediyorsak, bu, Allah'a yakın olmuş herhangi bir kişiye, bedenlen yakın olmakla gerçekleşmez. Allah'a yakın olmuş kimseler nasıl yaşıyorlarsa biz de ancak onlar gibi yaşamak sûretiyle Allah'a yakın olabiliriz. Âlimler, müttakiler, kendilerine tâbi olanlara Allah'ın râzı olacağı yolu ve yaşamı gösterirler. Onlar da gösterilen bu hayatı amele dönüştürürse kendileri de Allah'a yakın olurlar. Yoksa mücerred onların yanında bulunmakla bu gerçekleşmez. Kaldı ki, Peygamber dışında hiçbir kimsenin Allah'a yakın olduğunu, O'nun dostu/velisi olup O'nun rızasını kazandığını kesin olarak bilemeyiz. Bu, sadece bir tahminden ibârettir, bir zandır. "Zan da hakikatten bir şey taşımaz."⁷²⁷ Şüphesiz Allah'a yakın bildiğimiz şahıslar da bu yakınlıklarını Allah'ın râzı olacağı amellere borçludurlar. Yani Allah'a sâlih amel işleyerek yakınlık kazanmışlardır. Peygamberimiz, kızına şöyle söyler: "Yâ Fâtıma! Nefsini ateşten kurtar. Çünkü ben, senin için Allah'tan bir şeyi savamam."⁷²⁸ Görüldüğü gibi, Allah'a yakın olmak için, Peygamberimiz'in kızı dahi olmak yetmiyor. Mutlaka Allah'ın râzı olacağı ameller içinde olmak gerekiyor.

Kısacası, Kur'an ve sünnetin bizden yapmamızı istediği en uygun ve en güzel duâ, herhangi bir kimseyi vesile edinmeksizin, direkt Allah'a yalvararak yapmamız gereken duâlardır.

Duânın İstismar Edilmesi

Daha önce de söylenildiği gibi, duâ kulun kendisini sürekli Allah'a muhtaç hissedip, Allah'ın huzurunda zillet ve yoksulluk duyguları içinde elini açıp O'nunla diyaloga geçmesi ve O'na ihtiyaçlarını arz etmesidir. Rasûlüllah'ın bir rahatsızlık duyduğu zaman, İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini yatmadan önce okuduğu, ellerine üfledikten sonra vücudunu baştan ayağına kadar meshettiği ve bunu üç defa tekrar ettiği rivâyet edilmektedir.⁷²⁹ Yine, Hz. Âişe (r.a.) "Rasûlüllah, ehlinden biri hastalandığı zaman Muavizeteyn'i (Felak ve Nâs sûrelerini) okur, üflerdi. Ben de O hastalandığı zaman Ona aynısını yaptım."⁷³⁰ diyor.

727 53/Necm, 28

728 Buhâri, Müslim, Tirmizi

729 Hak Dini Kur'an Dili, 9/6351

730 Buhâri; Müslim; -Tâc Terc. 3/742-

Hiçbir rivâyette Peygamberimiz'in, duâ cümlelerinin herhangi bir şeye yazılıp boyuna veya vücudun herhangi bir yerine asılmasını tavsiye ettiğini görmemekteyiz. Ancak, ne zaman başladığını bilmemekle birlikte Rasûlullah'tan yıllar sonra, duâların herhangi bir cisme yazılarak muska şeklinde vücudun herhangi bir yerinde (genellikle boyunda) taşıma uygulamasının başladığını biliyoruz. Bu mesele, âlimler arasında tartışmalı olup, böyle bir uygulamaya câiz diyen birtakım âlimler olmakla birlikte, cevaz vermeyen âlimlerin delilleri daha kuvvetlidir. Kadı Ebûbekir, Tirmizî şerhinde şöyle diyor: "Kur'an âyetlerinin yazılarak insan üzerinde taşınması Rasûlullah'tan bize ulaşmış bir sünnet değildir. Sünnet olan, hasta kimseye okunmasıdır, boyuna asılması değil." ⁷³¹

Sünnet olmayan ve bazı âlimlerin de cevaz vermediği âyet ve duâların (veya belirsiz işaretlerin) yazılıp muska şeklinde taşıma uygulaması, daha sonraki dönemlerde birtakım kötü niyetli insanların istismarına yol açmış ve bu insanlar tarafından kazanç yolu haline getirilmiştir.

Hayatlarını hevâları istikametinde sürdürürken Allah'a pek ihtiyaç duymayan, Allah'ın hayatına müdâhale etmesine müsaade etmeyip istediği gibi yaşayan insanlar bile, satılan bu muskaları alıp çeşitli durumlarda bu muskaların veya Allah'ın kendilerini korumasını bekliyorlar. Bilindiği gibi, duâ bir çağrıdır, dâvettir. Bir varlığa ne kadar çok ihtiyaç hissediyorsanız onu o kadar çağırırsınız (duâ edersiniz). Duâ, boyuna asılmakla yapılmaz. Duâ, hissetmektir; duymaktır. Tamamen ruhun bir eylemidir. Duâ olayını maddileştirmek doğru değildir. Duâyı muskacılık şeklinde uygulamanın bir başka sakıncası da şudur: Muska taşıyan kimseler başlangıçta şifayı Allah'tan beklemiş olsalar bile, zamanla bu duygular, takınılan muskaya yönelerek o cisim kutsallaştırılıyor. Sanki şifanın Allah'tan değil de; o cisimden kaynaklandığına dair duygular oluyor ki, bu çok tehlikeli ve tevhide aykırı hususlar içermektedir. Hatta, bazen insanlar arasında, birbirlerine muska verip de, "al bunu tak; bu çok iyi bir muskadır. Ben çok faydasını gördüm." gibi ifadelerin sarf edildiğini çoğumuz biliriz. Böylece o cisimler kutsallaştırılmaktadır.

731 A. Rızâ Karabulut, Ruhlar Âlemi, s. 103

Kısacası; biz duâ olayının Kitap ve sünnetin ruhuna uygun bir şekilde asr-ı saâdette Peygamberimiz'in uyguladığı şekilde ve istismar etmeden ve istismarcılara fırsat vermeden icrâ edilmesini tavsiye ediyoruz.

Yusuf el-Karadavî'nin muska konusunda yazdıklarından kısa bir alıntı yapalım: "Tevhid inancı, Allah'ın kâinatta yarattığı sebeplere başvurmaya reddetmez. Ancak, tevhid inancına ters düşen; belâyı defetmek veya belâ gelmeden ondan korunmak maksadıyla Allah'ın câiz görmediği gizli sebeplere sığınmaktır. Meselâ, mavi boncuk takmak veya asmak şirktir. Araplar, câhiliye döneminde cinlerin şerrinden korunmak veya göz değmesini önlemek amacıyla mavi boncuk takarlardı. İslâm, bu inancı ortadan kaldırdı. Ve Allah'tan başka hiçbir şeyin ve hiçbir kimsenin zarar ve musibetleri kaldıramayacağını onlara tebliğ etti. İmam Ahmed bin Hanbel, şu hadisi nakleder: *"Kim temîme (nazar için boncuk) takarsa, Allah, onun işini tamamlasın. Kim bir ved'at (katır boncuğu) takarsa, Allah onu korumasın."* Başka bir rivâyette, *"Kim temîme (nazar boncuğu) takarsa müşrik olur."*

Temîme takmanın anlamı: Nazar boncuğunun hayır getirip şerri defedeceğine inanarak kalbini ona bağlamaktır. Bunun şirk olmasına gelince, zararı defetmek için Allah'tan başkasına yapılan bir istek vardır. Hâlbuki Allah şöyle buyurur: *"Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, hiç kimse onu gideremez. Ve eğer sana bir hayır ihsan ederse, zaten O her şeye kadirdir."*⁷³² Halkın muska çeşitlerine isim verdiği "camia", "hirz", "hicap" ve bunlara benzer şeyler; mavi boncuk kabilinden olup şirke götüren büyük suçlardır. Güç yetiren her müslümana, bunları kaldırıp atmak vâciptir.

Muska, sadece Allah'ın âyetleri veya yüce isim ve sıfatları ile yazılmışsa, yasaklanan muskalar arasına girer mi, yoksa onlardan istisna edilip takılması câiz mi? Bu konuda selef ihtilâf etmiş, kimi ruhsat vermiş, kimi de men etmiştir. Bizim tercih ettiğimiz görüş ise, ileri süreceğimiz delillerden dolayı, Kur'an âyetleri yazılmış olsa da, bütün muskaların câiz olmadığıdır.

Hiçbir Muska Câiz Değildir. Çünkü;

1- Muskaların her çeşidi yasaklanmıştır. Bu konudaki hadisler, âyetle yazılan muskaları istisna etmemiştir.

2- Sebeplerin önünü kapatmak ilkesi (seddü'z-zerîa): İçinde Kur'an yazılan muskaların takılması câiz görülürse, diğer muskaların takılmasına kapı açılır. Şer kapısı açıldı mı, bir daha kapanması zor olur.

3- İnsanları Kur'an'a önem vermemeye sevk eder. Çünkü böylece insanlar, yazılan âyetleri pis yerlerde, tuvalette, cünüp, hayız ve benzeri durumlarda üzerlerinde bulundurlar.

4- Muskacılıkta Kur'an'la istihzâ etme ve onun amacına ters faâliyet gösterme durumu da vardır. Çünkü Allah, insanları karanlıktan çıkarıp nûra kavuşturmak ve en doğru yola iletmek için Kur'an'ı indirdi. Nazardan koruması, kadınlara ve çocuklara muska veya tılsım olarak asılması için indirmedir.

Üfürükçülük: Tevhid inancına ters düşen hususlardan biri de üfürükçülüktür. Câhiliye devrindeki insanlar, cinlerden yardım bekleyerek, bazı musibet ve felâketleri önlemek amacıyla, Arapça olmayan anlamsız bazı kelimeleri, ağızlarında geveleyip dururlardı. İslâm geldi, bunları yasakladı. Nitekim hadis-i şerifte: “*Şüphesiz üfürükçülük, mavi boncuk, muska, her türlü sihir ve tılsım şirktir.*”⁷³³ buyurulmaktadır.

Rivâyete göre; Bir gün Abdullah bin Mes'ud, hanımının boynunda bir ip gördü. Bu nedir?” deyince, hanımı: “sıtma için okunmuş bir iptir.” dedi. İbn Mes'ud, ipi çekerek kopardı, attı. Sonra şöyle dedi: “Andolsun ki, Abdullah ailesi şirkten uzaktır. Rasûlullah'tan işittim, buyurdu ki; “*Şüphesiz üfürükçülük, nazar boncuğu, muska, sihir ve tılsım şirktir.*” Hanımı dedi ki: “Gerçekten gözüm atıyordu, filan yahûdiye tedavi için gidip geliyordum. Gözümü afsunladı; atması durdu. Abdullah bin Mes'ud dedi ki: “Bu, şeytanın işidir. Şeytan eliyle dokunuyor, afsunladığı zaman elini çekiyor. Hâl-buki Rasûlullah'ın okuduğunu okusaydın, sana kâfi idi. Allah'ın rasûlü şu duâyı okurdu: “*Ağrıyı kaldır ey insanların rabbi! Şifa ver, Sen şifa verensin.*”

733 Ebû Dâvud, İbn Mâce

*Şifandan başka şifa yoktur. Hiçbir ağrıyı ihmal edip bırakmayacak şekilde şifa ver.”*⁷³⁴

Duâda Neler İstemeliyiz?

Herkes, ihtiyacına göre Rabbinden dilediğini ister. Fakat, istediğimiz şeyin hayırlı olup olmadığını belirlememiz gerekir. Dünyevî isteklerimizin hayırlı olduğundan emin değilssek; isteklerimizin hayırlısının verilmesini, hayırlıysa verilmesini ifade etmeliyiz. Dünyalık hayırlardan önce ve daha çok, âhiretteki hayır ve güzellikleri istememiz tavsiye edilir. Öncelikle Allah’tan affımızı, mağfireti, iki dünyadaki âfiyeti istemeliyiz.

Tavsiye edilecek duâların başında şu da vardır: “Allah’ım, Senin Peygamberin Senden hangi hayırları istediye; ben de o hayırların tümünü Senden isterim. Yine, Peygamberin Senden hangi şerlerden sığındıysa, ben de o şerlerin tümünden Sana sığınırım. Sen, yegâne duâ edilen ve duâlara icâbet edensin. Güç, kuvvet; sadece, yüce ve ulu Allah’ındır. Başka güç ve kuvvet kaynağı yoktur.” Yine, nasıl duâ edip, neleri istememiz gerektiğini Allah, Kur’an’ında göstermektedir. Rasûlullah (s.a.s.) da güzel duâlarıyla bizim için örnektir. Biz, neyi ve nasıl istememiz gerektiğini de Kur’an ve sünnetten öğrenmeliyiz. Onun için Kur’an ve Sünnetteki bazı duâ örneklerini öğrenmekte fayda vardır.

Fâtiha, Kur’an’ın özeti olduğu gibi; Fâtiha sûresindeki duâ da, duâların en kapsamlısı ve güzel bir özetidir. Namazda ve namaz dışında bu duâyı da bolca etmeliyiz: “(Yâ Rabbi,) Bize hidâyet ver, bize doğru yolu göster: Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil.”⁷³⁵

⁷³⁴ Yusuf El-Karadavî, Tevhid’in Hakikati, Saff Y., s. 70-75

⁷³⁵ 1/Fâtiha, 6-7).

Kur'ân-ı Kerim'in Dilinden Duâ Örnekleri ⁷³⁶

*"(Allah'im,) Ancak Sana kulluk/ibâdet eder ve ancak Senden yardım isteriz. Bize hidâyet ver, bizi dosdoğru yola erıştır. Kendilerini nimete erdirdiğin kimselerin; gazaba uğramayanların, sapmayanların yoluna erıştır."*⁷³⁷

"Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz Sen iştensin, bilensin." "Ey Rabbimiz! Bizi Sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibâdet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak Sensin." ⁷³⁸

"Rabbimiz, bize dünyada da iyilik, güzellik (hasene) ver. Âhirette de iyilik, güzellik ver. Bizi cehennem azâbından koru." ⁷³⁹

736 Kur'ân-ı Kerim'den Bazı Duâ Örnekleri:

- a. Hidayet İçin Duâ: Fatiha, 5-7; Bakara, 128-129; Al-i İmran, 8, 53, 193; Yusuf, 101.
- b. Hayırlı Nesil İçin Duâ: Bakara, 128-129; Al-i İmran, 38-41; A'raf, 189; İbrahim, 40; Furkan, 74; Ahkaf, 15.
- c. Tevbenin Kabulü İçin Duâ: Bakara, 128, 199, 285-286.
- d. Günahların Affı İçin Duâ: Al-i İmran, 16-17, 193; İbrahim, 41; Furkan, 65.
- e. Allah'ın, Azaptan Koruması İçin Duâ: Bakara, 201; Al-i İm. 16, 191-192; Furkan, 65.
- f. Kıyamet Gününde Selâmet İçin Duâ: Al-i İmran, 194; Şuara, 87-89
- g. Yıldırım Çarpmasına Karşı Duâ: Ra'd, 13.
- h. Salihlerle Dostluk İçin Duâ: Şuara, 83; Neml, 19.
- i. Allah'tan Hayır İstemek: Şuara, 84.
- j. Allah'tan Cennet Nimeti İstemek: Şuara, 85; Hadid, 21.
- k. Allah'ın Salih Amel Nasip Etmesi İçin Duâ: Neml, 19; ahkaf, 15.
- l. Sahabenin Binak ve Yol Duâsı: Zuhuruf, 13-14.
- m. Allah'ın Şükür Nasip Etmesi İçin Duâ: Neml, 19.
- n. Etmesi İçin Duâ: Neml, 19.
- o. Yağmur Duâsında İstîğfar Etmek: Nuh, 10-12.
- p. Meleklerin Mü'minler İçin Duâsı: Mü'min, 7-9; Şura, 5.
- q. Nuh a.s.'ın Mü'minler İçin Duâsı: Nuh, 28.
- r. Peygamberimiz'e Salevat Getirmek: Ahzab, 56.
- s. Tebliğde Etkili Söz İçin Musa a.s.'ın Duâsı: Taha, 24-28.
- t. Allah'tan İlim İstemek: Taha, 114
- u. Gücün Dışında Birşeyle Veya Unutmaktan Dolayı Allah'ın Sorumlu Tutmaması İçin Duâ: Bakara, 286.
- v. Allah'ın Rahmetini İstemek: Bakara, 218, 286; Al-i İmran, 8, 159; A'raf, 23, 149, 151;
- w. Yunus, 86; İsrâ, 24, 28, 57; Kehf, 10; Enbiya, 83; Mü'minun, 109, 118; Neml, 19; Zümer, 9; Mü'min, 7
- x. Kâfirlere Karşı, Allah'ın Yardımını İstemek: Bakara, 286; Enfal, 45; Yunus, 85-86; Mü'min, 56; Mümtahine, 5.

737 1/Fâtiha, 5-7

738 2/Bakara, 127-128

739 2/Bakara, 201

“Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et.”⁷⁴⁰

“...İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş Sanadır.” “Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!”⁷⁴¹

“Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet ver. Şüphesiz sen çok bağışlayansın. Rabbimiz, sen mutlaka insanları asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın. Allah sözünden dönmez.”⁷⁴²

“Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azâbından koru.”⁷⁴³

“Orada Zekeriyya, Rabbine duâ etti ve dedi ki: Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla. Şüphesiz sen duâyı hakkıyla işitensin.”⁷⁴⁴

“Rabbimiz, indirdiğine inandık. Peygamber’e uyduk. Bizi şâhit olanlarla beraber yaz.”⁷⁴⁵

“Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı bağışla. Ayaklarımızı sâbit tut. Kâfir toplumuna karşı bize yardım eyle.”⁷⁴⁶

“Bir kısım insanlar, mü’minlere: “Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!” dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve dediler ki: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!”⁷⁴⁷

740 2/Bakara, 250

741 2/Bakara, 285-286

742 3/Âl-i İmrân, 8-9

743 3/Âl-i İmrân, 16

744 3/Âl-i İmrân, 38

745 3/Âl-i İmrân, 53

746 3/Âl-i İmrân, 147

747 3/Âl-i İmrân, 173

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azâbından koru!” “Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişsindir. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur.” “Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, “Rabbimize inanın!” diye imana çağıran bir dâvetçi (Peygamberi, Kur’anı) işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al.” “Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini de ikram et ve Kıyâmet gününde bizi rezil-rüsvay etme; şüphesiz sen vaadinden caymazsın!”⁷⁴⁸

“Rasûle indirileni duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi (hakka) şahit olanlarla beraber yaz.”⁷⁴⁹

“Rabbimiz, Biz kendimize zulmettik/yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen mutlaka biz ziyana uğrayanlardan oluruz.”⁷⁵⁰

“Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğu ile beraber bulundurma!”⁷⁵¹

“Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve bizi müslümanlar olarak vefat ettir.”⁷⁵²

“Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsan mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!”⁷⁵³

“Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla. Bizi rahmetin içine koy. Sen merhametlilerin en merhametlisisin.”⁷⁵⁴

748 3/Âl-i İmrân, 191-194

749 5/Mâide, 83

750 7/A'râf, 23

751 7/A'râf, 47

752 7/A'râf, 126

753 7/A'râf, 149

754 7/A'râf, 151

“Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! (Hz. Mûsâ’nın, kavmini temsilen seçip Allah’ın huzuruna getirdiği kimseler, Allah ile kendi arasındaki konuşmayı işitince, onunla yetinmediler ve: “”Ey Mûsâ, Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız”” dediler. Bunun üzerine orada şiddetli bir deprem oldu ve bayılıp düştüler. Hz. Mûsâ, Allaha yalvardı da bu âfet kaldırıldı.)” “Bize, bu dünyada da iyilik yaz âhirette de. Şüphesiz biz sana yöneldik. Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azâbıma uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”⁷⁵⁵

“Rabbimiz, bizi zâlimler yanında bir fitne unsuru kılma, onlarla bizi imtihan etme. Rahmetinle bizi şu kâfirler topluluğundan kurtar.”⁷⁵⁶

“(Nuh) dedi ki: Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum!”⁷⁵⁷

“(Yusuf) dedi ki: Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!”⁷⁵⁸

“Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim velimsin, sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!”⁷⁵⁹

755 7/A’raf, 155-156

756 10/Yûnus, 85-86

757 11/Hûd, 47

758 12/Yusuf, 33

759 12/Yusuf, 101

“Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: Rabbim! Bu şehri (Mekke’yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”⁷⁶⁰

“Rabbim, beni ve zürriyetimi namaz kılanlardan eyle. Rabbimiz, duâ-mı kabul buyur. Rabbimiz, hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve mü’minleri bağışla.”⁷⁶¹

“Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve şöyle de: Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!”⁷⁶²

“Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlikle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlikle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.”⁷⁶³

“Rabbimiz, katından bize rahmet ver ve işimizde doğruyu göster ve bizi başarılı kıl.”⁷⁶⁴

“Hiçbir şey için “Bunu yarın yapacağım” deme.” “Ancak Allah dilerse (yapacağım de). Unuttuğun zaman Allah’ı an ve de ki: Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir.”⁷⁶⁵

“Rabbim, benim göğsümü aç. İşimi kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz ki sözümü anlasınlar.”⁷⁶⁶

“Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O’nun vahyi tamamlan-mazdan önce Kur’an’ı (okumakta) acele etme ve de ki: Rabbim, benim ilmimi arttır.”⁷⁶⁷

“Eyyub’a gelince; Hani o Rabbine şöyle niyaz etmişti: Başıma bu dert geldi (Sana sığındım). Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.”⁷⁶⁸

760 14/İbrahim, 35

761 14/İbrahim, 40-41

762 17/İsrâ, 24

763 17/İsrâ, 80

764 18/Kehf, 10

765 18/Kehf, 24

766 20/Tâhâ, 25-28

767 20/Tâhâ, 114

768 21/Enbiyâ, 83

“Zünnun’a (Yunus’a) gelince; ... Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine’z-zâlimîn: Sen’den başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum.”⁷⁶⁹

“Zekerıyyâ’yı da (an). Hani o, Rabbine şöyle niyaz etmişti: Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısı, (her şey sonunda senindir).”⁷⁷⁰

“(O peygamber) dedi ki: Rabbim! beni yalanlamalarına karşılık bana yardımcı ol!”⁷⁷¹

“(Rasûlüm!) De ki: Rabbim! Eğer onlara vaad edilen tehdidi (azâbı) mutlaka göstereceksen;” “Rabbim, (bu durumda) beni zâlimler topluluğunun içinde bulundurma.”⁷⁷²

“Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım!” “Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!”⁷⁷³

“Zira kullarımdan bir zümre şöyle demişlerdi: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin.”⁷⁷⁴

“(Rasûlüm!) De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.”⁷⁷⁵

“Rabbimiz, bizden cehennem azâbını uzaklaştırdı. Doğrusu onun azâbı sürekli ve acıdır. Orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır.”⁷⁷⁶

“Rabbimiz, bize gözümüzün aydınlığı olacak eşler ve zürriyetler bahşeyle ve bizi takvâ sahiplerine imam, önder kıl.”⁷⁷⁷

769 21/Enbiyâ, 87

770 21/Enbiyâ, 89

771 23/Mü’minûn, 39

772 23/Mü’minûn, 93-94

773 23/Mü’minûn, 97-98

774 23/Mü’minûn, 109

775 23/Mü’minûn, 118

776 25/Furkan, 65-66

777 25/Furkan, 74

“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.” “Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle!” “Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl.”⁷⁷⁸

“(İnsanların) dirilecekleri gün, beni mahcup etme.”⁷⁷⁹

“Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü’minleri kurtar.”⁷⁸⁰

“Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldiklerinden kurtar.”⁷⁸¹

“(Süleyman) onun(karıncanın) sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiği nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.”⁷⁸²

“Mûsâ dedi ki: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla! Allah da onu bağışladı. Çünkü, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan ancak O’dur.”⁷⁸³

“(Mûsâ) Korka korka, (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı ve şöyle dedi: Rabbim! Beni zâlimler gûruhundan kurtar.”⁷⁸⁴

“Bunun üzerine (Mûsâ) onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve şöyle dedi: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfunu) muhtacım.”⁷⁸⁵

“(Lût) dedi ki: Rabbim, şu fesatçılar gûruhuna karşı bana yardım eyle!”⁷⁸⁶

“Arş’ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na iman ederler. Mü’minlerin de bağışlanmasını

778 26/Şuarâ, 83-85

779 26/Şuarâ, 87

780 26/Şuarâ, 118

781 26/Şuarâ, 169

782 27/Neml, 19

783 28/Kasas, 16

784 28/Kasas, 21

785 28/Kasas, 24

786 29/Ankebût, 30

isterler (ve derler ki): Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azâbından koru!” “Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vaadettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin!” “Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur.”⁷⁸⁷

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve râzı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben müslümanlardanım.”⁷⁸⁸

“Rabbimiz, biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik. Fakat onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara iki kat azab ver. Onları büyük bir lanete uğrat.”⁷⁸⁹

“Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!”⁷⁹⁰

“İbrahim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir.” Şu kadar var ki, İbrahim babasına: “Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez” demişti. (O mü’minler şöyle dediler:) Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.” “Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için deneme konusu kılma, bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Yegâne galip ve hikmet sahibi, ancak sensin.”⁷⁹¹

787 40/Mü’min, 7-9

788 46/Ahkaf, 15

789 33/Ahzâb, 67-68

790 59/Haşr, 10

791 60/Mümtetine, 4-5

“Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah’a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nurları aydınlatıp gider de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin.”⁷⁹²

“Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zâlimlerin de ancak helâkini arttır.”⁷⁹³

“Rabbim, beni, anamı, babamı, mü’min olarak evime gireni, mü’min erkek ve kadınları bağışla. Zâlimlerin de sadece helâkini arttır.”⁷⁹⁴

“De ki: Ben ağaran sabahın Rabbine sığınırım; Yarattığı şeylerin şerrinden. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden. Ve düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden. Ve kışkandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!”⁷⁹⁵

“De ki: Sığınırım ben insanların Rabbine, İnsanların Melikine (mutlak sahip ve hâkimine), İnsanların İlâhına. O sinsi vesvesenin şerrinden, O ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar. Gerek cinlerden, gerek insanlardan(olan bütün vesvesecilerin şerrinden Allah’a sığınırım!)”⁷⁹⁶

“Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur. Şüphesiz Sen işitensin, bilensin.”⁷⁹⁷

792 66/Tahrîm, 8

793 66/Tahrîm, 28

794 71/Nûh, 28

795 113/Felak, 1-5

796 114/Nâs, 1-6

797 2/Bakara, 127

Kur'an'da Peygamberlerin ve Sâlih Kimselerin Duâları

Hz. Âdem ve Eşinin Duâsı: 7/A'râf, 23, 189

Hz. Nûh'un Duâsı: 11/Hûd, 47; 71/Nûh, 26-28

Hz. Eyyûb'un Duâsı: 21/Enbiyâ, 83

Hz. Yûnus'un Duâsı: 21/Enbiyâ, 87

Hz. Yusuf'un Duâsı: 12/Yûsuf, 101

Hz. Şuayb'ın Duâsı: 7/A'râf, 89

Hz. Mûsâ'nın Duâsı: 7/A'râf, 126, 151, 155, 156; 10/85-86, 88; 20/Tâhâ, 25-28; 28/Kasas, 16

Hz. Süleyman'ın Duâsı: 27/Neml, 19

Hz. Zekerîyyâ'nın Duâsı: 3/Âl-i İmrân, 38; 21/Enbiyâ, 89

Hz. Lût'un Duâsı: 26/Şuarâ, 169; 29/Ankebût, 30

Hz. İbrahim'in Duâsı: 14/İbrâhim, 35-41; 26/Şuarâ, 83-89; 37/Sâffât, 100

Hz. İbrâhimve İsmail'in Duâları: 2/Bakara, 127-129; 23/Mü'minûn, 93-94, 97-98, 118

Ashâb-ı Kehf'in Duâsı: 18/Kehf, 10

Havârîlerin ve Hz. İsa'nın Ümmetinin Duâsı: 3/Âl-i İmrân, 53; 5/Mâide, 83

Rahmân'ın Kullarının Duâsı: 25/Furkan, 65-66, 74

Allah Yolunda Çarpışanların Duâsı: 3/Âl-i İmrân, 147

Temiz Akıl Sahiplerinin Duâsı: 3/Âl-i İmrân, 191-194

Cennettekilerin Hamd ve Duâları: 7/Arâf, 47; 35/Fâtır, 35; 39/Zümer, 74; 66/Tahrîm 8

Meleklerin İstiğfâr, Salât ve Duâları: 40Mü'min, 7-9

Kur'an'ın Mü'minlere Tavsiye Ettiği Duâlar: 1/Fâtiha, 5-7; 2/Bakara, 201, 250, 285-286; 3/Âl-i İmrân, 8, 9, 16; 17/İsrâ, 80, 108, 111; 20/Tâhâ, 114; 23/Mü'minûn, 109; 46/Ahkaf, 15; 59/Haşr, 10; 60/Mümtehine, 4-5; 113/Felak, 1-5; 114/Nâs, 1-6.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hayatında Duâ

Rasûlullah'ın (s.a.s.) hayatına baktığımız zaman, duânın onun hayatının her noktasına serpiştirilmiş bir eylem olduğunu görüyoruz. Duâ, onun hayatında âdeta bir hayat tarzına dönüşmüştür. O, yatarken, kalkarken, yemekten sonra, tuvalete girerken ve çıkarken, elbise giyerken ve çıkarırken, bineğe binerken, hasta iken, sıhhatli iken, sefere çıkarken, seferden döndükten sonra, sevinçli ve üzücü olaylar karşısında, namazın içinde, namazdan sonra, bir cenaze esnasında, birinin yeni elbise giydiğini gördüğünde, evden çıkarken, eve girerken, hoşuna giden bir mal gördüğünde, belâya uğrayanları gördüğünde, gök gürültüsü işittiğinde... Bunlar gibi daha hayatın birçok alanında duâ ile iç içe yaşıyordu. Rûhun gıdasının duâ olduğundan O, rûhunu gıdasız bırakmıyordu.

Şimdi Peygamberimiz'in genel olarak yaptığı duâlardan örnekler verelim:

*“Allah'im! Ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen bilgiden ve kabul olunmayacak duâdan sana sığınırım.”*⁷⁹⁸

*“Allah'im! Bize dünyada da bir hayır, âhirette de bir hayır ver. Bizi cehennem azâbından koru.”*⁷⁹⁹

“Allah'im, dinimi doğru kıl; o benim işlerimin ismetidir. Dünyamı da doğru kıl; hayatım onda geçmektedir. Âhiretimi de doğru kıl; dönüşüm orayadır.

798 Tirmizî, Nesâî

799 Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud

*Hayatı benim için her hayırda artma (vesilesi) kıl. Ölümü de her çeşit şerden (kurtularak) rahata kavuşma kıl.”*⁸⁰⁰

*“Allah’ım, yeterince helâlinden vererek beni haramından koru. Lutfunla ver. Başkasına muhtaç etme.”*⁸⁰¹

*“Allah’ım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten Sana sığınırım. Keza, kabir azâbından da Sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden de Sana sığınırım.”*⁸⁰²

*“Ey Rabbim, hatamı, bilmezliğimi, bütün işimdeki israfımı ve Senin, benden daha iyi bildiğin kusurlarımı ört. Ey Allah’ım, hatalarımı, bilerek ve bilmeyerek yaptığım kusurlarımı ve şaka şeklinde olan eksiklerimi ve bende olan bütün kusurları affet. Ey Allah’ım, benim peşin, açık ve gizli yaptığım her şeyi affet. Önce yaptıran ve sonra bıraktıran Sensin. Sen her şeye kadirsin.”*⁸⁰³

*“Ey Allah’ım! Ben Senden doğru yolu, takvâyı, iffet ve istiğnâyı (insanlara muhtaç olmamayı) dilerim.”*⁸⁰⁴

*“Ey Allah’ım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana dayandım. Sana döndüm. Senin kudretinle mücadele ettim. Ey Allah’ım, beni saptırmaman için Senin kuvvet ve şerefine sığınırım. Senden başka ilâh yoktur. Sen, ölme-yen dirisin. Cinlerle insanlar ise hepsi ölüme mahkûmdurlar.”*⁸⁰⁵

*“Ey Rabbim! Bana yardım et; aleyhime yardımda bulunma. Beni mu-zaffer kıl; başkasını bana muzaffer kılma. Benim için düşmana tuzak kur; aleyhime tuzak kurma. Beni doğruya yönelt ve hidâyeti bana kolaylaştır. Taş-kınlık gösterene karşı bana yardım et. Ey Rabbim, beni, Seni çok zikreden, Sana çok şükreden, Senden çok korkan, Sana çok itaat eden, Sana karşı huşû ve tevâzûda bulunan, Sana çok çok dönüp yalvaran kul eyle. Ey Rabbim, tev-bemi kabul et. Günahımı yıkayıp temizle. Duâmı kabul et. Huccetimi sâbit kı. Lisanıma doğruluk, kalbime hidâyet ver. Kalbimin kirini gider.”*⁸⁰⁶

800 Müslim

801 Tirmizi

802 Buhâri, Müslim, Tirmizi, Ebû Dâvud

803 Buhâri, Müslim

804 Müslim, Tirmizi

805 Müslim

806 Tirmizi, Ebû Dâvud

“Ey Allah’ım, Seninle günahlarımız arasında perde olmak üzere haşyet ihsan et. Cennetine ulaştıracak itaat ve ibâdeti nasip kıl. Dünya musibetlerini bize kolaylaştıracak yakînî iman (kesin inanç) ver. Hayatımız boyunca kulaklarımız, gözlerimiz ve kuvvetimizden bizi faydalandır. Öldükten sonra da onların yaptıklarından faydalanmamızı devam ettir. İntikamımızı yalnız bize zulmedenlere karşı kıl. Bize düşmanlık edenlere karşı bize yardım et. Dinimizde bizi musibete uğratma. Dünyayı, yönelip de meşgul olduğumuz şeylerin en büyüğü kılma. Bilgimizin de son noktası dünyadan ibâret olmasın. Başımıza da şefkat ve merhametten yoksun kimseleri Mûsâllat etme!”⁸⁰⁷

“Ey Allah’ım! Bana öğrettiğin şeylerden beni faydalandır. Faydalı olacak şeyleri bana öğret ve ilmimi arttır. Her hal üzerine hamd Allah’a mahsustur. Cehennemliklerin hal ve sıfatlarından Allah’a sığınırım.”⁸⁰⁸

“Ey kalpleri evirip çeviren Allah’ım! Kalbimi, dininin üzerinde sâbit kıl.”⁸⁰⁹

“Allah’ım, Senden dünya ve âhirette âfiyet istiyorum.”⁸¹⁰

“Ey Allah’ım, Senden her işte sebât, takvâya azîmet, nimetine şükür, güzel ibâdet, doğru bir lisan ve temiz bir kalp dilerim. Senin bildiğin bütün şeylerden sana sığınırım. Senin bildiğin hayrı diler ve Senin bildiğin günahlardan Sana sığınırım. Muhakkak ki, Sen bütün gizli olanları çok iyi bilensin.”

“Ey Allah’ım, bana Seni sevmeyi ve sevgisi Senin nezdinde bana faydalı olacak kimseleri sevmeyi nasip et. Ey Allah’ım, sevdiğim şeylerden bana verdiklerini Senin sevdiğin hususlarda kullanmakta bana kuvvet ver. Ey Allah’ım, sevdiğimden alıp götürdüğün şeyleri de, Senin sevdiğin hususlarda (faydalı olmak için) bana kuvvet ver.”⁸¹¹

“Ey Allah’ım, tembellikten, fazla ihtiyarlıktan, günah işlemekten, borçlanmaktan, kabir imtihanından ve azâbından, ateşin fitnesinden ve azâbından Sana sığınırım. Yine, zenginlik fitnesinin şerrinden ve mesih deccal fitnesinden sana sığınırım.”⁸¹²

807 Tirmizi

808 Tirmizi

809 Tirmizi

810 Tirmizi

811 Tirmizi

812 Buhâri, Müslim

“Ey Allah’ım, hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka. Beyaz elbisenin kirini temizlediğin gibi kalbimi hatalardan temizle. Doğuyu Batıdan uzaklaştırdığın kadar beni de hatalardan uzak kıl.”⁸¹³

“Ey Allah’ım, işlediğim ve işlemediğim amellerimin şerrinden Sana sığınırım.”⁸¹⁴

“Ey Allah’ım, kulağımın şerrinden, gözümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden ve menîmin şerrinden Sana sığınırım.”⁸¹⁵

“Ey Allah’ım, fakirlikten, (hayır ve tâat) azlığandan ve zilletten Sana sığınırım. Birine zulmetmekten ve zulme uğramaktan da Sana sığınırım.”⁸¹⁶

“Ey Allah’ım, şikaktan (hakka karşı koymaktan), nifaktan ve kötü ahlâktan Sana sığınırım. Ey Allah’ım, Sana açlıktan sığınırım; Çünkü o, insandan ayrılmayan çok kötü bir şeydir. Hıyanetten de Sana sığınırım; Zira o, görünmeyen kötü ve gizli bir günahtır.”⁸¹⁷

“Ey Allah’ım, rahmetini niyaz ederim. Bir an bile beni nefsimle baş başa bırakma. (Din ve dünyaya ait) bütün işlerimi ıslah et. Senden başka bir ilâh yoktur.”⁸¹⁸

“Allah’ım, ben nefsimle çok zulmettim. Günahları da ancak Sen mağfiret edersin. İlâhî katından bir mağfiretle beni affeyle. Şüphesiz ki Sen çok mağfiret edici ve pek merhametlisin.”⁸¹⁹

“Allah’ım! Gücümün zayıflığını, tâkatimin ağırlığını, insanlar arasında horlanmamı Sana şikâyet ederim. Sen, merhamet edenlerin en merhametlisisin. Sen mustazafların Rabbisin. Sen, benim Rabbimsin. Beni kime havâle ediyorsun? Uzakta olup bana hücum edene mi? Yahut işlerimi kendisinin eline verdiği düşmana mı? Eğer Senin, üzerimde gazâbın yoksa gerisine aldırمام. Yalnız, âfiyetin, benim için daha geniş ve daha elverişlidir. Karan-

813 Buhâri, Müslim, Ebû Dâvud

814 Müslim, Ebû Dâvud

815 Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvud

816 Ebû Dâvud, Nesâî

817 Ebû Dâvud, Nesâî

818 Ebû Dâvud

819 Buhâri, Müslim

lıkların kendisiyle aydınladığı, dünya ve âhiret işlerinin kendisiyle düzeldiği vechinin nuruna sığınırım. Gazâbının üstüme gelmesinden, öfkenin bana inişinden Sana sığınırım. Rızânı alana kadar eşîğine yüz sürmeye râzıyım. Güç ve kuvvet yalnız Senin elindedir.”⁸²⁰

Sünnet Olan Duâlar

Uykudan önce: “Ey Allah’ım senin adınla ölür ve dirilirim.”

Uyandıktan sonra: “Bizi uyku gibi bir ölümle öldürdükten sonra dirilten Allah’a hamd olsun. Dönüş ancak O’nadır.”

Sabahleyin: “Allah’ım senin yardımınla sabaha çıktık, senin yardımınla akşamladık, senin yardımınla yaşıyor, senin yardımınla ölüyoruz. Kabirden kalkış sanadır.”

Akşamleyin: “Allah’ım, senden dünya ve âhirette selâmet isterim. Allah’ım, senden dînim, dünyam, ehlim ve malım hakkında beni bağışlamamı ve selâmete çıkarmanı isterim. Allah’ım, benim ayıplarımı örtüver. Korktuklarımdan emin kıl. Allah’ım, Önümden arkamdan, sağımdan solumdan ve üzerimden gelecek belâları defederek beni koru. Altımdan gelecek ani belâlardan senin azametine sığınırım.”

Evden Çıkarken: “Allah’ın ismiyle Allah’a güvendim. O’nun gücünden başka hiçbir güç yoktur.”

Ezandan sonra: Ezanı tekrarlamak, salât ve selâm etmek ve “Allah’tan başka ilâh yoktur o tektir ortağı yoktur, Muhammed kulu ve Rasûlüdür, Rab olarak Allah’a, din olarak İslâm’a, peygamber olarak Muhammed’e râzı oldum” demek.

Sıkıntılarda: “Senden başka ilâh yoktur. Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Muhakkak ben zalimlerden oldum.” demek sünnettir.⁸²¹

820 Rasûlullah’ın Taîf’ten taşlanarak dönerken yaptığı duâ; İbn Hişam, Sîre II/29-30

821 M. Sait Şimşek, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/419;

*Kur'an'ı hayata geçirmek;
İşte dosdoğru yol, hidâyet.
Kur'an dışı hayat sürmek;
Gazâbı hak etmek ve dalâlet.*

- 6. ÂYET -

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

Dosdoğru yola : إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ Bize hidâyet ver, bizi ulaştır :

“Bize hidâyet ver, bizi dosdoğru yola ulaştır.” (1/Fâtiha, 6)

إِهْدِنَا Bize Hidâyet Ver, Yol Göster, Bizi Ulaştır

Hidâyet, doğru yolu bulma, açıklama, ilham etme, muvaffak kılma anlamlarına gelmektedir. Terim olarak hidâyet; küfür, şirk ve sapıklıklardan kurtularak, İslâm'ın aydınlık yoluna girmektir. Hidâyet, lütuf ile olan rehberlik demektir. Allah Teâlâ'nın, lütuf ve keremiyle, kuluna sonu hayır ve mutluluk olacak isteklerinin yollarını göstermesi veya yola götürüp muradına erdirmesidir. Sadece yolunu ve sebeplerini göstermeye irşâd; neticeye erişinceye kadar yola götürmeye de tevfiik denir. Hidâyette istenen, hayra ulaştırmaktır. Meselâ, hırsıza yol göstermeye hidâyet denmez. Hidâyeti buldurmaya “ihtidâ” veya “hüdâ” denmektedir. Allah'ın güzel isimlerinden biri de “el-Hâdî”, yani hidâyet veren, hidâyete erdirendir.

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ Sırât-ı Müstakîme, Dosdoğru Yola

Kur'an-ı Kerim'de 32 âyette geçen bu tamlama, yol anlamındaki sırât'la; doğru, sapmaz, şaşırtmaz anlamındaki müstakîm kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Kur'an'ın, hedefe götürücü ve erdirici yol olarak gördüğü yol, sırât'tır. Sırât, lügatte cadde, anayol, işlek ve büyük yol anlamına gelir. “Es-sırât”: “Allah'ın yolu” demektir. Müstakîm ise, hiçbir yerinde meyl

ve eğrilik bulunmayan, dümdüz ve dosdoğru demektir. Sırât-ı müstakîm: Dosdoğru olan yol anlamındadır. Sırât-ı müstakîm (doğru yol): İki nokta arasındaki en kısa çizgiye denir. Dünya noktasından Cennet noktasına en kısa yoldan eğilip bükülmeden, yalpalamadan gidilecek yolun adıdır.

Hidâyet

Allah, hâdîdir; yani kendisini tanıma yollarını kullarına gösterip tanıtan, onları Rubûbiyetini ikrar edici kılan, necat (kurtuluş) yolunu gösterip açıklayan, her yaratığın bekası ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan cihetlere yönelten zattır. Bundan fazla olarak, kullarından dilediğini tevhid nuruyla müşerref kılar, istediğini dosdoğru yola hidâyet eder. Ayrıca bütün diğer yaratıkları faydalarına olan yöne sevk eder, rızık arama yollarını, zararlılardan sakınmalarını ilham eder. İmam Gazali, bu ikinci nevi hidâyete bazı örnekler verir: Yeni doğan yavruya memeyi tutmasını, civcive çıkar çıkmaz daneleri toplamasını, arıya yuvasını altıgen şeklinde yapmasını vb. gibi her canlı için en uygun şartı ilham eder. Hidâyetin zıddı dalâlettir. Dalâlet; sapmak, şaşmak, karanlıkta kalmak, bocalamak ve kaosa yenik düşmek anlamlarına gelir. Dalâlet, doğru yoldan bile bile veya iğfale kapılarak sapmaktır. “İhdinâ” kelimesinin Türkçeye çevrildiğinde en uygun tabir: “bize hidâyet et” ifadesidir. Merhum Elmalılı’nın açıklamasına göre: “İhdinâ” kelimesini “göster” diye tercüme etsek, götürmek kalır. “Götür” deyince, letâfet kalır ve hiç biri tam anlamı ifade etmez. En uygunu Türkçeye de yerleşmiş olduğu şekliyle “bize hidâyet et” ifadesidir. Yani hidâyet, tek kelimeyle tam olarak tercüme edilemez.

Çölün ortasında yolunu şaşırp kaybeden bir kimseyle, bir rehber yardımıyla gideceği yeri, yönü rahatça tayin edip bulan kimse bir değildir. Bu bakımdan hidâyetin tam karşısına da şaşırmışlık, sapmışlık anlamına gelen “dalâlet” kavramının yerleştirildiği görülür. Çünkü her şey kendi zıddına nispetle daha gerçek mânâ ifade eder. O halde, insanı hayat çölünde ya da yolunda doğru istikamete götürecek, sapmalardan koruyacak yön tayin edici kılavuz nedir? Elbette ki Allah’ın hidâyeti (yol göstermesi)dir. “*De ki: Hidâyet/doğru yola kılavuzluk; ancak Allah’ın hidâyetidir.*”⁸²² *Yolun doğrusunu göstermek Allah’a aittir. Yolun eğri olanı da vardır. Allah dileyseydi hepinizi hidâyete iletirdi.*”⁸²³

822 6/En’âm, 71

823 16/Nahl, 9

Hidâyet, bir yolu göstermek ve o yolda sebatı sağlamada yardımcı olmaktır. Yalnız göstermek, dinin anladığı mânâda hidâyeti ifade etmez. Gösterilen yolda sebata yardım etmek de vahyin hidâyetinin bir parçasıdır. O yüzden daha çok hidâyete ermiş insanların okuduğu Fâtîha sûresi 5. âyetindeki “ihdinâ” kelimesine, bazı müfessirler; “bize verdiğin hidâyette sebatımızı nasib et” anlamı vermişlerdir.

“*Ihdinâ*” derken hidâyetin yalnız ve yalnız Allah’a ait olduğunu bildiğimizi de itiraf etmiş oluyoruz. Allah (c.c.), Rasûlüne: “*Sen sevdiklerine hidâyet veremezsin. Ancak Allah dilediğine hidâyet verir*”⁸²⁴ buyurarak hidâyeti Rasûlü’nün bile veremeyeceğini bildirir.

Peygamberler ancak hidâyete vesile olurlar, insanlara yol gösterirler. “*Muhakkak sen Sırat-ı Mustakıym’e yol göstermektesin.*”⁸²⁵ Rabbimiz vahiyle peygamberlerine yol göstermiştir. Biz de o vahyin ışığında yürüyoruz.

Biz kimseye hidâyet veremeyiz. Ama İslâm nuruna davet eder, yol gösteririz. Gözlere nur vermek Allah’a aittir. Doktorlar da nur vermiyor, sadece gözü perdelenenlerin nurunu açıyor. Hidâyet gönül işidir. Kişinin kafasına tabanca dayayarak iman ettiremezsiniz. Böylesi hidâyete ermiş gibi görünür ama gönülden inkâr eder. Yine kişinin kafatası açılarak içinden iman sökülemez, o bir gönül işidir. Gönle de yalnız onu Yaratan hâkim olur.

Bizim tebliğimiz bir kişinin hidâyetine sebep olursa bu bizim için yeryüzü dolusu altına sahip olmaktan daha hayırlıdır. Bu bize biraz ters gibi gelebilir. Ama yeryüzü, insan için yaratılmıştır. Yeryüzünün tamamı insanın haksız yere akıtılmış bir damla kanına denk olmaz.

Dinimizin insana verdiği değer bu!...

Kur’ân-ı Kerîm’de Rabbimiz haksız yere herhangi bir kişiyi öldürenin bütün insanları öldürmüş gibi olduğunu haber verirken⁸²⁶ öldürülenin mü’min veya kâfir olmasını ayırt etmez. Hâlbuki uygar sayılan Avrupalının, Amerikalı’nın gözünde bir varil petrol, Hristiyan olmayan milyarlarca insanlardan daha değerlidir. İşte böyleleriyle aynı safta, aynı kulüpte, aynı pakt’ta olmamak için “Gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil” diyoruz.⁸²⁷

824 28/Kasas, 56

825 42/Şûra, 52

826 [43] Maide 32

827 Mahmut Toptaş, Şîfa Tefsiri, Cantaş Y., c. 1, s. 75-76

Kur'an'da Hidâyet

Hidâyet, Kur'an'ın en önemli kavramlarından birisi olmakla beraber, aynı zamanda zıddı olan dalâletle birlikte Kur'an'da en çok zikredilen kelimelerdendir. Hidâyet kelimesinin kökü olan “Hdy” kelimesi ve türevleri Kur'an'da 317 yerde geçer.⁸²⁸ Hidâyetin zıddı olan dalâlet kelimesinin kökü “d-l-l” ve türevleri ise toplam 191 yerde kullanılır. Hâdî, hidâyet eden, hidâyet yaratan, istediğini hayırlı ve kârlı yollara muvaffak kılan anlamına gelir. Kur'an'a göre mutlak Hâdî, Allah'tır. Mutlak Hâdî olan Allah'ın insanlara olan hidâyetinin ise dört şekilde olacağı beyan edilmektedir:

828 A- Hidâyet Konusuyla İlgili Âyet-i Kerimeler:

- a. Hidâyet, Allah'tan korkanlar içindir: Bakara, 150.
- b. Hidâyeti Allah Verir: Bakara, 213, 272; A'raf, 30, 43; Nahl, 9; Sebe', 50; Müddessir, 55-56; İnsan, 29-30; Tekvir, 29.
- c. Allah, Kâfirlere ve Münafıklara Hidâyet Vermez: Bakara, 264; Zümer, 3; Münafıkun, 6.
- d. Allah'ın Muradı Hidâyettir: Nisa, 26; Yunus, 25; Hadid, 9.
- e. Allah, Dilediğine Hidâyet Verir: En'am, 39; Yunus, 25; Ra'd, 27; İbrahim, 4; Nahl, 93; Hacc, 16; Nur, 35, 46; Kasas, 56; Fâtır, 8, 22; Şura, 13; İnsan, 30.
- f. Allah, Hidâyet Ettiği Kimsenin Göğsünü İslâm İle Açar: En'am, 125; A'raf, 179.
- g. Allah Dileseydi Bütün İnsanlar İman Ederdi: Yunus, 99-100; Ra'd, 31, Nahl, 9; Secde, 13.
- h. Allah'ın Hidâyet Ettiği Kimseyi Saptıracak Yoktur: Zümer, 37.
- i. İnsana Doğru Yol Gösterilmiştir: İnsan, 3; A'la, 3; Leyl, 12-14.
- j. İnsana Hayır ve Şer Diye İki Yol Gösterilmiştir: Beled, 10; Şems, 8.
- k. Hidâyette Olanlar: Bakara, 5; Necm, 30, 32.
- l. Hidâyete Ulaşmanın Yolu: Bakara, 186.
- m. Hidâyeti Kabul Edenler, Kendileri İçin Eder: Yunus, 108; İsra, 15; Meryem, 76; Neml, 92; Zümer, 41.
- n. Allah'ın Hidâyet Verdiği Kimseler Doğru Yoldadır: İsra, 97; Kehf, 17.
- o. Allah'ın Hidâyetine Tabi Olanlar: Taha, 123; Kasas, 85; Muhammed, 17; Müddessir, 55; İnsan, 29; Tekvir, 27-28.
- p. Hidâyet Yolu, Allah Yoludur: Şura, 53.
- q. Hidâyet İçin Dua: Fâtiha, 5-7; Bakara, 128-129; Al-i İmran, 8, 53, 193; Yusuf, 101.
- r. B- Dalâlet (Sapıklık) Konusuyla İlgili Âyet-i Kerimeler:
- s. Allah Dilediğini Saptırır: En'am, 39; Ra'd, 27; İbrahim, 4; Nahl, 93; Fâtır, 8.
- t. Allah'ın Saptırdığı Kimseyi Hiç Kimse Doğru Yola Getiremez: Nisa, 88, 143; Maide, 41, Ra'd, 33; Nahl, 37; İsra, 97; Kehf, 17; Hacc, 18; Nur, 40; Rum, 29; Zümer, 19, 23, 36; Casiye, 23; Zariyat, 9.
- u. Allah, Dalâlette (Sapıklıkta) Bırakmak İsteddiği Kimsenin Göğsünü Yukarı Çıkıyormuş Gibi Daraltır: En'am, 125.
- v. Dalâlette Olanları Allah Bilir: Necm, 30.
- w. Peygamberin ve Mü'minlerin Yolundan Ayrılanlar: Nisa, 115; Kasas, 85.
- x. Şeytanı Dost Edinenleri, Allah Dalâlette Brakır: A'raf, 30.
- y. Allah'ın Saptırdığı Kimseler, En Büyük Zararda Olanlardır: A'raf, 178, 186.
- z. Dalâleti (Sapıklığı) Seçen, Kendi Aleyhine Seçmiştir: Yunus, 108; İsra, 15; Neml, 92; Sebe', 50; Zümer, 41.
- aa. Dalâletten Korunmak İçin Dua: Fâtiha, 5-7.

1- Hidâyetin bütün mahlûkata şâmil olması. Bu, Allah'ın onlara akıl, zekâ ve zarûri bazı bilgiler ihsan etmesidir. 20/Tâhâ, 50 ve 87/A'lâ, 3 âyetlerinde bu tür hidâyetten bahsedilir.

2- Peygamber ve Kitaplarla insanları çağırdığı hidâyet. “Onları, buyruğumuz ile, insanları doğru yola götüren (yehdûne) önderler yaptık.”⁸²⁹ âyetinde olduğu gibi.

3- Bu hidâyeti kabul eden ve doğru yolda olanlara tevfiğ hidâyeti, onları bu hidâyete muvaffak kılması. “Hidâyeti kabul edenlerin (ihtedev), Allah hidâyetlerini artırır.”⁸³⁰ “Allah, iman edenlere hidâyet etti.”⁸³¹ âyetlerinde olduğu gibi.

4- Âhirette cennete hidâyet edip iletmesi. “Hamd Allah'a olsun ki, bizi buna hidâyet etti.”⁸³² âyetinde olduğu gibi.

İnsan, bir başkasını, bu dört hidâyet çeşidinden sadece dâvet ve yolu tanıtmak sûretiyle hidâyete sevk edebilir. Hz. Peygamber'e hitaben: “Muhakkak ki sen, dosdoğru yola hidâyet edersin.”⁸³³ “Her millet için hidâyet eden (yani, dâvet eden) vardır.”⁸³⁴ gibi âyetlerde kasdolunan hidâyet, bu nevidendir. Gerekli istidatları, tevfiğ ve âhirette mükâfat verme şeklinde olan öbür hidâyet çeşitlerine ise: “Sen istediğini hidâyete erdiremezsin”⁸³⁵ (Hitap özellikle Hz. Peygamber'edir) gibi âyetler işaret eder.

Allah'ın; zâlimler, kâfirler, fâsıklar hakkında menettiğini bildirdiği her âyetinde, üçüncü nevi, yani “hidâyeti kabul edenlere mahsus olan tevfiğ hidâyeti” söz konusudur.

Cennete koymak ve âhirette mükâfat vermekten ibâret olan dördüncü kısma giren hidâyet ise şu gibi âyetlerdedir:

829 21/Enbiyâ, 73

830 47/Muhammed, 17

831 2/Bakara, 213

832 7/A'râf, 43

833 42/Şûrâ, 52

834 13/Ra'd, 7

835 28/Kasas, 56

“İman ettikten, Peygamber’in hak olduğuna şehâdet ettikten, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkâr eden bir topluluğa, Allah nasıl hidâyet eder?”⁸³⁶ “Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet etmez.”⁸³⁷ “Onların hidâyetleri sana düşmez, fakat Allah dilediğine hidâyet eder.”⁸³⁸

Hâdi, câhiliyye devrinde, yolları iyi bilen ve insanlara yol gösterip varacakları yerlere götüren kimseye denilmektedir. Kur’an, sâlih amelle hidâyet arasında yakın bir münasebet olduğunu açıklar. Tevbe-iman-sâlih amel üçlüsünün neticesinde hidâyete ulaşılmaktadır.⁸³⁹ Başka bir ifadeyle hidâyet, tevbe-iman-sâlih amelin doğal neticesidir. Hidâyete ermenin, iman ve sâlih amellerle olacağını şu âyette de görmekteyiz: *“İman edenler ve sâlih ameller işleyenleri imanlarına karşılık Rableri onları hidâyete erdirir, doğru yola erştirir.”*⁸⁴⁰ Başka bir âyette de hidâyet ve ıslah arasında bir ilginin varlığı görülmekte olup şöyle buyrulmaktadır: *“Onları hidâyete erdirir, doğru yola erştirir ve durumlarını düzeltir.”*⁸⁴¹ Âyette doğru yola erştirilen ve durumları düzeltilenler, sûrenin baş tarafında ifade edildiği gibi, iman eden ve sâlih amel işleyenlerdir.⁸⁴²

Hidâyet, Yön Bulmak; İman, Yönü Bulduran Kuvvet

İnsan hayatının en önemli meselesi yön bulmaktır. İman, yönü bulduran kuvvettir. Ancak bulunan yönde yürüyebilmek, bizi yol problemiyle karşı karşıya getirir. Yönün işe yaraması, bu yönde yürümemizi sağlayacak yolu gerekli kılar. Bu bakımdan Kur’an, yol konusu üzerinde çok durmaktadır. Kur’an’da geçen sırat, sebil, tarik ve şeriat kelimelerinin hepsi -aralarında nüanslar olmasına rağmen- yol anlamındadır.

Hidâyetin neticesi iman; dalâletin neticesi imansızlıktır. İnsanın kalbi, hem imana, hem de küfre doğru eğilmeye elverişlidir. Kalbin imanla küfürden birini tercih etmesi için mutlaka çekici bir sebep icabeder. Hidâyeti

836 3/Al-i İmran, 86

837 2/Bakara, 258

838 2/Bakara, 272; Suad Yıldırım, Kur’an’da Ulûhiyet, Kayıhan Y., s. 199-200

839 20/Tâhâ, 82

840 10/Yûnus, 9

841 47/Muhammed, 5

842 Ömer Dumlu, Kur’an-ı Kerim’de Salâh Meselesi, D.İ.B. Y., s. 63-64

de dalâleti de ancak Allah yaratır. Yani gönüllere imanı sevdiren sebepleri Allah yarattığı gibi, küfür tarafını tutturan sebepleri yaratan da O'dur. Kul-larından istediğine hidâyet; istediğine dalâlet verir. Allah'tan başka insanlar-ları hidâyet ve bahtiyarlığa eriştirecek yahut dalâlet ve hüsrâna düşürecek hakiki bir fâil yoktur. Allah'ın hidâyet ettiğini kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığını kimse doğru yola getiremez.

Yalnız, burada şu noktayı iyi bilmek lâzımdır ki, Allah Teâlâ'nın bir ku-lunda dalâlet yaratması, o kulun, kendi arzusu ile sapıklık yolunu tutmuş olmasındandır. Yoksa, kul irâdesini, yeteneklerini dalâlete yöneltmedik-çe Allah onu cebren dalâlete sevk etmez. Yani, halk tabiriyle “belâ isteyen belâsını; Mevlâ isteyen Mevlâ'sını bulur.” Nitekim, insanlarda hidâyet ve iman asıldır. Dalâlet ve küfür sonradan ârız olmuştur. Cüz'î iradenin sû-i isti'mâlinde doğmuştur. Dalâlet ve küfür fitrata muhâlefettir. Hastalık-tır.⁸⁴³ Sağırlıktır, dilsizlik ve körlüktür.⁸⁴⁴ Küfür ve dalâlet, zarara asla uğra-mayacak bir ticareti/kazancı⁸⁴⁵ istememek ve müflis tüccar olmaktır. “Onlar hidâyete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak, onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de hidâyete erememiş, doğru yola girememişlerdir.”⁸⁴⁶

Kaalû Belâ denilen bezm-i eleste, yani hilkat sabahında, ruhlar meclisi-nde Allah, hepimizden ahd ve misak aldı. O'nun huzurunda doğru yola gideceğimize hep bir ağızdan söz verdik. Gerçi biz bu mâcerayı hatırlaya-mıyoruz, ama onu Allah, kitabında bildirmiş, bu sûretle kat'î olarak mâlum olmuştur. Hatırlayamamak, inkâr vesilesi olamaz. Biz üç günlük kısa ha-yatımızda bile, nice mühim ve hayatî olayları unutup duruyoruz. İşte ezeli iman, Allah'ın bir hidâyeti ve bu mâceranın tatlı bir hâtırası ve insanlarda her türlü fazilet ve ahlâk sermayesidir. Dünyaya çıkma zamanı gelince her ruh için cismânî ve rûhânî kuvvetlerle mücehhez bir ceset bağışlaması, dünyaya kitaplar indirmesi, peygamberler göndermesi, dünyada gördüğü, işittiği, fikren mülâhaza ettiği her hâdisede bir hikmet dersi göstererek ezeli iman nurunu kuvvetlendirip parlaklığını arttırması, hep Allah Teâlâ'nın kat kat hidâyetleridir ki, kul, hidâyet istedikçe ve hidâyete uydukça Allah'ın hi-dâyeti de daima artar durur. “...Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönülleri-nize süslemiş, sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”⁸⁴⁷

843 2/Bakara, 10

844 2/Bakara, 18

845 35/Fâtır, 29; 61/Saff, 10-11

846 2/Bakara, 16

847 49/Hucurât, 7; Ali Osman Tatlısu, Esmâü'l Hüsnâ Şerhi, Yağmur Y., s. 247-248

Hidâyet İsteği ve Hidâyette Devam

Fâtiha sûresinde “*ihdinâ*” (*bize hidâyet et*)⁸⁴⁸ diye duâ ediliyor. Dalâlette bulunanların hidâyet istemesi, hidâyetin meydana gelmesini istemek; hidâyette bulunanların hidâyet istemesi de sebat ve hidâyet mertebesinde yükselmeyi istemek anlamındadır. Bizi hidâyet üzere sâbit kıl, hidâyetten ayırma demektir. Şu âyetle buna benzer duâ ifadesi vardır: “*Ey Rabbimiz, bizi hidâyete ulaştırdıktan sonra, kalplerimizi saptırma*.”⁸⁴⁹ Nice âlim ve âbid vardır ki, onun kalbine küçük bir şüphe düşmüş, böylece de Hak’tan sapsamış, ayağı kaymış ve dosdoğru yoldan, müstakim dinden dönmüştür. Müslümanca bir hayat önemlidir ama, müslümanca ölmek çok daha önemlidir. “*Başka türlü değil, sadece müslüman olarak ölü*n”⁸⁵⁰ Biz, her an hidâyette kalabilmek, doğru yoldan sapmamak için Allah’ın yardımına muhtacız. Zaten sûredeki tüm cümleler istimrârı (devamlılığı) ifade etmektedir. Hamdler, sürekli O’na; ibâdetler, tâatler, ve duâlar da kesintisiz O’nadır.

Hidâyet, bizi hakka götüren her türlü meziyet, araç, akl-ı selim, Peygamber ve Kitap’tır. Müstakim yolda kalabilmemiz, kesintisiz olarak bunlara sahip olmakla mümkündür. Sürekli akl-ı selim sahibi olmak, vahiyle irtibatlı bulunmak, Peygamber’e bağlı kalmak; dosdoğru yolu bulmak kadar, o yolda kalmak için de önemlidir. Öte yandan müslüman daha ileriye, en ileriye tâliptir. Zarardan kurtulmak için, mü’minin iki günü birbirine denk olmamalıdır. İlmî ve amelî yönden de kendini sürekli yenilemeli, hidâyet yolunda mesafe katetmeye, dosdoğru yolun en ilerisinde yer almaya gayret etmelidir. İşte bu duâmızla biz, Rabbimiz’den hidâyetimizin artırılmasını da istiyoruz.⁸⁵¹

Bu âyetten hemen önce “Ancak Senden yardım isteriz.” denilmişti. İşte, bu duânın nasıl yapılacağını göstermek için duâya başlanıyor: “*Hidâyet eyle bizi doğru yola...*” Bu talep ve duâ, istiâninin öneminin ve genişliğinin tatbik sahasını gösteriyor. Duâ ve isteğe ne sûretle başlayacağımızı, Allah’tan ne istememiz gerektiğini, bizim için en büyük ve en değerli şeyin ne olması gerektiğini öğretmek için böyle duâ etmemiz telkin edilmiş oluyor.

848 1/Fâtiha, 6

849 3/Al-i İmran, 8

850 2/Bakara, 132

851 Bak. 35/Fâtur, 32

“İhdinâ” (Bizi hidâyete erdir) ifadesi, ne istediğimizi anlatmaya yetebilirdi. Ama bununla yetinilmedi. Nereye hidâyet edilmesi, hangi yola Allah’ın bizi iletmesini istediğimiz de “*es-sırâta’l-müstakîm*” ifadelerinde açıklanmış oldu: “*Dosdoğru yola. Öyle yol ki...*”

“Niçin “bana hidâyet et” değil de; “*bize hidâyet et*” diye çoğul edatı kullanıldı?” denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Duâ, daha genel olduğu zaman, kabul edilmeye daha yakın olur. “Müslümanlar arasında duâsı kabul olunacak mutlaka birisi vardır. Allah, birisinin duâsını kabul edince, diğerlerinin duâsını geri çevirmez” denilmiştir. Peygamber Efendimiz, “*Allah’a, kendisiyle isyan etmediğiniz dillerle duâ edin.*” buyurdu. Sahâbe: “Yâ Rasûlallah, hangimizin öyle dili vardır?” deyince de, O: “*Birbirinize duâ edersiniz. Çünkü sen onun lisanı ile, o da senin lisanınla Allah’a isyan etmemiştir.*” buyurmuştur. Kul, sanki şöyle der: “*Senin Rasûlünün ‘cemaat, birlik rahmet; ayrılık ise azabtır.*”⁸⁵² buyuruyor. Sana hamdetmek isteyince de, bütün hamdleri dile getirerek “*el-hamdü lillâh*” dedim. İbâdeti dile getirdiğimde, bütün herkesin ibâdetini dile getirerek “*ıyyâke na’büdü (ancak Sana ibâdet ederiz)*” dedim. Yardım talebinde bulununca da, herkesin yardım talebini söyleyerek “*ve ıyyâke nesteyn (ancak Senden yardım isteriz)*” dedim. Şüphesiz hidâyeti istediğimde, onu herkes için isteyerek “*ihdinâ (bize hidâyet ver)*” dedim.” Ayrıca, çoğul zamiri kullanılan bu ifade tarzında, müslümanların cemaat halinde olmaları gerektiğine işaret vardır. Onlar toplu halde bir şeye karar verirlerse, bu doğru ve Allah katında değeri olan bir hüküm olur. Toplu haldeki bu müslümanlara Allah, yeryüzünü vâris kılıp, onları da yeryüzünde halifeler kılmıştır.⁸⁵³

“İhdinâ” derken, hidâyetin yalnız ve yalnız Allah’a ait olduğunu bildiğimizi de itiraf etmiş oluyoruz. Allah, Rasûlüne: “*Sen sevdiklerine hidâyet veremezsin. Ancak Allah, dilediğine hidâyet verir.*”⁸⁵⁴ buyurarak hidâyeti Rasûlünün bile veremeyeceğini bildirir. Peygamberler ancak hidâyete vesile olurlar, insanlara yol gösterirler. “*Muhakkak sen, sırât-ı müstakîme yol göstermektesin.*”⁸⁵⁵ Rabbimiz vahiyle peygamberlerine yol göstermiştir. Biz de o vahyin ışığında yürüyoruz.

852 Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV/278

853 35/Fâtır, 39; 21/Enbiyâ, 105

854 28/Kasas, 56

855 42/Şûrâ, 52

Peygamberler ve onların tebliğâtı hidâyettir.⁸⁵⁶ Peygamberlerde örnek-
leşen hidâyeti elde etmenin bir niyet ve gayret ürünü olduğu da Kur'an ta-
rafından beyan ediliyor.⁸⁵⁷

Peygamberlerce gösterilen hidâyete varışı engelleyen negativitelerin
başında zulüm gelir. Kur'an birçok âyetinde "Allah zâlimlere hidâyet nasip
etmez" diyor.⁸⁵⁸ Engellerden biri de nankörlüktür.⁸⁵⁹ Fısk (bozuk, rezil yaşa-
yış) da hidâyete ulaşmayı engeller.⁸⁶⁰ Kur'an; yalancılık ve israfın da hidâyete
te varmayı engellediğini beyan ediyor.⁸⁶¹

Kur'an, hidâyetle tebliğ (gerçeği duyurup göstermek) ilişkisi üzerinde
ısrarla durmaktadır. Ve Kur'an'ın bu konuda açık beyanı şudur: Tebliğ bir
cebrî (baskıya dayalı) hidâyet yolu değildir. O halde hiç kimse: "Şu benim
gösterdiğim en doğrusudur ve bu yüzden sizi bunu kabule zorlayacağım"
diyemez. Bu öylesine açık bir gerçektir ki, Son Peygamber'e bile: "*Sana dü-
şen sadece tebliğdir.*"⁸⁶²; "*Sen istediğini hidâyete erdiremezsin.*"⁸⁶³; "*Sen insan-
ları, imana girinceye dek zorlayacak mısın?*"⁸⁶⁴ denilebilmiştir.

Allah, hidâyetini istediği kişiyi, İslâm'a ve huzura ısıtır, gönlünü bu işe
çevirir.⁸⁶⁵

Hidâyet Vermek Sadece Allah'a Ait

Biz kimseye hidâyet veremeyiz. Ama İslâm nûruna dâvet eder, yol gös-
teririz. Gözlere nur vermek Allah'a aittir. Doktorlar nur vermiyor, veremi-
yor; sadece gözü perdelenenlerin nurunun açılmasına vesile oluyor. Hidâ-
yet gönül işidir. Kişinin kafasına tabanca dayayarak iman ettiremezsiniz.
Böylesi, hidâyete ermiş gibi görünür, ama gönülden inkâr eder. Yine, kişi-

856 21/Enbiyâ, 73; 17/İsrâ, 9; 2/Bakara, 185; Âl-i İmrân, 41, 138; 5/Mâide, 44, 46; 6/Enâm, 91, 154; 7/A'râf, 154; 10/Yûnus 57, vs.

857 29/Ankebût, 69

858 bk. 3/Âl-i İmrân, 86; 5/Mâide, 51; 6/Enâm, 144; 9/Tevbe, 19, 109; 28/Kasas, 50; 46/Ahkaf, 10; 61/Saff, 7; 62/Cumua, 5)

859 bk. 5/Mâide, 67; 9/Tevbe, 37; 16/Nahl, 107; 39/Zümer, 3

860 bk. 5/Mâide, 108; 61/Saff, 5; 63/Münâfikûn, 6

861 bk. 39/Zümer, 3; 40/Mü'min, 28

862 Âl-i İmrân, 20

863 28/Kasas, 56

864 10/Yûnus, 99

865 6/Enâm, 125; Kur'an'ın Temel Kavramları, s. 182

nin kafatası veya kalbi açılarak içinden iman sökülemez. İman, hidâyet bir gönül işidir. Gönle de yalnız onu Yaratan hâkim olur. Bizim tebliğimiz, bir kişinin hidâyetine sebep olursa, bu bizim için yeryüzü dolusu altına sahip olmaktan daha hayırlıdır. Bu, bize biraz ters gelebilir. Ama, yeryüzü, insan için yaratılmıştır. Yeryüzünün tamamı, insanın haksız yere akıtılmış bir damla kanına denk olmaz. Dinimizin insana verdiği değer bu!... *“Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa, ihyâ ederse (hidâyetine vesile olursa) bütün insanları kurtarmış, ihyâ etmiş gibi olur.”*⁸⁶⁶ Kur’ân-ı Kerim’de Rabbimiz haksız yere herhangi bir kişiyi öldürenin bütün insanları öldürmüş gibi olduğunu haber verirken⁸⁶⁷ öldürülenin mü’min veya kâfir olmasını ayırt etmez. Medenî zannedilen Avrupalının, Amerikalının gözünde ise, bir varil petrol, hıristiyan olmayan milyarlarca insandan daha değerlidir. İşte böyleleriyle aynı safta, aynı zihniyet ve aynı paktta olmamak için *“gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil”* diyoruz.⁸⁶⁸

*“Rabbimiz, her şeye yaratılışını verip sonra hidâyet edendir.”*⁸⁶⁹ *“Ne zaman Benden bir “hüdâ” gelir de, kim Benim “hüdâ”ma uyarsa, böyleleri için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir.”*⁸⁷⁰ Yeryüzündeki hayatında insanın önüne iki yol açılmış bulunuyor. Bu yollardan birisi, Allah’a giden yol, diğeri ise, Allah’ın yolu dışındaki sayısız yollar. Allah, yarattığı kullarına karşı son derece merhametli olduğu için, insanlara sürekli olarak “hüdâ”sını göndermiştir. Nitekim “hidâyet” kelimesinin bir anlamı “hediye”dir. Allah’ın insanlara yol göstermesi, onlara hüdâsını göndermesi, bütününü O’nun hediyesidir. İnsana düşen, Allah’ın hediyesini kabul etmektir.

Bu hediye Allah, her insana doğrudan doğruya değil de, aralarından seçtiği elçileri vasıtasıyla gönderir. İblis, dünya hayatının geçimliliğini insan için yegâne amaç haline getirir. Bunun sonucunda, yalnızca tutkuları peşinde koşan ve yeryüzünde fesat çıkaran insanın doğru yolu bulması için Allah, elçilerini gönderir ve onlarla beraber Kitap indirir.

866 5/Mâide, 32

867 5/Mâide, 32

868 M. Toptaş, Şifâ Tefsiri, Cantaş Y., c. 1, s. 75-76

869 20/Tâhâ, 50

870 2/Bakara, 38

Hidâyet İçin Kulun Çabası Gerekir

İnsanın, saptığı yollardan ayrılıp, Allah'ın yoluna girebilmesi için, öncelikle böyle bir zorunluluğu duyması, yani bu yola girmek için çabalaması gerekir. Bu çabalama Allah uğrunda cihaddır. Böyle bir çabanın içinde olan, yani, ya kendi kendilerine, ya da elçilerinin çağrısıyla böyle bir çabanın içine giren insanlara, elçiler getirdikleri Kitab'ın âyetlerini okurlar. Ne ilginçtir ki, elçilere ilk inananlar, şirkin kirlerine bulaşmamış ve şirkin yarattığı ortamdan son derece rahatsızlık duyanlar olmuşlardır. Yani, Kur'an'ın deyişiyle, kulakları bütünüyle sağır, gözleri bütünüyle kör olmamış, bunun sonucunda kalpleri hepten kararmamış, yani, ölmemiş insanlardır bunlar. İnsanı öldüren, kalbi karartan günahlardır. Şirkin her türlü kirlerinin içine bulaşarak, karanlıklar içinde hayaller ve kuruntular üzerinde bir 'bilgi' oluşturan ve bunu gerçek bilgi sanan insanların iman etmesi kolay olmaz. İblis, insanlara yaptıklarını süsler, onlara vaad eder, içlerine kuruntular eker. *"Elbette Senin kullarından belirlenmiş bir pay alacağım" dedi; 'onları mutlaka saptıracağım, boş kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim.'* (İblis) *Onlara vaad eder, ümit verir.*⁸⁷¹ İşte, şeytanın vaa-dine, verdiği ümitlere ve emirlerine bağlanıp, tutkularına kapılan insanlar 'ölmüş' insanlardır. Bunlar, fâsıktırlar, fâcirdirler... Elçilerin getirdiklerine inanmazlar; onları yalanlarlar, iman edenleri de vazgeçirmeye çalışırlar. Onların bu durumuna, Kur'an-ı Kerim'de *"çok uzak bir dalâl"* denir.

İblisin temelde insanlar üzerinde bir hükmü yoktur. O sadece vaad eder; kuruntular ve ümitler verir. Ona uyanlar, aslında tutkularına, arzularına, hevâlarına uyanlardır. Böyleleri, kurdukları dünyalarını sürdürmek için birtakım putlar icat ederler. Bu putlar, bazı şekiller olabildiği gibi, özellikle günümüzde çok yaygın olduğu biçimiyle, aldatıcı birtakım "bilgi"ler, eğlenceler, şarkılar, sporcular, bilim, teknik, sosyal bilgiler, ilerleme, eğitim, medeniyet, kültür, çağdaşlık gibi kelimeler de olabilir. Bunlar, Allah'la ilişki koparılarak değerlendirildiğinde; Allah'ın yolundan sapmış, tutkularına köle olmuş insanların, başkalarını da saptırmak için icat ettikleri putlara dönüşür.⁸⁷²

871 4/Nisâ, 118-120

872 Bak. 14/İbrahim, 35-36; 25/Furkan, 17-18

Öte yandan, şirkin yol açtığı ortamdaki memnun olmayan ve çıkış yolu arayan insanlar dalâl içinde olmalarına rağmen, elçilerin okuduğu âyetlerle, kalplerindeki kirleri gidermeye girişirler, tezkiyeye başlarlar. Bu şekilde arınmaya koyularak hüdaya tabi olmak isteyenlerin bu çabasına “ihtidâ” denilir. (İhtidâ etmediği halde, böyle görünen dönmeler vardır. Sabataycılar da denilen bu dönmeler -avdetiler- 2. Meşrûtiyet döneminde ve T.C’de etkin faaliyetlerde bulunmuşlar, Osmanlı’nın ve müslümanların başını çok ağrıtmışlardır. Özellikle Selanik, dönmeleriyle meşhur idi. Hâlâ Hâriciye’de ve basında dönmelerin ciddi etkinlikleri vardır.) İhtidânın başlangıcı elçilere ve Allah’tan getirdiklerine inanmak ve okudukları âyetlerle kalplerini arıtma uğraşısı içine girmektir. “Eğer sizin iman ettiğiniz gibi iman ettilerse, şüphe yok, ihtidâ etmişlerdir.”⁸⁷³ “Eğer müslüman olup teslim olmuşlarsa, şüphe yok, ihtidâ etmişlerdir.”⁸⁷⁴ Beri taraftan, elçilerin çağrılarına kulak vermiyip uzak bir dalâl içinde olanların peşinden gidenlerin, kendilerini dalâlete sürükleyenlere karşı tavırları şöyle anlatılır: “Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün, “keşke” derler, Allah’a itaat etseydik, Rasûle itaat etseydik! Rabbimiz, doğrusu biz efendilerimize, beylerimize ve büyüklerimize itaat ettik de, onlar yolu saptırdılar.”⁸⁷⁵

Kalplerini arıtanlar; Allah’a yapışır, Rasûllerin öğretilerine kulak verir ve bu öğretiler üzerinde gitmeye, hayatlarını sürdürmeye çalışırlarsa, Allah da onların hidâyetini artırır, onları sırât-ı müstakimde sâbitleştirir. “Allah, İhtidâ edenlerin hidâyetlerini artırdı ve onlara takvâlarını verdi.”⁸⁷⁶ İhtidâlarında sâbit olup, imanlarından dönmeyenler ve sâlih amellerde bulunanların sonunda kalpleri de hidâyete erer. Kalp hidâyete erince, insan bütünüyle hüdaya ulaşmış, yani artık tam anlamıyla hidâyet bulmuş demektir. “Kim Allah’a iman ederse, Allah kalbini hidâyete erdirir.”⁸⁷⁷

Allah’ın hidâyete erdirdiği insanlar, yine İblis’in iğvâlarına kapılıp dalâlete düşebilirler. Dalâlet, doğru yoldan her türlü sapmayı içine alır; İster bilerek, ister bilmeyerek, ister unutarak, ister kasten olsun. Sırât-ı müstakimde olmamak veya sırât-ı müstakimi bilmemek de dalâlettir.

873 2/Bakara, 137

874 3/Âl-i İmran, 20

875 33/Ahzab, 66-67) (Ayrıca bak. 7/A’raf, 38-39

876 47/Muhammed, 17

877 64/Teğâbün, 11

Kur'an, hidâyetin Allah'ın elinde olduğunu, Allah'ın hidâyet vermediğine kimsenin hidâyet veremeyeceğini, eğer Allah dileseydi herkesin hidâyet üzere olacağını söylemektedir.⁸⁷⁸ Kişinin bâtil yolu bırakıp, hidâyete yönelmesi, Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ve yardımı ile olur. *"De ki: Ey insanlar, size Rabbiniz tarafından bir hak geldi. Kim ihtidâ eder, doğru yola giderse, kendi lehine doğru yola gitmiş olur. Kim de dalâlet içinde olursa, saparsa; kendi aleyhine sapsa olur. Ben üzerinize vekil değilim."*⁸⁷⁹ *"Allah kimi saptırırsa, artık onu hidâyete, doğru yola sevk edecek hiçbir kimse bulunmaz."*⁸⁸⁰

Hidâyet, öncelikle Allah'tandır ve tek hidâyet edici O'dur. Fakat Rasûller Allah'ın hidâyetiyle hidâyet edici, yani insanları Allah'ın yoluna yönelticidirler. Bu yönelişi tam bir hidâyet üzerinde oluşturma çevirmek yine Allah'ın elindedir. Peygamber ne kadar isterse istesin, insanlara hidâyet veremez. Allah'ın izniyle insanlar hidâyete erer veya sapıklıkta devam eder. Aynı şekilde İblis de insanlara vesvese vererek, emrederek, kuruntular ve ümitler içinde yürüterek onları dalâlete çağırır. Ama, yine, insanı sapıklığa iten Allah'tır; yani, nihai belirleyici O'dur. İnsansa iradesini kullanarak sapar; yani Allah, İblisin vaadlerine kanarak, tutkularına esir olan insanları, kendileri istedikleri ve o yöne yöneldikleri için saptırır. İnsanları doğruya yönelten, yani hidâyete götüren imamlar olarak Rasûller göndermesi, temelde yine Allah'ın hidâyet etmesi olduğu gibi, İblisle de saptırması, yine Allah'ın saptırmasıdır; yani, Allah insanın gerek hidâyete ermesi, gerekse sapması için gerekli her türlü şartı yaratır; sonra, hidâyete ermeğe çabalayan insanları hidâyete ulaştırır; sapıklıkta ısrar edenleri de kendi hallerine bırakır:

*"Onları (elçileri) emrimizle hidâyete götüren imamlar kıldık."*⁸⁸¹

*"Muhakkak sen, sırât-ı müstakîme ihtidâ ettirirsin."*⁸⁸² Buna karşılık;

*"Muhakkak sen, sevdiğine hidâyet edemezsin. Ancak Allah dilediğine hidâyet eder."*⁸⁸³

878 Örnek olarak bak. 6/En'am, 149; 16/Nahl, 9, 93; 7/A'râf, 30; 13/Ra'd, 31; 4/Nisâ, 88; 28/Kasas, 56; 42/Şûrâ, 52; 18/Kehf, 17; 39/Zümer, 37; 2/Bakara, 142, 213, 272; 10/Yûnus, 25; 14/İbrahim, 4...

879 10/Yûnus, 108

880 13/Ra'd, 33

881 21/Enbiyâ, 73

882 42/Şûrâ, 52

883 28/Kasas, 56

“Sen, görmüyorsa, körlere hidâyet mi vereceksin?”⁸⁸⁴

“Yeryüzündekilerin çoğuna itaat edersen, seni Allah’ın yolundan saptırırılar.”⁸⁸⁵

Dalâlet, “an” harf-i cerriyle kullanıldığında “yitmek, yok olup gitmek” anlamlarına gelir. Kâfirlerin dünya hayatındaki amelleri, küfürleri, iftiraları, hepsi âhirette kendilerinden sıyrılıp gidecektir. Böylece onların hiçbir değerlerinin olmadığı anlaşılabilecek ve kendilerine hiçbir bakıma yarar getirmeyecek, tam tersine zarar verecektir. Dünya hayatında Allah’a koştukları eşler de, aynı şekilde kendilerinden kaybolup gidecektir: “Uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitti.”⁸⁸⁶

Kur’an’ı başından başlayarak okuyan kimsenin, Yüce Allah’tan ilk isteği hidâyettir. Bu isteğe cevap da, ardından verilmektedir: Hidâyeti isteyeneye “işte Kur’an!”⁸⁸⁷ denilmektedir. Dosdoğru yol, hidâyet Kur’an yoludur.

Hidâyette Kulun Rolü

Kur’an’ın tamamını dikkatlice okumayanlar yüzeysel bir bakış açısıyla kaderci bir anlayışa kapılır ve hidâyetin, kişinin hiçbir etkisi olmadan, tamamen Allah tarafından takdir edildiğini zannederler. Kuşkusuz Allah’a inanan her mü’min Allah’ın iradesinin her türlü iradenin üstünde olduğuna; Allah’ın dilemesinin önünde hiçbir engel bulunamayacağına kesin olarak inanır. İnsan da diğer yaratıklar da Allah’a muhtaçtırlar. Yaratıkların, kendilerinden kaynaklanan hiçbir şeyi yoktur. Organları da, fiilleri de, yararlandığı şeylerin hepsi de Allah tarafından yaratılmıştır. Hidâyeti de veren O’dur. Ancak, hidâyeti dileyen bir kimseye Allah engel olur ve onu sapıklıkta kalmaya zorlar mı? Ya da hidâyeti bulmak istemeyeni Allah zorla hidâyete sürükler mi?

Daha açık bir ifade ile, Yüce Allah, kulları arasında ayırım yaparak kimilerini kayırır ve kimilerini cezâlandırmak için başka şeylere yönelir mi? Allah’ın dilemesinin önünde hiçbir engel olamayacağına kesin olarak ina-

884 10/Yûnus, 43

885 6/En’âm, 116

886 6/En’âm, 24; 10/Yûnus, 30; A. Ünal, Kur’an’da Temel Kavramlar, Kırkambar Y., s. 141-142

887 2/Bakara, 2

nan mü'min, durup dururken Allah'ın, kulları arasında bir ayırım yapmadığına; O'nun âdil olduğuna da kesin olarak inanır. *“Kim yararlı iş işlerse kendi lehinedir; kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara karşı zâlim değildir.”*⁸⁸⁸ *“Bu, yaptığınızın karşılığıdır. Yoksa Allah, kullara asla zulmetmez.”*⁸⁸⁹

Aslında Allah, hidâyeti, bir bakıma yaratılışla iç içe ve her bir canlıya kendisine özgü bir tarzda vermiştir. “O, her şeyi ölçüyle yapıp, yol göstermiştir.”⁸⁹⁰ Böylece her canlının kendine has yolda ilerlemesiyle, kâinatın sistemi bozulmadan devam etmektedir. İnsana gelince, o diğer canlılardan daha farklı bir konumdadır. Çünkü Allah, ona bir değil; iki yol göstermiş ve onu irâde hürriyeti içerisinde imtihan etmek istemiştir: *“Biz ona eğri ve doğru iki yol göstermedik mi?”*⁸⁹¹

Böyle geniş bir serbestliğe sahip olan insan soyunun, doğru yolu çeşitli sebeplerle bulanık görmesi ya da yolunu şaşırması tehlikesine karşı -ki bu, insanlık tarihi boyunca sürekli vuku bulmuştur.- Allah sürekli elçiler göndererek kendi doğru yolunu, yönünü insanlığa göstermiştir. İnsanlar ise elçilerle gelen bu yol pusulasına karşı olan tavırlarına göre; ya doğru yolda, ya da yanlış/eğri yolda hayatlarını tüketmektedirler. Bu durum, yeryüzü sisteminin Allah tarafından alabora edilip ortadan kaldırılacağı ve yerine bu dünyadaki yol tercihinin cevabını oluşturan yeni bir düzen oturtulacağı Kıyâmet saatine kadar da devam edecektir. Çünkü Allah insanları bu konuda serbest bırakmıştır. Aksi takdirde insanın diğer varlıklarla farkı kalmazdı. *“Bize düşen, yalnızca yol göstermektir.”*⁸⁹²

Kur'an'ın insanlara verdiği en büyük ders tevhiddir. Tevhid, yâni Allah'ın birliği... Ne zâtında, ne sıfatlarında, ne mülkünde ne icraatında ortığı bulunmaması. Kur'an'ın bu dersini dinleyenler, putları bırakmış Allah'a dönmüş, teslisi (üç ilâh safsatasını) atıp tevhide ermişlerdir.

Fâtîha'nın ilk âyetinde “Allah'ın bütün âlemlerin Rabbi” olduğu haber verilir. Sema ve arz birer âlem olduğu gibi, dünya ve âhiret, gece ve gündüz, canlılar ve cansızlar da ayrı birer âlem... Keza, her bir insan, hayvan ve bitki

888 41/Fussilet, 46

889 3/Âl-i İmran, 82

890 87/A'lâ, 3

891 90/Beled, 10

892 92/Leyl, 2; Kur'an Okulu 2, Hanif Y. s. 92

de birer küçük âlem. Bütün bu âlemlerin başlangıçlarını, ilk tohumlarını yaratan ve onları rahmet ve hikmetiyle, irâde ve kudretiyle safha safha terakki ettirerek son ve mükemmel şekline erdiren Allah'tır. Bütün bu âlemler O'nun mülkü olduğu gibi, onlarda cereyan eden her türlü hâdiseyi, ister hayır, ister şer olsun, yaratan da O'dur.

Zeminin yüzünde gece ve gündüzü O yarattığı gibi, gözlerde, uykuyu ve uyanıklığı ve nihayet insan kalbinde dalâlet ve hidâyeti yaratan da O'dur. Zira, O'ndan başka yaratıcı yoktur.

Basar, yâni gözün görmesi gibi, basiret de Allah'ın büyük bir ihsanı. Birincisi ile insanın maddî gözü açılıyor ve insan dağlarla, ovalarla, yıldızlarla münasebet kuruyor. Diğeri ile de insanın kalp gözü açılıyor. Maddî olmayan o göz ile, maddeden münezze olan Allah'ın varlığı görülüyor ve O'na iman ediliyor. Ve kalp kâinatı çok gerilerde bırakacak bir vüs'ate, bir genişliğe kavuşuyor.

İşte, gözde görmeyi yaratmak Allah'a mahsus olduğu gibi, kalpte imanı ve hidâyeti yaratmak da yine O'na mahsus. O halde Allah'ın dilediğine hidâyet vereceğine dair âyetleri okurken, öncelikle meselenin tevhid yönünü dikkate alacak, her hayır gibi hidâyetin de O'nun elinde olduğuna iman edeceğiz.

*“Doğrusu, lütuf muhakkak Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Ve Allah Vâsi'dir, Alim'dir.”*⁸⁹³ Âyetin sonunda Vâsi' ve Alim isimlerinin zikredilmesi ne kadar mânâlıdır. Evet, Allah Vâsi'... Yâni O'nun rahmeti, ilmi, inâyeti insan idrâkinin kavrayamayacağı kadar geniş ve her şeyi kaplamış... Ve O, her şeyi hakkıyla bilen mutlak Alim. Öyle ise lütuf, ihsanı, keremi ve hidâyeti kime vereceğini O bilir. Bu veriş rastgele değil, bir ilim ve hikmet iledir. Bu hakikati ders veren bir diğer âyet: *“Doğrusu sen sevdiğine hidâyet veremezsin. Fakat Allah kimi dilerse ona hidâyet verir. Ve hidâyete erecekleri en iyi O bilir.”*⁸⁹⁴

Evet, bizim başka varlıklar hakkındaki bilğimiz çok sınırlı... Canlı ve cansız her şey bütün faaliyetlerini Allah'ın ilim ve murakabesi altında sürdürüyor. Şu uçan kuşu seyredelim. Kim bilir yuvasından nasıl bir his ile

893 3/Âl-i İmrân, 73

894 28/Kasas, 56

ayrılmıştı... Şimdi havada süzülürken nasıl bir zevk ve huzur duyuyor? Uçuşan diğer kuşları hangi gözle seyrediyor? Yerdeki binaları, insanları, arabaları nasıl değerlendiriyor? Acaba karnı ne derece tok yahut aç? Akşam yaklaşınca, yuvasına doğru yol alırken hangi hislerle dolu olacak? Yuva yaptığı çatıyı gördüğünde içinden neler geçecek? O günkü mesaisini bitirmiş, diğer kuşlarla havada son birkaç tur daha atarken o küçük ve temiz kalbi nasıl bir hazla dolacak? Bunlar ve benzeri nice haller o kuşun ruhunu sarmış durumda. O, kendi iç âleminin bütün incelikleri ile ancak ve ancak Yaratıcısı'nın, Rabbinin nazarı, himayesi, rahmeti ve murakabesi altında...

Bir ceylan, bir kelebek, bir karınca bu kuştan farklı mı? Her biri kendi âleminde ayrı bir ömür sürmekte... Bedeni, kâinatla irtibat kurarken, ruhu ve hissiyatı, bilemeyeceğimiz bir keyfiyetle, Allah'a teveccüh ve tevekkül etmekte...

Bir de şu taksi şoförünü düşünelim. Kim bilir nereye gidiyor? Hangi derdin sahibi? Hangi hedef için yanıp tutuşuyor? İleride neler almayı plânlıyor? Yoksa sürdüğü arabanın taksitlerinin çilesini mi çekmekte? Beden sıhhati nasıl? Ruh huzuru ne âlemde? Düşkünlere karşı kalbi katı mı, yumuşak mı? Rabbine teveccühü ne derece? Nefsine ne ölçüde güveniyor? İnsan durmadan düşündüğüne göre, geçmiş günlerde neler düşündü ve şu anda ne düşünüyor?

İşte meçhûlümüz olan böyle sayısız meseleler onun hususî dünyasını meydana getirir. Biz o dünyanın cahiliyiz, Allah ise mâliki ve âlimi.

İşte kullarını böyle her halleri ile bilen Allah, hidâyete erecekleri de en iyi Kendisinin bileceğini yukarıdaki âyetle haber veriyor.

Hidâyet ve dalâletle İlgili âyet-i kerimeler bir yönüyle de mü'minin ruh terbiyesi ile ilgili... Bilindiği gibi mü'minin ruhu havf ve recâ (korku ile ümit) sınırları arasında terakkisini sürdürür. Bu sınırları tecavüz ettiğinde zarara düşer yahut mahvolur. Havf, Allah'tan korkma, O'nun azabından kendini kesin şekilde emin bilmeme hâli... Recâ ise, Allah'ın rahmetinden daima ümitvar olma, günahlarının O'nun affını hiçbir zaman aşamayacağına düşünerek yeise, ümitsizliğe düşmeme durumu.

Kur'ân-ı Kerim, "Allah'ın dilediğini dalâlete götürebileceğini" beyan etmekle mü'mine, yaptığı iyi amellerle övünmemesini ve onlara güvenme-

mesini öğüt verir. Diğer taraftan, kötü halleri ve günahları için de yeise düşmemesini, “Allah’ın dilediğini hidâyete/doğru yola sevk edebileceğini” hatırlatır.

Konunun bir de kader yönü var. Ona da kısaca temas edelim: Bir âyet meali: *“Bir de müşrikler (Allah’a eş koşanlar) dediler ki: Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık. Ve O’nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Buna karşı peygamberin vazifesi ancak açık bir tebliğ değil mi?”*⁸⁹⁵

“Her şeyin kader ile takdir edildiği” bir hakikat. Ama, bu takdir edilenlerden birisi de insana cüz’î irâde verilmesi ve onun emir ve yasakları işlemekte serbest bırakılması... Bu da bir takdir... Buna göre, insan ister İbadet etsin, ister isyan yolunu tutsun, her İki halde de kader dairesi içinde... Bu incelik, çoğu zaman gözden kaçıyor yahut yeterince anlaşılmıyor.

Cenâb-ı Hak, taşların cansız, bitkilerin yarı canlı olmalarını dilemiş; hayvanlar âlemini ise his dünyasına kavuşturmuş. Bunların hepsi kader dairesinde... İnsana gelince, onu mahrukatı içinde en güzel şekilde yaratmış... Ona akıl, kalp, vicdan gibi nice ihsanlarda bulunmuş ve onu bir imtihana tâbi tutmuş... Kendisine birtakım emirlerde bulunmuş ve önüne bir takım yasaklar koymuş. İnsanı bu emir ve yasaklara uyup uymamakta serbest bırakmış. Dilemiş ki, bu hürriyet içinde, gaflete dalmayan ve Rabbini unutmayan kullarına, meleklerden daha üstün dereceler versin ve onları ebedî saâdetlendirsın. Nefis ve şeytana tâbi olarak Rabbini unutanları ise azabına uğratsın. İşte bu da bir takdirdir. Bu takdire karışmak kula yaraşmaz.

“Allah dikseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi” sorusunu başka sorular da takip eder. Meselâ, “Allah dileseydi bütün cansızları yarıcanlı yapabilirdi” yahut “Allah dileseydi bütün ağaçlara görme, iştme verebilirdi” veya “Allah dileseydi bütün hayvanları akıllı yaratabilirdi” gibi... Elbette, Allah, dileseydi bütün bunları yapabilirdi. Ama dilememiş...

İnsan nevini, hepsi itaat üzere olan meleklerden ayrı bir mahiyette yaratmayı dilemiş ve öyle yaratmış. Müşriklerin iddiasının zikredildiği aynı sûrede şu âyet-i kerime de yer alıyor: *“Allah dileseydi elbette hepinizi binek ümmet yapardı. Fakat, O dilediğine dalâlet, dilediğine hidâyet verir ve mu-*

*hakkak surette hepiniz bütün yaptıklarınızdan sorumlu tutulacaksınız.*⁸⁹⁶ Bu âyet-i kerimede birçok ders bir arada veriliyor: Allah, insanları melekler gibi bir tek ümmet olarak yaratmayı dilememiş. Allah'ın irâdesi mutlak... Ve insan bütün yaptıklarından sorumlu...

İnsan Allah'ın takdir sahasında ileri geri konuşarak haddini tecavüz edeceğine, kendi irâdesine bırakılan işleri, istikamet üzere yapmaya çalışmalı... Zira, o ancak bunlardan sorumlu...

*“Şüphesiz Allah dilediğini saptırır. Dilediğini de hidâyete eriştirir. (Ey Resulüm) Artık onlara üzümlere kendini harab etme. Allah onların yaptıklarını şüphesiz bilir.”*⁸⁹⁷ Hidâyete erecekleri de dalâlete düşecekleri de en iyi Allah bilir... “Hâdî”, Cenâb-ı Hakk'ın bir ismi. “Hidâyeti yaratan, doğru yolu gösteren ve insanı o yolda muvaffak kılan” mânâsına geliyor...

Taşlara göz takmayan Allah, katı kalplerde de hidâyet yaratmıyor. *“Kalpleri Allah 'ı anmak hususunda katılmış olanlara yazıklar olsun. İşte bunlar apaçık dalâlettedirler (sapıklıktadırlar).”*⁸⁹⁸

Kulun kendi cüz'î irâdesini hayra yahut şerre yöneltmesi ile kalbinde hidâyet yahut dalâlet yaratılıyor. Bu hakikati, hiçbir vesveseye fırsat vermeyecek kadar açıkça ders veren bir âyet-i kerime: *“Muhakkak ki, Allah, bir kavme verdiği, onlar nefislerindeki bozmadıkça, değiştirmez.”*⁸⁹⁹ Bir başka âyet: *“Onlar öyle kimselerdir ki, hidâyet karşılığında dalâleti (sapıklığı) satın almışlardır. Ticaretleri kendilerine bir kazanç sağlamadığı gibi, doğru yolu da bulamamışlardır.”*⁹⁰⁰ Bu âyet-i kerimeden kulun, dalâlete kendi irâdesiyle müşteri olduğunu açıkça anlıyoruz.

Hidâyet ve dalâletle ilgili âyetlerin her birinde bu hakikati görebiliriz. Bunlardan bir kısmını zikredelim:

*“Allah zâlimler topluluğunu hidâyete eriştirmez.”*⁹⁰¹

896 16/Nahl, 93

897 35/Fâtır, 8

898 39/Zümer, 22

899 13/Ra'd, 11

900 2/Bakara, 16

901 2/Bakara, 258

“Allah kâfirler topluluğunu hidâyete eriştirmez.”⁹⁰²

“Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete eriştirmez.”⁹⁰³

Bu üç âyet-i kerimeden kalpte dalâlet yaratılmasının üç sebebini öğreniyoruz. Hepsi de insanın kendi irâdesiyle ilgili: Zulüm, inkâr ve fisk.

Bir diğer âyet-i kerime : “... İnkâr edenler ise, ‘Allah bu misâlle neyi murad etti?’ derler. O, bu misâlle birçoğunu saptırır, birçoğunu da doğru yola getirir. Onunla saptırdığı ancak fâsıklardır ki, onlar Allah’a olan ahitlerini kabulden sonra bozarlar; Allah’ın birleştirilmesini buyurduğu şeyi ayırırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar.”⁹⁰⁴ Bu âyet-i kerimelerden de, dalâlete düşen fâsıkların üç sıfatını öğrenmiş bulunuyoruz.

Hidâyete gelince o, Allah’ın büyük bir İhsanı olmakla beraber, buna mazhar olmak da bazı şartlara bağlı. Bu şartların birincisi:

“Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve müttakilere, Allah’a karşı gelmekten sakınanlara doğru yolu gösteren (hidâyet kaynağı) bir kitaptır.”⁹⁰⁵ âyet-i kerimesiyle “ittika” yâni “Allah’a karşı gelmekten sakınma” olarak beyan ediliyor.

“De ki, hakikaten Allah dilediğini şaşırtıyor, kendisine gönül verene de hidâyet buyuruyor.”⁹⁰⁶ âyetinde de hidâyet için kulun Hakk’a gönül vermesi, cüz’i irâdesini hayra sarfetmesi şart koşuluyor.

Hidâyet ve dalâlete dair bütün âyetler Allah’ın Rahmân ve Rahîm olduğu, Kur’ân-ı Kerim’in muttakilere hidâyet olmak üzere inzal edildiği ve Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderildiği göz önüne alınarak mütalâa edildiğinde, meselenin hiç de itiraza veya istismara elverişli olmadığı açıkça görülecektir.⁹⁰⁷

902 2/Bakara, 264

903 9/Tevbe, 24

904 2/Bakara, 26-27

905 2/Bakara, 2

906 13/Ra’d, 27

907 Alaaddin Başar, Nur’dan Kelimeler, s. 118-125

Hidâyet Türleri

İnsanda üç çeşit hidâyet vardır. Bunlardan birincisi içgüdüdür. Hayatının ilk safhasında sadece içgüdüler ona kılavuzluk eder. İkinci safhada beş duyu devreye girer. Ancak içgüdü hidâyeti de devam eder ve içgüdü yanıltıldığında duyuların hidâyeti onları düzeltir. Üçüncü hidâyet ise, muhakeme, yani akıl hidâyetidir. Akıl, içgüdülerle duyuların yanılgılarını düzeltir ve onlara hakemlik yapar. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran, bu hidâyete sahip olmasıdır. Acaba akıl hidâyeti yanıltıldığında hangi hidâyet insana kılavuzluk eder? Akıl da yanılabılır. Çünkü akıl, insana kılavuzluk ederken ilk iki hidâyetin topladıkları malzemeyi kullanır. Bu sebeple eksik malzeme her zaman için sözkonusu olabilir ve akıl hidâyeti yanılabılır. Ayrıca insan; sevgi, kin ve nefret gibi duygulara da sahiptir ve aklın muhakemesine bunlar olumsuz etkilerde bulunabilirler. İşte bu sırada, yanılmaz ve mutlak doğru olan hidâyet gündeme gelir ki o da “vahiy”dir. Fâtiha sûresinde, kulun Allah’tan istediği hidâyet, işte budur.⁹⁰⁸

Kur’an’ın bizden istediği, peygamberlerin kişiliğinde örneklenen hidâyeti izlememizdir. Peygamberler ve onların tebliğatı hidâyettir.⁹⁰⁹ Peygamberlerde örneklenen hidâyeti elde etmenin bir niyet ve gayret ürünü olduğu da Kur’an tarafından beyan ediliyor.⁹¹⁰

Cihad ve Tebliğ; Başkasının Hidâyeti İçin Çalışmak

Hidâyeti bulup o yolda yürüyen insanın, başkalarına bu hidâyeti ulaştırmak istememesi, elinde bulunan imkân ve fırsatları değerlendirmemesi, bir insanlık suçudur, büyük bir cinâyettir. Komşumuzun evi yanarken, yangını söndürme gücümüz olduğu halde seyirci kalmak ne ise; hatta ondan da daha kötüdür, cehenneme aday inanç ve yaşayışlara tepkisiz ve pasif bir seyirci kalmak. Hidâyete dâvet etmediğimiz yakınlarımız ve ilişkide olduğumuz insanlar, yarın yakamıza yapışıp bizden dâvâcı olabilirler endişesi ile, başkalarına mesajı ulaştırmaya çalışmak zorundayız.⁹¹¹

908 Sait Şimşek, Fâtiha Sûresi ve Türkçe Namaz, Beyan Y., s. 56 vd.

909 21/Enbiyâ, 73; 17/İsrâ, 9; 2/Bakara, 185; 3/Âl-i İmran, 41, 138; 5/Mâide, 44, 46; 6/En’âm, 91, 154; 7/A’râf, 154; 10/Yûnus, 57...

910 29/Ankebût, 69

911 bak. 33/Ahzâb, 67

İslâm'ın hidâyet yolunu gizleyip açıklamayanlar, Kur'an'da şöyle uyarılır: *“İndirdiğimiz delilleri ve hidâyeti, biz insanlara Kitapta açıkladıktan sonra onları gizleyenlere, işte onlara, Allah lânet eder. Hem de bütün lânet edebilenler lânetler. Ancak, tevbe edip kendilerini düzelten ve Allah'ın indirdiğini açıklayanlar müstesnâ. İşte onların tevbelerini kabul ederim. Ben, tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet ederim.”*⁹¹²

Hidâyet İçin Gerekli Şartlar, Hidâyete Lâayık Olmak

Kimlerin doğru yolu bulduğu, kimlerin de yolu kaybedip şaşırınlar olduğu sorusu, bizim için önemli olmalıdır. Cevabını âyetlerden bulalım: *“Allah, insanların bir bölümünü doğru yoluna erıştirdi. Fakat bir kısmı da şaşırması/sapıklığı hak etti. Çünkü bunlar, saptırıcıları Allah'tan başka veli edinmişler ve kendilerini doğru yolu bulmuş sanmışlardı.”*⁹¹³ Bu âyette dikkati çeken nazik bir nokta var; o da, insanların bulundukları yolun doğru ya da eğriliği hakkında yanılabilirleridir. Bu konuda yegâne ölçünün Allah tarafından belirlendiği, dolayısıyla ancak Allah'a; yani O'nun indirdiklerine uymakla bu problemi çözebilecekleri gerçeğidir. Buna da, tahmin etmekle değil; görüp duyduklarını, bildiklerini tahkik ederek, doğruyu, güzeli arayıp tâbi olmakla ulaşılabileceğini Rabbimiz bildiriyor: *“Sözünü dinleyip de en güzeline uyanlar, işte onlar Allah'ın kendisine yol gösterdiği kimselerdir ve onlar, temiz akıl sahipleridir.”*⁹¹⁴ Bir de bunun karşısına bakalım: *“Onlar sadece zanna ve nefislerinin arzusuna, canlarının istediğine uyarlar; oysa, andolsun ki onlara Rablerinden hidâyet edici, yol gösterici gelmiştir.”*⁹¹⁵ *“Hevâ ve hevesini ilâh edinen, bir ilim üzerine (bilgisi olduğu halde) Allah'ın dalâlet-te, şaşkınlıkta bıraktığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Artık onu Allah'tan başka kim yola getirebilir? Siz, yine de öğüt alıp düşünmüyor musunuz?”*⁹¹⁶

912 2/Bakara, 159-160

913 7/A'râf, 30

914 39/Zümer, 18

915 53/Necm, 23

916 45/Câsiye, 23

Allah'ın hidâyet verdiği kimseler de şunlardır: “Allah, kendi rızâsını gözetenleri onunla (Kur'an'la) kurtuluş yollarına ulaştırır. Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve yol gösterir.”⁹¹⁷ “Bunlar, namaz kılan, zekât veren ve âhirete de tam olarak iman eden mü'minlere yol gösterici kılavuz ve müjdedir.”⁹¹⁸ “İman edenleri ve sâlih amel işleyenleri, imanlarına karşılık Rableri doğru yola eriştirir.”⁹¹⁹ “Güven, iman edip imanlarına zulüm katmayanlarındır. İşte onlar, hidâyete eren, doğru yolu bulanlardır.”⁹²⁰ Dikkat edilecek olursa, Allah'ın hidâyeti insana içten bir güç olarak verilmesine karşılık ilk adım insan tarafından atılmalıdır. Bu tercihe göre Allah, insanı fert ve toplum olarak denemekte, sonuçta ona yol göstermekte, ya da şaşkınlık içinde bırakmaktadır. Burada hidâyet üzerinde ve sapıklık içinde; daha doğrusu hidâyete lâayık olup olmama hakkındaki bilgilerimizi özetleyecek olursak, sapıklık nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

Allah'ın bazı kimselere hidâyeti nasip etmemesinin sebeplerinin başında zulüm gelir. Kur'an, birçok âyetinde “Allah zâlimlere hidâyet nasip etmez.” diyor.⁹²¹ Saptırıcıları veli/dost edindiği halde, kendini doğru yolda sanmak;⁹²² hevâ ve hevesine uymak, zevklerine göre yaşamak;⁹²³ Allah'ı zikirten, anmak, hatırlamak ve düşünmekten yüzçevirmek;⁹²⁴ dünya hayatından başka bir beklentisi olmamak;⁹²⁵ babalarını, atalarını üzerinde bulduğu dini ve din anlayışını körü körüne sürdürmek;⁹²⁶ zâlimlerden ve nankörlerden olmak;⁹²⁷ iman edip peygamberlerin hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr etmek.⁹²⁸ Hidâyetin önündeki engellerden biri de nankörlüktür.⁹²⁹

917 5/Mâide, 16

918 27/Neml, 2

919 10/Yûnus, 9

920 6/En'âm, 82

921 Bak. 3/Âl-i İmran, 86; 5/Mâide 51; 6/En'âm, 144; 9/Tevbe, 19, 109; 28/Kasas, 50; 46/Ahkaf, 10; 61/Saff, 7; 62/Cum'a, 5

922 7/A'râf, 30

923 45/Câsiye, 23

924 59/Haşr, 19

925 2/Bakara, 200

926 2/Bakara, 170

927 3/Âl-i İmran, 86

928 3/Âl-i İmran, 86

929 Bak. 5/Mâide, 67; 9/Tevbe, 37; 16/Nahl, 107; 39/Zümer, 3

Fısk (fâsıklık, yani bozuk, rezil yaşayış) da hidâyete erişmeyi engeller.⁹³⁰ Kur'an, yalancılık ve israfın da hidâyete ulaşmayı engellediğini beyan ediyor.⁹³¹ Şeytana tâbi olmak,⁹³² Peygamber'in yolundan ayrılıp başka yollara uymak,⁹³³ Allah'tan korkup çekineceğine başka varlıklardan korkup çekinmek,⁹³⁴ bütün bunlar hidâyetin engellerindendir.

Bunlara mukabil **hidâyete ermek için gerekli şartlar da şunlardır:** Sözü dinleyip en güzeline, en doğrusuna uymak,⁹³⁵ Allah'ın rızâsını gözetmek,⁹³⁶ Allah'tan gelenleri bir ücret istemeden insanlara duyurmak,⁹³⁷ işlediği hata ve günahlardan dönmek, tevbe etmek,⁹³⁸ Kur'an okumak, Allah'ın âyetlerine uymak,⁹³⁹ iman edip imanına zulüm katmamak,⁹⁴⁰ sâlih amel işlemek, namaz kılmak, zekât vermek,⁹⁴¹ hidâyete yönelmiş olmak,⁹⁴² Allah'tan başkasından korkmamak,⁹⁴³ yalnızca Allah'a teslim olmak,⁹⁴⁴ düşünmek, ibret almak.⁹⁴⁵

Dünyaya geldikten sonra kendi güzel arzularıyla ezeli imanlarında sâbit kalabilmek ve onu kuvvetlendirip nûrunu arttırmak bir kul için dünyada, âhirette verilen nimetlerin en büyüğü ve en kıymetlisidir. Çünkü iman her hayrın köküdür. İman olan kalpte her hayır bulunur. Dünya ve âhiretin mutluluğu da ancak imanla meydana gelir. Bu kimseler, hakkı tanır, hakka saygı gösterir. Hak söze boyun eğer. Haksızlığa ve zulme tahammül etmez. Elinde kuvvet de olsa, teşvik de görse hakkı çiğnemez. Hak ile yaşar, hak ile ölür. Hak'tan geldiği gibi, şaşmadan, sapmadan yine Hak'a gider. İşte Allah'a karşı sözlerinin eri olan hakperest yiğitler bunlardır.

930 bak. 5/Mâide, 108; 61/Saff, 5; 63/Münâfikun, 6

931 bk. 39/Zümer, 3; 40/Mü'min, 28

932 22/Hacc, 4

933 4/Nisâ, 115

934 2/Bakara, 150

935 39/Zümer, 18

936 92/Leyl, 19-20

937 36/Yâsin, 21

938 20/Tâhâ, 82; 122

939 2/Bakara, 150; 4/Nisâ, 174-175

940 6/En'âm, 82

941 27/Neml, 2

942 47/Muhammed, 17; 42/Şûrâ, 13

943 2/Bakara, 150

944 3/Âl-i İmran, 20

945 20/Tâhâ, 128; 10/Yûnus, 43-44; 12/Yusuf, 111, 6/En'âm, 140

Bir kısım insanlar da dünyaya gözlerini açar açmaz etrafında azgınları görür. Çevresini Allah ile ilgisi olmayanlar bürür. Onların Allah'a karşı küf-ran ve isyan hareketlerine bu da alışır. Kendi kötü arzusuyla fitrî imanını terk ediverir. Kazanmak için geldiği dünyada sermayesini de kaybeder. Hak yolundan sapar. Hayatı, dünya yaşayışından ibâret zanneder. Bütün kuvve-tiyle dünyaya tapar, derken bir gün cehennemi boylar. İşte Hak'tan dönen, dalâlet yolunu tutan, Allah'a vermiş olduğu sözünden cayan, nefesine uyan azgınlara sonu da budur.

Bilinmelidir ki, dünyada insanları iyiliğe çağıran hidâyet mürşitleri bulunduğu gibi, kötülükleri süsleyerek iyiliktir diye yutturmaya çalışan şeytanlar da vardır. Aramızda şeytan tabiatlı nice insanlar vardır ki, insanı yoldan çıkarabilirler. Buna karşı melek tabiatlı insanlar da vardır. Bunlar da insanın yolunu Allah'a ve rızâsına çevirirler. Bunlarla tanışıp beraber olabilmek Allah'ın büyük lütfu ve hidâyetidir.⁹⁴⁶

“Taşlara, göz takmayan Allah, katı kalplerde de hidâyeti yaratmıyor.”
“Hidâyet, kalp gözünün açılmasıdır.”

Hidâyet Konusunda Sünettullah (Allah'ın Değişmeyen Kanunu)

“*Sen onların dinlerine uymadıkça yahûdiler de hristiyanlar da senden râzı olmazlar. ‘Asıl doğru yol (hüdâ), Allah'ın yoludur’ de.*”⁹⁴⁷ Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'i (s.a.s.) kendisiyle gönderdiği yol (İslâm) evrensel, sağlam ve dosdoğru olan dindir. Yol demeye elverişli gerçek yol (hidâyet) de odur. Onun ötesinde gerçek doğru yol (hüdâ) yoktur. “*Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra Rasûle karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Ne kötü bir gidiş yeridir orası!*”⁹⁴⁸ Uyulması gereken hak yol, İslâm'dır. Ondan ötesi, terk edilmesi ve varsa sökülüp atılması gereken yoldur. Kim ondan ötesine tutunursa zarar eder. Allah o kimseyi terk ettiği gibi, yardımını da ondan çeker ve o kişi zâlimlerden olur. “*...Sana gelen ilimden sonra eğer onların*

946 A. Osman Tatlısu, a.g.e. s. 250

947 2/Bakara, 120

948 4/Nisâ, 115

arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı olur.”⁹⁴⁹ “Sana gelen ilimlerden sonra onların keyiflerine uyarsan, o takdirde sen mutlaka zâlimlerden olursun.”⁹⁵⁰ Rasûlullah’a “ilim” diye gelen, Allah’ın yolu ve İslâmî emirlerden “şeriat” kıldıklarıdır. Farz-ı muhal, yahûdî ve hıristiyanların heveslerine uysan, o takdirde zâlimlerden olursun. Hitap Rasûlullah’a, maksat ümmetinedir. Bu âyette, bâtıllarında ısrarcı olan hevâ ve heveslerine tâbi olan bâtil ehline korkutma ve tehdit vardır. Mü’minler bilmeliler ki, sağlıklı bir gerekçeyle de olsa, insanların hevâlarına uymak, insanları bâtil tehlikelere düşüren ve Hak yolu terk ettiren büyük bir zulümdür.

“Kimler Benim hidâyetime uyarsa, artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁹⁵¹ Bu âyetin tefsirinde İbn Kesir şöyle der: “Yani kendisiyle kitapların indirildiği, peygamberlerin gönderildiği şeye yönelenlere, âhiret hallerinden karşılaşacaklarında korku; dünya işlerinden kaçırıldıklarına da üzüntü yoktur.” Allah’ın hidâyetiyle yol bulanlar, ne gelecekte korkarlar, ne de kaçırıldıklarına üzülrler. Çünkü hidâyete tâbi olmak, onlara hayırları kazanma yollarını kolaylaştırır, dünya ve âhiret saâdetini vaad eder. İstikameti bu olana, her karşılaşacağı ve her rastladığı yahut kaybettiği kolaylaşır. Çünkü o bilir ki Allah, onun takipçisidir.

“...Benden size hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarsa o, saptamaz ve sıkıntıya düşmez. Ama kim Beni zikirden, hatırlayıp anmaktan yüz çevirirse, onun için dar bir geçim, sıkıntılı bir hayat vardır.”⁹⁵² Hidâyetine/ Kur’an’a tâbi olanlar hakkında Allah’ın âdeti, dünyada rahat bir yaşantıyla (bereketli, bol bir geçim) faydalandırmasıdır. “Erkek veya kadın, mü’min olarak kim sâlih/iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel, hoş bir hayatla yaşatırız. Ve mükâfatlarını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.”⁹⁵³ Allah’ın hidâyetine uyanın durumu, sâlih amel işlemekle beraber mü’minliktir. Yoksa Allah’ın hidâyetine tâbi olmuş sayılmaz. Onun yaşadığı “tertemiz, güzel hayat” ise, herhangi bir sıkıntının olmadığı bir hayattır. Çünkü bu, İbn Kesir’in de tefsirinde dediği gibi, hangi yönden olursa olsun, bütün rahatlık şekillerini kapsar.

949 2/Bakara, 120

950 2/Bakara, 145

951 2/Bakara, 38

952 20/Tâhâ, 123-124

953 16/Nahl, 97

Kaldı ki, sıkıntı, Kur'an'a uyan kimsenin kendisiyle faydalandığı temiz yaşantıya aykırıdır. Öyle ise, "sapma"nın giderilmesi gibi, "sıkıntı" da ondan bu dünyada giderilmiştir. Zira, Allah'ın hidâyetine uyan kimse, O'nun rızâ-sını gözetir. Allah'ın kendisi için taksimine de, azımsamadan kanaat eder. Çünkü o Allah'ın kendisine bahşettiği din nimeti sâyesinde bahtiyardır, mutludur, rahat ve geniş bir yaşantı içindedir. Allah'ın, onu İslâm'la nimetlendirmesinden sonra, onun, dünyaya ve dünyanın geçici metâna/faydasına değil de, Allah'ın yanında olana yönelmesi, eline geçince terk etmeksizin ve kaybedince üzülmeksizin bu hususta hırslı olmaması, kesinlikle onun rahat bir yaşantı ve temiz bir hayat içinde olması demektir.

Allah'ın hidâyetinden yüz çevirenler hakkındaki âdetullah geçim sıkıntısıdır, sıkıntılı bir hayattır. *"Ama kim Beni zikirden, hatırlayıp anmaktan yüz çevirirse, onun için sıkıntılı bir hayat, dar bir geçim vardır."*⁹⁵⁴ Allah'ın zikrinden maksat, O'nun Kur'an'ı ve dini İslâm'dır. Yüz çevirmekten maksat ise Kur'an ve İslâm'ı terk etmek, ona uymamak ve hidâyeti başkasından ummaktır. Allah'ın hidâyetinden yüz çeviren için, dünyada geçim sıkıntısı vardır. Çünkü âyette geçen "dank" kelimesi darlık ve şiddet demektir. Bu da dünyaya ve dünya metânının artmasına şiddetli arzu ve ihtiras, azalmasından korku şeklindedir. Öyle ki, iç huzuru, gönül ferahlığı diye bir şey yoktur. Aksine, hidâyetten, doğru yoldan saptığı için, görünüşte nimet içinde olsa da, dilediğini yiyip dilediğini giyse ve dilediği yerde otursa da göğsü dar ve sıkıntılıdır. Çünkü Allah'ın hidâyeti, kalbini imar etmedikçe saâdeti de rahat bir geçimi de fark edemez. Bu, dünyadaki durum.

Âhiretteki duruma gelince, cezâ konusundaki sünnetullah, Allah'ın âyetlerine ve hidâyetine gözlerini yumduğu için kıyâmet günü kör olarak haşredilecektir. *"Kim Beni zikirden, hatırlayıp anmaktan yüz çevirirse, onun için sıkıntılı bir hayat, dar bir geçim vardır. Kıyâmet günü, onu kör olarak haşrederiz."*⁹⁵⁵ Allah'ın hidâyetinden, âyetlerinden gözünü yuman, onu unutmuş ve terk etmiş demektir. Dünyada Allah'ın âyetlerini görmezlikten geldiği gibi, yaptığına uygun olarak âhirette körlük hali içinde terk edilecektir. Çünkü cezâ, yapılanın cinsinden olur.

Hidâyetinden (Kur'an'dan) yüz çevirene, Allah, şeytanı kendisinden ayrılmayan, kötü amelinin süsleyen, hak yolundan alıkoyan ve ona doğru

954 20/Tâhâ, 124

955 20/Tâhâ, 124

yolda, hidâyet üzere olduğunu telkin eden arkadaş kılar. “Kim Rahmân’ın zikrini görmezlikten gelirse, ona bir şeytanı saldırırız; artık o, onun arkadaş olur. O şeytanlar bunları yoldan çıkardıkları halde bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar.”⁹⁵⁶

“O cennet ehlinin kalplerinde olan haset ve kini çıkarırız. Oturdıkları yerlerin altlarından ırmaklar akar. Şöyle derler: ‘Allah’a hamd olsun ki, bizi hidâyeti ile buna kavuşturdu. Eğer Allah bize hidâyet etmeseydi kendiliğimizden bunun yolunu bulamazdık.’”⁹⁵⁷ Görülüyor ki, hidâyete, doğru yola gitmek için, Allah’ın bize müdâhale etmesi gerekiyor. “Hidâyeti, duâ ve niyazla Allah’tan isteyin. Çünkü hidâyet edici O’dur.”⁹⁵⁸ İbrahim (a.s.): “Rabbim bana hidâyet etmemiş olsaydı, muhakkak sapıklar topluluğundan olacaktım.”⁹⁵⁹ der.

Peygamberimiz’in getirdiği Kur’an’ın bizzat kendisi hidâyet olduğu içindir ki, onun tebliğcisi de rehber oluyor. “Gerçekten bu Kur’an, insanları en doğru yola hidâyet eder, rehberlik eder.”⁹⁶⁰ Peygamberimiz de rehberlik görevinin kendisine Allah tarafından verildiğini ifade etmiştir: “Allah, beni, âlemlere rahmet ve rehber olarak gönderdi.” “Allah’ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ve bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur. Suyu tutar da Allah onunla halkı faydalandırır. Ondan içerler, sulanırlar, ekin ekerler. Bu yağmur, başka bir çeşit toprağa da isâbet eder ki, düz ve kaypaktır. Ne suyu tutar, ne de çayır bitirir. Allah’ın dinini anlayıp da, Allah’ın benimle gönderdiğinden faydalanan ve bunu bilip başkasına bildiren kimseye karşı başını kaldırmayan ve Allah’ın benimle gönderdiği hidâyetini kabul etmeyen kimse böyledir.”⁹⁶¹

“Vallahi, senin hidâyetinle (hidâyete vesile olmanla) bir tek kişiye hidâyet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır.”⁹⁶²

956 43/Zuhuf, 36-37; A. Zeydan, İlahî Kanunların Hikmetleri (Sünnetullah), İhtar Y., s. 44 vd.

957 7/A’raf, 43

958 14/İbrahim, 21

959 6/En’âm, 77

960 17/İsrâ, 9

961 Buhârî, Kitabu’l-İlm 20; Müslim, Fedâil 15

962 Buhârî, Ashâbu’n-Nebi 9; Müslim, Fedâilu’l-Ashâb 34; Ebû Dâvud, İlim 10

Sahâbeler, Peygamberimiz'e müracaat ederek: "Ey Allah'ın Rasûlü, Tâiflilerin okları bizi yaralayıp parçaladı. Aleyhlerine Allah'a bir bedduâda bulunuverseniz!" dediler. Rasûlullah (s.a.s.): "*Allah'ım Tâiflilere hidâyet ver!*"⁹⁶³ buyurdular.

Arayıp yönelmek bizden; yolu gösterip istikametimizde yardım Rabbi-mizdendir. "*Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz. Allah, şüphesiz iyi davrananlarla beraberdir.*"⁹⁶⁴ "*İhdinâ's-sırata'l müstakim: Bizi dosdoğru yola ilet*"⁹⁶⁵

Allah Teâlâ, irâde-i cüz'iyyesini hidâyete, hak yola dönmek için kullanan ve iyi hal gösteren kullarına hidâyeti, aydınlık yolu gösterir. **Bir kimse, hidâyeti Yüce Allah'tan istemeli ve bu hali ömür boyu korumak için, sâlih amel işlemelidir.**

"Rabbim Allah'tır" de, sonra dosdoğru ol;

Sırât-ı müstakîmdir, budur en doğru yol.

- 6-7. ÂYETLER -

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

değil: الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ nimet verdiklerinin : الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ yoluna :
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ve sapanlarınkine : وَلَا الضَّالِّينَ : gazaba uğrayanların : صِرَاطَ

"Bize sırât-ı müstakîmi/dosdoğru yolu hidâyet et/göster. Kendilerine nimet verdiklerin kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve dalâlettekilerin/sapmışların yolunu değil!" (1/Fâtiha, 6-7)

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

963 Tirmizî, Menâkıb, hadis no: 3937

964 29/Ankebut, 69

965 1/Fâtiha, 6

Kendilerine nimet vererek lütuf ve ikramda bulundukların yoluna, Kur'an'ın diğer bir âyetinde belirtildiği gibi; peygamberlerin, sıddıkların, şehidler ve sâlihlerin yoluna (bizi ulaştır). Kendilerine nimet verilen kimseler hakkında şöyle buyrulur:

وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

“Ve onları sırât-ı müstakîme/dosdoğru bir yola ilettirdik. Kim Allah’a ve Peygamberi’ne itaat ederse, işte onlar Allah’ın nimetine eriştiirdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle birlikte dirler. Ne iyi arkadaş ır onlar. Bu, Allah’ın büyük lütfudur.”⁹⁶⁶

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Gazaba uğrayanların ve dalâlette olan/sapanların yoluna değil. Nimet kelimesi ve bunun kökü olan “n a m” kökü, değişik kullanımlarla Kur’an’da toplam 144 yerde geçer. Mağdûb kelimesi ise Kur’an’da sadece Fâtiha sûresinde geçer. Ama bu kelimenin kökü olan “ğ d b” değişik kullanımlarla toplam 24 yerde zikredilir. Dalâlet kelimesinin kökü “d l l” ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de toplam 188 yerde geçer.

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

Sırât-ı müstakîm/Dosdoğru yol

Kur’an-ı Kerim’de 32 âyette geçen⁹⁶⁷ bu tamlama, yol anlamındaki sırât’la; doğru, sapmaz, şaşırtmaz anlamındaki müstakîm kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Kur’an’ın, hedefe götürücü ve erdirici yol olarak gördüğü yol, sırât’tır. Sırât, lügatta cadde, anayol, işlek ve büyük yol anlamına gelir (Sırât kelimesi, değişik kullanımlarla Kur’an’da toplam 45 defa zikredilir). “Es-sırât”: “Allah’ın yolu” demektir. Müstakîm ise, hiçbir yerinde meyil ve eğrilik bulunmayan, dümdüz ve dosdoğru demektir.

966 4/Nisâ, 68-69

967 Sırât-ı Müstakîm İfâdesinin Geçtiği Âyet-i Kerimler (Toplam 32 Yerde:) 1/Fâtiha, 6; 2/Bakara, 142, 212; 3/Al-i İmran, 51, 101; 4/Nisâ, 68, 175; 5/Mâide, 16; 6/En’âm, 39, 87, 126, 153, 161; 7/A’râf, 16; 10/Yûnus, 25; 11/Hûd, 56; 15/Hicr, 41; 16/Nahl, 76, 121; 19/Meryem, 36; 22/Hacc, 54; 23/Mü’minun, 73; 24/Nûr, 46; 36/Yâsin, 4, 61; 37/Sâffât, 118; 42/Şûrâ, 52; 43/Zuhuf, 43, 61, 64; 48/Fetih, 2, 20; 67/Mülk, 22.

Sırât-ı müstakîm: Dosdoğru olan yol anlamındadır. Sırât-ı müstakîm (doğru yol): İki nokta arasındaki en kısa çizgiye denir. Dünya noktasından Cennet noktasına en kısa yoldan eğilip bükülmeden, yalpalamadan gidilecek yolun adıdır.

İstikamet ve Sırât-ı Müstakîm

İstikamet: Hangi yaşta ve hangi seviyede olursak olalım, hiç birimiz aldanmaktan veya aldatılmaktan hoşlanmayız. Bu sebeple her insan, kendi idrâki ölçüsünde doğru ve doğruluktan yanadır. Hayatlarını yalan, hile ve sahtekârlık üzerine kurmuş olan kimseler dahi, suç ortakları ile olan münasebetlerinde menfaatleri icabı, doğruluğa büyük değer verirler.

Evet, ama doğruluk nedir? İslâm kültüründe insanî ve ahlâkî yaşayışa esas olan doğruluğun zirvesi, **istikamettir**. “İstikamet”i; Arapçadaki kökü “kavm” veya “kıyâm” ve aynı kökten türemiş olan “kaaîm” ile birlikte mütâlaa etmeliyiz. “Kavm”, “kıyâm”: Ayak üzere kalkıp durmak, bir işe başlamak, doğru ve mütedil olmak, zulme karşı ayaklanmak anlamına gelir. “Kaaîm”: Ayakta duran, bir nesne üzerine sâbit ve devamlı olan demektir. Bu kelimelerle irtibatı olan “istikamet” ise; doğru ve mütedil olmak, bir nesneye baha ve kıymet takdir ve tayin eylemek mânâlarına gelir.

İstikamet kelimesini türemiş olduğu kelimelerle, bunların ihtivâ ettiği mânâları mantıkî bir sıra içinde şöyle özetleyebiliriz:

1- Dilimizde kısaca “doğruluk” diye bilinen “istikamet” kelimesinin lügat mânâlarından biri; herhangi bir şeyin değerini, kıymetini en iyi ve en doğru şekilde takdir ve tayin etmektir. Buna göre, doğrulukta istikamet seviyesine erişmek isteyen bir kimsenin önce, doğruluğun ne olduğunu anlaması, sonra da, ona kıymet biçecek ölçüde, imanla desteklenmiş bir akl-ı selime sahip olması gerekir. İmanla desteklenmiş akıl diyoruz; zira, kendisini ve kâinatı yaratanı idrâk edememiş, değer hükümlerini kazanamamış bir akıl, beşerî ihtiras ve menfaatlerin kuklası olmaktan başka ne işe yarar!?

2- “İstikamet” kelimesinin kökünde; ayağa kalkıp durmak ve bir işe başlamak mânâları da vardır. Bu iki anlamı birincisi ile telif edersek; istikamet sahibi olmak isteyen kimse, önce onun değerini kavramalı, sonra da

karar verip idrâk ettiğini günlük hayatında yaşama gayreti içine girmelidir, diyebiliriz. Zira yaşanarak hal edilmeyen değerler, birer fantezi olmaktan öteye geçemezler.

3- “İstikamet”e esas olan mânâlardan biri de; sebat ve devamdır. Böyle bir değere tâlip olan insanın, asla doğruluktan ayrılmaması ve önüne çıkacak zorlu engellere rağmen, istikametın gereklerini yerine getirmede sebat-kâr ve devamlı olması lâzımdır. Aksi takdirde hedefine nasıl ulaşır?

4- “İstikamet”in en güçlü mânâsı; doğru olmaktır. Ancak, bu müstesnâ değere esas olan doğruluk, herkesin kendi idrâkine bağlı kalmamalı; iman, ahlâk, vicdan ve akl-ı selime muvâfık olmalıdır. Zira bu seviyeye erişmemiş bir doğruluk anlayışı, sadece fikirde ve sözde kalır, davranış haline gelemmez.

5- Sözlüklerde “istikamet” tarif edilirken, doğruluktan hemen sonra “mütedil olmak” mânâsının zikredilmiş olması da son derece mühimdir. Bu, itidalsiz bir istikametın kemâle erişemeyeceğine işarettir. O halde, itidalle bağdaşmayan ifrat-tefrit, şiddet ve taassuptan yakasını kurtarıp “her şeyin hayırlısı, ortasıdır” fehvâsınca orta yolu bulamayan bir insan, ne kadar doğru olsa da, istikamet zirvesine yükselemez, diyebiliriz.

6- Türkçede “istikamet”; doğrultu, yön mânâsına da kullanılmaktadır. Meselâ, cihadda askerlere; “istikamet, karşı tepeler!” veya benzeri bir ifadeyle, yön ve hedef tâyin edilmesi gerekir. İstikamet gösterilmeden hücumla kaldırılacak birlikler, kısa zamanda dağılır ve hücum gücünden çok şey kaybederler. Belki de bu sebepten Cenâb-ı Hak: “...Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. Onun için, hepiniz O’na istikamet edin/yönelin...”⁹⁶⁸ buyurur ve iman eden her insana tek istikamet tâyin eder.

İslâm’da istikametten gâye tevhiiddir. Aksi halde, Allah her yerde mevcut iken; ırkları, dilleri, mizaç ve seviyeleri birbirinden farklı milyonlarca insanın, namazlarında, günde beş kere aynı kıbleye, aynı istikamete yönelmelerinin farz oluşunu nasıl izah edebiliriz? İslâm tefekküründe, kısmen zâhirî olan bu istikametın bir üst derecesi, belki de gâyesi; gönül Kâbemize yöneliş ve bize bizden yakın olan Rabbimizi kendi özümüzde hissedişti. Ancak, bu anlamda bir istikamet, her kişinin değil; er kişinin kârı olsa gerektir.

Nitekim, “O halde (Rasûlüm) sen beraberindeki tevbe edenlerle birlikte, emrolunduğun gibi istikamet et/dosdoğru ol!”⁹⁶⁹ İlâhî hitabına muhâtap olan Rasûlullah Efendimiz, bu âyeti kast ederek: “Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı”⁹⁷⁰ buyurmuşlar. Zira emrolunduğu üzere istikamet etme seviyesi, Allah’a kayıtsız şartsız bir teslimiyetin ifâdesiydi. Öyle ki, bu seviyede Cenâb-ı Hak’tan başkasına meyledilemez ve O’nun emirlerine aykırı bir tercih de yapılamazdı. Şüphesiz, her haliyle istikametın zirvesinde olan Rasûlullah’a: “Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı” dedirtecek kadar zor gelen, İlâhî emrin kendisini ilgilendiren tarafından ziyâde; çok sevdiği ümmetine âit kısmıdır. Zira O, bizi bizden daha iyi tanıyor ve bizim için endişeleniyordu.

Sırât-ı Müstakîm: İslâm kültüründe ilmin gâyesi tevhid; amel ve ibâdetin zirvesi, istikamettir. İstikamete erişenlerin yoluna da **sırât-ı müstakîm** denir. Sözlüklerde sırât, yol, müstakîm de doğru diye belirtilmiştir, ama bu “doğru”yu, düz bir hat olarak düşünemeyiz. Zaten, yuvarlak bir dünya üzerinde böylesine müstakîm bir doğru çizmek de mümkün değildir. O halde, istikametın türediği kök olan “kavm” veya “kıvam” kelimelerinin, “ayağa kalkıp durmak” mânâsından hareketle “müstakîm”e; “aşağıdan yukarıya yükselen doğru”dur, diyebiliriz. Bu durumda sırât-ı müstakîme de; “dünya durağından mânen yükselerek Allah’a ulaşan en doğru ve en kısa yol” mânâsını vermek mümkün olur. Bu anlamda bizi yücelere doğru yükseltmek için Allah’ın gökten uzattığı ipi olan hablullaha/Kur’an’a sımsıkı yapışmak⁹⁷¹ istikamet için, sırât-ı müstakîm için temel şarttır.

Sırât-ı müstakîm, bir zirvedir ve böylesine bir zirveye, elbette ki beşer idrâkiyle ulaşamaz. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de: “Allah kimi dilerse, onu sırât-ı müstakîme iletir”⁹⁷² buyurulmuş ve bu seviyeye ancak, Cenâb-ı Hak’ın lütfuyla erişilebileceği açıkça beyan edilmiştir. O halde ne yapabiliriz, bize düşen nedir? Bu soruların cevabını Fâtiha sûresinde buluyoruz. Bu sûre, farz olan günlük beş vakit namazın her rekâtında okunur. Beş vakit namazda, kırk rekât bulunduğuna göre, günde en az kırk defa okuduğumuz bu sûrede Cenâb-ı Hak, istikamet ve tevhid yolunda mutlaka riâyet edilmesi gereken üç önemli esası, açıkça beyan ediyor:

969 11/Hûd, 112

970 Tirmizi, Tefsir 57

971 3/Âl-i İmrân, 103

972 24/Nûr, 46

Birincisi; bizleri, nefsimiz dâhil her türlü tehlikeden koruyan, hatalarımızı bağışlayan, âlemlerin Rabbi ve hesap gününün mutlak sahibi Allah'a, bahsettiği her türlü nimeti, O'nun rızâsı dâhilinde kullanmak sûretiyle şükretmektir.⁹⁷³

İkincisi; ihtirasların yol açtığı her türlü kulluk ve kölelikten kurtulup; *“Ancak Sana kulluk/ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz”*⁹⁷⁴ diyecek seviyede bir teslimiyettir.

Üçüncü esas; hangi merhale ve makamda olursa olsun, kulun, kendisinde bir varlık görmemesi ve bulunduğu her hali Hak'tan bilip; *“Bizi sırât-ı müstakîme; nimete erdirdiğin kimselerin, gazaba uğramayanların, sapmayanların yoluna eriştir!”*⁹⁷⁵ niyâtından bir an dahi gâfil olmamasıdır.

Bu esaslara sımsıkı sarılıp istikamet etme gayreti içinde olanlar, Kur'ân-ı Kerim'de bakın nasıl müjdeleniyorlar: *“Rabbimiz Allah'tır' deyip de sonra istikamet edenlere, hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.”*⁹⁷⁶

Bu âyette sırât-ı müstakîm; Cenâb-ı Hakk'ın nimete erdirdiği kimsele-
rin, gazaba uğramayanların, sapmayanların yolu olarak târif ediliyor. Aca-
ba, böylesine yüceltilen insanlar kimlerdir?

Bu sorunun cevabını da yine Cenâb-ı Hak'tan öğreniyoruz: *“Allah'a ve Rasûl'e itaat edenler; Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştır.”*⁹⁷⁷

973 1/Fâtiha, 1-4

974 1/Fâtiha, 5

975 1/Fâtiha, 6-7

976 46/Ahkaf, 13

977 4/Nisâ, 69; Hayri Bilecik, Mefhumlardan Tefekküre, Hülbe Y., s. 99 vd.

Kur'an'da Sırât-ı Müstakîm

Kur'an-ı Kerim'de 32 âyetle geçen Sırât-ı müstakîm'in Kur'an'daki öteki isimleri şunlardır: a- Es-sırâtu's seviyy: Düz yol⁹⁷⁸ b- Sevâu's-sırât: Yolun doğrusu⁹⁷⁹ c- Sebîlu'r- Reşâd: Murada erdiren yol. ⁹⁸⁰

Sırât-ı Müstakîm'in Kur'an-ı Kerim'deki zıddı (karşıtı): Sırât-ı cahıym: Cehennem yolu'dur.⁹⁸¹ Kur'an-ı Kerim'de ayrıca ve açıkça bir sırât-ı Cennet'ten söz edilmediğine göre, sırât-ı müstakîm "Cennet yolu" anlamını da taşıyor demektir.

Sırât-ı Müstakîm'in Kur'an-ı Kerim'deki Tanımları

a- İlâhî nimete ermişlerin yolu: *"Bizi doğru yola hidâyet et; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna..."*⁹⁸² Kendilerine Allah'ın nimet verdikleri ise bir başka âyetle meâlen şöyle açıklanmaktadır: *"Allah'a ve Rasûle itaat edenler; Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaşlardır."*⁹⁸³

b- Allah'ın yolu (sırâtullah): *"...Ve elbette sen, doğru yola çağırıyorsun, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın yoluna."*⁹⁸⁴

c- İslâm dini: *"Sen onları doğru bir yola (İslâm'a) çağırıyorsun. Ama âhirete inanmayanlar (bu senin çağırdığın) yol (İslâm'dan) sapıyorlar."*⁹⁸⁵

d- Allah'a kulluk: *"Ey Âdemoğulları, ben size şeytana tapmayın; o, sizin için apaçık bir düşmandır, Bana kulluk edin, bu dosdoğru yoldur (sırât-ı müstakîm) diye bildirmedi mi?"*⁹⁸⁶

978 20/Tâhâ, 135; 19/Meryem, 43

979 38/Sâd, 22

980 7/A'râf, 146; 40/Mü'min, 38, 39

981 37/Sâffât, 23; 4/Nisâ, 168-169

982 1/Fâtiha, 6-7

983 4/Nisâ, 69

984 42/Şûrâ, 52-53

985 23/Mü'minûn, 73-74

986 36/Yâsin, 60-61

e- Sünnetullah: “Allah, kimi doğru yola iletmek isterse, onun göğsünü İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü, (o kimse) göğşe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık kılar. Allah inanmayanları küfür bataklığında bırakır. İşte Rabbinin sırât-ı müstakîmi, dosdoğru yolu budur.”⁹⁸⁷

f- Hz. İbrahim’in dini (Haniflik): “De ki; Rabbim, beni sırât-ı müstakîme (doğru yola) iletti. Dosdoğru dine, Allah’ı birleyen İbrahim’in dinine.”⁹⁸⁸

g- Adâlet: “...Aramızda hak ile hükmet, zulmetme. Bizi yolun ortasına (adâlete) götür.”⁹⁸⁹ “Gerçekten Rabbin, doğru bir yol üzerindedir (O âdildir, katında kimse zulme uğramaz).”⁹⁹⁰

Tefsirlere baktığımızda “es-sırâtul-müstakîm”den maksadın ne olduğu hakkında şu rivâyetleri görürüz: Allah’ın yolu, doğru yol, uygun yol, Allah’ın kitabı, iman ve imana bağlı olan şeyler, İslâm ve İslâm şeriati, Peygamberimiz’in ve ashâbının büyüklerinin yolu, cennet yolu, sırât köprüsü (cehennem köprüsü), ifrat ve tefrit arası mûtedil (dengeli, orta) yol. Âyetle söz konusu edilen doğru yol (sırât-ı müstakîm), hakka ulaştıran yoldur. Hakka ve doğruya ulaştıran yol ise, peygamberlerin yoludur. Bütün peygamberler insanları aynı yola dâvet etmişlerdir. Bu nedenle söz konusu edilen yol ile kast edilenin, Peygamberimizin yolu olduğunu söyleyenler de elbette isâbet etmişlerdir. Müfessirlerden bazıları, bununla Kur’an’ın, bazıları da İslâm’ın kast edildiğini söylemişlerdir. Kuşkusuz İslâm da, Kur’an da Hz. Muhammed (s.a.s.)’in ve kendisinden önceki peygamberlerin yoludur. Bu nedenle bu görüşlerin tümü arasında herhangi bir çelişki ve ihtilâf söz konusu değildir.

Cadde, ana yol, büyük yol anlamlarına gelen “sırât”, İslâm terminolojisinde ayrıca, Cehennem çukurlarının üzerinden geçip Cennet’e uzanan, ‘kıldan ince, kılıçtan keskin’ yol olarak da geçer. Bu yol, yani ‘kıldan ince, kılıçtan keskin’ olan yol, bir bakıma, yalnızca Cehennem çukurlarından geçen değil; insanın dünya hayatına gelişiyle başlayan yoldur. İnsanın, daha doğrusu müminin yeryüzündeki hayatı sıratıdır. Bu hayatı yaşama, sıratı geçmektir.

987 6/En’âm, 125-126

988 6/En’âm, 161

989 31/Sâd, 22

990 11/Hûd, 56

Bu yol, bir yerde Cehenneme uzanırken; bir yerde de Cehennemi aşır Cennete varır. Dosdoğru yol, yani sırât-ı müstakîm tektir. Dünya hayatında insanların bu yol üzere olmaları gerekir. Geniş bir yoldur bu. İnsanların dünya hayatları ve âhiretteki gerçek mutlulukları için her türlü gerekli imkânı ve araç-gereci kendinde barındıran bir yoldur. Fakat bu yol, aynı zamanda ‘kıldan ince, kılıçtan da keskince’ bir yoldur. Allah elinden tutmazsa insan, her an bu yoldan kayıp bozuk yollara sapabilir. Her adım başında oturmuş kötü yol dâvetçileri vardır. *“Her yolun başına oturup da, tehdit ederek iman edenleri Allah’ın yolundan çevirmeye ve onu eğriltmeye çalışmayın.”*⁹⁹¹

İnsan, her adım başında bu yoldan (sırât-ı müstakîm) sapabilir. Bu bakımdan, bir insan, ömrünün sonuna kadar dosdoğru yolda yürürken, son anlarında kâfir ölebilir. Yine, ömrünün sonuna kadar başka yollardayken, son anlarında dosdoğru olan yola girebilir. Bu bakımdan, peygamberler, örneğin Hz. Yusuf, *“Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihlerle kat”*⁹⁹² diye duâ etmiştir. İşte, ömür boyu Allah’ın yolunda kalabilmek ve özellikle bu yol üzerindeyken can verebilmek için her an Allah’a duâ etmek gerekir: *“Rabbimiz, hidâyete ulaştırdıktan sonra kalplerimizi eğriltme ve katından bize rahmet bağışla.”*⁹⁹³ diye yalvarmak gerekir. *“Ey kalpleri evirip çeviren, kalplerimizi dinin üzerinde sâbit kıl!”*⁹⁹⁴ diye, hem dille, hem davranışlarla niyaz etmek gerekir. İşte, dünya hayatında “sırât-ı müstakîm” üzerinde olan insanlar, ‘kıldan ince, kılıçtan keskince’ yolu geçen insanlar, âhirette de cehennemin üzerindeki “sırât”tan geçip, cennete ulaşacaklardır. Dünya hayatında, Allah’ın yolu dışındaki yollarda yürüyenler; âhirette cehenneme uzanan yola girip, ateşin içinde yuvarlanacaklardır: *“Toplayın o zâlimleri, onların eşlerini ve Allah’ın dışında taptıklarını. Götürün onları cehennemin yolu (sırâtı)na.”*⁹⁹⁵

Çok değişik yollar vardır; kısa, uzun, dar, geniş, eğri, dolambaç, düz, yolcusuna sıkıntı veren, rahat yolculuk sağlayan, hedefe götüren, hedeften uzaklaştıran... Fakat bütün bu yollardan hedefe gitmeye en uygun olanı hiç itirazsız düz (kısa), geniş, rahat ve amaçlanan hedefe götürme özelliklerine sahip olanıdır. Fâtiha’nın bu âyetinde kul, Allah’tan bir istekte bulunur; bir

991 7/A'râf, 86

992 12/Yûsuf, 101

993 3/Âl-i İmran, 8

994 Tirmizi, Kader 7; İbn Mâce, Mukaddime 13

995 37/Saffât, 22-23; Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, Kırkambar Y., s. 129-130

yolcu olarak kendisine dosdoğru yolu göstermesini, böyle bir yola ulaştırmasını ister. Kulun isteği sadece doğru olan herhangi bir yol değildir. Kul, dosdoğru bir yol ister. Yolculuktan amaç, bir yere gitmek değil midir? O halde, kim yolunun dar, uzun, dolambaçlı ve bozuk olmasını ister? Kim varacağı yere gitmeyen veya çıkmaz sokaklar gibi devamı bulunmayan bir yolda yolculuk yapmak ister? Kulun isteğindeki titizliğinin nedeni işte budur. İstenilen yol dosdoğru olan yoldur. Âyetteki ‘yol’dan ne kast edildiğine gelince:

Bazı hadislerde insan bir yolcuya, dünya ise yolculuk sırasında bir süre dinlenmek için oturuhan hana/otele benzetilir. Bu hanın biri giriş, diğeri çıkış için iki kapısı vardır. Dünya hayatı, sonu ebedî geleceğe, yani âhirete çıkan bir yoldan ibârettir. “Sizden her birinize bir şeriat ve bir yol belirledik”⁹⁹⁶ “De ki, şüphesiz Rabbim beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah’ı birleyen İbrâhîm’in dinine ilettiler. O, şirk/ortak koşanlardan değildi.”⁹⁹⁷ Bu ve diğer bazı âyetlerden de anlaşılıyor ki, “yol”dan maksat din, yani inanç ve hayat tarzının dayandığı esaslar ile bu esasların oluşturduğu yaşam şeklinin kendisidir. Bu durumda dosdoğru yola iletme isteğinden, “Beni dinlerin inanç ve hayat tarzlarının en doğrusuna, doğruluğu konusunda hiçbir şüphe taşımayanına sahip ve mensup kıl!” anlamı kastedildiği anlaşılır. Sırât-ı müstakîm; İslâm, Kur’an ve Rasûlullah’ın yolu ve bunların dayanağı Allah’ın bildirdiği vahiydir. Fâtîha sûresinin söz konusu âyetinden, kulun Allah’tan, kendisini Allah tarafından tayin olunan bir hayat tarzına iletmesini istediği anlaşılır. Bu isteğinde ve ısrarında da haklıdır. Çünkü insanlık tarihi, insanın bireysel ve toplumsal hayatını kuşatan sistem arayışlarıyla doludur. Filozoflar, bilim adamları ve düşünürler... tarafından oluşturulan sistemlerin tamamı insanlığı huzur ve saâdete kavuşturacağı iddiasıyla ortaya çıkmış; uygulama imkanına kavuşarlarsa hep zulme ve sömürüye neden olmuş, arkalarında perişan insanlar veya darmadağın toplumlar bırakarak tarihin sayfalarına gömülmüştür. Bu nedenle, insanın bireysel ve toplumsal hayatın şeklini ve yönünü tayin edecek esaslar belirleme gayretinin Kur’ân-ı Kerim tarafından dayanaksız bir çaba olarak nitelendirilmesi⁹⁹⁸ oldukça anlamlıdır. Böylesi bir gayretin çözümsüz olduğunun belirtilmesi de oldukça gerçekçidir. Çünkü bu konu insanın ilmini, güç ve yeteneklerini aşar.

996 5/Mâide, 48

997 6/En’âm, 161

998 68/Kalem, 36-41; 53/Necm, 28

Bu iş, âlemlerin rabbi Allah'a ait olup insanların bireysel ve toplumsal hayatlarında gerçek huzur ve saâdeti sağlayacak bir sistemin sahibi ancak O'dur. *"De ki: Yol gösterme ancak Allah'ın yol göstermesidir."*⁹⁹⁹ *"Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur' de!"*¹⁰⁰⁰ *"Yolu doğrultmak Allah'a aittir."*¹⁰⁰¹

Dosdoğru yolun, dosdoğru inancın ve hayat tarzının ne olduğu Kur'an'da bildirilip gösterilmiştir: *"Biz ona hayır ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi?"*¹⁰⁰² *"Onları (peygamberleri) emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık."*¹⁰⁰³ *"Şüphesiz ki bu Kur'an, insanları en doğru yola götürür."*¹⁰⁰⁴

İbn Mes'ud (r.a.), konuyla ilgili olarak şunu naklediyor: "Hz. Peygamber bir gün yere düz bir çizgi çizdi ve 'Bu Allah'ın yoludur' dedi. Daha sonra bu çizginin sağına ve soluna başka çizgiler çizerek 'Bunlar ise diğer yollardır. Her biri üzerinde yalnızca dâvet eden birtakım şeytanlar vardır' buyurdu. Arkasından da şu âyeti okudu: *"Şu emrettiğim yol, Benim dosdoğru yolumdur. Hep ona uyun! Başka yollara ve dinlere uyup gitmeyin ki sizi O'nun yolundan saptırmasın. (Azâbından) korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye ediyor."*

1005

Nimet Verilenler

Fâtiha sûresinde, insanlar için gerekli olanın herhangi bir yol olmayıp sadece sırât-ı müstakîm olduğu belirtildikten sonra, konu daha da somutlaştırılarak, bu yolun yolcularının ortak vasıfları açıklanır: "Nimet verilenler." Bu, hem kulun istemesi gereken şeyi, hem de sırât-ı müstakîme mensup olmanın insana neler kazandıracağını açıklayan bir âyettir. Nimete sahip olanların kimler olduğu ise, daha sonra vahyolunan bir başka âyetle şöylece açıklanır:

"Ve onları sırât-ı müstakîme/dosdoğru bir yola iletirdik. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştiği peygam-

999 6/En'âm, 71

1000 2/Bakara, 120

1001 16/Nahl, 9

1002 90/Beled, 10

1003 21/Enbiyâ, 73

1004 17/İsrâ, 9

1005 6/En'âm, 153; İbn Mâce, Mukaddime 1

berler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle birlikte dirler. Ne iyi arkadaşdır onlar. Bu, Allah'ın büyük lütfudur."¹⁰⁰⁶ Şurası açık ve kesindir ki, hiçbir şahsın veya grubun insanlar için oluşturduğu yaşam biçimi, bu âyette belirtilen insanlık zirvelerinden değil birini, yakın bir şeklini dahi sağlayamamıştır. Allah'ın yolunu, O'nun insanlar için belirlediği hayat tarzını takip edenler ise insanlığın zirvesi olan bu şahsiyetlerden biri ve yakın arkadaşları olur. Ne büyük mükâfat ve ne güzel bir nimettir bu!

Fâtîha sûresinden öğreniyoruz ki, mü'minlerin Allah'tan ilk ve en önemli isteği hidâyettir. "Nesteyn"de ilk hedefimiz Allah'ın yardımı oluyor. Allah'ın yardımını celbeden bir apaçık yola hidâyet isteği, yardım dilemelerin en mühimi ve en önde geleni olduğu anlaşılıyor. En önemli yardımın da O'nun doğru yoluna hidâyet olduğu böylece belirtilmiş oluyor.

*"Bizi dosdoğru olan yola (sırât-ı müstakîme) ilet! Nimet verdiğin kimse-lerin yoluna. Kendilerine gazap edilmiş ve sapmışların yoluna değil!"*¹⁰⁰⁷ 5. ve 6. âyetlerde insanlar için gerekli olan şey, kısa fakat oldukça açık bir şekilde bildirilmişti. 7. âyetle de olmaması, örnek alınmaması gereken olumsuz bir örnek zikredilerek, hem yanlışın ne olduğu gösteriliyor, hem de bu örnekten hareketle insanlığı ne gibi inanç ve davranışların sırât-ı müstakîmden ayırıp ebedî azâba sürükleyeceği açıklanıyor. Bu olumsuz örneğin mensuplarının iki önemli vasfı bildiriliyor: 1- Gazaba uğrayanlar; 2- Sapmış olanlar.

Tefsirlerde, gazaba uğrayanların yahûdiler, sapıtanların ise hristiyanlar olduğu belirtiliyor. Bu görüşlerin doğru olduğu da açıktır; çünkü bu konuda Rasûlullah'tan naklolunan rivâyet vardır: *"Yahûdiler, kendilerine gazap edilmişler; hristiyanlar da sapıklardır."*¹⁰⁰⁸ Yahûdi ve hristiyanların gazaba uğrama ve sapıtma nedenlerine gelince; bununla ilgili çok sayıda âyet vardır. Bu âyetlerin her birinde yahûdilerin gazaba uğrama, hristiyanların da sapıtma nedenleri ayrıntılarıyla açıklanmaktadır.

1006 4/Nisâ, 68-69

1007 1/Fâtîha, 6-7

1008 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 1-2

Gazap

Gazap; kızmak, öfkelenmek, kızgınlık, intikam alma ve cezalandırma isteği anlamlarına gelir. Nefsin hoşla gitmeyen bir şey karşısında intikam arzusuyla heyecanlanması; infiâle kapılmak, öfke, hışım, hiddet, düşmanlık ve saldırıya meyleden haline gazap denilir.

Allah'ın Sıfatı Olarak Gazap Etme: Allah Teâlâ'ya mahsus olan sıfatlardan rahmet ve gazap, mahlûkâtın sıfatları gibi değildir. Allah'ın tüm vasıfları ve isimleri her yönüyle mükemmelliği içerdiğinden, beşerî olumsuzluk ve eksikliklerden münezzehtir. *“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”*¹⁰⁰⁹ O, tüm noksanlıklardan münezzehtir. Allah'ın rahmet ve gazap sıfatları, Kur'ân'ın birçok âyetinde zikredilmekte ve Allah'ın gazâbına uğrayarak helâk edilen bazı kavimlerden ibret için bahsedilmektedir. Bütün bunların yanında, Allah'ın rahmeti gazâbından daha büyüktür. Bir kudsî hadiste Allah şöyle buyurur: *“Rahmetim, gazâbımı geçmiştir (kuşatmıştır).”*¹⁰¹⁰

Allah'ın Gazâbına Uğrayanlar

a- Allah'a İsyan Eden Yahûdiler: Bildircin ve kudret helvası gibi daha iyi olan Allah'ın nimetlerini daha kötüyle değiştiren yahûdiler için şöyle buyrulur: *“... Üzerlerine zillet (alçaklık) ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazâbına uğrâdılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Onların hepsi, sadece isyanları ve düşmanlıkları sebebiyledir.”*¹⁰¹¹

*“... Allah'ın indirdiklerini inkâr edip kendi canlarına karşılık satın aldıkları şey (azap) ve o sebeple de gazap üstüne gazaba uğramaları ne kadar kötü! Ayrıca, kâfirler için ihânet edici bir azap vardır.”*¹⁰¹²

“Allah'tan gelmiş olan bir ipe ve insanlar tarafından ortaya konan bir ipe (sisteme) sığınmaları müstesna, onlar (yahûdiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine zillet (damgası) vurulmuş, Allah'ın gazâbına/hışımına

1009 42/Şûrâ, 11

1010 Buhârî, Tevhid 15, 22, 28, 55; Müslim, Tevbe 14-16

1011 2/Bakara, 61

1012 2/Bakara, 90

uğramışlar, miskinliğe mahkûm edilmişlerdir. Bunun sebebi, onların, Allah'ın âyetlerini inkâr etmiş ve haksız yere peygamberleri öldürmüş olmaları, ayrıca isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarıdır.” ¹⁰¹³

b- Putperest Yahûdiler (Altın Buzağıya Tapanlar): “Buzağıyı (tanrı) edinenlere, mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. İşte Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.” ¹⁰¹⁴

c- Şirk Koşanlar; Putperest Âdiler (Âd Kavmi), ¹⁰¹⁵

d- İrtidat Edenler, ¹⁰¹⁶

e- Maymunlaşan, Domuzlaşan ve Tâğûta Tapanlar, ¹⁰¹⁷

f- Allah Hakkında Kötü Zanda Bulunan Münâfık ve Müşrikler, ¹⁰¹⁸

g- Allah Hakkında Tartışmaya Girenler, ¹⁰¹⁹

h- Mü'minleri Öldürenler, ¹⁰²⁰

i- Cihaddan Kaçanlar, ¹⁰²¹

k- Yalancı ve İftiracılar, ¹⁰²²

l- Yeme İçmede Taşkınlık ve Nankörlük Edenler, ¹⁰²³

m- Rasûlullah'a Eziyet Edenler. ¹⁰²⁴

1013 3/Âl-i İmrân, 112; Ayrıca, Bak. 1/Fâtîha, 7; 5/Mâide, 60; 20/Tâhâ, 86; 58/Mücâdele, 14

1014 7/Arâf, 152

1015 7/Arâf, 71-72

1016 16/Nahl, 106

1017 5/Mâide, 60

1018 48/Fetih, 6

1019 42/Şûrâ, 16

1020 4/Nisâ, 93

1021 8/Enfâl, 16

1022 24/Nûr, 8-9

1023 20/Tâhâ, 81

1024 Buhâri, Megâzi 24; Müslim, Cihad 106

Gazap Edilenleri Dost Edinmek: “Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları çok kötüdür!”¹⁰²⁵ Âyette Allah’ın gazab ettiği yahûdileri kendilerine dost edinenlerin münâfık olduğu bildirilmektedir.

“Ey iman edenler! Kendilerine Allah’ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirlerdeki kilerden (onların dirilmesinden) ümit kestikleri gibi âhiretten ümit kesmişlerdir.”¹⁰²⁶

Kur’an’ın özü ve özeti olan Fâtiha sûresinde “Bizi dosdoğru yola ilet; Nimet verdiklerinin yoluna. Kendilerine gazap edilmiş olanların ve sapmış-ların yoluna değil.”¹⁰²⁷ buyrulmaktadır. Allah haddi aşanlara, isyancılara, dini inkâr edenlere gazap üstüne gazap göndermiştir. Bunların kıssaları Kur’an’da gayb haberleri şeklinde bildirilmiştir. Gazap edilenler, daha çok, yahûdiler ve yahûdileşenlerdir. Allah’ın gazâbı, tarihteki inkârcı ve isyan-cıların başına türlü şekillerde gelmiştir. Onları yakalayiveren bir çılgılık, bir yer sarsıntısı, ebâbil kuşları, kasırga, dağ gibi deniz dalgalarında boğulma...

Yahûdilerin Gazaba Uğrama Nedenleri

Yahûdiler; Allah’a karşı nankör olurlar. Kendilerini yaratan, varlıklarını devam ettiren, rızıklarını veren, durumlarını gözetken ve kendilerine nimetler bahşeden, sıkıntılarını sona erdiren, Firavun’un zulmünden kurtaran... olmasına rağmen, Allah’ı bırakıp, başkalarına yönelir, başkalarının belirlediği hayat tarzlarına göre yaşamayı tercih eder, İlâhî hükümleri dikkate almazlar.¹⁰²⁸

Allah’a verdikleri söze sâdık kalmazlar. İlâhî hükümlere göre yaşayıp sadece Allah’a kul olma ve böylelikle yalnızca O’na ibâdet etme sözlerini yerine getirmezler.¹⁰²⁹ Allah’a kul olmanın gereklerinden olan iyiliği emredip kötülüğe engel olma görevini terk ederler.¹⁰³⁰ Allah’a itaat konusunda

1025 58/mücâdele, 14-15

1026 60/Mümtehine, 13

1027 1/Fâtiha, 5-7

1028 2/Bakara, 61; 7/A’râf, 160-162

1029 2/Bakara, 246; 5/Mâide, 12-13; 7/A’râf, 165

1030 5/Mâide, 79

hainlik yaparlar. Allah'a itaati terk ederler.¹⁰³¹ Dost olunması yasaklanan kâfirlerle dostluk kurarlar.¹⁰³² İmandan yüz çevirirler.¹⁰³³ Peygamber'e âsi olup başka rehberler edinirler.¹⁰³⁴ Puta taparlar.¹⁰³⁵ Peygamberleri yalanlarlar veya öldürürler.¹⁰³⁶ Allah'ın emirlerine karşı kayıtsız kalıp İlâhî emirlere uymamak için kaytarmanın yollarını ararlar.¹⁰³⁷ Fâiz yerler.¹⁰³⁸ Fesat çıkarırlar.¹⁰³⁹ Allah'ın kendilerine verdiği nimetler üzerinde hak sahibi olanların haklarını vermeyerek cimrilik yaparlar: Yoksulu, düşkünü, öksüzü, yetimi, güçsüzü, sakatı... korumazlar.¹⁰⁴⁰

Dünyayı asıl kabul ederek âhireti dikkate almazlar. Sadece maddeyi ölçü alarak âhireti hesaba katmadıkları için de sorumsuz bir hayat tarzını benimserler.¹⁰⁴¹ İnsanların mallarını haksız şekilde gasbederler, ticarî dala-verelerle ve diğer bazı usullerle halkı sömürürler.¹⁰⁴² Dinlerine karşı lâkayt davranır, dinin ciddiyetini dikkate almazlar.¹⁰⁴³ Allah hakkında yanlış ve kötü zanlarda bulunurlar.¹⁰⁴⁴ Bütün olumsuz özelliklerine rağmen; kendilerini Allah'ın seçkin kulları olarak niteler, cennetlik olduklarına inanırlar.¹⁰⁴⁵ Peygamberden inanmayacakları ve yapmayacakları şeyleri isterler.¹⁰⁴⁶ Bazı meleklerle düşman olurlar.¹⁰⁴⁷ Din adamlarını, kendisine itaat edilmesi zorunlu kişi (rab) edinirler.¹⁰⁴⁸ Allah'a olan ahitlerine veya insanlarla olan antlaşmalarına uymazlar.¹⁰⁴⁹ Allah'ın seçkin kullarından birisi olan Hz. Mer-yem'e iftira atarlar.¹⁰⁵⁰ Kendilerine sırât-ı müstakîmi gösteren kitaplarını tahrif eder, yanlış gidişlerini meşrû gösterecek şeyler yaparlar.¹⁰⁵¹

1031 5/Mâide, 13, 32

1032 5/Mâide, 80-81

1033 2/Bakara, 63-64, 74; 7/A'râf, 148; 45/Câsiye, 16-17

1034 Mâide, 20-26; 7/A'râf, 138-140

1035 2/Bakara, 51-52, 92-93; 7/A'râf, 148-152, 155-156; 20/Tâhâ, 83-97

1036 5/Mâide, 70-71; 17/İsrâ, 4

1037 2/Bakara, 67-73

1038 4/Nisâ, 161

1039 5/Mâide, 64

1040 4/Nisâ, 53

1041 2/Bakara, 96

1042 3/Âl-i İmrân, 75; 4/Nisâ, 161; 9/Tevbe, 34

1043 4/Nisâ, 137

1044 3/Âl-i İmrân, 181; 5/Mâide, 64

1045 2/Bakara, 94, 111-112; 4/Nisâ, 49-50; 5/Mâide, 18; 62/Cuma, 6-8

1046 4/Nisâ, 153

1047 2/Bakara, 97

1048 9/Tevbe, 31

1049 8/Enfâl, 56-57

1050 4/Nisâ, 156-157; 19/Meryem, 27-34

1051 2/Bakara, 75-79, 95, 174; 3/Âl-i İmrân, 78, 93; 4/Nisâ, 46; 5/Mâide, 13, 41-43

Kur'an'da Yahûdilerin gazab edilme sebebi olarak sayılan bu özellikler hangi toplumda varsa, onlar Allah'ın gazâbını hak ediyorlar demektir.

İsrâiloğullarının Karakteri / Yahûdileşme Alâmet ve Özellikleri

Allah'a vermiş oldukları ahdi/sözü bozmak, ¹⁰⁵²

Maymunlaşmak, ¹⁰⁵³

Kör ve sağır kesilmek, ¹⁰⁵⁴

Başka tanrılara da inanmak ve onları da güçlü görmek, ¹⁰⁵⁵

Yalnız Allah'a güvenip sadece O'ndan korkmamak, ¹⁰⁵⁶

Altın buzağıya (altına, elleriyle yaptıkları heykele ve buzağıya) tapmak, ¹⁰⁵⁷

Güzel nimetlere nankörlük, ¹⁰⁵⁸

Cihad ve savaş görevinden kaçmak, ölümden korkmak, ¹⁰⁵⁹

Fesat/bozgunculuk, ¹⁰⁶⁰

Allah'ın hükümleriyle hükmetmemek, ¹⁰⁶¹

Peygamberleri yalanlamak ve öldürmek, ¹⁰⁶²

“Gözümüzle görmeden inanmayız” demek, ¹⁰⁶³

1052 2/Bakara, 55, 61, 65, 84, 86, 90, 93, 100; 3/Âl-i İmran, 112; 4/Nisâ, 154-155; 5/Mâide, 3, 60

1053 2/Bakara, 65; 7/A'râf, 166

1054 5/Mâide, 70-71

1055 2/Bakara, 93

1056 10/Yûnus, 84; 26/Şuarâ, 61-62

1057 2/Bakara, 51-54; 7/A'râf, 148-152; 20/Tâhâ, 86-98; 29/Ankebut, 92

1058 2/Bakara, 61

1059 5/Mâide, 21-26; 2/Bakara, 46, 95, 246, 249; 59/Haşr, 14

1060 5/Mâide, 64, 81; 7/A'râf, 163; 17/İsrâ, 4-7

1061 5/Mâide, 44, 45, 47; 62/Cum'a, 5

1062 2/Bakara, 87

1063 2/Bakara, 55

İkrar ettikten hemen sonra inkâr etmek, ¹⁰⁶⁴

Kitab'ı değiştirmek, ¹⁰⁶⁵

Tahrif etmek; Kelimeleri konuldukları yerden değiştirip anlamlarını çarpıtmak, ¹⁰⁶⁶

Hakka bâtilı karıştırmak, ¹⁰⁶⁷

Ketmetmek; Açıklamaları gereken bilgileri gizlemek, ¹⁰⁶⁸

Alçak dünyanın metânını, âhirete tercih etmek, ¹⁰⁶⁹

Hayırlıyı hayırsızla değiştirmek, ¹⁰⁷⁰

Âhireti dünyayla değiştirmek, ¹⁰⁷¹

İsyankârlık ve aşırı gitmek, ¹⁰⁷²

“İşittik ve isyan ettik” diyecek kadar küstahlaşmak, ¹⁰⁷³

Gerekli gördükleri her yalanı söyleyebilmek, ¹⁰⁷⁴

Devamlı harp ve fitne çıkarmaya çalışmak, ¹⁰⁷⁵

Firavun'un işbirlikçisi kapitalist Karun'a özenmek, ¹⁰⁷⁶

Rüşvet alıp vermek, ¹⁰⁷⁷

1064 2/Bakara, 63-64; 4/Mâide, 12

1065 2/Bakara, 211, 41-42, 59, 75, 79

1066 2/Bakara, 75; 4/Nisâ, 46; 5/Mâide, 13, 41; 7/A'râf, 162

1067 2/Bakara, 42

1068 2/Bakara, 159, 174; 3/Âl-i İmran, 187; 5/Mâide, 15; 6/En'am, 91

1069 7/A'râf, 169

1070 2/Bakara, 61

1071 2/Bakara, 86

1072 2/Bakara, 61, 65; 3/Âl-i İmran, 112; 4/Nisâ, 160-161; 5/Mâide, 78; 6/En'am, 146

1073 4/Nisâ, 46

1074 5/Mâide, 40-42

1075 5/Mâide, 64

1076 28/Kasas, 79

1077 5/Mâide, 42, 62

Fâiz yemek, ¹⁰⁷⁸

Başkalarının malını haksız yere yemek, ¹⁰⁷⁹

Bâtıl yollarla insanların mallarını yemek, ¹⁰⁸⁰

Cimrilik (Kendi malında), ¹⁰⁸¹

Müsrif olmak/savurganlık (Doğa ve diğer insanlar konusunda), ¹⁰⁸²

Nankörlük, ¹⁰⁸³

Dünyaya çok hırslı/düşkün olmak ve dünyayı aşırı sevmek, ¹⁰⁸⁴

Zâlimlik, ¹⁰⁸⁵

Kasvet/Kalp katılığı, kalbin taşlaşması, ¹⁰⁸⁶

Kalbin perdelenmesi, kılıflanması, ¹⁰⁸⁷

Kalbin mühürlenmesi, ¹⁰⁸⁸

Kalbindeki sapma dolayısıyla kör ve sağır duruma gelmek, ¹⁰⁸⁹

Sûret-i haktan gözükererek başkalarına iyiliği emredip kendi nefsinin dışta bırakmak, ¹⁰⁹⁰

İyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini yapmamak, ¹⁰⁹¹

1078 3/Âl-i İmran, 161; 4/Nisâ, 161

1079 3/Âl-i İmran, 161

1080 3/Âl-i İmran, 75; 4/Nisâ, 161; 9/Tevbe, 34

1081 4/Nisâ, 53

1082 5/Mâide, 32

1083 2/Bakara, 40, 47, 122; 5/Mâide, 20; 10/Yûnus, 93

1084 2/Bakara, 96; 4/Nisâ, 53; 7/A'râf, 169

1085 2/Bakara, 92

1086 2/Bakara, 74

1087 2/Bakara, 88

1088 3/Âl-i İmran, 155

1089 5/Mâide, 78

1090 2/Bakara, 44

1091 5/Mâide, 79

Aşırılık, haddi aşmak ve küfre koşmak, ¹⁰⁹²

Şeytana tâbi olmak, ¹⁰⁹³

Putlara ve şeytana inanıp tâğuta tapınmak, ¹⁰⁹⁴

Mü'minleri de saptırmaya çalışmak, ¹⁰⁹⁵

Mü'minlere inanmamak, ¹⁰⁹⁶

Kendi yanlış dinlerine dâvet etmek, ¹⁰⁹⁷

Mü'minleri imanlarından sonra küfre döndürmeyi istemek, ¹⁰⁹⁸

Allah'ın nurunu söndürmek istemek, ¹⁰⁹⁹

Mü'minlerin aleyhine müşriklerle dostluk kurmak, ¹¹⁰⁰

Hâinlik yapmak, ¹¹⁰¹

Antlaşmalara uymamak, ¹¹⁰²

Bir insanın (Hz. İsa'nın) tanrılığını iddia etmek, ¹¹⁰³

Kur'an'ı hasetliğinden ve mevki hırsından dolayı inkâr etmek, ¹¹⁰⁴

Münâfıklık ederek insanlara rastlayınca “inandık” demek, ¹¹⁰⁵

1092 5/Mâide, 41

1093 2/Bakara, 102

1094 4/Nisâ, 51; 5/Mâide, 60

1095 4/Nisâ, 44

1096 2/Bakara, 75; 4/Nisâ, 51; 5/Mâide, 43

1097 2/Bakara, 135, 136; 3/Âl-i İmran, 72, 73

1098 2/Bakara, 109

1099 9/Tevbe, 32-33

1100 5/Mâide, 80-81

1101 5/Mâide, 13, 32

1102 8/Enfâl, 56, 57

1103 5/Mâide, 72, 75, 116, 117

1104 2/Bakara, 89-91, 101; 3/Âl-i İmran, 112; 4/Nisâ, 54; 6/En'am, 91

1105 2/Bakara, 76

Kendi yorumlarını (elleriyle yazdıklarını) Allah'tan gelen vahiy gibi sunarak gerçek vahye engeller çıkarmaya çalışmak, ¹¹⁰⁶

Kendilerinden olmayanlara karşı sorumlulukları olmadığı iddiasıyla insanları aldatmaktan geri durmamak, ¹¹⁰⁷

Âhireti de kimseye bırakmamak; Sayılı birkaç gün azaplarını/cezalarını çektikten sonra doğru cennete gönderileceklerine inanmak, ¹¹⁰⁸

Rasûl'e uymayan bir topluluğa ve yalana kulak vermek. "Peygamber, hoşunuza giden bir şey söylerse kabul edin; yoksa reddedin" demek, ¹¹⁰⁹

Göre göre, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr etmek, ¹¹¹⁰

Bilginlerini tanı edinmek, ¹¹¹¹

Tekrar tekrar dinden dönmek, ¹¹¹²

Allah'ın rahmetinden kovulmak, ¹¹¹³

Lânetlenmek ve Allah'ın gazabına uğramak, ¹¹¹⁴

Dostlukları olmaz. ¹¹¹⁵

Bu özelliklerinin içinde günümüzde nice "müslümanım" diyenlerce aynen uygulanan şu yahûdi karakterlerine dikkat çekmek gerekmektedir:

İrkçilik ve taassup, üstün ırk oldukları iddiası, ¹¹¹⁶

Materyalizm ve dünyevîleşme, maddeyi putlaştırma, altına ve heykele tapma, ¹¹¹⁷

1106 2/Bakara, 79

1107 3/Âl-i İmran, 75

1108 2/Bakara, 80

1109 5/Mâide, 41

1110 Âl-i İmran, 70

1111 9/Tevbe, 31, 34

1112 4/Nisâ, 157

1113 2/Bakara, 88; 4/Nisâ, 46, 156, 157

1114 5/Mâide, 3, 60

1115 2/Bakara, 105, 120, 145; 5/Mâide, 51, 80, 82; 60/Mümtehine, 13

1116 5/Mâide, 18; 2/Bakara, 80

1117 2/Bakara, 51-54; 7/A'râf, 148-152; 20/Tâhâ, 86-98; 29/Ankebut, 92

Eşlerini kıskanmama, domuz gibi yaşadıklarından domuza çevrilme-
leri, ¹¹¹⁸

Maymunca taklitçilik ve şahsiyetsizlik özelliklerinden maymuna çev-
rilmeleri, ¹¹¹⁹

Dâvâları için her yolu meşrû görmeleri, yalan söylemeleri, ¹¹²⁰

Sözlerinde durmamaları, ¹¹²¹

Sihirle uğraşma, ¹¹²²

Ahlâkî dejenerasyon, ¹¹²³

Toplumda fesâdı, fuhşu yaygınlaştırma, ¹¹²⁴

Bilginlerini tanrı edinmek, ¹¹²⁵

Dini tahrif, ¹¹²⁶

İmanda pazarlık, Allah'ı açıkça görmediçe inanmayacağız” demek, ¹¹²⁷

Dinlerini paramparça etmek, hizipçilik ve tefrika, ¹¹²⁸

Gerçeği bile bile inat, ¹¹²⁹

Allah'ın hükümleriyle hükmetmemek. ¹¹³⁰

1118 5/Mâide, 60

1119 2/Bakara, 65; 5/Mâide, 60; 7/A'râf, 166

1120 5/Mâide, 13, 32, 41

1121 2/Bakara, 55, 61, 65, 84, 86, 90, 93, 100; 3/Âl-i İmran, 112; 4/Nisâ, 154-155; 5/Mâide, 3, 60

1122 2/Bakara, 102

1123 3/Âl-i İmran, 188

1124 5/Mâide, 64

1125 9/Tevbe, 31, 34

1126 2/Bakara, 59, 75, 79; 4/Nisâ, 46; 5/Mâide, 13, 41; 7/A'râf, 162

1127 2/Bakara, 55

1128 6/En'âm, 159

1129 3/Âl-i İmran, 70

1130 5/Mâide, 44, 45, 47; 62/Cum'a, 5

Dalâlet

‘Dalâl veya dalâlet’ masdarları sözlükte; kaybolmak, telef olmak, şaşır-mak ve yanılmak anlamlarına gelir. Somut olarak, ‘çölde seyahat ederken yolunu şaşırmak’ mânâsına gelse de asıl anlamı, bilerek veya bilmeyerek doğru yoldan az veya çok ayrılmak, sapmak, ya da azmak demektir. Bu mânâdan hareketle mecazî olarak ‘dalâlet’ akla, duyulara, gerçeğe aykırı il-keleri benimsemek karşılığında kullanılmaktadır.

Dalâlet, ‘hidâyetin ve rüşd’ün zıddı olup, kasden ya da unutarak doğ-ru yoldan ayrılmak demektir. ‘Dalâlet’in bir başka tanımı şöyle yapılabilir: Maksada ulaştırılan yolu bulamamak, istenen sonuca götürmeyen bir yola girmek, ya da arzu edilen sonucu kazandıran her türlü yoldan ve metod-lardan ayrılmaktır. ‘Dalâlet’ gerçekte, maddî ve görülen bir yoldan sapma olduğu halde, daha sonra din ve akıl yolundan sapmak anlamına kullanıl-maya başlanmıştır. Bu nedenle ‘dalâlet’ daha çok dinden sapmayı, ‘dalâl’ ise akıl ve sözdeki sapmayı ifade eder.

Dalâletin Kur’an’daki Anlamları

Bu kelime türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerim’de 188 yerde geçmekte-dir. Hidâyetin ve imanın karşıtlığını, inkârcıların hidâyet karşısındaki du-rumlarını ifade etmede önemli bir Kur’an kavramıdır. Kur’an’da daha çok küfür ve inkârı kapsayan sapıklık olarak kullanılmaktadır. Ancak Kur’an dalâlet kavramını ya da türevlerini birkaç mânâda daha kullanmaktadır ki, bu anlamların kelimenin kök mânâsıyla yakın ilişkisi vardır.

1- Saptırmak anlamında: ‘İdlâl’ şeklinde geçmekte ve başkasını saptır-mak, doğru yoldan alıkoymak, gerçek yolu kaybettirmek mânâlarına gel-mektedir. Şeytanın ağzından Kur’an’da şöyle söyleniyor: “Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım.”¹¹³¹ Kur’an, ay-rica Firavunun ve altından buzağı yapıp İsrailoğullarına ‘işte sizin ilâhınız budur’ diyen Samirî’nin birer saptırıcı olduğunu vurguluyor.¹¹³²

2- Şaşırmak anlamında: Bu anlam inançsızlar hakkında kullanıldığı gibi, peygamberler hakkında da kullanılmıştır. “Seni şaşırmış (dâll) bulup

1131 4/Nisâ, 199

1132 20/Tâhâ, 79, 85

*da yol göstermedik mi?*¹¹³³ Bu âyette Peygamberimizin peygamberlikten önceki durumuna işaret edilmektedir. Bu dönemde Hz. Muhammed (s.a.s.) İlâhî vahyden habersizdi, şer’î hükümleri ve peygamberlik görevini bilmiyordu. Kur’an, Peygamberimizin yaptığı tebliğle hiçbir zaman yanılmadığını ve sapmadığını söylemektedir.¹¹³⁴

3- Boşa çıkarmak anlamında: Şu âyette olduğu gibi: “*Dediler ki; ‘biz yerde yok olup gittikten sonra, gerçekten biz mi yeni bir yaratılıştâ bulunacaktıymız?’ Hayır, onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir.*”¹¹³⁵ Burada geçen ‘dalâl’ kelimesi yok olup gitmek, kaybolmak anlamındadır. Allah’a iman etmeyen, üstelik insanları Allah’ın yolundan alıkoymaya çalışanlar iyi amelde bulunsalar bile onların bütün yaptıkları boşa çıkacak, dalâl olacaktır.¹¹³⁶ Dalâlet, aslında bir sapmadır, yitip-kaybolmadır, bir helâk değildir.¹¹³⁷

4- Azap anlamında: Kur’an cehennemlikleri ‘dalâl’ içinde olmakla tarif etmektedir ki bu da onlara tattırılan azaptan başkası değildir.¹¹³⁸

5- Hüsrân anlamında: Tevhid düşmanlarının tarih boyunca İslâm’a ve onu tebliğ edenlere karşı hile ve tuzakları hep boşa çıkmıştır, bu tuzakların sahipleri yaptıklarının karşılığında hüsrâna uğramışlardır. Kur’an bunu bir yerde ‘dalâl’ kelimesiyle ifade ediyor.¹¹³⁹ İki âyette de yine hüsrân anlamında geçiyor.¹¹⁴⁰

6- Yanılmak anlamında: “Yusuf’un kokusunu (burnumda tüter) buluyorum” diyen Hz. Ya’kub’a oğulları şöyle dediler: “*Allah adına hayret, sen hâlâ geçmiştaki yanılığındasın.*”¹¹⁴¹ Yine kardeşlerinin Yusuf’u ve kardeşini (Bünyamin’i) çok seven babalarına karşı benzer bir yanılığa olma suçlaması yapılıyor.¹¹⁴² Her iki âyette de ‘dalâl’ kelimesi kullanılıyor. Miras taksiminde hak sahiplerine karşı haksızlık yapılmamasını ikaz eden âyette de aynı kelime ‘hata’ anlamında geçmektedir.¹¹⁴³

1133 93/Dûha, 7

1134 53/Necm, 2

1135 32/Secde, 10

1136 18/Kehf, 104

1137 71/Nûh, 14

1138 54/Kamer, 47-48

1139 40/Mü’min, 25

1140 12/Yusuf, 30, 36; 36/Yâsin, 24

1141 12/Yusuf, 94-95

1142 12/Yusuf, 8

1143 4/Nisâ, 176

7- Sapkınlık anlamında: ‘Dalâlet’ aynı zamanda aklî sapmalar hakkında da kullanılmaktadır. Nitekim dalâlet; dinî olarak sapmayı ifade ediyorken, dalâl ise daha çok akıl yönünden sapmayı, şaşırmaı anlatır. ‘Dâll’, sapıt-mış, şaşır-mış, yoldan çıkmış; bunun çoğulu olan ‘dâllin’ ise sapıtanlar, şaşır-mışlar anlamındadır. “...Kim imanı küfre değışirse, artık o, dalâlete düşmüş (doğru yoldan sapıtmış olur).”¹¹⁴⁴ İster mü’min ister inkârcı olsun, “Allah’ın ve Rasûlünün emirlerine karşı gelenler sapıklığa düşerler.”¹¹⁴⁵ Allah’a şirk ko-şan müşrikler de derin bir dalâlet/sapıklık içerisinde-dirler.¹¹⁴⁶

Dalâlette Olanlar

Yine Kur’an’ın ifadesini göre şu gibi kimseler de dalâlete düşmüşler-dir: Allah’ı, O’nun meleklerini, kitaplarını, peygamberini ve âhiret gününü inkâr edenler,¹¹⁴⁷ Peygamberin çağrısına kulak asmayanlar, ya da O’nunla alay edenler,¹¹⁴⁸ Kur’an’ın İlâhî bir kitap olduğunu kabul etmeyenler,¹¹⁴⁹ Kıyâ-metin kopacağından şüphe edip bu konuda ileri geri tartışmaya girişenler,¹¹⁵⁰ Allah’ın haram kıldığı şeyleri helâl sayanlar; çocuklarını, geçindirememe en-dişesiyle öldürenler,¹¹⁵¹ hüküm verirken Allah’ın hükümlerine itibar etmeyip kendi hevâlarından hüküm verenler,¹¹⁵² Allah’ın rahmetinden ümidini kesen-ler,¹¹⁵³ Kalbinde nifak hastalığı bulunan münâfıklar¹¹⁵⁴ ve ehl-i kitap¹¹⁵⁵ doğ-ru yoldan sapmış kimselerdir.

1144 2/Bakara, 108

1145 33/Ahzâb, 36

1146 4/Nisa, 116

1147 4/Nisâ, 136

1148 25/Furkan, 41-42; 46/Ahkaf, 32

1149 41/Fussilet, 52; 62/Cumâ, 2

1150 42/Şûra, 18

1151 6/Enâm, 140

1152 6/Enâm, 56; 38/Sâd, 26

1153 7/A’raf, 179

1154 Münâfikun, 6

1155 5/Mâide, 60, 77

Dalâlette Olanların Özellikleri

Allah'ın hidâyetine uymak insanın fitratına daha uygunken, dalâleti tercih edenler, akıl ve duyularını yerli yerinde kullanmayıp da sapıklığa düşenler ve başkalarını da saptıranlar şüphesiz zâlim kimselerdir. Onlar akıllarını kullanıp gerçeği görecekleri yerde, hevâlarına (doğru olmayan arzularına) uyarlar.¹¹⁵⁶

Birtakım kişiler ve kötülük odakları insanları hidâyetten uzaklaştırıp dalâlete düşürebilirler. İnsan, yaratılışı gereği itaat etmeye de isyan etmeye de meyillidir. Aklını iyi kullanan, Allah'tan gelen hidâyet sebeplerini iyi anlayan, yani Kitabı ve Peygamberi idrâk eden, Allah'ın her taraftaki âyetlerini düşünen kimseler doğru yolu bulurlar. Bunlardan uzak kalıp dalâlete sürükleyici kişilerin peşinden gidenler ise sapıtırlar. Kur'an'ın açıklamasına göre şeytan, yardımcısıyla birlikte insanları sapıklığa götürmeye çalışır.¹¹⁵⁷

Firavun gibi cürüm (günah) işleyenler ve onun yanındaki mele' sınıfı (aristokratlar) kendilerine uyanları saptırırlar. Firavun, Kur'an'ın üzerinde çok durduğu tipik bir tâğut (azgın, azdırıcı ve isyancı) kişiliktir. Yeryüzünde azıp-sapmanın (tuğyânın), kibirlenmenin, cürüm işlemenin, kendi hevâsını ilâh haline getirmenin, zulmün ve sapıtmanın en açık örneğidir. Kendisi sapıklıkta olduğu gibi, üzerinde hâkimiyet/egemenlik kurduğu kitleleri de kendisi gibi sapıklığa götürmenin gayretinde idi. Şüphesiz her devirde firavun tipli insanlar çıkabilir, kendileri dalâlette oldukları gibi diğer insanları da hidâyetten ayırmak için çaba gösterebilirler. Allah'ın âyetlerine sırt dönen bu azgınlar, kurdukları şeytanî sistemlerle, oynadıkları oyunlarla bu hedeflerine ulaşmaya çalışırlar.

İnsanların kendi elleriyle yaptıkları ve kutsal saydıkları putlar ve benzeri (heykeller) de sapıklığa sebep olurlar.¹¹⁵⁸

1156 4/Nisâ, 44; 43/Zuhruf, 40

1157 20/Tâhâ, 177, 121; 25/Furkan, 29; 7/A'râf, 16-17; 4/Nisâ, 199 vd.

1158 14/Ibrâhim, 36

Dalâlet Önderleri

Hidâyette olmayan, Allah'ın çizdiği çizginin dışında yaşayan ve İslâmî ilkelere dikkat etmeyen çoğunluğa veya topluluklara uymak da kişiyi sapıklığa götürebilir. İnsan için ölçü çoğunluğun ne yaptığı değil, inancının ve hayat anlayışının Hakk'a uygun olmasıdır. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *“Yeryüzünde bulunanların çoğuna (çoğunluğa) uyacak olursan, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka (söz) de söylemezler. Muhakkak senin Rabbin, evet O, kendi yolundan sapamı en iyi bilendir, yine O doğru yolda gidenleri de en iyi bilendir.”*¹¹⁵⁹ İnsanları saptıran bir başka grup da, kişilerin peşine gittikleri önderleridir. İster dinî anlamda olsun, ister siyasî anlamda olsun; toplumun önündeki kişilere ‘imam’ veya ‘önder-lider-başkan’ denir. Önder konumundaki kişiler sapıklık üzerinde iseler, peşlerinden gidenler de onlar gibi olurlar. Bir önderi (imamı) körü körüne taklit veya takip etmek, onun yanlışlarını da kabul etme tehlikesini beraberinde getirir. Kitleler genellikle bir liderin, bir önderin peşinden giderler, onun izini izlerler, onun görüşlerini çoğu zaman kayıtsız şartsız kabul ederler. Firavun gibi düşünen önderler, peşlerinden gelenleri tıpkı kendileri gibi dalâlete götürürler.

Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyuruyor: *“Ümmetin hakkında en çok korktuğum (şey) saptırıcı imamlardır (önderlerdir).”*¹¹⁶⁰ Müslüman ümmet hakkında böyle bir korku duyulursa, küfür öncülerinin¹¹⁶¹ peşinden/izinden gidenler hakkında daha fazla endişe etmek gerekir. Çünkü küfür önderleri insanları -Kur'an'ın deyişiyle- ‘cehenneme çağırırlar.’¹¹⁶² Allah (c.c.) bütün insanları mahşer meydanına hesap vermek üzere, dünyada iken peşlerinden gittikleri imamlarıyla (önderleriyle) birlikte getirecektir.¹¹⁶³ İnkârcılar o gün şöyle diyecekler: *“Yâ Rabbi! Biz büyüklerimize ve imamlarımıza (yöneticilerimize) itaat etmiştik. Onlar da bizi doğru yoldan saptırdılar.”*¹¹⁶⁴ Bu saptırıcılar kendi günah yüklerini taşıdıkları gibi, saptırdıkları kimselerin günahlarını da taşıyacaklar. Buna karşı toplumu saptıran kimselere gönüllü olarak uyanların günahlarında ise bir eksilme olmayacaktır.¹¹⁶⁵

1159 6/Enâm, 116-117

1160 Dârimi, Rikak 39, hadis no: 2755; Tirmizi

1161 9/Tevbe, 12

1162 28/Kasas, 41

1163 17/İsrâ, 71

1164 33/Ahzâb, 67; 7/A'râf, 38-39

1165 16/Nahl, 25

Dalâlete Düşme Sebepleri

Bazı insanların hidâyetten yüzçevirip dalâlete sapmalarının birtakım sebepleri vardır. İnsanın yetiştiği ortam ve aldığı eğitim elbette önemlidir. Ancak insanın irâdesi kendi elindedir. O dilediği yolu ve inancı seçebilir. Onun, bâtıl ve Kur'an'ın dalâlet dediği yolları seçmesine bazı sebepler etki edebilir. Özellikle müslümanların dalâlete düşmelerine, dinde sonradan ortaya çıkan bid'atlerin rolü vardır. Bid'atler, dinî kılıfla sunulduğu için çoğu insan bunu anlamaz. Bid'atleri hayat haline getirenler de günün birinde İslâm inancının dışına çıkarlar.

Dinde tefrika (ayrılık) çıkarmak da sapıtmanın bir başka nedenidir. Dinde ayrılık çıkarmak, şüphesiz İslâm'ı kendi kafasına göre anlayıp, kendi anladığını din sanmak, diğer anlayışları din dışı sayıp onlara sırt dönmek, onları düşman bilmektir. Kur'an, önceki ümmetlerin bu hataya düştüklerini haber veriyor: *“Dinlerini parçalayıp grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiç bir ilişkin yoktur.”*¹¹⁶⁶ Dinlerini parçalayıp fırka fırka (parti parti) olanlar, kendi ellerinde olanla, yani kendi fikirleriyle, kendi anladıklarıyla, gruplarına ait üstünlüklerle, kendilerinin daha doğru yolda olduğu iddiasıyla övünüp durmaktadırlar.¹¹⁶⁷ Dinlerini parçalamanın başka bir anlamı da, dinin hükümlerinin bir kısmını almak, bir kısmını bırakmaktır. Böyle yapanlarla, kendi hizbinin (grubunun) anladığı şeyi din zannedenler arasında fark yoktur. Her biri bir liderin, bir önderin peşine takılır, bir grup bulur, grubunu en üstün sayar, diğer grubu yanlışta görür. Hatırlatmak gerekir ki mezhepli olmak, İslâm'ın akîdesine uygun düşen bir gruba mensup olmak, bir cemaatle beraber çalışmak, bir hizbin prensipleriyle hayırlı bir iş yapmak üzere bir araya gelmek yanlış değil: grupçu, mezhepçi, partici olmak hatadır ve insanı dalâlete kadar götürebilir. Bu hatadan kurtulmanın yolu Kur'an'a, yine O'nun istediği gibi topyekûn sarılmaktan geçer.¹¹⁶⁸

İslâm'ı, O'nun güzelliklerini, O'nun insana kazandırdıklarını, İslâm'a uymakla elde edilebilecek kazançları, Allah'ın vereceği mükâfatı (vaad) ve vereceği cezayı (va'id) bilmeyenler, bu gibi konularda cahilce hareket edenler hidâyetten saparlar.¹¹⁶⁹

1166 6/Enâm, 159

1167 30/Rûm, 32

1168 3/Âl-i İmrân, 103

1169 6/Enâm, 144; 22/Hacc, 8-9

Bilgisizlik insanı hem doğru olandan ayırır hem de kişiyi belli konularda taassup sahibi yapar. Kişinin bilmediğini bilmemesi ise daha büyük bir kayıptır. Böyleleri kendi hevâlarına uyarlar, bildikleri az şey üzerinde inatla dururlar, sapıklıkta olsalar bile kendilerini kolay düzeltemezler. Elde edilen bilginin yanlış kullanılması da insanı dalâlete düşürebilir. İlim, insanlara gerçeği göstermesi ve hakikate ulaşmasında bir ışık olması gerekirken; insanlar bilgiyi gereğince kullanmıyor. Hatta çoğu zaman Allah'tan gelen hidâyet, yani İslâm'ın ilkeleri bilimsel gerçeklere ters diye iddia edilmekte, böylece onlardan yüz çevrilmekte. Günümüzde bilim hayli gelişmiş olmasına rağmen, gayri Müslimlerin elindeki bilim, vahyi kaynak olarak kabul edip ona teslim olmadığı için insanlığın çoğu Kur'an'ın dalâlet dediği çizgidedir. Çağın da bilgi çağı değil; bilgi kirliliği çağı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kimileri de insanlara hükmetmek, onların sırtından geçinmek, ya da başka amaçlar için din'den öğrendiği bilgileri yanlış yerde ve kendi çıkarı kullanır, hem kendi sapar hem de başkalarını saptırır.

İnsanın kalbinden 'âhiret' inancı kaybolduğu an, o derin bir sapıklığa düşer. Âhiret inancı şüphesiz insana hayat gerçeğini öğreten en önemli bilgidir.¹¹⁷⁰ Lehve'l hadîse (boş, işe yaramaz, insanı Allah'tan ve O'na itaatten uzaklaştıran her türlü söz ve meşguliye) müşteri olanlar da hidâyetten uzaklaşırlar.¹¹⁷¹ Bu gibi sözler ve uğraşlar kişiye bir fayda sağlamaz, ama onu Allah'tan ve kulluk görevlerinden uzaklaştırır, onu dalâlete düşürür.

Dalâletin Sonuçları

Dalâlete düşenlerin kalpleri kasvetlidir (katıdır). Onların kalpleri fitrî özelliklerini yitirmiş, hidâyete kapalı, şirke, küfre, şüpheyeye ve sapıklığa açıktır. Öyle kalplere hikmeti ve hidâyeti anlatmak zordur.¹¹⁷² *"Allah, kime hidâyet verirse onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse onun da kalbini göğe yükseliyormuş gibi daraltır, sıkar..."*¹¹⁷³ Dalâlette olanların kalpleri daykdır/dardır. Dalâlette olmanın, hidâyeti bırakıp da dalâleti satın al-

1170 34/Sebe', 8

1171 31/Lokman, 6

1172 7/A'râf, 179; 13/Ra'd, 30-31 vd.

1173 5/Mâide, 13

manın (2/Bakara, 16) âhiretteki cezası elbette Cehennem'dir.¹¹⁷⁴ Görüldüğü gibi dalâlet, doğru yoldan, Allah'ın yolundan ayrılıp başka yollara sapmak, bâtıl dinleri kabul etmek, Allah'ın emrine aykırı yaşamaktır. Bu sıfat, inkârcıların ve müşriklerin bir sıfatıdır. Bu kavram, onların hidâyetten ayrılarak yanlış yola girdiklerini, çıkmaz bir sokağa saptıklarını, gerçeğe aykırı hareket ettiklerini, kendilerini kurtuluşa götürmeyecek bir tercih yaptıklarını en güzel bir biçimde ortaya koymaktadır.

Allah'ın dâvetine kulak asmayıp O'nun âyetlerini inkâr edenler, kendilerini maksada götürecektir yolu kaybedip azâbı ve tükenişi kazandıracak olan sapıklığı alırlar. Dalâlete düşmek bir anlamda azmak, haddi aşmaktır. Böyle yapanlar Hakk'ın karşısına çıkmış ve kendi aleyhlerine azap kazanmış olurlar. İnsanları Allah'ın dininden yüz çevirtip sapıklık yollarına sürükleyecek kişiler, sistemler ve araçlar, eski dönemlere oranla günümüzde çok daha fazladır. Bugün bir sürü siyasî sistem, hayat felsefesi, akımlar ve çalışmalar insanları dalâlete dâvet etmektedir. Eğitim ve medya araçları dalâleti daha geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Mü'minler, İslâm'ın dalâlet (sapıklık) dediği hayat anlayışlarını davranış ve fikirleri iyi tanımalı ve kendilerini iki dünyada da kurtaracak İslâmî kimliklerini korumalıdır. Her namazda okuduğumuz ve Fâtîha Sûresinde yer alan şu duâyı pratik hayatta da gerçekleştirmek gerekir: “Yâ Rabbi! *Bizi dosdoğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dâllin olanların (sapıtmuşların) yoluna değil.*”¹¹⁷⁵

İnsanlar mizâç itibarıyla birbirlerinden farklı oldukları gibi, kavrama ve öğrenme kabiliyetleri yönünden de oldukça farklıdır: Bir insanın aklı ile tesbit ettiği ve “tek kurtuluş yolu” olarak sunduğu teorileri, diğer bir insan; tamamen “saçma” olarak nitelendirebilir. Hatta insanın akli muhâkemesini işletmeyip, hakikati bulmada, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmada gaflete düşmesi de mümkündür. Bütün bu ihtimaller olmasaydı, aklı ile hareket eden ve “hakikati bulduğunu” ileri süren herkese inanmamız gerekirdi. Hâlbuki görünen odur ki, herkes kendi aklını beğenmekte, tesbit ettiğini ileri sürdüğü doğruların dışında kalan her şeyi reddetmektedir. Dolayısıyla sırat-ı mustakîmin (doğru yolun ve hakikatin) ölçüsü insan aklı olamaz. İşte bu noktada karşımıza hidâyet ve dalâlet kavramları çıkmaktadır.

1174 26/Şuarâ, 91-97; 17/İsrâ, 97 vd.

1175 Hüseyin K. Ece, a.g.e., s. 120-126

Allah Teâlâ; Hz. Âdem'i (a.s.) ve Hz. Havvâ'yı yeryüzüne indirdiği zaman şöyle buyurmuştu: *"Hepiniz oradan inin. Sonra size Benden bir hüddâ (hidâyet) gelir de; kim Benim hüddâma tâbi olursa, artık onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun (üzüntülü) olacak da değildirler."*¹¹⁷⁶ Yeryüzünde insan için iki yol vardır. Birincisi: Allah Teâla (c.c.)'ya iman etmek ve hayatını İslâm'a göre düzenlemek (hidâyete tâbi olmak). İkincisi: Hevâ ve heveslere tâbi olup, dalâlet üzere yaşamak! Bu iki yolun dışında üçüncü bir yoldan söz etmek mümkün değildir.

Dalâlete düşmenin birçok sebebi vardır. Dünyevî ihtirasa kapılmak ve âhireti unutmak, her türlü felâketin başlangıcıdır. Tâgûtî güçlere itaat etmek ve onların ideolojilerine tâbi olmak, dalâleti satın almaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: *"O gün yüzleri ateşte evrilip-çevrilirken: 'Eyvah bize! Keşke Allaha itaat etseydik; peygambere itaat etseydik' diyeceklerdir. (Onlara tâbi olanlar da o gün) 'Ey Rabbimiz! Gerçekten biz reislerimize (liderlerimize) ve büyüklerimize uyduk. Onlar da bizi yoldan saptırdılar (fe'dallûne's-sebiylâ)' diyeceklerdir. Ey Rabbimiz! Onlara (liderlerimize ve büyüklerimize) azaptan iki katını ver. Onları büyük bir lânetle rahmetinden kov!"*¹¹⁷⁷ buyurulmuş ve tuğyan eden güçlere itaatin getireceği manzara çizilmiştir.

Kelime-i Şehâdeti ikrar ve tasdik eden her mü'min; Allah Teâlâ'nın sınırlarını çizdiği şeriata tâbi olmak durumundadır. Zira sırat-ı mustakîm (dosdoğru yol) budur. Mâlum olduğu üzere; namaz ibâdetini edâ ederken mutlaka okuduğumuz Fâtîha sûresinde; *"Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna kavuştur. Gazaba uğrayanlarınkine, dalâlette olanlarınkine değil!"* diye yalvarır ve "âmin" deriz. Şimdi Muhammed Ali Sâbunî'nin Ahkâm Tefsiri isimli eserinden "velâd-dâlliyn" ibâresinin mânâsını öğrenelim: "Dâllinden (sapıklardan) kasıt hristiyanlardır. Nitekim Cenâbı Hak: *"De ki: 'Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan evvel hakikaten hem kendileri sapmış hem birçoğunu saptırmış ve (hâlâ da) doğru yoldan ayrılıp sapagelmış bir kavmin hevâ ve (heve)sine uymayın."*¹¹⁷⁸ emri ile bize bunu bildirmektedir. İmam Fahrüddin Râzî, konuyla ilgili görüşünü şöyle ifade eder: Müfessirlerin bazıları gazaba uğrayanlardan maksadın; görünür amellerinde hata yapan her şahıs, sapıklardan muradın da,

1176 2/Bakara, 38

1177 33/Ahzâb, 66-68

1178 5/Mâide, 77

itikadında hata yapan herkes olduğu görüşünü tercih etmektedirler. Çünkü gazâba uğrayanları yahûdilere, sapıkları da hristiyanlara tahsis etmek esasa aykırıdır. Çünkü Allah Teâlâ'yı inkâr etme, O'na bazı şahıs ve güçleri ortak etmek din olarak hristiyanlıktan ve yahûdilikten daha çirkin, dolayısıyla onlardan korunmak daha evlâdır. Alûsî, Fahrüddin-i Râzî'nin bu görüşünü reddederek şöyle diyor: "Gazaba uğrayanlar" ile "sapıklar" sözlerinden açık olarak yahûdi ve hristiyanların kastedildiği sahih hadis rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet varken, buna aykırı bir görüşe dönülemez. İmam Kurtubi de şöyle demektedir: Müfessirlerin birçoğuna göre "gazaba uğrayanlar" ile yahûdilere, "sapıklar" ile de hristiyanlara işaret edildiği, Hatem oğlu Adıyy'ın müslüman oluşu sırasındaki hadiste tefsir edilmiştir. Ebu Hayyan'ın bu hadis ile ilgili görüşü şöyledir: Eğer hadis-i şerif'in Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'den nakli sahih ise, ona dönmek (onunla amel etmek) farz olur. Bana göre; Fahrüddin Râzî'nin görüşü, hadisi reddetmek anlamını taşımaz. Aksine onun hükmünü genelleştirerek yahûdilik, hristiyanlık ve diğer tüm İslâm dışı inançları içine alan bir ifade ile bütün kâfir ve münâfıkları âyetin şûmulüne almıştır.¹¹⁷⁹

Şurası muhakkaktır ki, hidâyetten ayrılan bir kimse, mutlaka dalâlete düşmüştür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Artık hakdan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır?"* (Fe mâ zâ ba'de'l hakkı illâ'd-dalâl)¹¹⁸⁰ buyurulmuştur. Mesele bu açıdan ele alındığı zaman dalâlete düşmenin, neleri beraberinde getireceği kolayca anlaşılır.

İnsanın sadece aklî melekelerini kullanarak dalâletten kurtulması mümkün değildir. Vahye tâbi olmayan kimse hidâyet nimetine kavuşamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de, Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'e hitaben: *"İşte Biz sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Hâlbuki (vahiyden evvel) Kitap nedir, iman nedir, sen bilmezdin. Fakat onu Biz bir nur yaptık. Bununla kullarımızdan kime dilersek, ona hidâyet veririz. Şüphesiz ki sen, doğru bir yolun rehberliğini yapıyorsun"*¹¹⁸¹ buyurulmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) vahiy gelmeden önce, Kitabın ve imanın mâhiyetini bilmeyişi, mücerred aklın (bu noktada) sınırını çizmektedir. Bu sebeple akıl, vahiy kavramak için bir vasıta. Bu incelik unutulmamalıdır. Aklı putlaştıranlar, dalâlete düşerler.¹¹⁸²

1179 Muhammed Ali Sabûni, Ahkâmı Tefsiri, İst. 1984, c. I, sh. 22-23.

1180 10/Yunus, 32

1181 42/Şûrâ, 52

1182 Yusuf Kerimoğlu, Kelimeler ve Kavramlar, İnkılâp Y., 109-113

Hıristiyanların Sapma Nedenleri

Hıristiyanlar; Hz. İsa'yı bir kul olarak değil; yüce bir varlık olarak niteleyerek şirke girerler.¹¹⁸³ Teslis inancını oluşturarak, Allah'ın birden fazla olduğuna inanırlar.¹¹⁸⁴ Allah'ı bir yaratık, bir insan gibi düşünerek O'na çocuk isnat ederler.¹¹⁸⁵ Allah'ın kendilerine bildirdiği kolay dinle yetinmeyip dini kendileri için zorlaştırarak ruhbanlığı oluştururlar.¹¹⁸⁶ Allah'a olan sözlerine sâdık kalmazlar.¹¹⁸⁷ Çeşitli yöntemlerle insanların mallarını gasbederler.¹¹⁸⁸ Din adamlarını, kendisine itaat edilmesi zorunlu kişi (rab) edinirler.¹¹⁸⁹ Allah tarafından kendilerine Lutfedilen sırât-ı müstakîmin rehberi olan kitaplarını tahrif ederek yanlış gidişatlarını tahrif ettikleri bu kitapla meşrû gösterirler.¹¹⁹⁰

Allah, mü'minleri ehl-i kitap gibi olmaktan sakındırır ve bunu da peygamberliğin daha ilk günlerinde gerçekleştirir. Bu, elbette ki konunun öneminden ileri gelmektedir. Ayrıca, Fâtiha sûresinin risâletin ilk günlerinde vahyolunduğu dikkate alınacak olursa, Allah Teâlâ'nın; henüz karşılaşmadıkları ve ilişkilerinde problemler çıkmadığı bir zamanda ehl-i kitap gibi olmaktan sakındırmak sûretiyle, Rasûlullah ile diğer müslümanları, onlarla olan irtibat dönemine hazırladığı anlaşılır. Bazı âyetlerde ise bu sakındırmanın açıkça emredildiği görülür: *"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."*¹¹⁹¹ *"Ey iman edenler! Yahûdilerle hıristiyanları dost edinmeyin! Zira onlar birbirinin dostudurlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğuna yol göstermez."*¹¹⁹²

Fakat ne yazık ki, bütün bu ihtarlara, nasihat ve korkutmalara rağmen, insanı ebedî saâdete ulaştıran yoldan ayrılma, sırât-ı müstakîmden sapma ve aynen yahûdi ve hıristiyanlarda olduğu gibi bu sapmayı Allah emretmiş-

1183 3/Âl-i İmrân, 79-80; 5/Mâide, 17,72, 116-117; 19/Meryem, 37-39

1184 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 73, 116-117

1185 2/Bakara, 116; 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 18; 9/Tevbe, 30

1186 57/Hadîd, 27

1187 5/Mâide, 14

1188 9/Tevbe, 34

1189 9/Tevbe, 31

1190 3/Âl-i İmrân, 78; 5/Mâide, 13

1191 4/Nisâ, 115

1192 4/Nisâ, 115

çesine haklı ve meşrû gösterme... suçuna bu ümmet de bulaşmıştır. Üstelik bu süreç Rasûlullah'tan kısa bir zaman sonra başlar ve sistemleşip günümüze kadar devam eder.

Fâtîha sûresi, insanları yahûdilerle hristiyanlarda açığa çıkan sapma ve yanlışlıklara düşmekten sakındırarak biter. Böylelikle insanlara sırât-ı müstakîme dâhil ve bunda dâim olmaları tâlimâtı verilir. Yine bu sûreyle, kulun Allah'a olan duâsının nasıl olması gerektiğiyle ilgili pratik bir örnek de verilmiş olur. Bütün bunların sonunda kula, burada verilen ilkelere itaat kararlılığı içerisinde, içten yaptığı duâsının kabul olunacağı inancıyla “âmin” demek düşer; çünkü Allah, kendisine içten gelerek yapılan samimi duâları kabul eder, geri çevirmez.¹¹⁹³

Sırât-ı müstakîm, istikamet üzere olan yol demektir. İstikamet; doğruluk, dürüstlük, her çeşit işte i'tidal (denge) üzere bulunma, adâlet ve doğruluktan ayrılmayıp yasaklardan sakınmak, İslâm'ın doğru yolu üzerinde yürüme demektir. Dinin emrettiği vazifeleri, emrolunduğu gibi yapmaya çalışan bir müslüman dosdoğru bir insandır. İstikametın karşıtı, hıyânettir ki; doğruluğu bırakıp hak ve hukuka tecavüz etme, verilen sözde durmama ve ahde riâyet etmeme demektir. Rasûl-i Ekrem bu konuda; “*Allah'a iman ettim' de ve dosdoğru ol.*”¹¹⁹⁴ buyurdu. “Yâ Rasûlallah, İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, onu senden sonra hiçbir kimseye sormayayım” diye soran Süfyan bin Abdullah Es-Sakafî'ye de öyle cevap verdi: “*Allah'a iman ettim' de, ondan sonra istikamet üzere yaşa/dosdoğru ol.*”¹¹⁹⁵

Mü'min, Allah'a gereği gibi iman ettikten sonra; gerek itikadda, gerekse amelde dosdoğru olmak zorundadır. İmanda istikamet üzere olmak; şirkten, küfürden, irtidaddan, ilhaddan, bid'at ve hurâfelerden tamamen uzaklaşmak, onlarla her türlü ilişkiyi kesip bunları bütünüyle reddetmek demektir.

Davranışta istikametın önemini, “*Emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et!*”¹¹⁹⁶ âyetinde görüyoruz. Hz. Peygamber, Hûd sûresinin, özellikle bu sûredeki “*dosdoğru ol!*” emrinin kendisini ihtiyarlattığını, saçlarını ağarttığını belirtmiştir.

1193 Celâlettin Vatandaş, Esenlik Yurdunun Çağrısı, Pınar Y., s. 158 vd.

1194 Müslim, Kitabu'l-İman 13

1195 Tirmizî, Kitabü'z-Zühd 47

1196 11/Hûd, 112; 42/Şurâ, 15

İslâmî hareketin bel kemiği durumundaki müslüman gençliğin de günümüzde en önemli problemi istikamettir. Bazen çok radikal; bazen çok uzlaşmacı, bazen takvâ; bazen gevşeklik ve zikzaklar, yalpalamalar çağımız insanının, müslüman olduğunu söyleyenlerin dosdoğru olamadığının göstergesidir.

Müslümanlar için gerçek gaye; Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu, dünya ve âhiret mutluluğu demektir. Hedefe en kısa ve sağlam yoldan kavuşmak ise, bütün müslümanların ortak arzusudur. Genel anlamda insanı, özel mânâda da müslümanı, İlâhî hoşnutluğa ve gerçek mutluluğa aday kılan Allah, peygamberi aracılığı ile kendisine giden doğru ve en kısa yolu tanıtmıştır. Bu yol, hiç şüphesiz ki en doğru yoldur (sırât-ı müstakim). Allah, bu yolu İlâhî rızaya ve mutluluğa kavuşmak için vesile kıldığını ve ona uymak gerektiğini çeşitli âyetlerle açıklamıştır. Bunlardan biri: *“İşte benim doğru yolum bu, ona uyun! Başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmayın. (Azâbından) korkarsınız diye (Allah) söze böyle tavsiye etti.”*¹¹⁹⁷

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyuruyor: *“İstikamet üzere olunuz. Eğer istikametli olursanız, o ne güzel bir şeydir. Amellerinizin en hayırlısı da namazdır. Ve kâmil mü'minden başkası namazı muhâfaza edemez.”*¹¹⁹⁸ İstikamete ve kurtuluşa ermek için huşû içinde namaz kılmanın şart olduğunu unutmamak gerekiyor. İstikamet üzere olmayı beceren muvahhid mü'minleri Allah şöyle över: *“Şüphesiz bizim Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra dosdoğru bir istikamet tutturanlar (yok mu), artık onlar için korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır. İşte onlar Cennet halkıdır. Yapmakta olduklarına karşılık olmak üzere, içinde ebedî olarak kalıcıdırlar.”*¹¹⁹⁹ *“Şüphesiz bizim Rabbimiz Allah'tır' deyip sonra dosdoğru bir istikamet tutturanlar (yok mu), onların üzerine melekler iner (ve derler ki:) Korkmayın ve hüznü kapılmayın, size vaad olunan Cennet'le sevinin. Biz, dünya hayatında da, âhirette de sizin velileriniziz. Orada nefislerinizin arzuladığı her şey sizindir. Ve istemekte olduğunuz her şey de sizindir. Çok bağışlayan, çok merhamet edenden (Allah'tan) bir ağırlanma olarak!”*¹²⁰⁰

1197 5/En'âm, 153

1198 İbn Mâce, Kitabu't-Tahâre 4

1199 (46/Ahkaf, 13-14)

1200 41/Fussilet, 30-32

Fâtîha sûresini namazlarımızda defalarca okuyarak duâ ediyoruz: Gazaba uğrayan yahûdilerin yaptıkları Allah’a isyan, Allah’a iftira, peygambere ihanet, fuhuş, hırsızlık, hakkı gizleme, ateşle insanları yakarak işkence etme gibi suçları çağdaş metotlarla tekrarlayanların yolunu bize verme yâ Rab!

İman, İslâm, kitap, peygamber, iffet, namus, izzet, adâlet, doğruluk, sadâkat gibi kelimeleri hayatından çıkaran ve yerine bunların zıddını koyarak insanları sapıtanların yolunu da bize verme yâ Rabbi diyoruz. Burada hiç unutmamamız gereken husus şudur: İstiâne konusunu işlerken de gördüğümüz gibi, kavli/sözle duâdan önce fiili duâ gelmelidir. Çağdaş sapıklar ve tâğutlarla, düzenbazlar ve onların düzenleriyle mücâdele etmeksizin onların yolunu dille reddetmenin fazla bir anlamı olmayacaktır. Vaşington’a giden uçağa bindiği halde, “yâ Rab, beni Mekke’ye ulaştır” diye duâ etmek bir netice vermeyeceği gibi, bu istek sünnetullah’a da terstir ve Allah’la alay etmek demektir.

Bu sûre, bize ayrıca İslâm’da tebliğ metodunun nasıl olması gerektiğini de öğretir: Biz tâğuttan önce Allah’ı; küfürden önce İslâm’ı tanımalı ve tanıtmalıyız. Sonra da tâğutun ve küfrün mantığını ve nasıl yıkılacağını yine Kur’an’dan öğrenmeliyiz. Rabbimiz altı âyette kendisini ve kendi rızasına giden yolu bize tanıttıktan sonra bu yoldan sapanlardan olmamamız konusunda bizi uyarıyor.

Dünyada devlete, âhirette Cennete çıkan bu sırât-ı müstakîmi Rabbi-miz’den istiyoruz. Gazaba uğrayanlarla sapıkların yolunu istemiyoruz. Yâ Rabbi, diye milyonlarca kere duâ ediyor, âmin diyoruz. Mekke’ye, Kudüşe gidecek olursanız, önce araştırırsınız: Hangi şirket, hangi yoldan, kaç liraya, kaç günde getirip götürür diye bilgi ve broşür edinirsiniz. Allah da (c.c.) şöyle demiş oluyor: Siz şimdi doğru yolu; dünyada devlete, âhirette Cennete götürecek sırât-ı müstakîmi mi istiyorsunuz? Buyurun: “*Elif Lâm Mîm. İşte bu Kitap, O’nda hiç şüphe yoktur. Müttakîler için doğru yolu gösterendir.*”¹²⁰¹

1201 2/Bakara, 1-2; Mahmut Toptaş, Şîfa Tefsiri, Cantaş Y., c. 1, s. 77-78

Sırât-ı Müstakîmin Gerekleri

Sırât-ı Müstakîmde olmak isteyenler açısından neler gerekli olmaktadır? Bu soruya cevap vermeye çalışalım:

Sırât-ı Müstakîm'in gereklerini iki ana bölümde ele almak doğru olacaktır:

Sırât-ı müstakîmde olabilmenin gerekleri,

Sırât-ı müstakîmde devam edebilmenin gerekleri.

Hiç şüphesiz, her akli başında insan kabul eder ki, istemekle ya da “ben doğru yoldayım” demekle doğru yolda olunamaz. Bu oluş için gereken şartlar yerine getirilmediği takdirde söz; kuru bir iddia ya da yalancı bir avunmadan öte bir mânâ ifade etmez. Bu sebeple, nerede olduğumuzu yanılmadan tesbit edebilmemiz ve görünüşe aldanmamamız gerekmektedir. Bunun için de sırât-ı müstakîmde olabilmenin şartlarını önce bir tesbit etmeliyiz.

1- Sırât-ı Müstakîm'de Olabilmenin Gerekleri: Şartları, öncelikle âyet ve hadislerden yararlanarak çıkarmalıyız:

a- İman ¹²⁰²

b- Yöneliş: İkinci gereklilik; sırât-ı müstakîmde olmayı arzu etmek, bu konuda yegâne hidâyet ediciye yönelmektir. ¹²⁰³

c- Sünnet

d- Gönül Genişliği ¹²⁰⁴

2- Sırât-ı Müstakîm'de Devam Edebilmenin Gerekleri

a- Takdir ve Şükür ¹²⁰⁵

1202 22/Hacc, 22; 3/Âl-i İmran, 101; 4/Nisâ, 175; 16/Nahl, 104; 72/Cinn, 14; 4/Nisâ, 66-68

1203 13/Ra'd, 27; 29/Ankebut, 69; 5/Mâide, 16

1204 59/Haşr, 10; Buhâri, Edeb 73; Müslim, İman 111; 16/Nahl, 125

1205 7/A'râf, 43; 72/Cinn, 15-16; 2/Bakara, 5

b- Teyakkuz: Teyakkuz, tehlike ya da düşmana karşı uyanık ve hazırlıklı olmak demektir. Gaflet etmemektir.

c- Dikkat ve Titizlik: Elindeki nimeti takdir eden kişi; çevrenin tutum ve karşı çıkmasına aldırmamak, ne pahasına olursa olsun her hâl u kârda nimeti elden çıkarmamaya dikkat göstermek görevindedir. ¹²⁰⁶

d- Kıskanmamak: İlâhî nimetlerde tükenme korkusu bulunmadığı için kıskançlık da câiz değildir. “Yalnız benim olsun” ya da “yalnız ben olayım, yalnız ben kurtulayım” gibi sakat ve bencil düşünceye yer yoktur. ¹²⁰⁷

e- İlâhî İrâde ile İrtibat (Duâ) ¹²⁰⁸

“Ey Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet ver. Şüphesiz bağıışı çok olan Sensin Sen.” ¹²⁰⁹

“Ey kalpleri halden hale değiştiren Allah'ım, benim kalbimi dinin üzere dâim ve sâbit kıl!” ¹²¹⁰

“Bizi sırât-ı müstakîme ilet (ve onda dâim ve sâbit kıl!).” ¹²¹¹ Âmin. ¹²¹²

İnsanın Asıl Sırat Köprüsü Dünyadadır

“Şüphesiz Biz ona (insana), doğru yolu gösterdik. İster şükreder, ister küfrededer.” ¹²¹³ Soğuk ve sıcak, siyah ve beyaz, gece ve gündüz birbirlerine zıttır. Tevhid ve şirk, iman ve küfür, mü'min ve kâfir de birbirlerine zıttır. Tıpkı bunlar gibi, Allah yolu ile şeytan yolu, İlâhî nizamla beşerî nizam da birbirlerine zıttır. Ve kâinatta her şey zıddıyla kaimdir. Bu zıtların yerlerinin değiştirilmesi, dengenin bozulmasıdır. Hakkı batılın yerine, batılı da hakkın yerine geçirmek, her şeyin alt üst olmamasına sebep olur.

1206 11/Hûd, 112; 5/Mâide, 105; 15/Hıcr, 40

1207 Taberânî, El-Mu'cemu's-Sağır, II/50; Feyzu'l-Kadir, II/421; Kenzu'l-Ummâl, III/269

1208 40/Mü'min, 60

1209 3/Âl-i İmrân, 8

1210 Tirmizî, Kader 7; İbn Mâce, Mukaddime 13

1211 1/Fâtîha, 6

1212 İ. L. Çakan, Sırât-ı Müstakim ve Yolcuları, Şamil Y., s. 153 vd.

1213 76/İnsan, 3

Geçici âlemle, ebedî âlemin arasında sıkı bir münâsebet vardır. Her insan, gideceği ebedî âlemin azığını, hazırlığını, hesabını, kitabını bu âlemde yapar. Bu insana, baskı uygulanmadan, zorlanmadan iki yol gösterilir. Bu iki yolda yürümede serbest bırakılır. Yolların vasıfları, çıkış ve bitiş yerleri tek tek izah edilir. Hür irâdesini kullanarak, doğruyu tercih etmesi istenir. Yürüyeceği yolun doğru yol olması, geçerli olabilecek yol olması şart koşulur. Ve insan, anlatılanları dinledikten sonra kararını verir: Ya Allah'ın yolu, ya da bâtılın yolu. Rabbimizin yolunun, doğru olan yolun adı: "sırât-ı müstakîm"dir. Dünya, imtihan yeri olduğu için, bu yolda yürümek isteyenlerin yolculuğunda dikkat edeceği hususlar vardır. Şâyet dikkatli bulunmazsa ikaz ve irşadlara kulak vermezse, bu yoldan ayrılmış olması, başka yollarda yolculuğunu sürdürmesi an meselesidir. Sırât-ı müstakîmin sağında ve solunda birtakım bâtıl ve tehlikeli yollar olduğu gibi, bizzat bu yolda yürüyen insanların önüne geçen, sağından, solundan kendisine yaklaşp bâtıl yola kaydırmak isteyen şeytan adlı düşman da vardır.¹²¹⁴

Şeytanın âcil görevi, Allah yolunun yolcularını bu yoldan uzaklaştırıp diğer bâtıl yollara kaydırabilme mücâdelesidir. Hadis rivâyetine göre, kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprü olan¹²¹⁵ "sırat köprüsü", imanı ve ameli geçerli olacak kullar için, üzerinde evlerin, sarayların yapılabileceği kadar da geniş bir yol ve köprüdür. Yine, sırât'ın aşağısı ateştir, kavurucu bir ateş. Ancak, bu köprünün üzerinden geçecek olan mü'minlerin taşıdıkları nur, ateşi etkisiz hale getirebilecektir. Bilindiği gibi nûr ve nâr da birbirine zıttır.

Sırât köprüsü, değişik bir şekilde, fakat taşıdığı anlam itibarıyla dünyada da vardır. Allah'ın yolu olan sırât-ı müstakîmle, cehennem üzerine kurulmuş olan sırât köprüsü birbirine bağlıdır. Dünyadaki sırat, dünyanın şartlarına; âhiretteki sırat da o âlemin şartlarına göre tanzim edilmiştir. Fakat taşıdıkları hüviyet, maksat ve anlam aynıdır. Sırât köprüsü incedir; sırât-ı müstakîm de ince bir yoldur. O yolda yürümek, sanıldığı kadar kolay değildir. İnsanın önüne konulan yüzlerce yolu terk ederek, reddederek sırât-ı müstakîmi tercih etmek, her kişinin kârı değildir. Üstelik o yollar, insana daha câzibeli, daha gösterişli ve süslü, hevâ ve şeytanın teşviki ile güzel gösterilen yollardır.

1214 7/A'râf, 16

1215 Tâc, 5/394

Allah'ın yolunda yürüyen insanların yolculuklarına engel olmak isteyenler o kadar çoktur ki, bu yolda yürümek, ateşten bir gömlek giymektir. Elde ateş tutmaktadır bu yolda yürüyen; ateşi atsa sönecek; tutsa elini yakacaktır. Fakat bu ateşin tutulması gerekmektedir. Zira ateş imandır, cennetin bedelidir.

Sırâtın altında cehennem vardır. Sırât-ı müstakîmin sağında ve solunda da ateşe atılmaya sebep olacak işlerden, yollardan oluşan bir hayat vardır. Dünyanın âhirete giden bir yol olması gibi, sırât ve sırât-ı müstakîm de, birbirine bitişen bir yoldur. Dünyada sırât-ı müstakîmde yürümeyenlerin âhiretteki sırâtı geçmeleri mümkün değildir.

Yol, Allah'ın yolu, yolcular da Allah'ın kulu olduğu müddetçe, bu kervanı hiçbir ses ve hiçbir kimse durduramayacaktır. Bâtıl dinler ve düzenler, hak yolun altındaki ateşlerdir. Allah yolundan ayrılmak demek, dünya ve âhireti yakacak bu ateşi tercih demektir.¹²¹⁶

Yol ve Yolculuk Üzerine Düşünceler

“Bu dünyada bir garip gibi yaşa; yolcu gibi ol!”

Dünya iki kapılı bir han/otel; insan da yolcu. Hidâyet ve dalâlet adlı iki yol var; birinin son durağı cennet, diğerrinin de ateş. Yolcuyu yoldan, yolu yolculuktan, yolculuğu menzilden ayrı değerlendirmek yanlıştır. Yolu bilmeyenlerin, yoldan çıkmış ve bâtıl/yanlış yolda olanların hak yolun yolcusunu anlamaları çok zordur. Yol hikâyesi okumak, kişiyi yolcu yapmaya yetmez. Yolcuyu anlamanın en kesin ve kestirme yolunun yola çıkmak ve yolcu olmaktan geçtiğini bilmeyenler, “dosdoğru yol”u ve “o yolun yolcuları”nı anlayamaz. Sırât-ı müstakîm adlı o yol, insanlık tarihiyle yaşıttır ve dünyanın sonuna kadar, yolun en sonuna kadar yolcuları bitmeyecektir. Ömür biter, yol bitmez; ama her yol cennete gitmez.

Kutlu yolun sâdık yolcuları, yolunu kesmek isteyen eşkıyâlara karşı yol silâhlarını yanlarından ayırmazlar; onlar, tüm şartlarda yürüyen kervanın yolcularıdır. Onlar bilirler ki, yolcu yolunda gerek.

1216 Abdullah Büyük, Müslümana Mesajlar, Ribat Y., s. 337 vd.

Neticeye ulaşmak isteyen bir yolcunun, tüm dikkatini diğer yolculara veya yoldan çıkanlara değil; yola vermesi gerektiğinin şuurundadır güzel yolcu.

Yolculuk yapmak yerine, yola yatan, bir engele takılıp düştüyse kalkmak için çabalamayan, yolun kendi bulunduğu şeridinin dışındaki şeritlerden gidenlere çelme takıp tekme atan, yoluna devam etmeyi bırakıp yol, yolcu ve menzil üzerine nutuk atanlar, doğru yolun dosdoğru yolcuları olma vasfını kaybetme riskleri büyük olan, yoldan çıkmaya aday kimselerdir. Çıktığı yolda kurallara uygun şekilde yarışan, yol arkadaşlarıyla yardımlaşabilen, yola gelmeyen insanlara acıyıp yolun genişliğini ve güzelliğini onlara da göstermeye çalışarak yolculuğunu bitiş noktasına kadar sürdüren insan, yolun sonunda ödül almaya hak kazanacaktır.

“Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol;

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”¹²¹⁷

“Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak;

Haykırsam kollarımı makas gibi açarak.”¹²¹⁸

Dönülmez ufkun akşamlarına gelmeden ve yol yakinken, dosdoğru yolun doğru yolcusu olarak yola düşmek, yola koyulmak yakışacaktır âhîret yolcusuna. Yolda yorulmak normaldir, hatta yalpalayıp sendelemek de. Ama düşse kalka da olsa yola devam gerek; yola yatıp yolu kapamak, diğer yolculara da ihânettir. Yolu tıkamaktansa yoldan çıkıp başkalarına yol açmak, menziline ulaşmak isteyenlere yol vermek, hiç değilse diğer yolcuların, o yola baş koyanların bedduâsından kurtulmak demektir.

Başkalarını yola getirmek için, yola çağırmanın öncü ve yolcu olması, yola düşmesi şarttır. Yol göstermek için, yolu, yoldaki engelleri bilmek ve yol haritasına sahip olmak da gerekecektir. Doğru yolu bulmak ve yoldan çıkmamak için, rehber ve yoldaki işaretlere uymanın olmazsa olmaz önemde olduğu unutulmamalıdır. Dünya gurbetinde yol alan kişinin ana vatanı ve baba ocağı cennete ulaşmaması için, kırk harâmîler yol başlarını

1217 Mehmed Âkif Ersoy, Safahat

1218 Necip Fâzıl Kısakürek, Çile

tutmuş, yolları kesmiş olsa da, yolsuzluk içinde yollanıp yolunu bulanlar, yolu şaşırtmaya çalışsa da, yolcunun azığında takvâ var ise çıkış yolu ihsân edecek, sırât-ı müstakîme hidâyet edecektir yolun sahibi.

Tüm yolsuzlukların ve yoldan çıkmanın sebebi, hak yoldan sapmaktır. Her şeyin yolu yordamı olur da sonucu cennete çıkacak güzel yolun düzeni, işaretleri ve kuralları olmaz mı? Asgarî ve âzamî hız belirtilmez mi? Çok yavaş gidenin, doğru yolda zikzaklar çizen, hangi şeritte gittiği belli olmayan yolcunun kazaya uğrama riski gibi; aşırılıkları seven sürat tutkunu insanların da ulaşmak istedikleri yere sağ sâlim erişmeleri zordur. Sırat köprüsü gibi uzun ince yolun, yolunca geçilmesi için, yoldaş ve yol arkadaşlarının aynı yolun gerçek yolcularından seçilmesi gerektiğini unutmamalı yolcu.

Kalabalık yolda arabamıza yolcu çağırmaktır tebliğ. “Kalabalık yol” dedim. O kadar çok araba var ki yolda... Kimi süslü-püslü, nefse hoş gelecek görüntülerle döşenmiş, kimi modern mi modern. Bazı arabalar süratiyle, bazıları kalabalık yolcularıyla aday yolcuları cezbediyor. Arabanın nereye gittiği, çoğu yolcunun umurunda bile değil, kimi arabaların zikzak çizmesi, bir km. ileri, 2 km. geri gitmesi de.

Arabalarına çeşitli yöntemlerle çağırانlar da çok. Otogarlardaki çığırtkanlar gibi bazıları. Yaka-paça zorla kendi arabalarına bindirecekler neredeyse yolcu adaylarını. Yarı yolda indirecek mi, kazaya kurban mı edecek, şoför ehliyetsiz mi, hepsinden önemlisi araba hangi istikamete gidiyor, belli değil.

Bazıları da yolun kapalı olduğunu, nice insanın yoldan geri döndüğünden yola çıkarak tahminle karışık değerlendiriyor. Aslında kapalı olan, yoldan kaçmaya çalışanın alıcıları. Yol almak isteyeneye yol açık, bahaneyi bırak sen de yola çık.

Üzerinde Washington, ya da İsrail yazdığı halde “bu araba Mekke’ye gider” diyen çığırtkanlar mı ararsınız, soyguncu şeytanla işbirliğinden sâbıkali şoförler mi, hepsi mevcut.

Bütün bunlar ve benzerleri sizi korkutmasın. Siz de arabanızı hazırlayın; daha doğrusu Nuh’un gemisinin servis otosu için yolcu çağırmaya çalışın. Aman ha unutmayın; ilk işiniz çok yolcu almaktan önce, tertemiz arabaya leke sıçrat(tır)mamak.

Sürat yapılmayacak yerdeki sürat, yoldakilerin üzerine çamur sıçratabilir mümkün ki. Az önce çamura boyadığımız kişiyi hangi yüzle arabanıza çağırabilirsiniz ki?! Yoldaki insanların niceleri yolcu olduğunun farkında bile değil; istikametlerinin farkında olmadıkları gibi. Sanki kör ebe oyunu oynuyor; önüne kim geçtiyse onu şoför olarak seçebiliyor. Körlere kılavuzluk çok zor değildir, ama kör olduğunun farkında olmayan bakarkörlere, sarhoşlara rehberlik ve onları gitmeleri gereken yere yönlendirmek zorun da zorudur.

Yolda kalmışları, yoldan çıkanları, yanlış araba ve kötü şoför seçenleri inkâ etmek kolay olmasa gerek. Başka şoför ve arabalarla uğraşıp boşa vakit geçirme. Ezanı oku, ezandaki tevhidî dâvetle kurtuluş gemisine çağır insanları. “Kurtuluş gemisi” dedim; bu, senin-benim derneğimiz, vakfımız, radyomuz, dergimiz, partimiz, tarikatımız, cemaatımız... değil. Belki o hüsn-i zanla biniyoruz o arabalara ve sırât-ı müstakîm yolcusu olduğumuz konusunda hiç şüphemiz yok; olsun! Yolcuları veya yolcu olmadığını sanan yolcu adaylarını başka bir beşerî tabelaya / çalışmaya değil; Allah’a dâvet etmeliyiz, sadece Allah’a, O’nun yoluna (İslâm’a), O’nun kitabına; O’nun peygamberinin yaptığı gibi.

“Şüphesiz bu Benim dosdoğru yolumdur, ona uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yol sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte (kötülükten) sakınmanız ve takvâlı olmanız için Allah size bunları emretti.” ¹²¹⁹

“Sadece Bana ibâdet ve kulluk edin. Dosdoğru yol budur.” ¹²²⁰

“De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben Allah’a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol (basîret) iüzerindeyiz (kör bir saplantı içinde değiliz). Allah’ı (ortaklardan) tenzih ederim. Ve ben şirk koşanlardan değilim.” ¹²²¹

Dünya hayatının nazenin yolcuları! Sizler için açılmış nice yollar var. Fakat, bu yolların sadece birinden gitmeniz istenmiş sizden. Dünya hayatı bir labirent gibi... Çıkış yolu bir tane... Aramak, bulmak lâzım. Bunun için de labirenti kuşbakışı görebilecek yerde durmak gerek. Deneme yanılma yoluyla da belki çıkış yolu bulunabilir. Fakat süreli bir arama içinde buna

1219 6/Enâm, 153

1220 36/Yâsin, 61

1221 12/Yusuf, 108

vakit yok. Öyleyse “yolcu yolunda gerek” uyarısına kulak verip, bizim için açılmış doğru yolda, yola devam etmeliyiz. Gereksiz meşguliyetlerle yerimizde saymak ciddi bir zaaf. Yolculuğumuzda tahribat oluşturacak tavırlara göz yummak da bir fâcia. Gideceğimiz yolun tahrip olması bizim yürüyüşümüzü zorlaştıracaktır. Hele yol kesicilerin güçlenmesine izin vermek yolculuğu sekteye uğratacaktır. Onlarca yolsuzluğun yaşandığı dünyada, ana yola (sırât-ı müstakîme) açılacak zeminler oluşturmaliyiz. Şairin dediği gerçeği haykırmalıyız. “Yol onun, varlık onun; gerisi hep angarya/ yüzüstü çok süründün ayağa kalk”

Yol açmak... Ulaşılamayan nice köylere, nice insanlara, nice cevherlere... Önder olmak, öncü olmak. Bize dosdoğru yolu açanın da bizden istediği bu değil mi? İyi bir işte “çığır” açanların, arkasından gelenler kadar sevap kazandığı müjdesini alıyoruz; tabii bunun tersi de mümkün.

Elbette merkeze ulaştıracak yolları açmak her zaman kolay olmuyor. Bazen kazma kullanmak yeterli iken, bazen de buldozer ya da dinamit kullanmak gerekebiliyor. Hiçbir yol açma görevlisi, karşılaştığı dağ gibi engellere gelince “buraya kadar!” dememiştir, deme hakkı yoktur. Çözüm bulmuş, meydan okumuş: “Dağlar seni delik delik delerim, kalbur alır toprağını elerim” demiş, tünel açmış, köprü kurmuş; şehirleri kasabalara, kasabaları köylere bağlamış, insanı insana kavuşturmuştur.

Bütün bu işleri beceren dünya hayatının nazenin yolcuları! Hemcinslerinizi yoldan çıkarmaya çalışan, Yaradan’a götüren yolu tahrip eden yolsuzlara karşı kullanacak kazmanız, buldozeriniz, dinamitiniz yok mu? “Yolcu yolunda gerek”, eğleşmek size göre değil.

Yol açanların aynı zamanda yolculuğu kolaylaştıracak yürüyüş tarzı geliştirmeleri gerekir. Zira sırat-ı müstakîm adlı ana yolun sahibi o yolun yolcularına yolu kolaylaştırmıştır. Seçtiği yol önderi de “*kolaylaştırın, zorlaştırmayın*” uyarısında bulunmuştur.

Açtığınız yollarda yürüyen yolculara, kendilerinin de yol açma sorumluluğunun olduğunu; en azından açamıyorlarsa da, yolda yatıp eğleşerek arkadan gelenleri oyalamamaları gerektiğini hatırlatın. Çoğu idealist yolcular realist yolculara takılıp hızlarını yavaşlatmışlardır. Bu durumda yola devam ederken yoldaşımızı da doğru seçmemiz gerekliliği ortaya çıkıyor.

Yola çıkarken yalnız kalma tehlikesini de göze almalıyız. Eğer çevremiz, korkaklar, tembeller ve zoru göze alamayanlardan müteşekkil ise bu tehlike ile her zaman karşı karşıyayız. Ama yola sebatla devam edersek, A mıntıkasında olmasa da, B mıntıkasında kendimize göre yoldaş bulma ümidi vardır. Zira, dosdoğru yolun sahibi bizzat kendisinin yoldaşımız olacağını vaad ediyor.

Her şeye rağmen yoldaşınızı çok iyi seçmek zorundasınız. Duygusallığa, zaafa yer yok bu yolculukta. Yolcu ve yoldaş yolunda gerek.

Bugün yolunda gitmiyorsa işler, yolsuzlukla uğraşanlar ve bunların yolsuzluğuna göz yumanlardadır suç. Küçük bir tahribatın onarılmaması gayya çukurlarının oluşmasına sebebiyet verecektir. Yoldan sorumlu sorumsuzların ihmali nasıl kazalara sebebiyet veriyorsa, ana yolun sahibine yapılan haksızlıklara göz yumanların âkıbeti nasıl olacak?! Sırât-ı müstakim adlı doğru yol da bir tanedir, sahibi de. Kimse ortak olmaya çalışmasın. Bu yolsuzluğu savunacak avukatlara da söz yok orada. Yoldaşlık ana yolun sahibine göre değilse bu yoldaşlık külfet. Yolun sonunda hesaptan kurtulmak için yoldaşını bile feda eder yolcu. Fakat nihai sonda yoldaş yoldaşa hiç bir şey yapamaz. Ve o gün geldiğinde... Ana yolun sahibinin diğer yolları ortadan kaldırdığı, yolcuları tek bir merkezde topladığı gün, o gün geldiğinde... eğleşen insanlar yarışı kaybettiklerini anlayacaklar; kazanmak için yeni arayışlar içine girecekler, ama... artık o engele ne kasma, ne buldozer, ne dinamit...

Yolcu yolunda gerek...

Dosdoğru yolun sahibine doğru giderken her birimiz dönüşü olmayan bir yola giriyoruz. Dünya yollarına benzemiyor. Bütün yollar Roma'ya çıkmıyor. Bütün yolcularda Roma'ya gitmiyor.

Ey doğru yolun doğru yolcuları! Gerek yaya, gerek koşarak, gerek binelerle yola devam edin, ama sakın ha yolda çakılıp kalmayın, yolda yatıp eğleşmeyin. Parsanın payı sadece size ait. Haydi koşun... Yolcu yolunda gerek. Ne kadar yol koşunuz, ne de çabuk yoruldunuz? Daha gidilecek çok yol var. Haydi yola!

Yolda giderken yürüyüşünüze de dikkat edin. Anayolun sahibi öyle istiyor. Yolsuz yolcular gibi mağrurluk, zâlimlik, ayağınıza takılanı ezmek yok bu yürüyüşte. Başı havada gitmek de yok. Yolda kalmışa iyilik yapacaksın,

yolcuya hakkını vereceksin, sağına soluna bakıp senden önceki yolcuların bıraktıklarına bakıp tefekkür edeceksin. Ve anayolun sahibini her anda zikredeceksin. Zira güzel yolculuğun referansı bu.

Yol ağzında, yol ayrımındayız; bitmek bilmeyen dünyevî işleri yoluna koyma uğraşları, bizi ana yolumuzdan etmemeli, burada misafir ve yolcu olduğumuzu unutmamalıyız. Yoldan kalmamalı, yolumuza/hedefimize bakmalıyız ki, yolumuzu gözleyenlerin gözleri yolda kalmasın.

Yol açıklığı ver yâ Rab! Bizi yolumuzdan etmek isteyenlere fırsat verme. Bizi kendilerine nimet verdiklerinin yolu olan dosdoğru yola hidâyet et; yoldan sapmış ve gazaba uğramışların yoluna değil Allah'ım!

Dinin özünü öğrenmek istiyorsan; işte Fâtîha.

Yalnız Allah'a kul ol; denilmeden rûhuna el-fâtîha!

Fâtîha Sûresine Toplu Bakış ve Günümüze Çıkarımlar

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ
وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

hamd : Rahîm rahîm : الرَّحْمَنِ : Allah'ın : الله adıyla : بِسْمِ
: الرَّحِيمِ : Rahmân'dır : الرَّحْمَنِ : âlemlerin : الْعَالَمِينَ : Rabbi : رَبِّ : Allah : içinde :
: Rahîm'dir : مَالِكِ : mâlikidir : يَوْمِ gününün : الدِّينِ : Din : إِيَّاكَ : yalnız Sana :
bizi : اهْدِنَا : نَسْتَعِينُ : yardım dileriz : ve : وَإِيَّاكَ : ibâdet ederiz : نَعْبُدُ
الَّذِينَ : yoluna : صِرَاطَ : doğru : الْمُسْتَقِيمِ : yola : الصِّرَاطَ : (bize hidâyet ver)
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ : değil : غَيْرِ : kendilerine : عَلَيْهِمْ : nimet verdiklerinin : أَنْعَمْتَ
: ve sapıtanlarınkine : وَلَا الضَّالِّينَ : gazaba uğrayanların :

“Rahmân Rahîm Allah’ın adıyla. Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsus-tur. O, Rahmân ve Rahîmdir. Din gününün/cezâ gününün mâlikidir/sahibi-dir. Ancak Sana ibâdet/kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umar, yardım isteriz (ey Allah’ım). Bize dosdoğru yolu hidâyet et/göster. Kendilerine nimet vererek lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışla-rın ve dalâlettekilerin/sapmışların yolunu değil!” (1/Fâtiha, 1-7)

Fâtiha Sûresi, önce gerçek anlamıyla hamd u senâya lâyık olan tek zât olan Allah’ı dile getirir. Her şeyin O’nun eğitim ve terbiyesinden geçtiğini hatırlatarak O’nun bütün evrenin tek yaratıcısı, tek Rabbi olduğu belirtilir. O’nun rahmetini ifade eden güzel isim ve sıfatlarıyla vassfeder, o sıfatların istismar edilmemesi için âhireti, ödül-ceza gününü gündeme getirir. Sonra sadece O’nun önünde eğilip boyun bükülmesi, mutlak olarak sadece O’na kulluk, ibâdet ve itaat edilmesi gerektiğini, O’nun dışında bu özelliklere kimsenin hakkı ve liyâkati olmadığını gündeme taşır. İbâdet ve itaat için gerekli olan yardımı ve sorumlulukların gereği ve dünyada yaşamanın so-nucu birçok sıkıntının giderilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için yardım talebenin, duânın yalnız O’na yapılması, bu yardımların en önemlisi sayı-lan hidâyete erdirmeye ve hidâyette sâbit kılma talebini hatırlatır. Bu güzel isteği en imrendirici, en ideal modellerle, örnek şahsiyetlerle verir ki; bu kendilerine en güzel nimet verilmiş olanlardır. Nimeti de nerede ve hangi özelliklerde aramamız gerektiği bildirilmiş olur. Tarihin hak-bâtıl müca-delesinden ibaret olduğu, günümüz ve yarınlar açısından da bu hakikatin değişmeyeceği gazap edilmiş ve sapıtmış insanların bu güzel modellerin yoluna engel olmaya çalışacakları işaretiyle ortaya konulur. Azıp sapmış insanların yolunu takip etmememiz hatırlatılırken bu konuda da Allah’tan yardım istenmesi öğretilir.

Allah ile kul arasında bir tür sözleşme ve antlaşma olarak da değer-lendirilen Fâtiha sûresi Allah-insan ilişkisinin mâhiyetini ortaya koyar ve bunun hangi kurallara bağlı olarak sürdürüleceğini öğretir. Ayrıca söz ko-nusu ilişkinin tek taraflı olarak sadece kulun gayretiyle değil; aynı zamanda mutlaka Allah’ın hidâyet ve yardımıyla sağlanacağını vurgular. Sûrenin ilk yarısı kulun Allah’a hamd ve övgüsünü, ikinci yarısı da onun Allah’tan İs-teklerini dile getirir.

Fâtiha sûresi, İslâm’ın tanımıdır. Fâtiha sûresinden yola çıkarak İslâm dininin tanımı şu olmaktadır: “Gazaba uğratmadan, sapıklığa düşürme-

den, doğruca ve selâmetle Allah'a ve Allah'ın nimetlerine götürüp el-ham-dü lillâh dedirten ve bu temiz nimetlere tam selâmetle ermiş, gerçekten mutlu ve övülmüş, İlâhî gazaba/öfkeye uğramamış ve sapıtmamış kimseler tarafından takip edildiği tarih tarafından görülmüş ve tecrübe ile bilinen büyük, düz, doğru, hak yol ve istikamet yoludur." Bu dini kabul etmenin, dindarlığın başlangıcı, ilk önce Allah Teâlâ'yı Allah'ın tanıttığı gibi tanımak ve ona "İyyâke na'budu ve iyyâke nestain" diyerek Allah'tan başka ilâh olmadığına tam bir şekilde söz verip antlaşma yapmak ve İlâhî emir ve yasaklara riayet etmektir.

Demek ki istemek ve dindarlık bizden; din, şeriat ve doğru yolu göstermek Allah'tandır. Ve bu hidâyet (doğru yolu göstermek) iki çeşittir. Biri ilmî olan irşad, diğeri fiilî (pratik) olan Cenâb-ı Hakk'ın kuluna yardım etmesidir. Yüce Kur'ân, ilmî irşadı istemenin cevabıdır. Fiilî olarak başarılı kılmayı istemenin cevabı da, hayatı boyunca bütün davranışlarında hidâyet kitabı olan Kur'an'a uymaktadır.

İşte İslâm dini böyle bir Allah kanunudur. Fâtîha bunu tanımlarken mânâsını ispatlamak için gözlem ve tarihin şahid olduğu nimet verilenlerin olumlu yolu ve gazap edilmiş ve sapmışların olumsuz yolunu, yani tecrübe-yi göstermiş ve başka delil ve vesikaya bile ihtiyaç bırakmamıştır.

Bunda şüphe edenler, gözlem ve tecrübe ile sâbit olan örneği son peygamber Muhammed Mustafa (s.a.s.) ile ashâbının bu sayede nâil oldukları Allah nimetlerinin büyüklüğünü tarihte gözleri kamaşa kamaşa okuyabilirler.

Hidâyet esaslarını, doğruluk ve içten sevgi ile uygulayacak olan toplumların tecrübe ile sâbit olan aynı sonuçları elde edeceklerinden şüphe etmek için hiçbir gerekçe yoktur. İlim ve fen adına böyle bir şüphe ortaya atmak, dün beni aydınlatan güneşin yarın aydınlatamayacağını iddia etmek gibi, tümevarım kanununu inkâr etmektir. Fakat ilim ve fende, tecrübe ve tümevarım kanununa pek büyük önem veren Avrupalılar bu önermeyi yerinde yapmayarak fikirleri karıştırıyorlar. Çünkü İslâm dininin mâhiyetini, kendi öz kaynağından araştırmıyorlar da; çöküş içinde yuvarlanan şimdiki müslümanlarda arıyorlar. Hâlbuki gerçek, şimdiki zaman ile geçmiş zamanın karşılaştırmasından çıkacaktır.

O zaman görülür ki o doğru yol üzerinde gerçekten yürüyenlerle yürüyemeyenler arasında büyük fark vardır. Doğru yoldan sapanlar ve tümüyle yoldan çıkanlar vardır. Demek ki din, hak kanunudur, fakat din adına yapılanların çoğu noksandır ve doğru değildir. İlim ve fende ki her hak kanunu da böyle değil midir? Meselâ iyi matematik bilen bir adam günlük işlemlerinde o hesabı yapmaya üşenir de bildiğini uygulamazsa kabahat matematiğindir denebilir mi? Ve meselâ pis mikropların zararlarını bilen kimse sokaklarda gezdiği ayakkabılarla oturduğu veya yattığı odanın içine kadar girmeyi alışkanlık haline getirirse, sonunda etkisinde kalacağı felaketten koruyucu hekimlik ilmini sorumlu tutmaya hak kazanabilir mi? İnsanlar kendilerini hakkın kanununa uydurmakla yükümlü iken, o hak kanununu kendilerine uydurmaya çalışırlarsa kusur o kanunun değil, o insanın olur ve zararına da kendisi katlanır. Allah'ın gazabı, bunu bilerek yapanlar içindir. Bilmeyerek yapanlar da sapıklardır. Bunlar da sonunda o âkıbete mahkûmdur. Ne yazık ki, asrımız insanlarında özellikle din hususunda Hakk'ın kanununu kendilerine uydurmaya çalışma gibi ahmaklıklar gözlemleniyor. İlim, fen ve sanayideki bu kadar ilerlemelere rağmen bütün dünyada insanlığın sıkıntılarının genel bir şekilde gittikçe artmasının sebebi de budur. Bu sıkıntıları, ancak doğru yolda yürümek kesebilir.

Kur'an'ın ana konusu da tevhiddir. Fâtiha sûresi de tevhidin esaslarını içeren bir sûredir. Tevhid genel olarak üç kısımda ele alınır: Allah, nübüvvet ve meâd (âhiret). İlk üç âyet, Allah'tan, O'nun sıfat ve özelliklerinden bahseder. Dördüncü âyet ("*Mâlik-i yevmi'd-din*") âhiretten; 7. âyet de nübüvvetten bahsetmektedir: "Kendilerine nimet verilenler" in başında peygamberler gelmektedir.¹²²² Bu sûrenin mealinden bile rahatça anlaşılabilceği gibi, sûre bütün önemli konuları direkt veya dolaylı ele alıyor; Kur'an'ın bir özeti ve önsözü olarak açılış sûresi şeklinde başa geçiriliyor. İleriki sûrelerde genişçe açıklanan esaslar, bu sûrede özetlenmiş, işaret edilmiş veya çağrışım yoluyla göz önüne getirilmiştir.

Fâtiha'da temel ilkeler açık bir şekilde ortaya konmuştur. Kur'an'ın bütününde sunulan mesajın özüdür Fâtiha. Fâtiha, açan demektir. Vahye açılan kapı demektir Fâtiha. Vahyin tümünün anlaşılabilmesi için bu sûrenin çok iyi kavranması gerekir. Kur'an'a Fâtiha ile başlanır. Namaza Fâtiha ile girilir. Her hayırlı iş bu pırlanta anahtarla açılır ve açılan kapılar arkasın-

1222 4/Nisâ, 69

daki karanlıklarda bu ışık kaynağı ile aydınlanır. Bu itibarla ona her şeyin başı, esası, anahtarı mânâsında “Fâtiha” denilir.

Fâtiha sûresini, işlediği konu itibarıyla üç bölüme ayırabiliriz:

Tevhid inancının işlendiği âyetler (Besmeleyle ilk dört âyet)

Tevhid inancının uygulanmasının işlendiği âyet (5. Âyet)

Tarih boyunca Tevhid mücadelesinin işlendiği son iki âyet

“Rahmân, Rahîm Allah’ın adıyla.” (1. âyet)

Besmele, İslâm’ın bir şiarı/sembölü ve her iyiliğin anahtarıdır; helâl olan bir işin göstergesidir besmele; çünkü haramlara besmele çekilmez. Kur’an’ın ana konusu ve temel vurgusu, insanla Rabbi arasındaki kul-luk-ilâhlık münasebetidir; Rubûbiyet ve ubûdiyet alâkasıdır. Besmele de bu alâkayı ifade eden kulluk ilânıdır. Bu ilişki, Rahmân ve Rahîm olan Allah ile kul arasında sevgiye, merhamete dayalı olan derûnî münasebeti ifade ederken, kulun da itaat ve teslimiyetini göstermektedir. Yapılan bir iş Allah adıyla yapılıncı hem işi yapan, hem yapılan iş bir anlam kazanıyor. Besmele, eylemlere bilinç katıyor, yapılan iş, Allah’ın ismiyle ve O’nun izniyle yapılmış oluyor. Böylece insan, İslâm dışı her şeyden soyutlanmış, uzaklaşmış oluyor. Besmele, bütün iyiliklerin, tüm güzelliklerin O’ndan olduğunu kabul edip O’nun müsaade ettiği şeylerin O’nun adıyla yapılması sâyesinde daha da güzelleşeceğini anlamaktır.

Bir müslüman besmele çekmekle, “nefsim veya başka bir varlık adına, tâğüt adına değil; Allah adıyla, O’nun rızası için ve O’nun izniyle başlıyorum.” demek ister.

Kur’an’a besmele ile başlarken, kullarına rahmet, acıma, lütuf ve bağışlaması sonsuz olan Allah’ı hatırlıyoruz. Kur’an’ın nüzûlünün bu sonsuz rahmetin bir yansıması olduğunu düşünüyor ve bu büyük nimeti anarak O’na hamdimizi, şükürümüzü vurguluyoruz. Sadece Kur’an okurken değil; insan ve evren kitaplarını okurken, hayat mektebinde öğrencilik ve öğretmenlik yaparken de besmele şuuruna uygun davranmalıyız. Tüm eylemlerimizin dünyada O’na yaraşır, âhirette de O’nun rızâsını kazandırır özelliklerde olmasına gayret etmeliyiz.

Besmele, Allah'la yapılmış bir sözleşme gibidir. Allah, Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla bize merhametle muâmele edeceğini vaad ediyor; biz de, imtihan için bize verilen irâdeyi istismar etmeyeceğimizi ve O'nun ilkelerine bağlı kalacağımızı besmeleyle kabullenmiş oluyoruz. Besmele, Allah'ın tesbit ettiği kulluk programını kabul etmektir. Besmele çeken kul, şöyle demiş olur: "Yâ Rabbi, şu an, kulluk maddelerinden birini işleyeceğim. Senin ismini anıyor ve iznini istiyorum."

Haramlara besmele çekilmez. Allah'ın isminin anılamayacağı haram davranış ve eylemleri terk etmek zorunda kalır besmele şuuruna sahip bir mü'min. **Unutulmamalıdır ki, haram olan eylemlerde besmele çekilmez. Kâmil bir müslüman da, besmele çekemeyeceği bir işi yapmamaya özen gösterir.** O yüzden, besmele insanı eğitir, terbiye eder, kötülüklerden uzak tutar. Çünkü besmele çeken bir kimse, ağzından çıkan ifade ile yaptığı eylem arasında bir paralellik kurmak zorunda olduğunu, eliyle dilinin birbirini yalanlamaması gerektiğini düşünür. Besmele, kötülük ve haramları işlemeye hakkımız olmadığına bize hatırlatır.

Bismillâh, "Önce Allah" deyip, O'na danışmak, yapacağımız herhangi bir işte Allah'ın onayını istemektir. Allah'ın adını her şeyin önüne geçirip yüceltmektir. Müşriklerin putlar adına yaşamaları ve onlar adına iş yapmalarına karşılık, biz **Allah adına yaşayacağımıza, O'nun adıyla iş yapacağımıza söz vermiş oluyoruz.** Bu yüzden, dilimiz "Allah'ın adıyla" derken, diğer organlarımız da aynı şeyi söyleyebilmelidir. Bu ise, her şeyimizle O'nun ölçülerine uygun olarak yaşamakla mümkündür. Aksi takdirde dilimiz "Allah'ın adıyla" derken; elimiz, ayağımız şeytan veya Allah'ın dışında başkaları adına iş yaparsa bu, tevhidle bağdaşmaz.

Bir mü'min, her eyleminin başına besmeleyi yerleştirmekle laik mantığa en büyük protestoyu yapmış olur. Besmele, insanın Allah'la iş yapması, Allah'ı işine karıştırmasıdır. Dolayısıyla besmele; ateizmi, materyalizmi, laisizmi reddir. Bu manada besmele, İslâmî dünya görüşünün anahtarı mesabesindedir. Laik dünya görüşü "besmelesiz" olmaktır. Laik olmakla olmak arasındaki fark, besmeleli olmakla olmamak arasındaki fark kadardır. Besmeleli yapılan iş, meşrûyetini Allah'tan alır ve meşrû işlere besmele çekilir. Besmelesiz işlerse şeytana lâyıktır.

İslâm kültürü, bir kimsenin her işe Allah adı ile başlamasını gerektirir. Eğer bu bilinçli bir şekilde ve samimiyetle yapılırsa şu üç güzel sonucu doğuracaktır: Birincisi, bu, kişiyi kötülükten uzak tutacaktır. Çünkü, Allah ismi onun, kötü bir niyeti veya yanlış bir davranışı O'nun adını anarak yapmaya hakkı olup olmadığı konusunda düşünmesini sağlayacaktır. İkincisi, kişi meşrû bir işe başlarken Allah'ın adını anarsa, onun her hareketi tabiatıyla Allah'ın rızasına uygun yapılmış olur. Üçüncüsü, o kişi Allah'ın yardım ve nimetiyle karşılaşacak ve şeytanın aldatmalarından korunacaktır. Çünkü kim Allah'a yönelirse Allah da ona yönelir.

“Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” (2. âyet)

Hamd, nimet veren olması hasebiyle nimet veren zât’a ta’zimi ifade eden bütün fiilleri yapmaktır. Allah, hamd edin demeyip, hamdin Allah’a ait olduğunu beyan etmiştir. Aksi takdirde, kullara güçlerinin yetmeyeceği şeyi onlara emretmek olurdu. Fakat “el-hamdu lillâh” deyince bunun anlamı, insanlar yerine getiremeseler de hamd Allah'ın hakkıdır, demek olur.

Fâtîha sûresinin besmele’den sonraki ilk âyetinde, her türlü övgünün, âlemlerin Rabbi Allah’a özgü olduğu belirtilir. Öyleyse iyiliği, güzelliği ve mükemmelliği ifade eden kıymet ne olursa olsun, “iman ve övgü” bu özellikleri sergileyen nesnelere değil, onlarda bunca güzelliği işleyen Allah’a olmalıdır. Allah, yarattığı evrenin güzelliğinin ve ihtişamının insan tarafından tasdik edilmesini istemekte; hak ettiği övgüyü ve teşekkürü de ona bir sorumluluk olarak yüklemektedir. Gerçekten de bunca nimetlerin karşılığı nankörlük olmamalıdır. Çünkü bütün varlıklar Allah’ı yüceltmekte, O’nun varlığını, birliğini ve sonsuz cömertliğini belgelemektedir.

Hamdin şükürden daha genel ve daha zengin anlamı vardır. Hamd, en geniş anlamda şükürdür. Hamd etmek yerine “şükretmek” diyemeyiz. Çünkü biz, ancak kendimize yapılan bir iyiliğe karşı şükreder ve teşekkür ederiz. Hamdetmek için ise, iyiliğin sadece bize ulaşması gerekli değildir. Şükretmek, kişiye ulaşan bir iyiliğin, bir nimetin karşılığıdır. İyiliğin başkasına ulaşmış olması da hamdetmek için yeterlidir. Çünkü hamd, kişisel ve basit menfaatler karşılığı ifade edilen bir övme değildir. Evrensel ve küllî değerlere duyulan hayranlığın bir ifadesidir. Kişisel yararlarımıza ters düşen durumlarda da hamd edilebilir ve edilmelidir. El-hamdü lillâh diyerek, kişi kendi adına Allah’a hamdettikten başka, O’nun nimetine kavuşan bü-

tün varlıklar adına da aynı vazifeyi yerine getirmiş olur. Allah'a hamd, her hal ve şartta; şükürse bize ulaşan nimetler karşılığında yapılır. Bu yüzden, fazlalaşmasını istediğimiz şeyler için şükrederiz.

Hamd, maddî nimetlere yapıldığı gibi, daha çok mânevî nimetlere karşı yapılır. Nimetlerin en büyüğü de imandır. Kitab'ımızın hamdle başladığını unutmamak, iman ve hidâyet gibi nimetlere sahip olduğumuzu, başka problem ve eksiklerin çok da önemli olmadığını, dilimizle ve tebessümü-müzle hamdi devamlı taşıyarak gösterebiliriz.

Fâtiha sûresi aynı zamanda bir duâdır. Duâ, bize doğru yakarış şeklini öğretmesine işaret etmek bakımından Allah'a hamd ile başlıyor.

İstek ve arzumuzu birdenbire hiçbir giriş yapmadan ortaya koyamayız. Başlamanın en iyi yolu, duada yöneldiğimiz zatın yüce konumunu, nimetlerini ve üstünlüklerini sergilemektir. Bu nedenle duamıza, Allah'a hamd ile başlarız. Çünkü O, bizim koruyucumuz ve tüm üstünlüklerin mükemmele eriştiği varlıktır. O'nun Yüceliğini kabul ettiğimizi ve O'nun bize verdiği sayısız nimetlere karşı şükrettiğimizi göstermek için Allah'ı ta'zim ederiz.

Şu noktaya da dikkat edilmelidir: “Hamd Allah’adır” ve “Hamd yalnızca Allah içindir.” Bu ayrım çok önemlidir: Çünkü bu, O'nun yaratıklarından herhangi birine ibâdet etme durumunu ortadan kaldırır. Yaratıklardan hiçbirisi hamde lâayk olmadığı için, hiçbirisi ibâdete de lâayk değildir. Hiçbir insan, hiçbir melek, hiçbir peygamber, hiçbir ilâh, hiçbir yıldız, hiçbir put, kısacası O'nun yarattıklarından hiçbirisi, bizatihi (kendi başına) iyi niteliklere sahip değildir. Eğer yaratıklardan biri iyi bir niteliğe sahipse, bu Allah tarafından verilmiştir. O halde bağlılık, ibâdet ve şükür O'nun yaratıklarına değil, bu nitelikleri Yaratan'a lâayktır.¹²²³

Hamdetmek, şükretmek; iyimser olmaktır. Hayata güzel ve olumlu pencereden bakabilmektir. Mutlu olabilmek, mutluluk elbisesi giymektir hamd. Şikâyetçi ve karamsar karakterlerin kararttığı karanlık insanların dünyasını ancak hamd şuuru aydınlatabilir. Hamdedenlerden kıldığı için hamd olsun O Hamîd'e.

1223 Mevdûdi, Tefhimu'l Kur'an

“Elhamdü lillâh” diyen insan, sahip olduğu nimetle yetinerek daha çok kazanma hırsını frenler. Çünkü hamd, şükrü de içine almaktadır. Hamd ve şükür, kişinin yeterlilik duyduğunu ifade etmekte ve onu harekete geçirmektedir.

“Rabbî'l-alemîn” diyen insan, elde edemediklerine karşı hırsını ve elde ettiklerine karşı cimriliğini disipline etmiş olur. Böylece şehvet ve lezzetlerin peşinden koşmanın belası da ondan uzaklaşmış olur. Çünkü her şeyi yaratan, besleyip büyüten ve terbiye edenin Allah olduğunu söyleyecek kadar asil bir ruha sahip olan insan, hırslı ve cimri olamaz. Kendini aşağılayacak şehvetin peşinden koşamaz.

“Rahman, rahim ve mâlikî yevmi'd-dîn” diyen insan, bu bilinciyle gazab ve öfkesini yenmiş olur. Yüce Allah'ın, rahman sıfatı gereği çalışana vereceğini bilen insan, başkasına çeşitli nimetlerden dolayı haset etmez. Başkalarına sahip oldukları nimetlerden dolayı haset etmeyeceğinden, düşmanlık duygulan da beslemez. Çünkü bu insan bilir ki, Allah rahmetini layık olanlara verir. Rahîm diyen insan, Allah'ın merhametinin farkındadır. İnsanlara karşı daima merhametli davranır. Merhamet onun ahlâkî erdemlerinden biri haline gelir, Başka bir ifadeyle, Allah'ın merhamet sıfatını anan insan, kendi merhamet duygusunu kabartıp dalgalandırmış olur. Allah'ın rahmeti ve merhameti onun ruhuna yansımış olur.

Arapça”Rab” kelimesi şu anlama gelir: a) Melik ve Mâlik, b) Kefil olan, Rızık veren, İhtiyaçları karşılayan, Koruyucu, c) Hükümrân, Kanun koyan, Yöneten ve Düzenleyen. Allah, tüm bu anlamlarıyla âlemlerin Rabbi'dir.

Kur'an'da Rab ismi, sonsuz kudreti ile her şeyi idaresi altına alan, yöneten, terbiye eden ve bunları yapabilecek kudrete mâlik olan Allah anlamına gelmektedir. Ayrıca, Rab ismi, her şeyi idare eden, koruyup gözetken, hâkimiyeti altında bulunduran ve gerçek Rab olan Allah'a, O'nun rubûbiyet bağına, mutlak tevhid ve tam bir kulluk şuuru ile bağlanmayı da ifade etmektedir. Allah'tan başkasının hükmünü hüküm edinmemek, O'nun dinini her şeyden üstün tutmak, bütün mahlûkatı O'nun mutlak hâkimiyetine teslim olmuş bilmek, Allah'ı gerçek Rab olarak tanımak demektir.

Allah'tan başka hiçbir rabbin, otorite kaynağının olmadığı, O'nun bütün evreni, bilinen ve bilinmeyen, makro ve mikro planda bütün âlemleri yaratmakla kalmayıp ihtiyaçlarını giderdiğini, eğitip terbiye ettiğini açıklıyor bu âyet. O'ndan başka rab yoktur. Tek Rab O olduğu için, onlar üzerinde tek yetki sahibi de O'dur. Bilginleri, din adamlarını, İsa'yı (a.s.) rab edinenler şirk koşmuşlardır.¹²²⁴ Demek ki, kim olursa olsun, aşırı yüceltip Allah'a eş, benzer kabul etmek, o kimseyi rab yerine koymaya kalkmaktır. O, bütün insanların Rabbidir,¹²²⁵ bütün âlemlerin Rabbidir.¹²²⁶ *"De ki: 'Allah her şeyin Rabbi iken ben O'ndan başka rab mi arayayım?'"*¹²²⁷ Tevhid anlayışı evrenseldir. Çünkü tevhidin öngördüğü Rab, bütün varlıkların Rabbidir.

Sakat veya sağlam, gözü olan-olmayan nice varlıklara rızık veren O'dur. İnsanın hizmetine sunulan sayısız nimetler bize Rabbimizi tanıtıyor. Bütün âlemler, tüm varlıklar; Rabbini tanıyor, O'na itaat ve kulluk ediyor.¹²²⁸ Bizim de fitratımızda Rabbi tanıyıp kabul etmek ve O'na ibâdet etmek var. Kur'an bize Rabbimizi tanıtıyor.

İnanmayan insanlar, eğer güçsüz (müstaz'af) iseler, çevrelerindeki rab taslaklarından birini rab olarak kabul ederler. Bu kula kulluk ve rab kabülü, çok farklı şekillerde ortaya çıkar. İnançsız ve güçsüz kişi, bazen özgür irâdesiyle, bazen reklâm ve aldatmacalarla kandırılarak, bazen tâğutların zorlamalarıyla piyasadaki rablerden birine veya birkaçına boyun eğer. Piyasada tedâvülde bulunan çeşit çeşit rab(!) vardır. Müzik ilâhından tutun, fuhuş tanrısına, futbolcudan tutun, artiste, yöneticilere kadar. Demokrasi var: Herkes istediği tâğutu, beğendiği putu seçmekte serbesttir. Allah'a gerçekten inanıp teslim olmayanlar, eğer kendilerinde güç ve otorite vehmediyorlarsa, başka bir Rabbe boyun eğmezler; kendileri rablik taslarlar.

Kur'an'da nehyedilen rablik, Allah'a mahsus olan bir sıfatı O'nun dışında başkalarına vermek demeye gelen rabliktir. **Terbiyesinde Allah'ı dışarıda bırakan bir terbiyecinin terbiyesini kabul, Allah dışında bir Rabbi kabulle eş tutulmuştur.** Ancak mutlak mürebbî olan Allah'ın ilkeleriyle terbiyecilik yapmak, isterse bu terbiye mânevî değil de; besleyip büyütmekten

1224 9/Tevbe, 31

1225 114/Nâs, 1

1226 1/Fâtiha, 2

1227 6/Enâm, 64

1228 41/Fussilet, 11

ibâret maddî bir terbiye olsun, bu sınıfa girmez. Ortada Allah'la iddialaşmak yoksa orada terbiye eden de, terbiye edilen de suçlanamaz.¹²²⁹

“Âlemlerin Rabbi”: Evrende büyük bir nizam, uyum ve yardımlaşma göze çarpmaktadır. Karada, denizde, dağda, ormanda yaşasın; bazı canlıların, diğer canlılar aleyhine aşırı üremeleri söz konusu değil. Bütün canlılar, intizamlı şekilde çoğalıyorlar. Erkek-dişi oranları da, bütün hayvanların yaşadığı yerlerde en uygun tarzda. İnsanların erkek ve dişi oranları da, akıl almaz şekilde her ülke ve her yerleşim biriminde birbirine oranlı. Büyük bir düzen göze çarpıyor. Gökte eksiklik, aksaklık yok; yerde, “tabiat kanunları” denilen, bizim “sünnetullah” demeyi tercih ettiğimiz Rabbin kanunları tıkr tıkr işliyor. Dünya, içindekilerle birlikte en güzel misafirhane olarak yaratılıp insanın hizmetine verilmiş. Bütün bunlar Allah'ın âlemlerin Rabbi olmasının birer örneği.

“O, Rahmândır, Rahîmdir.” (3. âyet)

O Rahmândır, rahmeti çoktur, merhameti bitmez tükenmez. O Rahîmdir, rahmeti süreklidir. Allah'ın Rahmân olması, Rahmet olan Kur'an'ın¹²³⁰ öğretmesiyle çok ilgili bir konudur. “Rahmân Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı.”¹²³¹ Rabbimizin Rahmân ve Rahîm olması, O'nu Rab kabul eden insanların da birbirlerine karşı merhametle dolu olmalarını gerektirir. Aralarındaki ilişkinin merhamet üzerine olması icap eder.

Mutlak mânâda en mükemmel şekliyle merhamet sadece Allah'ta vardır. Bu iki sıfat da gerçek mânâda sadece Allah'a aittir. Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Hamd, Rahmân ve Rahîm olan zâttadır.

Rahmet, Allah'ın hâkim, kuşatıcı ve değişmez tavrıdır. Bunun en açık belirtisi, inkârcıları hemen cezalandırmayıp onlara fırsat tanıması, günahkârların tevbelerini kabul etmesi, Hesap gününde herkese yaptığıının tam karşılığını vermesidir. Bunun için cennet O'nun rahmetinin eseri, cehennem ise adâletinin tecellisidir. Ancak Allah'ın rahmeti, gazabından fazladır ve her şeyi kuşatır. Bu rahmetin dışında kalan hiçbir varlık yoktur. Yeter ki insan, İlâhî rahmete mazhar olmak için Allah'ın rahmet kapısını çalsın.

1229 12/Yûsuf, 23

1230 16/Ârâf, 64

1231 55/Rahmân, 1-3

“Din gününün/cezâ gününün mâlikidir/sahibidir.” (4. âyet)

Din günü, yani âhiret, bir mü'minin hiç aklından çıkarmaması gereken bir konudur. Yaptığı bütün eylemlerini âhireti hesaba katarak yapar veya terk eder. Çünkü o inanır ki, yaptığı bütün amellerden hesaba çekilecektir.¹²³²

Allah din günün sahibi olduğu gibi, aynı zamanda dünya hayatının da tek sahibi, tek egemen gücüdür: “Yerin ve göklerin mülkü (egemenliği) O'nundur. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde (egemenliğinde) ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış ve belli bir ölçü koymuştur.”¹²³³ Tevhid toplumunda mülk/egemenlik yalnız Allah'a aittir. Kaynağı İlâhî olmayan hiçbir egemenlik, hiçbir otorite meşrû değildir, mü'minleri bağlamaz. Otorite yalnızca Allah'ındır. Çünkü her şeyin Rabbi O'dur; göklerin ve yerin mülkü O'nundur ve O, mülkünde/egemenliğinde ortak tanımaz.

Bu dört âyette tevhid dininin üç temel ilkesi karşımıza çıkıyor: Evrensellik, rahmet ve adâlet. Allah Teâlâ, sûrenin başında Rahmân ve Rahîm olduğunu belirtip çok merhametli olduğunu ifade etmekle bizi sevindirmişti. Ne varki insanlar her zaman sevginin yönlendirmesiyle yetinmiyor, Allah'ın sevgisini istismar edebilen insanlar da çıkıyor. İnsan eğitiminde sevdirmenin yanında cezalandırmanın da yeri vardır. Yüce Allah “din gününün sahibi olduğunu” hatırlatmakla azap ve cezasını da hatırlatmış oluyor. Allah'ın merhameti bol olduğu gibi azâbı da çetindir. Bu İlâhî dengeyi gözетerek ümit ve korku arasında yaşamalıyız.

Allah'ın, din (hesap) gününün sahibi olduğunun belirtilmesiyle, O'nun merhamet ve bağışlayıcılık özellikleri hiç kimsenin, O'nun Kıyamet Günü'nde gelmiş ve geçmiş bütün insanları toplayacağı ve herkesten yaptıklarının hesabını soracağı gerçeğini unutmasına neden olmayacaktır. Bu nedenle bir müslüman, Allah'ın sadece merhametli değil, aynı zamanda âdil olduğu gerçeğini de hiç bir zaman unutmamalıdır. Bununla birlikte Allah, dilediğini bağışlama ve dilediğini cezalandırma yetkisine sahiptir. Çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Bu nedenle âkıbetimizi iyi veya kötü kılma yetkisinin O'nun elinde olduğu konusunda kesin bir inanca sahip olmalıyız.

1232 99/Zilzâl, 7-8

1233 25/Furkan, 2

Kişi ve toplum hayatında yaşanan olumsuzlukların temel sebeplerinden biri de, insanların âhiret inancından ve Din günü bilincinden yoksun olmalarıdır. Eğer iyiliğin ödüllendirileceği, kötülüğün de cezalandırılacağı gerçeği zihinlerden silinirse, insanların günahlı bir hayat sürmeleri kaçınılmaz olur.

İşte Din gününde, insanın yaptığı bütün işler (ameller) tartılıp değerlendirilecek, onların gerçek kıymeti belirlenecek ve insanın gerçek kişiliği bütün netliğiyle ortaya çıkacaktır. Tabii ki bütün bunlar yapılırken hiç kimseye adaletsiz davranılmayacak ve kimsenin hakkı yenmeyecektir. Öyleyse insan, Allah'a döneceği, sonra herkesin kazancının kendisine eksiksiz geri verileceği ve hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı o Gün'ü aklından çıkarmamalıdır.

“Ancak Sana ibâdet/kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umar, yardım isteriz (ey Allah'ım).” (5. âyet)

İbadet: Kulun Allah'a boyun eğmesi, itaat etmesi, O'na karşı küçüklüğünü kabul etmesi demektir. Allah'ın sevdiği, emrettiği, kabul ettiği ve râzı olduğu bütün gizli-açık amel ve sözler ibâdettir. Bunlardan bazıları; iman, islam, ihsan, dua, korkmak, umut etmek, tevekkül etmek, ummak, gönül-den saygı duymak, yönelmek, yardım istemek, sığınmak, yardımına çağır-mak, kurban kesmek, adak adamak, hükmüne teslimiyet göstermek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, tevbe-istiğfar etmek vs. dir. İbadet türlerinden herhangi birini Allah'tan başkasına veya Allah ile beraber bir başkasına yapmak şirktir.

Yapılması sevap olan, Allah'a yakınlık ifade eden, yalnız O'nun emirlerini yerine getirmiş olmak ve rızasını kazanmak niyetiyle yapılan, her türlü harekete ibâdet dendiği için hayat yolunun bütünüdür ibâdet. Namaz, oruç gibi ibâdetler, insanın azığını ikmal ettiği, enerji depolanan istasyonlardır. Azık bittikçe ve yolcu, önündeki istasyona her uğrayışında yeni bir enerji ve azık aldığı duraklardır namazlar, oruçlar. Bu dinde ibâdet anlayışı ve yolu geniş kapsamlıdır. İnsanların ibâdet diye isimlendirmekte birleştikleri birtakım taabbudî sembollerle sınırlı değildir.

Bu semboller -bütün önemlerine rağmen- farz kılınan ibâdetin sadece bir parçasıdır. “*De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm ortağı olmayan Rabb’ül âlemîn Allah içindir. O’nun hiçbir ortağı yoktur.*”¹²³⁴ Yani ibâadet; her ânı, her işi, her fikri, her duyguyu kapsıyor.

“*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk/ibâdet etsinler diye yarattım.*”¹²³⁵ Cinlerin ve insanların yaratılış hedefi Allah’a ibâdete hasredildiğine göre, hayatın bütününlü ölünceye kadar sadece şekli farzlar doldurabilir mi? Bu, ancak ibâdetin hayatın her yönünü kapsamı durumunda gerçekleşir. Allah’ın yapılmasını istediği şeyleri yapmak da, yasakladığı şeylerden kaçınmak da Allah’a kulluk etmektir, ibâdettir.

Arapça “İbadet” kelimesi üç anlamda kullanılır: a) Tapma ve bağlılık; b) Boyun eğme ve itaat etme; c) Hükmü altına girme ve kulluk yapma. Burada bu üç anlama da gelir; yani: “Biz yalnız Sana ibâdet ederiz, yalnız Senin kulların ve köleleriniziz.” “Yalnız Sen’le bu tür bir ilişki içindeyiz” ve “Bu üç anlamıyla da Sen’den başka hiç kimseyi mâbud kabul etmiyoruz.”

İman eden ve İslâm’ı din edinen bir insan için en önemli iş, inancın gereğini, yani “ubûdiyyet görevini” yerine getirmektir. Çünkü, insan olarak yaratılmanın amacı ve özgür bir hayata doğmanın tabii sonucu, Allah’a ibâdettir.

Allah’ın belirlediği ve râzı olduğu şeyleri yapmak ibâdet; O’nun yaptığına râzı olmak da ubûdiyyettir. Bunun için, “Allah’ın buyruklarına uymak, yasaklarından sakınmak ve rızasını kazanmak niyetiyle yapılan her işe” ibâdet denir. Görüldüğü gibi ibâdet, İslâm’ın doğruluk ve değer ölçülerine, Kuran’ın belirleyici ve birleştirici ilkelerine göre yaşamaktır.

İbâdet, imanın uygulanması, hak ve doğru kabul edilen esasların günlük hayata taşınması olduğundan, Allah katında sevap kabul edilen her iş, yapılmış olmayı gerektirir. Yalnız istek halinde kalıp davranış alanına çıkmayan duygu ve düşünceler taat olsalar da ibâdet değildir. Bunun içindir ki ibâdetlerin başı olan imanda bile sadece kalbin tasdiki ile yetinilmemiş, ayrıca dil ile ikrar da gerekli görülmüştür. Bunun yanında niyetsiz yapılan

1234 6/En’âm, 162-163

1235 51/Zâriyât, 56

işler de ne olursa olsun ibâdet sayılmaz. Bu durumda niyetsiz yatıp kalkmak namaz olmadığı gibi, niyet etmeden aç durmak da oruç değildir.

Türkçede çokça kullanılan “tapmak ve tapınmak” kelimeleri, “ibâdet”in tam karşılığı olamaz. Bunlar, daha çok, şuursuzca bir itaati belirtmek için “puta tapmak” ve “Haç’a tapmak” gibi yerlerde kullanılırlar. Hâlbuki “ibâdet” kelimesi, niyet ve şuur bakımından “tapmak” kelimesinden çok farklı bir anlama sahiptir. Bunun için “*Sana ibâdet ederiz*” yerine, sadece Türkçe olsun diye “sana taparız” demek, doğru değildir. Zirâ Allah’a inanıp O’nun dışında diğer bir takım varlıklara tapmak tevhid değil, şirkir. İşte bu gerçeğe dikkat çekmek için, insanın Allah’a hitabını dile getiren bu ayette, “Sana ibâdet eder senden yardım isteriz” denmemiş, “*yalnız Sana ibâdet/kulluk ederiz ve sadece Senden yardım dileriz*” denmiştir ve bununla, şirkten ısrarlı biçimde sakınmak gerektiği mesajı verilmiştir. Çünkü tevhidin ihlâl edilmesinin ve bölücü ayrılımların temel nedeni, şirke açık olmaktır.

Kuran’da ibâdet kavramı, Allah’a imandan O’nun iradesine uygun olan her türlü ahlâkî ve doğru davranışa (sâlih amele) kadar bütün iradeli eylemleri ifade etmektedir. Şu halde ibâdet, sadece belli zaman ve mekâna bağlı, nasıl yapılacağı kesinleşmiş ritüellerden ibaret değildir. Bu doğru davranış, günlük hayatın bütün alanlarında gerçekleşebilir.

İbâdet, Allah ile insan arasındaki mânevî bağı korur, insanın Allah’a olan saygısını diri tutar, kişiyi kötülüklerden uzaklaştırıp kendine yabancılaşmasını ve toplumdan kopmasını önler. Görüldüğü gibi yapılan ibâdetlere Allah’ın ihtiyacı yoktur, bunlara ihtiyacı olan, insanın kendisidir. Hemen hatırlatalım ki ibâdetler önemini işlevlerinden alırlar; onlar, kişinin ıslah çizgisinde kalmasını sağladıkları oranda anlamlı ve önemlidir. Değinen işlev sıfır noktasına indiği andan itibaren bu önem de ortadan kalkar.

Allah’tan başkasına ibâdet; insan, cin, melek, şeytan, atalar, liderler, hükümdarlar, bilginler, veliler, sâlih kişiler gibi canlı ve cansız varlıkları ilâh ve rab kabul etmek, onlara Allah’a isyan konusunda itaat etmek, boyun eğmek, duâ edip yalvarmak, kurban kesmek, kulluk etmek, secde etmek, eğilip saygı göstermek, Allah yerine mâbud edinilen kimselerin emir ve yasaklarına, helâl ve haramlarına, prensip ve sistemlerine uymak anlamlarına gelir. Allah’tan başkasına ibâdet etmek, Allah’ın varlığını kabul etmemek anlamına gelmez.

O yüzden, Allah'a ibâdet edebilmek için Allah'ın varlığını, yeri göğü yarattığını, rızık verdiğini kabul etmek yeterli değildir. Allah'ı bir tek ilâh olarak kabul etmek, O'ndan başka canlı ve cansız hiçbir varlığa tapmamak ve tâğutu reddedip ona kulluk yapmamaktır.

“İyyâke na'budu = yalnız Sana ibadet ederiz” demekle, insan kibrini ortadan kaldırır ve böylece şirkten kurtulmuş olur. Gönlündeki şirk tortularını bu ifadeyle fırlatıp atar. Böylece gönlünü gizli ve aşikâr şirkten temizlemiş olur. Allah'ın huzurunda acizliğini ve O'na karşı kulluğunu ifade etmekle kendi gururunu, yani kibrini ayaklar altına almış olur. Çünkü kibir, Allah'a kulluk yolunu tıkamakta, insanın kendi kendine tapmasına sebep olmaktadır.

“Ve ancak Senden yardım isteriz, sadece Sana duâ ederiz.” Bu âyetin önemi, kulluğun sadece Allah'a yapılmasını ve yardımın sadece Allah'tan talep edilmesini istemesinden ve emretmesinden kaynaklanmaktadır.

Duâ, kişinin kendi acziyetini kabullenmesi ve duâ edip yardım istediği zâtın her şey kadir bir güç olduğuna inanmasıdır. İnsanın kendi kendine yeterli olmadığı, her an başka bir şeye muhtaç olduğu apaçık bir gerçektir. Müstağnilik duygusu, sadece psikolojik ve nefsi bir duygudur. Yoksa, gerçekte insan müstağnî bir varlık değildir. İnsanın müstağniliği, sadece şımarıklıktan kaynaklanır. O, sürekli yaratıcısına muhtaç olan, O'nsuz yapamayan ve O'nsuz bir değeri olmayan bir varlıktır. Allah'la irtibatı kesik olan insan, Allah'ın karşısında bir “hiç”tir; bir “şey” değildir. *“De ki: Duânız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?”*¹²³⁶ Gerçek böyle olduğu halde, yani insan istese de istemese de zorunlu olarak Allah'a muhtaç olmakla beraber amaç; bu “muhtaç”lığı bilinçli olarak fark edip yaşamak, şuur haline dönüştürmektir.

Demek ki insan, duâsız bir hayatın Allah katında değeri olamayacağından hareketle kendine değer katmak, varlığını anlamlı kılmak ve Allah katında bir “hiç” yerine, bir “şey” olmak için duâ etmeli. Yoksa bizim duâmızla Allah'ın değeri artmaz; sadece bizim değerimiz artar. Çünkü O'nun değerli oluşu kendi zatındandır. Değerli olması bir başka şeye bağlı değildir. İnsan, duâsıyla değerlidir. İnsan Allah ile tanışık olmanın, dost olmanın ve

O'na kul olmanın şerefi için duâ etmeli, duâ ile iç içe olmalıdır. Yoksa insan, Allah ile arasındaki ilişkiyi tamamen koparıp atsa geriye kıymetli hiçbir şey kalmayacaktır. İnsan, Allah ile beraber ancak bir değer ifade eder ve insan Allah'a yakın olduğu derecede insandır.

İnsan, kendi sorumluluğunu bütünüyle yerine getirdikten sonra, istediği neticeye ulaşmayı engelleyebilecek şeylerin aşılması hususunda Allah'tan yardım isteyebilir.

İbadetten maksat, âtıl kalmak değil, aktif olmaktır. Hayata olumlu biçimde katılıp yapılması istenen vazifeleri yapan insan, Allah'ın yardımına mazhar olma liyakatini kazanır. İşte açıklamasını yaptığımız âyette önce *“Yalnız sana kulluk ederiz.”* Sonra da *“Sadece senden yardım dileriz.”* buyurularak bu gerçeğe dikkat çekilmiştir. Öyleyse bir şeyi elde etmeden önce, onu bize kazandıracak vasıtalarla başvurmamız gerekir. Çünkü Allah'tan göreceğimiz yardım ve destek buna bağlıdır.

İnsanın Allah'a hitabını dile getiren bu ayette, “ben” yerine “biz” lafzı kullanılır. Bu ifade tarzı, insanın sözü dinlenen bir kişi olmasının, onun vahdet (birlik) şuuruna erişmesi ve bunu gerçekleştirmesiyle mümkün olabileceği mesajını verir. Şu halde Müslümanların, Allah'tan görecekları yardım ve destek, kendi aralarında birliği sağlayıp birleştirici gücü bulmalarına bağlıdır. Çünkü vahdet, Müslümanların, İslam'ın temel esasları etrafında birleşip bütünleşmelerini ve kurtarıcı birliğe kavuşmalarını sağlayan temel vasıtalardan biridir. Tefrikanın zaafı ve çirkinliği, vahdetin (birliğin) gücü ve güzelliği ile yok edilebilir. Bunun içindir ki her mü'min şahsiyet, kendi benliğinde bütün insanlığın bir temsilcisi olma şuurunu taşımalı ve Allah'la münasebetinde bu şuuru sürekli canlı tutmalıdır.

İlâhi irade, yeryüzünde İslam'ın hakimiyetini sağlayacak bir toplumun bulunmasını gerekli gördüğünden Kuran, tevhid ilkesine bağlı, adalet ve doğruluk üzerine kurulmuş bir ahlâk toplumunu varlık alanına çıkarmayı gaye edinmiştir. Zaten İslami yaşayışın, açık bir hayat gerçeği olarak ortaya konulması, böyle bir toplumun varlığına bağlıdır.

İslam ümmeti (toplumu), dini bütünüyle kabul eden, İslam'a aktif biçimde bağlanıp onu uygulayan, farklı etnik yapıları kendi sosyal düzeni içinde bir araya getiren evrensel bir toplumdur.

Burada millet olma şuurunu veren temel özellik, her şeyin üstündeki İslam kardeşliğidir. Demek ki Müslümanların arzu edilen İslami hayatı gerçekleştirebilmeleri, yeterli kollektif takva gücünü elde edip bütün imkânlarını İslam için birleştirmelerine bağlıdır. Aksi halde İslami hükümlere dünyevi hâkimiyet kazandırılmaz ve İslam'ı bütün etkinliğiyle hayata taşımak mümkün olmaz.

Bu ayet, vahdeti sağlayan ve İslam toplumunun oluşmasında çok önemli bir işleve sahip olan kurumların gereğine de işaret etmektedir. Bilindiği gibi hiçbir inanç ve görüş, kendine özgü kurumları oluşturmada kalıcı olamaz ve sosyal bir sistem haline gelemmez. Dinin pratik anlatımı, sosyal bir boyut kazanmadıkça da vahdet sağlanamaz. Bu nedenle Müslümanlar İslam'ı önce kendi benliklerinde hayat ve şahsiyet haline getirmelidir. Ancak bununla yetinmeyip ayrıca İslam inancının yaşanmasına ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasına etkili olan kurumları da mutlaka hayata geçirmelidir.

Kur'an, bir taraftan uluhiyyetin tekliğini ilan eder diğer taraftan da kulluğun birlik ve beraberliği, yani vahdeti gerektirdiğine dikkat çeker. O, bütün Müslümanlardan tevhid yolunda yürümelerini, ayrılığa düşmemelerini, İslam'ı tüm ilgilerinin merkezi yapıp onu hayata taşımak için birlikte çalışmalarını ister. Çünkü Müslümanların İslam çizgisinde yaşama imkânı bulmaları buna bağlıdır.

Vahdetin yolu ve disiplini Kur'an'dır. Tefrika da bu asıl kaynağa aykırılığın ifadesidir. Tefrikanın temelinde ise, hâkim ve zâlim güçlerin, Müslüman toplumlar üzerinde sürdürdüğü siyasi egemenlik yatmaktadır. Nitekim bugünkü siyasi harita, İslam toplumlarının siyasi gücünün parçalanmışlığını yeterince gözler önüne sermektedir.

Vahdet (birlik) fikri, teoride çok geniş bir kamuoyu desteğine sahip bulunmakla beraber Müslümanlar arasındaki birlik teşebbüsleri pratikte başarısız kalmaktadır. Bugünkü haliyle de böyle kalmaya mahkûm görülüyor. Bunun böyle olmasının temel nedeni, Müslüman ülkelerden hiçbirinin, diğerlerini İslam'ın hâkim kılınması konusunda bir dayanışma ve kaynaşma içine sokacak güçte olmamasıdır. Müslümanların dağınıklığı ve bu dağınıklıktan kaynaklanan zaafı, onları kendi dışlarında oluşan politikalardan birini kabul etmeye zorlamaktadır.

Bu durum karşısında yapılması gereken iş, Kuran'ın vahdet çağrısına uyarak etkili biçimde teşkilatlanmaktır. Eğer bu oluşum gerçekleştirilebilirse hem Müslümanlar birleşme ve dayanışma imkânına kavuşurlar hem de güçlü çıkar gruplarının etkisinden kurtulmuş olurlar. Aksi halde Müslümanlar, İslam'ı hayata sokmak istemeyen hâkim güçlerin kuşatmasından kendilerini kurtaramazlar. Şu halde: “(Ey Rabbimiz!) *Yalnız Sana kulluk ederiz ve sadece senden yardım dileriz*” diyerek Allah'a yalvaran Müslümanların, söylediklerini yapmayan kitlelerin durumuna düşmemeleri için, Kuran'ın ilke ve hedeflerinde fiilen birleşmeleri gerekir.¹²³⁷

“Ve iyyâke nesta’in = ve yalnız Senden yardım dileriz.”

Sadece Allah'a sığınan ve yardım dileyen kimse, kendini yetersiz gördüğü için, kendini beğenme psikolojisinden kurtulmuş olur. Kibir ve kendini beğenme gibi olumsuz duygulardan sıyrılan insan, Allah'tan bekleyeceği şeyler için dua etmeye yönelir.

“Senin yardımını diliyoruz, çünkü senin âlemlerin Rabbi olduğunu, her şeye kaadir olduğunu ve her şey üzerinde hükümler olduğunu biliyoruz. Bu nedenle, istek ve ihtiyaçlarımızın karşılanması için yardımını isteyerek Sana yöneliyoruz.”

“Bize dosdoğru yolu hidâyet et/göster.” (6. âyet)

Sınırsız rahmet sahibi Allah'ın sayısız nimetleri yanında, O'nun “ceza gününün sahibi” olduğu da vurgulanıyor. Durum böyle olunca, kul, hayrı ve kurtuluş çarelerini araştırmakla mükellef olmuştur. Kulun, bu durumda kendisini doğru yola iletecek ve sırât-ı müstakîmi gösterecek bir kılavuza mutlak sûrette ihtiyacı vardır. Bu rehberliği yapmaya onun yaratıcısından daha uygunu yoktur. Öyleyse O'na sığınmalı, O'na dayanmalı ve “yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım isteriz” diyerek O'na yönelip seslenmelidir. Lutfu ile, kendisini doğru yola, yani hakkı hak bilerek ona tâbi olmayı ihsan ettiği kimselerin yoluna iletmesini istemelidir.

Fâtîha sûresinden öğreniyoruz ki, mü'minlerin Allah'tan ilk ve en önemli isteği hidâyettir. “*Nesteyn*”de ilk hedefimiz Allah'ın yardımı oluyor. Allah'ın yardımını celbeden bir apaçık yola hidâyet isteği, yardım di-

1237 Fahreddin Yıldız

lemelerin en önemlisi ve ilk sırasında olduğu anlaşıyor. En önemli yardımın da O'nun doğru yoluna hidâyet olduğu böylece belirtilmiş oluyor. Mevdûdi diyor ki: Bizim istediğimiz “doğru yol”, “senin nimet verdiğin ve desteklediğin kimselerin takip ettikleri yoldur.” Bu, “nimet verilen kimselerin”, yeryüzünün geçici nimetlerinden yararlandıkları halde sapan ve Allah'ın gazabına uğrayan kişiler olmadıklarını göstermek içindir. Gerçekten kendilerine nimet verilen kimseler doğru yaşayışları nedeniyle kurtuluşa erenlerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere “nimetler” kelimesi ile zalimlerin, Firavunların, Nemrudların ve Karunların bile yararlandıkları ve bugün de doğru yoldan sapan, birçok kötü işlerle uğraşan kimselerin yararlandıkları bu dünyanın geçici faydaları değil, doğru bir şekilde yaşamının ve Allah'ın rızasını kazanmanın sonucu olarak bahşedilen hakiki ve sürekli nimetler kastedilmektedir.

“*Bizi dosdoğru yolu göster*” diyoruz. Yani, “Hayatın her safhasında bizi doğruluğa iletecek yolu bize göster, bizi hatalardan, kötü akibetlerden koru ve sonunda bizi başarıya ulaştır.”

Bu, kulun Kur'an okumaya başlamadan önce Allah'tan istediği şeydir. Kul Allah'a kendisini hayatın her döneminde bilgi eksikliğinden kaynaklanan şüphe ve kararsızlık labirentlerinden koruması ve doğru yola iletmesi için dua eder. Kul aynı zamanda Rabb'inden, bunca sapık yol arasından kendisine hayatta doğru yolu göstermesini diler.

“*İhdina's-sırâta'l-mustakîm = Bizi doğru yola ilet.*” Dikkat edilirse, kişi sadece kendini düşünme yerine, başkalarını da düşünmekte ve duasına diğer insanları da katmaktadır. Bu tarz bir dua, insana bencilce davranmanın erdemini vermekte ve öğretmektedir. Kendisi için yaptığı duaya başkalarını da katma eylemi, kâmil insan olmanın üst basamaklarına tırmanmanın göstergesi olmanın yanı sıra, ferdi şuurun sosyal şuura dönüşümünün de ifadesi olmaktadır. Başkalarının iyiliğini düşünmek, din eğitimi ile sağlanmak istenen önemli bir gelişmişlik düzeyidir. İnsanları, sadece kendilerini düşünen fertler olmaktan çıkarıp, onların sosyal şuura katılan bireyler olmalarını temin etmek, eğitim açısından önemli bir basandır. Bu tip bir bilinç, insanın gönlünden şeytanı çıkarıp, oraya insanı koyma gücünün elde edildiğinin göstergesi olmaktadır. Şeytanı gönlünden çıkarıp, oraya insan sevgisini koyma erdemi, Fâtiha sûresinin pedagojik etkinliğine işaret etmektedir.

“Kendilerine nimet vererek lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve dalâlettekilerin/sapmışların yolunu değil!” (7. âyet)

Kendilerine nimet verilenler peygamberler, siddîklar, şehidler ve sâlihlerdir.¹²³⁸ Allah'ın nimetleri iki çeşittir:

Genel nimet: Mahlûkatı yaratması, onlara rızık vermesi, onların dünyada hayatlarını belirli bir zaman devam ettireceği ve ihtiyaçlarını elde edebilecek yollar göstermesi gibi nimetlerdir.

Özel nimet: Hak eden kullarına hidâyet etmesi, onları imanla eğitmesi, imanda muvaffak kılıp sebat etmelerine yardımcı olması gibi hidâyetle ilgili hususlardır. Hayırda başarılı kılıp şerden korumasıdır. Bu nimet, yalnız Allah'a O'nun istediği gibi yönelen, şirkin her çeşidinden kaçıp yalnız Allah'a kulluk ve ibâdet edenler içindir.

“Kendilerini nimetlendirdiklerinin yoluna.” Fâtîha sûresinin bu ayetini duaya dönüştüren insan, hangi insan tipini örnek alması gerektiği bilinci kazanmış demektir. Bu ifade, eğitimin gelişigüzel yapılmadığının, amacının belli olduğunun bir göstergesidir. Fâtîha'yı iyi anlayan insan, model insanların kimler olacağının farkındadır. O model insanlar, ilahî eğitimden geçmiş, belli sıfatlar kazanmış ve Allah katında belli bir yere gelmişlerdir. Eğitimde örnek alma ve örnek edinme olguları çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle gençlerin kimleri model aldıkları bilinirse, o toplumun değer anlayışı, gelişmişliği ve manevî olgunluğu iyice tesbit edilebilir.

“Gazaba uğrayan ve sapıtmışların yoluna değil.” Bu ifade, müslüman bir insanın, olumsuz ve çıkmaz olan yolların neler olduğunu bildiğini göstermektedir. Hayatın olumsuz yönlerini insana anlatmak, tanıtmak ve bu bilinci kazandırmak, eğitimin en başta gelen görevlerinden biridir. Allah'ın kimlere gazap ettiğini ve kimlerin sapık yola düştüğünü bilen bir insan, bilinçli ve ahlâkî davranışı kazanmanın büyük bir yüzdesini halletmiş demektir. Bu bilinç olmadan, ahlâkî davranış, tesadüflikten kurtulamaz. Sosyal ahlâk da, tesa-düfî davranışlar üzerine oturamaz ve sürekliliğini sağlayamaz.¹²³⁹

1238 4/Nisâ, 69

1239 Bayraktar Bayraklı

“Kendilerine nimet verilenlerin yoluna” denilerek, Allah nimeti kendisine nisbet etmiş, tüm nimetlerin, tüm hayırların Kendisinden olduğu-na işaret etmiştir. Devamında “gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil” denilerek gazaba uğramak ve sapıklık gibi şer olan şeyleri Kendisine değil; bunları hak edene nisbet etmiştir. **Hayır ve şerri yaratan Allah’tır; fakat şer insanlardandır.** Hayır ve şerri yaratan ancak Allah’tır. Fakat hayra rızâsı olduğu halde, şerre yoktur. Kaldı ki hayır ve şer dediğimiz, yapılan işin, işlenen fiilin Allah’ın emir ve rızâsına uygun olup olmamasıyla ilgili. Yani, fiilin kendisiyle değil; sıfatıyla alâkalı. Konuşma, görme, işitme, yürüme... hepsi birer fiil, Hayır olsun şer olsun bütün bu fiilleri yaratan Allah’tır. İşlenen fiil, İslâm’a uygun ise hayır; aksi halde şer olur. Zaten Allah’ın birliğine iman eden bir insan, O’nu bütün bu işlerin, bu fiillerin tek yaratıcısı olarak bilmiş olmuyor mu?

Allah için yapılan her amel hayır; bunun dışındaki ameller ise şerdir. Kul, Allah Teâlâ’nın yarattığı imkânları, emirlerine uygun olarak kullanırsa, hayır; emrinin aksine kullanırsa şer olur. Bunlardan herhangi birini seçmek ve yapmak, kulun yetkisindedir. Eğer kötülüğü yapmak imkânına sahip olmasaydı, elbette yapamazdı. Şu halde yaratılan, aslında hayır ve şer değil; bunların yapılmasına elverişli imkânlardır.

Daha önce Allah’ın lutfuna mazhar olup da kıymetini bilmeyerek hidayete ermişken tekrar dönerek gazabına uğrayanların ve şaşkın sapıkların yoluna iletmemesini istiyor her Fâtîha’yı okuyan mü’min. Çünkü bunlar haktan sapan veya hakka ulaşmak istedikleri halde ona ulaşamayan kimselerdir. Bir yönüyle bu bâtil insanların yoluna tâbi olmama konusunda Allah’ın yardımını isterken, diğer yönüyle istikameti bozacak bu durumdan sakınıp Hıristiyan ve yahûdilerin izinden gitmeyeceğine, onlara tâbi olmayacağına dair Allah’a söz vermektedir. Kendisinin de gazab edilmeye yol açacak veya sapıttıracak bir çizgi üzerinde olmaması, atmalar ve katmalarla dini kendi inanç ve amellerinde tahrif edecek hususlardan kaçınması gerektiğini değerlendirecektir.

FÂTİHA SÛRESİ İLE İLGİLİ SINAV SORULARI

(Cevaplanması gereken toplam 50 soru bulunmaktadır. Her soru, 100 üzerinden 2 puandır. 3 Yanlış, 1 doğruyu götürür.)

1) Güç ve kudret sadece Allah'a mahsustur. Âlemleri yaratan, düzenleyen ve yöneten tek ve mutlak varlık Allah'tır. Yaratılan her şeyin varoluş ve hayat sebebi sadece O'dur. Bu nedenle; aşağıdakilerden hangi kavram, sadece Allah'a has kılınıp başka hiç bir kimseye ya da varlığa yöneltilemez?

- a- şükür b- rica c- hamd d- minnet

2) Câhiliyye devrinde ve modern çağda müşrikler, bazı putları ve güçleri Allah'a yaklaştırmada ve Allah'ın yardımını talep etmede aracı olarak düşünüp inanırlar. *"Ancak Sana ibâdet eder, kulluk yaparız ve ancak Senden yardım isteriz."* âyetinden yola çıkarak, aşağıdaki şıklardan hangisi yanlıştır?

- a- Kulluk ve ibâdet sadece Allah'a yapılır.
b- Yardım sadece Allah'tan istenir, duâ sadece O'na yapılır.
c- Allah'a ulaşmak için aracı kullanılamaz, aracı olunamaz.
d- Duâ ederken, bir büyük zâtın "yüzü suyu hürmetine" demek, Peygamberimiz'in sünnetidir.

3) Fâtîha sûresinde "Din günü" kavramıyla ifade edilen "âhiret"le ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?

- a- Âhiret inancı, hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde de mevcuttur.
b- Reenkarnasyon, Hindu dininden geçen, ruhların, insan ölünce başka bedenlere geçeceğine inanılan, temelde de âhireti ve yeniden dirilişi inkâr anlayışıdır.
c- Dünya ayrı, âhiret ayrıdır. Din ve âhiret işleriyle dünya işlerini birbirine karıştırmamak gerekir.
d- Kur'an'da âhirete sadece inanmak yeterli görülmemekte, ona kesin bilgi, şuur ve şehadet, yani yakînî iman istenmektedir.

4) Özellikle siyasi otorite ve yöneticinin tuğyanını başkalarına ulaştırarak, Allah'ın indirdiği hükümlere alternatif olmak ve onların yerine geçmek üzere hükümler koyan şahıslara ve düzenlere ne ad verilir?

- a- tâğî b- müfsid c- kâfir d- tâğut

5) Fâtiha sûresinin yirmiden fazla adı vardır. Meselâ; Kitab'ın özünü, İslâm'ın temel esaslarını özlü bir biçimde içerdiğinden ona Ümmü'l-Kur'an (Kur'an'ın anası, özü) ve El-Esâs denilmiştir. Fâtiha sûresinin diğer adları olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a- Es-Seb'ul-Mesânî (tekrarlanan yedili)
b- Esâsu'l-Kur'an (Kur'an'ın aslı, esası)
c- El-Kâfiye (yeten)
d- Eş-Şâfiye (şifâ veren)

6) Fâtiha sûresi hakkında, aşağıdaki değerlendirmelerden hangisi yanlıştır?

- a- Fâtiha, Kur'an'ın önsözü mesabesinde, Kur'an'ın mukaddimesidir.
b- Fâtiha, Kur'an'ın yarısıdır. Üç ihlâs'la birlikte okumak, bir Kur'an hatmi yerine geçer.
c- Vahye açılan kapıdır, başlangıçtır, anahtardır.
d- Dilekçedir, duâdır, sözleşme, anlaşma ve antlaşmadır, Rab'le kulun diyalogudur.

7) Sırât-ı müstakîm konusunda, aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

- a- Cennetin yolu sırât-ı müstakîmde olmaya; sırât-ı müstakîmde olmak ise, sahih iman ve sâlih amel sahibi olmaya bağlıdır.
b- Sırât-ı müstakîm, ehl-i sünnet yolu ve ehlullah denilen Allah dostları mutasavvıfların yoludur.

c- Şeytan, sırât-ı müstakîmde olanlara hiç yaklaşamaz, onlara vesvese verip kışkırtamaz.

d- Hıristiyanlık ve yahûdiliğin asılları da, hiçbir zaman sırât-ı müstakîm çizgisinde değildi. Bu dinler, baştan beri İlâhî yoldan sapılarak oluşmuştu.

8) Sözlükte; küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, âciz olandan güçlü olana doğru meydana gelen bir istek ve niyazda bulunmadır. Kavram olarak ise, kulun Allah'a sığınma ve yakarışını, Allah'ın yüceliği karşısında kulun güçsüzlüğünü itiraf etmesini, sevgi ve tazim (yüce bilme) duyguları içerisinde lütfunu, yardımını ve affını dilemesini ifade eder. Bu Kur'an kavramının adı nedir?

a- tevbe (istiğfâr) b- takvâ (ihşân) c- istiâne (duâ) d- salât (namaz)

9) Gazap edilmiş olan yahûdileşenlerin özellikleri hakkında, aşağıdaki-lerden hangisi yanlıştır?

a- Irkçılık ve taassup, üstün ırk olduklarını iddia etmek

b- Allah'ın hükümleriyle hükmetmeyip bilginlerini tanrı edinmek

c- Dinlerini paramparça etmek, hizipçilik ve tefrika

d- Antlaşmalarına ne pahasına olursa olsun uymak, yanlış da olsa sözlerini yerine getirmek

10) Hıristiyanların sapma nedenleri hakkında, aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a- Hıristiyanlar; Hz. İsa'yı bir kul olarak değil; yüce bir varlık olarak niteleyerek şirke girerler.

b- Teslis inancını oluşturarak, Allah'ın birden fazla olduğuna inanırlar. Allah'ı bir yaratık, bir insan gibi düşünerek O'na çocuk isnat ederler.

c- Allah'ın kendilerine bildirdiği kolay dinle yetinip dini kendileri için zorlaştıracak özelliklerden, meselâ dünyayı terk etmekten kaçınırlar, işin hep kolaylığına kaçarlar.

d- Din adamlarını, kendisine itaat edilmesi zorunlu kişi (rab) edinirler. Allah tarafından kendilerine lutfedilen sırât-ı müstakîmin rehberi olan kitaplarını tahrif ederek yanlış gidişatlarını tahrif ettikleri bu kitapla meşrû gösterirler.

11) Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a- Allah'ın verdiği nimete karşılık, nimetin artması için hamd edilir.
- b- Hayırlı bir işe başlarken, çoğunlukla da o işi bitirince hamd edilir.
- c- Hamd, şikâyetçilik ve nankörlüğe karşı bir ilaçtır.
- d- Her şey, bütün varlıklar Allah'a hamd etmektedir.

12) “Varlıklar âlemini yaratan, terbiye ederek geliştiren, onları maddî ve mânevî olgunluğa götüren, terbiyenin bütün gereklerine mâlik ve her şeye sahip olan” anlamına gelen Allah'ın ismi, hangi kavramdır?

- a- Allah
- b- Rahman
- c- Din gününün sahibi
- d- Rab

13) “Benim her şeyi içine alıp kuşatmıştır” meâlindeki 7/Â'râf sûresi 156. âyette geçen bu ifade, boş bırakılan kelime hangisidir?

- a- azâbım
- b- rahmetim
- c- affım
- d- rızkım

14) Sözlükte; itaat etmek, boyun eğmek, tevâzu göstermek, bağlanmak ve hizmet etmek anlamlarına gelen kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- a- istiâze
- b- istiâne
- c- ibâdet
- d- hamdele

15) Ferdî ibâdetlerle yetinmeyip tebliğ, mesaj ve dâvetin öne çıktığı, dolayısıyla İslâm'ın topluma ve hayata ulaştırılmasının önemini ifâdesi olarak, şeytanı kaçıran ibâdet, aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Namaz
- b- Kur'an okumak
- c- Salevat getirmek
- d- Ezan okumak

16) “Ezelde bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irâde buyuran, sevdiğini sevmeyi, inanmanı inanmayanı ayırt etmeyerek bütün varlıklara sayısız nimetler ihsan buyuran” Allah'ın bu özelliklerine ne isim verilir?

- a- Rahmân
- b- Rab
- c- Rahîm
- d- Mâlik

17) Besmelenin dinî hükmü nedir? Yani bir işe başlarken besmele çekmek dinin hangi hükmüne girer?

- a- Farz b- Vâcip c- Sünnet d- Yapılan işe göre değişir

18) Kıyâmet konusunda, aşağıdaki anlayışlardan hangisi yanlıştır?

a- Kıyâmetin ne zaman kopacağını Peygamberimiz dâhil hiçbir kimse bilmez; sadece Allah bilir.

b- Önemli olan, kıyâmetin ne zaman kopacağı değil; kıyâmet ve sonrasına neler hazırladığımızdır.

c- Kendi ölümümüz küçük kıyâmet sayılır.

d- Kıyâmet âlâmetlerini bilip saymak dinin önemli esaslarındanır.

19) Duâ ile ilgili olarak aşağıdaki ifâdelerden hangisi doğrudur?

a- Duâ dili Arapçadır. Başka dille yapılan duânın kabul edilmeme ihtimali büyüktür.

b- Duâ ederken secî yapmak, kafiye benzer uyumlu kelimeler kullanmak güzeldir.

c- Sadece sözle duâ olmaz. Sebeplere yapışmak, yani fiille duâ yapmak da şarttır.

d- Duânın kabul olması için Allah'ın bir velî kulunu, evliyâdan birini vesile yapmalıdır.

20) Kâfirlerin de dünyada rızıktan mahrum bırakılmamaları Allah'ın hangi sıfatının gereğidir?

- a- Rab b- Rahmân c- Rahîm d- Ma'bud

21) Besmele ile ilgili olarak aşağıdaki ifâdelerden hangisi yanlıştır?

a- İlk inen âyet, besmele ile okumayı emretmektedir.

b- Besmele Kur'an âyetidir. Neml sûresindeki âyette besmele geçmektedir.

c- Kur'an'da bir sûre (Tevbe sûresi) besmeleyle başlamaz. Diğer sûreler besmele ile başlar.

d- Hayvan keserken tam olarak "bismillâhirrahmanirrahim" denilmesi gerekir.

22) Aşağıdakilerden hangisi, Allah'ın bir sıfatı değildir?

a- Evrenin, bütün varlıkların ve tüm insanların Rabbidir.

b- Hesap ve hüküm gününün hâkimidir.

c- Din büyüklerinin vâsıtasıyla kendisinden yardım istenilendir.

d- Çok merhamet eden ve âhirette mü'minlere nimetler verendir.

23) "İnsanların kötülüklerden korunabilmeleri için bütün İlâhî emir ve yasaklara uyarak, söz ve işleriyle Allah'a sığınmayı istemelerini ifâde eden kavram, aşağıdakilerden hangisidir?

a- istiâze

b- istiâne

c- duâ

d- besmele

24) Aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

a- Hamd ile şükür aynı anlamdadır.

b- Hamd, sadece nimetlere karşı yapılır. Şükür ise her zaman yapılmalıdır.

c- Elhamdü lillâh sözüne hamdele denir.

d- Bir kimse aksırınca (hapşırınca) ona karşı elhamdü lillâh denir.

29) Besmele'nin tam doğru anlamı nedir?

- a- Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adıyla.
- b- Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla.
- c- Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlıyorum.
- d- Çokca merhamet eden Allah'ın adıyla okuyorum.

30) Kur'an'a başlarken yapmamız gereken istiâze ile şeytandan Allah'a sığınıyoruz. Şerrinden Allah'a sığındığımız şeytan hakkında, aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a- Şeytan, hem cinlerden; hem de insanlardan olur.
- b- Şeytan vesvese vermekle kalmaz; insana dediğini yaptırmak için baskı yapar.
- c- İnsanı içinden tahrik edip, onu Allah'a isyana sevk eden her türlü duygu ve düşünce şeytanîdir, şeytandandır.
- d- Şeytanın mü'minler üzerinde fısıldamanın (sessizce günaha teşvik etmenin) dışında bir gücü ve egemenliği yoktur.

31) “Çok merhamet edici, verdiği nimetleri iyi kullananları daha büyük ve ebedî nimetler vermek sûretiyle mükâfatlandırıcı” anlamına gelen güzel isim aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Allah
- b- Rahmân
- c- Rahîm
- d- Din gününün sahibi

32) Seçeneklerden hangisi, “din günü” kavramının ifâde ettiği anlam-lardan biri değildir?

- a- Allah'ın bütün kullarına merhametinin görüleceği “Rahmet günü”
- b- Hayrın hayır; şerrin de şer olarak görüleceği “Kıyâmet günü”
- c- Yapılan işlerin karşılığının tam olarak verileceği “Cezâ günü”
- d- İnsanların yaptıkları işlerin, Allah tarafından takdir edilip hesabı-nın görüleceği “Hesap günü”

33) *Ancak Senden yardım isteriz*” âyetinde belirtildiği şekilde duâ, sadece Allah’a yapılır. Yalnız Allah’a yapılan duâ konusunda vesile (onun hürmetine demek) konusunda aşağıdaki hükümlerden hangisi tam doğrudur?

- a- Ameller ve Peygamberimiz dâhil, hiçbir şeyi Allah’a duâ ederken vesile yapamayız.
- b- Amellerle vesile yapılabilir; ama hiçbir insanla vesile yapılamaz. Bu kesinlikle şirktir.
- c- Sahâbeler, Peygamberimiz öldükten sonra da Peygamberimiz’le vesile yapmışlardır.
- d- Hiçbir insanı vesile yapmamak en uygun, en emin yoldur.

34) Besmele, eski ümmetlerin de bildikleri ve kullandıkları bir ifâdedir. Kur’ân-ı Kerim bu konuda Hz. Muhammed’den (s.a.s.) önce iki peygamberin besmelesini örnek veriyor. Bu peygamberler kimlerdir?

- a- Hz. Nuh ve Hz. Süleyman
- b- Hz. Âdem ve Hz. Süleyman
- c- Hz. Âdem ve Hz. İbrâhim
- d- Hz. Nuh ve Hz. Mûsâ

35) Seçeneklerden hangisi, Allah’tan başkasını rab kabul etme şirki anlamına gelmez?

- a- Yatırlara kurban kesmek, onlara duâ etmek.
- b- Din adamlarının helâl kıldığını helâl kabul etmek.
- c- Namaz, oruç gibi ibâdetleri terk etmek.
- d- Önderleri, din büyüklerini sevmeye ve onlara bağlanmada aşırı gitmek.

36) Sözlükte; iyilik, üstünlük ve erdemlilikle niteleme (medhetme) ve övme anlamına gelir. Terim olarak ise; “bütün medih türlerini içerip sevgi ve ta’zimle Allah’a yönelen övgü ve şükrü ifade eder.” Bu tanım, hangi kavramı karşılamaktadır?

- a- Rab b- İstiâze c- Hamd d- İstiâne

37) İstiâze ile ilgili olarak aşağıdaki ifâdelerden hangisi yanlıştır?

- a- Kur’an okumaya besmeleden de önce istiâze ile başlanır.
b- Tuvalet ve banyoya girmeden önce besmele çekilmeyip sadece istiâze yapılır.
c- Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sâreleri istiâze ile ilgili sûrelerdir.
d- İstiâze, sadece “eûzü billâhi mineşşeytânirracîm” denilerek yapılır. Başka kelimelerle yapılmaz.

38) İslâm’dan önce müşrik Araplar, işlerine başlarken besmele yerine ne söylerlerdi?

- a- Bismikellât
b- Bismillâh
c- bismi’l Lât ve’l Uzzâ
d- bismi’l Hubel ve’l Menat

39) Kur’ân-ı Kerim’de, ancak Allah’a ibâdet edilmesi gerektiği ifâde ediliyor. Bazı insanların Allah’tan başka ibâdet ettiği varlıklar sayılmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi Kur’an’da tapınılan bir varlık olarak direkt söylenmemiştir?

- a- para b- tâğut c- şeytan d- putlar

40) Kur'an'da Allah'tan başka rabb kabul edilen veya bu iddiada bulunan kimselerden bahsedilmektedir. Seçeneklerden hangisi bu anlamda Kur'an'da geçmez?

- a- Ebû Cehil b- Fir'avn c- Râhipler d- Hz. İsa

41) “*Besmele ile başlanmayan her iş*” Bu hadis-i şerifteki boş bırakılan yere ne gelmelidir?

- a- Yarım ve eksiktir.
b- Şeytan işidir.
c- Günah ve yanlıştır.
d- Bereketsiz ve güdüktür.

42) Allah'a ibâdetin tanımı, aşağıdakilerden hangisidir?

- a- Allah'ın farz kıldığı İslâm'ın beş şartına (namaz, oruç, hac, zekât ve kelime-i şehâdet getirmeye) ibâdet denir.
- b- Yapılması sevap olan, Allah'a yakınlık ifâde eden, yalnız O'nun rızâ-sını kazanmak niyetiyle yapılan her türlü harekete ibâdet denir.
- c- Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi, sevgi ve tâzim duyguları içinde Allah'tan lütuf ve yardım dilemesine ibâdet denir.
- d- Kulların Allah'a karşı memnuniyet ve sevinçlerini, O'na şükürlerini bildirmelerine ibâdet denir.

43) Lutf ile olan rehberliğe, yol gösterip kılavuzluk yapmaya, hayra ulaştırmaya ve hayırdan muvaffak kılmaya Kur'an kavramı olarak ne ad verilir?

- a- sırat-ı müstakim b- hidâyet c- takvâ d- felâh

44) Sapmak, şaşmak, karanlıkta kalmak, bocalamak ve kaosa yenik düşmek; Doğru yoldan bile bile veya iğfâle kapılarak sapmaya Kur'an terminolojisinde ne ad verilir?

- a- hidâyet b- fücür c- dalâlet d- fîsk

45) Fâtiha sûresindeki “Bizi doğru yola hidâyet et; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna...” (1/Fâtiha, 5-6) âyetlerinde ifâde edilen Allah'ın nimet verdikleri kimseler”den kast edilenler kimlerdir?

- a- Malca zengin olanlar, rûhen sağlıklı olanlar ve bedenlen sıhhatli kimseler
b- Evliyâlar, ermişler, gavslar, kutublar ve Allah dostları
c- İlim verilen âlimler, cihad edenler, takvâ sahipleri ve dâvâ adamları
d- Peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih insanlar

46) Sırât-ı müstakimde olabilmenin gereklerini âyetlerden yola çıkarak tespit ettiğimizde iman, hidâyet sahibine yönelmek, sırât-ı müstakimden olmayı arzu etmek ve Rasûlullah'ın sünnetine uymanın yanında; diğer yol arkadaşları olan mü'minlerle ilgili bir şart daha vardır. Bu şart, seçeneklerden hangisidir?

- a- Gönül genişliği (Tüm müslümanlara sevgi)
b- Yaratılanları, Yaratan'dan ötürü sevmek (Tüm yaratıkları sevmek)
c- Ashab sevgisi (Asr-ı saâdetteki müslümanlarla gönül birliği)
d- Yol arkadaşlarına karşı muhabbet (Cemaat üyeleriyle dayanışma)

47) “Sırât-ı müstakîm”le bağlantılı olarak; doğruluk demek olan kelime, İslâm kültüründe insanî ve ahlâkî yaşayışa esas olan doğruluğun zirvesi anlamına gelen kavram nedir?

- a- sâdık b- istikamet c- hidâyet d- fazilet

48) Rab konusunda aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a- Allah'tan başka rab yoktur. Tek Rab O olduğu için, onlar üzerinde tek yetki sahibi de O'dur. Bilginleri, din adamlarını, İsa'yı (a.s.) rab edinenler şirk koşmuşlardır.

b- Kim olursa olsun, aşırı yüceltip Allah'a eş, benzer kabul etmek, o kimseyi rab yerine koymaya kalkmaktır. Hâlbuki sadece Allah, rabdir, bütün insanların, tüm âlemlerin Rabbidir.

c- İnanmayan insanlar, eğer güçsüz (müstaz'af) iseler, çevrelerindeki rab taslaklarından birini rab olarak kabul ederler. İnançsız ve güçsüz kişi, bazen özgür irâdesiyle, bazen reklâm ve aldatmacalarla kandırılarak, bazen tâğutların zorlamalarıyla piyasadaki rablerden birine veya birkaçına boyun eğir.

d- Rab, eğitmek, terbiye etmek demek olduğundan; Allah'ın dışında terbiye edip eğiten bir kişiyi kabul eden ve herhangi bir eğitimcinin terbiyesini kabul eden, Allah dışında bir rab kabul etmiş olur.

49) Fâtiha sûresi, Kur'an'ın bir özetidir. Kur'an'ın ana konusu; Allah, Allah'la kâinat ve özellikle de Allah-insan ilişkileridir. Bunlar, Fâtiha'nın da temel konularıdır. Değişik bir ifâdeyle; Fâtiha, "O", "O'nun günü", "O'nun gülü" ve "O'nun yolu"nu anlatır. Besmeleden başlayıp er-Rahîme kadar: O ; Mâlik-i yevmi'd-dîn: O'nun günü ; İhdina's-sırâta'l-müstakîm ise: O'nun yolu'nu ifade eder. *O'nun kulluğu* ve *O'nun gülleri*'ni anlatan Fâtiha'nın âyetleri, seçeneklerden hangisinde doğru gösterilmiştir?

a- İyyâke na'büdü: "O'nun kulu/kulluğu"; ve iyyâke nesteîyn: "O'nun gülü/gülleri"ni anlatmaktadır.

b- İyyâke na'büdü ve iyyâke nesteîyn: "O'nun kulu/kulluğu"; Sıratallezîne en'amte aleyhim: "O'nun gülü/gülleri"ni anlatmaktadır.

c- İyyâke na'büdü ve iyyâke nesteîyn: "O'nun kulu/kulluğu"; Ğayri'l mağdûbi aleyhim velâddâllîn: "O'nun gülü/gülleri"ni anlatmaktadır.

d- Sırâtallezîne en'amte aleyhim: "O'nun kulu/kulluğu"; Ğayri'l mağdûbi aleyhim velâddâllîn: "O'nun gülü/gülleri"ni anlatmaktadır.

50) “..... şeytanın şerrinden Allah’a Rahmân, rahîm Allah’ın Hamd âlemlerin Allah’a mahsustur. O, rahîmdir. sahibidir. Ancak sana ederiz ve yalnız senden isteriz. Bize yolu göster. Kendilerine verdiklerinin yolunu; gazaba uğramış ve olanların yolunu değil!”

Boş bırakılan yerlere sırasıyla seçeneklerden hangisi gelmelidir?

- a- Kovulmuş; sığınıyorum; ismiyle; yaratıcısı; Rahmân; din gülünün; ibâdet; duâ; dosdoğru; nimet; dalalette
- b- Kovulmuş; sığınırım; adıyla; rabbi; Rahmân; din gününün; ibâdet; yardım; dosdoğru; nimet; dalâlette
- c- Kovulmuş; sığınırım; adıyla; rabbi; Rahmân; din gününün; ibâdet; yardım; dosdoğru; nimet; hidayette
- d- Kovulmuş; sığınırım; adına; rabbi; Rahmân; din gününün; ibâdet; yardım; dosdoğru; hidâyet; delâlette

CEVAP ANAHTARI

1 C	11 A	21 D	31 C	41 D
2 D	12 D	22 C	32 A	42 B
3 C	13 B	23 A	33 D	43 B
4 D	14 C	24 C	34 A	44 C
5 B	15 D	25 D	35 C	45 D
6 B	16 A	26 A	36 C	46 A
7 A	17 D	27 A	37 D	47 B
8 C	18 D	28 A	38 C	48 D
9 D	19 C	29 B	39 A	49 B
10 C	20 B	30 B	40 A	50 B

Son Söz

Eğer bu kitabı gerçekten okuyup mesajını anladıysanız, inşâAllah Kur'ana daha fazla yaklaşmışsınızdır. Bu okuduğunuz kitapta varsa güzellikler Kur'anın güzellikleridir. Hatalar ise, tümüyle yazarın hatalarıdır. "O halde boş kaldığında yine kalk yorul! / Ve ancak Rabbinden ümid et, hep O'na doğrul!" (İnşirah 7-8). Kur'an'la yakınlaşmayı fırsat bilerek hemen elinize Allah'ın Kitabı'nı alıp baştan sona kadar mealıyla (ve gerektiği zaman tefsiriyle) okumaya başlamalısınız. Daha önce okuduysanız, yine yeniden ve sürekli okumalısınız. Anlayarak, yaşayışımızla ve güncel hayatla bağlantı kurup Onun gösterdiği istikamet doğrultusunda her şeyi gözden geçirerek Kur'ana yönelmeniz, bu okuyup bitirdiğiniz kitabın yazılış amacına hizmet etmiş olacaktır.

Haydi Kur'ana; Elimize, gönlümüze ve yaşantımıza almak ve bir daha bırakmamak için...

